"Afhandlingen belyser en vigtig periode i færøsk kirke- og kulturhistorie. Provst Jacob Dahl spillede en afgørende rolle for indførelsen af færøsk som kirkesprog omfattende både færøsk prædiken, liturgi og salmesang.

Jákup Reinert Hansens omfattende analyse af provst Dahls prædikener belyser både, hvordan han som prædikant formidlede sine teologiske indsigter fra studierne ved Københavns Universitet i begyndelsen af 1900-tallet til en forkyndelse, der naturligt inddrager færøske forhold og problemer, og endelig hvordan han bearbejdede sine prædikener i de to postiller, således at de kunne oplæses ved degnegudstjenesterne, når præsten ikke selv kan være til stede.

Postillerne bliver med andre ord normgivende for, hvad man kan kalde færøsk kristendom."

Christian Thodberg,
professor i praktisk teologi
ved Aarhus universitet 1973-1999

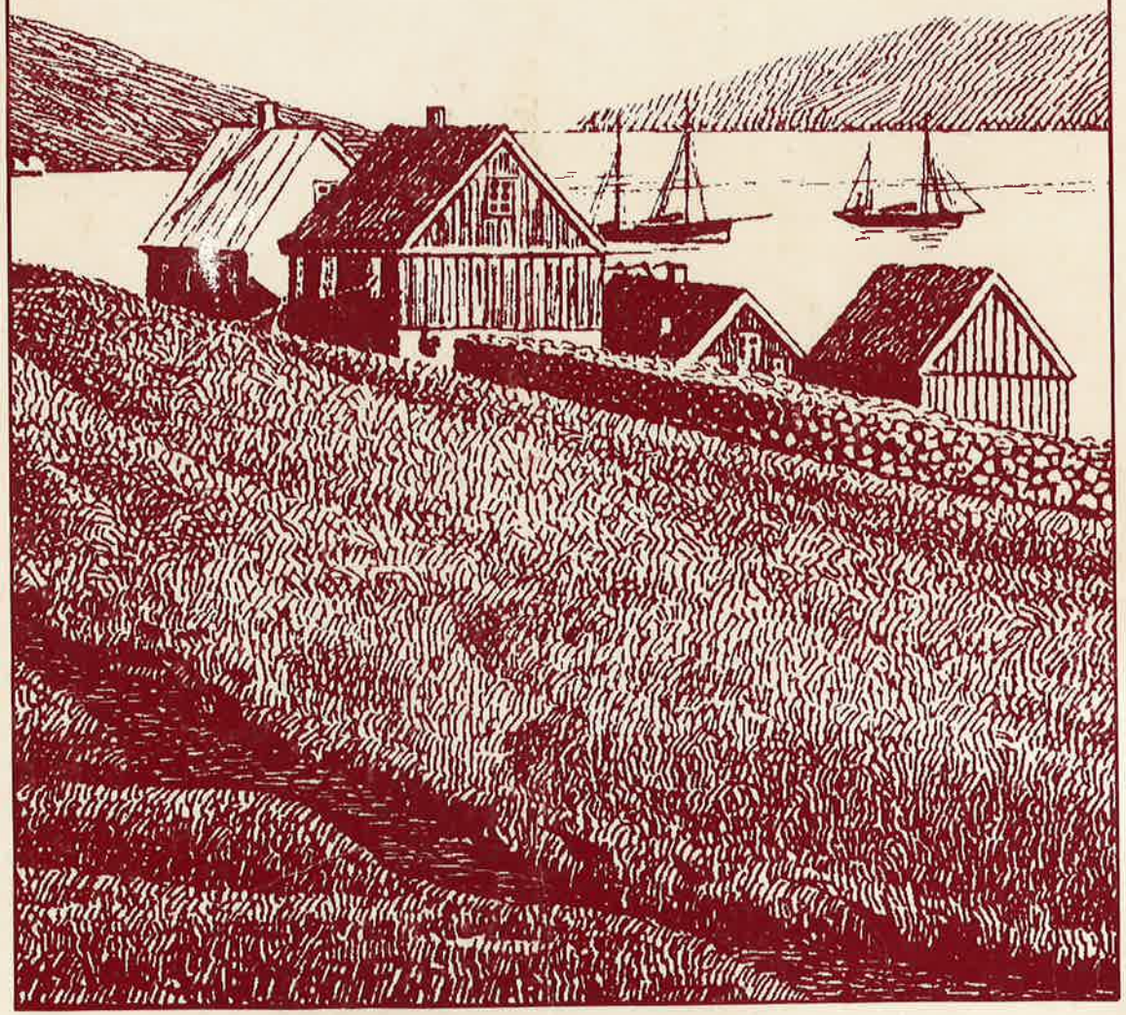

Jákup Reinert Hansen MELLEM KOR OG SKIB

MELLEM KOR OG SKIB

Jákup Reinert Hansen

Jacob Dahls færøske postiller

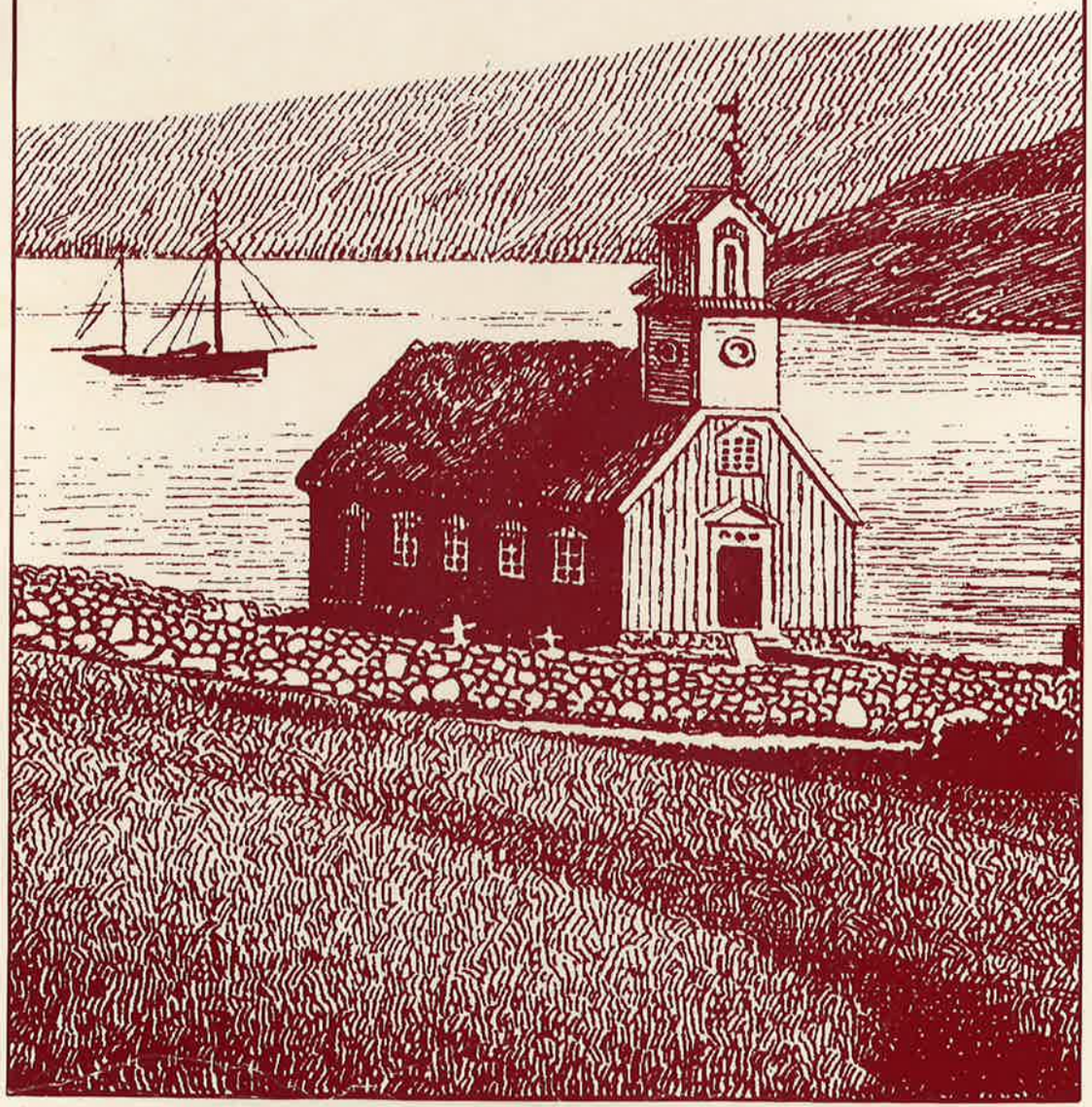

Jákup Reinert Hansen

MELLEM KOR OG SKIB

Jacob Dahls færøske postiller

Føroya Fróðskaparfelag
Tórshavn 2004

Annales Societatis Scientiarum Færoensis
Supplementum XXXIX

Jákup Reinert Hansen: Mellem kor og skib. Jacob Dahls færøske postiller.
Ph.d.-afhandling, Det teologiske Fakultet, Aarhus Universitet
© 2004, Føroya Fróðskaparfelag og forfatteren
Omslag: Grafik Studio
Sat med Minion, trykt og indbundet hos Pf. Einars Prent, Tórshavn
Distribution: Bókamiðsølan, Tórshavn, E-mail: bms@bms.fo, www.bms.fo

ISBN 99918-41-39-3

Omslagsillustrationen gengiver JTH's stik i Trap: Kongeriget Danmark 1898-1906[3] af den gamle kirke á Kirkjukletti, Vágur, Suðuroy. Kirkens indvendige indretning, der fik betydning for Jacob Dahls homiletiske selvforståelse, gennemgås i afsnit 1 D a.

For økonomisk støtte til afhandlingens udarbejdelse og udgivelse takkes:
Dronning Margrethe og prins Henriks Fond
Mentanargrunnur Landsins
Suðuroyar Sparikassi
Vísindagrunnur Føroya Sparikassa

FORORD

Idet jeg afslutter et arbejde, som tog sin begyndelse ved tildeling af en gebyrfri studieplads ved Det teologiske Fakultet, Aarhus Universitet i september 1996, føler jeg trang til at bringe en tak til mange sider for beredvillig hjælp og imødekommenhed på forskellig vis. Min første vejleder, professor Christian Thodberg nåede at blive pensioneret undervejs, men har med faglig medleven og personlig interesse fulgt mit projekt fra begyndelse til ende. Efter Thodberg blev en venlig Jørgen Stenbæk beskikket for en kortere periode, og i afslutningsfasen har jeg nydt godt af engageret og opmuntrende korrespondance med professor Jens Holger Schjørring.

Min arbejdsgiver, Kirkeministeriet, har to gange bevilget mig studieorlov fra embedet som sognepræst for Sandø præstegæld, almindelig studieorlov januar-maj 1997 og tjenestefrihed med løn til uddannelsesformål september 2000-februar 2001. I den første periode stillede Landsbiblioteket i Tórshavn kontor til rådighed, og bibliotekets personale med landsbibliotekar Martin Næs i spidsen fortjener en stor tak for tilvejebringelse af kildemateriale og litteratur både da og ved senere lejligheder. I den anden periode var jeg tilknyttet Folkekirkens Pædagogiske Institut i Løgumkloster ved rektor Eberhard Harbsmeier, og jeg ser med glæde tilbage til dette gode studiemiljø og samværet med de ansatte. En særlig tak til bibliotekar Helle Kjeldsen.

Jeg takker Institut for Færøsk, Færøernes Universitet, for adgang til diverse Dahl-arkivalier og lektor Anfinnur Johansen for drøftelse af filologiske spørgsmål. Dagmar Jacobsen, Tórshavn, stillede A. C. Evensen-arkivets brevsamling til rådighed. Af familien Dahl må jeg nævne Jákup Dahl, Poul Sørensen og Ruth og Napoleon Nolsøe. Uden deres hjælp havde mit materiale ikke været så fyldigt. Programredaktør Janus Mohr, Færøernes Radio, har bidraget med personalhistorisk viden og i mit fravær hjulpet med at fremskaffe arkivalier i Tórshavn. Flere af mine kolleger blandt de færøske præster har tålmodigt lagt øre til mange teorier, lånt mig bøger og givet gode råd undervejs. Med kort

varsel har lektor, dr. phil. Ulf Timmermann, Tórshavn, leveret en indfølt og yderst fyldestgørende tysk oversættelse af mit resumé. Min tak går altså til mange sider. I det hele taget har jeg mødt så megen venlig interesse, at det er omsonst at nævne alle navne.

Den tak, jeg skylder min familie, har vi aftalt, at jeg kan bringe på anden vis.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Indledning 13
A. Introduktion til afhandlingen 13
a. Motivation 13
b. Materiale 14
c. Metode 16
d. Tese 20
B. Et livsværk og dets forudsætninger 21
a. Barndomshjemmet 21
b. Lærereksamen og artium 27
c. Det teologiske studium 29
d. Vejen til prædikestolen 35
e. Provstejubilæet 37
Det sproglige arbejde 40
Oversættelserne 41
Prædikenerne 43
Digtningen 46
Det elliptiske præg 47
f. Sammenfatning 49
C. Forskning og vurdering – en oversigt 50
a. Den hidtidige Dahl-forskning 50
Færøsk bibel- og kirkesprog 50
Kampen om kirkesproget 52
Bibelsproget 54
Dahl-forskningens potentiale og fortsatte udfordringer 57
b. Dahls præsteår som periode betragtet 58
c. Hidtidige vurderinger af Dahls teologi 61
Ortodoksi og pietisme 61
Kirkeligt Centrum 65
Grundtvigianisme 67
d. Sammenfatning og foreløbig kritik 72

D. Homiletiske positioner 74
a. Prædikenen 74
1. s. i adv. 1934 74
Pastoralseminariet 81
Dahl og Paulli 88
b. Postillen 90
Brev fra en opbragt købmand 90
I lýsing 95
Meðan hildið verður heilagt 99
Artiklen om den færøske degnegudstjeneste 101
c. Sammenfatning og udblik 105

2. Barnlig tillid, faderlig omsorg 107
A. Skabelse og opholdelse 109
a. Vær ikke bekymrede 109
15. s. e. trin. 1935 109
b. Skabelse og gudsåbenbaring 114
Prædikeneksempler 115
2. pinsedag 1936 117
5. s. e. trin. 1927 120
c. Opholdelse 122
Midfaste søndag 1927 122
Midfaste søndag 1937 126
7. s. e. trin. 1927 129
d. Sammenfatning 130
B. Kærlighed og omsorg 131
a. Den faderlige Gud 131
Indsættelsesprædikenen 3. s. e. trin. 1912 131
Begrebsanalytiske spørgsmål 132
b. Nytåret som homiletisk udfordring 133
Nytårsprædikener over frit valgte tekster 134
c. Guds hånd 137
Nytårsdag 1928 137
Nytårsdag 1940 140
5. s. e. påske 1925 142
d. Det sande gudsbillede 145
C. Teodicéproblemet 148
Klaveness og den moderne prædiken 148
Klaveness' prædiken S. e. nytårsdag 152
Dahls prædiken S. e. nytårsdag 155
Dahl og Klaveness 159
D. Sammenfatning og foreløbig vurdering 161

3. Menneskeligt ideal, guddommeligt nærvær 163
A. Jesu fødsel 165
a. Forjættelse og opfyldelse 165
Sammenfatning 170
b. Julens prædikener 171
Højmesse 1. juledag 1927 172
Aftensang 1. juledag 1927 176
Aftensang 1. juledag 1928 182
Aftensang 1. juledag 1929 185
Aftensang 1. juledag 1932 187
Sammenfatning 190
B. Jesu kald 192
Fastelavn, grundakkorderne af lidelseshistoriens mægtige drama 193
Salmeprædikenen som genre 195
Fastelavns s. 1914, 1916 og 1934 196
Fastelavns s. 1936 203
Olfert Ricard og den kontekstuelle prædiken 209
26. s. e. trin. 1919 214
Sammenfatning 220
C. Jesu kamp 223
1. s. i fast. 1914 225
3. s. i fast. 1915 231
3. s. i fast. 1938 234
Sammenfatning 238
D. Jesu lidelse og død 240
Langfredag 1915 240
Langfredag 1933 244
Af en fasteprædiken 253
Sammenfatning 255
E. Jesu opstandelse 257
Påskedag 1930 257
Påskedag 1927 263
Påskebudskabet, 2. tekstrække 267
Sammenfatning 272
F. Den himmelfarne 273
a. Jesu himmelfart 273
Kristi himmelf. 1920 og 1932 273
Kristi himmelf. 1939 277
b. Jesu kongegerning 280
4. s. e. h. 3. 1927 280
Palmesøndag 287

c. Genkomst og dom 292
25. s. e. trin. 1926 og 1928 292
26. s. e. trin. 1932 295
2. s. i adv. 1918 297
d. Sammenfatning 299
G. Sammenfatning og foreløbig vurdering 301

4. Guds riges fremgang, kristenlivets vækst 305
A. Helligånden 306
1. pinsedag 1927 306
1. pinsedag 1930 315
1. pinsedag 1940 320
Sammenfatning 323
B. Kirken 324
Terminologi 324
a. Den universelle kirke 325
15. s. e. trin. 1928 325
Alle helgens s. 1939 327
b. Folkets kirke 330
Hell. 3. kong. 1924 330
Ólavsøka 1938 334
c. Den lokale kirke 336
2. s. e. trin. 1917 336
Midfaste s. 1927 340
Erfaringsteologisk forkyndelse 341
d. Sammenfatning 343
C. Sakramenterne 345
a. Dåb og konfirmation 346
Trinitatis s. 1915 348
1. s. e. h. 3 k. 1936 352
16. s. e. trin. 1927 357
b. Nadver og skriftemål 365
Skærtorsdag 1929 366
Skærtorsdag 1938 371
Skriftemålstaler 376
c. Sammenfatning 379
D. Troen 380
a. Frelsestilegnelsen 381
Prædikeneksempler 383
b. Helliggørelsen 389
10. s. e. trin. 1914 392
Yderligere prædikeneksempler 397
Scharlings etik 400
c. Anfægtelsen 406
3. s. e. påske 1914, 1924 og 1928 409
4. s. e. h. 3 k. 1917, 1927, 1931 og 1941 411
d. Sammenfatning 414
E. Fuldendelsen 416
1. s. i adv. 1914, episteltekstен 417
Alle helgens s. 1915 427
Djurhuus' nekrolog 432
Sammenfatning 434
F. Sammenfatning og foreløbig vurdering 436

5. Konklusion 439
Koret 440
Skibet 442
Prædikestolen 445
Prædiken og postil 448

Appendix: Identificerede originalprædikener 451

Anvendte forkortelser 455

Kilde- og litteraturfortegnelse 457

Zusammenfassung 467

1.

Indledning

A. INTRODUKTION TIL AFHANDLINGEN

a. Motivation

Den interesse for Jacob Dahls postiller, som har ansporet til nærværende afhandling, beror i første omgang på det faktum, at disse bøger endnu i vidt omfang finder anvendelse ved folkekirkens messefaldsgudstjenester på Færøerne. Avisernes gudstjenestelister afslører, at der på en almindelig søndag gennemsnitligt holdes omkring 20 gudstjenester under præsternes medvirken. Menigheden samles dog til gudstjeneste i næsten samtlige 65 kirker og prædikesteder, hvorfor præstens prædiken ved to tredjedele af gudstjenesterne erstattes af degnens postillæsning. Efter at Dahls bøger som de første postiller på færøsk var udkommet i 1934, *Í lýsing,* hhv. 1948, *Meðan hildið verður heilagt,* vandt de hurtigt terræn. I nogle kirker blev de straks enerådende, mens man andre steder hver anden søndag vekslede mellem Dahl og de hidtil anvendte danske postiller. Først i 1968 udkom Gudmund Bruuns prædikensamling, *Ljósið rann av kærleiks runni,* i 1970'erne oversatte og redigerede lærer Maria Eide Petersen yderligere to årgange, *Livandi vatn* 1972 og *Lívsins breyð* 1978, og endelig udgav Axel Tórgarð i 1995 *Lívið spratt av kærleiks rót,* en antologi af prædikener ved samtlige præster i Nordstrømø præstegæld siden 2. verdenskrig. Men ingen af disse 4 senere tilkomne postiller har kunnet gøre Dahl rangen stridig som den ubestridte førstemand, når det gælder trykte prædikener til oplæsning, endsige fortrænge ham fra degnenes gudstjenester. Han er blevet en klassisk bestanddel af færøsk forkyndelse. Populært sagt: Ingen anden præst har prædiket så meget som han på Færøerne gennem hele det 20. århundrede, og hans indflydelse på færøsk kristendomsforståelse må således have været betydelig.

Der melder sig derfor en række spørgsmål. Skyldes Dahls popularitet det store og banebrydende arbejde, han gjorde for den færøsksprogede prædiken – at hans postiller simpelthen er de første – eller udviser hans trykte prædike-

ner særlige kvaliteter? Hvordan er disse prædikeners form, deres disposition, deres sproglige klædedragt, deres personlige tone? Er der særlig værdifulde indholdsmæssige kvalifikationer, en gedigen og genuin kristendomsforståelse? Er budskabet enkelt og letfatteligt, eller er prædikenerne åbne for den enkelte tilhørers egne tolkninger?

Man kunne vælge at tage udgangspunkt i en beskrivelse af messefaldsgudstjenesten som et meget synligt fænomen i færøsk kirkeliv, søge at indkredse denne gudstjenesteforms særlige homiletiske problemstillinger. Har Dahl selv gjort sig nogen overvejelser i den retning, da han udvalgte og redigerede netop disse prædikener til oplæsning i kirkerne? Det tekstmæssige grundlag for en nærmere analyse ville selvfølgelig bestå i de trykte prædikener og intet andet, for det er jo, hvad der læses. Ved hjælp af spørgeskemaer kunne man supplerende undersøge, hvorledes det læste høres og opfattes i dag, hvor prædikanten kun i kraft af sine ord kan siges at være til stede. Måske ville det endda være muligt med Dahls prædikener som paradigme at bestemme læseprædikenens egenart og opstille saglige kriterier for velegnede prædikener til netop denne brug også i fremtiden. Et sådant empirisk arbejde ville få et klart, færøsk udtryk, samtidig med at det ville falde godt i tråd med den retning, som har behersket den homiletiske forskning i det 20. århundredes sidste decennier.[1]

b. Materiale

Allerede ved første gennemlæsning af Dahls postiller faldt det dog i øjnene, at disse prædikener ikke var skrevet med henblik på udgivelse. Dertil var der for mange spor, der viste tilbage til en oprindelig prædikesituation, en behandling af kirkelige, samfundsmæssige eller personlige spørgsmål, der måtte have været aktuelle på et givet tidspunkt og derfor var blevet taget op på prædikestolen. Var det muligt at gå bag om den trykte tekst og nærme sig den oprindelige og faktisk holdte prædiken?

Det blev altså nødvendigt at orientere sig i Dahls efterladte papirer. Da Dahl døde i 1944, var præstegården allerede blevet kondemneret, fordi den var i så dårlig forfatning. Provstens enke, Marie Dahl, fik lov til at blive boende i *Sandagerði,* og sønnen Sverri Dahl med familie efterfulgte hende som beboere. De forskellige arkivalier, såvel private som offentlige, blev derfor fortsat opbevaret i den gamle præstegård. På sine gamle dage tog Sverri Dahl initiativ til at bevare originalmanuskripterne til faderens bøger for eftertiden ved i 1982 at

1 Se Olav Skjeveslands artikel „Internasjonale trender i homiletisk forskning", Skjevesland 1995, og i det hele taget den oversigt over nordisk homiletisk forskning, som leveres af de forskellige bidragydere i Björkstrand 1995.

afhænde dem til Færøernes universitet, afdelingen for færøsk. Da landsstyret efter Sverri Dahls død i 1986 besluttede at restaurere *Sandagerði,* blev arvingerne bedt om at rydde huset.[2] Embedsdokumenterne endte på landsarkivet i Tórshavn, mens de resterende personlige papirer blev indleveret til Landsbiblioteket i Tórshavn. Selv om der er servitut på enkelte æsker, drejer det sig alligevel om et særdeles omfangsrigt materiale: kladdehæfter og allehånde håndskrevne manuskripter, avisudklip, billeder, breve, dokumenter af personlig og privat karakter o.s.v. Sønnesønnen Jákup Dahl havde dertil overladt størstedelen af Jacob Dahls bogsamling, herunder filologiske, historiske og teologiske værker, i universitetets varetægt. En registrant, udarbejdet i foråret 1997,[3] omfatter hen ved 1200 titler. I bogkasserne fandtes også noter fra undervisningen på det teologiske fakultet og pastoralseminariet i København.

Hvad angår prædikenmanuskripter, viste det sig, at de pakker, der var indleveret til universitetet i Tórshavn, hovedsagelig indeholdt renskrevne manuskripter, der bortset fra at være skrevet med Jacob Dahls karakteristiske håndskrift var identiske med den trykte tekst.[4] Enkelte prædikener, der havde været bragt f. eks. i *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne,* forelå i denne tidlige trykte version. Der fandtes dog også en assorteret pakke med følgende benævnelse: „Trykte prædikener, originalmanuskripter, dispositioner."[5] Disse manuskripter bar præg af at være brugt på prædikestolen og havde øverst på første side oplysninger om, hvor og hvornår de havde været holdt; men samlingen var langtfra fuldkommen.

De fleste prædikenmanuskripter lå på Landsbiblioteket. To arkivæsker viste sig at indeholde næsten komplette årgange prædikener, der strakte sig fra Dahls ansættelse som præst i 1912 og frem til 1934, da den første postil udkom.[6] I forordet til den anden postil oplyser han, at han har haft for vane gennem årene at lægge sådanne prædikener til side, som eventuelt kunne bruges i en senere udgave.[7] Komplette årgange fandtes derfor ikke efter 1934, men dog en pakke, der omfattede 4/5 af prædikenerne bag H og kun få andre og utrykte prædikener fra de sene præsteår.[8] Prædikener, som Dahl havde holdt, før han blev ordineret og ansat: danske prædikener i hjembygden Vágur foråret 1906 og færøske prædikener holdt på Færøernes Folkehøjskole i årene 1909-1912, dukkede op i én æske,[9] mens yderligere enkeltmanuskripter viste sig at ligge spredt omkring i den store samling. Her var altså alt, som hjertet kunne be-

2 Oplysningerne om *Sandagerði* skyldes forhenværende landsantikvar Arni Thorsteinsson.
3 Hansen 1997.
4 Savn Jákups Dahl VIII, skjal 35 og 36.
5 Savn Jákups Dahl II, skjal 7, min oversættelse.
6 E 296.3 og E 296.4
7 H, upagineret.
8 E 296.11
9 E 296.23, sidstnævnte til dels også i E 296.4

gære, det gjaldt bare om at læse og identificere. En oversigt over de to postillers prædikener, deres placering i kirkeåret, overskrift, samt oplysninger om, i hvilket arkiv de danske eller færøske originalmanuskripter i hvert enkelt tilfælde findes, bringes som appendix til denne afhandling.

Denne systematiske indsamling og sortering resulterede i en materialesamling, der gav helt nye muligheder for at trænge ned i Dahls trykte prædikener. Manuskripterne afslørede tid og sted for prædikenernes oprindelige brug, ligesom dispositionen tit blev tydeliggjort ved Dahls egne inddelinger i punkter og underpunkter. Hvor der var tilføjet eller ændret i teksten, eller en prædiken ligefrem var skrevet om, fordi den var blevet benyttet flere gange, kunne man følge et bestemt emnes udvikling gennem årene. Det afslørede, at mange prædikener først havde været holdt på dansk og senere havde fået nyt liv i en færøsk oversættelse. Når man sammenholdt to sådanne versioner, viste den danske original sig tit at indeholde hentydninger, f. eks. til andre prædikanter, eller direkte citater, f. eks. af salmevers, som assimileredes i den færøske tekst, når de i mangel af bedre blev oversat til prosa. Der kunne følgelig arbejdes med de mange lag tekster på en helt anden måde, end når man var henvist til den trykte udgave alene. Prædikenerne lukkede sig op og afslørede tankeprocesser, gennemgående strukturer og tilknytning til aktuelle problemstillinger; færøske ord og begreber, som Dahl ofte som den første havde taget i forkyndelsens tjeneste og derved givet en teologisk betydning, blev åbne for en mere præcis forståelse. Materialets beskaffenhed[10] blev følgelig stærkt medvirkende til, at prædikenanalysen nu måtte ske ud fra en historisk synsvinkel, og at det blev Dahls egen samtid, der kom til at udgøre den naturlige referenceramme.

c. Metode

Henrik Ivarsson anfører i sin klassiske afhandling *Predikans Uppgift. En typologisk undersökning med särskild hänsyn till reformatorisk och pietistisk predikan* tre forskellige kategorier af kildemateriale, som man bør regne med i en homiletisk undersøgelse: 1. prædikantens samlede teologiske produktion, 2. principielle arbejder eller udtalelser om prædikenen og 3. det direkte prædikenmateriale.[11]

10 Nærmere end dette kan man næppe komme den oprindelige prædiken. Hvordan talen i sin tid forholdt sig til manuskriptet, lader sig kun vanskeligt undersøge. De tidlige prædikener er som regel skrevet helt ud som én lang, sammenhængende tekst, endda også med forudgående bøn. Men selv om bønnen forsvinder fra manuskripterne, kan man næppe udlede andet, end at den har fået en mundtlig, ekstemporeret form. De sene prædikener har form af punktinddelte dispositioner med mange forkortede ord og sætninger. Når ældre folk husker, at Dahl kunne stå tre kvarter på prædikestolen, og man samtidig ser, hvad disse renskrevne manuskripter fylder i H, må man formode, at han enten har sagt mere, end han havde nedskrevet, eller har talt helt usædvanlig langsomt.

11 Ivarsson 1956, s. 8.

Ad 3. Det direkte prædikenmateriale vil i denne forbindelse bestå i de to trykte postiller samt de bagved liggende prædikenmanuskripter. Det er dette materiale, der skal analyseres, vristes fra hinanden, opløses i elementære bestanddele, som man så kan tælle, måle og veje samt undersøge, hvordan de indgår i organiske forbindelser med hinanden. Som metode vil vi benytte den begrebsanalytiske model, som er udviklet af Christian Thodberg i forbindelse med afhandlingen *En glemt dimension i Grundtvigs salmer – bundetheden til dåbsritualet* fra 1969. Modellen har blandt andet dannet udgangspunkt for den undersøgelse af ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener ved Thodbergs elever, som udkom i 1977 med titlen *For sammenhængens skyld.* I Erik Krebs Jensens artikel i samme værk, „Hjertets gudbilledlighed," præsenteres modellen nærmere:

> Ved at gøre et enkelt ord til grundtema, indsamle det i alle dets variationer og ved at analysere dem både i deres indbyrdes forhold, således som de fremtræder i billedsproget, og for teologisk indhold, kan man nå frem til ordets univers, dets hovedindhold og grundforhold til andre ord: hvilket [in casu] vil sige en grundtvigsk bestemmelse, som er sammenstykket på Grundtvigs betingelser. Metoden er i første omgang rent mekanisk og deskriptiv. Men ved at sammenligne de fremkomne mønstre med samtidige prædikener, med historiesynet og med verdensanskuelsen belyser teksterne gensidigt hinanden og giver større sikkerhed i tolkningen.[12]

For sammenhængens skyld afsluttes med Thodbergs eget bidrag: „Den grundtvigske arv: Christian Hostrup som prædikant med særligt henblik på de grundtvigske elementer." Her demonstreres begrebsanalysen som et såre anvendeligt redskab, ikke bare når det gælder undersøgelsen af salmer, men også af andre tekster, som den praktiske teologi gerne gør til genstand for sine studier som f. eks. prædikener. Salme og prædiken er naturligvis hver sin genre; men de har dog det til fælles, at de samtidig og på én gang kan være udtryk for både ophavsmandens tro (digterens, prædikantens) og kollektivets tro (menigheden, dem der synger, læser, lytter).[13]

Ad 2. Dahl har ikke skrevet principielle eller systematiske teologiske værker. På et forholdsvis sent og derfor måske også reflekterende tidspunkt har han dog – bl. a. i en prædiken og i en kirkehistorisk artikel – udtalt sig såvel om

12 Jensen 1977, s. 67f.

13 Det er i denne sidste betydning, Nørager i sin disputats inddrager *Den danske Salmebog* som tekstkorpus for en analyse af det kristne hjertesprog. Han ironiserer lidt over den danske, hymnologiske forskning, der fra sit historisk-filologiske perspektiv ser salmerne som kilder, hvorfra der kan drages interessante slutninger vedrørende den enkelte forfatters teologi. Selv vælger han at betragte salmerne som brugstekster, hvor den enkelte salme reduceres til en stemme i det samlede kor, som synger om, hvad „vi" tror, føler og oplever. Nørager 1996, s. 66f. Thodberg anfægter denne ukritiske brug af salmebogens tekster, dels fordi det overses, at disse blot er retoucherede udgaver af digternes originalværker, og dels fordi det overses, at et begreb som hjertet har vidt forskellig betydning f. eks. hos Brorson og Grundtvig. Thodberg 1997, s. 119 og 144.

præstens prædiken som om degnens postillæsning i et sådant omfang, at vi kan betragte disse overvejelser, før vi går til selve hovedmaterialet.

Ad 1. Dahls samlede teologiske produktion har for det originale arbejdes vedkommende stort set opbyggelig karakter. Hans taler og prædikener findes spredt i diverse tidsskrifter og samlet i en række små opbyggelige bøger. Det vil være naturligt at bringe dette materiale ind i undersøgelsen i det omfang, det kan tjene til at belyse punkter, der kun synes dunkle i de prædikener, der er samlet i de to postiller.

Men vi gør Dahl uret, hvis vi begrænser os til hans originale, teologiske produktion, for hans arbejdsområde var betydeligt større end som så og hans energi imponerende. Hans banebrydende sproglige arbejde fik betydning for færøsk grammatik og sprogbrug i sin helhed og for færøsk kirkesprog i særdeleshed. Hans oversættelser af kernesalmer udgør en væsentlig bestanddel af den færøske salmebog. Hans bibeloversættelse og hans oversættelse af alter- og ritualbog er den væsentligste substans i samtlige folkekirkens liturgiske bøger på Færøerne. Hvis prædikanten normalt står i fokus i den historisk orienterede homiletik,[14] kan vi ikke undlade at inddrage det, der fyldte så meget i hans bevidsthed og optog en så stor del af hans arbejdstid. Hvis Dahl havde usædvanlige evner på det sproglige område, bør det interessere den, der skal beskæftige sig med den særlige form for sproglig formidling, som prædikenen udgør. Hvis han satte sig som mål at udvide og berige det færøsksprogede salmerepertoire, bør man forvente i større eller mindre udstrækning at genfinde hymniske elementer i den prædiken, som dog normalt i gudstjenesten står i den tætteste forbindelse med menighedens sang. Hvis han betragtede det som noget nær en livsgerning at overføre kirkens tekster, bønner og ritualer til færøsk, bør vi også undersøge, hvordan hans prædiken forholder sig til den måde, hvorpå menigheden i øvrigt udtrykker sin tro, når den samles.

Det fremgår af Krebs Jensens præsentation af den begrebsanalytiske model, at de undersøgte motiver ikke kun bør betragtes isoleret for sig selv, men at man vinder i indsigt ved at sætte dem i relation til det, der ellers er karakteristisk for den person, man beskæftiger sig med: Undersøger man Grundtvigs salmer, bør mønstrene her sammenlignes med hans samtidige prædikener, historiesyn og verdensanskuelse. Overført på Dahl betyder denne levnedsrelation, at netop hans prædikener også bør betragtes i litterært, hymnologisk og liturgisk lys.[15] Ordenes (og da især de færøske ords) semantiske betydning,

14 Harbsmeier 1995, s. 348.

15 Det har været ganske lærerigt at deltage i forskningsprojektet *Luthersk påskepredikan i Norden*. Alle de behandlede påskeprædikener blev her analyseret efter et skema i ni punkter: tekst, form, sprog, pædagogik, eksegese, trostolkning, applikation, Europaperspektiv og sammenfatning. Licht 2001, s.17. Et analyseskema, som i den grad var skræddersyet til et specifikt formål, der endda var en del af det overordnede forskningsprojekt *Norden og Europa*, kan kun ved anvendelse af megen elasticitet bringes til at passe lige perfekt på andre objekter. Men man vil formodentlig opdage, at det litterære, hymnologske og liturgiske aspekt for en meget stor del dækker de nævnte ni punkter.

sætningskonstruktion, disposition, illustrationer og billeder, forholdet til salmebog, bibel, ritual- og alterbog o.s.v. er alt sammen måske kun detaljer, men udgør dog tilsammen den sammenhæng, hvori prædikanten har anbragt sine teologiske begreber og hvormed han har givet dem konkret skikkelse.

I sin gennemgang af tidligere svensk, homiletisk forskning, udtrykker Ivarsson sig ganske kritisk: „Man har i tidigare homiletisk forskning i stort sett varit sysselsatt med frågor, som antingen rört predikans innehåll eller form, d. v. s. predikans behandling av olika 'läropunkter', dess indeling, stil m. m. Dessa frågor efter endast predikans innehåll eller form har otvivelaktigt i det långa loppet haft en ödesdiger inverkan på uppfattningen av vad som med rätta bör vara en homiletisk undersöknings uppgift."[16] Selv om man begrænser sig til et kildemateriale, som hører til den litterære kategori, der betegnes som prædiken, stiller man aldrig de specifikt homiletiske spørgsmål. Det må være homiletikkens opgave i et arbejde af systematisk-homiletisk karakter at søge efter det for prædikenen eller en bestemt prædikentype centrale og væsentligt egenartede.[17] Ivarsson har for sit eget vedkommende fundet det mest formålstjenligt at spørge efter prædikenens funktion eller „uppgift", jvnf. afhandlingens titel.

Men kan det overhovedet lade sig gøre at se indhold og form som alternativer? H. Grady Davis opfatter i sin praktisk orienterede homiletik *Design for Preaching* prædikenen som et organisk hele:

> The right form derives from the substance of the message itself, is inseparable from the content, becomes one with the content, and gives a feeling of finality to the sermon.
>
> When form is rightly used, it seems to be the inevitable shape of the thought, and is then indistinguishable from the thing said; it becomes the thing itself.[18]

Hellere end at skelne mellem indhold og form vil vi i tilslutning til Davis' iagttagelse derfor netop pålægge os selv at skelne mellem analyse og præsentation i denne afhandling. Når man i den analyserende del ikke kun skal forvente at møde lister over ord, tabeller og statistikker, men også prædikenreferater eller ligefrem gennemgange af hele prædikener, skyldes det ikke kun et ønske om at variere fremstillingen. Det skyldes snarere den antagelse, at vi først selv er nået til den tilsigtede forståelse af Dahls prædikener i det øjeblik, vi er i stand til at forklare og rekonstruere dem for andre.

16 Ivarsson 1956, s. 4.

17 Ivarsson 1956, s. 7.

18 Davis 1958, s. 9.

d. Tese

Bag Dahls prædikener vil vi som homiletisk ideal hævde kombinationen af teologi, inspiration og engagement. Det kan nok synes selvindlysende og temmelig banalt, men er ikke slet så enkelt, som det i første omgang ser ud til. Tværtimod kan man kun i opposition til det, der tidligere fra forskellig side har været antaget om prædikanten Jacob Dahl, som tese fremsætte følgende:

1. Dahl er i sin forkyndelse klart påvirket af den teologi, han har læst.
Dahl har været taget til indtægt snart for den ene, snart for den anden teologiske opfattelse og vil nok helst bekende sig til „det fælleskristelige". Men findes der et sådant, klart defineret begreb? Lad være, at kristendommen er fælles om et helligskrift og nogle forpligtende symboler. Resten er dog teologi, varieret og divergerende teologi, hvad enten det gælder den teoretiske refleksion eller den praktiske udmøntning.

2. Dahls prædikener er ikke er så generelle og tidløse, som man umiddelbart måtte forvente, når man finder dem i en postil, udgivet til oplæsning.
Selv om det nogle gange er lykkedes Dahl helt bevidst at tilsløre en aktuel tilknytning, er der andre tilfælde, hvor behandlingen af dagens spørgsmål har været en så integreret del af hans prædiken, at den ville falde fra hinanden, hvis det aktuelle blev fjernet. Det er netop denne inspiration, denne kontekstualitet, denne forventning fra menighedens side, om man vil, der giver prædikenerne karakter. Mangelen på inspiration kan omvendt gøre en ellers udmærket prædiken mærkeligt diffus.

3. Dahl er både følelsesmæssigt og eksistentielt engageret i sine prædikener.
Ganske vist ynder han at anvende det inkluderende og selvudslettende „vi." Det personlige engagementet er dog slet skjult og forlener prædikenerne med en ægte, medmenneskelig tone, selv om vi-formen kan tendere til at postulere, at hans følelser nødvendigvis må være så almenmenneskelige, at de fuldt ud deles af menigheden. Ved at prædike for sig selv har han også fået andre i tale.

Før vi giver os i kast med selve prædikenanalysen, vil vi i bruge et par afsnit på at klare nogle grundlæggende spørgsmål. Først skal de to postiller placeres i det samlede forfatterskab, idet vi giver en præsentation af Dahls livsværk og dets forudsætninger. Dernæst kommer en forskningshistorisk oversigt over de sider af Dahls virke, der hidtil har været gjort til genstand for videnskabelig behandling, samt en gennemgang af de vurderinger af Dahls teologi, som findes i mere eller mindre lærd form. Til sidst vil vi i dette indledende kapitel – med udgangspunkt i uddannelsen på pastoralseminariet – beskæftige os med Dahls homiletiske positioner.

B. ET LIVSVÆRK OG DETS FORUDSÆTNINGER

a. Barndomshjemmet

Jacob Dahl blev født den 5. juni 1878 i bygden Vágur på Suðuroy. Efternavnet skyldte han sin farfar, Joen Jacobsen, kaldet *Jógvan í Lopra,* der lod alle sine børn døbe Dahl efter stednavnet *Lopransdalur,* men i 1855 flyttede til Vágur og genopbyggede sit hus *við Krosslið.* Flytningen skal være sket p.g.a. det hårde vejrlig; men det kan have været en medvirkende faktor, at Den kongelige Monopolhandels dage var talte, og at Vágur bød på gunstige forhold for den, der kunne have lyst til at etablere sig som købmand. Da bager Restorff i 1857 med økonomisk støtte fra Jógvans svoger, kongsbonden i Kirkjubø, købte monopolhandelsens bygninger i Tórshavn, var vejen banet for, at Jógvan kunne åbne anneksforretning i Vágur. Allerede i 1860 etablerede hans ældste søn Jacob sig *á Gørðunum* med en lignende ordning under et andet handelshus, og det blev derfor den næstældste af sønnerne, provst Dahls far Peter Hans Dahl, der kom til at videreføre faderens forretning. I 1876 blev han medlem af Suderø Handelsforening. Det gav ham økonomisk mulighed for at bygge pakhus og forretning nede ved fjorden, *við Tjørn,* men medførte også, at han 10 år senere havde tabt hele sin investering og måtte begynde forfra.[1] Først i 1891 er han kommet så vel på fode igen, at han kan bygge nyt beboelseshus, og i de følgende år investeres der langsomt, men sikkert i fiskeriet.[2] Risikoen spredes på flere hænder, der stiftes aktieselskaber med navne som *Eben Ezer og Fædrenes Minde.* I 1893 erhverves sluppen *Vágbingur* beregnet til fiskeri ved Island, i 1896 *Laura* til fragtsejlads mellem Færøerne og Danmark, England, Norge og Island, yderligere to fiskeskibe i 1896 og 1903 og fra 1907 et antal mindre motorbåde. Samtidig er forretningen *við Tjørn* blevet så solid, at man efterhånden bliver eneejer af de skibe, man har investeret i. En medvirkende faktor til denne fremgang er den voksende klipfiskefabrikation og forretningens øgede salg til de mange tilflyttere, fiskere og fiskepiger, som de fordelagtige beskæftigelsesforhold trækker til bygden. Befolkningen i Vágur vokser således fra 38 husstande med i alt 245 indbyggere i 1870 til 78 husstande med i alt 412 indbyggere i 1901. I 1916 er indbyggertallet kommet op på 912.[3]

1 P. H. Dahl 1943, s. 12.
2 Se til det følgende Nolsøe 1965, s. 150ff.
3 Andreasen 1977, s. 292-302. Holm og Mortensen 2002, s. 13.

Hjembygden. En stille efterårsdag i Vágur ved 1900-tallets begyndelse. Det tiltagende skibsfiskeri har sat sit præg på bygden. Ved stranden pakhuse og anløbsbroer og i vandet små motorbåde og større sejlskibe. Fiskernes vasketøj hænger til tørre, og også sejlene tørres, før skibene lægges op for vinteren.
Fróðskaparsetur Føroya.

Det skyldtes naturligvis ikke Peter Dahls forretning, rederi og fabrik alene. Der kom efterhånden til at ligge 4 større og et par mindre sådanne foretagender langs med fjorden[4] – langt det største var broderen J. Dahls virksomhed *á Gørðunum* – og på samtidige fotografier ser man om sommeren vidtstrakte arealer tildækket med den hvide klipfisk, bredt ud til tørre i solen. Om vinteren var fjorden fuld af opankrede skibe, der lå og ventede på den næste forårssæson. Andre færøske bygder som Tvøroyri, Klaksvík og Fuglafjørður med lignende havneforhold oplevede en tilsvarende udvikling i samme periode. Den første slup blev købt til Færøerne i 1872, fem år senere var der 12 skibe, og ved århundredskiftet var tallet vokset til 81.[5] I 1880 var 41,1% af arbejdsstyrken beskæftiget ved landbrug og 30,4% ved fiskeri (mest med små både omkring Færøerne), i 1901 var tallene henholdsvis 28,8% og 40,2%. De tilsvarende tal for handel og transport ændredes fra 4,2% til 9,3%.[6] En udvikling var sat i gang, som skulle komme til at ændre det færøske samfund radikalt.

4 Holm og Mortensen 2002, s. 14.
5 West 1972, s. 98 og 126.
6 Debes 1982, s. 328.

På sine gamle dage begyndte provst Jacob Dahl at skrive sine erindringer.[7] I tre stilehæfter har han skrevet en kladde til kapitlet om sin barndom i Vágur, dvs. frem til 1893, da han flyttede til Tórshavn for at fortsætte sin skolegang. Indtægten af forretningen var i denne periode så beskeden, at familien fortsat måtte ernære sig på gammel, færøsk vis, af landbrug og lidt fiskeri inde ved land. Man havde 5-6 kreaturer, kunne om efteråret slagte 20-30 får, dyrkede korn og kartofler, bjergede sit hø, skar sit tørv, tog ud at fiske, fangede sej med not, forarbejdede uld til familiens tøj. Drengen, der hørte til i den yngste ende, havde en tryg og glad opvækst i en stor familie med farfar og farmor boende i den ene ende af huset, far og mor, to brødre og syv søstre. Som lille var han tæt knyttet til sin farfar, der havde ansvaret for køerne og tidligt tog Jacob med i arbejdet. Farfar forstod at gøre det tit trivielle arbejde, børnene måtte deltage i, til en leg. Tålmodigt sad han hos Jacob, når han øvede sig på harmoniet.

Der er ikke ende på de velsignelser både i denne slægt og den kommende, som i erindringerne bliver Jacob Dahls forældre til del. Hjertensgode, kærlige mod hinanden og deres børn, fredelige, arbejdsomme og retskafne, omsorgsfulde mod bygdens nødlidende, kloge, begavede og åndeligt årvågne mennesker. Moderen forestod den store husholdning og brugte alle sine ledige stunder til at spinde. Hun var ikke fysisk stærk, men af natur venlig og skæmtsom og kunne af og til synge et vers. Faderen var optaget af sin forretning, stod hele dagen alene i det store og kolde rum og kom sent hjem fra sine bøger. Han var stille og spagfærdig, en foregangsmand i alt arbejde. Når han var hjemme, gik han gerne op og ned ad gulvet med et barn på armen og sang med sin rene, klare stemme.

Hjemmet *við Krosslið* var et gudfrygtigt hjem med portrætter af Melanchton og Morten Luther på væggen i den bedste stue. Drengen gemte i sit sind billedet af farfar og farmor, der om søndagen kom hjem fra kirke med hinanden i hånden. Hver onsdag morgen i fasten læste hans farfar en prædiken, og alle der i huset og i nabolaget samledes i glasstuen: „Af selve det, farfar læste, husker jeg næsten ingenting; men jeg ser ham stadig for mig siddende ved vinduet og med en stor, gammel bog foran sig på bordet, og disse vintermorgener i fasten har jeg siden husket som højtidsstunder."[8] Hver eneste søndag gik far og børn i kirke, og når middagsmaden var spist, læste faderen en prædiken af en postil, før børnene fik lov til at gå ud at lege. Hver aften gennem hele vinteren blev der læst aftenbøn, og Jacob Dahls varme skildring er nok værd at gengive:

7 Brot úr ævisøgu míni. 1. partur til eg var 15 ár, hæfte I-III. E 296.14. En tematisk sammenstilling af Dahls erindringer og opbyggelige forfatterskab dannede baggrund for 7 programmer i *Útvarp Føroya* i fasten 2003. Se Hansen og Mohr 2003.
8 Dahl 1942, s. X, min oversættelse.

> Det var også far selv, der læste. Han havde da altid et af os børn siddende på skødet, mens han læste (måske et på hvert knæ), et sad på mors skød, og de andre lænede sig ind til mor og far, som de bedst kunne. Mange gange har jeg siddet på fars skød under aftenbønnen og prøvet at følge med i hans bog. Det var de bønner, der står i salmebogen, som blev læst, og de salmer, som oftest blev sunget, var disse: „Til himlene rækker din miskundhed, Gud." „Nu hviler mark og enge." „Den lyse dag forgangen er." „Dagen viger og går bort." „Nu skrider dagen under." „Dagen går med raske fjed." „Befal du dine veje." „Hvo ikkun lader Herren råde." „Du, Herre Krist."[9]

De nævnte salmer afslører, at man benyttede den nyeste salmebog, den såkaldte *Roskilde Konvents Salmebog*, der her virkelig kom til at svare til sit fulde navn *Salmebog for Kirke og Husandagt!*

Bønslivet betød meget. Jacob Dahl siger, at bønnen bar såvel faderens som alle de andres liv. Han kan ikke huske noget tilfælde, hvor han kom hjem eller skulle rejse, hverken som ung eller senere som voksen, uden at faderen tog ham med sig og lagde sig på knæ sammen med ham og bad om Guds velsignelse og beskærmelse. Var det i hjemmet, var moderen med, var det i forretningen, foregik det på faderens kontor.[10]

Der var på alle områder et forbilledligt samarbejde mellem de to brødre og købmænd, selv om de var forskellige af temperament, og Peter H. Dahl synes at have stået lidt i skyggen af sin storebror. Blandt deres fortjenester i bygden nævnes Knud Olsen-orglet, som de i 1872 forærede til kirken. Det var det første pibeorgel uden for Tórshavn, og med købmand Jacob Dahl som den myndige degn[11] fik det stor indflydelse på salmesangen. Enstonigt og langsomt havde man før sunget Kingos lange salmer, fortæller degnens datter, og da de afløstes af *Roskilde Konvents Salmebog*, truede nogle af de gamle færinger med at strejke. „Men Fader som Kirkesanger skulde de ikke tage Tonen fra. Han var en lovlydig og klartskuende Mand. Det gamle måtte vige, Fremskridtet kunde ikke standses."[12] I 1875 lod de to brødre bygge en skole, som også blev givet sognet som gave, og lønnede den første lærer.[13] Og endelig var deres søndagsskole den første på Færøerne. Blandt eleverne var købmand J. Dahls datterdatter, Henriette Hansen, der husker hvordan „... børnene, og ofte voksne med, fyldte skolestuen. Hvad bedstefar havde i fortællekunst og myndighed, havde „Petergubben" i inderlighed og elskelighed, og de to arbejdede trofast i mange år."[14]

9 Brot úr ævisøgu míni, 2. hæfte, upagineret, min oversættelse (bortset fra salmernes titler).
10 Se faderens beretning om, hvordan han ved sin mors sygdom „fik Troen og Visheden i Hjærtet, at det hjelper at bede..." P. H. Dahl 1943, s. 7.
11 Foruden gamle postiller betjente han sig også af Blædel, Frimodt og Vilhelm Beck. Busch 1934, s. 129.
12 Busch 1934 s. 127.
13 Andreasen 2000 s. 27.
14 Henriette Hansen i Munck 1960, s. 43. Også Sørensen 1944, s. 20 beskæftiger sig indgående med P. H. Dahls mange gode egenskaber.

Da Indre Mission kom til øerne, blev bevægelsen fra første færd knyttet til Suðuroy med en af H. Ussings disciple, E. M. Riise, der i 1895 blev ansat som hjælpepræst hos sognepræsten, Frederik Petersen.[15] Riise blev året efter afløst af Franz Busch, der efterfulgte Petersen som sognepræst fra 1900 til 1910 og blev gift med provst Dahls kusine Marianne. Det var hos dem, Axel Moe fandt husly, da han i 1904 begyndte sit arbejde som øernes første indremissionær, og hos Busch, han blev ansat som hjælpepræst med bopæl i Vágur fra 1906. I denne bygd brød den første indremissionske vækkelse ud.[16] Jacob Dahls far var tit taler ved møderne i menighedshuset, og hans taler var, ifølge sønnen, udmærkede både vedr. indhold og form.

Peter H. Dahl døde først i 1931, 88 år gammel. Der er fra hans hånd bevaret et bemærkelsesværdigt dokument, håndskrevet og udgivet på tryk i 1943. Det lille hæfte må nærmest karakteriseres som et skriftligt vidnesbyrd for den kære store familie og alle kære venner og bekendte. De tre dele, der bliver stadigt kortere, har overskriften „Til Erindring" 1926, „Afslutning" 1928 og „Til Afsked" 1929. De små træk af et langt liv er fulde af taknemmelighed for Guds førelse, varetægt, åndelige og timelige velsignelse mod ham selv, hans ægtefælle og den store børneflok. Læserne mødes samtidig med en inderlig omvendelsesforkyndelse, kristocentrisk og i sproglig henseende stærkt præget af mange års daglig omgang med bibel og salmebog:

> Men saa kommer det store Evighedsspørgsmaal, Sjælenes Bjærgen og Modtagelse, da gjælder det om at have en god, stærk og fuldtro Ven at støtte sig til, og Gud ske Lov og Tak og Priis, denne Ven ejer vi ved en levende Tro paa vor kære Herre og Frelser Jesus Christus, han som saa dyrt har købt os med sit allerhelligste Blod som udrandt paa Korset for mine og alle Menneskers Synder, det er nu mit Haab og mit faste Troens Anker, at min kære Jesus har udslettet min Synd og vil af Naade modtage min Sjæl i min sidste Stund og bære den op i de mange lyse Boliger i Himlens Sale og der faa samles med alle de Hjærtenskære og troende Venner, som ere gaaede forud... Og saa alle i Hjærtenskære, som blive tilbage her i Syndens Verden en liden Stund, et Øjeblik. O, glemmer ikke Himlen. O, glemmer ikke Jesus...[17]

I anden del henviser Peter H. Dahl til et brev uden dato, hvis indhold – særlig vedrørende det første punkt, som det eufemistisk siges – stadfæstes og fastholdes. Dette ejendommelige åndelige testamente, skrevet med smuk og tydelig håndskrift på forretningens brevpapir, har følgende ordlyd:

15 Hansen 1984, s. 150f.
16 Asger Højlund i Munck 1960, s. 15.
17 P. H. Dahl 1943, s. 31f.

Det er min sidste Vilje og Bøn, at I kære ælskede Børn og Svigerbørn, skal efter min Bortgang daglig i et Aar, hver i sin Kreds, under Bøn, at lese et Kapitel eller en Davidsalme af Bibelen, og naar Aaret er omme skal I paa min Dødsdag eller den neste Søndag samles til Bøn og Lovsang og til Betragtning af Livet efter Døden. –

I bedes ogsaa samme Dag uddele 300 Kr til Enker og Fattige.

Guds Velsignelse og Fred vere over Eder Alle og hele Familien.

Med Bøn og Haab om, at kunne tage imod Eder alle i de evige lyse Boliger. Eders kære Fader

P. H. Dahl.[18]

Vi vender kort tilbage til Jacob Dahls stilehæfter med deres små beretninger om barnets oplevelser i både arbejde og leg. Selv om han var lille – og lav af vækst forblev han alle sine dage – havde han efter eget udsagn en fast vilje og karakter. Sprogøre og begyndende opmærksomhed omkring det færøske sprogs forhold fornægter sig ikke. Terminologien har været særdeles rig og veludviklet, når det gjaldt alt det daglige arbejde. Mange pudsige episoder huskes, fordi de affødte formuleringer, der blev bevaret i familien næsten som mundheld. Da søsteren Karin Poula engang kom hjem fra Tórshavn, kunne hun fortælle om en vise, skrevet af den unge kongsbonde i Kirkjubø, Jóannes Patursson, der både havde voldt opmærksomhed og skabt vrede blandt danskere i byen. Drengen havde gemt hvert nummer af tidsskriftet *Føroyingatíðindi* og fandt frem til visen, der var den nationalistiske og agitatoriske „Nú er tann stundin komin til handa," og lærte den udenad.

Som sagt strækker disse erindringer ikke længere end op til 1893, da Dahl forlader hjembygden. Når vi har tilladt os at trække nogle linjer videre op til århundredeskiftet godt og vel, er det for at gøre opmærksom på, at en stor del af den udvikling, der kom til at ændre det færøske samfund på godt og ondt, allerede lå i svøb i hans barndomsår. Den liberale indstilling til erhvervslivet, som prægede købmandsslægten Dahl, gjorde sig også gældende på det religiøse område. Dybt forankret i den gamle, regelbundne kristendom var troen dog først og fremmest en levende, nutidig størrelse, og man så ikke noget mærkeligt i, at troen gav sig nye udtryk, ligesom man gerne tog nye arbejdsformer i brug.

Dahl vurderer selv, at hans liv faldt sammen med en forandringens tid på Færøerne, måske så stor som aldrig før. Udviklingen er kommet så pludseligt, at den har sprunget flere af de led over, som man ser andre steder. Alt forandres: bosættelse, arbejde og erhvervsliv, sprog, mad og klæder, tankegang og sjæleliv.

18 Brevet er velvilligst stillet til rådighed af et oldebarn, Poul Sørensen, Tórshavn.

Familiesammenhold. Når høet skal bringes i hus, er der brug for alle kræfter – også den unge, hjemvendte teolog, der står til højre i billedet med hvid kasket. Den ældre herre i venstre side er Jacob Dahls far, købmand Peter Hans Dahl.
Føroya Landsbókasavn.

Der er ikke noget ondt at sige om den fremgang, som har fundet sted, tværtimod. Man må bare befrygte, at forandringen er sket for hastigt, så folket ikke har været i stand til at følge med og at tage imod det nye på rette måde. Meget er derfor gået af lave. Meget af det gamle, der var godt, er dødt, og meget af det nye, der ikke er godt, er kommet i stedet for.

Jeg har tit været glad for, at jeg er født så sent i tiden, at jeg fik tag i slutningen af det gamle Færøerne. Det har på mange måder haft betydning for mig. Jeg har kunnet holde af det gamle og haft evne til at forstå det og sætte pris på det, og det har ikke været svært for mig at knytte bånd mellem det gamle og det nye.[19]

b. Lærereksamen og artium

Det havde været utrolig spændende, hvis Dahl havde fortsat sine erindringer, så vi også med hans egne øjne havde kunnet få et indblik i ungdomsårene i Tórshavn, hvor han tog eksamen fra Lærerskolen i 1896. Hans ophold i byen

19 Brot úr ævisøgu míni, 3. hæfte, min oversættelse. E 296.14

finder sted i det, H. J. Debes har kaldt den nationale bevægelses kulturelle epoke, midt i Færingeforeningens korte blomstringstid 1889-1901. Med bladet *Føringatíðindi* som organ skulle foreningen især arbejde for det færøske sprogs ret i skolen, i kirken og i befolkningens forhold til myndighederne. Foreningens aktiviteter,[20] der naturligt var centrerede omkring Tórshavn, talte diskussionsmøder, aftenskole i færøsk retskrivning, store fester om vinteren med nationale taler og sange og udendørs folkemøder om sommeren med lignende indhold. Da foreningen var på det største, havde den hen ved 500 medlemmer. Efterhånden anedes blandt de aktive medlemmer konturerne af tre forskellige retninger: en konservativ, en moderat og en radikal fløj, der til sidst blev direkte politisk. Uenighed om hvilken skriftform, foreningen skulle anvende, V. U. Hammershaimbs etymologiske eller J. Jakobsens fonetiske, endte med at splitte foreningen ad. Af historiens videre forløb er det ikke svært at se, hvor Dahl havde sine sympatier; men han har ikke selv givet nogen beskrivelse af disse vigtige, og uden tvivl formende år.[21]

Vi må derfor nøjes med at konstatere, at han i sept. 1896 bestod „den ved Lærerskolen i Thorshavn befalede Afgangsprøve" med hovedkarakteren *Udmærket duelig* og fine karakterer i alle fag uden aritmetik. Han kunne desuden forestå undervisning i sang og gymnastik og spillede violin.[22] Efter at være indskrevet til sproglig-historisk artium på Undervisningsanstalten Kjøbenhavn pr. 1. sept. 1897 indhenter han i febr. 1898 til brug for en ansøgning om understøttelse to anbefalinger.[23] Louis Bergh, førstelærer ved Thorshavns realskole skriver bl.a.:

> Hr. Jacob Dahl har i 3/4 Aar vikarieret som Lærer ved Thorshavns Realskole og i den Tid udført sin Gerning med Flid og Dygtighed. Som Elev i 3 Aar i Lærerskolen i Thorshavn har jeg lært ham at kende som et velbegavet, flittigt og flinkt ungt Menneske...

Og Dr. phil. S. Sørensen, der underviste i de klassiske fag på Undervisningsanstalten, skriver:

> Han viser sig i Besiddelse af særdeles gode Evner, er mønsterværdig flittig og gør særdeles gode Fremskridt. Han er utvivlsomt vel skikket til at studere. Han er en særdeles retskaffen og elskværdig karakter og i alle Henseender værdig til Understøttelse.

20 Debes 1982, s. 163ff.
21 Ifølge Matras blev Dahls vågne sans for færøsk sprog og litteratur styrket i disse år, da han var medlem af foreningen og jævnligt plejede omgang med dens store mænd. Matras 1973, s. 93.
22 Afskrift af eksamensbevis, E 296.20
23 Også de tre følgende dokumenter findes i E 296.20

Vidnesbyrdet om Afgangseksamen som privatist ved Lyceum, der er dateret den 8. juli 1899, viser, at Dahl har erholdt 1. karakter. Han var således fuldt ud „i Besiddelse af den almindelige Dannelse og aandelige Modenhed, som udfordres til at kunne benytte den akademiske Undervisning." Det teologiske studium kunne begynde.

c. Det teologiske studium

Og det studium er et af de helt dunkle punkter i alt, hvad der hidtil er skrevet om Jacob Dahl. Den mest selvstændige fremstilling af studieårene tegner Christian Matras sig for. Matras var filolog, og følgelig er det Dahls sproglige indsats, der har hans største opmærksomhed. Han gør ligefrem opmærksom på, at han desværre ikke har spalteplads til at behandle Dahl som lærer, skribent og redaktør, præst, digter og salmeoversætter. Årene i København, 1897-1905, anskues under ét som en forberedelsestid til livsværket. I sin færøske litteraturhistorie kategoriserer Matras Dahl som *Granamann,* d.v.s. medlem af det lille litterære selskab *Grani* i København, stiftet i foråret 1901 af de seks færinger, der på det tidspunkt studerede ved universitetet. Foruden Dahl, der på sin adresse Hauserplads 12, 5 lagde lokaler til møderne, talte foreningen blandt sine medlemmer de senere så kendte kulturpersonligheder stud. teol. A. C. Evensen og stud. jur. J. H. O. Djurhuus.[24] Djurhuus fortæller om diskussionsmøder med deltagelse af prominente gæster som provst Fr. Petersen, dr. phil. J. Jakobsen og overretssagfører P. Effersøe. Efter Evensens forslag begyndte man at oversætte Fr. Nielsens kirkehistorie og Scharlings etik, næppe med udgivelse for øje, men snarere for at øve sig i at smidiggøre det færøske sprog. Bøgerne blev da heller ikke udgivet, og efter at flere af medlemmerne var flyttet hjem til Færøerne, opløstes foreningen igen i 1905.[25] Ifølge Matras' mindeord ved Dahls død kunne han have læst så meget andet end lige teologi:

> Hans københavnerår blev godt udnyttet. Ikke kun på den måde, at han var et aktivt medlem af Færingeforeningen, holdt taler og var en udmærket danser og forsanger, sad i bestyrelsen og på et tidspunkt var formand, men også, og først og fremmest, fordi næppe nogen anden færøsk kulturel personlighed har forberedt sig bedre end han til sit virke for det færøske sprog. F. eks. sad han på Det kongelige Bibliotek og kopierede hele Lexicon Færoense (ved Svend Grundtvig og Jørgen Bloch), studerede grammatik, så han i 1908 kunne udgive den første store, og til dato eneste, færøske

24 Matras 1935, s. 83ff. Djurhuus 1935, s. 15f.
25 Disse glade studenterdage skildres udførligt i Hanus Andrassens Djurhuus-biografi. Andreassen 1994, s. 166ff.

> grammatik på modersmålet... Han forskede også i Færøernes skole-, lærdoms- og kulturhistorie og har skrevet artikler om disse emner. Den, der ved, hvad Jákup Dahl gjorde for at danne sig til sin gerning, jeg mener først og fremmest til bibeloversættelserne, han må befrygte, at han ikke vil kunne erstattes. For det kulturelle stade, som danner grundlag for provstens sprogrøgt, får ingen forærende.[26]

De få bevarede breve fra Dahls hånd i disse år, det har været muligt at opspore, er ikke til megen hjælp. I et overstrømmende brev til forældrene dateret i København den 5. sept. 1901 takker han for en dejlig sommerferie hjemme, dage, der var som klare, forfriskende kildespring på den lange og trættende gang gennem studiernes bakkede land, dage, der giver ny kraft, udholdenhed og livsmod:

> Jeg har taget fat paa Studierne igen og det med stor Iver og Lyst; jeg har lovet mig selv at være meget flittig. Herren lægge sin Velsignelse til mit Arbejde og lade mig være rask, saa at jeg kan arbejde! Vi skal have 6 Timer paa Universitetet om Ugen, men jeg har foreløbig 18 om Ugen foruden Hjemmearbejde.[27]

Iøvrigt omtaler han i breve til hjemmet emner af mere privat karakter, fælles bekendte, der har været på besøg og enkelte gange pengesager. Det var næppe alle studenter, der som han kunne gå ud til sin fars kommissær at hente håndpenge. Breve til vennen A. C. Evensen handler mest om foreningsaktiviteter og Evensens spirende udgivervirksomhed.[28] Dahl tier imidlertid om meget af det, vi så gerne ville vide for at kunne danne os et indtryk af hans studieår. Han skriver ikke et ord om, hvilket forhold han har til de københavnske studenterforeninger, der bød sig til med læse- og spilleværelser, foredragssal, bibliotek og restauration og bl. a. arrangerede foredrag og diskussioner. Han kunne f. eks. være kommet på Studenterhjemmet,[29] der var en filial af KFUM-arbejdet, i den grundtvigsk orienterede Studenterkreds eller i Theologisk Samfund. Vi finder heller ikke et ord om, hvor han har gået i kirke, skønt man dog måtte mene, at en teologisk student med hans baggrund enten ville finde ind i en bestemt menighed eller benytte lejligheden til at høre hovedstadens forskellige præster. Mange teologiske studerende var i deres fritid optaget af aktiv del-

26 Matras 1973, s. 93f., min oversættelse. Bekker-Nielsen 1978, s. 126 mener, at Dahl ligefrem havde fået et bistudium i de nordiske sprog. Det har jeg ikke set omtalt andre steder.
27 Brevet beror hos R. og N. Nolsøe, Vágur.
28 A. C. Evensens brevsamling beror hos Dagmar Jacobsen, Tórshavn. Dahl omtaler i brev den 22. jan 1901 *Smásangir og Sálmar* og den 6. mai 1903 en ordbog i hæfter, som var på vej. Evensens største fortjeneste er ifig. Matras 1935, s. 84 udgivelsen af det, der var skrevet og skabt på færøsk sprog. Af ordbogen udkom desværre kun 160 sider, udgaven stoppede op midt i F!
29 Han ejede ganske vist *Studenterhjemmets Haandbog* årgang 1902; men det kan alene skyldes, at det var en nyttig bog med mange, praktiske oplysninger, herunder læseplan for det teologiske studium med litteraturliste.

tagelse i lokalt menighedsarbejde; men Dahl skriver intet derom. Hverken det teologiske studiums forskellige fag eller universitetets professorer får nogen omtale.

Når vi alligevel ikke er helt på bar bund vedrørende det gennemførte teologiske studium, skyldes det den heldige omstændighed, at Dahls flidsattest er bevaret. En sådan måtte man i de dage kunne fremlægge, hvis man søgte et af de legater, der blev opslået på universitetsgangen.[30] Ved at præsentere det begrænsede antal lærere, han fulgte, er vi således i stand til at give et kort og foreløbigt rids af det studium, der skulle komme til at danne grundlag for mange års forkyndelse.[31]

I værket om Københavns Universitet 1479-1979 behandler Leif Grane Det teologiske fakultet i årene 1830-1925. Den sidste halvdel deler han op i to lige store perioder 1875-1900 og 1901-1925. Fakultetet var i det 19. århundredes sidste fjerdedel klemt inde mellem en ændret videnskabsforståelse og en aggressiv kirkelighed og valgte at satse på forbindelsen til kirken frem for videnskaben. Særlig frugtbart har studiet efter Granes mening ikke været. For studenterne, hvad enten de nu kom fra vækkelsernes rækker eller var præget af tidens positivistiske videnskabelighed, var der ikke megen hjælp at hente: „Den 'akademiske' ramme hindrede professorerne i at tilfredsstille studenterne fra vækkelsen med utilsløret opbyggelighed og deres forsigtige, men apologetiske konservatisme gjorde det umuligt for dem at være til hjælp for de studenter, som ønskede en teologi, der var på talefod med den almene kulturbevidsthed."[32] Vurderingen af det 20. århundredes første 25 år er langt mere positiv. Muligheden for speciale og laboratorieøvelser gør studiet mere videnskabeligt orienteret end tidligere tiders idelige forelæsninger og manuduktioner. Nye teologiske retninger, som det hidtil har lykkedes lærerne at holde på afstand, vinder nu indpas i lærerkollegiet. „En række lærere skabte ved deres videnskabelige arbejde atter en vis respekt om fakultetet, og på denne baggrund blev isolationen brudt og samtalen om tro og religion med positivismens repræsentanter genoptaget."[33]

Det vil dog være forkert at trække en skarp skillelinje mellem de to perioder. En student, der som Dahl indskriver sig ved fakultetet i 1899 og tager sin embedseksamen i 1905, vil naturligt befinde sig i en overgangsfase. Lærere, der for deres teologiske opfattelse må placeres i den ene periode, kan kronologisk

30 Studenterhjemmets Haandbog 1902, s. 28. Flidsattest i E 296.20
31 Der tages ikke her hensyn til det engagement i kirkeligt og socialt arbejde, kultur og studenterliv, der kendetegnede mange af disse mænd og vel var en naturlig følge af deres teologiske selvforståelse.
32 Grane 1980, s. 328.
33 Grane 1980, s. 328.

set sagtens findes også i den anden periode. Systemerne er måske ikke så forskellige, som de for klarheds skyld gøres til, men beslægtede – i hvert fald overlapper de hinanden.

Hvad angår årene 1875-1900, karakteriserer Grane fakultetet med P. G. Lindhardt og i tilslutning til hans tese som et „Menighedsfakultet." De fleste af de lærere, som Dahl hører, må henregnes til denne kategori. Det gælder for Det nye Testamentes vedkommende den konservative professor L. W. Schat Petersen (ansat 1887-1903), hvis videnskabelige indsats i dag vurderes som yderst ringe; men hvis omfangsrige og perspektivløse kommentarer var i brug langt op i det 20. århundrede. Det gælder også Schat Petersens efterfølger Fr. Torm (1903-1940), der nok var uhyre lærd og fortrolig med den aktuelle forskning, men ikke udmærkede sig ved originalitet, og i missionskredse omtaltes som „den troende professor", idet han gik let hen over de for troen mere problematiske synspunkter.[34]

Den ovennævnte apologetiske konservatisme må især tilskrives C. H. Scharling (1866-1916), som under Dahls studium havde ansvaret for undervisningen i symbolik, indledende dogmatik, religionsfilosofi og etik. Scharling hyldede åbenbaringens historiske objektivitet, hans kristendomssyn var harmonisk og humanistisk, han var personligt grebet af troen. Hans indflydelse på studenterne betød dog efterhånden så lidt, at man tit nødsages til at lede med lup, hvis man skal finde ham omtalt i nyere fremstillinger.

Betegnelsen „Menighedsfakultet" skyldes frem for alt P. Madsen (1875-1909), der var fakultetets ubestridte leder og beskæftigede sig såvel med Det nye Testamente[35] som med dogmatikken. Han betragtede ifølge Lindhardt professoratet som „en kirkelig funktion, en kristelig kaldsgerning, der røgtedes bedre ved personlig pondus end ved forskning, især når man samtidig havde 'herredømme over de kristelige tanker', dvs. den rette orthodoxe mening."[36] Teologisk var Madsen først og fremmest påvirket af Erlangerskolens erfaringsteologi, sådan som han under sin dannelsesrejse havde mødt den hos F. Frank. Den kristelige bevidsthed udgør efter denne lære en selvstændig vej til erkendelse ved siden af Bibelen og kirkens tradition. „Den åndelige erfaring af de værdier, kristendommen indeholder, viser sig i, at skriftens og traditionens lære imødekommer hjertets dybeste trang."[37] Det var en opfattelse, som modsvarede vækkelsesbevægelserne, både Indre Mission og Grundtvigianismens,

34 Lindhardt 1966 s. 51. N. H. Søe giver en noget mere afbalanceret og positiv vurdering af Torm. Søe 1965, s. 87ff.
35 NT-undervisningen synes at have lidt af en brist. Hele Testamentet skulle opgives, og flidsattesten viser en flittig gennemgang af brevlitteraturen, mens evangelierne slet ikke synes behandlet. Schat Petersen figurerer kun i 1900 og 1901, Torm hentes ind at undervise i tidshistorie i 1901 og holder eksaminatorier over indledning til NT i 1904, mens resten påhviler P. Madsen.
36 Lindhardt 1958, s. 204.
37 Grane 1980 s. 435.

erfaringer, men som også indeholdt en god portion evolutionisme. „Madsens positivistiske teologi gjorde religionspsykologien til dogmatisk princip."[38]

I årene 1901-1925 gennemløber det teologiske fakultet den liberale periode. Men igen er der tale om tendenser. Foregangsmanden inden for den historisk-kritiske teologi var den ansete gammeltestamentler Fr. Buhl, som efter et ansættelsesforløb i Tyskland var vendt tilbage til København, nu som professor i semitisk filologi. Dahl mødte ham som lærer i hebraisk i 1899/1900 og hans efterfølger J. C. Jacobsen (1891-1928) i alle øvrige fag under Det gamle Testamente fra 1900 til 1903. J. C. Jacobsen, der beskrives som grundig og saglig, nøgtern og besindig, hævdede især den litterærkritiske skoles synspunkter. Han var ikke nogen original tænker, men en yndet lærer, kirkelig og bibelsk i datidig forstand.[39]

Endelig må vi nævne V. Ammundsen (1901-1923), hvis undervisning i kirkehistorie Dahl kom til at følge fra allerførste undervisningsforløb og hvert eneste semester frem til 1904. Han er den eneste universitetslærer, Dahl på noget tidspunkt ses at have omtalt. Det sker i en kort og nærmest undskyldende artikel ved Ammundsens død. Dahl har ikke haft for vane at skrive nekrologer over danske biskopper, men gør her en undtagelse, fordi han med taknemmelighed husker ham som lærer. Ikke mange professorer har samlet så store skarer af studenter omkring sig som Ammundsen i sin tid på universitetet, skriver Dahl og tilføjer, at det da også var en lyst at høre ham, lærd og veltalende, frisk, levende og engagerende, som han var. Også Ammundsens forfatterskab roses, de mange bøger er alle omhyggeligt udarbejdede værker.[40] Ammundsens teologi kommer han dog ikke ind på. Men Ammundsen måtte tidligt vedkende sig den teologiske subjektivisme: personlighedsreligionen blev såvel hans egen tro som hans kirkehistoriske metode, som det f. eks. fremgik af hans bog om Den unge Luther, der meget vel kan være forberedt under de forelæsninger om reformationens historie, Dahl hørte i 1901, 1902 og 1903!

Selvfølgelig er der en vis forskel på de to teologiske opfattelser, der mødtes omkring århundredeskiftet. Den ældste, erfaringsteologien, opererede med tre åbenbaringskilder og stolede – i den givne rækkefølge – fast på, at der var overensstemmelse mellem det i bibel og bekendelse objektivt givne og det i troen subjektivt tilegnede og erfarede. Den efterfølgende kritiske vurderingsteologi – liberalteologien – opfattede den kristne bevidsthed som det erkendelsesformende instrument, der ud af den historisk overleverede kristendom drog det varigt værdifulde og dermed gyldige. Erfaringsteologien kunne overtage dog-

38 Lindhardt 1958 s. 207.
39 Søe 1965, s. 56. Grane 1980, s. 468. Lindhardt 1966, s. 52.
40 Dahl 1937.

V. Ammundsen, professor i kirkehistorie ved Københavns Universitet 1901-1923. Den unge professor – han var født i 1875 – er den eneste af lærerne, Dahl senere skriver om, i en kort og nærmest undskyldende nekrolog i 1937. Dahl fulgte hans undervisning hvert eneste semester fra efteråret 1901-1904.
Det kongelige Bibliotek, billedsamlingen.

met om Jesu gud-menneskelighed og ved hjælp af den af Madsen hyldede kenoselære få plads til en moderat bibelkritik. Vurderingsteologerne tegnede „Jesu billede" som den ideale menneskelighed, der i sin fuldkommenhed er guddommelig. „Forskellen på de to slags psykologiserende teologi er i høj grad en generationsforskel, fremkaldt af 'den moderne videnskab', men det må også understreges at vækkelsens religiøse metode (eller teknik) havde skabt et religionspsykologisk erfaringsmateriale der i høj grad kom de ledende teologiske strømninger til gode, fuldt så meget den nyere og 'liberale' vurderingsteologi som den ældre og konservative erfaringsteologi."[41] Peder Madsen var i virkeligheden selv en overgangsskikkelse mellem orthodoxi og teologisk liberalisme. Gennemgående var den danske liberalteologi på ingen måde radikal, siger Grane, og eftertiden har haft svært ved at se de store forskelle. „Principper og begrundelse var vel forskellige; men resultatet: en udpræget personligheds- og oplevelsesreligiøsitet, så omtrent ens ud."[42]

Efter at have besvaret de ham forelagte skriftlige opgaver, stedes Jacob Dahl den 27. juni 1905 til fakultetets mundtlige prøve, som han bestod med 1. karakter. I nytestamentlig og gammeltestamentlig eksegese, dogmatik og symbolik fik han *haud illaudabilis primi gradus,* i moral og religionsfilosofi, kirke- og dogmehistorie *laudabilis.* Han havde dermed vist sig som en ikke kun flittig, men også ganske habil teolog.[43]

41 Lindhardt 1966, s. 55.
42 Grane 1980, s. 485.
43 Universitetets eksamensbevis. E 296.19

d. Vejen til prædikestolen

Der skulle dog gå en årrække, før han fik præsteembede, selv om der ikke synes at herske tvivl om, at det var, hvad han havde sigtet mod. I efterårshalvåret 1905 fulgte han pastoralseminariets undervisning, og efter at have holdt sin dimisprædiken over Rom 8, 9-11 i Frue Kirke den 20. februar,[44] rejste han i foråret 1906 hjem til Færøerne. Mellem 2. søndag efter påske og 6. søndag efter trinitatis prædikede han 9 gange i hjembygdens kirke.[45]

I august var han i Tórshavn for at undervise i færøsk sprog på et månedskursus for lærere. I kulturhistorie underviste ved samme kursus ingen ringere end religionshistorikeren Edvard Lehmann, der i 1905 havde været med til at stifte den liberalteologisk prægede *Ny theologisk Forening* og blev dens bannerfører og store organisator. I Tórshavn indlagde Lehmann sig fortjeneste i avisen *Dimmalætting* for de offentlige foredrag, han holdt i byens teatersal om Eventyrenes vandringer og Eventyrenes moral samt i Menighedshuset om Luther.[46] Man kunne formode, at det ville blive et frugtbart møde mellem de to akademisk uddannede forelæsere; men ifølge Lehmann havde de tværtimod et sammenstød, og det er ikke milde ord, han bruger om sin modstander:

> Det var en færøisk kandidat, som havde nydt alle de fordele, Danmark kan byde en akademiker… Følgen af denne rundhåndethed viser sig ofte på overraskende måde: det er i reglen sådanne ynglinge deroppe fra, som har gået gratis på Sorø akademi, haft regens og kommunitet, nydt undervisning på universitetet og læreanstalter, som medens de således lever på den danske stats regning kommer til det resultat, at man må leve så langt adskilt fra samme stat som muligt; og de virker nu i tale og skrift for samme tankes udbredelse indtil de på dette program til sidst opnår partiførerens attråværdige stilling.[47]

I virkeligheden er det en forsinket romantik, sum nu i form af folkeindividualisme optræder her i det yderste nord, mener Lehmann, med vidtgående idealer og kortsynet politik. De romantiske kendetegn er her, ligesom to menneskealdre tidligere i moderlandet: folkeligt selvstyre, sproglig emancipation og de oldhistoriske erindringers indflydelse på den politiske stemning. Lehmann er på kulturens vegne dybt bekymret:

> Når valget her falder ud til fordel for det lokale bygdemål, vil dette da tillige sejre som kirkesprog, og befolkningen er dermed væsentlig udelukket fra den almene kulturs åndelige goder, som følger med det virkelige kultursprog – og værgeløst prisgivne de

44 Ifølge seddel indlagt i 1. hæfte af manuskriptet til Markus-oversættelsen, Savn Jákups Dahl IV, skjal 5.
45 Manuskripterne findes i arkiv E 296.23
46 Jacobsen 1968, s. 18.
47 Lehmann 1923, s. 39.

politiske og kirkelige førere, som nu efter deres godtykke kan fortolke den omliggende verden for de uvidende.[48]

Dahl kan næppe have været uenig med Lehmanns analyser af, hvad det var, der foregik blandt selvstyrebevægelsens folk; men i vurderingen af udfaldet og endemålet var han Lehmanns diametrale modsætning. Disse emner har ganske givet fyldt for meget i Dahls personlige bevidsthed til, at han har kunnet lade Lehmanns meninger være upåtalte.

Der er på det tidspunkt ikke mange beskæftigelsesmuligheder for en nyudklækket teolog på Færøerne. I en forespørgsel 15. marts 1907 til højskoleforstander Paul Hansen, Vallekilde,[49] om muligheden for at få arbejde som lærer skriver Dahl, at han helst ville arbejde hjemme blandt sine landsmænd. Han har søgt det ledige præsteembede i Nordstrømø, men kunne ikke komme i betragtning, fordi han var for ung i forhold til de andre ansøgere. Han har stor interesse for højskolearbejdet og er personlig ven af lærerne Skarð og Rasmussen på den færøske højskole, hvor der heller ikke er arbejde for flere lærerkræfter. Af positive egenskaber nævner Dahl, at han har en heldig evne til at undervise, har prædiket af og til og har en del øvelse i at holde foredrag. Det er nu meningen at rejse til Danmark omkring midten af april. Det bliver dog ikke ved Vallekilde, men ved Karise højskole, han bliver ansat, og denne udlændighed varer kun et år. I 1908 lykkes det at få ansættelse ved Tórshavn Mellem- og Realskole, han kan endelig gifte sig med sin Marie, datter af bager og musiklærer Georg Hansen; han bygger hus 10 minutters gang fra skolen.

Der står jævnligt blæst om den unge teolog og lærer, der er kommet til byen. Flere gange kommer han på grund af sin iver for sprogsagen på kant med myndighederne; det virker næsten, som man fra begge sider har forventet en konfrontation. Allerede den første skoledag henvender han sig til eleverne på færøsk om deres fremtidige samarbejde, og allerede den næste dag klages der over ham.[50] Skoledirektionen giver ham ikke tilladelse til at undervise på færøsk, men nok til at forklare på modersmålet, og da man mener, han overskrider denne ret, ender sagen efter flere klager i lagtinget, hvorefter en kongelig anordning i 1912 ratificerer dansk som undervisningssprog i skolen på Færøerne, men dog gør mundtligt færøsk til obligatorisk fag.[51] På kongsbonden og politikeren Jóannes Paturssons anmodning prædiker Dahl på færøsk i Kirkjubø kirke 2. juledag 1909;[52] men da Patursson ikke som lovet har sikret sig myn-

48 Lehmann 1923, s. 46.
49 Brev i Rigsarkivet.
50 Dahl fortæller som provst og kongevalgt medlem af lagtinget om sine skærmydsler. Munnligt orðaskifti 1923, s. 48.
51 Bekker-Nielsen 1978, s. 127. Om lærer Dahls kærlighed til sproget – og visse pædagogiske vanskeligheder – kan man læse hos William Heinesen. Heinesen 1968, s. 17.
52 Rasmussen 1987, s. 227f.

Den unge præst sammen med kolleger og foresatte. Det samlede færøske kleresi er her foreviget under biskop Ostenfelds besøg på Færøerne i 1912. Dahl, der var ordineret samme år, står i anden række, nummer to fra højre. Forrest midt for sidder en dekoreret provst Frederik Petersen og Harald Ostenfeld, Sjællands og dermed også Færøernes biskop 1911-1934.
Føroya Fornminnissavn.

dighedernes tilladelse, giver også dette grund til klage. Da højskolen i 1909 flytter til Tórshavn, opstår der her mulighed for at holde eftermiddagsgudstjenester med færøske salmer og prædiken,[53] og i 1912 samles der med basis i „højskolemenigheden" underskrifter for at få ham ansat som hjælpepræst. Man henviser bl.a. til en gammel forordning for realskolen i Tórshavn, hvorefter en af lærerne burde være teologisk kandidat for at kunne gå sognepræsten til hånde.[54] Men da opslås embedet som sognepræst, som er blevet ledigt efter pastor Hansens afrejse til Danmark, og Dahl indstilles og ansættes i 1912 som præst og i 1918 tillige som øernes provst.[55]

e. Provstejubilæet

Provst Dahl var syg og kunne derfor ikke deltage aktivt i de festligheder, der blev holdt den 6. maj 1943 for at fejre, at han havde været Færøernes provst i

53 En del manuskripter i arkiv E 296.4 og E 296.23
54 Listerne opbevares stadig i E 296.19
55 Hvad angår de politiske overtoner i de to embedsbesættelser henviser jeg til Rasmussen 1987, s. 236-243.

25 år. Blandt de få gæster ved hans sygeseng var nogle repræsentanter for menighedsrådene i Sydstrømø præstegæld under ledelse af konsul Valdemar Lützen fra Tórshavn. Provstens søn Sverri Dahl har omhyggeligt refereret besøget i *Færøsk Kirketidende* maj 1943. På vegne af alle de færøske menighedsråd læste lærer Símun Simonsen fra Nólsoy den adresse op, som også aftrykkes i det samme nummer af bladet:

Til
Færøernes provst, hr. Jákup Dahl,
på 25-års provstejubilæumsdagen 6. maj 1943.

Provster bliver kun få mænd, og særdeles sjældent er et 25-års provstejubilæum, dog Dem, hr. provst Jákup Dahl, blev den ære til del på denne dag at holde 25-års provstejubilæum.

På denne Deres store dag vil vi undertegnede menighedsråd, på det færøske kirkefolks vegne, bringe Dem vores hjertes tak for det arbejde, De gjorde, og det hjertelag, De viste de 25 år, De har haft Færøernes kirke og skole i hænde.

Vi takker Dem for Deres omhyggelighed i provstevirksomheden, for at De ikke delte sagerne i to dele: små ting og store ting, men alt både stort og småt var Dem lige vigtigt, ligesom lemmerne på et legeme, at De først havde kirkens helhed i tankerne og kun viste de enkelte sager den opmærksomhed, de havde fortjent på grund af deres betydning for kirken som helhed.

Vi takker Dem især for Deres sproglige arbejde. Med taknemmelighed ser vi tilbage, fordi det lykkedes Dem at skabe det færøske kirkesprog, som for 25 år siden slet ikke eksisterede, og med frimodighed ser vi fremad, thi vi er sikre på, at om end meget visner og falder, så vil dog den grundvold, De her har lagt, og det, De sprogligt har opbygget i tale og skrift, stå, så længe som der er nogen færing til, ja, uden tvivl også efter den dag, hvis den skulle indtræffe. Vi takker Dem for Deres sproglige omhyggelighed, for at De er lydhør, varsom og præcis i Deres sprogbrug, og det er klart, at kommende slægter, når strømmen har ført dem bort, i Deres bøger vil kunne finde de pejlemærker, hvorved de kan finde tilbage til Færøsprogets fiskemed.

Vi takker Dem for Deres oversættelse af Det nye Testamente, som hver fjerde færing allerede ejer, og som derfor, sammenlignet med befolkningstallet, uden tvivl er blevet hver mands eje mere end nogen anden bog.

Vi takker Dem for de dele af Det gamle Testamente, som De har oversat, og forhåbentlig får De tid og kræfter til at fortsætte i dette arbejde, som De har vist, at De er i stand til at udføre bedre end nogen anden.

Vi og alt det færøske folk med os takker Dem for Deres postiller, som nu bruges lige meget som Brochmand i sin tid.

Vi takker Dem for Deres digtning, både salmer og fædrelandssange, oversættelser såvel som deres egne digte.

Vi takker Dem for, at al Deres gerning var præget af kærlighed: kærlighed til Gud, kærlighed til Færøerne og det færøske folk, kærlighed til sproget, kærlighed til kirke og skole, men mest takker vi Dem for, at De nu uden tvivl siger til os: „I dette er kærligheden: Ikke at vi har elsket Gud, men at Gud har elsket os og sendt sin Søn som soning for vores synder." (1 Joh 4, 10)[56]

Sverri Dahl lod adressen trykke, fordi han formodede, at kirkefolk i det hele taget kunne have interesse i at stifte bekendtskab med indholdet i den hilsen, menighedsrådene havde sendt til provsten. Men adressen havde ikke kun interesse, dengang den var aktuel, den er stadig et vigtigt dokument, fordi den dokumenterer, hvordan det færøske lægfolk havde søgt at gennemtænke og systematisere provst Dahls samlede arbejdsindsats. Jubilæet var måske den sidste anledning, man fik til at takke ham, og derfor var det vigtigt at få det væsentligste med.

Dahls gerning siges at have været styret af en dobbelt kærlighed: til det færøske folk og til Gud, til sproget og til kirken. Med udgangspunkt i menighedsrådenes hilsen vil vi med nedenstående grafiske fremstilling søge at danne os et samlet overblik over det arbejde, der fik vedvarende værdi.

„Den dobbelte kærlighed" udgør de to brændpunkter, hvorom ellipsen er tegnet, mens de arbejdsområder, menighedsrådene nævner, alle kan ordnes i forhold til mindst et, og som regel begge, brændpunkter. Vi tillader os dog at se bort fra to emner, som nok kan have været aktuelle i sin tid, men hvis betydning ikke ligger på det litterære plan, og som derfor falder uden for denne undersøgelse: de provstelige forretninger, som menighedsrådene anser for administrativt arbejde, og skolen, hvor der foruden den uforfærdede indsats for færøsk som undervisningssprog måske også har været tænkt på det langvarige

Den dobbelte kærlighed. Dahls arbejde havde, ifølge menighedsrådenes hilsen ved 25 års jubilæet som provst, været præget af kærlighed til Gud, til Færøerne og det færøske folk, til sproget, til kirke og skole.

56 S. Dahl 1943, min oversættelse.

medlemsskab af styrende organer, som fulgte med embedet som præst og provst.[57]

Det sproglige arbejde

Lad os begynde i det sproglige hjørne. Det er i løbet af de 25 år som provst, siger menighedsrådene, lykkedes Dahl at skabe et færøsk kirkesprog, som ikke før har været til. Hans anvendelse af det færøske sprog karakteriseres som omhyggelig, lydhør, varsom og præcis. Han har både lagt en grundvold og selv rejst en bygning på den, som vil blive stående for evigt. For at forstå disse rosende ord må man huske på, at det færøske sprog, på trods af at det var folkets modersmål, knapt havde været brugt i kirken tidligere, og at der ikke fandtes egentlige ordbøger eller andre hjælpemidler, som man kunne ty til, når man skulle oversætte eller formulere sig på færøsk.[58] Dahl måtte selv finde den rette terminologi, lede efter ældre ord eller på baggrund af ældre materiale skabe dækkende udtryk og vendinger. Og det var ikke tilstrækkeligt at finde adækvate betegnelser for de ord, der skulle oversættes, han måtte også stilistisk ramme rigtigt. Det lader til at være lykkedes til læsernes tilfredshed, siden menighedsrådene allegorisk kan sammenligne hans bøger med pejlemærker. Bådene finder et fiskemed, hvor der kan trækkes en god fangst indenbords; men i det strømfulde færøske farvand driver de små robåde let bort fra medet. Derfor er det vigtigt at have gode pejlemærker på land, så man kan finde tilbage og fortsætte sit fiskeri. Sådan har Dahl fundet den banke, hvor en sproglig fangst kan hentes hjem fra havets dyb. Får man i senere tider brug for at vende tilbage til sprogets dybe grund, vil man i Dahls bøger kunne se, hvordan det skal gøres.

Vi har i erindringerne set fingerpeg om, at Dahl allerede fra sin opvækst havde et vågent øre for sprogets nuancer, at han meget tidligt tog parti i det begyndende røre om modersmålets rettigheder, og at han i det hele taget var en helt usædvanlig sproglig begavelse. Vi har mødt ham som underviser i færøsk i 1906, og den færøske grammatik, han udgav i 1908,[59] var ikke kun den

57 Foruden årene som højskolelærer og de fire år fra 1908 til 1912 i Tórshavn underviste Dahl i latin, ligesom han fungerede som censor ved det færøske skolevæsen. Zacharias Sørensen hylder ham i *Tingakrossur* 5. okt. 1933 i anledning af 25 års jubilæet som lærer: „De, der har haft provsten som lærer, ved at sige, at han er en mærkeligt god lærer, der ikke holder inde, førend eleverne har fattet det, de skal. De, der er rejst herfra til danske latinskoler, er altid på højde med de bedste, hvad angår kundskab i latin." Sørensen 1933, min oversættelse. Se tillige Sørensen 1944, s. 20f.

58 Frederik Petersen havde offentliggjort sin oversættelse af Fadervor i *Færøsk Kirketidende* 1892 nr. 2, Joen Poulsen en oversættelse af Den apostolske Trosbekendelse i samme tidsskrift 1896 nr. 7 – begge bruges næsten uændret endnu i dag, og Joen Poulsen havde udgivet en bibelhistorie i 1900. Rasmussen 1991, s. 8 og 11. Funding 1998, s. 56f.

59 Ifølge Djurhuus 1935, s. 16 blev beslutningen om at skrive grammatikken truffet på et møde i foreningen *Grani*.

første af sin slags, men skulle også blive enerådende på sit felt helt op til 1997.[60] I sin kritiske, men dog positive anmeldelse af grammatikken forudser Símun av Skarði sin ven Dahl en fremtid som sprogforsker:

> Det har været sagt tit og af mange, at det færøske sprog er så fattigt, at det ikke kan bruges til andet end samtale om de enkleste ting og foreteelser. Men det bliver hurtigt til et sagn, som ingen tror på, hvis vi får flere værker som denne bog.
>
> Vi håber, at det må lykkes for lærer J. Dahl at fortsætte med at skrive bøger på det færøske sprog – og først og fremmest *om* det færøske sprog. At han har det rette håndelag, bekræfter *Føroysk mállæra* til fulde.[61]

Sproglæren medtager et afsnit om syntaks, ligesom nogle bemærkninger om, hvordan man kan danne nye ord med det ældre sprog som grundmateriale, peger på den skabende proces, som Dahls senere færøske udgivelser nødvendiggjorde.

Oversættelserne

Menighedsrådene takker for det næste Dahl for at have oversat Det nye Testamente, som nu er blevet så populært, at hver fjerde færing ejer et eksemplar. Også dele af Det gamle Testamente har han oversat så kyndigt, at man håber, han må få kræfter til at fortsætte dette arbejde.

Denne hyldest kunne suppleres med nogle vers af den kantate, Hans Andr. Djurhuus skrev til Dahls 25 års jubilæum som præst lørdag den 5. juni 1937:[62]

Klæddu teg í viljans stál fosturland og móðurmál.	Klædte dig i viljens stål fædreland og modersmål.
Stóðst tú so við kirkjulið, til tess fólkið stóð har við.	Sådan stod du ved kirkens side, indtil folket også stod der.
Her tú stríddi, her tú vann, her ið andans kerta brann.	Her kæmpede du, her vandt du, her hvor åndens kerte brændte.
Mál várt hevjaði tú hátt, bart tað inn um kirkjugátt.	Vores sprog løftede du højt, bar det inden for kirkens dørtrin.

60 Den afløses af Andreasen og Dahl 1997, der i forordet nævner Dahls grammatik som den hovedkilde, de færøske lærere gennem mange år har haft at støtte sig til. Andreasen og Dahl 1997, s. 15.

61 *Tingakrossur* 21. okt. 1908, her efter Skarði 2000, s. 378f.

62 Djurhuus 1937. Kantaten var ifølge avisen *Tingakrossur* sat til i musik af lærer Jógvan Waagstein og blev fremført på selve jubilæumsdagen i kommuneskolen under provstens tilstedeværelse.

Dávids hørpu gavst tú ljóð, so hon gylt í kóri stóð.	Davids harpe gav du klang, så den stod gylden i koret.
Salomos tey vísu ráð setti hørpuni tú hjá.	Salomos vise råd satte du ved harpens side.
Og so Harrans egnu orð legði tú á altarborð.	Og så Herrens egne ord, dem lagde du på alterbordet.

Djurhuus var, som man kan forstå, en romantisk sjæl, der fandt indsatsen og dens resultat værdigt til at blive omtalt i vendinger, som ellers hører hjemme i middelalderens ridderdigtning. Jacob Dahl var en sejrende helt; der var andet og mere på færde end blot en sprogbegavet teolog og præst. Davids salmer og Ordsprogene får i digtet lov til at repræsentere det gammeltestamentlige oversættelsesarbejde, mens Herrens egne ord må være en hentydning til Det nye Testamente eller Alterbogen.

Beskæftigelsen med bibeloversættelser strakte sig over alle Dahls leveår efter kandidateksamenen, selv om der skulle gå lang tid, før de begyndte at udkomme.[63]

Skrift	Oversættelse evt. dateret	Udgaveår
Matt	22/1-1908	1923
Mark	1906	1924
Luk	1909-1926	1926-27
Joh	1936	1936
ApG, De almene Breve	1924-26	1928
Paulus' Breve, Hebr og Åb	1924-31	1930-31
Salmernes Bog	1912-1921	1921
Ordsp og Præd		1926

Af GT findes yderligere nogle fragmenter: Amos (ikke udgivet), 1 Mos. 1 dateret 9. maj 1941, Job kap. 1-23 (trykt i *Færøsk Kirketidende* fra 1943) samt Alterbogens 9 Esajastekster.

Matras betragter bibeloversættelserne som Dahls hovedværk. Når man sammenligner dem med det første forsøg, Schrøters Mattæus-oversættelse fra 1823, ser man væksten i færøsk sprogrøgt disse hundrede år, hvorledes sproget

63 Oversættelsernes dateringer findes på manuskripterne i samlingen Savn Jákups Dahl IV-VI. De er tit forsynet med påskriften IN CARITATE RADICATUS. Funding 1998, s. 67-86 gennemgår de anmeldelser i aviser og tidsskrifter, der uvægerligt fulgte udgivelsen af hvert nyt bibelskrift.

er blevet rigere og renere, fastere i formen og dog mange gange smidigere. Et færøsk bibelsprog er opbygget.[64]

Det nye Testamente blev i sin helhed udgivet af Det danske Bibelselskab i 1937 – med kongens autorisation trykt forrest med gummistempel. Arbejdet med folkekirkens gudstjenesteordning kom ligeledes til at strække sig over en længere årrække og vandt måske i sproglig henseende derved. Der var kun tale om en oversættelse af de i forvejen autoriserede danske alter- og ritualbøger, og myndighederne gav da også – om end modvilligt – tilladelse til forsøgsvis anvendelse af den færøske version i oversættelsesfasen. Det første udkast til søndagenes evangelieperikoper blev indsendt til Kirkeministeriet allerede i 1912, umiddelbart før Dahls udnævnelse til præst; men Alterbogen blev i sin helhed – skønt oversættelsen er dateret til 1927 – først udgivet i 1939. Ritualerne blev oversat i 1918 efter en henvendelse fra lagtinget, men først efter langvarige tovtrækkerier autoriseret i 1930.[65]

Over oversættelserne har vi derfor i ellipsen ladet ordet sprogpolitik hvælve sig over hele feltet mellem filologi og teologi. Det må være et nogenlunde neutralt ord for den lange og møjsommelige vej frem mod tilladelse til at bruge modersmålet i kirken både til gudstjeneste og øvrige kirkelige handlinger. Ungdommens dristige og utålmodige forsøg på at anvende færøsk uden myndighedernes tilladelse gjorde måske Dahl kendt for idealisme og kampvilje, men ville på længere sigt næppe have gavnet denne hjertesag. Kampen blev i stedet vundet med en kombination af viljestyrke og besindighed. På den ene side udarbejdede han det fornødne materiale, og på den anden side bad han utrætteligt om tilladelse til at bruge det. Han skulle overvinde såvel myndighedernes indgroede modvilje, der voksede i takt med de stigende krav fra Færøerne, som lægfolkets skepsis. Efterhånden kan man se, hvordan hver ny tilladelse anses for en lille sejr, et skridt frem mod målet, og behørigt bliver fejret med store gudstjenester. Den endelige sejr mener digteren Djurhuus at kunne øjne i 1937, og han hylder den i sin kantate med ophøjet patos, med kerter og klang, i kor og ved alter. Det er for kirken, der er kæmpet.

Prædikenerne

For det tredje takker menighedsrådene kortfattet for provstens postiller, der nu siges at være lige meget i brug som i sin tid Brochmand. Navnet Brochmand behøver øjensynligt ingen nærmere forklaring, hverken over for provst Dahl eller for *Færøsk Kirketidendes* læsere. Den orthodoxe professor og senere Sjællands biskop Jesper Brochmand (1585-1652) er blevet læst så meget ved

64 Matras 1935, s. 88.
65 Jeg henviser til den indgående behandling; Rasmussen 1987, s. 271-295.

degnegudstjenesterne i de færøske kirker, at han er blevet kaldt Færøernes lærefader.[66] Han har ligefrem fået den tvivlsomme ære at lægge navn til et ord i det færøske sprog. Efter hans lange prædikener har ordet *Brokkmanslestur* fået betydningen *lang (og kedelig) tale.* Selv om hans *Huspostil* i løbet af det 19. århundrede blev afløst af nyere prædikensamlinger, har hans navn bevaret en særlig klang i kirken på Færøerne. Da Dahls første postil *Í lýsing* blev udgivet i 1934, kunne også lægfolket uden præstens medvirken holde sin gudstjeneste på modersmålet. Der er aldrig foretaget nogen undersøgelse af skiftet mellem dansk og færøsk postil; men menighederne har, hvis man skal tro adressens store ord, taget usædvanlig godt imod Dahls trykte prædikener. Mundtlige beretninger tyder på, at nogle kirker straks er gået over til kun at læse Dahl ved degnegudstjenesten, mens andre valgte at læse *Í lýsing* hver anden søn- og helligdag uden helt at slippe de tidligere brugte danske postiller. Det svarer meget godt til Dahls eget princip. Hele livet holdt han fast ved at veksle mellem dansk og færøsk prædiken.

Og prædike kunne han. Kapellan J. Joensen, der talte ved Dahls begravelse fra Havnar kirke den 8. juni 1944, har gjort sit til for eftertiden at bevare billedet af den altid prædikende provst:

> Han ville gerne prædike, og han var dygtig til det… En gammel latinsk digter siger, at da han som ung lærte at skrive, blev det ham forbudt at skrive rim; men rim blev dog alt, han skrev. P r æ d i k e n blev alt det, vores provst skrev, skrev han rim, blev det til prædiken, skrev han fortællinger, blev det til prædiken, skrev han om naturen, blev det til prædiken… Vores provst var en særdeles flittig mand. Da han blev klar over, at han ikke mere fik kjolen på, sagde han: 'Nu må jeg prøve at prædike med pennen,' og til det sidste skrev han, når kræfterne var til det. Skærtorsdag blev han berettet, og den dag var han veltilpas og i gang med at skrive en prædiken; men legemet svigtede ånden; pennen faldt ud af hånden, og han tog den ikke op igen.[67]

På de færøske præsters vegne skulle Blicher-Winther tale ved begravelsen. Blicher-Winther, der var født år 1900, var kommet til Sandø præstegæld i 1930 og havde således allerede arbejdet sammen med provst Dahl en længere årrække. Hans veldisponerede tale er personlig og følelsesladet og tager behørigt hensyn til de sørgende efterladte. Men hans tese er dog, at der ved provstens død er sorg „selv i den mindste og fjærneste bygd på vore smaa Øer," og den opgave, han har sat sig for i talen, er at besvare spørgsmålet, hvorfor „vi er forvissede om, at vi ikke ved nogen anden Mands Død her iblandt os kunde have mistet mere, end vi har mistet her?"[68] Ganske vist indrømmer Sandøpræsten,

66 Sørensen 1969, s. 57.
67 Joensen 1944.
68 Dette og de følgende citater stammer fra Blicher-Winther 1944.

at den sproglige indsats, som vi også her har gennemgået, for altid vil sikre Dahls navn mod at blive glemt i det færøske folk. Men forklaringen på, at der med provstens død er udbrudt landesorg, skyldes ikke disse forhold:

– at han blev født i et tidehverv i folkets liv, hvor hans rige evner kunne komme til udfoldelse

– at han levede længe nok til at se et af sine store livsmål kronet med sejr, at han med lykkelig og nænsom hånd fik modersmålets selvfølgelige og naturlige ret anerkendt i kirken

– at han som den sprogets mester, han var, gennem sine skrifter har præget og fæstnet det unge færøske kirkesprog.

Takken kommer fra dybere kilder, fra menneskehjerter, som har følt sig hjulpet og trøstet og lægt ved Dahls gerning. Blicher-Winther beskriver provsten som en ydmyg og oprigtig kristen, der så kristendommen som den stærke klippe, både hans lille folk og han selv fra sin tidligste ungdom måtte bygge sit liv på. Hans kristendom var ren og sand og ægte: „I alt, hvad han talte og skrev, var der dette jævne og troværdige, som kommer fra Hjærtet og gaar til Hjærtet igen. Forgæves vil man hos ham lede efter en eneste Frase eller opstyltet Talemaade, – altsammen havde det ægte og lødige Metals Præg." Fordi Dahl selv havde gået i Guds skole både lyse og mørke dage, kunne han bestandig videregive det gamle evangelium i ny dragt; derfor forstod han også altid mennesker og havde en sjælden evne til at hjælpe og trøste. De sværeste lærdomme kom i de sidste lidelsesfulde år: sygdommen og pinen, bekymringen for hans kære og frem for alt afmagten over for arbejdet „… Bevidstheden om, at han, der havde saa stort et Pund, var afskaaret fra at give Renter. Han følte, der var saa meget endnu, han gærne vilde have skænket sit Folk og sin Kirke; men Evnerne og Kraften blev ham nægtet." Også dette lærte Dahl dog at bøje sig for.

Mod talens slutning kommer Blicher-Winther direkte ind på den udgivne postil og hele den stribe af mindre bøger, hvori en del af provstens opbyggelige taler er gengivet. Dahls røst er forstummet; men minderne efter ham vil leve, så længe der er et menneske tilbage, der kan huske ham, og hans ord lever efter ham:

> „Mangen en Søndag Aar efter Aar vil de bringe Evangeliets Bud ud til Kirkegængere i alle vore Sogne, og i hvert færøsk Hjem vil man i kommende Tider i en stille Stund tage Provst Dahls Bøger ned fra Hædersplads paa Boghylden. Da vil det for en og anden være, som om hans milde Røst endnu lyder i Stuen, og hans Ord vil da som før naa ind til mangt et saaret og forpint Hjærte; de kommer i Modersmaalets kære, kendte og hjemlige Dragt, de kommer med den Overbevisningens Hjærtevarme, som var Provst Dahls egen; men de kommer først og sidst med Hjælp og Trøst ovenfra – fra det eneste Sted, hvor der er Fred og Hvile og Bod efter alt Savn."

Bag de mange følelsesladede tillægsord, som øjeblikkets højtid og alvor har legitimeret, anes konturerne af en provst, som blev regnet for en forkynder og sjælesørger af Guds nåde. Blicher-Winther skulle også få ret i, at Dahls prædikener ville blive læst og læst op i færøske hjem og kirker i mange år.

Digtningen

Forkyndelsen har vi placeret i nærheden af ellipsens teologiske brændpunkt. Den strækker sig til dels så langt fra det sproglige, som man kan komme, ikke fordi Dahls forkyndelse ikke altid var et sprogligt fænomen, men fordi mange af hans prædikener af gode grunde simpelthen ikke blev holdt på færøsk, men på dansk. Det sidste emne, poesien, kan derimod placeres centralt mellem sprog og kirke. Menighedsrådene takker for Dahls digtning, hans salmer såvel som hans fædrelandssange, hans oversættelser såvel som hans originale værker.

Provsten efterlod sig en forholdsvis begrænset, men dog betydningsfuld verdslig digtning. Sandsynligvis var det blevet til mere, hvis han ikke havde været så selvkritisk på det punkt. Sønnen Regin Dahl fortæller, at en stor del af siderne var skåret ud den lille bog, hvor faderen havde skrevet sine ungdomssange.[69] Spektret er bredt: Der er allegoriske sange som „Tjaldur ver vælkomið" om nationalfuglen, strandskaden, og „Setið føtur í bekk," der begge har en idealistisk og stærkt politisk tone. Der er den sentimentale sang om den gamle fisker, „Havið sang yvir mær vøgguljóð," og yndig naturlyrik som „Allar ættir tiga". Der er sange til kærlighedens pris som „Tey, ið fylgjast frá vársins tíð," om den livslange kærlighed mellem ægtefæller.

Salmernes antal er langt højere, de to færøske salmebøger præsenterer i alt 17 originale salmer og 100 oversættelser. Det er meget svært at finde noget afsnit i salmebogen, hvor ingen salme bærer hans signatur. Han oversætter Luther og Scheffler, Thomissøn og Sthen, Kingo, Brorson, Grundtvig og Ingemann, nordmænd som Landstad og Wexels, svenskere som Wallin og Sandell, islandske Valdimar Briem, engelske Annie Coghill og August Toplady – det er svært at få øje på noget entydigt forbillede. Tværtimod får man indtryk af, at det her drejer sig om at oversætte et større kvantum af kernesalmer fra de omkringliggende lande, om end med hovedvægt på luthersk og dansk salmetradition. Oversættelsesarbejdet har da snarere været styret af ønsket om at tilvejebringe tilstrækkeligt materiale til at kunne gennemføre gudstjenesten på færøsk, end det er udsprunget af egentlig inspiration. Der forekommer også rene bestillingsarbejder, f. eks. teksterne til de gamle, færøske salmemelodier,

69 Dahl 1948b, s. 7.

som lærer og organist ved Havnar kirke Jógvan Waagstein optegnede og udgav i 1931. Det skulle vise sig at blive uhyre svært at komme igennem med en ansøgning om udgivelse og autorisation af en færøsk salmebog, og derfor lod Dahl fra 1927, da det blev tilladt at holde fuld højmesse på færøsk, salmehæfter trykke til mange lejligheder: højtider i Tórshavns kirke, dåb og nadver, konfirmation, kirkevielser og visitatser ude i bygderne.[70] På den anden side ville det være uretfærdigt kun at anlægge dette pragmatiske synspunkt på Dahls salmedigtning. Der er ingen tvivl om, at mange af hans oversættelser er særdeles vellykkede, og hans få originale salmer synes digtet af en indre tvang i, især under bekymring og anfægtelse synes han at finde trøst i poesiens forløsende udtryksform. Selv i dag holdes der vel sjældent en gudstjeneste på Færøerne uden at Dahls salmer, der fortsat udgør en femtedel af den færøske salmebog, er repræsenteret på nummertavlen. Det var altså fuldt berettiget, når menighedsrådene takkede ham også for dette arbejde.

Det elliptiske præg

Af hensyn til overskueligheden har vi gjort den grafiske figur lige så enkel som den hilsen, den er baseret på. Der havde ikke været nogen mening i, at gæsterne ved provstens sygeseng havde givet sig til at recitere hans bibliografi. Men en litteraturliste til et Dahl-studium vil naturligt indeholde en række opbyggelige bøger: Den posthumt udgivne postil *Meðan hildið verður heilagt,* prædikensamlingen *Krossstíggjur* (Korsets sti) over Jesu lidelseshistorie beregnet til fastens hverdagsgudstjenester, taler til jul, naturlyriske betragtninger, ungdomsbogen *Stavnhaldið.* Dahl oversatte såvel *Luthers lille Katekismus* som *Balslevs Bibelhistorie,* Selma Lagerløfs *Kristuslegender* og *Æsops fabler.*[71] En vis historisk interesse giver sig til kende i udgivelsen 1908 af Tarnovius' *Færøbeskrivelse* og i nogle mindre artikler især om kirkelige og kirkehistoriske forhold. Dahls arbejde som redaktør af de to kirkelige tidsskrifter *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* og *Færøsk Kirketidende* resulterede i et stort materiale, der næppe altid bærer hans signatur; han er repræsenteret i alle mulige tidsskrifter og aviser. Hans arbejde har haft en gennemslagskraft, der nåede ud over Tórshavn og Sydstrømø præstegælds geografiske grænser og fik vedvarende betydning såvel for det færøske sprog som for kirken på Færøerne.

Der var i hans samtid nogle, der betragtede de sproglige landvindinger som hans største fortjeneste, mens andre tillagde hans opbyggelige forfatterskab en endnu større folkelig rækkevidde. Af de 292 telefontelegrammer med lykønsk-

70 45 forskellige hæfter er bevaret i Dahls bogsamling, kasse nr. 2. Hansen 1997.
71 I et efterskrift dateret allehelgen 1940 undskylder han dette arbejde, der skyldes, at han skulle have noget at tage sig til, mens han passede sin syge kone. Dahl 1942a, upagineret.

ninger til 25 års provstejubilæet, der er bevaret,[72] takkes der i de 10 især for det sproglige arbejde og dets betydning på forskellige områder – kirke, skole, kultur, litteratur, folkelig genrejsning. Der er ligeledes 10 telegrammer, der takker for Dahls arbejde til fremgang for kirke og menighed. Nogle af afsenderne husker betagende stunder i kirken, savner provsten eller håber på at kunne høre ham igen. En enkelt takker for hjælp i nød og for det gode og store, Dahl har givet kirken. Den folkelige vurdering af Dahls gerning, som disse oprigtige hilsener giver udtryk for, veksler, alt efter hvor hovedvægten lægges. Et par telegrammer i poetisk form påkalder sig særlig interesse, fordi de har formået at få begge ellipsens brændpunkter med. Når rækkefølgen i begge tilfælde er den samme, kunne det tyde på, at engagementet med årene har bevæget sig i retning fra det sproglige hen imod det kirkelige arbejde.

Den første er indtelefoneret af den ivrige selvstyremand, erhvervsmand, forfatter og redaktør Andrias Ziska,[73] Tórshavn:

Kærleikin til móðurmál	Kærligheden til modersmålet
gav tær, próstur, megnar styrki,	gav dig, provst, kæmpe styrke,
kynt tú hevur frælsis bál	du har tændt frihedens bål
innan skúlagátt og -kirkju.	inden for skolens og kirkens dørtrin.
Føroya fólk tí elskar teg,	Derfor elsker Færøernes folk dig,
minnist tínar sálarrøður,	husker dine sjæletaler,
glett tú hevur mangan meg,	du har ofte glædet mig,
sendi eg tí takkar kvøður.	derfor sender jeg hilsener med tak.

Her anskues sprogkampen på skolens og kirkens vegne som et led i den almindelige emancipation, mens den store taknemmelighed for forkyndelsen får et både alment og privat præg.

Den anden hilsen – vel nok den flotteste hyldest blandt alle telefontelegrammerne – er fra lærer Óli Dahl, Klaksvík. Hans vers er i oldnordisk stil og indeholder bl. a. elementer fra *fornyrðislag*, der kendes fra Vøluspá, og *ljóðahátt*, brugt i Hávamál – tekster, som han uden tvivl har stiftet bekendtskab med på lærerseminariet i Tórshavn. Óli Dahls fader, Theodor Dahl, skal have været en af de første, der læste en færøsk prædiken op ved en degnegudstjeneste, og skal endda have fået en tjenstlig irettesættelse for det. Óli Dahl kan således have følt, at faderen, som han mistede allerede som femårig, havde haft en forbundsfælle i provst Dahl.[74] Med allitterationer på M for sprog og S for forkyndelse lyder verset sådan:

72 E 296.2
73 Retstavning rettet af mig.
74 Jeg takker Óli Dahls søn, forfatteren og kvadforskeren Árni Dahl for hjælp med tolkning af verset, såvel som med de biografiske oplysninger. Om Óli Dahls „forseelse" se Pedersen 1971.

Málmaður mikli	Store sprogmand
megnarverk máldi,	[du] udmålte en stor gerning,
túsind tøkk,	tusind tak,
sælum sálum	[til] salige sjæle
sáðið sáldi,	[du] sæden sigtede,
til lukku, tøkk	tillykke, tak.

f. Sammenfatning

Vi har i dette afsnit valgt at tage udgangspunkt i Dahls eget materiale, så vidt det har været muligt, for derefter i det fornødne omfang at inddrage sekundære beskrivelser. Sigtet har, som indikeret i afsnittets overskrift, været dobbelt. For det første kunne det være hensigtsmæssigt med en biografisk præsentation af denne uden tvivl betydeligste skikkelse i færøsk kirkeliv i det 20. århundredes første halvdel, præsten og provsten Jacob Dahl. Vi har derfor skildret den trygge opvækst i Vágur og det værdigrundlag, barnet her fik, samt de kundskabsfremmende og personligt formende ungdomsår i Tórshavn og København. Her lægges efterhånden grundlaget for den store livsopgave, som vi med ét samlende begreb vil kalde færøsk forkyndelse. Derefter har vi forladt den kronologiske vej til fordel for den anden hensigt: at give en helhedsoversigt over Dahls forfatterskab og placere hans trykte prædikener heri. Her byder den elliptiske illustration sig til. Man kunne have valgt at vurdere forfatterskabet efter dets funktion og ville da naturligt have ordnet de forskellige elementer i deres relation dels til et nationalt identitesskabende- og dels til et opbyggeligt formål. Perspektiverne ville da have været noget forskudt og en entydig placering i nogle tilfælde vanskelig. Derfor har vi holdt fast ved menighedsrådenes enkle og genremæssige inddeling. Hermed er det forhåbentlig blevet klart, at den position, Dahl havde som prædikant – og til dels fortsat har i kraft af sine postiller – gør det påkrævet at beskæftige sig mere indgående med hans prædikener, end det hidtil er sket i forskningen.

C. FORSKNING OG VURDERING – EN OVERSIGT

a. Den hidtidige Dahl-forskning

Færøsk bibel- og kirkesprog

En personlighed, der i en fåtallig befolkning har efterladt sig en så omfangsrig litterær produktion og et så smukt eftermæle som provst Dahl, vil naturligt påkalde sig videnskabelig interesse. Det første arbejde af større omfang med Dahl som hovedobjekt er Lisbeth Michelsens afhandling *Provst J. Dahl og hans indsats for færøsk bibel- og kirkesprog* i Dansk-Færøsk Samfunds ansete skriftserie „Fra Færøerne – úr Føroyum" IX-X, 1983. Michelsen deler den nationalromantiske opfattelse af det færøske sprogs skæbne, som det fremgår af hendes enkle tese, at J. Dahl skabte „et færøsk bibel- og kirkesprog i en periode, hvor det færøske sprog var ved at uddø ligesom det shetlandske sprog." Fremstilling og vurdering bærer præg af det benyttede materiale, deriblandt en samling aktstykker, „Færøsk Målrejsning", samlet af Hans Bekker-Nielsen og benyttet som undervisningsmateriale ved Odense Universitet, Gudmund Bruuns mindeartikel om Dahl i Dansk Kirkeliv 1944, to utrykte artikler af Sverri Dahl: „Salmebogen" og „Gudstjenesten", samt Henrik Fossings emnekredsopgave *Færøernes kirkehistorie fra ca. 1900-1946* fra 1975.

Ifølge den opfattelse, Michelsen støtter sig til, skal reformationens indførelse på Færøerne have haft skæbnesvangre følger for færøsk sprog og kultur. Just ved den tid, da de vigtigste forandringer fra gammelfærøsk til nyfærøsk sprog var fuldbyrdet, indførtes reformationen; øernes centrum, den katolske bispestol og præsteskolen i Kirkjubø blev nedlagt, og det var definitivt slut med norrønt skriftsprog på Færøerne. Danske og dansk uddannede præster fortsatte stik imod en af reformationens hovedideer med at holde gudstjeneste på et fremmed sprog, blot ikke mere på latin, men på dansk. Præsterne benyttede deres autoritet til at føre udryddelseskamp mod færøske navne, sagn og kvad; dansk blev et „helligt" sprog.

Som en trefoldig forudsætning for Dahls arbejde beskrives den såkaldte færøske målrejsning:

– J. Chr. Svabos optegnelser af færøske ord sent i det 18. århundrede og V. U. Hammershaimbs konstruktion af en færøsk ortografi i 1846

– den romantiske og nationale bevægelse og „Færingeforeningens" vedtagelse til sprogets beskyttelse i 1888

– de voksende nationalistiske og politiske krav og den skærpede opposition.

J. Dahl præsenteres som søn af „købmanden Peter Dahl, som hørte til Indre Missions støtter i denne bygd."[1] Den sproglige interesse vækkes ved læsning af den første færøsksprogede avis, Føringatíðindi, og provst Hammershaimbs oversættelse af Færingesaga og styrkes under skoletiden i Tórshavn. Fra studenterårene i København fremhæves et par artikler af Dahl i færøske aviser om det færøske sprogs stilling blandt almuen såvel som embedsmændene. Men i øvrigt er oplysningerne om denne periode lige så sparsomme, som de plejer at være, på trods af, at de i dette tilfælde er fundet hos G. Bruun: „skønt han brugte megen tid til at studere nordisk filologi, arbejde med færøske håndskrifter på bibliotekerne, lægge grunden til [sin] oversættelse af Det nye Testamente …, skønt han skrev mange sange og med iver deltog i den færøske forenings liv, nåede han dog at blive teologisk kandidat i 1905."[2]

Kampen for det færøske kirkesprog opdeles i to faser. Den første tager sin begyndelse med de færøske prædikener, som sognepræst A. C. Evensen får tilladelse til at holde i Sandø præstegæld i 1903, men tilføres ny energi ved Dahls ankomst til øerne som lærer i 1908. Hans indsats skildres som et initiativ til sproglig bevidstgørelse blandt det færøske kirkefolk. Den unge lærer lader det ikke blive ved skolens område, men udvider kampen til også at omfatte kirken, hvor det synes betydeligt lettere at finde lydhørhed for sine ønsker blandt den lokale befolkning end hos myndighederne. Fordi anmodningen om at holde færøske eftermiddagsgudstjenester i kirken afslås, forlægges de til Højskolen. I 1912 giver anordningen om menighedsrådsloven mulighed for autorisation af færøske salmer, og Dahl indsender sammen med højskoleforstander Símun av Skarði et salmeudvalg, der dog afvises. Da Dahl samme år vælges til sognepræst i Sydstrømø præstegæld med sæde i Tórshavn, slår også Menighedshuset dørene op for hans færøske taler. På trods af, at amtmand Rytter gør sit til at forhindre det, og biskop Ostenfelds indstilling går ham imod, udnævner kirkeminister Th. Poulsen Dahl til Færøernes provst i 1918. „Efter sin udnævnelse som provst kastede Dahl sig beslutsomt ud i tilvejebringelsen af de betingelser, der var nødvendige til opfyldelsen af 'løfteparagraffen' fra 1912, idet han bl. a. benyttede sig af sit medlemskab af Lagtinget til at sikre sig dets støtte. Færøsk som kirkesprog havde således i 1918 nået et foreløbigt højdepunkt og sikret sig en god og uundværlig støtte i provst Dahl."[3]

Den anden fase fastsættes til 1918-1939. Kampen udvider sig på stadigt flere fronter: oversættelsesarbejdet og de efterfølgende ansøgninger om tilladelse til at benytte alterbog, ritualer og færøsk i prædikenen; lagtingets gentagne debatter; den umådeligt træge behandling i de danske politiske organer. Da en kon-

1 Michelsen 1983, s. 142.
2 Michelsen 1983, s. 145. Bruun 1944 s. 109f.
3 Michelsen 1983, s. 147. Fossing 1975 s. 50.

gelig anordning af 13. marts 1939 endelig bekendtgør, at færøsk skal ligestilles med dansk som kirkesprog, og Det nye Testamente og Alterbogen omtrent samtidig autoriseres nogenlunde i Dahls oversættelse, er sejren vundet. Kirken bliver det første offentlige område, hvor det færøske sprog både i teori og praksis opnår fuld anerkendelse.

Knapt to tredjedele inde i afhandlingen er tiden nu kommet til en mere detaljeret fremstilling af Dahls arbejde – stadig hovedsagelig under det anlagte, sproglige udgangspunkt. Provst Dahl beskrives som en helt usædvanligt dygtig mand, som ofrede hele sit liv og virke på gennemførelsen af reformationens hovedideer, idet han skabte det færøske bibel- og kirkesprog. Som Dahls arbejdsområder fremhæver Michelsen salmedigtningen, prædikensamlingerne, ritualerne, Det nye Testamente og den færøske salmebog. Generelt set er den formelle analyse udførligere end den indholdsmæssige; men det må dog nævnes til Michelsens ros, at hun i gennemgangen af salmerne tydeliggør Dahls færøske billedbrug og i sin præsentation af postillerne understreger „det nationalistiske aspekt." Konsekvenserne af den teologi, der kommer til udfoldelse i Dahls litterære produktion, synes ikke at spille nogen større rolle:

> En ulempe knyttede sig dog til indførelsen af færøsk „deknalestur", idet kirken tidligere havde været det kulturelle centrum i bygden, hvor der blev læst prædikener fra hele Norden, betød det uvægerligt en indskrænkning i denne spændvidde, at man ved overgangen til færøsk oplæsning kun havde mulighed for at høre prædikener af Dahl. Denne indsnævring af horisonten var en uheldig følge, men når alt kommer til alt, var dette kun en lille pris at betale for det store gode, som gennemførelsen af færøsk bibel- og kirkesprog trods alt var.[4]

Michelsen kan altså konkludere, at Dahl formåede at gennemføre reformationen på Færøerne med 400 års forsinkelse, blot ved at bringe færingernes eget sprog ind i kirken. Hvad der i øvrigt var sket i kirken på Færøerne siden Luthers dage, var kort og godt „indgroet sproglig manipulation."[5] Michelsens arbejde ville nok have vundet ved en mere selvstændig holdning til de meninger, der blev fremført i en til tider følelsesladet og nationalistisk præget fejde. Hendes teologiske vurdering vender vi tilbage til om et øjeblik.

Kampen om kirkesproget

Det kan unægtelig synes, som om det er Michelsens emne, Petur Martin Rasmussen tager op og viderefører i sin disputats fra 1987 med den lange titel *Den*

4 Michelsen 1983, s. 158, endnu engang efter Fossing 1975, s. 89f.
5 Michelsen 1983, s. 159.

færøske sprogrejsning med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning. Men som allerede titlen angiver, begrænser Rasmussen sig de nationale og partipolitiske aspekter. I forordet indrømmer han da også, at mange, som har ydet bidrag til oparbejdelsen af et færøsk kirke- og bibelsprog, ikke kommer til deres ret i afhandlingen, f. eks. salmedigtere og -oversættere, men især de to bibeloversættere og forfattere af opbyggelseslitteratur, Plymouthbrødrenes missionær V. Danielsen og J. Dahl.

Rasmussen angiver et dobbelt formål med sit arbejde. Dels vil han, med kirkesproget som hovedemne, undersøge sprogrejsningen, og dels vil han undersøge, hvordan det nye kirkesprog efterhånden vandt terræn i brug og almindelig anerkendelse. Tidsmæssigt afgrænser han sig til perioden 1844-1939 med hovedvægt på årene 1903-1939. Efter en fyldig redegørelse for den begyndende sprogrejsning i første halvdel af perioden vælger Rasmussen i sin hoveddel at gå kronologisk til værks, idet han fletter lovgivning og politisk debat sammen med de parallelt indløbende ansøgninger om tilladelse til at bruge færøsk i kirkerne. Afhandlingens tese er tredelt:

1. Sprogrejsningen bygger på Hammershaimbs arbejde for bevarelse af det færøske sprog og den danske højskolebevægelses påvirkning.
2. Sprogrejsningen er en af de vigtigste grunde til partidannelsen i det færøske lagting.
3. A. C. Evensens og J. Dahls brug af færøsk i kirken og især den sidstes arbejde for at fremskaffe de nødvendige tekster på færøsk nedbrød efterhånden modstanden.

Afhandlingen er grundig og detaljeret, Dahls sprogpolitiske arbejde kortlægges minutiøst, og hans sprogskabende arbejde anerkendes. Men hvad Dahls person angår, finder vi næsten ingen biografiske oplysninger. Da han træder ind på den kirke- og sprogpolitiske scene i Tórshavn omkring 1908, præsenteres han bare som cand. theol. og nationalbevægelsens mand.[6] Der leveres heller ingen dyberegående undersøgelse af Dahls kirkesprog, og hvor f. eks. den 12 år lange høringsfase om autorisation af de oversatte ritualer behandles, er omtalen af de sproglige bemærkninger til ritualerne forholdsvis begrænset.[7] I gennemgangen af lagtingets behandlinger af sprogsagen 1928 oplyses der om nødvendigheden af at fremskaffe en færøsk prædikensamling, og under gennemgangen af behandlingen i 1935 får vi at vide, at teksterne nu foreligger. Senere refereres et brev fra Dahl til biskoppen i 1937, hvori provsten kan oplyse, at der, siden hans postil udkom, som regel læses færøsk prædiken i kirkerne hver anden søn- og helligdag.[8] Det er alt sammen vigtigt til belys-

6 Rasmussen 1987, s. 223.
7 Rasmussen 1987, s. 278-295.
8 Rasmussen 1987, s. 339.

ning af, hvordan den folkelige modstand mod det færøske kirkesprog efterhånden svandt bort. Men i ingen af disse tilfælde refereres der i afhandlingen på nogen måde til postillernes indhold.

Vagn Wåhlin har i en anmeldelse udtalt, at Rasmussens teser ikke bringer meget nyt for dagen. Den tredje tese anses for at være om ikke forkert, så dog skæv. Det er ikke alene de to præster Evensen og Dahls indsats, der rydder modstanden mod det færøske kirkesprog af vejen. Kirkesproget var blot en del af det religiøse sprog på Færøerne. Også andre faktorer, frem for alt vækkelsesbevægelsernes stærkt voksende tilslutning i mellemkrigsårene, burde ifølge Wåhlin have været undersøgt. I denne periode fik Indre Mission virkelig bredde „som en folkelig bevægelse og skabte et kulturelt miljø og et socialt netværk af en styrke, som kunne sammenlignes med arbejderbevægelsens."[9]

Rasmussen har valgt at afgrænse sig til at undersøge den sprogpolitiske proces, og i den forbindelse lykkes det ham at dokumentere, hvordan den nationalt vakte Dahl her kommer til at spille en så central rolle som nogen. Den sprogligt begavede og teologisk uddannede Jacob Dahl får vi ikke i samme omfang lejlighed til at møde.

Bibelsproget

Da Dahls oversættelse af Det nye Testamente med kongelig autorisation udkom på Det danske Bibelselskabs Forlag i 1937, blev det straks gjort til genstand for Gudmund Bruuns anmeldelse i tidsskriftet *Varðin.*[10] Det kan ikke undre den, der er fortrolig med Bruuns grundighed, at han før sin anmeldelse havde læst store dele af Dahls oversættelse igennem sammen med den danske oversættelse og den græske grundtekst. Bruun begynder med at give sine læsere en lang indføring i det tekstkritiske arbejdes nødvendighed. Med udgangspunkt i det danske ord *anledning* viser han, hvor mange græske begreber, det skal dække, og hvordan Dahl for at gengive den rette betydning må anvende en række forskellige færøske ord. Dahls oversættelse bygger på den da i tiden bedste tekstkritiske udgave, Westcott og Horts græske NT.

Dernæst undersøger Bruun, hvor nøjagtig Dahl har været i sin oversættelse. Selv om Bruun må kritisere enkelte ord, som f. eks. at anvende samme færøske begreb for såvel *metanoein* som *epistrephein,* mener han, at det i det store og hele er lykkedes Dahl særdeles godt at få den præcise betydning frem i det enkelte tilfælde. De kristne hovedord er de vigtigste, og da oversættelsen af det græske *ekklesia* har voldt så stor kritik, at nogle [læs: Plymouthbrødrene] på

9 Wåhlin 1987, s. 2.

10 Bruun 1937. Funding 1998 s. 78 vil vide, at Bruun har været konsulent for Bibelselskabet, og at artiklen er en omarbejdet udgave af hans indstilling til forlaget.

grund af det ene ord har anset det for nødvendigt at udgive deres egen oversættelse eller rettere revision af provstens udmærkede arbejde, vier Bruun det af Dahl valgte færøske ord *kirkja* særlig opmærksomhed.

Endelig prøver Bruun oversættelsens færøske sprogdragt. Han vurderer Dahls sprog som godt og letlæst „bogmål" – ligesom den græske tekst! Naturligvis har Dahl været nødt til at skabe en del nye ord og begreber; men de er letfattelige, og den af nogle fremsatte anklage om en arkaiserende tendens er helt ved siden af. Bruun ville selv have foretrukket flere ældre ordformer. Når Dahl betjener sig af flere genitivsformer end normalt på færøsk, hvor man jævnligt omskriver med præpositionsforbindelser, er det for at være loyal mod sit flertydige forlæg, som f. eks. Guds kærlighed – *kærleiki Guðs* i Rom 5, 5. Hvis Dahl havde valgt de lettere konstruktioner, ville det have resulteret i et NT, som provsten havde skrevet, i stedet for det, som apostle og evangelister har skrevet og den kompetente oversætter videregivet os. Færøsk sprog er i dag så forvansket og iblandet udenlandske vendinger, at Dahl med rette har fundet sit smukke og rene færøske i den mundtlige litteratur, fortællinger, sagn og kvad. Dahl har givet os Skriften på modersmålet på en sådan måde, at hans arbejde kunne være til Guds ære, konkluderer Bruun i sin vel underbyggede, nuancerede og dog særdeles positive anmeldelse.

Elsa Funding behandler færøske bibeloversættelser og oversættelsesforsøg i en specialeafhandling til cand. phil. eksamen i nordisk, særlig færøsk sprog og litteratur ved universitetet i Tórshavn 1998. Afhandlingen har dels et historisk og dels et komparativt sigte. Funding skildrer indledningsvis forskellen mellem litteral og idiomatisk oversættelse og når efter en gennemgang af bibeloversættelsens historie til de forholdsvis afgrænsede forsøg på at oversætte bibelske tekster til færøsk op til 1908, da A. C. Evensens oversættelse af Johannes-evangeliet udgives af *National Bible Society* i London. Derefter sætter den egentlige oversættelse ind med Jacob Dahls oversættelse af hele NT og dele af GT, et arbejde, der fuldstændiggøres med K. O. Viderøs oversættelse af de resterende skrifter fra GT. Herefter præsenteres Victor Danielsens bibeloversættelse i oprindelig såvel som revideret udgave fra 1949, hhv. 1974. Som eksempler på nyere oversættelse nævnes H. J. Joensens arbejde med nytestamentlige breve samt Axel Tórgarðs færøske udgave af De apokryfiske Bøger.

I den komparative del af afhandlingen har Funding valgt at undersøge tre tekster fra hvert af de to testamenter i alle de færøske udgaver, hun har kunnet finde. Jacob Dahls tekster analyseres for så vidt angår Sl 23; Matt 20, 1-16; Joh 1, 1-18 og Ef 1, 3-14. Om Dahl konkluderer hun, at de poetiske dele af GT er så fuldkomne, at de vanskeligt kan tænkes bedre. Evangelierne, ApG, Johannesbrevene og Åb kunne trænge til en lettere, sproglig revision, mens den litte-

rale metode har vist sig at gøre Dahls oversættelse af den øvrige brevlitteratur så vanskeligt tilgængelig, at denne burde oversættes på ny.

Funding har valgt ikke at indlade sig på de stridigheder, som med hensyn til bibeloversættelse prægede store dele af det tyvende århundrede på Færøerne. Hverken Dahls kamp for at få sine landsmænd – og endnu mere de danske myndigheder – til at anerkende også færøsk som bibelsprog eller det konkurrenceforhold, der opstod mellem den autoriserede bibel og Danielsens udgave samt deres respektive fortalere, har fået lov til at påvirke Fundings sobre arbejde.

I 2000 udgav Zacharias Zachariassen, der er ansat som forkynder hos Plymouthbrødrene, en bog på godt 450 sider i anledning af 50-året for Victor Danielsens samlede bibeloversættelse. Bortset fra Danielsen er Jacob Dahl den person, der er langt flest referencer til i bogen, ja, han nævnes gennemsnitligt på hver tredje side, så man ville forvente en egentlig diskussion om filologiske spørgsmål. Men bogen er først og fremmest skrevet til Danielsens ære og udmærker sig ved at sammenstille næsten alt det, der i artikler og avisdebatter er skrevet om hans oversættelsesarbejde. Også anvendelsen af Dahls navn falder ind under bogens hovedformål. De to oversættere, den ene teolog med solid filologisk ballast, den anden lærer, nævnes i samme åndedrag: år 1937 udkom NT i ikke mindre end to oversættelser; Dahl og Danielsen gjorde et stort og banebrydende arbejde;[11] Dahl var i ordets sande betydning en gartner i modersmålets have, og Danielsen var hans dygtigste elev i færøsk på seminariet.[12] Danielsens hurtige arbejde satte skub i folkekirkens oversættere, og han var således indirekte medvirkende til, at der også kom en autoriseret udgave.[13] Danielsens oversættelse er ifølge Funding[14] dogmatisk tolkende, især i den reviderede udgave fra 1974, hvad der vel hos Zachariassen bekræftes af det store sidetal, der bruges på Matt 28, 19-20.

At de to oversættelser kun vanskeligt lader sig sammenligne, fremgår af principperne bag Danielsens arbejde, fremsat af ham selv i et debatindlæg fra 1952: „Det sande er, at den, der samvittighedsfuldt og hjulpet af Gud og Hans Ånd oversætter efter danske, norske, svenske og andre oversættelser, og som forstår de sprog, han oversætter fra, og kan det, han oversætter til, [han] bygger på et så pålideligt grundlag, at der intet er til hinder for, at den oversættelse på enhver måde er jævnbyrdig med andre."[15]

11 Begge dele nævnes Zachariassen 2000, s. 20.
12 Zachariassen 2000, s. 27.
13 Zachariassen 2000, s. 33 ff.
14 Funding 1998, s. 95; den opfattelse delte nu flere af de folkekirkepræster, der kritiserede Danielsens bibel.
15 Artiklen „Bæði til álop og verju" i Dagblaðið 22. febr. 1952, her efter Zachariassen 2000, s. 252, min oversættelse.

Dahl-forskningens potentiale og fortsatte udfordringer

Som det fremgår af de monotone overskrifter, hvormed vi har beskrevet de undersøgelser, der hidtil i det mindste delvis har haft Dahl som emne, har hovedvægten foreløbig ligget på det sproglige felt. Eller for at være præcis: dér, hvor kærligheden til sproget og kærligheden til kirken mødes i oversættelsesarbejde og sprogpolitik. De emner, der ifølge vores elliptiske model ligger nærmere på brændpunkterne og derfor ikke så let kan sættes på én formel, har ikke været gjort til genstand for den samme indgående drøftelse. Det gælder for det første det strengt sproglige, hvor samtidens mange positive anmeldelser langt fra er tilstrækkelige til en egentlig kortlægning af Dahls betydning for skabelsen af et bibelsk og dogmatisk begrebsapparat og dermed for en værdifuld forøgelse af den færøske ordskat. En etymologisk og semantisk analyse af Dahls ord og begreber ville også gøre den teologiske tolkning af den sammenhæng, de indgår i, betydeligt lettere. Materialet har et sådant omfang, at det er svært at se, hvordan den filologiske interesse i længden kan blive ved med at overse det.

Det gælder for det andet – bortset fra Michelsens arbejde – også forkyndelsens område. Som påvist var man sig i Dahls samtid bevidst, at både den talte og den skrevne prædiken lå ham stærkt på sinde, og det skortede hverken på tak eller taknemmelige anmeldelser, hver gang han føjede en ny udgivelse til sit opbyggelige forfatterskab. Men teologerne har været yderst tilbageholdende med at analysere dette forfatterskab, hvad enten det skyldes en folkelig veneration for den gamle provst eller den opfattelse, at man ikke bør sætte kritiske spørgsmålstegn ved en forkyndelse, som lægfolket øjensynligt hører med megen opbyggelse.

Endelig må man for det tredje håbe, at nogen på et tidspunkt vil bevæge sig ind i det poetiske spændingsfelt mellem sprog og forkyndelse. Når kun digteren Mikkjal á Ryggi tegner sig for flere salmer i de færøske salmebøger end Dahl, må der være materiale til en hymnologisk undersøgelse.[16] Det er stadig et ubesvaret spørgsmål, hvorfor ingen af de salmesamlinger, Dahl sammen med vennen Símun av Skarði udarbejdede, fandt nåde i myndighedernes øjne.[17] En undersøgelse af Dahls mange oversættelser, der inddrog de oprindelige originalsalmer, kunne afsløre, om han altid er tro mod sit forlæg, eller der sniger sig teologiske divergenser ind. Hvis det livssyn, som hans egne salmer indeholder, blev blotlagt, kunne det bidrage til en dybere indsigt i hans per-

16 Jeg henviser til min egen oversigtsartikel Hansen 2001, s. 9-13 og 20-21. Dahls jule- og nytårssalmer præsenteres i Næs 1990 og 1992 på en måde, der leder tankerne hen på P. Poulsens populære fremstillinger, f. eks. Poulsen 1973.
17 G. Bruuns detaljerede og kommenterede „Erklæring om en færøsk Salmesamling og en færøsk Oversættelse af Evangelierne i Kirkeaaret m.m." fra 1918 findes i Savn Jákups Dahl I nr. 4-6, men er mig bekendt endnu ikke blevet undersøgt eller præsenteret for offentligheden.

sonlige tro. Dahls salmer og oversættelser har måske i lige så høj grad som hans prædikener været med til at forme færøsk kristendomsforståelse. En hymnologisk undersøgelse kunne således blive et vigtigt korrektiv til den homiletiske analyse.

b. Dahls præsteår som periode betragtet

Dahls virksomhed som prædikant falder inden for et tidsrum, der under forskellige synsvinkler er blevet betragtet som en selvstændig periode i Færøernes historie. Det giver næsten sig selv, at 2. verdenskrig sætter den øverste grænse. Den engelske besættelse og øernes isolerede stilling medførte en række begrænsninger i det kendte og nye udfordringer på mange områder. Den nederste grænse vil være lidt mere flydende alt afhængigt af, hvilket emne man beskæftiger sig med, og hvor mange historiske forudsætninger man anser for nødvendige at tage med. Vi har f. eks. set, hvordan både Lisbeth Michelsen og P. M. Rasmussen efter en lang indledning stort set finder hele spørgsmålet om det færøske kirkesprog behandlet og afsluttet inden for årene 1903-1939.

John West bruger i sin engelske bog om Færøernes historie et kapitel på at gennemgå fiskeindustrien i årene 1900-1939. Perioden 1900-1928 kalder han Færøernes industrielle revolution:

> From this time on, the mainstay of the Faroese economy – the deep-sea fishing industry – instead of being village-based and heavily dependent on the personal and family relationships between villagers, became much more of a capitalised structure, in which the relationship between employer and employee became less close, and based primarily upon a monetary link... Faroe became a country of limited liability companies, banks and government credit for industrial development. At the same time, it became a country of trade unions, employers' asssociations and government intervention in industrial disputes.[18]

Fra 1929 udvidede de færøske fiskere deres fangstområde fra de færøske og islandske fiskebanker til også at omfatte Grønlands kyster, frem for alt med base i den nyanlagte moderne fiskerihavn Færingehavn. Man undgik dog ikke den verdensomspændende økonomiske krise i 1930-erne, og fornyelsen af fiskeflåden gik helt i stå.

West vier også et kapitel til færøsk politik 1906-1939. Også her deler han perioden op i to dele, der er næsten identiske med fiskeindustriens opblomstring og stagnation. I 1906 er det selvstyre-spørgsmålet, der deler lagtinget op i de to første politiske partier, Sambandspartiet, der anser en fortsat tæt tilknytning til Danmark som den bedste garant for et sundt og trygt samfund, og Selvstyrepartiet, der i fortsættelse af den nationale vækkelse vil arbejde for en langt løsere tilknytning til Danmark. Denne politiske „nord-syd dialog", for det meste under sambands-dominans, blev i årene 1928-39 udfordret og stækket af en „venstre-højre dialog". I 1928 fik en selvstændig færøsk aflægger af det danske Socialdemokrati sine første medlemmer valgt til lagtinget, og i 1936 banede det liberale Erhvervsparti – senere Folkeflokken – sig vej til tinget. Ved at sætte en hjemmestyreordning højt på partiprogrammet lykkedes det efterhånden Folkeflokken at vinde en betragtelig del af Selvstyrepartiets mandater. Herved havde man fået rejst de to spørgsmål – det nationale og det økonomiske – der har domineret færøsk politik lige siden.

Etnologen Jóan Pauli Joensen har valgt at afgrænse sin stort anlagte undersøgelse af slupfiskeriets periode til tidsrummet 1900-1939. Kildematerialet, der består af interviews og spørgeskemaer indsamlet i 1971-74, sætter 1900 som skæringsår af den grund, at meddelernes erindring ikke går længere tilbage, og „året 1939 er valgt, fordi 2. verdenskrig indebar så markante ændringer i færøsk fiskeri, at en grænse af naturlige grunde må sættes der, med mindre vi skal behandle helt andre problemer."[19] Sådan i den første del af værket, der beskæftiger sig med fiskernes liv. I værkets anden del, der beskæftiger sig med livet i land, begrundes den nederste grænse med, at slupperne først omkring århundredskiftet fik reel økonomisk betydning.[20] Joensen har senere fremlagt sit samlede forskningsresultat i bogen med den sigende titel *Fra bonde til fisker.* Målet har altså været at undersøge de kulturelle og sociale ændringer, der skete i takt med, at Færøerne fra at være et landbrugssamfund overgik til at være et samfund med fiskeriet som hovederhverv.

Folkloristen Eyðun Andreassen er enig med J. P. Joensen i, at der må opereres med tre forskellige samfundstyper på Færøerne i nyere tid: 1. det gamle bondesamfund, 2. sluptiden og 3. et samfund kendetegnet ved varieret fiskeri, industri og tjenester. Han er dog betænkelig ved at betragte historiens gang i for fast definerede blokke af år. For det første er grænserne slet ikke så skarpe, som de for forenklingens skyld ofte gøres til. Lange linjer er mere iøjnefaldende og typiske end definitive brud med fortiden. For det andet finder han i det færøske samfund en ikke-samtidighed, en ulige samfundsudvikling. „En række steder og på vigtige områder skal vi langt ind i vort eget århundrede, før

18 West 1972, s. 130f.

19 Joensen 1975, s. 10.
20 Joensen 1982, s. 13.

udviklingen er kommet dertil, at vi kan tale om 'moderne tid'."[21] Alle tre samfundstyper kan, som det også fremgår af Joensens undersøgelser, eksistere på én og samme tid. Derfor betragter Andreassen for det tredje perioden 1900-1940 som en overgangstid:

> Hundrede år er et kort tidsrum for grundlæggende ændringer i kollektive bevidsthedsformer og kulturytringer. Derfor er det næsten umuligt at stoppe et hvilket som helst sted undervejs i denne periode og sætte grænser. Generationer følger efter hinanden i ulige takt, og et så kort tidsrum er trods alt kun tre generationers gennemsnitlige levetid. Derfor er forbindelsen bagud i dette tidsrum altid konkret tilstede gennem nulevende personer. Først ved den fjerde generation – anden halvdel af det 20ende århundredes generation – kan vi se afbrudte og tydeligt udviskede bånd til denne periodes begyndelse.[22]

Teologen Gerhard Hansen har i sin undersøgelse, *Vækkelsesbevægelsernes møde med færingernes enhedskultur. En analyse ca. 1850-1918* valgt at sætte punktum ved 1. verdenskrigs afslutning. Han afprøver her holdbarheden af Fossings udsagn: „Vækkelsesbevægelserne får øget tilslutning, men er fremmedelementer i det færøske samfund (1904-1918)."[23] En færøsk enhedskultur, der skulle være kommet i forfald efter Den kongelige Monopolhandels ophævelse i 1856, er netop udtryk for den ovenfor nævnte blok-tænkning og er i forskningen i dag en omtvistet størrelse. Hansen synes da også i sin konklusion at være blevet klar over, at hans tese næppe holder ret langt ud over den periode, han har begrænset sig til. Han henviser selv til indremissionærers årsberetninger i begyndelsen af 1920-erne, hvor det ser ud „lige, som om der er ved at ske noget over hele Færøerne."[24] Fossing viser klart vækkelsernes gennembrud og „færøisering" 1918-1946. På trods af, at de ikke officielt anerkender ledere, fik Plymouthbrødrene i 1915-16 to færøske ledere i A. W. Sloan og Victor Danielsen. Hvor man i perioden fra den skotske missionær William Sloans første besøg på Færøerne i 1865 og frem til 1. verdenskrigs slutning havde bygget 8 sale til sine forsamlinger – heraf de 4 på Suðuroy – kan man i et skrift fra 1941 nævne yderligere 13 bygder med egen sal samt flere andre bygder, hvor „Vennerne samles i Husene for at bryde Brødet og ofte ogsaa til andre Møder."[25] Fossing vil ikke benægte, at der kan være sammenhæng mellem vækkelserne og de sociale forhold og de mange skibsforlis i mellemkrigsårene, men tilskriver også Indre Missions fremgang, at man nu fik ansat færøske missionærer og arbejdere, hvoraf flere netop var fra „modersamfundet"

21 Andreassen 1992, s. 54.
22 Andreassen 1992, s. 54.
23 Hansen 1984, s. 206. Der henvises ganske vist ikke til Fossing 1975, der fremsætter dette som en overskrift.
24 Hansen 1984, s. 205.
25 Reyni 1941, s. 28.

i Vágur[26] eller i det mindste havde tæt berøring til bygden. Sømandsmissionen begyndte i Tvøroyri i 1918, tog et arbejde op i Reykjavík i 1923, fik eget sømandshjem i Færingehavn i 1936 og kaldes af Fossing den færøske Indre Missions stolthed. En undersøgelse, der havde lagt vægt på de lange linjer og udvidet perspektivet til at omfatte en længere periode, f. eks. frem til 2. verdenskrigs udbrud, ville sandsynligvis være nået til et andet resultat: Vækkelsesbevægelserne – såvel den, der stod uden for folkekirken, som den, der arbejdede indenfor – fik i mellemkrigsårene forbindelse til en så stor del af den færøske befolkning og blev en så integreret del af det religiøse liv på øerne, at de i væsentlig grad har præget det lige siden.

Hvis man vælger at holde fast ved, at Dahls præsteår faldt inden for en nærmere defineret periode i færøsk historie, nødsages man samtidig til at medgive, at perioden ikke er præget af faste grænser eller ro og fred, hverken på det politiske, erhvervsmæssige eller kirkelige område. Det er tværtimod en overgangsperiode, hvor flere udviklingstrin og tendenser lever, om ikke i fredelig sameksistens, så dog på en og samme tid. Derfor er det også spændende at se, hvorledes man har villet bestemme Dahls eget kristne ståsted og udgangspunkt for den så skattede forkyndelse.

c. Hidtidige vurderinger af Dahls teologi

Ortodoksi og pietisme

Efter Jacob Dahls død skrev vennen Gudmund Bruun mindeord i *Dansk Kirkeliv 1944*. Dahls brevsamling vidner om, at der meget tidligt har været kontakt mellem dem, skønt Bruun var 13 år yngre end Dahl, og hans far, Emil Bruun fra sin præstetid i Tórshavn skriftligt havde givet udtryk for synspunkter om færøsk som kirkesprog, der var modsat Dahls egne. Bruun holdt kontakten til færinger og færøsk kirkeliv ved lige gennem St. Olavs færøske menighed i København, som han havde stiftet i 1915; han var vikarierende sognepræst i Vágoy præstegæld 1917-1918, besøgte Færøerne ved flere lejligheder og medvirkede, da Dahl i 1937 indviede den nye Skúvoy kirke. Han skulle således have gode forudsætninger for at tegne et portræt af Dahl, der – som det hedder – i sin ungdom havde været en omstridt personlighed, men ved sin død stod agtet og æret af alle sine landsmænd. Kristentroen, som Dahl medbragte fra sin hjem i Vágur, og nationalitetsfølelsen, som han skyldte sit

26 Fossing 1975, s. 93.

ophold som ung i Tórshavn, var de stjerner, han kom til at leve og kæmpe under til sin død. Bruuns skildring af studieårene i København har vi allerede mødt hos Michelsen. Det i homiletisk sammenhæng vigtigste i artiklen er imidlertid Bruuns skitse af Dahl som prædikant:

> Han var en ypperlig Lærer, og det mærkede man paa Prædikestolen. Fremstillingen var klar og overskuelig. Han kunde kredse om et Emne, se det fra alle Sider, indtil det til sidst stod helt klart. Hans Forkyndelse virkede ikke stærkt vækkende, skønt han altid selv var dybt greben af det, han havde faaet at sige, men den var altid styrkende for Troen. Han havde ikke vundet sit Stade ved Kamp med Tvivl, han var et Menighedsbarn, altid rodfæstet i den enfoldige Barnetro, der Slægt efter Slægt havde vist sin Bærekraft under det farefulde Liv paa Fjæld og Sø.
>
> Overfor anderledes tænkende var han sjældent direkte polemisk. Hans kamp mod de ukirkelige Sekter bestod i, at han vidnede om den Rigdom, Gud havde givet vor Folkekirke, Fædrenes Kirke.[27]

Efter Bruuns værdifulde iagttagelser at dømme, har Dahls prædikenstil været didaktisk, veldisponeret og grundig. Prædikenerne har været opbyggelige snarere end vækkende, og det personlige engagement har givet dem en ægte og overbevisende klang. Den ikke-polemiske behandling af de emner, som sekternes angreb kunne give anledning til, viser prædikenernes styrke som menighedsprædikener. Alt i alt mener Bruun derfor at kunne udlede, at man i Dahls prædikener finder en ældre, på Færøerne prøvet og bevaret udgave af den kristne tro, den, der havde karakteriseret hans barndomshjem: „Hjemmet var præget af usvigelig Moral, Gæstfrihed og det gammeldags kirkelige færøske Fromhedsliv, som nu er i Opløsning."[28]

Bruuns vurdering imødegås på visse punkter af Regin Dahl, da han i 1948 udgiver sin lille mindebog med nogle af faderens bedste små stykker i poesi og prosa, *Sólin og sóljan:* „Jeg kan huske, at da min far var død, stod der i et præsteblad her i Danmark, at hans prædiken altid blev båret frem af en tryg tro, og at det ikke kunne mærkes på den, om han havde kæmpet sig igennem tvivl og modløshed. Det lød nærmest, som om dette var en fejl for en præst, og det synes ellers mærkeligt, det burde ikke ligefrem være en skavank at stå tryg i denne vaklende tid."[29] Bruun har kun delvis ret, mener Regin. Når faderen som regel frembar ordet trygt på prædikestolen, skyldtes det en professionel holdning; tidligere anså præster det i det mindste for deres pligt at fremlægge

27 Bruun 1944, s. 111f.
28 Bruun 1944, s. 109.
29 Dahl 1948b, s. 10f.

det, de selv havde tilkæmpet sig, så stærkt og uhindret af egen uro, som samvittigheden tillod. Men det havde ikke været så let, som det kunne se ud til. Faderen havde i sit sind en medfødt sorg og kummer, kvælende og magtstjælende, som kun blev forstærket af livets hårdhed og iskolde nådesløshed, f. eks. under de to verdenskrige. Når Dahl alligevel gang på gang kunne rive sig løs af dette glædesløse dyb, er sønnen villig til at indrømme, at det kunne skyldes den fædrene arv – en kristen arv eller snarere en medfødt karakter, noget der har større magt over én end bøgerne og ens egne tanker. Lige så lidt som sine fædre kunne han tro, at livet var meningsløst. Det var utænkeligt andet, end at Almagtens vælde og Jesu barmhjertighed skulle mødes. Et helskabt menneske kan ikke i længden slippe tilliden til livet, men må ydmygt og taknemmeligt række sine hænder frem mod livets underfulde gave. Smukt sammenfatter Regin Dahl det mindeportræt, han med de udvalgte tekster har søgt at tegne af faderen: „... et levende, beskedent menneske i glæde og tvivl og kummer, der i sine unge år er glad for at arbejde i sin livsdag, hvor det er sat og har hjemme, og, da dagen hælder, sygdomsmærket står i salig ydmyghed og bringer sin tak for livets under til Gud, livets ophav og endemål."[30]

Regin gør dog ikke forsøg på at placere sin far inden for nogen bestemt teologisk retning. Selv om Almagten og Jesus nævnes, kunne den „medfødte karakter" og „tilliden til livet" næsten være af almenreligiøs beskaffenhed – spøgefuldt kalder han sin far „soldyrker".[31] Det er ham først og fremmest om at gøre at rokke ved den antagelse, at faderens kristne tro ikke havde været personligt og eksistentielt gennemlevet. Matras mener, at Regin Dahl her som så ofte har tendens til at opponere mod sande eller kun imaginære modstandere, men medgiver, at man ved at læse Regin kan lære J. Dahl bedre at kende *som menneske.*[32]

Trods Regin Dahls kritik tager Lisbeth Michelsen tråden op fra Bruuns vurdering, når hun skal give sin opfattelse af Dahls teologiske ståsted. Hun har valgt at undersøge salmerne før prædikensamlingerne og begynder med at fortælle om det store arbejde, Dahl påtog sig for at tilvejebringe materiale til en færøsk salmebog. Michelsen observerer ganske rigtigt, at Dahls oversættelser strækker sig over et bredt spektrum: de fordeler sig jævnt over hele kirkeåret og repræsenterer et bredt udsnit af de skandinaviske salmedigtere. Ingen af disse digteres teologi har dog efter Michelsens mening i særlig grad præget Dahls salmedigtning. Dahl har været så bundet af den originale tekst, at han ikke har gjort noget forsøg på at ændre salmens teologi. Når Kingo er

30 Dahl 1948b, s. 13.
31 Dahl 1948b, s. 8.
32 Matras 1948.

på førstepladsen med 12 salmer, tilskrives det den store anseelse, hans salmebog har nydt på Færøerne i 200 år, mens Grundtvigs store repræsentation med 11 salmer sættes i forbindelse med „den tid, da Dahl studerede i Danmark, hvor han blev meget betaget af den grundtvigske nationalitetsvækkelse."[33]

Man kunne mod Michelsen indvende, at Kingo- og Grundtvig-oversættelserne næsten uden undtagelse er brugslyrik, salmer til kirkeårets højtider eller til kirkelige handlinger,[34] og at Dahl sandsynligvis i sit oversættelsesarbejde i højere grad har ladet sig styre af sit selvskabte kommissorium end af teologiske hensyn. Det ville have styrket Michelsens vurdering, hvis hun havde kunnet underbygge den med en nærmere sammenligning af oversættelser og originaler. En oversættelse, der holder sig næsten ord for ord til sin original, kan netop vise sig at være kun tilsyneladende teksttro, men i virkeligheden stå længere fra originalens mening end en friere gendigtning.

Dahls egne salmer ligger efter Michelsens mening højere i kvalitet end oversættelserne; men dette er først og fremmest en sproglig kvalitet. Dahl er ikke afhængig af noget forlæg og kan derfor „boltre sig i sin sproglige færdighed."[35] Hovedsagelig baseret på et par eksempler fra den originale digtning vurderes salmerne til at være præget af en noget enfoldig og fundamentalistisk teologi. Heri skal indgå en prædestinationslære, som Michelsen finder belæg for i en salme om Guds kærlighed og omsorg. Den faste tro på det evige liv regner Michelsen her for et eskatologisk element: „Livet på jorden fremstilles som en interimstid – en slags jammerdal – som blot skal gennemleves… for at mennesket i det andet liv kan leve evigt med Faderen."[36] Michelsen konkluderer:

> Dahls salmer synes fortrinsvis at være præget i en luthersk-ortodoks retning med et pietistisk anstrøg. Denne teologi har Dahl nok ikke tilegnet sig i sin teologiske studieperiode, men snarere er den et levn fra hans barne- og ungdomsår.[37]

Afsnittet om prædikensamlingerne beskæftiger sig mere med historien bag deres udgivelse og om deres modtagelse end med deres indhold. Svaret synes da også at være givet på forhånd: teologien i prædikenerne stemmer overens med salmerne! Michelsen baserer derfor ikke sin vurdering af prædikenerne

33 Michelsen s. 162, note 169.
34 Af Kingo f. eks.: „Op, glædes alle", „Gak under Jesu kors at stå", „Som den gyldne sol frembryder", „Kom, sandheds Ånd", „Lov og tak og evig ære", „Tak for al din fødsels glæde." Og af Grundtvig f. eks.: „Dejlig er den himmel blå", „Som forårssolen morgenrød", „Kirken den er et gammelt hus", „O, lad din Ånd", „Vor Herres Jesu mindefest", „De knælede med ja mod ja", „Her mødes alle veje."
35 Det er et diskutabelt udsagn. Michelsen 1983, s. 152 henviser til „Óttast ei", der er et godt eksempel på Dahls ordforråd og variationsevne. I andre salmer kan man dog konstatere stor rimnød især ved mandlig udgang [illegible] eller haltende takt („Morgunstund", SFK 557).
36 Som belæg henvises der til salmen „Nú aftnar dagur", en begravelsessalme, hvis nænsomme naturlyrik dog vanskeligt kunne være skrevet af en digter, der ikke følte stor kærlighed til jordelivet og de nære ting.
37 Michelsen 1983, s. 152.

på en selvstændig analyse, men underbygger den i stedet med eksempler fra det store tekstmateriale, der kan synes gavnlige til belysning af prædestinationslære, eskatologi og talen om jorderiget som en interimstid. Endelig ser Michelsen bag hele Dahls forkyndelse, men især i den lille bog *Krossstíggjur* med prædikener over Jesu lidelseshistorie korset som et symbol for Kristi sejr over død, synd og djævel, uden at det giver anledning til en nærmere undersøgelse af den forsoningslære, der kunne have leveret et vigtigt bidrag til bestemmelse af teologien.

Ifølge Michelsen har Dahl med sin kirkelige og missionske baggrund været en ret så ureflekteret repræsentant for den luthersk-ortodokse teologi i lettere pietistisk aftapning. Hvad kunne passe bedre til idealbilledet af færøsk folkefromhed end en uanfægtet provst på sin prædikestol?

Kirkeligt Centrum

Men hvad nu, hvis man har et helt andet idealbillede, som ikke projiceres bagud til de gode gamle dage, men tværtimod ses som en del af ens egen samtid og de strømninger, den bygger på? Vil man også kunne få det billede til at passe på Dahl og hans teologi? Det er der nogle, der mener.

Vi skal se på et par bøger, der har det til fælles, at de er redigeret af Paul Nedergaard og indeholder artikler om Jacob Dahl, skrevet af præster i København med tilknytning til Færøerne. *I Københavns Stifts Aarbog 1944-1945* skriver sognepræst ved Sionskirken siden 1941, Knud Ottosen, på redaktørens opfordring mindeord om Dahl. Han nævner Dahls personlige kvalifikationer og åndelige myndighed til at beklæde det færøske provsteembede. Han forklarer, på hvilken måde Dahl var selvstyremand: som den, der ville lade de folkelige kulturelle ejendommeligheders og sprogets værdier lyse for sit folk og kalde det til rigere åndeligt liv. Han husker Dahls omhyggeligt udarbejdede taler og flittige prædiketjeneste. Ved den tid, Dahl blev udnævnt som provst, var der et helt kuld yngre danske præster, der i en periode kom til at være kolleger på Færøerne: Ottosen selv på Sandø 1918-1924, Kr. Keiding på Vågø 1918-1924, Knud Alsinger i Våg 1918-1924 og Carl Hermansen som kaldskappellan i Tórshavn 1921-1924. Ottosen omtaler i rosende vendinger den modtagelse, den nye provst gav dem:

> Vi mødte med et nyt Arbejdssyn, som han ikke kendte i Praksis hverken fra færøsk Kirkeliv eller fra sin Studietid i København. – Efter at jeg har faaet disse Aar paa Afstand og selv er blevet ældre, maa jeg med Beundring tænke paa Jacob Dahls sjælelige og aandelige Spændvidde. Om vor Provst ikke altid helt forstod os, lagde han os dog aldrig mindste Hindring i Vejen. Da han skønnede, at det var Guds Riges Sag, vi vilde, hjalp han os til Rette, – ogsaa naar vi arrangerede Møder i Thorshavn, hvor

det dog var ham, det helt tilkom at bestemme, hvad der skulde foregaa, da han var Byens Præst. Vi var glade for, at han ofte selv var Taler ved vore Møder dèr. – I de Aar oprettedes Sømandshjemmet i Thorshavn. Provst Dahl tog ikke Initiativet til dets Start, men da det *var* der, saa han dets kristelige Betydning og paatog sig Arbejdet som Bestyrelsens Formand.[38]

Hvad det var for et arbejdssyn, de unge præster praktiserede, og som provst Dahl tillagde kristelig betydning og derfor støttede dem i, oplyses nærmere i *Dansk Præste- og Sognehistorie 1849-1949.* Her har Paul Nedergaard betroet den færøsk fødte præst ved Mariakirken siden 1921, Emil Joensen, at skrive den generelle oversigt over færøsk kirke- og fromhedsliv 1849-1949. Perioden 1900-49 kalder Joensen „En ny tid med aandelig vækkelse." Han skildrer den økonomiske vækst med voksende fiskeri og øget forbindelse med den store verden, der også ledte nye åndelige strømninger ind over øerne. Nye tanker og kulturelle påvirkninger førte til brydninger på det religiøse og sociale, nationale og politiske område. Folket blev på mange måder delt op og splittet i partier, irreligiøsitet og verdensånd vandt mere indgang end før. Men samtidig kom der også to strømninger af mere positiv åndelig art. Den ene nøjes han med at omtale i en enkelt sætning: „En grundtvigsk højskole blev oprettet af to idealistisk sindede unge færinger, Simon av Skardi og Rasmus Rasmussen."[39] Den anden strømning – Indre Mission – bruger Emil Joensen flere spalter på. Han nævner som pionerer de to præster på Suderø, Frantz Busch og Axel Fr. Moe, samt navigationsskoleforstander i Tórshavn, cand. theol. V. Ryving-Jensen; han skriver om omvendelse, vækkelse og lægmandsvidnesbyrd: „Lægmandsvidnesbyrdet kan i saadanne tider betyde en styrke og samtidig rumme en fare. Hvor præsterne havde forstaaelse af vækkelsen og var levende med, kunne de faa held til at lede bevægelsen ind i sunde, kirkelige baner med værdsættelse af kirkens sakramenter." Blandt disse „levende præster og benådede prædikanter", der arbejdede med og bidrog til at fremme vækkelsesarbejdet og det åndelige livs vækst, nævner Joensen netop Keiding, Ottosen, Alsinger og Carl Hermansen „skønt grundtvigsk indstillet" og flere i årene efter dem. Man må formode, at det er Dahls imødekommende holdning over for missionsarbejdet, der ligger bag Joensens karakteristik:

Kirkeligt var provst Dahl nærmest centrumsmand. Som prædikant førte han en rolig og troværdig tale uden store, stærke ord. Hans prædikener var klare og vel gennemtænkte af et lødigt evangelisk luthersk indhold; og hans hjerte var med i det budskab

38 Ottosen 1945, s. 139. Se lignende indremissionske skildringer af provstens velvillige indstilling i Munck 1960, s. 37 og 49.
39 Joensen 1951, s. 561.

han bragte. En trofast menighed samledes under hans prædikestol. Personligt var han en beskeden og vennesæl mand med et varmt medfølende hjerte, rolig og retsindig, men med et bevæget sind, der ogsaa kunne blive iltert.[40]

Joensen slutter denne del med at udtrykke den færøske kirkes store taknemmelighedsgæld til provsten, hvis arbejde vil få afgørende betydning for det færøske kirkeliv og folk. Dahl har indskrevet sit navn i færøsk kultur- og kirkehistorie, og det er hans fortjeneste, at færøsk kan høres i kirkerne.

Grundtvigianisme

Hvis man føler, at det grundtvigske har fået en noget stedmoderlig behandling i Emil Joensens oversigt, kan man med fordel læse provst P. H. Winthereiks to personligt engagerede artikler i Vartovbogen: *Færøerne, udfra en folkelig betragtning,* 1967, og *Færøerne ud fra en kirkelig betragtning,* 1968. Den anden artikel munder ud i en uforbeholden hyldest til provst Dahl.

Den første artikel er en politisk motiveret analyse. Med Holger Begtrup forstår Winthereik det 19. årh. som folkelighedens århundrede. Den folkelige rejsning, der går som en national bølge over Europa, når også til Færøerne, kaldt frem og støttet af det grundtvigske syn på folkelighed: at mennesket kun kan leve frit ud fra sine historiske, sproglige og kulturelle forudsætninger. Modsat det folkelige stiller Winthereik det nationalistiske: nationer, der mente, at netop de forudsætninger, der havde skabt deres folkelige ytringsformer, var den eneste betingelse for et folkeligt fællesskab, hvorfor de også foreskrev andre folk de samme betingelser, hvis der skulle eksistere et folkeligt fællesskab. Da Færøerne administrativt gøres til et dansk amt i 1816, samtidig med at den færøske folkeånd sover, lægges den ulykkelige grund for en dansk nationalisme. Den danske administrations fuldkomne mangel på forståelse for den folkelige bevægelse på Færøerne kommer til at præge forholdet mellem Danmark og Færøerne også i den første halvdel af det 20. årh.

Noget efter midten af det 19. årh. vågner færingerne til folkelig bevidsthed. I 1870'erne tager de første færinger på danske højskoler og kommer begejstrede hjem, tilskyndede til at begynde et arbejde. Símun av Skarði og Rasmus Rasmussen, der har mødt hinanden på Askov højskole, opretter under trange og fattige kår den færøske folkehøjskole, et arnested for folkelig oplysning på Færøerne. Samtidig opstår der, med udgangspunkt i kongsbondegården i Kirkjubø, en færøsk nationalromantisme, som på mange måder kan indgå i et samarbejde med den folkelige bevægelse. Også politisk trives grundtvigsk

40 Joensen 1951, s. 562.

folkelighed og nationalromantisme gennem mange år side om side i selvstyrepartiet, men i trediverne sejrer nationalismen. Først med hjemmestyreordningen efter 2. verdenskrig skabes muligheden for et gensidigt folkeligt fællesskab mellem Færøerne og Danmark.

Der er en kolossal religiøs spænding i færingens liv, siger Winthereik i sin anden artikel. Efter reformationen tog færingen for alvor kirken ind til sit hjerte. Nok blev præsternes antal kraftigt reduceret, men det var heller ikke præsten, der konstituerede kirken og dens gerning i folket. Selvfølgelig var han en kærkommen gæst, når han nogle gange om året kom på sine omrejser, holdt altergang i kirken og hjemme hos gamle og syge, døbte de fødte børn, kastede muld på dem, der var begravet siden sidst. Men menigheden havde fungeret som menighed også uden hans tilstedeværelse, blandt andet gennem opretholdelsen af degnegudstjenesten. Winthereiks idealbillede ser sådan ud:

> Kirken var således en levende virkelighed i bygdesamfundet og i folkelivet, gav folket trøst i sorgen og livsmod i hverdagens slid, gav færingen en sjælelig rejsning, som bundede i frigørelsen for livsangsten, således at forstå, at han levede trygt på Guds ord og i tillid til Guds nærværelse i den kirke, som Han havde grundfæstet på stedet og i færingens sjæl. Således stod kirken i det færøske folkeliv som den faste ankergrund i tilværelsen på godt og ondt. Samtidig gav kirken også færingen en livsvisdom og en kristelig indsigt, som var temmelig alsidig. Thi han var ikke udelukkende henvist til de forskellige præster, som efter reformationen kom her nede fra Danmark, men gennem degnegudstjenesten stiftede han... bekendtskab med den gedigne forkyndelse fra de forskellige prædikensamlinger.[41]

Winthereiks skildring af de store økonomiske og samfundsmæssige ændringer ved overgangen fra bondesamfund til fiskersamfund ligner den, vi har set hos Emil Joensen. Men i vurderingen af, hvad disse omvæltninger kommer til at betyde for færingens tilværelse, anlægger Winthereik igen sin folkelige forståelse. Den færøske fisker rives ud af sin sammenhæng i det gamle bygdesamfund, han befinder sig en stor del af året fjernt fra sin bygd og sin kirke. Og i denne tid, efter at færingen er blevet ensom og rodløs, kommer vækkelsesbevægelserne. Winthereik lægger ikke fingrene imellem – man forstår, at bølgerne til tider har gået højt i det lille, alt andet end homogene samfund:

> Ved den nye missionerende forkyndelse såvel fra indremissionsk side som fra sekternes side blev færingen revet ud af sin kirkelige sammenhæng... Nu var kirken som det synlige udtryk for Guds tilgivende ord i Kristus ikke nok for ham til at give ham trygheden i hans liv. Nu blev der peget ind mod ham selv. Det var der, han skulle finde sin tryghed... Før faldt det folkelige bygdefællesskab sammen med menighedens fællesskab... Nu skulle frelsens tilegnelse vise sig i, at man skilte sig ud fra det folkelige fællesskab og tilkendegav en ny livsholdning, der hovedsagelig bestod i, at man vendte alt det ryggen, som tidligere havde udtrykt en udfoldelse af en menneskelig og naturlig livsglæde... De, der fortsat ud fra den gamle folkelige indstilling holdt fast ved kirken som deres eneste tilflugtssted i livet, blev mistænkeliggjort i åndelig og kristelig henseende.[42]

41 Winthereik 1968, s. 83.

I modsætning til Michelsens nationalistiske forståelse ser Winthereik arbejdet for at indføre færøsk sprog i kirken som folkeligt motiveret: „Selv om [kirken] i det ydre først havde været latinsproget og senere efter reformationen blevet dansksproget, så var den i sin rod færøsk. Der, hvor den lå midt i folket, talte den sit tavse sprog om Guds trofasthed, Guds kærlighed, Guds udholdenhed over for sine børn. Det sprog var hjertesproget, færingen forstod det som sit eget, det nåede ind til hans hjerte og forkyndte tryghed, fred og frihed for det angstfyldte. I den forstand var den færøsk."[43] Og så må den folkelige, nationale bevægelse med sin trang til at hævde sit fra sin folkelige rod alligevel rejse spørgsmålet om det færøske sprogs ret i kirken. Her fortjener én mand særlig omtale, Jacob Dahl, en i ordets dybeste forstand færøsk og kristelig personlighed. Han ikke alene skabte det færøske kirkesprog, men blev som kirkens leder gennem en menneskealder også dens folkelige og kristelige stærke symbol. Winthereik lægger i sin hyldest til Dahl vægt på hans forankring i den gamle færøske kultur og hans møde med den færøske folkelige bevægelse i ungdomsårene i Tórshavn. Han bliver så besjælet af den folkelige gerning, at han finder det naturligt at stifte bekendtskab med den danske højskoleverden og derfor bliver lærer et år på Karise højskole.[44] Pinlige sammenstød med myndighederne forklares som dansk nationalisme. Winthereik regner Dahls livsgerning fra 1912, det år, han bliver sognepræst i Sydstrømø præstegæld: „Nu satte han sig som mål at hellige hele sit liv i tjeneste for den færøske kirke, den kirke, som han elskede, og som han indså, ville miste sin plads i færingens hjerte, hvis ikke den atter blev forankret i det færøske folkeliv. Nu måtte den atter grundfæstes i færingens liv. Nu måtte den fremtræde talende til folket på folkets modersmål."[45] Dahls gerninger var mange og store; men hans største gave til det færøske kirkefolk var dog de to prædikensamlinger på færøsk med deres påskønnelse af degnegudstjenesterne. Dahls kirkesyn bestemmes som det gamle færøske syn på kirken som Guds nærværelse og boen blandt folket.

42 Winthereik 1968, s. 86f.
43 Winthereik 1968, s. 88.
44 Det kunne jo også, som vi tidligere har set, skyldes, at præsteembederne var så svært opnåelige for en ung kandidat.
45 Winthereik 1968, s. 93.

Det var ledetråden i hans forkyndelse, og derfra søgte han også med al tålmodighed at forstå og om muligt at forene vækkelsernes divergerende synspunkter i en urokket tro på den grundfæstede kirke.

Winthereik ser altså i den gamle, færøske folkekirke en pendant til det grundtvigske syn på det menneskelige og det kristelige, et syn, som ikke har haft nogen fornemmere repræsentant på Færøerne end netop provst Dahl.

Grundtvigsk orienteret var i hvert fald Carl Hermansen, der var Dahls kapellan og nærmeste medarbejder 1921-24. Hermansen giftede sig med en slægtning til Dahl, og i sine erindringer kommer han jævnligt ind på det nære og hjertelige forhold, han fik del i. Hans portræt af provsten i *Menighedsbladet* i anledning af Dahls død er alle pengene værd:

> Paa et eller andet Tidspunkt af Dagen kunde man vær sikker paa paa Strækningen mellem Kirken, Vestervaag og Retteraa at møde en lille, korpulent Herre,[46] udpræget sydlandsk af Udseende, i gammeldags Redingote og med Flagreslips af Mode 1905, sindigt og dog hastigt gaa til eller fra Byen. Han lignede ikke en gejstlig, snarere en Mellemting mellem en Kunstner og en Lærer, man vilde gætte paa det ene eller det andet, naar man saa ham, maaske mest paa, at det var en Kunstner, naar man saa det stærke Blik bag de mørke Bryn; men kom man til at tale med ham, mærkede man straks Læreren, han havde den rolige Fremstilling, den udprægede Orden i sine Tanker og sine Ord, der blev sagt, hvad der skulde siges, og saa i Grunden heller ikke mere... Hvor meget han end hørte hjemme i Torshavn, saa var han dog ikke Torshavner af Fødsel. Han var Sudring, med hele Sudringens livfulde Temperament, som man til Tider, i Humor eller i Harme, kunde se blusse gennem den rolige Overflade... han kom, alt som Aarene gik, mere og mere til at ligne sin Fader, den gamle Købmand P. H. Dahl fra Vaag... Indbegrebet som han var af Hjertelighed, Soliditet, gammeldags Gudsfrygt og Ordholdenhed... Det var denne Slægtsarv, som gav Jacob Dahl Balancen i hans politiske Standpunkter, der vel kunde synes radikale for et tidligere Slægtsled, men som altid blev holdt i Ligevægt af den rolige Besindighed, han havde taget i Arv fra sin Fader.[47]

Carl Hermansen genkalder sig i erindringen personlige minder om den dejlige præstegård, om lyse sommeraftener blandt gode venner i den hyggelige stue. Han husker Dahl som selvstyremand, men også som ven af Danmark, som en præst, alle mennesker kunne have tillid til. Også han nævner inspirationen fra den danske folkehøjskole, og indirekte støtter han provst Winthereiks vurdering af Dahls teologiske observans: „Biskop Ostenfeld... kom aldrig til at nære

46 Om deres første møde husker Hermansen, at han syntes, Dahl „var en sjov lille prop, men som sidenhen blev min nære ven, og hvis minde jeg bestandig agter højt." Hermansen 1948, s. 12.
47 Hermansen 1944, s. 246.

Den karakteristiske fremtoning, „i gammeldags Redingote og med Flagreslips af Mode 1905." Skrædder Debes' fotoalbum. Føroya Fornminnissavn.

Tillid til Dahl, som han kun kendte yderst lidt, og som han overlegent karakteriserede som 'en af de Grundtvigianere, der øjensynlig befinder sig bedre blandt Verdensmennesker end i en Samtale om aandelige Ting'. At denne Karakteristik i Virkeligheden var rigtig, – men at den udtrykte noget ganske andet end det, Biskoppen havde ment, er en Sag for sig."[48]

48 Hermansen 1944, s. 247.

d. Sammenfatning og foreløbig kritik

Dahl-forskningen har hidtil hovedsagelig interesseret sig for de sproglige, og frem for alt sprogpolitiske aspekter af provstens arbejdsindsats og samlede produktion. Selv om der her har været stof til flere, selvstændige arbejder, er den side af hans virksomhed endnu langt fra kortlagt til fulde. Det omfattende opbyggelige forfatterskab taget i betragtning er det imidlertid påfaldende, at man ikke på samme måde har beskæftiget sig videnskabeligt med det teologiske indhold i den forkyndelse, stort set alle er enige om at rose.

Det betyder ikke, at ikke folk – især sådanne, som kendte ham personligt og satte ham højt – har forsøgt sig med en karakteristik og en teologisk vurdering. Der kan dog rettes den fælles kritik mod alle de modeller, vi her har fået præsenteret, at der hver gang er tale om forudfattede opfattelser, snarere baseret på egne idealer end på selve forkyndelsen. Anser man som Gudmund Bruun og Lisbeth Michelsen en ældre fromhedstype for genuin færøsk kristendom, kan man vanskeligt konkludere anderledes, end at den trygge og solide Dahl må have været luthersk ortodoks af opvækst og overbevisning, om end man gerne tillader et lille skær af pietisme deri. Ortodoksi og pietisme skal følgelig ikke forstås som kirkehistoriske størrelser, men som teologiske retninger. Den liberale indstilling, som i løbet af det 19. århundredes sidste årtier kom til at præge flere af de ledende personer både inden for erhvervsliv og kristendom, har man næppe haft baggrund for at tage med i sine overvejelser.

Mener man derimod, at den færøske folkefromhed havde sine mangler og havde svært ved at bestå, da folkets vilkår på mange måder ændredes med slupfiskeriet, bliver ens eget ideal et andet, og så ændres opfattelsen af Dahl tilsvarende. Knud Ottosen og Emil Joensen betragter den indremissionske vækkelse som folkets redning i en brydningstid og tilskriver delvis vækkelsens fremgang de åndeligt levende præster. Måske var Dahl ikke direkte missionsmand, sådan som hans far blev det, men så dog centrumsmand.

P. H. Winthereik deler ikke denne positive opfattelse af vækkelsesbevægelserne. Hans idealbillede er den gamle kirke midt i det færøske folkeliv, en sammensmeltning af det folkelige og det kristelige, som nærmest er at betragte som en færøsk variant af grundtvigsk kristendom. Med Carl Hermansen mener han, at dette ideal har været målet for Dahls indsats.

Når Jacob Dahls teologi efter denne gennemgang stadig er et helt åbent spørgsmål, kan man vel i det mindste udlede deraf, at han næppe har været udpræget retningsmand hverken af den ene eller den anden observans.[49] Som

49 Jens Christensen refererer en samtale, han havde med Dahl, da det i 1938 blev aktuelt at stifte en KFUM-hovedforening. Han foreslog provsten at indgå i forretningsudvalget, men fik følgende svar: „Tak for tilliden, men jeg er hverken Missionsmand ej heller Grundtvigianer, De maa tage mig, som jeg er. Skal jeg have med Sagen at gøre, vil jeg være med i selve Bestyrelsen." Christensen 1954, s.70.

det fremgik af vores analyse af Dahls præsteår, gennemløb hele det færøske samfund netop i den periode en brydningstid, en overgangstid i mange henseender: erhvervsmæssigt, økonomisk, samfundsmæssigt, politisk, kulturelt og religiøst. Man har forholdsvis ubesværet kunnet tage Dahl til indtægt for sin egen opfattelse af, hvad der kirkeligt set tjente Færøerne bedst, for alle de nævnte retninger var repræsenteret på en og samme tid. Den ene vurdering er på dette grundlag lige så plausibel som den anden.

Har vi ikke i dette kapitel løst gåden om Dahls teologi, så har vi til gengæld fået nogle fine skitser af manden selv. Præster, der agtede ham højt, har velvilligt meddelt os deres opfattelse såvel af hans ydre fremtoning som hans indre personlighed.

D. HOMILETISKE POSITIONER

Selv om vi ikke kan finde Dahls homiletiske tænkning i nogen samlet, systematisk form, betyder det ikke, at han helt har undladt at reflektere over sin egen praksis som prædikant. Det betyder blot, at vi må lede efter hans homiletiske synspunkter, der hvor de naturligt optræder i hans forfatterskab, f. eks. i en prædiken eller i forordet til en bog. At der virkelig er tale om refleksion, fremgår af den dialogiske form, disse synspunkter fremsættes under. Typisk aner man bag dem et spørgsmål, der er blevet rejst, en mening, der er givet til kende. Vi skal bevæge os fra det generelle til det specielle, fra overvejelser om den prædiken, der er alle præsters hverdag, til de særlige problemstillinger, der knytter sig til det, som kun times de få, nemlig at udgive sin egen postil.

a. Prædikenen

1. s. i adv. 1934

Vi lægger da ud med at betragte den prædiken, Dahl holdt i Havnar kirke 1. s. i adv. 1934. Den er ikke bare holdt med 22 års erfaring som præst og prædikant. Den er også anbragt som den første i samlingen *Meðan hildið verður heilagt*[1] og kan derfor måske ses som et sammenfattet udtryk for den selvforståelse, der prægede hans lange virke som prædikant.

Dagens prædikentekst er Matt 21, 1-9, der skildrer Jesu indtog i Jerusalem. Den får dog ingen betydning for prædikenens korpus. Den sidste af de 6 sider fremstår som en løst tilføjet afslutning, et forsøg på i hast at yde tekstens budskab en vis retfærdighed med nogle få overvejelser over, hvad det betyder for os, at Jesus vil være konge. For prædikenens tema og egentlige indhold har afslutningen ingen betydning, hvorfor vi ikke i første omgang vil beskæftige os med den, men i stedet tillade os at betragte de første 5 sider som et sluttet hele.

Det er nemlig en helt anden tekst, Dahl indleder med og i virkeligheden har valgt at prædike over. Allerede i exordiet præsenteres den som „nogle gamle bibelord, der som det første skal lyde til os i dag," 1 Pet 1, 24-25a. Den første adventssøndag er begyndelsen på et nyt kirkeår. Det giver anledning til at

1 H s. 1-7.

huske det forgangne, for som dette år gik, er alle andre år gået, og skal alle andre år gå. Græsset visner og blomsten falder, og alt liv i verden går til grunde. Men kirkeåret giver også anledning til at huske det, der varer ved: Herrens ord, det uforanderlige, uforgængelige og dog hvert år stadigt nye, for hver slægt og for hvert menneske. Det må vistnok tillægges bogens endelige redaktion, at 1 Pet 1, 25b og Rom 6, 23b derefter meget elegant bliver splejset sammen til en sætning, der tillægges „apostelen": „Det er det ord, som er jer forkyndt i evangeliet, frelse fra synd og evigt liv i Jesus Kristus, Guds Søn, vor Herre."

Med disse indledende refleksioner er det allerede lykkedes Dahl at finde de modsætninger, den spænding, der kan bære gennem en hel prædiken: det forgængelige og det vedvarende. Han har allerede her fået nævnt det, der bliver prædikenens overskrift og tema: Herrens ord varer evindelig.

Derefter følger tre hovedafsnit:

1. Hvad har kirken haft at betyde for os? Med antydninger, som den enkelte tilhører selv i sit sind kan udfylde, peges der på kirkens betydning under *menneskelivets skiftende omstændigheder,* gode og onde tider, sorg og glæde, ungdom og alderdom. Kirken blev et hvilested for dem, der var blevet trætte i livets strid, en helligdom for de hverdagsbundne, et fællesskab for de ellers så egenkærlige. En hellig, almindelig kirke for alle folk og til alle tider.

2. Hvilken betydning har selve kirkeåret? Nu besvares spørgsmålet med en henvisning til *alt det faste,* højtiderne, de enkelte søndages karakter, de gamle, afprøvede salmer. Et tænkt modspørgsmål, om det ikke var bedre, hvis prædikanterne frit kunne vælge deres tekster, tages op og besvares apologetisk. Faste tekster er en velgerning mod dem, der taler, en hjælp til en varieret forkyndelse i fællesskab med andre forkyndere, en påmindelse om at være udsendt i Herrens tjeneste. De faste tekster er også en velgerning mod dem, der hører. Dette illustreres med den typiske kirkegænger: den gamle kone. Hun ved ikke, hvad hun får at høre i præstens prædiken eller degnens postil; men epistler og evangelier hilser hende som trofaste venner, minder om hjælp og velsignelse i de år, der er gået forud, og forkynder Herrens trofasthed og nåde i det år, der kommer.

3. Hvad skal så prædikenen gøre? Efter at have set tilbage i erindringen ser vi os nu om i den kirke, vi befinder os i. Kirkens arkitektur afspejler det behandlede modsætningsforhold. I kirkeskibet sidder menigheden, slægter der går og slægter der kommer, mens kirken fortsætter på sin kurs over livets hav, *skibet betegner det omskiftelige.* I koret står alteret, her læses de samme hellige ord, bønner og velsignelser hvert år og intet andet, *koret og ordet der betegner det faste og evige.* Men på grænsen mellem kor og skib står den prædikestol, hvor de gamle ord både læses op og udlægges i tiden af præster, der selv kommer og går. Med henvisning til naturen forklares det, hvorledes det gamle kan føles nyt, i blade og blomster, i det nyfødte barn.

Korpus afsluttes med en dobbelt appel. Først til kærlighed og trofasthed mod den gamle og nu så hårdt kritiserede kirke og dernæst til bøn om, at Helligånden må blæse liv i de gamle ord, så de bliver levende og nye såvel for dem, der skal tale, som for dem, der skal høre.

Man holdt det norske tidsskrift *Kirke og Kultur* hos provstens i Tórshavn. Det skete ligefrem, at artikler derfra fandt vej til *Færøsk Kirketidende*, som provsten redigerede. I 1932 bragte tidsskriftet en artikel af den norske by- og kirkearkitekt Harald Aars med titlen „Prinsippene for den evangelisk-lutherske kirkebygning."[2] I diskussionen om tidens nye kirkebyggeri ønskede Aars at afgrænse sig til to sider. For det første i forhold til den katolske kirkebygning. Denne er fra gammel tid nøje tilpasset efter de liturgiske hensyn med en gudstjeneste, der stort set foregår i koret, hvor præsteskabet har sin plads, hvor sakramenterne forvaltes, og der holdes messe. Efter reformationen havde den protestantiske kirke arvet disse strengt funktionelle bygninger, uden at deres form blev tilpasset til det nye, åndelige indhold. Aars ville for det andet i lige så høj grad afgrænse sig i forhold til bedehuset, til den lavkirkelige opfattelse, at kirkesøgningen kunne øges eller det religiøse liv stimuleres ved billig appel til det folkelige med kaffe og julekage. Den evangelisk-lutherske kirkes gudshuse må bygges ud fra de liturgiske hensyn i en gudstjeneste, hvor menigheden selv er med ved positive handlinger, sang og bekendelse, og hvor der foregår en vekselvirkning mellem præst og menighed. „Og det, som frem for noget annet får betydning for utformningen av den evangelisk-lutherske kirkes grunnplan er den dominerende rolle som prekenen spiller."[3]

De første tre elementer, som ifølge Aars er med til at danne det evangelisk-lutherske kirkerum er:

1. Skibet, som skal være godt at høre i, og hvorfra man skal kunne se prædikestol og alter fra alle pladser i kirken.

2. Koret, som også i denne kirke er det helligste sted, og som skal have plads til nadvergæster såvel som til dem, der deltager i skriftemål, brudevielse og barnedåb.

3. Prædikestolen, som bør stå foran koret og med opgang enten fra sakristiet eller koret. Hvor den som en akustisk nødforanstaltning er anbragt nede i skibet, bliver det talte ord løsrevet fra de sakramentale handlinger i koret. „Det forstyrrer enheten og gir heller ikke den symbolske kraft som når ordet utgår fra koret."[4]

2 Aars 1932, s. 598-602.
3 Aars 1932, s. 600.
4 Aars 1932, s. 604.

Tidens kraftige arkitekturperiode er udtryk for en renselsesproces, en intens søgen efter sandhed og ægthed, skriver Aars i 1932. Hvis kirken, som den tidligere har gjort, vil gå forrest også på arkitekturens område, må den først blive klar over sin egen opgave, sit eget program.

Dahl har ikke brugt hele indholdet i Aars' udførlige artikel i sin prædiken. Sakramenternes tilstedeværelse i den evangelisk lutherske gudstjeneste interesserer ham ikke her, det er prædikenen, han vil koncentrere sig om. Det er ikke den arkitektoniske diskussion som sådan, der optager ham, men den beskrivelse af kirkerummet, som han uden forbehold kan anvende, fordi den lige så godt kunne være en beskrivelse af en færøsk kirke.

To år tidligere, 1. s. i adv. 1932, havde Dahl prædiket i netop den kirke, der bestandig stod for ham i et særligt lys, kirken hjemme i Vágur. Manuskriptet til den prædiken[5] afslører, at spørgsmålet om kirkeårets opbygning og de faste tekstrækker allerede havde været aktuelt på det tidspunkt. Ja, man finder her ikke bare dette afsnit af 1934-prædikenen i en tidligere udgave, men også den sætning om Guds evigt varende ord fra 1 Pet 1, som kommer til at bære hele prædikenen to år senere.

Det er derfor nærliggende at se kirken i Vágur som Dahls fornemste illustration i prædikenen. Denne kirke, der i sin indretning var en typisk færøsk bygdekirke, blev i 1939 afløst af en imponerende nybygning, som den stærkt for-

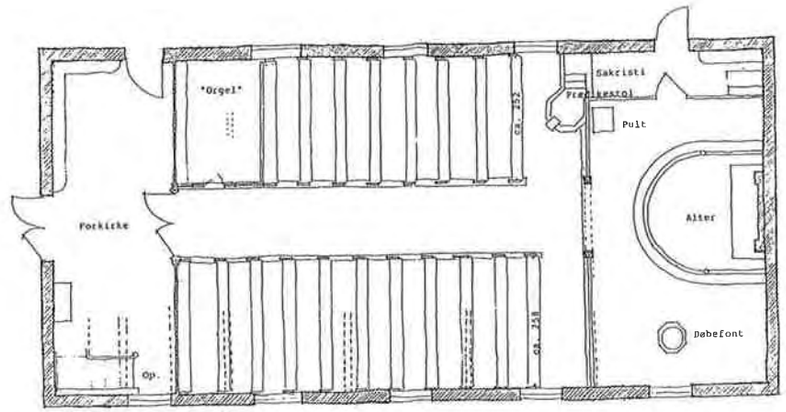

Den gamle kirke i Vágur, genopført i Hov i 1943. Skitseopmåling juni 1987.
Alan Havsteen-Mikkelsen.

5 E 196.3

øgede befolkning havde gjort påkrævet.[6] Men da bygden Hov ønskede sin egen kirke, blev den gamle kirke fra Vágur genopført dér i de første krigsår og genindviet i 1943. Studerer man arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsens skitseopmåling i forbindelse med en restaurering i 1987, ser man med al ønskelig tydelighed, hvad Dahl har haft i tankerne. Men man kunne med lige så stort udbytte betragte næsten alle de færøske bygdekirker og Tórshavns kirke (Havnar kirke) med, for forholdet er overalt det samme. Dahl har hermed fundet en anvendelig illustration til at belyse sine egne synspunkter på prædikenen i den kirke, han er sat til at tjene i – med hans egne ord: det færøske folks gamle kirke.

Selv om han først i tredje afsnit kommer så langt, må det derfor være tilladt at betragte hele adventsprædikenen med overskriften „Herrens ord varer evindelig" som en prædiken om Ordets forkyndelse. Det er først med omtalen af prædikestolen, adventsprædikenen når sit klimaks, og spændingen mellem de to modsætninger, det forgængelige menneskeliv og Herrens evige ord, bliver forløst. Lad os derfor udforske hele korpus igen, nu under prædikenens fortegn.

Det første, vi da lægger mærke til, er ordet kirke. Hvad har kirken i grunden haft at betyde for os, hvad har den givet os, spørges der retorisk. Det er her kirken som institution, Dahl har i tankerne, en kirke, der har „stået iblandt os" i hen ved 1000 år, en kirke, der har samlet folket, en kirke, hvor ordet har lydt. Salmelinjerne

> Hyggelig, rolig
> Gud er din bolig,
> inderlig skøn,

refererer derfor ikke kun til den lokale kirke, „dette lille, fattige kirkehus"; men kirkens vægge flyttes ud, loftet løftes, og vi kommer ind i en stor kirke, den hellige, almindelige kirke. En kirke, der omfatter alle tider, alle lande, alle folkeslag.

Med denne forståelse giver det ikke mening at tale om kirken uden samtidig at tale om menigheden det giver ikke mening at tale om ordet uden samtidig at tale om tilhørerne. Og menigheden beskrives nok i første omgang i datid og lokalt, fordi det er, hvad erindringen kan begribe, men udvides derefter på samme måde som kirkebegrebet til „vores kristne brødre i mange lande ned gennem tiderne."[7] Hvem består så menigheden af? Folk, der trænger til at høre

6 Hansen 1989, s. 40.
7 „...kristnibrøður okkara í mongum londum niður ígjøgnum tíðirnar", H s. 3.

ordet ovenfra. Helheden beskrives på god, bibelsk vis ved at nævne yderpunkterne, og det er både set og sanset, når ungdom og alderdom i den trykte version er de gamle, hvis trin var tyngede, og de små, fra de kunne stolpre. For alle disse var ordet en velsignelse, en gave, et lys fra det høje, ny kraft og nyt håb til at leve sit liv og kæmpe sin kamp.

Det skitserede menighedsbegreb får også indflydelse på de prædikentyper, der derefter opregnes. Et hvilested, en helligdom, et fælles møde – det kunne alt sammen gå på kirkerummet og på forsamlingen der, men handler i denne sammenhæng snarere om prædikenen.

For det første om den paranetiske, den sjælesørgeriske prædiken: Vi mennesker, der bliver mødige og trætte i livets strid, har brug for et sådant hvilested. Det er ikke den legemlige hvile, selve det at komme ind og sætte sig ned i kirkerummet, Dahl tænker på, men det ord, der kan trøste og styrke, formane og opmuntre.

For det næste handler det om den kerygmatiske, den forkyndende prædiken: Hvis ikke alt i hverdagens arbejde og slid skal blive trælbundet til jorden, har vi mennesker brug for en sådan helligdom, hvor sjælen kan løfte sig fra jord til himmel. Igen er det ikke selve bygningen, der med sin ophøjede arkitektur nok kunne stemme sindet til andagt, Dahl tænker på, men det ord, der forkynder Guds store gerninger som Fader, Søn og Helligånd og føder bøn og lovsang.

Og for det tredje handler det om den didaktiske, den undervisende prædiken: Vi er individualister, der hver tænker på sit og vil sit eget, og derfor har vi brug for et sådant fælles møde, hvor vi føler, at vi alle hører sammen. Men Dahl tænker ikke kun på det fællesskab, man møder ved at komme i kirkens rum. Det fællesskab, han har i tankerne, består i, at man har den samme tro og lære. Det følgende afsnit er kraftigt udvidet i forhold til det oprindelige prædikenmanuskript og har tydelig brod mod en individualistisk forkyndelse og et frit tekstvalg. Kirkeårets tekstrækker, kirkens faste arbejdsplan er lagt til rette af de gamle med omtanke og under Åndens vejledning. Og disse tekster giver også del og lod i det store fællesskab, knytter stærke og hellige bånd. Hvad ville der være blevet af de mange, der skal tale, hvis de stadig skulle lede i øst og vest efter et passende ord? Det ville blive underlig løst og tilfældigt, gentagelser og modsætninger. De, der taler, skal huske på, at de ikke selv skal opfinde noget, men er sendt i Herrens tjeneste. Med det fælles møde tænker Dahl på, at man mødes om det samme ord og lader sig undervise og belære af det.

Og endelig kommer vi, demonstreret ved kirkerummet, til prædikenens dialektiske funktion. Den menighed, vi nu har lært at kende, sidder nede i kirkeskibet, slægt efter slægt, mens kirken fortsætter sin kurs over tidernes hav. Skibet – det er Dahls tese – symboliserer det omskiftelige. Antitesen er lige så klart knyttet til koret og alteret, hvorfra de hellige ord fra epistel og evangeli-

um, kollekter og velsignelser læses, og intet andet. Koret symboliserer det faste, det ord, der ikke er bundet, men følger med tiderne og bringer bud til alle tider. Ligesom prædikestolen i denne kirkebygning, som menigheden er fortrolig med og kan se sig om i, står på grænsen mellem kor og skib, bringer den også den efterlyste syntese mellem de to modsætninger, idet ordet læses op, og der tales om det. Ordet forkyndes.

Der må på prædikestolen herske en vis frihed. Hver tid har sin måde at forkynde på, hver slægt må få ordet forkyndt på sit sprog. Denne tale er menneskeord, der skifter og forandres, så sandt som præsterne kommer og går og selv hører hjemme i menighedens skib. Men det glade budskab, som denne tale handler om, er altid det samme.

Hvordan kan prædikenen da bygge bro mellem modsætningerne, hvad bliver prædikenens medierende rolle? Jo, når evangeliet forkyndes, bliver det gamle nyt. Som blade og blomster i naturen er de samme år efter andet, men dog føles nye hvert år. Som livet er det samme mand efter mand, men dog føles nyt, hver gang et lille barn første gang ser dagens lys.

Det fremgår af den afsluttende appel, at denne fornyelse kun kan ske ved Helligånden. Prædikenen må foregå under bøn både fra præst og menighed, for Åndens inspiration i de gamle hellige ord gælder både dem, der skal tale, og dem, der skal høre.

Sammenfattende mener Dahl da i sin adventsprædiken, at kirkeåret skal levere prædikenens tekst, mens det bliver hensynet til menighedens aktuelle tarv, der kommer til at bestemme prædikenens sprog og type. Præsten på prædikestolen er selv som sin menighed under forgængelighedens lov, men i ryggen har han ordet om frelse og evigt liv, ordet om Guds trofasthed og nåde. Man kan efterfølgende spørge, hvor vidt Dahl i dette tilfælde selv lever op til de krav, han netop har fremsat. Kravet til aktualitet synes i denne prædiken at ligge i svaret på den kritik af at bruge faste tekster, som man udmærket kan forestille sig, er blevet fremsat af missionsfolkene i Vágur i 1932. Dahl tyer til erfaringen og de gode minder, men også til en definition af kirkens fællesskab, når han skal svare på denne kritik.

Men hvad så med det andet krav, teksttroskaben? Nu har han holdt en hel, velkomponeret og gennemført prædiken, spændingen er udløst, appellen har lydt. Han har bare knyttet alt det, han ville sige, til 1 Pet 1, 24-25, mens hans obligatoriske prædikentekst stod i Matt 21, 1-9. Det er nok på grund af dette forhold, han føler sig nødt til at tilføje nogle få ord om Jesus, der kommer til os for at være vores konge, og et kald til at vælge ham og lade ham regere hellere end synden. Men det er jo et helt andet tema og en helt anden prædiken.

Dahls illustration forekommer at være både enkel og genial, men det betyder ikke, at hans prædikenteori dermed er så ny og original, at man ikke kan gen-

kende den som den såkaldte *homiletiske trekant.* Tværtimod er det en af det 19. århundredes betydeligste tyske teologer, Friedrich Schleiermacher, der står bag denne beskrivelse af prædikenen som en dialogisk handling, „eine Synthese von Textgehalt, sogenanntem Gemeindebedürfnis und religiösem Bewußtsein des Predigers."[8] Schleiermacher betragter prædikenen som et element i gudstjenesten, og den er derfor af natur menighedsprædiken. Følgelig har prædikenen ikke opvækkende eller missionerende, men opbyggende karakter, idet den henvender sig til dem, der allerede er kristne. Det er tilhørernes religiøse behov, der skal tilgodeses, plejes og styrkes. Som kultisk led bliver prædikenen da en funktion af menigheden, og prædikanten eller præsten bliver menighedens medium. Opgaven bliver i renset form at fremstille eller udtrykke troens selvbevidsthed – det man selv har erfaret i samlivet med sin frelser – i et inciterende og stimulerende vidnesbyrd. Prædikenen får sakramental karakter, den bliver locus for Kristi forsonende gerning. En vellykket prædiken er intet mindre end epifani: i den kommer Kristus til syne i de troendes fællesskab.[9] Det kræves derfor – som det udtrykkes så forbilledlig klart med Dahls færøske illustration – at præsten står i en dobbelt dialog, på den ene side med sit skriftsted, som han udspørger og som svarer ham, og på den anden side med sin menighed, hvis åndelige trang og formåen han må kende.[10]

Pastoralseminariet

Efter vel overstået kandidateksamen fulgte Jacob Dahl pastoralseminariets undervisning i efterårssemestret 1905. Undervisningen i homiletik havde siden 1887 været varetaget af Jacob Paulli, stiftsprovst i København og kongelig konfessionarius. Jacob Peter Mynster Paulli betragtedes hele sin embedstid som hovedstadens ypperste prædikant og var nok tidens mest typiske repræsentant for en højkirkelighed i den Mynster-Martensenske retning. Olfert Ricard, der efterfulgte Paulli ved pastoralseminariet i 1915, afgrænser denne „Tredje retning" i forhold til Indre Mission og Grundtvigianisme og sammenfatter dens særpræg i to kendemærker:

> Først en *bibeltro Kristusforkyndelse,* der ikke bliver staaende ved Begyndelsesgrundene og ikke hele Tiden monotont taler i Spørgeform: Er du? har du? vil du?, som den eensidige Vækkelsesforkyndelse er tilbøjelig til og kan ende med, at ingen giver Svar;

8 Wintzer 1969 s. 20f.
9 De Fries 1995 s. 429.
10 Nørager Pedersen overfører problemstillingen på dansk prædikenhistorie i det 19. århundrede. Han ser de tre store prædikanter som eksponenter for hver sin opfattelse af, hvor vægten burde lægges: Mynster (det fromme sindelag), Grundtvig (Herrens nærvær i menigheden) og Beck (Guds tale i skriften). Pedersen 1980, s. 288. Skjevesland gør opmærksom på, at den principielle homiletik lige siden Schleiermacher har arbejdet med at bringe disse tre instanser i det rette forhold til hinanden. Skjevesland 1981, s. 178.

hellerikke lader enhver Prædiken dreje sig sig om Sakramenterne og særlig Daaben, hvorved der vil øves Vold mod Texten og det enstonige heller ej undgaaes. Den vil ogsaa altid være det levende Værn imod udvandende ny Rationalisme. Og dens andet Kendetegn er: en *harmonisk Kristendomsopfattelse,* der ikke pietistisk udskiller enkelte tilfældige Omraader som syndige, ejheller i polemisk Modsætningsforhold dertil stiller det menneskelige som det første og det kristelige som det, der skal komme efter.[11]

Paulli havde ikke kun arvet navnet, men også den sikre sprogbehandling efter sin morfar, J. P. Mynster.[12] Paullis kristendomsopfattelse var positivt evangelisk-luthersk, kristendommen burde efter hans mening gennemtrænge alle former for samfunds- og åndsliv. Hans prædikener var udprægede kulturprædikener, kendetegnet ved et så harmonisk helhedssyn, at de samtidige vækkelsesretninger hos ham savnede skarpere kanter eller efterdønninger af indre brydninger. Prædikenerne udmærkede sig ikke ved originale tanker, men ved den klare og gennemtænkte form. Hans sans for det konkrete og menneskelige gjorde ham til en meget søgt lejlighedstaler, og den resignation og vemod, der ofte var baggrund for hans prædikener, tiltrak mange, som livet havde faret ilde med. Med sin velskolede og klangfulde stemme, med hele sin stil og værdighed efterlevede han til fulde de gamle forskrifter om, at Vor Frue Kirke skulle være mønsterkirke for hele landet.

På pastoralseminariet kom en hel generation af vordende præster under hans direkte indflydelse. Så vidt det kan bedømmes efter Dahls notater, er undervisningen i homiletik faldet i tre dele. Den principielle og formelle homiletik indgik med ca 1/3 i det store emne „Præstens Embedsgerning i den danske Folkekirke". Dertil kom en mere praktisk homiletik, hvor Paulli synes at have gennemgået efterårets aktuelle søndagstekster. Og endelig blev der afholdt øvelsesprædikener, hvor kandidaterne skiftedes om at skrive recensioner. Den undersøgte prædiken af Dahl og hans notater fra Paullis undervisning er ikke umiddelbart kommensurable størrelser prædikenen tilstræber hverken at have systematisk karakter eller at være nogen fuldkommen gennemgang af homiletikken. En præsentation af Paullis undervisning giver dog mulighed for at finde lighedspunkter og forskelle mellem Dahl og hans lærer samt påvise punkter, der ikke er behandlet i netop denne prædiken, men alligevel kan formodes at have betydning for Dahls prædikener i deres helhed.

11 Ricard 1924 s. 127.
12 Se til det følgende Kornerup 1929-30, s. 362-367 og Lindhardts artikel om Paulli i DBL.

Jacob Peter Mynster Paulli, stiftsprovst og kongelig konfessionarius, lærer i homiletik ved Pastoralseminariet i København fra 1878. Hans postil Maalet og Vejen *fra 1904 har været læst på Færøerne. I dag er han nok især kendt for sine salmer, deriblandt digtet* Jeg skar mit navn i bøgestammen, *der i oversættelse af Jóannes Patursson 1901 og sat i melodi af Hans J. Højgaard er blevet til den meget yndede salme* Eg skar mítt navn í grein ta hvítu.
Det kongelige Bibliotek, billedsamlingen.

I den principielle homiletik inddeler Paulli sit stof i fem emner:

1. Prædikenens begreb og opgave. „Homiletik er Læren om Guds Ords Prædiken i Menighedens Forsamling ved Ordets Beskikkede Tjenere."[13] Denne korte og præcise, af Schleiermacher inspirerede definition giver hvert af de tre led en kvalitativ bestemmelse. *Prædikenen* er ikke hvilken som helst tale, men den tale, der bygger på Guds ord. Vi udråber ikke noget, som vi selv har fundet på, men noget, som er os betroet af Gud, som det hedder straks efter. Ve mig, om jeg ikke prædiker (1 Kor 9, 16). *Tilhørerne* er ikke en hvilken som helst forsamling, men den kristne menighed. Missionsprædikenen, den kirkestiftende prædiken, må ganske vist være den første, og der må stadig være et element deraf. Men Paulli henviser dog til Origenes' bestemmelse af homilia som en menighedsprædiken i modsætning til talen til hedninger, der kaldtes kerygma. Endelig er det ikke hvilken som helst, *der taler,* men den rettelig kaldte og på præsteløftet forpligtede tjener. Han skal lære homiletik, prædikekunst, thi kunst kommer af at kunne. „Vel kan videnskaben ikke alene skabe en dygtig præst, men det kan sandelig praksis heller ikke, så bliver det rutine."

Den berørte diskussion om begreberne homilia og kerygma afspejler debatten i det 19. århundredes kontinentale homiletik. I opposition til Schleiermachers skole var der efterhånden nogle, der følte, at der blev lagt så ensidig

13 Hvor ikke andet er angivet, stammer citaterne i dette afsnit fra Dahls notater – hæfterne, der findes i Dahls bogsamling, kasse 29, er upaginerede.

vægt på homilien som broderlig menighedsprædiken, at selve begrebet homiletik burde erstattes af noget bedre, der på behørig vis kunne udtrykke prædikenens missionerende opgave.[14] Paulli nævner disse forslag, men afviser dem prompte for deres lige store ensidighed: Sickels *halieutik* (fiskekunst), Stiers *keryktik* (men Stier ser i tilhørerne kun uigenfødte mennesker og lader den pietistiske konventikel træde i stedet for menigheden) og Christliebs *martyretik* (men et vidnesbyrd kan jo aflægges af alle troende). Måske har ikke kun Paullis egen opfattelse, men også datidens danske debat været årsag til, at han så kraftigt fremhæver, at prædikenen bør tilsigte opbyggelse – alt, hvad der fremmer menighedens og den enkeltes vækst – og advarer mod den systematisk påtrængende og stadigt gentagne opvækkelsesprædiken. Han ender alligevel med at anbefale den gyldne middelvej, for tilhørerne er nærmest fire slags: 1. ikke-troende, som må vækkes, 2. søgende, som skal retledes, 3. de vakte, som skal hjælpes til omvendelse, 4. de omvendte, som skal styrkes til helliggørelse. Prædikenen skal derfor vække, styrke og øge tilhørernes tro.

2. Forholdet mellem forkyndelse og skriftord. Hvor vi så Dahl begrunde en funktionel typologisk inddeling med menighedens forskelligartede behov („vi mennesker… har brug for"), bygger Paulli den samme inddeling på skriftordenes skiftende karakter. I tilknytning til 2 Tim 3, 16 og Rom 15, 4 opstiller han en 5-foldig måde: skriften er tjenlig til at belære, overbevise, formane, optugte og trøste. Da han lidt senere taler om tekstens udlæggelse og anvendelse, er han dog tilbage ved den klassiske tredeling i historiske, didaktiske og paranetiske tekster. Overalt gælder det om at finde den historiske forankring og den evige sandhed, hvorom der så prædikes.

Paullis harmoniske helhedssyn og forkærlighed for den opbyggelige prædiken fornægter sig ikke, når han diskuterer, om man skal prædike lov eller evangelium (både-og), dogmatisk eller etisk (begge dele). Evangeliet er en gave, som må tilegnes og derved bliver til en opgave, som skal omsættes til liv. Loven skildres i sit 1. brug: vi er inde på viljens område, hvor skriften giver myndighed og autoritet, og i sit 3. brug: det gamle i os må være udrenset, vi må selv have gjort personlige erfaringer om det nye liv, før vi kan tale til andre om det. På lignende måde skildrer den dogmatiske prædiken Guds gerning over for mennesker, den etiske menneskets gerning over for Gud.

Som et aktuelt og lærerigt bud på, hvordan forkyndelsen kan vinde dem, der står udenfor, nævnes Klaveness' prædiken for kulturmennesker: 1. Gud er din Fader. Til ham kan du komme med alt. 2. Om synd. Da læren om arvesynd ikke har nogen vækkende evne, skal man tale om den daglige synd, fejl og

14 Se til det følgende Wintzer 1969, s. 85-93. Wintzer indrømmer s. 90, at arbejderstandens voksende fremmedgørelse for kirken i det 19. århundredes sidste tiår accentuerede prædikenens missionariske forpligtelse.

laster. Faderen vil tilgive synden, når den angres. 3. Jesu menneskeliv skal fremstilles som ideal, og forkyndelsen skal være meget etisk. 4. Ved en sådan forkyndelse forberedes forkyndelsen af Jesus som Gud-menneske og af forsoningens hemmelighed. Men Paulli tilføjer, at der jo også skal prædikes for dem indenfor, de enfoldige, stille, fromme kristne.

Symbolsk udlægning („den mærkelige enhed mellem billedet og det, det betyder") er fuldt berettiget, når blot man husker at få det historiske med. Allegorien er derimod ganske vilkårlig (billedet betegner noget helt andet) og kræver derfor takt og smag.

3. Symbolforpligtelsen. Som man kan forvente, finder Paulli, at kirken har ret til at kræve af sine tjenere, at de bekender sig til dens symboler. Præsteløftet har for det første betydning for tilsynet og kirkestyrelsen, præsten er retlig forpligtet til at lære i samme ånd, som der findes i kirken. For det andet har løftet betydning for det kristelige samfund; som derved beskyttes mod den enkeltes vilkårlighed. Og for det tredje er løftet en støtte og vejledning for præsten selv, hvis han kommer til uklare og bornerte egne med uvanlige fordringer. Paulli skelner mellem videnskabelig diskussion og offentlig forkyndelse og afviser kravet om præstefrihed: „En Kirke er et Samfund, der må have en Enhed om alt væsentligt."

4. Forholdet til kirkeåret. I sin fremadskridende gang indeholder kirkeåret en bekendelse af soteriologisk indhold, opdelt i Herrens halvår med udtrykket „Dette har jeg gjort for dig" og kirkens halvår med udtrykket „Hvad gør du for mig." I øvrigt indeholder dette afsnit en kortfattet henvisning til nogle søn- og helligdages særlige emner.

5. Prædikenens udarbejdelse og foredrag. Vi kan gå forholdsvis hurtigt hen over de mange advarsler og gode råd, som nok er typiske for „hovedstadens ypperste prædikant", men er af mindre teologisk betydning: som at vare sig for at gå til yderligheder, hvad enten det gælder en plat og usømmelig omgang med de hellige begreber eller en religiøs jargon uden de nødvendige forklaringer; at vise varsomhed med politik og polemik og mådehold med skriftsteder og salmevers; altid at sige „vi" hellere end „du"; at tale med høj, tydelig og naturlig røst og så lidt gestus som muligt.

Også her, hvor det gælder den formelle homiletik, er det endnu engang forholdet mellem prædiken og tekst, som er det mest centrale: „Prædikanten skal ikke opfinde Stoffet, men finde Stoffet i sin Tekst." Tekstlæsning er derfor det første. Man begynder med den græske tekst, klarer alle dogmatiske, etiske og historiske spørgsmål. Derefter gælder det med den danske tekst foran sig den praktiske eksegese. Man samler sit stof med tanker, billeder og indfald: „Tekstens Tanker skal mødes med vore Tanker, og således skal der fremkomme en Gnist." Når stoffet er samlet, gælder det om at finde enheden i teksten, for deraf opstår prædikenens tema: „Temaet er Formlen for Prædikenens Enhed

som et Hele, der er vokset frem af Teksten." Efter nogle forslag til temadannelse følger en vejledning i, hvordan stoffet kan ordnes ved hjælp af en disposition, og endelig den vigtige, men temmelig hastige vejledning i nedskrivning: „Man maa have en Indledning, den skal staa i nøje Forbindelse med Indholdet, men ikke foregribe det. Den skal være kort, klar, hurtig og fremadskridende. Man kan gøre den historisk, dogmatisk, etisk eller klare en eller anden Vanskelighed i Teksten. Derpaa Indholdet og endelig en Slutning, enten lidt patetisk eller lidt paranetisk; og man maa altid kunne sige Amen til Slutningen."

I de to hæfter, der bærer titlen *Homiletik af J. Paulli,* møder man Paullis tekstgennemgange og temaforslag for 1. tekstrækkes evangelier fra 13. s. e. trin. til og med 4. s. i adv. Indledningen er ganske kort:

> Den analytiske Form eller den tekstuale Form følger Teksten Vers for Vers, Skridt for Skridt. Ikke som ved en Bibellæsning. Der skal igennem Prædikenen gå en aldeles bestemt Tanke. Som en Pyramide med stor Grundflade, der aftager i jævne Linjer, indtil den til sidst driver Pilen ind i Tilhørernes Hjerter.
>
> Alle Tekster egner sig ikke til denne Behandling. Lazarus' Opvækkelse f. Eks. Det er vanskeligt at holde flere analytiske Prædikener over samme Tekst.
>
> Den anden Form, den syntetiske. Man vælger et Tema ud af Teksten. Man har Lov til at benytte Teksten sådan, at man tager Begyndelsen først. En syntetisk Prædiken tiltaler i vore Dage mest. En tredje Form, analytisk-syntetisk er den bedste.[15]

Hvordan dette kommer i stand, hvorledes man skal kombinere tekstprædiken og temaprædiken, homilie og sermon, demonstreres nu med al tydelighed, idet Paulli anvender sin metode på teksterne. Der begyndes hver gang med den såkaldte praktiske eksegese, nogle gange kun 4-5 linjer, andre gange flere sider. Derefter følger en række temaer – op til 15 forskellige – det første gerne fuldt udarbejdet og de øvrige blot bestående af overskrift og punkter. Mest almindeligt er det normalt tredelte, fremadskridende tema, der netop følger evangelieberetningens egen opbygning eller handlingsgang. Til de fleste tekster er Paulli imidlertid også leveringsdygtig i todelte, som regel dialektisk udformede temaer. Dahl har benyttet disse forslag i et sådant omfang, at flere af dem er repræsenteret i hans postiller. Som eksempel på det todelte tema kan vi nævne prædikenen til 16. s. e. trin. i L om opvækkelsen af enkens søn i Nain, Luk 7, 11-17: *Et Dødstog og et Livstog mødtes i Nain.* Og som eksempel på det tredelte tema et par andre af Dahls berømte prædikener, 21. s. e. trin. i L om den kongelige tjeners søn, Joh 4, 46b-53: *De store timer i vort liv,* nødens time, bønnens time, troens time, og 14. s. e. trin. i L over teksten om de ti spedalske, Luk 11, 17-19: *Hvem ligner du?* de ti? eller de ni? eller den ene? Sidstnævnte tema fortæller os også, at Paulli selv har været ude at låne hos andre, idet Ricard kan anføre dette som eksempel på Harald Steins „ypperlige, naturlige Dispositioner,"[16] og prædikenen, der er fra 1881, vitterlig står på tryk i Steins *Minder fra St. Matthæuskirken.*[17]

15 Paulli 1905b.

Endelig hørte også øvelsesprædikener med, når pastoralseminariet skulle forberede de kommende præster til deres embedsgerning. Dahls papirer giver ikke noget fingerpeg om, i hvilket omfang han selv har prædiket dette efterår. Derimod har han gemt sine egne recensioner af to medkandidaters prædikener, Hr. Kandidat Fabers prædiken over Matt 6, 24-34 og Hr. cand. theol. Øllgaards prædiken på 1. s. i adv. over Matt 21, 1-9.[18] Efter det refererede indhold kunne de to kandidater have repræsenteret hver sin retning, Faber fremstår som missionsmand og Øllgaard som grundtvigianer. Recensionerne afslører Dahl som en god, måske ligefrem skarp iagttager af hele den korte gudstjeneste, hans referater er ganske udførlige, og hans efterfølgende kritiske bemærkninger bygger på selvstændige overvejelser over såvel tekst som fremgangsmåde.

Begge øvelsesprædikener havde det til fælles, at de blev overværet af 30-40 mennesker (pastoralseminariets elever?), at salmerne var heldigt valgte og stod i god harmoni til dagens evangelium og prædikenens indhold, og at begge kandidater på prædikestolen fremsagde salmen „Kom Sandheds Aand og Vidne giv" efterfulgt af en kort bøn (Fabers var inderlig, Øllgaard fremsagde tillige trosbekendelsen), hvorefter de straks tog fat på prædikenen.

Faber[19] glemte at sige Amen efter prædikenen og at bede Fadervor efter slutningsbønnen. Hans prædiken var efter Dahls mening særdeles god. Den indeholdt mange gode tanker og blev holdt med fuld sikkerhed, personlig varme og inderlighed. Sproget var behagelig rent, tydeligt og værdigt, men kandidaten skyndte sig temmelig meget. Dahl finder dog, at der var en diskrepans mellem prædikenens tema, *Den kristnes frimodighed,* og disposition: De, der søge Guds rige først; de, der slet ikke søge det; de, der søge det til sidst. Han mener tillige, at prædikenen bevægede sig temmelig meget i almindelighed, og kunne f. eks. have ønsket, at der blev peget på „vor Tids Byrder… hvor den haarde Kamp for Tilværelsen og de uheldige sociale Forhold i vore Dage give Anledning til mange Slags Bekymringer ogsaa for kristne Mennesker," eller „vor Tids Mammon… saasom Hensyn til Hjem og Familie, Arbejde og Forretning, socialt og politisk Arbejde, Kunst og Videnskab osv. alt sammen Ting, som har

16 Ricard 1924, s. 126.
17 Stein 1882, s. 187ff.
18 Recensionerne, som der i det følgende refereres til og citeres fra, findes begge i E 296.20
19 J. H. Faber, ifølge Nedergaard 1923 død 18. marts 1923, forhenværende Frederiksstad.

deres fulde Berettigelse, men som hos mange i vor Tid gaar forud for det at søge Guds Rige og hans Retfærdighed, og som saaledes gør Gudsforholdet urent og ødelægger det."

Øllgaards[20] tema, *Har Kristus holdt sit Indtog i mig og i Verden?* var heldigt valgt og dispositionen klar og udtømmende. Prædikenen var godt læst og blev vel holdt, med sikkerhed og med en egen stille, personlig varme og inderlighed. I sin afsluttende kommentar siger Dahl dog, at sproget nok var rent og tydeligt, men temmelig tørt og ensformigt, „og da Prædikanten tilmed stod saa aldeles ubevægelig stille paa Prædikestolen, fik Foredraget undertiden Præget af en mekanisk Aflevering." Øllgaard kunne have vægtet prædikenens forskellige punkter bedre; men Dahl har dog kun én, væsentlig indvending: „Jeg kunde have ønsket, at Themaets to Hovedpunkter bleve byttede om saaledes at Herrens Indtog i Verden blev behandlet først som det mere almindelige og historiske, og Herrens Indtog i mig tilsidst, saaledes at Prædikenens Slutning mere kom til at henvende sig til den enkelte personlig og hans personlige Gudsforhold, og saaledes virke til hans Formaning og Opbyggelse."

De kriterier, der ligger til grund for Dahls iagttagelser og kritiske bemærkninger i recensionerne, tyder trods det lidt skabelonagtige præg på et mere eller mindre bevidst prædikenideal. Prædikenen skal tjene til opbyggelse, og både den og prædikanten skal derfor honorere en række æstetiske krav, ligesom der i løbet af prædikenen bør ske en tydelig bevægelse fra det historiske og almindelige til det aktuelle og personlige. Man må formode, at Dahl allerede på dette tidspunkt har haft en mening om prædikenens mål og middel.

Dahl og Paulli

Sammenligner man de homiletiske grundopfattelser, som de to analyserede tekster har bragt for dagen, er det unægtelig lettere at få øje på ligheder end forskelle mellem Dahl og hans lærer Paulli.

Det gælder allerede på det ydre, formelle plan. Det overordnede tema spænder i prædikenen til 1. s. i adv. 1934 som en bue over hele prædikenens korpus og må siges at yde hele den selvvalgte og meget korte tekst 1 Pet 1, 24-25 fuld retfærdighed. Manuskriptet er gennemarbejdet og sat op i punkter og underpunkter, selv om det kunne se ud, som om det første punkt, betegnet ved I (Herrens ord varer evindelig), er løbet af sted med ham og kun har ladet punkt II (Hvad er så dette ord i dag? Matt 21, 1-9) fremstå som et appendix. I den endelige redaktion er der indføjet nogle skitseagtige, men smukke menneskelige karakterskildringer, ligesom der er mere bid i imødegåelsen af en kritik, prædikanten har følt som uberettiget. Men alt i alt er der ikke lagt mere til, end hvad han kan have været inspireret til allerede på prædikestolen. Formelt set kunne Paulli ikke have ønsket det bedre gjort.

20 P. U. L. Øllgaard, født 1880, ifølge Nedergaard 1939 ordineret medhjælper ved Sct. Olai kirke i Helsingør 1906, fra 1924 1. residerende kapellan ved Odense domkirke.

Det gælder endvidere den opfattelse af prædikenen som et samspil mellem skriftord, menighed og præst, som må tilskrives Schleiermacher og i Danmark blev smukt videreført i den Mynster-Martensenske linje, hvortil også Paulli hørte. Naturligvis vil der være nuanceforskelle, der dog lige så gerne kan skyldes det faktum, at Dahl fremsætter sine tanker i en prædiken og derfor lader sig farve af omstændighederne. Således har vi set, at den funktionelle typologi hos Paulli forankres i bibelordet, mens den hos Dahl siges at bero på menighedens skiftende behov. Kirkens enhed og integritet, der hos Paulli først og fremmest sikres ved symboler og præsteløfte, knyttes hos Dahl til det kirkeår, hvis faste perikoper han lovpriser og forsvarer mod kritik. Prædikanten spiller en vigtig rolle hos begge, men står nok mere i centrum hos Paulli, hvis ord var møntet på kommende præster, end hos Dahl, der selvudslettende næsten smelter sammen med den menighed, han er medium for.

I *Færøsk Kirketidende* maj 1943 fandt vi sønnen Sverri Dahls pietetsfulde referat fra mødet den 6. maj mellem menighedsrådenes delegation og den jubilerende, men syge og sengeliggende provst. Provsten var glad og bevæget, men dog i stand til at sige nogle få ord. Blandt andet sagde han, at han havde søgt at forhindre kirken i at sakke bagud i den nuværende brydningstid og blandt de bestående bevægelser, således at folket og særlig de unge ikke måtte gå kirken forbi, men følge den gamle kirkesti. Derfor havde det været formålet med hans arbejde at forkynde det gamle glædesbudskab på en ny og tidssvarende måde. Han havde kun gjort, hvad han følte, var ham pålagt at gøre. Da præsterne senere på dagen mødte op i *Sandagerði* for at hilse på, takkede han dem for et godt og gnidningsfrit samarbejde. Og så bad han dem huske på, at „vi præster kommer og går, men Herren er den samme, og Herrens ord varer evindelig."[21]

Når nu Dahl har tilegnet sig sådanne homiletiske idealer og positioner, som utvetydigt har deres rødder i et forgangent århundrede, vil det blive spændende i de kommende prædikenanalyser at lægge mærke til, hvordan han vil være i stand til at bearbejde de homiletiske nyansatser, som hans egen tid byder på, og som han ikke kan undgå at træffe hos prædikanter, han beundrer.

21 S. Dahl 1943.

b. Postillen

De prædikener, vi har med at gøre, er rigtige prædikener, der engang i tidens løb har været holdt fra en prædikestol for en bestemt menighed og har haft et bestemt formål at opfylde. Men når de er blevet bevaret for eftertiden og stillet til disposition for en stor skare læsere, er det, fordi de er samlet og videregivet i postilform, og dér kan det da ikke spille den samme rolle, hvor og hvornår de oprindelig lød. Nu er de trukket ud af den lokale og tidsbestemte ramme og sat ind i en ny sammenhæng, de har fået et nyt formål og en ny funktion. Det er derfor nærliggende at undersøge, hvilke forventninger, Dahl skal leve op til, om han selv har gjort sig sine redaktionelle kriterier klart, og om han i forordene eller andre steder har givet læserne indsigt i sine overvejelser.

Brev fra en opbragt købmand

Dahls brevsamling viser, at det ikke har skortet på anmodninger om færøske prædikener. Det var typisk degne, der bad ham sende en færøsk prædiken, de kunne læse op i kirken engang i julen. Én kunne endda i 1918 fortælle, at han havde lavet sin egen private samling på 19 færøske prædikener, som han havde læst i kirken.[22] Et af de bevarede breve er imidlertid så forfriskende anderledes, at vi vil tillade os at gengive det i sin fulde længde. Det er skrevet af købmand H. N. Niclasen og dateret i Miðvágur den 20. februar 1927:

> Hr. Provst Dahl!
> Undskyld at jeg frembær en Tanke for Dem som har plaget mig gennem mange Aar, lige fra min Ungdom af, og det er, at mange af de Prædikener som bliver oplæst i Kirkerne slet ikke passer for færøiske Forhold. Nu ved jeg at mange siger, at de maa passe for Menneskene ere ens alle Steder – maaske?
>
> Ere Menneskene ens, saa passer ikke de Lignelser og Billeder alle Steder. For exempel som i Dag, hvor der tales om Teater Værtshus og Kroer, eller om de fæle Søer og Grise og deres uterlige Liv.
>
> For nogen Tid siden blev en Prædiken oplæst her i Kirken som var holdt i en af Kirkerne i Kjøbenhavn, under Krigen i 1864.
>
> Jeg kunde nævnt flere Exempler men det kender De vist bedre til end jeg.
>
> Nu ved jeg godt, at det er for en Del Degnens Skyld, at han oplæser Prædikener som ikke passer for Forholdene her, men maaske han har for faa Bøger at vælge imellem.
>
> Det som jeg vilde lede Deres Opmærksomhed paa er, om det ikke kunde lade sig gøre, at faa samlet et Udvalg af Prædikener som ere holdte paa Færøerne til en Bog til Kirkebrug.

22 Se Dahls brevsamling, E 196. 15. Bygden Funningurs kendte bådebygger og degn, Marius Jóanesarson havde samlet 16 prædikener af Dahl og 3 af Gudmund Bruun.

> Den kunde godt være trykt i det danske Sprog, en færøisk faar vi nok engang, men jeg er klar over, at det alligevel vilde blive vanskeligt at faa en saadan Bog trykt.
>
> Her i min Skuffe ligger et Brev som jeg har skrevet til Dem for fire Aar siden, men har undset mig for at afsende, men den Tanke kommer atter og atter til mig, hvor meget bedre det havde været, om de Prædikener som blev oplæst ved Gudstjenesten i Kirkerne, var Prædikener som havde været prædikede på Færøerne.
>
> Undskyld min Frihed, De skal ikke ulejlige Dem med at svare mig, men kun tænke over om de kan gøre noget i den paapegte Retning.
> Med Højagtelse
>
> H. N. Niclasen[23]

Det er sandsynligvis Emil Bruuns *Søn- og Helligdage. En Aargang Prædikener,* Niclasen henviser til. St. Stefans dag gengives en prædiken over teksten fra ApG 6,8-15 og 7,54-60, som i sin billedbrug er usædvanlig krigerisk: Finlands djærve sønner mod Russens millioner, „vor egen lille Flok" ved Thyras vold, Napoleon og hans fjender. Som general Schleppegrel hin sjette juni nat bag Fredericias volde spurgte soldaterne: „Kan jeg stole på jer?" spørger julens fyrste, om du vil være tro o.s.v.[24]

Den 20. februar 1927 – den dag Niclasen skrev til Dahl – var Sexagesima søndag. I Emil Bruuns prædiken over Luk 8, 4-15, *Sædemanden,* hedder det om himlens lystige fugle: „Komedier og Baller, Karnevaller og Variétéer, Fornøjelsernes hele overgivne Hær kredser i Luften over vor Ungdoms Hoveder… de plukker Kornene af Ageren, eet hist, eet her, tilsidst er der kun den golde Muld tilbage."[25] I det næste afsnit, der indledes med ordene „Jeg gik i Gaar Aftes en Tur gennem Byen," fortæller prædikanten, at han på Nytorv havde set en stor skare mennesker betragte en fremstilling af levende lysbilleder kastet over mod et hus, hvis facade var dækket af et forhæng. Og så gik det op for ham, at det var Søren Kierkegaards gamle hus: „Hvilket Sammentræf, vor Samtid værdigt! Hvor „Frygt og Bæven" har Bolig, hvor „Kærlighedens Gerninger" fødes, dér kaster Verden sine flimrende Lysbilleder, ikke onde kanske, men fjantede, forstyrrende – Himlens lystige Fugle piller Sæden op."[26]

Det sjove er, at Emil Bruun havde været præst i Vågø præstegæld og havde boet i Niclasens hjembygd Miðvágur 1889-1892 og derefter fem år i Sydstrømø. Der er derfor ikke noget mærkeligt i, når han nu har udgivet en prædikensamling, at man i hans gamle sogn har villet høre hans forkyndelse igen.

23 E 296.15. Enkelte sproglige rettelser ved undertegnede.
24 Bruun 1907, s. 37.
25 Bruun 1907, s. 99.
26 Bruun 1907, s. 100. Omtalen af grisene er vist en hurtig association hos Niclasen i øjeblikkets harme. De nævnes ikke i denne prædiken, men 3. s. e. trin.: „Lave og dyriske Interesser kan fylde et Menneskes Sjæl, ja der er i vore Dage saadanne, som overhovedet ikke søger anden aandelig Føde end den Skandalepressen bringer til Torvs, men mætte sin Sjæl med Svinemask, det lykkes aldrig for nogen – dette være sagt til Menneskesjælens ære!" Bruun 1907, s. 228.

Man kunne også tænke sig, at Bruun i erindring om sine gamle menigheder på Færøerne havde skrevet en bog, som kunne opfylde et behov for nyere læseprædikener deroppe. Men *Søn- og Helligdage* bærer i høj grad præg af at være skrevet i hans sidste embedsperiode som præst på Christianshavn. Det er menigheden der og byens store som små begivenheder, han har haft i tankerne.

Det eksemplar af hans prædikener, som her er benyttet, blev i sin tid givet som julegave fra „Lis" til hendes kære mand med ønsket om en velsignet jul 1914, samme år som Emil Bruun var død om sommeren. Det indeholder følgende smukke vers om præsten:

> Ham vi begge havde kær
> for hans varme Vennefærd,
> vil vi sammen kærlig mindes
> i de Tankefrø her findes.

Lis og hendes mand har ved at læse prædikenerne kunnet genoplive mindet om Bruun og måske også huske en og anden af hans aktuelle prædikener. Men i hans gamle menighed i Miðvágur har bogen ikke gjort samme nytte. Der var trods alt en verden til forskel på hovedstadens folk og borgerne i en færøsk bygd.

Er H. N. Niclasen end med i det kor, der ønsker en ny prædikensamling til brug i kirkerne på Færøerne, så synger han dog sin helt egen stemme. Hvor andre ønsker provstens prædikener for sprogets skyld, er der noget helt andet på spil for Niclasen. Han tror, den færøsksprogede postil vil komme, når tiden er inde; men den postil, han efterlyser, kan for den sags skyld godt være skrevet på dansk, ligesom hans eget brev er det. Hvad er det så, han savner? Selv med de få positive udsagn, der findes i brevet, og selv med de få opslag, vi har foretaget i Emil Bruun, skulle der være tilstrækkeligt grundlag til en nærmere bestemmelse af de positive kvaliteter, Niclasen beder provsten tænke over.

Emil Bruuns prædikener er præget af det nærmiljø, de er holdt i. Han beskriver byens gader og bygninger og byboernes levevis. Han genfortæller historierne om de store begivenheder, som har været med til at forme folket og den enkeltes følelse af fællesskab og identitet. Noget af dette anvender han som illustration – lignelser og billeder med Niclasens ord – mens andre ting danner udgangspunkt for et kald til at være sig sin tro bevidst eller for en konkret formaning. Emil Bruun henvender sig direkte til sine tilhørere, hans prædikener er kontekstuelle. Det er præcis dette, der gør dem mindre egnede til oplæsning i et andet miljø; men det er jo det samme, der giver den lydhøre kirkegænger i Miðvágur den fornemmelse, som han ikke kan slippe af med igen, at

der også måtte kunne udgives prædikener, der var formet efter den færøske kontekst. Ville ikke prædikener, der var holdt på Færøerne, passe for færøske forhold? Måske han endda kender så meget til provstens måde at prædike på, at han tror, provsten er i stand til at levere disse kontekstuelle prædikener.

Man kan møde den opfattelse, at denne prædikentype nærmest er et slags inkarnationsteologi. Den er en tilbagevenden til nogle af den kristne prædikens ældste former. Jesus forkyndte Guds rige på en måde, der talte både til landmænd og fiskere, tjenere og godsejere, farisæere og toldere. Og den guddommelige åbenbaring vil altid komme til os mennesker i en medieret form:

> In revelation spiritual and physical, divine and human, are always yoked. As in sacraments so in preaching, the eternal revelation of God and human words unite to become, by the Spirit's act, a revelatory act. Even if revelation is „from above", the Word did become *flesh*. And in every aspect of preaching – content, form, language, delivery, style – the sermon must do so as well.[27]

Det er dog vist mere almindeligt at begrunde den kontekstuelle prædiken med hensynet til den lokale menighed, hvor den skal holdes og høres. Menigheden har sin egen kultur, der er præget af en række forskellige faktorer: naturgrundlag, økonomiske og erhvervsmæssige forhold, folke- og vækkelsesliv, centrale personer o.s.v.[28] Leonora Tubbs Tisdale fortæller, hvilket kulturchok det var for hende og hendes mand som ungt præstepar at tage et embede op i det centrale Virginia. De havde i forvejen gjort et års tjeneste i Sydkorea og var før udsendelsen blevet grundigt undervist om de store forskelle, der på næsten alle områder herskede mellem nordamerikansk protestantisme og den kirke, de skulle leve og arbejde i. Men der var ingen lignende forberedelse, før de fik deres kald som præster for fire kirker og et fængsel i et amerikansk landbrugsområde. Chokket kom ikke mindst på prædikestolen, hvor de kvaliteter, som var højt ansete i præsteseminariets undervisning, ikke viste sig at slå til. Eksempler fra nutidig litteratur fungerede ikke, fordi de ofte genspejlede en verden, der lå langt fra disse menigheders. En logisk opbygning og en argumenterende stil fængede ikke nær så godt som narrative elementer. Affekt var mere virksom end logik. Og så var disse fire menigheder endda så individuelle og indbyrdes forskellige, at en prædiken den samme søndag kunne opnå ganske modsatte reaktioner alt efter, hvilke kirker den blev holdt i. Disse erfaringer ansporede Tisdale til at skrive en monografi med den håndværksmæssigt klingende titel *Preaching as Local Theology and Folk Art,* hvor hun propagerer for den kontekstuelle prædiken:

27 Tisdale 1997, s. 36f. underbygger denne opfattelse med henvisninger til Calvin og Bonhoeffer.
28 Skjevesland 1995, s. 217.

> Our quest, then, is for preaching that is more intentionally *contextual* in nature – that is, preaching which not only gives serious attention to the interpretation of biblical texts, but which gives equally serious attention to the interpretation of congregations and their sociocultural contexts; preaching which not only aims toward greater „faithfulness" to the gospel of Jesus Christ, but which also aims toward greater „fittingness" (in content, form and style) for a particular congregational gathering of hearers.[29]

Til den ende bør prædikanten efter Tisdales mening tage etnologernes arbejdsredskaber i anvendelse for at lære sin menighed at kende, inddrage den lokale teologiske tradition i den hermeneutiske proces for enten at styrke eller transformere menighedens opfattelser, og endelig udforme sin prædiken som folkelig hellere end forfinet kunst ved at anvende folkets egne sproglige formuleringer, eksempler, symboler og illustrationer.

Tisdale fastfolder det praktiske sigte gennem hele sin spændende og velskrevne bog. Selv om terminologien er ny, og metaforerne ligeså, indrømmer hun dog gerne, at konceptet er set før. Et citat som det følgende samstemmer på mange måder med de overvejelser, som vi tidligere har set hos Schleiermacher, Paulli og ikke mindst Jacob Dahl:

> Preaching, then, has to do with the construction of meaning. Its meaning is not „invented" or created *ex nihilo*. Rather, meaning in preaching is forged in a metaphorical way as two things which had not previously been placed side-by-side – namely a particular biblical text (or texts) and a particular congregational context – are allowed to live together and talk together and dance with one another in the imagination of the preacher, until something new occurs through their encounter.[30]

Vi finder derfor ikke, at der i første omgang er grundlag for at udskille den kontekstuelle prædiken som en selvstændig type, men ser med denne betegnelse snarere en uddybning af visse aspekter ved den menighedsrelation, som givet hører med til den homiletiske trekant. Det er ganske givet også aspekter, som kommer til syne på en mere omfattende og gennemgribende måde end i lejlighedstalens aktuelle tilknytning alene.[31] Har H. N. Niclasen henvendt sig til Dahl om en samling af prædikener, holdt på Færøerne, fordi det måtte være

29 Tisdale 1997, s. 32f.
30 Tisdale 1997, s. 38.
31 Skjevesland citerer Trillhaas for „kloke ord" om prædikantens forhold til sin menighed. Hvad han selv mener om prædikenens forhold til den kulturelle kontekst – under overskriften *Lokalkoloritt i forkynnelsen* – vil dog næppe være tilstrækkeligt til at beskrive den kontekstuelle side ved Dahls forkyndelse: „Som allerede antydet, bør ikke det lokale aspekt på forkynnelsen presses for hardt i det jevnlige prekenarbeid. Det vil med saklig rett ikke minst melde sig ved ulike typer av markeringer og jubileer i den lokale menighet ... Men hvor en predikant over tid ikke kan dokumentere nedslag av det lokale i sin forkynnelse, kan det være et foruroligende signal om forholdet mellom vedkommende prest og menighet." Skjevesland 1995, s. 220.

en opgave at tage op for provsten som kirkelig administrator, eller tyder brevet på, at Niclasen har haft en begrundet forventning om, at Dahl selv ville være i stand til at levere de efterlyste, kontekstuelle prædikener?

Í lýsing

Lad os derefter gå over til at betragte de to bøger, hvor Dahl har præsenteret sine prædikener i hele årgange. Den første udkom i kommission hos H. N. Jacobsens Boghandel i Tórshavn 1934 og var produceret i boghandelens eget trykkeri og bogbinderi, 471 sider i oktavformat. Det oplyses i kolofonen, at bogen udkom med støtte fra Færøernes lagting og i et oplag på 600. Titlen *Í lýsing* (I dæmring) er måske med vilje åben for flere forskellige tolkninger, politiske såvel som religiøse. Bogen har fået navn efter den allerførste prædiken, som det derfor bliver nødvendigt at vende tilbage til senere for at se, hvad titlen hentyder til, og eventuelt også, hvor vidt den kan siges at være dækkende for hele bogens indhold af prædikener. Så er det straks lettere at forholde sig til bogens undertitel: *Ein lestrabók.* (En postil, en bog med læseprædikener). Bogen er trykt på mat, tonet papir af god kvalitet, typerne er tydelige og linjeafstanden god, ja rigelig. Forfatteren sætter punktum tit og skifter linje tit. Vigtige ord, ord der skal lægges tryk på, markeres flittigt med kursiv. Større afsnit, hvoraf der i gennemsnit er 4-5 pr. prædiken, er markeret med tre linjers afstand og asterisk. Den enkelte prædiken indledes med dagens navn i kapitæler. Derefter følger prædikenens overskrift i fed skrift, prædikenteksten i petit med afsluttende angivelse i parentes af skriftstedet og så selve prædikenen. Prædikenen afsluttes altid med et amen, og en centreret vandret linje af ca. 3 cm's længde fungerer som skillelinje i det 3-4 linjer store mellemrum til den næste prædiken. Sidehovedet er markeret ved en vandret linje af samme bredde som teksten og indeholder en paginering i det yderste hjørne, venstresider dertil dagens navn i kapitæler og højresider prædikenens overskrift ligeledes i kapitæler. Alt dette bidrager til at gøre bogen let at orientere sig i, men først og fremmest let at læse i og at læse op af. Man mister ikke overblikket, selv om man skulle se op et øjeblik.

Í lýsing indeholder 70 prædikener. Alle kirkeårets søn- og helligdage er repræsenteret, og endvidere er der prædikener over episteltekster til 1. s. i adv. (den indledende prædiken) og til aftensang Juledag og Nytårsdag (over Hebr 13, 8). Teksterne er nogenlunde ligeligt fordelt over de to tekstrækker, idet 1. tekstrække optræder 36 gange, inklusive Helligtrekonger og 27. s. e. trin., der kun har en tekstrække, og 2. række har leveret teksten 31 gange. Langfredag, hvor der som bekendt er frit tekstvalg, prædikes der over Joh 19, 17-30.

I forordet fortæller Jacob Dahl kort om bogens tilblivelse. Da han havde været præst i 10 år, glædede menighederne i Sydstrømø præstegæld ham med

KOPI.

2den Pinsedag, den 5. Juni, kan Provst J. Dahl fejre 10-Aars Dagen for sin Indvielse til Sognepræst for Sydstrømø Præstegæld. Og da Dagen jo i sig selv er bemærkelsesværdig, eftersom det ikke er ofte, at en Præst paa Færøerne forbliver saa lang Tid i samme Embede, har vi i Betragtning af det Arbejde, Provst Dahl gennem Aarenes Løb har gjort, besluttet paa 10-Aars Dagen at overrække Provst Dahl en Pengegave til Hjælp til Udgivelse af nogle af hans færøske Prædikener, idet vi gaar ud fra, baade at en Gave til dette Formaal vil glæde Hr Provst Dahl selv, og at en Samling af Provst Dahls Prædikener vil afhjælpe et længe følt Savn af en færøsk Prædikenbog, hvorfor vi opfordrer enhver, der i Aarenes Løb er kommen til at sætte Pris paa Provst Dahl og hans Arbejde, til at yde et Bidrag - stort eller lille til denne Gave.

Thorshavn, den 31. Maj 1922.

(sign.)
Carl Hermansen. Peter Alberg. Anna Lutzen.
Valdemar Lutzen. E. Johansen. P. J. Mittun. Símun av Skarð:

Et tidligt initiativ. Allerede ved Dahls 10 års jubilæum som provst blev der samlet ind til at støtte udgivelsen af en samling af hans prædikener. Blandt initiativtagerne bemærker man som den første Dahls unge kapellan, den senere provst og radikale kirkeminister Carl Hermansen.
Føroya Landsbókasavn.

en pengegave på hen ved 900 kr. til at udgive færøske prædikener for.[32] En anonym giver havde senere suppleret med yderligere 100 kr., og med lagtingets støtte var der nu blevet økonomisk grundlag for at lade bogen trykke.

Spørgsmålet om at lade degnene læse færøske prædikener op i kirkerne havde jævnligt været oppe i lagtingets debat om færøsk kirkesprog, i hvert fald fra 1912.[33] Når det havde været vanskeligt at træffe konkrete beslutninger, skyldtes det ikke politisk uenighed, men snarere, at der ikke var så meget at tage stilling til, da der ikke forelå mere end nogle ganske få trykte prædikener på færøsk og da slet ikke samlet i bogform. Et første initiativ til at udgive en færøsk prædikensamling i 1913 synes ikke at have givet resultat. Den 31. marts

32 Den medfølgende adresse, der er bevaret i E 196. 20, er underskrevet af Carl Hermansen som den første.
33 Rasmussen 1987, s. 250-270.

1913 henvendte 10 mænd fra Tórshavn sig ellers skriftligt til den unge præst.[34] Underskriverne, der mente, at mange færinger nu længtes efter færøske prædikener til oplæsning, havde taget sig sammen til at udgive dem, hvis der var nogle at få. Såfremt han havde utrykte færøske prædikener liggende, blev Dahl derfor anmodet om at sende dem med tilladelse til udgivelse. Alternativt blev han bedt om at skrive eller oversætte nogle hurtigst muligt. Tidspunktet burde have været gunstigt, da der var usædvanlig mange indfødte færøske præster på øerne i de næste fem års tid. I håb om at kunne tilvejebringe en antologi blev samme henvendelse rettet til øernes provst Fr. Petersen, dennes hjælpepræst i Østerø præstegæld Absalon Joensen, Sandøpræsten A. C. Evensen og Gullak Jakobsen, der var sognepræst i Suderø præstegæld. Dertil havde man inviteret en lægmand, højskoleforstander Símun av Skarði til at deltage. De første år holdt Føroya Fólkaháskúli til i Føgrulíð, et øde sted så langt fra Klaksvík, at eleverne normalt ikke kunne gå i kirke der, men i stedet samledes om postillæsning på skolen. Símun av Skarði havde skrevet en julepræditen og en nytårsprædiken samt oversat prædikener efter Monrad til Septuagesima og Sexagesima og ladet dem trykke i de jule- og nytårsbøger, han udgav fra 1903 til 1905.[35]

Bortset fra, at de 10 underskrivere var gode og trofaste støtter i menigheden i Tórshavn, er det svært at finde nogen fællesnævner for dem, f. eks. har selvstyremanden Nyholm Debes og sambandsmanden A. Degn sat deres signatur side om side.

Efter en henvendelse fra nogle ynglingeforeninger førte lagtinget i 1918 en længere, og til dels heftig, debat om færøsk kirkesprog.[36] Et udvalg, hvor også provst Dahl, der som provst var født medlem af tinget, havde sæde, fremkom med betænkning til et forslag, der som hovedformål havde at støtte bestræbelserne på at tilvejebringe de nødvendige bøger til en hel færøsk gudstjeneste. „Der er så meget arbejde, der skal gøres, for at det færøske sprog kan komme i brug i kirken," sagde provsten i sin præsentation af betænkningen, „bl.a. mangler vi en postil på færøsk, der kan bruges de mange søndage, hvor der ikke er præst, hvis menigheden ønsker det."[37] Udvalget havde derfor foreslået at overdrage til provsten at tilvejebringe en postil. Forslaget blev vedtaget, men man noterer sig, at der var ganske varierede synspunkter på en kommende postil. Lagtingsmedlem O. Effersøe havde lidt svært ved at se, at en affattelse i det færøske sprog var så vigtig, at det var det eneste krav, der skulle sættes til bogen: „Jeg kan være med til at støtte Udgivelsen af færøske Bøger. Men vi ved

34 Brevet findes i arkivkasse E 296.15
35 Prædikenerne er genoptrykt i Skarði 2000.
36 Løgtingstíðindi 1918, s. 27-33, 181-186.
37 „Og so saknast okkum lestrarbók á føroyskum, sum kann brúkast teir nógvu sunnudagar, tá prestur ikki er, um meinigheitin ynskir tað. Tað er so mangt arbeiði, sum má gerast, fyri at føroyskt mál kann koma í brúk í kirkjuni." Løgtingstíðindi 1918, s. 181.

ikke, om de bliver af den Beskaffenhed, at de tiltaler os."[38] Et andet medlem, H. C. W. Tórgarð så et bredere formål med udgivelsen end det rent gudstjenstlige: „Jeg har tænkt, at når vi får samlet dette materiale, vil det også have sin store betydning, at bøgerne kan bruges i hjemmene."[39]

Under henvisning til lagtingets vedtagelse i 1918 kunne provst Dahl endelig i 1932 ansøge lagtinget om tilskud til udgivelse af den færøske prædikensamling, lagtinget havde anmodet ham om at samle eller udarbejde, nærmere bestemt 2.600 kr.[40] Han foreslog samtidig, at bogen burde overdrages til et fond med navnet *Føroyskt kirkjumál* (Færøsk kirkesprog). Efter at de færøske kirker havde fået hver sit eksemplar af bogen, og nogle frieksemplarar var uddelt, skulle resten af oplaget sælges til fordel for fonden, hvis midler kunne benyttes til udgivelse af kirkelige religiøse bøger. Provsten fik sine penge sammen med en anmodning om at udarbejde forslag til fundats for fonden. Dette forslag, der også blev vedtaget, blev i 1934 tilsendt lagtinget sammen med et eksemplar af *Í lýsing* frisk fra trykkeriet. Fundatsen er ganske kort: Fondens midler fremkommer ved nettoindtægt af de bøger, der sælges, og den har ejendomsretten over *Í lýsing*, den færøske ritualbog samt de bøger af kirkelig og kristelig karakter, den i fremtiden kommer til at støtte udgivelsen af.[41]

Der var imidlertid gået så mange år fra 1918 til 1934, at Dahl i forordet til prædikensamlingen anså det for nødvendigt at komme med en forklaring. For det første havde han valgt at prioritere andre opgaver som oversættelsen af Det nye Testamente og især evangelierne højere. Og for det andet havde han ikke vurderet, at han havde tilstrækkeligt mange prædikener, der var gode nok til at kunne trykkes og læses om og om igen. Ja, bogen havde endnu måttet lade vente på sig, hvis ikke han havde følt det som en pligt at få den udgivet, og hvis ikke han gang på gang havde fået henvendelse om færøske prædikener forskellige steder fra. Bogen blev sendt ud med den bøn, at den måtte blive til Guds riges fremgang og til gavn for det kristne liv i landet. En lille budbringer om, at der også „på vor tunge tales om Guds store gerninger."[42] Forfatteren er sig med andre ord bevidst, at det er en egen genre, han her har bevæget sig ind i, at postillen nok er imødeset på grund af dens sproglige dragt, men at den også som forkyndelse kan få betydning for dem, der skal læse eller høre. Han har altså kunnet tilslutte sig lagtingsmedlem O. Effersøes fornemmelse for, at prædikenernes genbrug stiller særlige krav. Hvilke disse krav nærmere er, og hvordan han har tænkt sig at imødekomme dem, formuleres dog ikke i forordet.

38 Løgtingstíðindi 1918, s. 182. Effersøe talte dansk i lagtinget.
39 Løgtingstíðindi 1918, s. 183. Min oversættelse.
40 Løgtingstíðindi 1932, s. 280.
41 Løgtingstíðindi 1934, s. 371.
42 „... at tað eisini á okkara tungum verður talað um stórverk Guðs" – en henvisning til ApG 2, 11. L s. VI.

Meðan hildið verður heilagt

Í lýsing var i flere henseender et pionerarbejde. Meget var ændret, da Dahls anden postil *Meðan hildið verður heilagt* i 1948 udkom på forlaget *Føroyskt kirkjumál.* Dahl var efter længere tids sygdom død i 1944; men forordet er dateret Dronning Alexandrines Hospital (Tórshavn) den 14. november 1943.[43] Forfatteren fortæller her, at hans første postil har været udsolgt og efterspurgt i flere år. Hellere end at lade den genoptrykke vil han nu forsøge at udgive en ny bog, så kirkefolket kan læse i dem skiftevis. Det bredere anvendelsesområde, som også var blevet omtalt under lagtingsdebatten i 1918, kan tænkes at afspejle sig i titlen. *Meðan hildið verður heilagt* (Medens der holdes helligt) er muligvis en allusion til den oprindelige, latinske titel på Jesper Brochmands huspostil, *Sabbati sanctificatio.* Mon ikke Dahl har fået tilkendegivelser om, at hans første postil som den gamle mesters nu blev anvendt i så mange sammenhænge, hvor folk holdt hviledagen hellig i andagt om Guds ord? Det kunne være i kirken ved messefald, eller man samledes i skolen i bygder, der ingen kirke havde; fiskerne samledes i lukaf'et, og syge og ældre læste hjemme.

Det store arbejde med at udvælge materiale til den første bog har uden tvivl givet en indsigt og erfaring, der har været medvirkende til, at Dahl i årene efter 1934 ikke længere har anset det for nødvendigt at gemme alle prædikenmanuskripter. Nu oplyser han i stedet for i sit forord, at han har gjort sig det til en vane at lægge de prædikener til side, som han har anset for brugbare til en senere udgivelse, og at det er denne samling, der har leveret stof til den nye bog. Sygdommen har imidlertid besværliggjort arbejdet, og der følger derfor en taknemmelig beskrivelse af samarbejdet med sønnen Sverri. Man ser for sig, hvordan kræfterne efterhånden har aftaget. Nogle prædikener har provsten renskrevet selv, og nogle har tidligere været offentliggjort i diverse sammenhænge; men mange prædikener har Sverri måttet renskrive. I begyndelsen er det foregået efter faderens diktat efter manuskripter eller dispositioner, senere har Sverri selv været nødt til at skrive af efter manuskripterne. Dahl forsikrer dog om, at han selv har siddet og vogtet over arbejdet,[44] og at det derfor også i disse tilfælde er hans egne prædikener, som han alene bærer ansvaret for.

Som den første postil fik en god modtagelse, og efter hvad folk siger, er blevet læst flittigt og med glæde, håber Dahl nu også, at denne nye bog må komme til at gøre en god gerning. Til sidst takker han sin himmelske Fader for, at han lod det times ham at gøre bogen klar til trykken. Også denne bog udsendes under bøn om Guds velsignelse, hans navn til ære og det kristelige liv til fremme, således at Guds ord ikke forstummer på øerne, og folket vedblivende står på den faste, kristne grund.

43 H, Formæli, upagineret.
44 Det er foregået, „meðan eg havi sitið hjá." H, Formæli.

Hvor den første postil er udgivet af en driftig provst, der midt i sin travle hverdag er nødt til at prioritere de mange arbejdsopgaver, efterlader forordet til den anden bog os med indtrykket af en mand, der er blevet gammel, svækket af sygdom. Han har måske tvivlet på, at det nogensinde ville lykkes at gøre bogen færdig, og er derfor dybt taknemmelig for den tid, Gud har forundt ham, og al den hjælp, han har fået. At prædikenerne er på færøsk, er nu en given ting; det behøver slet ikke at nævnes. I stedet ligger vægten i bogens formål på det opbyggelige. Kaldet er så stort, at den gamle provst næsten må have følt, hvordan det langt ville overstige det, hans „fattige ord" alene kunne udrette.

Der er ikke meget, der i forhold til *Í lýsing* sagligt kan anføres mod *Meðan hildið verður heilagt*, udover at overskrifterne ikke altid til fulde dækker prædikenernes temaer og da næppe er sat af provsten selv, og at nogle prædikener bærer mere præg af disposition end manuskript. Prædikenernes længde er gennemsnitligt reduceret med knapt en halv side, fra 6,6 i den første bog til 6,3. Hele 76 prædikener er taget med, og det overstiger langt, hvad der kan være af søn- og helligdage i et kirkeår. Uden for de faste dage og tekster er følgende repræsenteret: Juleaften (Luk 2, 1-20) Nytårsaften (epistelteksten efter 2. tekstrække), Nytårsdag (Kol 3, 17), aftensang Store bededag samt *Ólavsøka* (Olai, med prædikenteksten Sl 127,1). Der mangler prædiken til 2. juledag og 2. påskedag, men er til gengæld to prædikener til 1. og 4. s. e. hell. 3 kong., 1., 2. og 3. s. i fast. og 14. s. e. trin. De regulære dage fordeler sig igen meget jævnt over de to tekstrækker med 34 prædikener efter den gamle række og 36 efter den nye. Det bemærkes, at der er medtaget prædikener holdt så langt tilbage som 1913 og 1914 og jævnt fordelt gennem alle årene som præst. Der er dog en markant stigning i årene efter 1934; den topper i 1938 med 12 anvendte prædikener, falder til 9 prædikener i 1939, 8 i 1940 og kun to i 1941: 2. og 4. s. e. hell. 3 kong. – sandsynligvis de sidste ordinære prædikener, provsten var i stand til at holde.[45]

Ifølge begge postillers forord ligger det da klart, at de udvalgte prædikener har skullet kunne opfylde visse kvalitative krav:

1. Den sproglige dragt. Det var ønsket om at kunne læse færøske prædikener i kirkerne, der var den direkte årsag til, at bøgerne blev udgivet – et ønske, Dahl for resten delte af fuldt hjerte og ytrede med en henvisning til ApG 2, 11. Det er næppe heller for meget sagt, at der bag det sproglige krav gemte sig et vist nationalpatriotisk formål. I det omfang, han ikke havde prædikener liggende, der var udarbejdet på færøsk, måtte han derfor oversætte sine danske prædikener.

45 Jvnf. Álmanakki 1941. E 296.7

2. Den opbyggelige forkyndelse, kollektivt såvel som individuelt. Prædikenerne blev i begge tilfælde udgivet under bøn om, at de måtte tjene Guds rige til fremme, Guds navn til ære og det kristelige liv til gavn. Måske ligger der også et vist dogmatisk hensyn i den formålsformulering, at folket altid må stå på fast, kristen grund.

3. Genanvendelighed og slidstyrke. Opfylder de trykte prædikener dette krav, kan de forhåbentlig være medvirkende til, at postillæsningen kan fortsætte og Gudsordet ikke forstumme. Dette krav, som må siges at være postillen særegent og derfor er det mest spændende i forordene, uddybes desværre ikke nærmere på dette sted. Men vi er heldige: I en af de sidste artikler, Dahl skriver, giver han – udfordret af ændrede ydre omstændigheder – endelig sit syn på sagen.

Artiklen om den færøske degnegudstjeneste

For nogle år siden var en bygdepræst kommet til Tórshavn i særlige ærinder en søndag. Her i byen møder han en af sine venner, der siger til ham: „Hvordan går det til, at du går her i dag, en søndag? Hvem prædiker nu for dig i dine kirker?" „Ja, det gør mange gode mænd," siger præsten. „Der prædiker Monrad i en kirke, og der prædiker Martensen i en anden, der prædiker Rørdam og Blædel og Frimodt og flere til." „Hvad er det for noget pjat at sige, at de mænd er der," siger Tórshavneren. „Jo, det passer," svarer præsten, „deres prædikenbøger er her og deres prædikener bliver læst i kirkerne."[46]

Denne lille anekdote hører hjemme i artiklen om den færøske degnetjeneste, „Deknatænastan í Føroyum," som oprindelig blev bragt i *Færøsk Kirketidende* 1943. Artiklen kan opfattes som en cadeau til degnene, en hyldest og en tak for deres store, frivillige arbejde, og som sådan blev den sandsynligvis opfattet, da den udkom igen i 1944 som et særtryk af tidsskriftet *Varðin* og blev sendt ud til alle degne i landet.[47] Men efter sit indhold kan den lige fuldt forstås som en apologi for den læsning, der sker i de fleste færøske kirker søndag morgen.

Uden at være direkte videnskabeligt anlagt repræsenterer artiklen en historisk interesse og en ganske omfattende viden om emnet. Dahl fortæller som i flere lignende artikler en god historie; han ser fortiden med de gamle dyder i en vis romantisk glans, trækker nogle linjer op til nutiden, tager stilling til aktuelle spørgsmål og fremsætter nogle fromme ønsker for fremtiden.

Han indleder med at vise, hvor nødvendig degnetjenesten har været på Færøerne helt tilbage fra reformationen. Præsterne havde i gennemsnit 6 kir-

46 Dahl 1944a, s. 9.
47 Oplyst af Poul Sørensen, en slægtning af Dahl, der fulgte i sin fars fodspor som degn i Havnar kirke.

ker at betjene, og rejseforholdene var yderst besværlige. Normalt opholdt en præst sig derfor i hovedbygden og foretog kun 6 omrejser om året, hvor han efter tur besøgte alle kirker, holdt barnedåb og brudevielse, jordfæstede og talte over dem, der var døde siden sidst, gik på husbesøg o.s.v. Fra gammel tid blev der givet *messuboð* (messebud) før hans ankomst, og det viste, at det var altergangen, der var hovedærinde med den gudstjeneste, han holdt i bygdekirken. Han holdt sin prædiken, men gjorde mere ud af sin skriftetale. Det var ikke engang sikkert, han kom en søndag. Så rejste han videre, og folk måtte klare sig med degnetjenesten.

Forholdene er ændret, fortsætter Dahl, det er blevet lettere at rejse, der er oprettet nye embeder, men også bygget flere kirker, og præstens arbejde er vokset. Han kan stadig kun betjene en eller to kirker om søndagen, og mange kirker havde tit stået tomme, hvis ikke man fortsat havde degnetjenesten.

Det tredje afsnit kalder degnetjenesten en kulturarv, mange udlændinge misunder færingerne. I causerende form søger forfatteren at besvare en række spørgsmål som: hvornår begyndte man at læse i kirkerne; hvem kunne blive degn og hvordan blev han valgt; hvordan stod det til med degnenes læsefærdighed? Det vigtigste er dog, at han præsenterer en lang række navne på „kirkens største og betydeligste mænd i Norden efter reformationen", der alle er blevet læst på Færøerne, en broget skare på i alt 42 navne, der f. eks. omfatter både Luther, Müller, Scriver og Arndt, men dertil så forskellige danske prædikanter som Bastholm, Balle, Bartholin og Brochmand, Mynster, Martensen og Monrad, Grundtvig og Skat Rørdam og Birkedal, Bech og Moe, Ussing og Ricard.

Derefter følger det afsnit, som ovennævnte anekdote indgår i. Ja, her fremsætter Dahl i virkeligheden sin dybe formening om degnetjenestens velsignelser, og de er mange! Det er dog næppe helt forkert at samle og systematisere dem i tre grupper:

Den første bærer overskriften *regelmæssighed.* Degnetjenesten har haft den betydning, at der hver eneste søn- og helligdag året rundt har været holdt gudstjeneste i hver eneste kirke på Færøerne. Og det hvad enten præsten holdt messe, eller degnen læste. Kirken havde de postiller, den havde købt eller fået foræret, og det var menighedens kirke og menighedens gudstjeneste. Lægfolket tog selv ansvar for gudstjenesten, degnetjenesten var en sund form for lægmandstjeneste.

Det andet punkt, Dahl med sin anekdote vil illustrere, bærer overskriften *variation.* Menigheden var ikke afhængig af den ene præsts forkyndelse, som for øjeblikket sad i kaldet, men kunne høre flere præster, hver med sin røst og sin måde at forkynde på. Man fik en større horisont, indholdet udvidede sig. Der opstod derfor heller ikke partier og grupper med særstandpunkter, fordi

man ved at høre kirkens store mænd fra skiftende tider og steder fik fat i det almenkirkelige.

Det tredje punkt bærer overskriften *gode prædikener* og er måske ikke så flatterende for præsterne. Der har naturligvis været gode prædikanter også blandt præster på Færøerne, mener Dahl, mens andre – i øvrigt udmærkede mænd – ikke i prædikenen har haft det store at byde på. Men i postillerne har de allerstørste prædikanter samlet deres allerbedste prædikener. Selv i en lille bygdekirke fik menigheden således fast føde. I visse tilfælde har postillerne ligefrem været forfattet af oratoriske begavelser, og det er sket, at menigheden under degnens oplæsning har følt, hvordan talen kunne få vinger.

Eftersom Dahl selv bruger et udtryk fra ernæringssproget, kan vi vist uden at presse allegorien unødigt sammenligne de tre punkter om degnetjenestens fortjenester med de tre gode råd, man plejer at give om sund kost: spis regelmæssigt, spis varieret, spis næringsrigt.

Hvorfor nu skrive en sådan retrospektiv artikel? Har tiderne ændret sig, er der noget på færde, der kan true degnetjenestens stærke position i de færøske kirker? Folk går ikke længere så regelmæssigt i kirke til degnens læsning, mener Dahl. Nu vil man hellere høre ordet talt end læst op, og følgelig foretrækker man talen i missionshuset frem for læsningen i kirken. Men der er i virkeligheden tale om to forskellige former for lægmandsarbejde, der hellere burde tage ved lære af hinanden end strides og konkurrere indbyrdes. Begge skal jo bruges i den samme Guds tjeneste.

Positivt kan man om den frie tale sige, at der kan være noget frisk og levende, noget glædeligt, velgørende og gavnligt over den. Negativt kan den frie tale forekomme let, løs og tom, og når flere personer tager ordet ved et møde, kommer de let til at gentage det samme. Hvad læsningen mangler i levende friskhed, har den til gengæld i sin soliditet. Modsat det lette og uforpligtende kunne man ønske sig nogle stærke, myndige og fyndige ord fra en af postillernes mænd, modsat en indholdsløs gentagelse kunne man ønske sig en klar, grundig og saglig forklaring fra en postil. Det må derfor ikke ske, at den frie tale kommer til at erstatte læsningen i kirken. Der findes ikke noget alternativ, slutter Dahl.[48]

Sagt i al korthed: Postillæsningen er degnetjenestens *conditio sine qua non.*

Dahl leverer i denne artikel så mange kvalificerende adjektiver, at det skulle være muligt at nærme sig hans opfattelse af læseprædikenens fortrin og dermed også af de specielle krav, den bør honorere. Vi står med to grupper af ord, der igen hver for sig falder i to klart adskilte dele:

48 „Deknatænastan er ein stór og góð gáva sum kirkja okkara hevur haft frá gamlari tíð sær til signingar. Vit eiga tí at halda hana í æru og nýta hana trúliga enn sum áður. Vilja vit skifta hana um fyri nakað annað, tá gera vit galið og tá missa vit valið fyri skalið." Dahl 1944a, s. 11.

LÆSEPRÆDIKENEN	DEN FRIE TALE
Som kirkelig institution	***Positivt***
regelmæssig	frisk
ansvarlighedsfremmende	levende
varieret	glædelig
næringsrig	velgørende
horisontudvidende	gavnlig
almenkirkelig	
oratorisk begavet	
Som forkyndelse	***Negativt***
solid	let
stærk	løs
myndig	tom
fyndig	gentagende
klar	
grundig	
fornuftigt forklarende	

Læseprædikenen kan som kirkelig institution fremme lægfolkets følelse af forpligtelse og ansvar for den regelmæssige gudstjeneste. Den hindrer snæversyn og retningsdannelse, idet den styrker bevidstheden om at være en del af et større, kirkeligt fællesskab. Den sikrer en sund kristelig vækst næret ved fast, åndelig føde.

Som forkyndelse sammenlignes læseprædikenen med den frie tale, hvis fortrin ligger i det engagement, der giver sig til kende i aktuel stillingtagen, direkte tiltale og personlig omsorg. Det kan læseprædikenen af gode grunde ikke leve op til, dens force må søges på det plan, hvor den frie tale med sin „løse og tilfældige" tekstanvendelse står svagest. Resultatet er ganske overraskende: læseprædikenen virker ved to ting: ved sin autoritet og ved sin saglighed. Man kan spørge, om det ligefrem bliver en medvirkende faktor, at forkynderens egen person i dette tilfælde træder helt i baggrunden. Betragter man endnu engang tegningen af Dahls barndomskirke, vil man lægge mærke til, at der inde i koret står placeret en læsepult. Den flytter degnen ud i kordøren, og fra dette sted læser han dagens prædiken op for menigheden. Læseprædikenen må derfor finde sin egen position i forhold til præstens søndagsprædiken. Prædikanten er ikke til stede, under degnegudstjenesten står prædikestolen tom! Menigheden har ikke den samme – indirekte – indflydelse på postillens indhold som på præstens prædiken, da postillen aldrig kan være skrevet med henblik på denne menigheds aktuelle forhold. Læseprædikenen får derimod noget af det faste præg og den normative karakter, som kendetegner det, præsten plejer at læse fra koret: bibeltekst, bøn, velsignelse – og det kan godt tåle at blive gentaget år efter år.

c. Sammenfatning og udblik

Vi brugte afhandlingens første sider på at formulere tre arbejdshypoteser for analysen af Dahls postiller. Som disse er udformet, indeholder de alle et opgør med vante forestillinger om provstens prædikener, forestillinger, der for en stor del kan føres tilbage til hans egen opfattelse af læseprædikenens særpræg, opvokset som han er med den regelmæssige degnegudstjeneste: Postillen skal ikke være retningsbestemt, men almenkirkelig eller fælleskristelig; postillens prædikener mangler ikke bare den aktuelle tilknytning, men er ligefrem tidløse; prædikanten forsvinder ud af billedet, og prædikenens autoritative og saglige udtryk bliver indiskutabelt og uangribeligt. Det er disse forestillinger, vi må løsgøre os fra, hvis vi vil have noget andet udbytte end det rent opbyggelige af den homiletiske læsning. Vi bør i stedet interessere os for teologiske markeringer, graden af kontekstualitet, personlige trosytringer. Også provst Dahls postiller består af prædikener, der engang er holdt for første gang.

Afhandlingens anden hoveddel vil bestå af prædikenanalyser. Med alle de elementer, som det kan være nyttigt at interessere sig for, gives der flere mulige måder at disponere analysen på. Man kunne vælge en *liturgisk* tilgang, så at sige læse over skulderen på det ældre menneske, der trofast læser en prædiken af Jacob Dahl i sin stue hver søndag eftermiddag, eller følges med den menighed, der gennem et helt kirkeår sidder under hans forkyndelse. Ved at følge postillernes egen disposition, det kirkeår, som Dahl højlover for sin faste opbygning og regelmæssige rytme, kunne man behandle de forskellige emner, efterhånden som de optrådte i bøgerne. Det ville dog resultere i en stykkevis og usammenhængende behandling, al den stund de samme emner sagtens kan forekomme i tilknytning til flere af kirkeårets tekster. Vi har snarere brug for at danne os et samlet indtryk. De væsentligste teologiske aspekter vedrørende Jesu menneskevordelse og frelsende gerning behandles dog i kronologisk rækkefølge i kirkeårets festlige halvdel, hvorfor vi i den fase af undersøgelsen vil arbejde i tilknytning til kirkens år.

En *typologisk* disponeret analyse ville tilgodese det faktum, at Dahl øjensynligt har været ret bevidst om prædikenens forskellige former og respektive funktioner og f. eks. kan skelne mellem den kerygmatiske, den didaktiske og den paranetiske prædiken. I hvilken sammenhæng og med hvilket formål benytter han de forskellige typer, og er gudsbilledet f. eks. anderledes i en højstemt, doxologisk prædiken end i trøstens lavmælte og inderlige ord? Man kunne undersøge, om prædikenen forholder sig analytisk eller syntetisk til teksten, o.s.v. Skulle man lave en teologisk analyse under typologiens vilkår, ville man imidlertid være nødt til at arbejde teologien lige så mange gange igennem, som der var prædikentyper, man ville præsentere. Vi vælger hellere at betragte typen som en klædedragt, budskabet ved en given lejlighed tager på.

Under det enkelte emne kan det dog vise sig givtigt at påvise typernes forskellige udtryk.

Da vi gjorde rede for materialets beskaffenhed, lod vi os fra starten påvirke til at vælge en historisk synsvinkel, ligesom vi valgte og beskrev den begrebsanalytiske metode. En *trinitarisk* ordnet analyse af teologiens hovedord og begreber med de dertil svarende dogmatiske og systematiske perspektiver er da den, der tiltaler os mest. Hvis der hos Dahl findes den organiske sammenhæng mellem indhold og form, som nogle ser som den vellykkede prædikens karakteristikum, vil det også på baggrund af denne disposition være muligt at besvare flere af de spørgsmål, som er blevet rejst under den hidtidige præsentation af Dahls postiller og deres forskelligartede forudsætninger.

2.

Barnlig tillid, faderlig omsorg

Dahls postiller blev begge to anmeldt i *Færøsk Kirketidende,* og det af folk, der skulle have visse forudsætninger for at vurdere denne skriftlige forkyndelse, idet de tillige havde siddet trofast under provstens prædikestol i Havnar kirke. Zacharias Sørensen, der i 1934 anmeldte *Í lýsing,*[1] var gift med Dahls niece og blev degn, da han i 1939 blev overlærer i Tórshavn. Det havde glædet ham, skriver han, at sidde som tilhører i lagtinget den dag, ansøgningen om økonomisk støtte til postillen var til behandling, og høre, hvordan alle partier støttede ansøgningen. Han var ikke i tvivl om, at bogen, der kostede 8 kroner, snart ville være udsolgt og dermed bane vej for endnu en færøsk postil, hvis ellers provsten kunne overkomme arbejdet. I det hele taget så han denne udgave som en sten i den grundvold, der var ved at blive lagt for en færøsk kirke bl.a. med færøsk Ny Testamente og ritualbog. Han havde kun ros til overs for bogens sproglige dragt og var overbevist om, at de mange, der så gerne sendte bud efter provsten for at komme og holde færøsk gudstjeneste i bygdekirkerne, nu med fornøjelse ville høre hans prædikener læst op i kirken.

Og de kan tåle at blive læst, siger Sørensen. Det, der karakteriserer provstens prædikener, er også postillens kendetegn. Provsten taler og prædiker altid, han snakker aldrig. Hans veldisponerede prædikener er altid bygget op over den bibeltekst, han har læst op, derfor er der i hver prædiken i postillen noget nyt, derfor kommer alle sider af den kristne tro og det kristne liv til syne. Ja, med den helhedsanskuelse af kristendommen gennem skiftende tider, som her gives, kan bogen betragtes som én lang prædiken. Dog, alt samler sig om det ene, at Gud er kærlighed. Denne kærlighed er ikke kun noget, vi som kristne en dag skal møde hjemme hos Gud, men Gud er med i alt, hvad der sker her på jorden. Kan meget i dette liv være svært at fatte, så gå dog med barnlig tro til Gud, og du vil blive trøstet og styrket til at leve livet her. Se ikke bare på alt

1 Sørensen 1934.

det mørke og grimme, synden har forårsaget, men se også alt det smukke, som er præget af Gud og hans kærlighed. Menneskeliv og gudsliv skal ikke skilles fra hinanden – et menneskeliv gennemsyret af gudslivet giver vækst, uden vækst intet liv, og livet, det evige liv, begynder her på jorden.

Denne komprimerede opfattelse af Dahls forkyndelse giver sig ligeledes til kende i stud. theol. Johan Weihes anmeldelse af *Meðan hildið verður heilagt,* oprindelig skrevet til *Oyggjaskeggi,* der er organ for færøske studenter i Danmark, og optrykt i *Færøsk Kirketidende* 1949. Weihe, der i 1954 blev sognepræst i Vágur, var opvokset i Tórshavn. Han anfører, at Dahl i rigt mål havde fået prædikenens nådegave og sandsynligvis regnede prædikenen for præstegerningens højdepunkt. Dertil hørte en sjælden evne til at gøre de gamle bibelord nye og levende og trække sider af dem frem, man aldrig før havde tænkt på. Heller ikke han kan i en omtale af Dahls prædikener undgå at komme ind på den sproglige form. Ved læsning af hans postiller sker af og til det samme, som kunne hænde, mens han prædikede, at man kunne sidde og nyde sproget alene, betaget, grebet af sprogets musikalitet. Han nævner endvidere Dahls pædagogiske evner, den enkle, klare og letfattelige fremstilling, prædikenernes faste form. Dahl svævede ikke frem og tilbage uden mål eller med, men arbejdede sig skridt for skridt fremad og opad mod kernen i det, han ville have sagt.

Weihe finder det ikke så let at pege på noget, der særligt kunne siges at præge Dahls prædikener, tanker han helst omtalte og ofte vendte tilbage til. „Skal det være noget, tror jeg, det er dette: Guds magt, Guds herlighed og Guds kærlighed; stadig forekommer det mig, at den mand, der her taler, har lagt sit liv til hvile i Guds gode faderhånd, har set Guds vælde og følt hans miskundhed."[2]

For en første, overfladisk betragtning ser dette ud som en forholdsvis enkel forkyndelse, hovedsagelig baseret på første trosartikel. Vi vil derfor åbne vores undersøgelse med en prædiken, der forekommer at være en velegnet ouverture, idet vi her på én gang præsenteres for flere af de temaer, som jævnligt optræder i forkyndelsen gennem alle årene: skabelse og opholdelse, Guds faderkærlighed og Jesu åbenbaring af Faderen.

2 „...um so er, hugsi eg, tað man vera hetta: Guds máttur, Guds dýrd og Guds kærleiki; støðugt tykir mær, at her talar maður, ið hevur lagt lív sítt til hvíldar í Guds góðu faðirhond, ið hevur sæð Guds stórleika og kent Guds miskunn." Weihe 1949.

A. SKABELSE OG OPHOLDELSE

a. Vær ikke bekymrede

15. s. e. trin. 1935

H gengiver Dahls prædiken over 1. tekstrækkes evangelietekst til 15. s. e. trin., Matt 6, 24-34 med overskriften „Stúrið ikki" (Vær ikke bekymrede). Den trykte prædiken findes i manuskriptform i en dansk version fra 1925 og i en færøsk version fra 1935 og er yderligere redigeret med henblik på postillen. Vi får derfor også mulighed for at se nærmere på den mangeårige proces, der ligger bag det endelige resultat.

Sådan som prædikenen foreligger i H, må dispositionen siges at være noget problematisk. De to første afsnit er begge af indledende karakter, af ca en sides længde hver, mens det tredje og sidste afsnit er langsomt fremadskridende og belærende og fylder godt og vel 4 sider. På den sidste side indføres endog flere nye tanker, som vel grundet tidnød ikke får den fornødne behandling. Kort refereret har prædikenen følgende indhold:

I. Alle mennesker bekymrer sig, frem for alt for mad og drikke og livets ophold. Men Jesus beder alle, både de nødstedte og de velbjergede, om at tage ved lære af himmelens fugle og markens liljer og være glade, sorgløse og uden bekymring.

II. Vi tror, det er letsindigt og uforsvarligt at lade være med at bekymre sig. Men bekymringerne lægger ikke en alen til ens vækst, de trækker tværtimod fra, idet de reducerer livsglæden og livskvaliteten. Heldigvis ser Jesus vores nød og kommer os til hjælp.

III. For os er livet vanskeligt og kompliceret, for Jesus er det enkelt. Han henfører alt til Gud, vores skaber og himmelske Fader. Vi vil helst tjene både Gud og mammon, men derved bliver hjertet delt. Jesus søgte altid først Guds rige, derfor var han stærk og tryg. Prioriterer vi på samme måde, har vi ikke mere at bekymre os for. Vi kan endda forberede os til morgendagens eventuelle plage ved at samle tegn på Guds godhed i den forløbne tid og huske, at han som har hjulpet hidindtil, han hjælper nok herefter. Da kun Jesus har lært os at kende Gud som Fader, er det kun i samfund med ham, vi kan slippe bekymringerne. Tilbage bliver kun den styrkende sorg efter Gud og bønnen om Guds rige.

Prædikanten kommer godt rundt i hele teksten. Rækkefølgen er måske ikke helt den samme, men der prædikes dog både om at tjene Gud eller mammon,

at lære af fugle og liljer, at søge Guds rige og hans retfærdighed. Job 28,25f citeres direkte, og der hentydes til Es 48, 22 og i selve de afsluttende bemærkninger såvel til 2 Kor 7, 10 som til Rom 14, 17, hvorved prædikenen får lov til at klinge ud med ord fra den hellige skrift. Til en fornemmelse af den bibelske forankring bidrager det også, at der iberegnet de 4 gange, hvor Guds rige omtales, siges Gud i alt 39 gange i prædikenens løb. Han omtales 2 gange som skaber, 6 gange som fader, og Jesu navn nævnes 29 gange.

Der er en vis billedrigdom i prædikenen, noget som prædikeperikopen for så vidt også lægger op til med Jesu egne eksempler. Bekymringerne, som på færøsk er ental, *stúran* (egentlig: det at bekymre sig), sammenlignes med en skygge, der hindrer glæden i at stige som fuglesang mod himlen, og med en orm, der gnaver den taknemmelighed af, som skulle vokse og blomstre som liljen (en allusion til Jon 4, 7?). Mod slutningen får fuglens morgensang og forårets lilje lov til at symbolisere håbet, der er nyt hver morgen. Midt i bekymrede menneskers fredløse situation bliver Jesu milde og trøstende ord som en revne i skyerne, der lader dem se den blå himmel igen, som solen, der skinner efter en voldsom regnbyge.

Et par af disse billeder er tilføjet under den endelige redaktion af det lidt nødtørftige manuskript til den færøske prædiken i Havnar kirke 1935. Den væsentligste tilføjelse forekommer dog i selve indledningen. Der spørges her, om Jesu ord om ikke at bekymre sig for, hvad vi skal få at spise og drikke og klæde os i, ikke lyder mærkeligt just i disse dage, da menneskeheden er fuld af bekymringer om dette som om intet andet. Det fortælles videre, at ordet „vær ikke bekymrede" eller „frygt ikke" forekommer 365 gange i Bibelen – en gang til hver dag i året – hvorfor det havde været godt og velsignet, hvis vi også kunne begynde hver dag med dette ord. Tilføjelsen viser, at prædikenen sandsynligvis er redigeret med henblik på udgivelse i de første krigsår, og at Dahl har været opsat på at tale aktuelt også i dette tilfælde. Det engelske fødevaremarked kom faktisk til at give mange færøske sømænd en uventet indtjeningsmulighed under 2. verdenskrig,[3] således at Dahls prædiken netop p. g. a. denne tilføjelse blev mærkeligt uaktuel, før bogen udkom i 1948.

Men der er altså endnu et par lag bag denne færøske prædiken, og først når de er afdækket, kan det med sikkerhed siges, hvad Dahls budskab i grunden går ud på. Det ældste lag går tilbage til pastoralseminariet og Paullis øvelse over denne tekst efteråret 1905. Paulli satte som overordnet overskrift over perikopen Matt 6, 24-34: *Sorgløshedens Evangelium,* efterfulgt af disse indledende bemærkninger: „Vi trænger til et saadant Evangelium her i Verden, hvor der er saa megen Nød. Kan man ikke indvende, er det ikke et Letsindighedens

3 West 1972, s. 182

Evangelium? Jesus forbyder os ikke at sørge for Fremtiden, men til at sørge over Fremtiden."[4]

Efter disse bemærkninger fulgte 13 forskellige temaer, hvoraf Dahl her har valgt det første og mest udfoldede:

Thema: Bekymringerne og Kampen imod dem
I. Hvoraf kommer Bekymringerne?
1. vi sætter det jordiske som det højeste og eneste
2. af Mangel paa Tillid til Gud, at han fører alt for os ad de bedste Veje. Vi vil ikke opgive vore egne Planer
3. af Mangel paa Tro til at overføre Gs Forjættelser i det enkelte Tilfælde paa os selv
II. Hvad Skade gør Bekymringerne?
1. de tager vor Glæde fra os, som skulde være som Fuglens
2. de tager vor Taknemmelighed fra os som skulde voxe som Lilien
III. Hvorved overvindes Bekymringerne?
1. ved at se at vi er Tjenere v 21, som helt skal tjene Gud
2. ved just at søge Gs Rige og hans Retfærdighed v 33, baade naar det gælder om hvad vi selv skal gøre, og bære de Byrder, som lægges paa os
3. Saa faar vi andre Bekymringer, nl. at vi er saa langt borte
4. Vi skal samle Tegnene paa Guds Kærlighed i vort svundne Liv
5. En dag ad Gangen[5]

Vi ser, at Dahl i forhold til denne disposition i prædikenen 1935 og i postillen har en selvstændig indledning, en kort rekapitulation af, hvad det er, Jesus siger. Herefter følger punkt I, 1, mens underpunkterne 2-3 ikke tages med her, men måske kan siges at spille en vis rolle langt ude i hans tredje afsnit. Denne opbrydning af Paullis disposition skal give vanskeligheder, eftersom der dér var en korrespondance mellem I,3 og III,4. Dahl følger den oprindelige dispositions punkt II,1-2 (bekymringernes skadelige virkninger); men idet han slutter punkt II med nogle sætninger om Jesu medfølelse, kommer han ud af kurs. Under punkt III's indledende spørgsmål om bekymringernes overvindelse fortsætter han nu på stikordet *Jesus* med at fortælle, hvorledes Jesus fører alt tilbage til Gud, skaberen og Faderen, og hvorledes vi må få samme syn som han. Først derefter følger III,1: vi skal tjene Gud, hvor et andet af Paullis temaer over denne tekst – Det delte hjerte – et øjeblik dukker op. Så III,2: søge Guds rige o. s. v., igen med en henvisning til, hvad Jesus gjorde, og hvordan bekymringerne forsvinder ved denne prioritering. Der følger underpunkterne 5 og 4 med endnu en tilføjelse om, hvad Jesus har lært os, og sluttes med III, 3.

4 Paulli 1905b, Dahls understregning.
5 Dette sidste punkt er tilføjet med mindre skrift og tyndere pen.

Sorgløshedens evangelium – det bliver overskrift over den prædiken, som Dahl holder på dansk i kirken i Tórshavn, Havnar kirke 15. s. e. trin. 1925.[6] Den er skrevet over samme disposition som de to senere færøske udgaver, vi har set, ja, de er vel yderligere bearbejdninger af denne danske prædiken, og dog er den i sin udførelse væsentligt anderledes. Det skyldes nogle små og tilsyneladende ubetydelige afsnit, som falder ud mellem 1925 og 1935.

Det første kommer mod slutningen af afsnit II, hvor Jesus medfølende betragter menneskelivet og ser den nød, som bekymringerne fører livet ud i. Han hører sukket og klagerne fra de kæmpende, forpinte mennesker. Her taler nu Dahl direkte i 1925, og eftersom prædikenen og dens manuskript var på dansk, kan vi gengive ham ordret: „Han fornemmer ogsaa dit Suk og dine Klager. Han ved om din Kamp og dine Bekymringer. Han ser dit forgræmmede Ansigt, han kender de urolige, kæmpende Tanker i tunge Dage og lange søvnløse Nætter." Allerede i 1935 er alt det fjernet, der var talt i 2. person ental, således at den direkte tale er ændret til omtale: „Han hører sukket og klagerne fra menneskehjertet, tunge dage og lange søvnløse nætter."

Tidligt i afsnit III, hvor det omtales, at Gud er vores himmelske Fader, og at barneforholdet udelukker bekymringerne, findes den direkte tale i Grundtvigs salmevers

> Lille Guds barn i verden her,
> hold dig blot til din Fader nær,
> spørg om hans magt og kærlighed,
> stol kun på ham og hvil i fred.
> O, Gud ske lov.

Men dette poetiske element, der nok kunne tænkes at have en vis overbevisende karakter, fordi det anslår andre strenge end de rent rationelle, udelukkes i 1935 til fordel for den kontante sætning, at det ikke sømmer sig for Gud Faders børn at være bekymrede.

Afsnit III, 2 handler om, at vi først skal søge Guds rige og hans retfærdighed, og den færøske version kommer med en lang række spørgsmål om, hvad der nu er i første række, og om Guds rige for os er det første, det største og det højeste. Den danske version nævner her konkrete eksempler: „Vi har tid til meget andet – ofrer det Interesse, Arbejde, Penge – men Guds Rige og hans Retfærdighed? Det synes ikke vedkomme os. Eller hvor megen virkelig Del har Arbejdet for Guds Rige? Naar vi tænker paa vor Brug af Guds Ord (saare lidet), paa vort eget Bønsliv, vor Gudstjeneste i Herrens Hus og Herrens Bord – er Guds Rige det første og største og Højeste?"

6 Manuskript i E 296.3

Lidt senere, hvor det med Jesus som eksempel vises i 6 parallelle sætninger, hvor anderledes alt ser ud, når Gud får herredømmet i sjælen, har den danske version tjenesten med: „Da selvforglem[mende] og tjenende Kærlighed, ikke den kolde Selvsyge. Da stærke og lyse Haab, ikke Vanmagt og Mishaab." Men denne jordbundne, tjenende kærlighed må undværes i de færøske versioner, som kun taler i mere luftige vendinger om, at Gud bestemmer, viser vej og er vores tillid, således at sjælen løfter sig op i de højder, hvor alt lægges i Guds hånd og ind under Guds kærlighed. Så har den færøske version til gengæld en fornyet gentagelse af, at det udelukkende er i Jesu navn og for hans skyld, vi tør tro på Guds faderomsorg. Disse sætninger findes ikke i den danske version og ville egentlig også være fremmede for den.

Også afslutningen er ændret. Vi lagde mærke til, at den i postillen er meget knap, og at det for en del kan være tidnød, der har gjort en udeladelse påkrævet. I den danske version tages Paullis indledende tanker over perikopen Matt 6, 24-34 som prædikentekst betragtet op som et selvstændigt afsnit IV: „Indvende: Letsindighedens Evangelium?" Spørgsmålet, om det ikke er at tage livet for let, er blevet besvaret med et opbyggeligt træk, som i manuskriptet desværre kun er gengivet ved følgende parentes „(Drengen med Lektierne?)," hvorfor det ikke kan vurderes her. Men svarets fortsættelse lyder, at det ikke ville stemme med grundregelen i Guds rige, hvor grundlaget altid har været arbejde, troskab og udholdenhed. Er Guds rige det første, betyder det, at vi gør vores arbejde for Jesu øjne, og det giver indvielse og helligelse over arbejdet. At han skal bedømme og vurdere det, medvirker til, at vi vil gøre alt så godt som muligt. Med Paullis punkt III, 3: Alt samler sig i en stor bekymring, bekymringen for Guds rige og de mange forskellige opgaver, og at vi selv er så langt borte fra målet, svage og unyttige. Først derefter nævnes den opildnende bedrøvelse efter Gud, der gør glad og varm, ydmyg og rig. Og det, der i den færøske version bliver en afsluttende bøn: at Gud må give os sit rige..., slås i den danske version fast som en positiv konstatering: „Gud giver det, vi trænger til. Ikke just Rigdom, Ære, Magt – men Guds Rige med Retfærd., Frelse, Fred, Glæde i den Helligaand – mig og os alle til Del."

Alt i alt giver den danske prædiken fra 1925 altså indtryk af at have været talt ind i en konkret menighedssammenhæng. Prædikanten har været vidende om, at der blandt tilhørerne kan have siddet en eller flere, der var direkte plaget af bekymringer, og disse skal da have et direkte trøstens ord med på vejen: Jesus kender din uro, han vil hjælpe også dig til at lade bekymringerne fare. I øvrigt synes han at have været optaget af Guds riges arbejde, nævner omgangen med Guds ord, bønslivet, gudstjeneste og altergang, den tjenende kærlighed og at alt det, vi gør for Herren, indvies og helliges af ham. I 1925 holdt han en vækkende og engagerende prædiken.

Den færøske prædiken fra 1935 har derimod en helt anden, belærende karakter. Uden den direkte tiltale, salmevers og konkretiseringer fra menighedslivet bliver prædikenen underligt almen og generel. Sammenligningen mellem os og Jesus – der jo ikke kan tænkes at falde ud til vores fordel – udvikles, sådan at han ikke bare bliver det store ideal, når det kommer til at have tillid til Gud Fader, men også med sin helhjertede livsførelse den eneste garant for, at vi virkelig i Jesu navn og for Jesu skyld skal *turde*[7] tage imod budskabet om ikke at være bekymrede. Der er vist nok at være bekymret for!

Endelig er der i den danske prædiken et par metaforer, som ikke er blevet oversat, men omskrevet og forklaret, hvor der sidst i punkt III, 3 tales om at samle tegn på Guds kærlighed. Hvis vi agter på Guds godhed og velgerninger i de dage, som er gået, da vil vi, hedder det, „se en Haabets Fugl og en Forjæt. Lilje varsle om Guds Velsign. ogsaa i Fremtiden." Håbets fugl og forjættelsernes lilje – det lader sig næsten ikke oversætte direkte til færøsk: „Fuglur vónarinnar og lilja fyrijáttananna" – som man ser, ville en syntaktisk og grammatisk korrekt form med den bestemte genitivbøjning i femininum singularis og pluralis være så stavelsesrig og tung og ligge så besværligt på tungen, at billedernes skønhed uvægerligt ville gå tabt, også for dem, der hørte på. Dahl vælger at omskrive, således at forjættelserne bliver til *betryggende forkyndelse* (tryggjan og boðan) om hjælp i kommende dage, mens både den syngende fugl og den blomstrende lilje får lov til at illustrere, hvorledes håbet vågner på ny hver morgen. Man kan beklage, at dette sprogligt skulle være nødvendigt; men netop i denne detalje udkrystalliseres hovedforskellen mellem de to prædikentyper: Metaforikken udtrykker, hvorledes håb (troen, tilliden, ubekymretheden) og forjættelse (tegnene på Guds omsorg) på dette sted i Jesu bjergprædiken efter Paullis oplæg kompletterer hverandre, således at perikopen hviler i sig selv. Lykkes det ikke i prædikenen at få dette frem, kan det øjensynligt blive nødvendigt at hidføre andre elementer (Jesusidealet) for at få billedet til at udfylde rammen.

b. Skabelse og gudsåbenbaring

Gud er skaberen, siger Dahl i den netop undersøgte prædiken, og det ses deraf, at Jesus fører alt tilbage til Gud, betragter himlens fugle og markens liljer som Guds værk. Og Gud vil ikke, at hans skabning skal lide nød, han opretholder den, føder fuglen, klæder græsset, pynter liljen, lader solen stå op og

7 „...tað er tí eina í Jesu navni og fyri Jesu skuld, at vit tora at taka ímóti hesum orðunum um ikki at stúra... Bert tá ið Jesu andi leiðir okkum, og vit eru í samfelagi við Jesusi, sleppa vit til fullnar frá stúran." H s. 409.

lader det regne over alt og alle. Skabelsen udfoldes ikke, men skabelse og forsyn siges i samme åndedrag at være en tanke, der findes overalt i Bibelen, at *alt* er Guds værk, at *alt* er under hans omsorg og i hans vold og magt. Der anføres et enkelt, løsrevet bibelvers som skriftbevis: „Han gav vinden dens vægt og fastsatte havets mål, han satte en grænse for regnen og banede en vej for tordenskyerne." Når man slår efter og ser, at det er fundet i Jobs tale om visdommen, Job 28, 25f, rejser dette citat flere spørgsmål, end det besvarer. Handler det overhovedet om forsynet, når det stammer fra en af Jobs lange taler, hvor han som bekendt klager over, at han nu savner selv den mindste antydning af Guds omsorg mod sig? Og hvad er det for en opfattelse af skabelsen, der her – vitterlig kun i en tidsbisætning – gives udtryk for?

Vi er blevet så verdslige, fortsætter Dahl, at vi har tabt Gud. Vi vil selv styre og råde, vi har stadig skaberværket, men ingen skaber, og mangler derfor glæde, tryghed og frimodighed. Vi burde som Jesus søge nærmere til Gud og få samme syn som de gamle, at se alt som Guds gave.

Men hvilken rolle spiller det overhovedet i Dahls postiller, at Gud er skaberen? Hvis man gennemgår de to bøger for at se, hvad Gud er, finder man 27 forskellige udsagn om Guds eksistens, det korteste simpelthen „Gud er."[8] For at få en topti liste er man nødt til at medtage selv de ord, der kun nævnes i to forskellige sammenhænge:[9] fader (27), livets Gud (8), herre (4), skaber (4), lysets Gud (3), alt (2), (bag alt), fredens Gud (2), Gud (2), husbond (2). Fader-begrebets suveræne førsteplads er ikke til at tage fejl af; men det er da påfaldende, hvor sjældent Gud positivt betegnes som skaber.

I en optælling af aktive verber med Gud som subjekt – der er 108 forskellige – rykker skabelsen endnu længere ned: giver (27), vil (15), kalder (10), bevarer (9), elsker (9), kommer (8), gør (7), skabte (7), kender (6), sender (5), ser (5). Skabelsen omtales med andre ord som en begivenhed i fortid, mens det hyppigt optrædende „giver" tyder på, at forsynet og opholdelsen har en mere fremtrædende rolle.

Prædikeneksempler

Der dvæles påfaldende sjældent ved selve skabelsen. De store skabelsesberetninger, 1 Mos 1-2, og de store poetiske tolkninger heraf, f. eks. Sl 33 og Sl 139, benyttes sjældent, hvor Dahl i sine prædikener kommer ind på 1. trosartikel. I prædikenen til søndag septuagesima i L „Fingið og vunnið" (Fået og tjent) om talenterne udgår Dahl fra episteltekstens i ApG 17, især v. 24-28 om alt det, Gud

8 H s. 66ff.

9 De efterfølgende parenteser angiver ikke det samlede antal forekomster, men på hvor mange sider, ordene optræder.

har givet os: Jorden gav han os til bolig. Han gav os råderet over hele dens fylde. Himlen satte han over os. Himlens herlighed og vælde lod han vores øjne skue. Os selv kaldte han frem fra tilværelsens hemmelige dyb. Han tændte lyset i vores øje og gav os det dyrebare og underfulde liv at leve. Han gav os alle de mærkelige evner og alle de underfulde kræfter i legeme og sjæl. Han lægger sin velsignelse over os, han lader sin Ånd være om os. Rækken af poetisk udformede sætninger ender med at vende tilbage til Areopagostalens ord om, at Gud „ikke er langt borte fra en eneste af os; for i ham lever vi, ånder vi og er vi."[10]

Klarest kan man næsten sige, at skabelsen beskrives, hvor den tænkes i sin egen negation. I prædikenen 2. s. i adv. i L „Hin dagur" (Hin dag) over den apokalyptiske tekst Luk 21, 25-36 spoles filmen baglæns: Alle tegn viser, at denne verden engang skal gå til grunde. Den klare, lysende sol, som Gud i begyndelsen lod skinne, skal slukkes; månen skal ikke mere tændes; stjernerne, som har vandret deres hemmelige veje gennem himmelrummet, skal forlade deres baner og falde i dybet; skellet, som Gud i begyndelsen satte for havet, skal ikke længere være til, men hav og bølger skal bruse og skylle ind over jorden, og himlens kræfter skal rystes. Alle de kræfter, som fra første stund har holdt hele tilværelsen i sin faste, regelmæssige gang, skal rystes og søndres, så alt går af lave og går til grunde, og alt, der har haft en begyndelse, også får en ende. Og engang forgår vores egen verden, og alt her hos os ophører.[11]

Prædikenen til Trinitatis søndag 1915 over Nikodemussamtalen skulle handle om genfødelse ved vand og Helligånd, og for logisk at bevise, hvordan de livsskabende kræfter „efter Guds Orden" ligger i vand og ånd, tog prædikenen udgangspunkt ved dagenes begyndelse, da Gud skabte himlen og jorden og al deres fylde og lod livet fremstå: „... derved at Guds Aand svævede over Vandene, frembragtes Livet og forvandledes Afgrundsmørket til en Paradisjord." I sammenligningen mellem „fordum" (ved skabelsen) og „nu" (ved Jesu komme) taler manuskriptet om, at Gud dengang grundede sit rige hos menneskene, og at han nu var kommet, som skulle genoprette Guds rige på jorden. Den oversatte prædiken i L vidner om en vis, kritisk eftertanke, når det i stedet siges, at Gud i fordum grundlagde menneskenes verden og nu ved Jesu komme skal genoprette sit rige i menneskenes verden.[12] Det er også denne oversatte prædiken, der tydeliggør, hvordan Dahl egentlig opfatter og anvender skabelsen i sin forkyndelse. Sætningen om afgrundsmørket, der forvandledes til en paradisjord, lyder i den færøske form: „... vórðu avgrundarmyrkrið og oyðið umskapað til eina paradísfold."[13] *Umskapan* (omskabelse) kunne selvfølgelig være brugt, fordi det var det eneste ord, Dahl fandt egnet som oversættelse af det danske *forvandling,* og tilføjelsen af *oyðið* (tomheden) kunne bare være en komplettering af allusionen til Genesis' *tohu wa bohu.* Men viser det ikke også, at Dahl, skolet i en historisk-kritisk omgang med Det gamle Testamente, ikke kerer sig synderligt om det skabende ord, om skabelsen som *creatio ex nihilo?* I stedet lægger han vægt på Guds kontrol af de uhæmmede urkræfter, skabelse er at frembringe kosmos af kaos med den hensigt at tilvejebringe de rigtige betingelser for, at mennesket kunne leve i Guds umiddelbare nærhed – den nærhed, med ubekymret glæde, tryghed og frimodighed, som Jesus vil lære os at finde tilbage til.

10 L s. 120.
11 L s. 18f.
12 „Líkasum í fordum, tá ið Guð grundaði mannaheimin, hinar lívbirtandi kreftirnar vóru í vatni og anda, soleiðis eru eisini nú, tá ið hann er komin, ið skal endurreisa Guðs ríki í mannaheiminum, hinar endurføðandi kreftirnar í vatni og anda." L s. 276.

2. pinsedag 1936

En lovprisning af skaberværket for dets egen skyld kommer derfor slet ikke på tale. Man skal ikke i prædikenerne forvente at se Dahl forfalde til nogen form for naturromantik. Det fremgår med al ønskelig tydelighed, når man går med ham til friluftsgudstjeneste.

De store folkemøder begyndte i 1894 på øen Sandoy, hvor grobunden i forvejen var forberedt grundigt: både sysselmand og præst havde støttet mange unge til ophold på danske højskoler, og kan man noget sted på Færøerne tale om en vis grundtvigsk påvirkning, er det her; men ideen spredte sig hurtigt ud over landet. „Man samledes til friluftsmøder rundt om på øerne i sommertiden, hvor formålet var at vække det færøske folks kærlighed til det land, som Gud havde skænket det som fædreland. Den, der har oplevet disse friluftsmøder ude i den færøske natur ... fik en tydelig fornemmelse af, hvor stor en betydning disse folkemøder måtte få for den folkelige opvågnen på Færøerne," skriver provst Winthereik, der selv var født og opvokset i denne folkelige tradition på Sandoy.[14] Allerede det første møde i 1894 var blevet indledt med gudstjeneste, og gudstjenesten var en selvfølgelighed også ved mødet på *Tvørfelli* syd for passet Velbastaðhálsur ved Tórshavn 2. pinsedag 1936, hvor provst Dahl var bedt om at prædike. Det fremgår af en forhåndsomtale i avisen *Tingakrossur,* at tre af Færøernes største poetiske og oratoriske personligheder senere skulle tale: kongsbonden og selvstyrepolitikeren Jóannes Patursson fra Kirkjubøur, læreren og salmedigteren Mikkjal á Ryggi fra Vágar og læreren og den folkelige poet Hans Andrias Djurhuus fra Tórshavn.[15]

13 L s. 275.
14 Winthereik 1967 s. 102f.
15 Patursson 1936 (Den 23. maj. H. A. Djurhuus' tale trykkes i avisen den 13. juni.) Provstens indledning præsenteres som en gudelig tale („guðilig røða"), men har sikkert traditionen tro været formet som en kort gudstjeneste.

Folkemøde. Der findes kun ganske få billeder af Jacob Dahl som taler eller prædikant. Her taler han til et folkemøde „uppi í Varðholuni" nordvest for Tórshavn. Billedet er sandsynligvis taget en søndag eftermiddag ved 4-5 tiden omkring 1910.
Fróðskaparsetur Føroya.

Dahl havde som tekst for sin prædiken valgt et *uddrag* af dagens tekst Joh 4, 13-26: *Kvinden ved Sykars brønd,* og versene 19-24 står stadig som eneste tekst over den trykte prædiken i H. Når man nu kender prædikenens baggrund, må man straks indrømme, at den rummer alle de ingredienser, som ville falde i tilhørernes smag i en sådan folkelig og måske også nationalistisk sammenhæng. Det hører sig vel næsten til at tale om de gode gamle dage, de gamle færingers tro, komme med folkelige og konkrete formaninger og inddrage materiale fra folkelig fortælling eller digtning som illustration.[16] Prædikenen bærer overskriften „At tilbiðja Guð" (At tilbede Gud), et tema, der findes ved en hurtig genfortælling af det begivenhedsforløb, der danner ramme om samtalen mellem Jesus og kvinden. I samtalen kommer de ind på det at tilbede Gud, kvinden nævner diskussionen om det rette sted, Garizim eller Jerusalem, men Jesus siger, at al sand tilbedelse skal ske i ånd og sandhed. Det bliver så Helligåndens opgave: at skabe det store fællesskab over alt, der skiller. Det vigtigste i indledningen er dog, at Jesus her for alle tider siges at have givet rege-

16 „In this light the Faeroes are interesting in that their social organization has changed and their identity has been redefined by formally establishing their cultural distinctiveness as a claim to recognition as a separate political entity." Wylie 1987, s. 4. Se videre om folkemødernes nationalt symbolske betydning s. 145f og s. 163. Kvadet om Sigurd Favnersbane (Sjúrðarkvæðið) inddrages på lignende måde i H 8. s. e. trin. – en prædiken fra 1919, der synes skrevet om og brugt til et ungdomsarrangement e.l.

len for al sand tilbedelse og gudsdyrkelse. Han har løst tilbedelsen fra at være bundet til visse steder og visse tider.[17]

Det siges ikke med rene ord, men ser dog ud som en allegori over de to modsætninger Garizim og Jerusalem, når Dahl derefter i første hovedafsnit diskuterer, om man skal tilbede Gud i naturen eller i kirken. Det er jo med Jesu egne ord at opstille et falsk alternativ, selv om der nok kan siges et og andet derom. Hellere gælder det, med andet hovedafsnit, om nu at have sin kristendom med sig alle dage og alle vegne. Det tredje og sidste afsnit slår fast, at det at tilbede i ånd og sandhed nok kan synes enkelt, men er betydeligt sværere, for det kræver, at vi giver os helt til Gud.

Det er især første afsnit med dets modsætning mellem natur og kirke, der optager os her. Vi ved nu, siger Dahl, at vi kan tilbede Gud alle steder og alle tider. Vi er vant til at tilbede i kirkehuse, og hvor vi kommer sammen til gudstjeneste, men ved nu, at Gud ikke bor i templer bygget af hænder.[18] Vi kan møde Gud på hav og på land, dag og nat o.s.v. I dag er vi kommet sammen her oppe mellem bjergene, hvor vi er i en stor kirke, Guds store, underfulde natur, under et højt blåt loft,[19] og der er vidt til væggene. Også her kan vi tilbede Gud og bør gøre det med tak og lovsang for disse smukke øer, han gav os til bolig.

Og så kan prædikanten ikke dy sig for at give sin mening til kende, selv om det ikke var mellem Garizim og Jerusalem, diskussionen skulle stå. Kirken og gudstjenesten dér vil altid have et fortrin, idet man er på hellig grund og i et fællesskab knyttet af hellige bånd. Formanende minder han om, at man i gamle dage altid lagde de rejser, man var nødsaget til at foretage, uden for kirketiden, så man kunne nå i kirke før eller efter rejsen. Men nu bruger man søndagen til udflugter og tager endda af sted lige før kirketid. Og hele sommeren trækker kirken og naturen i hver sin retning, skønt de ikke burde sættes op som modsætninger, når den samme Gud og Herre ejer og regerer over dem begge. Og når folk siger, at de lige så godt kan tilbede Gud mellem fjeldene som i kirken, må prædikanten ytre som sit ønske: „Bare de gjorde det!"

17 „Jesus hevur her fyri allar tíðir givið regluna fyri allari sannari tilbiðjan og gudsdýrkan. Hann hevur loyst tilbiðjanina frá at vera bundna til vissar staðir og til vissar tíðir." H s. 289.

18 ApG 17, 24. Det er på dette sted svært ikke at se en i det mindste indirekte kritik af vennen H. A. Djurhuus' sang „Tú undrast," Sangbók Føroya Fólks nr. 277, v. 1-2:
... tí er hagin nógv betri enn kirkjan fyri meg.
Tú veitst væl, at Harrin, sum valdar øllum londum,
býr ei í templum, bygdum av menniskjahondum,
hann nýtir ei, at menniskjan biður honum bøn.
Tú finnur hann í lotunum, sum svalliga anda,
tú finnur hann í blómunum, sum áarbakkan randa.
Tí fari eg til fjals, tá ið mørkin gerst grøn.
(Prosaoversættelse: Derfor er haugen meget bedre end kirken for mig. Du ved, at den Herre, som har magt over alle lande, ikke bor i templer, bygget af menneskehænder, eller har brug for, at mennesket beder til ham. Du finder ham i de svale vinde og i blomsterne langs åbredden. Derfor går jeg til fjelds, når marken bliver grøn.)

19 „Loft" kan også oversættes *hvælving* eller *himmel.*

Vi mennesker kan nemlig ikke nøjes med at tilbede i naturen, dertil har naturen for forskellige ansigter at vise frem. Den kan være yndefuld, men også grusom, ti ting kan synes at fortælle om en god og barmhjertig Fader og hundrede at tale imod.[20] Som alt i naturen er forgængeligt, vil en sådan tilbedelse i naturen alene bare ende i tomhed og forfængelighed. Vi har brug for, at Jesus med sit evangelium åbenbarer Faderens åsyn for os, vi har brug for et møde med Jesus, hvor han kommer til os med sit ord og sine sakramenter og giver os syndernes forladelse. Og sådan vil det være, til det nye Jerusalem kommer, der hvor der ikke skal være noget tempel, for Gud er alt i alle.

En naturlig gudsåbenbaring er altså ikke, hvad man skal forstå ved at have Gud med sig overalt. Men forfædrene kan fremsættes som det gode forbillede. De bad Jesus være med sig og følte sig i Herrens hænder, hvor de så var, bad, når de skulle i fuglebjergene, og tilbad, når de roede på fiskeri. Og så gik de i kirke – dem, man havde tillid til, allerforrest – og det blev de ikke ringere af. Nej, tro og tilbedelse er det, der har holdt folket oppe gennem tiderne, og hvor den kraft mangler, bliver folket sygt. Sagnet om Karl den Store, der skulle kristne saksерne, er det negative eksempel. Da de blev tvangsdøbt, forsøgte de at holde højre arm, sværdarmen oven vande. Men vi må ikke holde noget, liv eller arbejde, uden for Gud, alt må kristnes, helliges af Guds Ånd.

5. s. e. trin. 1927

Vi bliver endnu lidt ude i det fri, i hvert fald i en prædiken, der har masser af frisk luft. Det er vel muligt, at Dahl følte sig kaldet til at afvise naturen så konsekvent den dag på *Tvørfelli* – før prædikenen kommer på tryk, uddyber han endda de formanende afsnit. I den smukke og bevægende prædiken til 5. s. e. trin. i L „Á fund við Jesus" (Møde med Jesus) indrømmer han dog naturen en vis, om end kun foreløbig, ret. Perikopen Luk 5, 1-11 omtales normalt som *Peters fiskedræt;* men selv om den begivenhed fylder en del hos evangelisten Lukas, omtales den kun med et par linjer i prædikenen. Dispositionen er såre enkel: genfortælling af teksten, udlægning og anvendelse.

Stilen er episk og ikke uden idealistiske træk. *Genfortællingen,* der går helt tilbage til 1906,[21] er i dette tilfælde en usædvanligt lang beretning, fuld af beskrivende tillægsord. Genesaretsøen er yndefuld og Galilæa et smukt landskab, bjergene lyser i mange farver, vandet er dybt blåt og fiskerbådenes segl hvide denne smukke sommermorgen. Det midterste afsnit, *udlægningen* af Peters

20 Jvnf. prædikenen til 4. s. e. trin. i H (Matt 5, 43-48): Jesus henviste til naturen, sol og regn som eksempler på Guds kærlighed. Han kunne have henvist til sig selv… I ham ser vi rigest, renest og klarest Guds kærlighed. I naturen, så rig og underfuld den er, kan der være forskelligt, som spærrer, så vi ikke kan se Guds kærlighed, eller synes at tale imod hans eksistens. Men i Jesus er der intet, der spærrer og skjuler. H s. 324f.

21 Se Dahls manuskript til prædikenen i Vágur kirke, E. 296.23. „Grebet af Gud" er det gennemgående tema ved den lejlighed.

oplevelser, og det sidste afsnit, *anvendelsen* eller appellen, som føjer sig så smukt hertil, er fire år yngre. På trods af den indre sammenhæng i prædikenen, den trefoldige gentagelse af tekstens indhold, er udlægningen imidlertid ikke så original, som man kunne tro. I 1909 udkom Olfert Ricards bog *Kristus og hans Mænd,*[22] og det er kapitlet „Simon Peter og det himmelske syn. Fællestræk i Menneskers Omvendelse," som fører Dahls prædiken videre og til sidst giver den en helstøbt, sammenhængende karakter.[23]

Her skal vi begrænse os til at se, hvorledes Peter, i Dahls prædiken, så Gud den morgen. Han havde vel tidligere set Gud, siger Dahl med endnu en beskrivelse af naturens ynde: Han havde set ham i solstrålerne, der luede om Hermons og Tabors tinder, han havde set ham i blomsterne, der pyntede lierne. Også på Genesaretsøen havde Peter set Gud, men her i naturens vælde. Udtrykket, der bruges, er *glaðustrok,* og det er måske sandt, at disse naturfænomener forekommer i Palæstina; på Færøerne er de, ligesom de øvrige elementer i denne naturbeskrivelse, almindelige og enhver tilhører bekendt. Den færøsk-danske ordbog har ikke noget dansk ord herfor, men en desto længere forklaring: „glaðustrok – *forrygende storm med glaður på sunde og fjorde,*" og „glaða: *der hvirvles røgskyagtige vandmasser op på fjorde og sunde p. gr. a. voldsomme vindstød (og hvirvelvinde).*"[24] Men hvor havde Gud ellers tidligere åbenbaret sig for Peter? Jo, han havde set ham i folkets hellige historie og livsskæbne. Og han havde vist også hørt om Gud helligdagene i synagogen, hørt om ham i hellige bøger og i salmesang.[25]

Uden tvivl havde Peter hørt om Jesus og hørt Jesus før, da han jo havde været discipel af Døberen, som havde peget på Jesus, Guds lam, som bærer verdens synd. Men aldrig i evighed var Gud kommet ham så nær, aldrig havde han selv således set Gud som denne morgen, da Jesus kom ind i hans båd, og det store, underfulde og utrolige skete med ham. For han forstod, at det ikke var tilfældigt; det stred mod alle erfaringer; Gud var selv med i dette. Guds egenskaber, som i Dahls tolkning afsløres for Peters øjne i mødet med Jesus, er følgende: herlighed og majestæt, almagt og visdom, hellighed og renhed. Nogenlunde samme egenskaber benyttes i beskrivelsen af Jesus lidt senere: stor, hellig, ren og god.

Når den fyldige naturskildring indrømmes så begrænset ret, skyldes det, at Dahl ved at følge Ricard kommer ud i et helt andet ærinde. Mødet med Jesus

22 Ricard 1909.

23 Lærer ved Thorshavns Mellem- og Realskole Jacob Dahl skriver stort set af efter Ricard i den prædiken, han holder over den samme tekst på Færøernes Folkehøjskole i 1910. „Apostulin Pætur og vit", E 296.32

24 Jacobsen og Matras 1961, s. 115.

25 Ricards naturskildring har mere præg af Orienten end Atlanten: „Forstaar sig, han havde nok kendt Gud tilforn; han vidste nok, at det var ham, der tændte de tusen Stjerner deroppe paa Nathimlen…; han vidste nok, at det var ham, som havde skabt de rødlige Bjerge, der randede den spejlklare Sø; han havde ogsaa mangen Sabbatsdag hørt hans Ord blive læst op af Bogrullen i Synagogens Skab. Men nær til ham selv, til hans egen Baad, var Gud aldrig kommet – som nu i denne Stund…" Ricard 1909, s. 87.

udlægges som et syn i fire stadier, det der for Ricard er fællestræk i menneskers omvendelse. Og prædikenens formål bliver det samme, som Ricard sammenfattende konkluderer: „Det, som var concentreret i Simon Peters Omvendelse: det stærke Indtryk af Guds Indgriben; den vaagnende Erkendelse af Synd og Skyld; den troende Henflyen til Jesus Kristus og hans Naade; det himmelske Kald til at tjene Gud og være til Velsignelse for andre; – det, der stod for den Nyvakte som i et Syn, det skal vi hele Livet igennem lære at være lydige imod."[26] Man bør derfor ikke tillægge den naturlige åbenbaring eller de majestætiske egenskaber, som her kommer til orde, for stor vægt. Der er mere Ricard end Dahl i den prædiken.

c. Opholdelse

Man kunne forvente at se en fyldestgørende behandling af bønnen *Giv os i dag vort daglige brød* i de to nytårsprædikener over Matt 6, 5-13, der trykkes i henholdsvis L og H. Fadervor udgør jo ca. halvdelen af den perikope. Men gennemgangen af Herrens bøn er i begge tilfælde yderst summarisk. I nytårsprædikenen i L findes følgende parafrase: „Og dernæst beder vi om *Guds gaver*, at han af sin mildhed og rigdom og troskab vil give os det, som vi har behov for dag efter dag..."[27] I nytårsprædikenen i H må bønnen om det daglige brød endda dele plads med bønnerne om forladelse for skyld og befrielse fra den onde og hans fristelse: „Vi beder om, at han vil velsigne og bevare os og give os det, som han selv ser og ved, at vi har behov til legeme og sjæl."[28]

Vi går derfor hellere til Midfaste søndag, hvor det gamle evangelium handler om, at Jesus med fem bygbrød og to fisk mætter 5000 mand samt kvinder og børn, Joh 6,1-15. Den nye tekstrækkes evangelium Joh 6, 35-51 er ikke tilgodeset med nogen prædiken i de to postiller.

Midfaste søndag 1927

I L har prædikenen, som oprindelig er holdt på færøsk i Havnar kirke i 1927, fået overskriften „Breyð úr Jesu hondum" (Brød af Jesu hænder). Dahl er kommet forholdsvis ubesværet til titel og tema, eftersom han har fundet dem i den

26 Ricard 1909, s. 105. I den trykte version af Dahls prædiken fremhæves netop de ord, at Peter så Gud, han så sig selv, han så sin synd, han så sit kald. L s. 312f.
27 „Og tínæst biðja vit um *Guðs gávur*, at hann av mildi og ríkidømi og trúskapi sínum vil geva okkum tað, sum okkum er tørvur á dag undan degi..." L s. 65.
28 „Vit biðja um, at hann vil vælsigna og varðveita okkum og geva okkum tað, sum hann sjálvur sær og veit okkum tarvast til likams og sálar." H s. 73.

nynorske prædikensamling *Gud er attaat.* Bogen, der udkom i 1914 – hundredåret for Norges selvstændighed – var redigeret af Peter Hognestad, fra 1908 lærer i GT ved Menighedsfakultetet i Kristiania og før det stiftskapellen i Kristiania stift med den opgave at forkynde Guds ord på nynorsk.[29] Med to indledende kapitler om nynorsk som kirkesprog har bogen uden tvivl vakt Dahls interesse. Som prædikensamling betragtet må den betegnes som en antologi, hvortil så mange nynorske prædikanter som muligt skulle levere en prædiken med efterfølgende biografi og fotografisk portræt. Det var altså sproget og ikke teologien, der skulle være det samlende element: „Ei preikesamling som denne syner oss mange preikarar med kvar sine synsmaater. Me trudde det vilde vera forvitneligt no i minneaaret aa faa eit samla bilæte av den nynorske forkynning som hev grott upp i kyrkja."[30] Peter Hognestad, der måtte påtage sig at udfylde en del huller, for at bogen skulle dække et helt kirkeår, har til Midfaste s. leveret sin afskedsprædiken i Slottskapellet 29. marts 1908, „Brød fraa Jesu hender."

Dahls indledende sætninger taler i stigende intensitet om tre undere, som Herren udfører:

1. Herren mætter i ørkenen flere tusind mænd med nogle få brød og to små fisk, – et almagts- og kærlighedsunder, som vi ikke fatter.

2. Herren lader utallige millioner mennesker mættes af korn, som vokser op af jorden og bliver til brød, et under som vi tror, vi forstår, og dog ikke forstår.

3. Herren Jesus siger: Jeg er livets brød; den, der kommer til mig, skal ikke hungre, og den, der tror på mig, skal i evighed ikke tørste, – det største under af dem alle.

Punkt 1 og 2 var allerede nok til at inspirere salmedigteren Mikkjal á Ryggi til en salme på 8 vers. Den 16. april 1941 sendte han tre nye salmer til *Færøsk Kirketidende,* og i et medfølgende brev fortæller han provsten følgende om den tredje og sidste, som han selv synes bedst om: „Midfaste søndag læste jeg dagens prædiken i bogen *Í lýsing,* og de 6 første linjer inspirerede mig til at gå i gang med dette digt."[31]

I begyndelsen holder salmen „Í oyðimørkum fram við vatnsins strendur" sig til, hvad evangelisterne beretter om Jesu bespisningsundere. Første vers fortæller, hvorledes skaren følger så opmærksomt med, mens sygdommens og sorgens byrder lindres, at de glemmer, at de ikke har noget at spise. I vers 2 vil disciplene – med Matt 14, 15 – have Jesus til at sende folket bort, eftersom deres fem brød og to fisk ikke vil forslå til den store skare; men Jesus vil lære

29 Hognestad 1914, s. 161.
30 Hognestad 1914, Fyreord, s. III.
31 „Miðføstu sunnudag las eg lesturin Í lýsing, og tær 6 fyrstu reglurnar kveiktu so at eg fór í ferð við hesa yrking." Brevet findes i Dahls brevsamling, E 296.15

dem meget mere. I vers 3 kommer så Dahls 6 linjer ind i billedet, og vers 4-8 gør det klart, at Mikkjal á Ryggi opfatter Dahls punkt 2 som en udlægning af punkt 1. I en synoptisk opsætning af Dahls tekst og Mikkjals salme[32] ser det således ud:

Harrin mettar úti í oyðimørk fleiri túsund
menn við nøkrum fáum breyðum og
tveimum smáfiskum, – eitt alvalds-
og kærleiksundur, sum vit ikki fata.

Harrin letur óteljandi milliónir av
menniskjum mettast av korni, sum vexur
upp av jørðini og verður breyð, eitt undur,

sum vit halda okkum fata og tó ikki fata.

3. Við bøn og signing byrjar hann so býtið,
fimm túsund mans, og eingin fekk ov lítið,
til avlops vóru tægur tólv á tremur, –
tey stórverk enn Guðs signing javnan fremur.

4. Men sjáldan rennur mær og tær í huga,
at tílík undur vit so ofta skoða:
eitt lítið fræ í døkka mold vit sáa,
á heystardegi ríka frukt vit fáa.

5. Sum urtin fellur fyri hvøssum líggja,
alt lív av hesi fold vit fara síggja,
tó oyðist aldri hav og bygd og hagi,
tí altíð yngist upp av sama slagi.

6. Spyr heimsins vísmenn, og teir bestu svara:
Nei, vinur mín, eg veit teg ei at læra,
vit síggja vøkstrir lívga sól og væta,
men instu grund kann mansins vit ei fata.

7. Ótaldu lív øll, sum á fold her búgva,
ótaldar foldir, sum á himni snúgva,
alt broytist eftir vísum veldislógum,
í forðum festar væl av Guði góðum.

8. Ei tørvar mær at grunda út Guðs leiðir,
men líta fast á hann, sum valdið eigur;
hann varðar meg, sum jørð og himli ræður,
í hondum hans tá kann eg ganga glaður.

Salmedigteren har ladet sig inspirere af det gentagne udsagn, at vi ikke kan fatte det under, Jesus gør i ørkenen(v. 3), men i virkeligheden lige så lidt kan fatte det under, Gud gør, hver gang vi sår et frø, og han lader det vokse til føde for verdens utallige levende væsener (v. 4). Gud har i sin godhed skabt og styrer alt (v. 7), og i sin almagt og kærlighed opholder han også alt (v. 5). De bedste vismænd indrømmer, at menneskets forstand ikke rækker til at fatte dette (v. 6).

32 Salmen er trykt i *Færøsk Kirketidende* 1941 nr. 4-5, de kursiverede vers findes ikke i salmebøgerne.

Men det har jeg heller ikke behov for – når den Gud, der råder over både himmel og jord, beskærmer mig, kan jeg gå glad i hans hænder (v. 8).

Som man kan se, fødtes der af de første 6 linjer i Dahls prædiken en gedigen salme over 1. trosartikel, troen på Gud Fader, som fylder så meget i Mikkjal á Ryggi's samlede produktion. De, der ved redaktionen af de færøske salmebøger har udeladt vers 5-7, må så påtage sig et ansvar for at have svækket den sammenhæng mellem skabelse og opholdelse, som er hele salmens omdrejningspunkt.

Det er straks mere tvivlsomt, om Mikkjal har læst hele prædikenen lige opmærksomt og lydhørt igennem eller bare i inspirationens iver er blevet stående her ved punkt 2 – hvorom alting er, om det nu overhovedet er det daglige brød, der er Dahls emne i denne prædiken.

Underet er et hovedbegreb i prædikenen, og vi skylder da straks at oplyse, at Dahl i sin prædiken Midfaste s. 1913, da studieårene endnu ikke var kommet så langt på afstand, anså det for nødvendigt over for menigheden på dette sted at fremsætte nogle liberalteologisk farvede overvejelser om underets begreb:

> Denne Begivenhed er et Under, og dette Under, Bespisningen af de mange Tusender med fem Bygbrød og to Fiske, har ofte særlig voldt Mennesker Bryderier, og de kloge Mennesker har prøvet paa at forklare det, ofte paa en mere eller mindre smagløs Maade. Nej, vi hverken kan eller skal forklare Underet, ligesaa lidt som vi i Grunden kan forklare og begribe, at der hvert Aar af Jordens Skød voxer Korn op til Mættelse for Jordens Millioner af Mennesker. Staar det fast for os, at Jesus Menneskesønnen er det store Grundunder, er den enestaaende blandt Mennesker, at i Jesus var Gud, at i ham boede Guds Naade, Kærlighed og Kraft, at han var den enbaarne fra Faderen, saa kan det vel ikke være andet, end at der ved ham maatte ske „Undere", at der ved ham maatte komme nye Livskræfter til Frembrud og Gennembrud."[33]

Man kan spørge, hvor nødvendigt det var at tage denne teologiske diskussion med sig op på prædikestolen, om det var sin menighed eller sig selv, Dahl ville berolige. På den anden side er det øjensynligt de samme tanker, han indleder med igen i 1927. Men nu afholder han sig helt fra at diskutere, ja nøjes vel med at konstatere, at underet netop som *under* unddrager sig enhver rationel forklaring. Det er lidt svært at se, om Herren i både punkt 1 (brødunderet) og punkt 2 (kornets vækst) skal være kristologiske titler, i punkt 3 er det udtrykkeligt Herren Jesus, der anvender udtrykket livets brød om sig selv, Joh 6, 35.

Efter de tre undere følger en genfortælling af teksten fra først til sidst, hvorafdet især skal fremgå, at disciplene var rådvilde, mens Jesus vidste, hvad han

33 Prædiken paa Midfaste Søndag. 1913. E 296.3

ville gøre. Han ved nemlig, at vi mennesker har brug for brød for at leve. Han har omsorg for mennesker i arbejde for livets ophold, han har selv følt sultens pine i ørkenen, det er ikke hans vilje, at folk skal gå sultne og ikke have dagligt brød. Han ved, at alt er en gave af Guds hånd og lærte os derfor at bede *Giv os i dag vort daglige brød.* Men så ved han også, at mennesket ikke lever af brød alene og ikke kan leve uden Gud.

Der følger så et afsnit, som skal danne overgang fra det, evangeliet beretter om, og til det, Dahl i sin prædiken egentlig vil tale om. Jesu under viser hen til højere og større og evige ting, som ligger bagved. Det er ikke bare det, at Herren giver brød at mætte legemet med, at Guds forråd er uudtømmelige og Guds gavmildhed uendelig. Det er heller ikke bare det, at vi skal lære at modtage det, vi får af Herrens hånd, med tak, hvis det skal være til velsignelse. Som det udtrykkes med en typisk Dahl'sk aforisme: „Med tak har den fattige nok i den smule, han har. Uden tak har den rige for lidt i sin overflod."[34] Men Jesu under siger os, at Jesus til alle tider og over hele verden vil mætte sultende menneskehjerter, at han selv vil være livets brød.[35] En Jesu discipel er den, der har lært at få brød af Jesu hænder, som lever sit liv af og med Jesus, og for hvem Jesus er blevet det styrkende og livgivende livets brød.[36]

Disponeret efter stikord fra Hognestads prædiken handler resten af prædikenen om den hjælp og styrke, som evangeliet er for kristne mennesker, for kirke og menighed – emner, som ikke skal behandles her, men hører naturligt hjemme under tredje trosartikel. Som jævnførelsen med Mikkjal á Ryggi's salme viser, har salmedigteren og prædikanten i dette tilfælde valgt hver sin fortolkning.

Midfaste søndag 1937

Prædikenen på Midfaste s. i H hedder ganske enkelt „Breyðið" (Brødet), er også færøsk og fra 1937. Og der er øjensynligt sket et eller andet mellem de to prædikener, for vægten med de to skåle *dagligt brød* og *livets brød* er nu tippet over. Som det siges i begyndelsen af det tredje og meget lange, applicerende

34 „Við tøkk hevur hin fátæki nóg mikið í ti sindri, hann hevur. Uttan tøkk hevur hin riki ov lítið í yvirflóð sínu." L. s. 161f. Sådanne aforismer, korte, indiskutable og fuldstændig kategoriske udsagn, der optræder med mellemrum i prædikenerne, er et godt udtryk for Dahls til tider lapidariske stil. Man kan bruge dem til at anklage prædikenen for at være envejskommunikation eller betragte dem som en særlig litterær genre på lige fod med ordsprog og fyndord.

35 Med denne slutning er Dahl måske nærmere liberalteologien, end man umiddelbart skulle tro efter hans egne overvejelser ovenfor. Se Ryberg Hansen 1904 i vurdering af evangelisten Johannes til dette sted: „Dernæst er for denne Forfatter Skarernes legemlige Mættelse kun en Biting: Mirakelfortællingen synes væsentlig meddelt for at danne Grundlaget for en Tale, hvori Jesus betegnes som den, der bespiser Sjælene med Livets Brød." s. 109. „Bespisningsunderet [er] det store Sindbillede paa Jesus som Livets Brød." s. 116.

36 Med Hognestads formulering: „Ein kristen er den som hev lært aa faa brød fraa Jesu hender." Der stod også *kristin* i Dahls manuskript; men det ændrer han til *lærusveinur* (discipel), før prædikenen bliver trykt. Hognestad 1914, s. 125.

afsnit, så er det godt, at vi i Det nye Testamente har denne underberetning: „Vi bør være glade og taknemmelige for, at Jesus, som selv vil være livets brød for os, således at vi kan leve et evigt liv, også vil give os brød at leve af i dette jordeliv."[37] Dermed er prædikenens scopus givet.

I den indledende genfortælling lægges der for det første vægt på, at brødunderet skete i ørkenen, ja „oyðimørkin" nævnes hele fire gange. For det andet gøres der opmærksom på, at Jesu disciple var rådvilde, og for det tredje betones, at der dog var én, der vidste råd: Jesus. Han havde den fordel, at han altid regnede med Gud, den rige og almægtige himmelske Fader, og stolede på ham. Dette anvendes i andet afsnit allegorisk på verdens ørken, de store skarer af nødstedte og rådvilde mennesker, de store skarer af arbejdsløse, hvis liv forvrænges, de store skarer som lider sult og savn, fordi de mangler det daglige brød. Dertil hersker der ufred og forvirring, uorden og strid, ja, det er længe siden, verden har været stedt i sådan åndelig og timelig nød. Er der da ingen, der ved råd, spørger Dahl og svarer selv, at det er der i grunden ikke. D. v. s. der fremsættes mange gode råd og forslag både om det ene og det andet, men ingen tror rigtig på dem. Godt at Jesus stadig står i denne verdens ørken. Han kommer hverken med forslag eller bud eller forordninger; men han har vejen til Gud, og kun derfra kan hjælpen komme.

I 1927, da Dahl talte om „Brød af Jesu hænder," havde der stadig været opgangstider på Færøerne. Historikeren John West skildrer perioden 1900-1928 som den industrielle revolution på øerne: „The growth of a power-based fishing industry, sophisticated financial institutions, trade unionism, and government conciliation machinery, may be considered to have brought the industrial revolution to Faroe."[38] I 1930-erne ændrede forholdene sig radikalt, selv om eksporten af klipfisk og saltfisk i antal tons tilsyneladende var tilfredsstillende. Et land, der var så afhængigt af et enkelt hovederhverv – fiskeri og fiskeindustri – kunne ikke undgå at føle den verdensomspændende økonomiske krise. Fiskepriserne faldt katastrofalt i 1931, Folkeforbundet indførte økonomiske sanktioner mod Italien efteråret 1935, og kort tid efter opstod der borgerkrig i Spanien, en anden hovedaftager af færøske produkter. Mange færøske foretagender gik fallit, og mange fiskere havde i årevis særdeles dårlige kår.[39] Den vanskelige verdenssituation kendtes ikke kun fra pressen, den fik også følgevirkninger for mange færøske hjem.

Det kan være forklaringen på, at Dahl denne gang vælger en helt anden og mere ortodoks tolkning af sit evangelium; der er simpelthen behov for en pa-

37 „Vit eiga at vera glað og takksom um, at Jesus, sum sjálvur vil vera lívsins breyð hjá okkum, til tess at vit kunna liva eitt ævigt liv, eisini vil geva okkum breyð at liva av í hesum foldarlívi." H s. 190.

38 West 1972, s. 137.

39 West 1972 s. 148. Også det velrenommerede firma P. H. Dahl, der var stiftet af provstens fader og fortsat under brødrene Tummas og Jóan Jákup Dahls ledelse, gik fallit netop i 1937. Nolsøe 1965, s. 153.

rænetisk prædiken med trøst og gode råd, praktiske, velmenende, men måske lidt håndfaste, som hjælp til ikke at miste modet, men trøstigt tage kampen op.

Vi skal ikke foregive at være så åndelige, at det daglige brød kan være det samme, hedder det nu. Vi har alle dagligt brød behov; vi bør alle arbejde for det; hunger er, som ordsproget siger, et skarpt sværd. Med udgangspunkt i bønnen om det daglige brød, som Jesus lærte os alle at bede, spørges der, hvad man kan lære af dagens evangelium. Der gives et firfoldigt svar:

1. Brødet er Guds gave, og altså ikke bare os selv for at takke. Dette bevises med tre skriftcitater lige efter hinanden: Jak 1, 17, 1 Mos 1, 29f og Sl 145, 16. Det kan jo være en grund til det manglende syn for brødet som Guds gave, at man nu køber brødet færdigt – og så ikke tænker mere over det. Så var det noget andet, da folk levede mere sammen med naturen og kunne følge med, fra frøet blev sået, til kornet blev malet og æltet til brød. Og med denne ændring er så meget andet forsvundet, den gamle arbejdsflid og den rene arbejdsglæde, sparsommeligheden, nøjsomheden og taknemmeligheden. Brød kan vi ikke tage, kun få.

2. Vi skal bede om Guds velsignelse – og regne med den – ligesom Jesus gjorde i evangeliet. Med Guds velsignelse skal det lidet nok forslå. Hvor mennesker folder sine hænder, der sker underet, om det så er i borg eller hytte.

3. Vi skal lære at takke – som Jesus gjorde, før han delte ud af brødet. Der bør stå tak bag al husholdning med brødet. En mand og en kone stod en høst inde i den kun halvt fyldte lade, manden bekymret vendt mod den tomme ende, konen glad og taknemmelig vendt mod den trods alt fulde ende. Det lille træk – og dem er der kun meget få af i Dahls postiller – skal lære tilhørerne ikke at klage over det, de ikke har, men takke for det, de har. Da vil de være enige med den gamle salmist Sl 37, 25, og der vil altid blive noget til overs.

4. Vi må ikke lade noget gå til spilde, ligesom Jesus bad om, at smulerne blev samlet op. Gud har ikke råd til at lade noget gå til spilde, men har brug for os alle i sin store husholdning, hvor alt bør komme til gavn og nytte. Mange kom i nød, ikke fordi de fik for lidt, men fordi for meget gik til spilde, altså: vi skal være gode husholdere også over smulerne.

Dahl er tydeligvis blevet bymenneske; der har næppe været ret mange bagerier ude i bygderne før 2. verdenskrig. Men den store respekt for det daglige brød, som her kommer til syne, har han taget med sig fra det gamle bygdesamfund.[40] Hans prædiken er da også mere formanende end bebrejdende. Her er noget, man efter hans mening bør stå vagt om, og det er han i sin samtid ikke ene om at mene. Brydningerne mellem det gamle, naturaliebaserede samfund, hvis moralske værdier Dahl her lister op, og det nye pengesamfund, hvor der

40 I sine barndomserindringer fortæller Jacob Dahl udførligt om korndyrkning og i det hele taget om alt det arbejde, der i bygden var forbundet med at tilvejebringe føde og klæder. Úr ævisøgu míni, hæfte II, E 196.14.

både handles og spildes, er et tema, der på forskellig vis gennemspilles i litteraturen i denne periode.[41]

Og så ser det til sidst ud, som om Dahl trods alt føler sig nødt til at komme med den opbyggelige pointe om Jesus som livets brød. Det lykkes ham dog at knytte til ved selve prædikenens indhold, for der kommer jo den dag, da vi ikke længere har brug for brød fra jorden og ikke kan nyde så meget som en gnalling mere. I den rådvildhed, som da opstår, véd Jesus råd. Da har vi kun brug for en ting: Jesus som livets brød.

I 1927 holdt Dahl en prædiken over Joh 6, 1-15, som i al sin tidløshed var udtryk for en moderne og tidsbundet teologisk retning. Hans prædiken 10 år senere over samme tekst har en helt anderledes aktualitet over sig og bæres af prædikantens engagement, men er i sin tolkning af tekstens budskab udtryk for, at han har søgt tilbage til en ældre teologi, hjemmehørende i det gamle færøske bygdesamfund, som han selv var rundet af.

7. s. e. trin. 1927

Bespisningsunderet i Mark 8, 1-9 danner efter 1. tekstrække prædikentekst 7. s. e. trin. Dahl har hertil en enkel, nærmest associerende prædiken i H, holdt på dansk i 1927. Overskriften, der først tilføjes i den færøske oversættelse, bliver „Hjartalag Jesu" (Jesu hjertelag), og det må siges at dække i det mindste den første store halvdel af prædikenen, der handler om Jesu kærlighed og medynk og medfølelse. Med ord, der vækker associationer til Luthers forklaring i den lille katekismus til 1. trosartikel eller Fadervors 4. bøn, følger derefter noget, vi kender, opgøret med den overåndelige opfattelse, der fornægter „Mad og Drikke, Hus og Hjem, det daglige Udkomme, Arbejde, økonomiske Forhold."[42] Med et florilegium fortæller tredje afsnit, at Gud også ynkes over os: Luk 12, 7; 1 Pet 5,7; Fil 4, 6; Sl 145, 16 og Rom 8, 39. Det fjerde afsnit ender jordnært og i optativ:

> Alle Guds Bække ere fulde af Vand. Maatte vi i Jesu Navn og ved Jesu Kraft lære at øse deraf til Glæde og Velsignelse baade i timelig og aandelig Henseende over Livet hernede baade for os selv og andre, saa skal vi ikke vansmægte i Verdens Ørken, men vinde frem til Livets Land.[43]

41 Det danner bl.a. baggrund for forfatteren Heðin Brú's store roman *Feðgar á ferð* fra 1940. Og det er bygdens samme gamle værdibegreber, Mikkjal á Ryggi giver liv i sin salme om det daglige brød „Miskunnsami, mildi faðir," SFF 398, skrevet som hans øvrige Fadervor-salmer under 2. verdenskrig.

42 Her citeret efter det danske manuskript. E 296.11

43 Manuskriptets sidste side.

d. Sammenfatning

Når man skal undersøge prædikener, der efter anmeldernes mening udmærker sig ved en stærk forkyndelse af Guds magt og vælde, hans herlighed og kærlighed, vil det efter god luthersk opfattelse være nærliggende at begynde med begyndelsen: 1. trosartikel, det der vedrører skabelse og opholdelse. Allerede en simpel optælling viser dog, at Gud kun i yderst få tilfælde benævnes som *skaber* i Dahls postiller, ligesom det tilsvarende verbum *at skabe* ikke optræder med nogen påfaldende høj frekvens og kun i datid. De få prædikener, hvor skabelsen omtales, giver indtryk af en vis forlegenhed ved den historisk kritiske opfattelse af skabelsen som frembringelse af ordnede forhold, hvorunder mennesket kan føre en tryg og ubekymret tilværelse i Guds nærhed. Naturen anses i bedste fald for en ret så tilfældig gudsåbenbaring, for intet at regne mod Jesu åbenbaring af Gud og det vidnesbyrd, som kom til orde i de gamle færingers regelmæssige kirkegang. Troen på Guds nådige opholdelse forankres derfor heller ikke i samme omfang som i et Paulli-oplæg i de ydre tegn, men hellere i Jesu ideale gudstro og tilsvarende forkyndelse.

Jesu bespisningsundere, der både Midfaste s. og 7. s. e. trin. efter 1. tekstrække kunne give anledning til at prædike om det daglige brød, behandles med en lignende forlegenhed. Dahl føler måske nok, at han burde forholde sig personligt til den liberale kritiks resultater, men vælger i stedet at bøje af, forkynde Jesus som det himmelske brød og egentlige under og aflede bespisningsundrene heraf. Det er påfaldende, hvordan han i én og samme prædiken i indledningen kan inspirere en digter til en salme om 1. trosartikel og selv fortsætte med at forkynde 3. trosartikel. Med studieårene på længere afstand og økonomisk krise inden for rækkevidde demonstrerer Dahl dog, at han også er i stand til at tale om menneskets timelige behov, trøste, opmuntre og give gode råd.

Det meste af det, vi hidtil har set behandlet af 1. trosartikel, har haft en vis klang af formaning over sig. Kun sjældent har man haft en følelse af, at det er lykkedes prædikanten at formidle den kristnes tryghed hos Gud Fader, som dog burde være en følge af troen på Guds magt og kærlighed. Selv om resultatet af disse første undersøgelser således er lidt nedslående, bør man dog ikke på forhånd give op, for emnet er ikke udtømt endnu. I Den lille Katekismus forklarer Luther ikke kun 1. trosartikel som troen på Guds skabelse og opholdelse. Han fortsætter med at tale om Guds forsyn og beskærmelse. Med de mange nytårsprædikener, der gengives i postillerne, får man som læser indtryk af, at Dahl har opfattet Nytåret som en særlig homiletisk udfordring. Disse prædikener vil derfor i det følgende blive gjort til genstand for særlig interesse.

B. KÆRLIGHED OG OMSORG

a. Den faderlige Gud

Indsættelsesprædikenen 3. s. e. trin. 1912

Allerede i sin indsættelses- og „programprædiken“[1] i Tórshavn kirke 3. s. e. trin. 1912 fik Dahl lejlighed til at prædike om Gud Fader. Hans tekst var Jesu lignelse om den fortabte søn og hans overskrift: „Forældres Kærlighed – Guds Kærlighed.“[2]

Forsynstanken kom – måske ikke så originalt, men dog med klare bibelske vendinger – til orde i den indledende bøn og påkaldelse:

> Kære, himmelske Fader, du hvis Miskundhed varer fra Slægt til Slægt og hvis Naade hver Morgen er ny over os, vi lover og priser dig, fordi vi kan kalde dig med Fadernavn, vi lover og priser dig, fordi du gennem de skiftende Tider har holdt din Haand velsignende og beskærmende over disse vore Fødeøer og med din Kærlighed velsignet vort Folk, som Slægt efter Slægt, i gode Tider og onde Tider, har paakaldt dit Navn og har bøjet Knæ i dit Navn – Folkenes Skæbner er i din stærke Haand, og dit alvise Raad styrer deres Veje…

Så langt kunne man jo klare sig med traditionelt stof. Men hvordan ville nu prædikenens Gud komme til at se ud? Jesu lignelse om den fortabte søn, hedder det i indledningen, rager højt over alle andre fortællinger om forældres kærlighed til deres børn (Historien om en moder, Folkevisen om Sølverlin, Moderen under mulde); den er som en lovsang over den kærlighed, der håber alt, tåler alt, tilgiver alt. Efter en meget lang genfortælling kommer endelig den fortolkning, Dahl vil anlægge på teksten. En af kirkens gamle fædre har sagt: „Den fader, her er tale om i lignelsen, er naturligvis Gud; thi så faderlig var aldrig noget menneske, saa kærlig var intet menneske.“ Men den unge præst erklærer sig straks uenig med kirkefaderen:

> Det er som Jesus siger til os i Lignelsen: Se paa Menneskelivet, betragt det, saa du bliver grebet af det, se paa det bedste i Livet, paa Forældres Kærlighed til deres Børn og betragt, hvor rig, hvor stor, hvor selvindlysende, hvor herlig den er; og løft saa dit Øje opad mod det høje, saa begynder du at fatte noget af, hvordan Gud er… Hans

1 Det er Símun av Skarði, som havde stillet højskolens lokaler til rådighed for Dahls færøske gudstjenester, før han fik embede, der i et brev karakteriserer prædikenen således. E 296.15
2 Manuskript i E 296.4

> Faderkærlighed er stor og rig nok til at tilgive alt det, som blev forbrudt, hele alt det, som blev søndret, og oprejse det faldne. – Og naar jeg i Dag skal overtage et Prædikeembede her i denne Menighed, saa vil jeg gerne have Lov at sige, at det, jeg ønsker, er, med Guds Hjælp og efter ringe Evne at være Budbringer til Mennesker om denne Guds rige Kærlighed… det staar fast, at skal vort Folk i kommende Tider se gode Dage, saa maa vort Liv være rodfæstet i denne Guds Kærlighed og vort Arbejde maa faa Velsignelse af Himlen.

Det er efter den unge prædikants mening en mild form for syndserkendelse, der bringer den fortabte søn hjem. Det, som han vel havde gået og gentaget for sig selv på vejen hjemad: „Lad mig være som en af dine daglejere!" kunne han ikke få sig til at sige, da det kom til stykket, „thi trods alt, saa var det dog Stillingen som Barn i Hjemmet hos Faderen han inderst attraaede, da først kunde han blive helt lykkelig." Den samme trang og længsel efter at blive Guds børn har vi alle, og vågner der i os en længsel efter Gud, efter fred og renhed og at komme ud af synden, så lyder Jesu ord til os: „Vær ikke bange. Faderen i Himlen vil modtage dig som det hjemvendende Barn, og kan du af hjertet faa sagt: Fader, jeg har syndet, saa har han tilgivet og glemt din Synd i al Evighed. Du er inde i hans Kærlighed. Du er hans Barn."

Som den indledende bøn har givet udtryk for en stærk og klar forsynstro, har prædikenen vist et billede af Guds faderkærlighed, der ikke i væsen, men alene i grad adskiller sig fra jordiske forældres kærlighed.

Begrebsanalytiske spørgsmål

Vi har allerede set, at Gud i postillerne jævnligt omtales som fader, ja, at det vel er det eneste markante udtryk, der bruges om ham. Kan vi komme nærmere på en bestemmelse af denne Gud? Dahl anvender ganske mange substantiver, der ved en almindelig genitivkonstruktion knyttes til Gud. Ser vi bort fra udtryk som Guds ord, Guds rige og Guds børn, står vi alligevel tilbage med 81 forskellige substantiver, der hovedsagelig må siges at beskrive Guds egenskaber eller attributter og aktive handling. Følgende ord forekommer mere end 10 gange: kærlighed (59), nåde (55), vilje (28), hånd (22), miskundhed (19), gaver (14), ære (13), frelse (13), gerninger (11), magt (11), veje (11), velsignelse (11). Er der i denne række et enkelt ord, der straks falder i øjnene, fordi det er et både konkret og antropomorft begreb, så er det ordet *hånd*. Ja, det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som det er det eneste menneskelige og fysiognomiske udtryk af betydning. Guds mund nævnes kun tre gange, Guds øje ligeså, og Guds (fader)hjerte kun en eneste gang. Ordet hjertelag, der forekommer fire gange, klinger ganske vist i den retning, men er dog et synonym for kærlighed. Hånden indtager således en absolut særstilling. Kan en undersøgelse af dens anvendelse i postillerne hjælpe os til en mere præcis bestemmelse af Gud Fader?

Visse forhold lader sig måske lettere udtrykke ved hjælp af adjektiver, hvoraf der om Gud anvendes i alt 23 forskellige. Hvis vi i første omgang sorterer dem efter forekomst, ser listen således ud: almægtig (17), evig (9), levende (8), barmhjertig – „miskunnsamur" – (7), hellig (6), rig (6), god (5), trofast (4), målrettet – „funnvísur" – (2), nådig (2), ophøjet (2), stor (2), underfuld (2), alvis (1), gavmild (1), givende (1), herlig (1), mægtig (1), nær (1), retfærdig (1), stærk (1), virksom (1), uransagelig (1). Ordene supplerer de optællinger, vi før har nævnt; men kan det lade sig gøre at finde et bestemt mønster i disse tilsyneladende så tilforladelige ord? Kommer vi eventuelt videre ved at stille det spørgsmål, hvilke ord det er, der er underrepræsenteret eller helt mangler i disse lister? Vi vil lede efter et svar, og da først og fremmest i nytårets prædikener.

b. Nytåret som homiletisk udfordring

Kirken har gennem tiderne fejret Nytårsdag som julens oktave, den dag barnet fra Betlehem blev omskåret og fik navnet Jesus, „som han var blevet kaldt af englen, før han blev undfanget i moders liv," som det hedder i 1. tekstrækkes evangelium, Luk 2, 21. Som f. eks. de mange nytårssalmer viser, er det dog andre forhold, der i højere grad har stået i folks bevidsthed. Halfdan Høgsbro er tydeligvis ikke begejstret for den afsmitning, det har fået på 2. tekstrækkes perikopevalg, men giver dog alligevel en udmærket redegørelse herfor:

> Den gamle Tekstrækkes Perikoper tillader ingen Tvivl om, hvad Meningen med Dagen er. Epistlen viser, under hvilket Synspunkt man opfattede Fortællingen om Jesu Omskærelse: han gik ind under Loven (og Lovens Konsekvenser: Skyld og Dom) for at frigøre os for Loven og derved gøre Fyldest for sit Frelsernavn. Det kan i den Forbindelse være sundt at erindre Luthers Ord: *„Paa denne Dag plejer man på Prædikestolen at tale om Nytaaret, som om man ikke havde andre nyttige og sunde Ting at tale om, saa man serverer saadanne unyttige Fabler i Stedet for Guds Ord og laver Løjer og Skandale med en saa alvorlig Gerning. Om Beskærelsen forlanger Evangeliet, at der skal prædikes, og om Jesu Navn."* (Erl. 10_{319}).
>
> Men det kan ikke nægtes, at den nye Tekstrækkes Perikoper forskyder Synspunktet for Dagen og betragter den som Nytaarsfest. Allerede Lektien paa Søndag e. Jul viser hen til Aarets Afslutning; Fadervor-Perikopen Nytaarsdag røber ingen Forbindelse med Omskærelsen, og Epistlen viser, under hvilket Synspunkt Fadervor skal ses: Bønnens og Troens Betydning under Livs- og Fremtidsusikkerheden.[3]

3 Høgsbro i Feveile 1944, s. 41.

Eftersom det har været skik at fejre nytåret i Havnar kirke med gudstjeneste Nytårsaften, højmesse Nytårsdag samt aftensang med stor altergang, har Dahl følt, at der var tilstrækkeligt med materiale til, at postillerne kunne levere alternative prædikener til oplæsning andre tider end ved højmessen, hvor der efter lokal skik og brug var behov for det. Han har i sine postiller hverken levnet læserne nogen nytårsprædiken over 1. tekstrækkes evangelium, Luk 2, 21, eller epistel, Gal 3, 23-29, men publicerer til gengæld to prædikener over 2. tekstrækkes evangelium, Matt 6, 5-13.

Nytårsprædikener over frit valgte tekster

De øvrige nytårsprædikener er holdt uden for højmessen, hvorfor Dahl heller ikke har følt sig bundet af de faste tekster. I L findes prædikenen Nytårsdags aften 1931 „Jesus Kristus hin sami" (Jesus Kristus den samme) over Hebr 13, 8. Exordiet peger på forholdet mellem det endelige, vi og vores tilværelse, og det uendelige, Jesu navn, og opstiller spørgsmålet, om vi har fællesskab med ham. Første hovedafsnit handler om, at hele verden ejer Jesus, fordi han er hele verdens frelser (Matt 28, 19 og Mark 16, 15). Andet afsnit fortæller, at alle tider ejer Jesus, med ham er i tidens fylde (Gal 4, 4) noget evigt kommet ind i verden. Tredje afsnit siger, at hvert hjerte ejer Jesus og finder tryghed hos ham (der henvises bl. a. til Joh 14, 1 og 27), han „lægger alt i Guds faderhånd og ind i Guds faderkærlighed."[4] Afslutningen handler om fortid, nutid og fremtid, illustreret i Hebr 13, 8 ved de tre udtryk „i går", „i dag", men ikke „i morgen", for morgendagen kender vi ikke; om fremtiden anvender det gamle, hellige ord udtrykket „til evig tid." Når alle dage er talte, forbliver dog Jesus.

Som prædiken betragtet er denne ganske vellykket med sine tre parallelle udførelser. Men selv om Jesu navn nævnes både i den valgte tekst, i overskriften og 30 gange i løbet af prædikenen, skal man ikke forfalde til at tro, at der er den store forbindelse til dagens gamle tekster og deres tematik. Der siges ikke noget om, hvordan Jesus fik sit navn ved omskærelsen, om navnets etymologiske betydning og opfyldelse i frigørelsen fra loven. Det forkyndes heller ikke, at dåben kunne have nogen betydning for vores fællesskab med Frelseren. Det er temaet *Tid og evighed*, der får lov til at bestemme prædikenens indhold.

Også i H findes der en prædiken (fra 1936), hvor Jesu navn forekommer i den valgte tekst, Kol 3, 17, i prædikenens overskrift „Gerið alt í Jesu navni" (Gør alt i Jesu navn), men kun 18 gange i selve prædikenen. Alt forener sig i Jesu navn, hedder det i exordiet, og takken, der står sidst i bibelverset, skal nu behandles

4 „Og hann leggur alt í Guðs faðirs hond og inn í Guðs faðirs kærleika." L. s. 70.

først, som det sømmer sig, når man går fra et gammelt år ind i et nyt. Mange er vant til at mene, at man hellere bør klage og knurre; men det afvises med en henvisning til de negative psykologiske virkninger: uglæde og misundelse, manglende mod og fortrøstning, handlingslammelse. Må vi ikke alle takke Gud og Faderen for hans miskundhed, godhed og velgerninger? Hvori de består, vises ved fem lignende, retoriske spørgsmål: han har holdt sin hånd over land og folk og bevaret dem; han har givet os sine mange, rige gaver, både til legeme og sjæl, både på sø og land; næsten alle de skibe, der holdt til havs sidste forår, er kommet hjem i god behold; næsten alle sømændene ligeså; vi har selv liv og helse til at mødes her til gudstjenesten. Beskærmelsen, der er en generel erfaring, er under de aktuelle forhold langt fra nogen selvfølge: „Vi har fået lov til at leve i fred og ro her på vores små, fredfyldte øer. Mens vi fra andre sider hører om katastrofer, kampe, nød, trængsler og ulykker, er vi blevet sparet for alt sådant..."[5] Som alle Guds velgerninger mod os og alle Guds gaver til os mødes og forenes i den velgerning og gave, at han gav os sin Søn som frelser; som al Guds velsignelse til legeme og sjæl, i al gerning og tid, i liv og død kommer til os gennem Jesus Kristus, skal al vores tak og alt vores arbejde i det nye år ske i Jesu navn: sømændene sætte deres segl, bonden pløje, smeden smede, købmanden handle, og arbejdet vil ikke blive nogen tung byrde, men have et skær af herlighed over sig.

Før sammenfatningen, der følger prædikenens overskrift, tilføjes endda et lille soteriologisk afsnit. Når Jesus er Herre og ejer os, er det ikke en ret, han har tiltaget sig, men en ret, han har fået, fordi han har givet så meget. Der citeres mere eller mindre ordret fra Filipperbrevshymnen og 1 Pet 1, 18-19 om ham, der var lydig til døden på korset og betalte dyrt for os med sit hellige blod og derfor har navnet over alle navne. Men så er dette glimt allerede forbi, og dette højeste, største og bedste navn, der i sig bærer alt godt og rent og helligt, sammenlignes med vores eget navn. I den gerning, der sker i egenkærlighedens navn, er der ingen velsignelse. I Jesu navn er alt godt; selv om det er mørkt omkring os, har vi da en faderhånd at holde i, der leder os gennem mørket.

Prædikenen fra aftensangen 1933, „Guð og tíð okkara"[6] (Gud og vores tid) er, som det også indledende oplyses for menigheden, holdt over Jak 4, 13-17, den tekst, der er epistel til Nytårsdag. At teksten hører hjemme under 2. tekstrække, og rettelig ikke skulle være brugt det år, oplyses derimod ikke. Det forklares videre, at Jakob taler meget om praktisk kristendom, at det var ham, der sagde: „Vær ikke blot ordets hørere, men også dets gørere." (Jak 1, 22) I sin form er

5 „Vit hava fingið loyvi at liva í friði og náðum her í okkara smáu, friðsælu oyggjum. Meðan vit frá øðrum støðum frætta um skaðatilburðir, bardagar, neyðir, trongdir og ólukkur, hava vit verið spard fyri alt tílíkt..." H s. 63.

6 H s. 55-60

prædikenen analytisk, en typisk homilie. De enkelte vers gentages i prædikenen, deres hovedindhold tages op og forklares, sættes i relation til, hvad mennesker i dag måtte tænke, og appliceres på aktuelle forhold, før der gås videre. Der er et par henvisninger til lokale, færøske forhold, som nok skal have vundet lydhørhed, da prædikenen blev holdt, men som tillige må betegnes som alment gyldige – selv om en og anden tilhører ved senere oplæsning vist har tilladt sig at trække lidt på smilebåndet.

V. 13-14 indleder det første afsnit, der handler om, at vi er tidens børn, hvorfor vi må beskæftige os med de spørgsmål og forhold, som hører tiden til, arbejde for dette jordiske liv og det daglige brød, så længe vi har behov derfor. Men vi er tillige evighedens børn (Præd 3, 11), og Gudsbarnet i os lever ikke af brød alene, men af hvert ord, der udgår af Guds mund (Matt 4, 4). Den sult kan verden ikke stille. Versene gentages igen, nu fokuseres der sandsynligvis på det danske ordsprog „Mennesker spår, men Gud rå'r." Negativt formanende fremholdes det, hvor ilde det vil gå, uden glæde og velsignelse, hvis ikke vi regner med Gud, hans vilje, magt og velsignelse. Og positivt udfoldes det, at hvis vi regner med Gud, så er vores korte tilstedeværelse her, om end den kun er som den flygtige røg, dog betydningsfuld, rig og dyrebar, fyldt af Gud, fyldt af det evige; liv og tid og alle forhold er i Gud Faders mægtige hånd.

Nu gentages v. 15, „Um Harrin vil, og vit liva..."[7] Dette fyndige ord er så almindeligt i det færøske sprog, at Dahl måske har følt, det til tider blev misbrugt til at kaste et fromt skær over ganske verdslige forehavender. Ifølge hans manuskript har „Um Guð vil" været prædikens oprindelige titel, og det siges nu med en vis, emfatisk styrke, at dette *Deo volente* ikke bare skal være noget, vi efterfølgende hægter på, når vi har lagt vores egne planer og ført dem ud i livet. „Om Gud vil" skal gå før alt andet, for sådan er det: Gud har magt, han råder for, om vi lever eller dør, han tæller vores dages tal. Igen udfoldes det, at hvis vi regner med Gud og lægger alt under hans vilje, giver det tryghed og mod og tålmodighed og sagtmodighed og ydmyghed og – under tidernes skiften – en god fasthed. Og det fremholdes negativt, at hvis vi regner med os selv og stoler på os selv, giver det selvros og opblæsthed og praleri og hovmodstanker og – under tidernes skiften – en sørgelig svaghed. Intet giver styrke og frihed som det at være bundet til Gud, tilføjer den trykte udgave.

Men prædikenen skal slutte endnu mere håndgribeligt, for nu citeres tekstens sidste vers, der handler om at vide, hvad der er godt at gøre, og dog gøre synd. Og der er en konkret synd, som må revses. Der tales om dårlige tider og dårlige råd, men er tiderne værre, end vi selv er? Med en iørefaldende allitteration spørger Dahl, om vi, vores fåtallige, fattige Færøfolk, har råd til hvert år

7 Ikke, som i den nye danske oversættelse: „Hvis Herren vil, så skal vi leve." – Gud kan ville, selv om vi ikke lever!

at bruge hundredtusindvis af kroner på brændevin, samtidig som der klages over, at der ikke er råd til dette eller hint gavnlige foretagende. Pengenes fordærv er en ting, folkets fordærv en anden. I et syndigt levned, i usonet og utilgivet synd er der intet liv, ingen fremtid – kun undergang og død. Prædikenen ender med et ønske til Gud om, at vi må gå ind i det nye år med den bøn og det forsæt at leve et nyt og bedre liv og med Guds hjælp og nåde afstå fra al synd og gøre det gode.

Når man betænker, at prædikenen nærmest har haft funktion af en lang skriftetale ved en gudstjeneste, som først og fremmest skulle være en skriftemåls- og altergangsgudstjeneste på det nye års første dag, er det nærliggende at spørge, hvordan forholdet har været mellem synd og nåde, mellem lov og evangelium. Har denne prædiken vakt syndserkendelse, og da af ens egen eller af de andres synd? Nådestilsagnet har været helt overladt til skriftemålets og altergangens ritualer. Vi har i de foregående prædikener talt så flittigt op og skylder da også at oplyse, at Jesu navn ikke nævnes en eneste gang i denne prædiken om praktisk kristendom. De stykker, der smykket med positive ord handler om at indrette sit liv efter Guds vilje og den deraf følgende rigdom og styrke, tryghed og frihed, er de bedste. Men man begynder at forstå Martin Luthers betænkeligheder.

c. Guds hånd

Nytårsdag 1928

Guds faderhånd nævnes i alle disse prædikener over frit valgte tekster, men nærmest en passant og får derfor ikke den efterlyste prægnans. Så er der mere at hente i de to prædikener over 2. tekstrækkes evangelium, Matt 6, 5-13. Den markante formulering „Gud holder alle trådene i sin hånd"[8] får Lisbeth Michelsen til at antage, at vi her har at gøre med traditionel, luthersk-ortodoks prædestinationslære, idet hun får associationer til et dukketeater med mennesker som leddeløse figurer og Gud som den store aktør.[9] Det er i prædikenen i L „Tid og evighed,"[10] der oprindelig blev holdt på dansk i Havnar kirke nytårsdag 1928 og allerede samme år oversat og trykt under overskriften „Tíð og ævir," men dog ikke uden en vis elaboration. Det fremgår bl. a. af det billede, der er benyttet til at vise tidens gang. I den danske original hedder det:

8 „... hann hevur allar teymarnar í síni hond." L s. 63.
9 Sådan må det tolkes, når hun noget bagvendt siger, at Gud i denne prædiken sammenlignes med en marionetdukke. Michelsen 1983, s. 153 og 162.
10 Dahl 1928c.

„Tiden ruller, og Tidens Strøm flyder af sted." Hjulet forsvinder helt i den færøske udgave, og strømmen antager snart en anden karakter. Først siges det, at tiden går sin jævne, faste gang, og at tidens strøm løber som vant, uden ophold, dag for dag, år for år. Men så fødes pludselig en ny association, og nu er det ikke strømmen i åen, men havstrømmen, der tænkes på. „Det er som med havet, det stiger, det falder, der bliver lavvande, der bliver højvande."[11] Man kan vel ikke sige om strømmen i åen eller bækken, at den er statisk, alt efter mængden af regn vil der være mere eller mindre fart på strømmen, og i værste fald går åen over sine bredder. Men en vis trivialitet, en vis monotoni er der dog over billedet, og sådan er livet måske ikke. Dahls præstegård lå smukt placeret mellem den store å Sandá, der via et vandfald bruser ud i strandkanten, og havet. Her var det en anden slags strøm, han kunne iagttage, og denne strøm egner sig fortrinligt til en beskrivelse af livets vekslende gang. Han forfalder ikke til en allegorisk brug, men lader billedet dukke op tilpas tit til, at det vil huskes. Det, der ikke har fået forbindelse til det evige, skyller bort i tidens flod.[12] Jesus, som gjorde skel i menneskehedens historie, den eneste, som tiden kan regnes ud fra, beskrives som en klippe i tidens strøm.[13] Livets kerne beholdes, mens skaller og skræller falder af og bliver borte i tidens strøm,[14] således som man kunne iagttage det affald, der blev smidt i havet, ligge og flyde frem og tilbage, til det pludselig var forsvundet.

Dispositionen kan anfægtes for en skæv og mindre hensigtsmæssig fordeling af sidetallet. Afsnit I, der behandler *tiden*, fylder 3 sider, afsnit II, der handler om *bønnen*, ligeledes 3 sider, mens afsnit III om *barnebønnen* kun får knapt 1½ side. Heller ikke i forhold til teksten er der balance, for det første afsnit har ikke det mindste med evangeliet at gøre, men ender til gengæld med 8 citater fra Matt, Luk og Joh.[15] Det andet afsnit behandler Matt 6,6: „Men når du vil bede, så gå ind i dit kammer og luk din dør og bed til din Fader, som er i det skjulte. Og din Fader, som ser i det skjulte, skal lønne dig." Vers 9-13, bønnen Fadervor, som de fleste vel vil anse for et hovedstykke i hele evangeliet, klares i det sidste og korteste afsnit. Der er ikke noget i vejen med prædikenens tema, *Tid og evighed,* disse sammenhængende og dog så modsatrettede begreber, som vi tidligere har set hos Dahl under gudstjenestens synsvinkel. De emner, der er valgt til behandling, er også gode, bevægelsen går i prædikenen fra tidens gang som et generelt problem over bønnen som evangeliets hjælp til tidens børn og slutter med det, der er mere: gudsbørnenes gode og rige bøn til den himmelske Gud og Fader.

11 „Tað er sum við sjónum, hann fløðir, hann fjarar, tað rennur úr, tað rennur í." L s. 59.
12 L s. 60.
13 L s. 62.
14 L s. 66.
15 Matt 26, 18; Joh 12, 35; Luk 13,33; Joh 5, 17; Joh 4, 34; 9, 4; Matt 25, 13 og Luk 12, 46.

Det første afsnit taler om, at det ikke nytter for os at prøve at få tiden til at gå eller at slå den ihjel. Så er det mere værd med Helligåndens hjælp at forsøge at tale praktisk om tiden. Tre ting nævnes:

– at tiden er en tom ramme, og at det derfor mere end leveårenes antal gælder om, hvilket indhold vi fylder vores tid med

– at tiden er kort, at vi selv er tidens børn, og at vi ikke får den tid tilbage, vi forspildte

– at før og efter vores begrænsede tid er evigheden. Jordelivet bør derfor få noget af evighedens værdi, som kan bestå på regnskabets dag.

Hvem andre end Jesus kan nu lære os således at leve *sub specie aeternitatis?* Jesus „falder ikke hen i dybsindige, sentimentale Betragtninger over Tiden,"[16] men tager den, som den er. Med de nødvendige 8 skrifthenvisninger demonstreres det, at han er helt enig med prædikanten om de tre kriterier for et ret syn på tid og evighed.

Der er dog langt mere at hente i andet afsnit, som er prædikenens hovedafsnit, for her vises, hvordan Jesus leder os hen til evighedens tærskel med ordene om bønnen. Den er bindeleddet mellem os, tidens børn, og det evige. Det vises i tre udførelser, der nok er parallelle, men også fører en udvikling med sig:

> – Ved Bønnen er Samfundet bevaret mellem den synlige Verden, alt det som forsvinder, og den usynlige Verden, alt det som bestaar
> – mellem den evige, almægtige og barmhjertige Gud – og mig lille, skrøbelige, stakkels Menneskebarn.
> – I Jesus vor Herre kommer Gud til os. I Bønnen i Jesu navn kommer vi til Gud.[17]

Gud skildres her med adjektiverne evig, almægtig og barmhjertig. Men derefter udbygges gudsbilledet ved en personlig tolkning af de tre udtryk, at Gud er i løndom (som det hed dengang), at Gud ser i løndom, og at Gud skal betale os. Vi er i den timelige og sanselige verden, ser en række skiftende begivenheder og vekslende hændelser; men det synes at være småt med mening, sammenhæng og formål, hvis dette timelige er det eneste. At Gud er i løndom, betyder, at han er bag ved alt, styrer med magt og visdom, at også vi selv med liv og tid og skæbne er i hans hånd. Også i alt, som er lønligt, skjult og mørkt for os, er Gud. At Gud ser i løndom, betyder, at han finder vej i det skjulte, at intet undgår hans øje, og at intet er unddraget hans kærlighed og trofasthed. Da han ved, hvad vi trænger til, kan vi trygt komme til ham. Disse udsagn støttes med Sl 139, 12 og 1 Pet 5, 7. At Gud skal betale os, udlægges på den

16 Således det danske manuskript.
17 Citeret efter manuskriptet. F.

måde, at Gud er trofast og ikke vil svigte eller forlade os, men engang skal åbenbare, hvad der for en tid *måtte*[18] være skjult for os. Vi skal få at se, at han i nåde og barmhjertighed førte os ad den rette vej. Dette sjælesørgerisk vigtige sted har Dahl i postillen fundet behov for at udvide: „At noget her er skjult for os, er ikke, fordi Gud er vred og hård og ikke vil give os lov til at se det, men det er, fordi han ved, at vi endnu ikke kan tåle at se det, og har medlidenhed med os."[19]

Dahls forklaring til påkaldelsen fylder halvdelen af den plads, der nu i det tredje og sidste afsnit af prædikenen er afsat til at gennemgå „barnebønnen". Det er stadig gudsbilledet, der trænger sig på, og fortroligheden bliver stadigt stærkere. En sådan Gud kan vi, jordens og tidens børn, bede til, „... opløfte vore Øjne og vore Hjerter til Gud og sige: Vor Fader, du som er i Himlene. Dette forunderlige, barnlige og enkle, rige og dybe: Vor Fader, du som er i Himlene. Vi kan gribe om Guds vor Faders Haand og lade os lede af ham, og vi kan betro alt vort til Guds vor Faders Kærlighed."[20]

Ud fra en saglig vurdering af det sidste afsnits korthed i forhold til prædikenens længde kan man beklage, at der ikke skulle kunne blive mere plads til at gå i dybden med den bøn, som siges at være mere end blot bindeled mellem det timelige og det evige. Man kan også beklage, at det skal være nødvendigt at formane til at bede med Jesu sindelag – ham, der sagde: Søg først Guds rige og hans retfærdighed – og at alle bønnerne skal sammenfattes under de to: bønnen om Gud selv og bønnen om Guds gaver. Men man tilgiver meget, når man lægger mærke til, hvordan Dahl gør sig til ét med sine tilhørere og følges med dem ind i lønkammeret: „Så beder vi af inderste sjæl, at Gud med sin Helligånd må lære os at bede barnebønnen, som Jesus har givet os..."[21] Og man synes for en gangs skyld, at prædikenen har fået den rigtige, markante slutning i sit doxologiske crescendo: „Ja, hálovaður veri Guð í dag og um aldur og ævir allar! Amen."[22]

Nytårsdag 1940

Mange elementer genkendes i den tilsvarende prædiken i H fra 1940 „Guð er – Guð sær – Guð veit" (Gud er – Gud ser – Gud ved), hvor dog en større del af evangelieteksten tilgodeses. Det første hovedafsnit argumenterer – med de

18 Ordet fremhæves såvel i manuskriptet 1928 som i L s. 64.
19 „At nakað her er fjalt fyri okkum, er ikki tí, at Guð er vreiður og harður og ikki unnar okkum at fáa tað at síggja, men tað er tí, at hann veit, at vit enn ikki eru før fyri og ikki tola at síggja tað, og at hann tí vil várkunna okkum." L s. 64.
20 L s. 65, her efter det danske manuskript med de originale understregninger.
21 „So biðja vit av innstu sál, at Guð við sínum heilaga anda má læra okkum at biðja barnabønina, sum Jesus hevur givið okkum..." L s. 65.
22 L s. 66.

hykleriske farisæere in mente – dualistisk for, at der er to måder at bede på, to måder at fejre Nytår på, to måder at leve på: den udadvendte, hvor det gælder om at blive set af mennesker, og den indadvendte, hvor man først og fremmest er stille for Guds åsyn.[23] Vi hører i dette afsnit lidt om dem, der holder Nytår ved at gå ud på gader og stræder og holde larm og spektakel, råbe og skrige. Vi hører om dem, der har så travlt, at de ikke har tid til at leve. Det midterste hovedafsnit, der behandler de tre verber om Gud i versene 6 og 8: er, ser og ved, er i al sin aktualitet et typisk førkrigsprodukt. I en tid, hvor stærke, onde magter er sluppet løs og farer ødelæggende og hærgende frem, så ingen synes i stand til at holde dem tilbage, siges det til os, at Gud er og har al magt i himmel og på jord. I en tid, hvor mennesker i frygt og angst spørger, hvordan det vil gå, og om de nogensinde vil komme frem i den lyse dag, siges det til os, at Gud ser, ja endda både frem og tilbage! I en tid, hvor mennesker både her og der er bekymrede for det ene og det andet, for fremtiden, for mad og drikke, for selve livet, lyder ordet til os, at Gud ved, hvad vi trænger til.

At Gud er, kræver dog efter prædikantens mening at blive yderligere understreget, til dels med citater fra Sl 2, 1-4. 10-11. Selv om det i denne onde tid kan være skjult for os, at Gud er, så er han stadig ikke sat fra magten, men fremmer sine rådsbeslutninger og har fortsat trådene i sin hånd. Mennesker kan lægge sine onde planer og prøve at fremme dem. Men Gud kan vende alting. Han lægger sine visdoms- og frelsesråd, og dem kan ingen fordreje. Han fremmer sine barmhjertigheds gerninger, og dem kan ingen forhindre.

Gud vil altså det gode. I den afsluttende mikro-gennemgang af Fadervor lægges vægten igen på det fortrolige gudsbillede:

> Denne Gud, der er og ser og ved, er ikke kun en evig og almægtig Gud, ikke en streng og hård herre, ikke fremmed og stedt langt borte fra os, men han er Fader.
>
> Jesus siger heller ikke kun, at Gud er og ser og ved; men han siger: Din Fader er i løndom, din Fader ser i løndom og jeres Fader ved, hvad I trænger til.
>
> Gud er en god og trofast og barmhjertig Fader. Han har Faders hjertelag og omsorg.
>
> Og Faderen er nær hos os, sine børn, så nær, at han tager os ind i sin kærlighed og holder os i sine stærke faderarme.[24]

De enkelte bønner i Fadervor klares på seks linjer. Vægten ligger på den afsluttende lovprisning – man fristes til at kalde den en doxologi i krigstid – „at mens i denne verden riger opstår og går til grunde, er riget hans, og mens mænd her på jorden kæmper om magt og ære, er magten og æren hans i al evighed."[25]

23 Ricard 1915a, s. 59f, hvorfra denne indledning er lånt, kalder dem *Facademennesker* og *Lønkammermennesker*.
24 H s. 73, min oversættelse.
25 „at meðan í hesum heimi ríki koma upp og ríki fara til grundar, *ríkið er hansara*, og at, meðan her á fold menn stríðast um vald og heiður, *hansara er valdið og heiðurin um allar ævir!*" H s. 7.

5. s. e. påske 1925

Mønsteret gentager sig endnu engang, når vi går til 5. s. e. påske med 1. tekstrækkes evangelium om bønnen i Jesu navn, Joh 16, 23b-28. Prædikenen, der med samme overskrift, „Bøn í Jesu navni", er gengivet i L, er endda holdt første gang på dansk i Havnar kirke i 1925 og går altså forud for alle de her undersøgte nytårsprædikener. Ifølge notater på manuskriptets forside er prædikenen senere holdt i ikke færre end 10 forskellige bygder[26] – på et tidspunkt også oversat til færøsk – hvoraf man vel kan slutte, at emnet bøn her har fået en behandling, som Dahl selv har været ganske godt tilfreds med.

Dahl deler sit manuskript i fire afsnit: I Faderen, II Bønnens væsen, III Bønnens velsignelse, IV Bønhørelse. Iberegnet evangelieteksten fylder det første afsnit med sine tre sider næsten halvdelen af prædikenen, mens der kun er ca. en side til hvert af de øvrige afsnit.

Overskriften *Faderen,* som ikke forekommer i den trykte version, er kun delvis dækkende for det første afsnits indhold. Der begyndes og sluttes med det samme citat fra prædikenteksten, v. 23b-24, men i anden omgang gengives dog kun v. 23b og v. 24b. Det andet afsnit fremstår derved som et indskud, mens det tredje afsnit bliver en udfoldelse af v. 23b: „Sandelig, sandelig siger jeg eder, hvad som helst I bede Faderen om, skal han give eder i min Navn," og det fjerde direkte indledes med v. 24b: „Beder, og I skulle faa, for at eders Glæde maa blive fuldkommen." Uden at være nogen homilie kommer prædikenen ved denne disposition til at fremstå som en meget tekstnær udlægning.

I det første afsnit præsenteres vi for den velkendte dialektiske model. Som diametrale modsætningerne anføres, som man kan tænke sig, de to verdener, den timelige og den evige. I den timelige verden synes alt lukket og afgrænset, menneskene er overladt til sig selv. Sorg og glæde, liv og død synes undergivet de rene tilfældigheder, at være styret af en blind skæbne eller ubønhørlige love. Ufri klager sjælen som en vingeskudt fugl stænget i bur. Den evige verden derimod beskrives ved en henvisning til den levende Gud og Fader i himlen, „som har et Hjem til os i sit evige Rige, som tager imod os med en Faders Kærlighed, som taler til os med en Faders Røst og vil have os hos sig som sine Børn, under [sin] Velsig[nelse] og Varetægt."[27] Tekstens resterende vers, 25-28 bruges nu til at vise, hvordan Gud har åbenbaret sig for os i Jesu tale, hvordan Jesus vil lede os til sin Gud og Fader, for at vi skal have det samme levende forhold til Gud som han. Herved kommer da forbindelsen mellem den evige og den timelige verden i stand; det personlige forhold mellem den levende Gud og menneskene, mellem fader og barn, finder sit udtryk i bøn: „Taler Gud til os i Jesus

26 Gøta, Klaksvík, Svínoy, Vestmanna, Kvívík, Kollafjørður, Vágur, Mikladalur, Húsar, Leirvík.
27 L s. 243, her citeret efter det danske manuskript.

Kristus, vor Herre og Frelser, taler han til os med en Faders Røst – taler han Livets varme, hellige, kærlige Ord til os – saa kan vi da ikke tie."[28]

Bønnens væsen vil jeg ikke indlade mig på at forklare, siger Dahl i andet afsnit, og når nogen indledende formulerer sig sådan, kan man regne med, at det netop er lige, hvad der sker: bønnens væsen begrundes ved, at mennesket som skabt i Guds billede ikke kan være fremmed for Gud, men at der dog må være en samhørighed. Efes 2, 10; Sl 94, 9; ApG 17, 28 og Rom 8, 16 anføres som tilstrækkeligt lys og vejledning om disse forhold. Postillen fortsætter med noget så usædvanligt som et teknisk bevis. Fra de moderne radioapparater ved man, at der i grunden ikke er nogen grænse for, hvor langt menneskets tale kan høres, og at det mellem luftens mange forskellige lyde kan lade sig gøre at skelne den enkeltes tale klart og tydeligt. Som afsender og modtager svarer vores hjerte og Gud til hinanden.

Men større og vigtigere end alle forklaringer er dog bønnens velsignelse: at vi i bønnen dag for dag kommer Gud og hans kærlighed stadigt nærmere: „At eje en Gud, som ikke er langt borte, kold og hård og streng, men som er nær, altid tilstede, og som med sin faderhånd leder sit barn, det er velsignelse."[29] Sådan den færøske tekst, mens den danske om muligt er endnu mere fortrolig: „... ikke en Gud langt borte, men nær, som Faderen med Barnet i sin Favn." Og da nu Gud er så nær, er der ingen forhold, som vi ikke kan gå til Gud med, men må bære alene. Hvor vi så er, kan vi få hjælp og råd og kraft; hvad enten vi er ude eller inde, borte eller hjemme, er vi i Faderens hus.

I det afsluttende afsnit sættes bønhørelsen i forbindelse med den fuldkomne glæde. Dahl er udmærket klar over, at hans uforbeholdne ja anfægtes af folk, der har råbt og bedt uden at få svar. De afvises kort med den besked, at det ikke skyldes Gud, men f. eks. at vi i sløvhed og ligegyldighed forsømte bønnen eller søgte vores eget. Det hører med til bønhørelse at lægge sin sag tålmodigt i Guds hånd og vente på hans time. Manuskriptet slutter med en illustration, som skal anføres her i sin hastige form, fordi den er bedre end postillens mere nøgterne ord:

> (Sammenstød af „Republic" og „Florida" paa Atlanterhavet i tæt uigennemtrængl. Taage – synkefærdige – Alt Haab ude „To Skibe i Havsnød, kom os til Hjælp" – Time efter Time, 14 Timer samme Signal – sank Tomme for Tomme – Ingen Hjælp – Taagen lettede – en Snes Skibe, hidkaldte fra forskellige Sider – Bagom Taagen) G[uds] Kærlighed virksom bagom Taagen, Hjælpen undervejs, thi „Faderen selv elsker dig."[30]

28 Manuskriptet til L s. 244, enkelte forkortelser skrevet fuldt ud af mig.
29 „At eiga ein Guð, sum ikki er langt burtur, kaldur og harður og strangur, men sum er nær, altíð hjástaddur, og sum við faðirhond síni leiðir barn sítt, tað er signing." L s. 245, min oversættelse.

Radiobølger og bøn. Sammenstødet mellem Royal Mails passagerskib SS Republic og emigrantskibet SS Florida den 23. januar 1909 er gået over i historien som The First Radio Rescue. Kun de 6, der omkom ved selve forliset, døde. Takket være „marconimanden" Jack Binns utrættelige indsats lykkedes det at hidkalde hjælp og bjærge begge skibes passagerer og besætning, i alt over 1650 mennesker. Allerede i 1905 havde en fransk tegner forudset radiosenderens betydning for trafiksikkerheden på havet. Henri Lanos i Je sais tout, *juli 1905.*
Mary Evans Picture Library.

Postillen taler eufemistisk om Guds kærlighed bag tågen. Når den sommetider letter, ser vi og erfarer da den rige og underfulde bønhørelse, der i sandhed gør os glade, fordi den bringer bud om, at Faderen selv elsker os.

Så forskellige som de to verdener er, så er det immanente og det transcendente dog så nær, at de i grunden kun adskilles af den tynde membran, der hedder uigennemsigtighed. I Jesu gudsåbenbaring tages den bort og erstattes af bønnens forbindelse og klarsyn. Det fremgår også af de tre sidst undersøgte prædikener, at det er i den sjælesørgeriske forkyndelse, henvendt til mennesker, der kæmper bønnens kamp i usikkerhed, tvivl og anfægtelse, at Dahls gudsbillede træder stærkest og smukkest frem. Det kneb med at se det i den statistiske optælling, men i disse tre prædikener findes gudsbilledet i tre forskellige udgaver, hver gang skildret i løbet af en enkelt side med mange, forskellige ord:

30 Manuskriptets sidste side, Dahls understregninger.

Sidetal	**Det sande gudsbillede** (Gud er…)	**Det ufuldkomne gudsbillede** (Gud er ikke kun…)	**Det falske gudsbillede** (Gud er ikke…)
L s. 64	finder vej, øje, magt, kærlighed, trofasthed, ser, kender, barmhjertighed, hænder, omsorg, langmodig		vred, hård, under os ikke at se
H s. 73	er, ser og ved, fader, god, trofast, barmhjertig, hjertelag, omsorg, nær, stærke faderarme	evig, almægtig	streng og hård herre, fremmed, langt borte
L s. 245f	nær, altid til stede, faderhånd, leder sit barn, nåde, rigdom, fader, rig, god, gaver, hjælp, råd, kraft, magt, velsignelse		langt borte, kold, hård, streng

Den hånd, der hører hjemme i disse sammenhænge, kan, som vi har set, betegne flere forskellige gudsegenskaber: almagt, vilje, vejledning, gavmildhed, omsorg, varetægt, beskærmelse, nåde, barmhjertighed, kærlighed og trofasthed. I prædikenen i H til Kristi himmelfartsdag, der bygger på ordene om, at Jesus tog sæde ved Guds højre hånd, får hånden foruden alt det her nævnte også lov til at symbolisere den stærke og evige, allestedsnærværende kærlighed, som Paulus skildrer så klart i Rom 8, 38f.[31] Det, der er det allervigtigste, er måske endda ikke det gudsbillede, der her åbenbarer sig, men menneskets reaktion, den følelse af tryghed i Guds nærvær, som manifesterer sig så tydeligt i disse trøsterige prædikener.

d. Det sande gudsbillede

Den skematiske opstilling af gudsbilledet, som kunne udføres på basis af prædikener om bøn, bør ifølge vores „ouverture" – prædikenen til 15. s. e. trin. 1935 – suppleres yderligere, før vi kan danne os et fuldkomment indtryk af Dahls opfattelse. „Jesus siger, at Gud er…", „Det er Jesus, der lærer os at bede til Gud Fader", „Gud taler til os i Jesus Kristus," sådanne udsagn, som det ikke har skortet på i bønsprædikenerne, taler vel om en gudsåbenbaring i Sønnen,

31 H s. 275.

men ikke på en sådan måde, at denne åbenbarings eksklusivitet kan siges at fremgå umiddelbart af sammenhængen. Det gør den imidlertid i prædikenen Trinitatis søndag 1938, der efter det nødtørftige blyantskrevne manuskript trykkes i H under overskriften „Alt." Teksten er efter 2. tekstrække Matt 28, 18-20, og som man næsten kan gætte, følger Dahl den klassiske disposition, idet han efter en længere indledning knytter det, han vil sige, til de fire sætninger i teksten, hvor former af ordet *alt* forekommer: En stor magt (v. 18b), et stort bud (v. 19), en stor opgave (v. 20 a), et stort løfte (v. 20b). Det problematiske ved denne inddeling er naturligvis, at perikopens karakter af dåbsbefaling svækkes, idet v. 19b, der mangler ordet *alt*, da ikke kan få tildelt noget selvstændigt afsnit, men bliver sekundært og underordnet under missionsbefalingen. Dahl taler om den uvurderlige rigdom, velsignelse og nåde, der knytter sig til døbeformelens og trinitatisdagens tre navne, og kan således ikke siges helt at undgå den fare, som hans disposition medfører. Om prædikenen generelt skal det her kun siges, at man fornemmer et udpræget modsætningsforhold mellem Jesu rige og denne verdens riger og konger. Der er ikke tale om dialog, men konfrontation; de imaginære modstandere behandles med ironi for ikke at sige sarkasme;[32] det er så som så med optimismen, når det gælder missionens fremgang.

Men prædikenen er vigtig, fordi også den indeholder en række udsagn om Gud, som vi kan sætte ind i vores skema.

Sidetal	**Det sande gudsbillede** (Gud er...)	**Det ufuldkomne gudsbillede** (Gud er ikke kun...)	**Det falske gudsbillede** (Gud er ikke...)
H s. 297	Jesus kom fra Gud for at føre os tilbage til Gud, åbenbarede Gud for os, lærte os Gud at kende, førte os ind i livssamfund med Gud. Med Jesus kan mennesket kende og eje Gud som fader. Jesu magt, Jesu beskærmelse, Jesu varetægt.	skjult, ukendt, højt ophøjet, almægtig, ufattelig, en frygtelig gåde	uden Jesus ejede vi ingen Gud

Det sande gudsbillede som sådan bliver måske ikke klarere, for de positive udsagn, som man skulle forvente at finde om Gud, mangler ganske, mens al vægt

32 Af indledningen, H s. 295: Hvis andre mennesker havde taget så store ord som Jesus i sin mund, da var det blevet anset for „óðamannatos, reyp og gabb og ørskapur" (galimatias, pral, sludder og vrøvl), fordi de da havde været uden for al menneskelig begrænsning.

i stedet lægges på Jesus. Når udsagnene alligevel kan siges at formidle en vigtig erkendelse, skyldes det deres negative og negativt afgrænsende karakter. Vi bliver nu i stand til at se, hvilke af Guds egenskaber der for Dahl er væsentlige, hvilke han anser for uvæsentlige, og hvilke han endda må afvise.

Til sammenligning kan det være godt med en systematisk gennemtænkt oversigt over Guds egenskaber som f. eks. i Peder Madsens dogmatik. Ifølge Madsen fremgår Guds egenskaber af hans væsen:

– Af Guds absoluthed afleder Madsen, at Gud er *evig* og *allestedsnærværende,* (absolut uafhængig af tid og rum).

– Af Guds personligheds form afledes hans *alvidenhed* (altomfattende og fuldkomne viden) og *almagt* (Guds viljes absolutte magt over sig selv og over verden).

– Af Guds personligheds etiske indhold afledes *kærligheden* (Guds givende og selvmeddelende egenskab, nåde, miskundhed, barmhjertighed), *hellighe-den* (den fordrende egenskab), *retfærdigheden* (den gengældende eller dømmende egenskab, herunder etisk uforanderlighed, trofasthed, nidkærhed, vrede og had mod synden) samt *visdommen* (Guds teleologiske egenskab).[33]

Nu er det ikke Dahl selv, der har søgt at give en systematisk skildring af Gud, men os, der forsøger at systematisere det, vi har fundet i hans prædikener. Og her prioriteres Guds egenskaber ganske anderledes:

– Øverst finder vi en egenskab, som helt mangler hos Madsen, nemlig Guds *omsorg*. Måske kan den forklares som en sammensmeltning af Guds *kærlighed* (hans nåde, barmhjertighed, at Gud giver), dernæst Guds *allestedsnærværelse* (eller rettere umiddelbare nærhed – et af de udtryk, som Guds hånd symboliserer) og for det tredje Guds *almagt* (vilje, veje og magt, adjektivet almægtig).

– Af sekundær betydning er Guds *hellighed* (ære, åsyn, adjektivet hellig), Guds *evighed* (evig, er fra begyndelsen) og Guds *alvidenhed* (hvorunder han vel ville regne Guds visdom).

– *Retfærdigheden* optræder kun for så vidt, som Gud er trofast.

Der prioriteres altså efter det nære, personlige forhold, hvorved det majestætiske, ophøjede, fremmede og skjulte karakteriseres som en falsk eller i bedste fald ufuldkommen gudserkendelse, ja, selv evighed og almagt kan falde ind under denne dom. Guds hårdhed, strenghed og vrede afvises pure.[34]

33 Madsen 1912-1913, s. 221-241.

34 Guds vrede nævnes to gange i postillerne, men kun, fordi ordet indgår i et citat, L s. 135 efter Birkedals *Jeg så ham som barn* v. 4, H s. 225 efter Sl 2, 5.

C. TEODICÉPROBLEMET

Dahl er naturligvis ikke ene om at hævde Guds eksklusive åbenbaring i Jesus Kristus. Vi finder den også fremsat med stor styrke hos en af de prædikanter, han beundrede, og i en af de prædikener, han lod sig inspirere af. Her, hvor forsynstroen sættes på prøve, befinder vi os stadig i nærheden af det nytår, hvortil Dahl knyttede noget af sin varmeste forkyndelse om Gud Fader. Vi skal beskæftige os med Dahls prædiken i L til Søndag efter nytårsdag, 2. tekstrækkes evangelium Matt 2, 13-18 om flugten til Egypten og barnemordene i Betlehem. Det blyantskrevne manuskript er færdigt udarbejdet, måske til trykning i en eller anden sammenhæng, uden de sædvanlige punkter og understregninger, men med markeret adskillelse mellem de fire afsnit. Vi kan således ikke sætte årstal på prædikenen, men vil med det samme påstå, at den ikke er skrevet uden en vis inspiration fra den tilsvarende prædiken i Thorvald Klaveness' samling *Nye prækener,* der udkom i Kristiania 1915.

Klaveness og den moderne prædiken

Thorvald Klaveness (1844-1915) var i årene fra det tyvende århundredes begyndelse og fremover en forgrundsfigur og frontkæmper såvel i norsk kirkeliv som i brydningsfeltet mellem kristendom og kultur. Under påvirkning fra moderen, der var stærkt grebet af vækkelsesbevægelserne, begyndte han som anerkendt ortodoks og pietist i sine tidlige præsteår, men førtes i moden alder over i den modsatte lejr og blev en af lederne på den liberale fløj. Eivind Berggrav, der blev hans medarbejder og senere arvtager som redaktør af tidsskriftet *Kirke og Kultur,* siger i et positivt tegnet portræt, at denne overgang havde karakter af indre udvikling og ikke skyldtes ydre modsætningsforhold. Han kendte ikke til noget brud med barnetroen, og det var ikke uden indre grund, når han senere kom til at præge udtrykket „opdragelses-kristendom" og hævde dets ligeværd ved siden af den da eneherskende „vækkelses-kristendom". Fra ungdom til alderdom findes to synlige og uforanderlige strømninger i hans livsløb: troen på Guds nåde i Jesus Kristus og en medfødt og indgroet respekt for al sand kultur. Da han under indflydelse af professor i systematisk teologi i Oslo Frederik Petersen – der indledte den liberale teologi i Norge – skiftede hele det dogmatiske system ud, var det en lige så naturlig proces som at skifte ham.

Berggrav sammenfatter den teologi, som Klaveness efterhånden antog, i tre „kjetterier": først det at ville bygge bro mellem den kristne tro og den nyere

tids tænkemåde og livssyn (herunder kravet om den teologiske forsknings frihed), dernæst kampen mod læren om Bibelens ufejlbarlighed, og for det tredje og væsentligste uviljen mod det gamle forsoningsdogme. Over for Jesu forsoning fastholder Klaveness hele den evangeliske tro, mens han nægter at kalde Anselms stedfortrædelseslære en kristen grundsandhed. Vi frelses ene og alene af Guds uforskyldte nåde i Jesus Kristus, men det går ikke an at gøre den måde, hvorpå Gud har tænkt dette, til genstand for en spekulation, som folk så igen skal tro på for at blive frelst. Dette opgør har også en etisk side: „Hvad dogmatikken saa end siger, saa er der ogsaa en sindelagets og gjerningens retferdighet uden hvilken ingen gaar ind i Guds Rige."[1] En frigjort og glad barnebevidsthed over for Gud og søskendefølelse over for alle mennesker skulle træde i stedet for den gamle saliggørelsesorden med dens kvælende og knugende trældom og krav på stemninger og følelser.

Den konservative norske kirkehistoriker Carl Fr. Wisløff har rettet en voldsom kritik mod Klaveness' etik, som ved at gøre moralen til lov svækker den synderkendelse, der er en forudsætning for evangeliet om nåden i Jesus Kristus. Klaveness' grundsyn har en farlig affinitet til almenreligiøsiteten, og han bærer en stor del af ansvaret for den reduktion og indsnævring af prædikenens indhold, som kom til at præge forkyndelsen i Norge,[2] skriver Wisløff. Skollevoll, der påviser, hvordan Klaveness' teologiske systemskifte også modsvaredes af et nyt homiletisk program, er ligeledes stærkt kritisk: „Gløden og alvoret har ikke forandret sig, men dogmatisk har en frontforkortning funnet sted. Og istedenfor å forkynne ved å trenge stadig dypere ned i bibelordet og utlegge det slik at dette selv avgjør problemstillingen, blir udgangspunktet for prekenen bestemt av et antatt aktuelt behov hos dem det skal prekes for."[3] Men i samtiden blev Klaveness læst og beundret over hele Norden,[4] ja, han dannede ligefrem skole. Således betragter den islandske kirkehistoriker og senere biskop Jón Helgason det som et godt varsel, at Klaveness' prædikensamling er den af de aktuelle nordiske prædikensamlinger, der har fundet vej til de fleste præstehjem: „Og at hos allerede findes præster, som har faaet mod til at forlade de gamle udtraadte stier og til i sin forkyndelse at vove forsøget med en mere tidsmæssig form for evangeliets gamle aandsindhold, det kan sikkert for en del tilskrives direkte eller indirekte paavirkning fra Klaveness."[5]

1 Berggrav 1946, s. 78.
2 Wisløff 1971, s. 130.
3 Skollevoll 2001 s. 334.
4 Foruden de norske bidrag bringer *Kirke og Kultur* ved hans død i 1915 også taknemmelige hilsener fra Danmark (V. Ammundsen), Sverige (J. Källander), Finland (A. Hjelt) og Island (Jón Helgason). Kirke og kultur 1915, s. 180-189, 193-197.
5 Helgason 1915, s. 195. I forordet til sin egen postil opgiver Helgason lidt usædvanligt sine forbilleder, bl.a. de typisk moderne prædikanter Geyer og Rittelmeyer fra Tyskland og Leonh. Ragaz fra Svejts, nordmanden J. J. Jansen, men først og fremmest Klaveness. Helgason 1932, Formáli, upagineret. Jvnf. Winkler 1990, s. 611.

Thorvald Klaveness, den norske præst, der ved sin død i 1915 blev rost som en stor fornyer af prædikenen i hele Norden. Dahl kan have haft mulighed for at høre ham i København i 1906.
Foto i E. Berggrav: Norske Kirkeprofiler.

Den liberale teologis homiletiske bidrag er den prædikentype, der med Fr. Niebergall er blevet betegnet som den moderne prædiken. Positivt forstået opstår den moderne prædiken som et forsøg på at overvinde den fremmedgørelse over for kirken, dens forkyndelse og sprog, som omkring det 20. århundredes begyndelse prægede såvel den dannede befolkning som de brede masser. Prædikenen skulle som „kultische Gemeindeseelsorge" både give tilhørerne fred, frihed og glæde (de såkaldte „Quietive") og anspore dem til kritisk deltagelse og praktisk medansvar for det sociale liv (de såkaldte „Motive"). For at nå det mål måtte prædikenen tage afsæt i den aktuelle menigheds eksistentielle og terapeutiske behov og betjene sig af det moderne menneskes sprog og begreber.

Der er snarere tale om en tendens eller bevægelse blandt en gruppe teologer end et fuldt udbygget koncept. Da Nibergall endelig i 1929 skriver den moderne prædikens historie, udgår han ikke fra et forud givet prædikenbegreb, men vinder frem til sit idealbillede ved en deskriptiv analyse af nyere prædikensamlinger.[6] Man finder en lignende beskrivelse i nordisk sammenhæng hos Otto S. Holmdahl i 1920, måske nok forudindtaget, men derfor også desto klarere.[7] Holmdahl skelner mellem den traditionelle forkyndelse (og det vil i svensk sammenhæng sige schartauansk, kirkeligt ortodoks og pietistisk påvirket prædiken) og den nyere forkyndelse (teologisk mangfoldig, men formelt frigjort fra den gamle, kunstmæssige prædikemåde). Der fremhæves tre væsentlige kendetegn:

6 Wintzer 1969, s. 177.
7 Holmdahl 1920, s. 170.

1. Den traditionelle forkyndelse har et abstrakt dogmatisk standpunkt, mens den nyere forkyndelses standpunkt er empirisk, bestemt af tidens stærkt udviklede sans for det virkelige, historiske og erfaringsmæssigt konstaterbare.

2. Den traditionelle prædiken er formalt set naivt autoritativ og deduktiv i sin opbygning. Skriftsteder læses ikke i deres tekstmæssige sammenhæng, men bruges demonstrerende og underordnet prædikenens tankegang. Den nyere prædiken er induktiv og bevæger sig fra det konkrete, umiddelbart forståelige til de sammenfattende abstrakte udtryksmåder.

3. Den traditionelle forkyndelse er virkelighedsfremmed; den forsømmer fordomsfrit at tage udgangspunkt i det fælles religiøse behov, der manifesterer sig i kirkebesøget. Den nyere forkyndelse derimod er – med Niebergalls udtryk – forståelig, virksom og frem for alt interessant, idet den ikke forbigår de religiøse spørgsmåls problematiske karakter. Den nyere forkyndelse er aktuel og vil vise evangeliets aktualitet også for sin tids mennesker.

Da den moderne forkyndelse sidst i 1920-erne så sig distanceret af den dialektiske teologi, måtte dens fortalere nødtvungent indrømme, at den aldrig havde nået sine mål. Niebergall medgiver, at man ikke har opnået at bringe de store, kirkefremmede masser tilbage til kirken, og forudser, at udviklingen vil gå mod en personal og retningsbestemt kirkelighed.[8] Rittelmeyer ser prædikenens problem som et teologisk problem, knyttet til en forfladiget og kraftløs liberalteologi. Han angriber den forsoning mellem kristendom og kultur, som bevægelsen ellers har været så stolt af. Kristendommen er og bliver som det evige en modsætning til det forgængelige.[9]

Jacob Dahl møder den moderne prædiken i Klaveness' prædikensamlinger, hvoraf han ikke blot erhverver den første med den programmatisk klingende titel *Evangeliet forkyndt for Nutiden,* men også den posthumt udgivne *Nye Prækener* samt det lille hefte fra 1912 *De kunde ikke tro.* Dertil abonnerede han på *Kirke og Kultur.* Han havde fået Klaveness anbefalet på pastoralseminariet, og hans afholdte lærer, V. Ammundsen gav i sin bog *Den unge Luther* fra 1907 Klaveness det blå stempel som en god luthersk prædikant.[10] Dahl var i København og kan derfor udmærket have haft lejlighed til at høre Klaveness, da denne holdt foredrag i Ny Theologisk Forening den 20. januar 1906 – en måned før Dahl skulle holde sin dimisprædiken.[11]

8 Niebergall 1929, s. 232.
9 Wintzer 1969, s. 182f.
10 „Luther saa saaledes godt, at den sande Anger netop fødes igennem et Liv i virkelig ideal Stræben, kristelig talt: i Arbejde paa at gøre Guds Vilje. Netop Menneskers ideale Trang skal man kalde paa; gennem den lærer vi ret at vurdere vor Afstand fra Idealet, fra Guds krav." Og i note 3: „Vil man se denne Tanke udført af en moderne Prædikant, da læse man Thv. Klaveness: Er vor Synd virkelig saa stor! i: Evangeliet forkyndt for Nutiden. 1901, S. 429ff." Ammundsen 1907, s. 51.
11 Dahl blev ganske vist ikke medlem af foreningen, men han købte dog samtlige dens småskrifter. Ny theologisk Forening 1905-1910. s. 2 og 14. Se Ammundsens begejstrede skildring af foredraget i: Ammundsen 1915, s. 180f.

Klaveness' prædiken S. e. nytårsdag

Klaveness' prædiken Søndag efter nytår er dybt personlig, hudløst ærlig, intellektuelt redelig, gennemarbejdet og alt andet end tilfældig. Det sidste ses af den indledende bøn, der forudgriber prædikenens budskab: „Herre Gud, vis os din søn og aapne vore øine for hans herlighet, saa vi kan se dit faderhjerte og tro paa det. Amen."

Selv om prædikenen bærer overskriften *Forsynet,* er det ikke dette emne i sin fulde vidde, der er til behandling. Som man kan samle solens stråler og koncentrere dem i et enkelt, brændende og svidende punkt, spidser Klaveness hele forsynstanken til i teodicéproblemet. I første del af den forbilledlig klart disponerede prædiken river han de gamle dogmer ned, i midterstykket giver han udtryk for den smerte, dette må afstedkomme, og i sidste del genopbygger han forsynstroen på en ny grundvold.

Kritikken begynder forholdsvis fredeligt med deismen. Der er mange, som ikke går i kirke om søndagen, men ud i naturen, og endda påstår, at de derude bedre kan dyrke Gud. Det er rester af en åndsretning, som var herskende i hele den dannede verden for hundrede år siden. Ejendommeligt nok troede deismen på Gud, den Gud, som åbenbarer sig i naturen og menneskelivets skæbner, i forsynet, mens Guds åbenbaring i den bibelske Kristus blev anset for at stride for stærkt mod fornuften. Enhver kunne derimod med lethed se af den velindrettede verden, at der var en almægtig, vis og kærlig Fader, som havde skabt alt og opholder og styrer alt. De, der stadig tror sådan, tænker meget troskyldigt og meget overfladisk, for deismen er for længst død og begravet. Selve kulturudviklingen, navnlig den moderne videnskab har taget livet af den, og ingen tro møder nu stærkere modsigelse både fra kendsgerningerne rundt omkring os og fra tankerne i vores eget indre.

Dette første opgør har næppe haft den helt store effekt på dem, der sad i kirken. De havde jo deres på det tørre og har måske endda undt de kirkefremmede og Kristusfjendske naturdyrkere en over nakken. Men så sætter Klaveness' andet angreb ind, og nu går det ud over det, man altid har troet, var eviggyldige dogmatiske sandheder, ja, heller ikke menighedens salmer spares. Opmærksomheden henledes på dagens to evangelier, der er læst fra alteret hhv. prædikestolen og tilsammen udgør en sammenhængende beretning om, hvor kærligt Gud vågede over det lille Jesusbarn, beskærmede det mod al fare, befriede det og frelste det fra alt ondt. Og så står præsterne og prædiker om Guds forsyn, hvor kærligt Gud Fader også nu våger over sine børn, beskærmer dem mod al fare, befrier dem og frelser dem fra alt ondt. Den tyske salmedigter Paul Gerhardt må med sin „deilige salme", som nys er sunget i kirken, repræsentere denne ortodokse lære:

Velt alle dine veie
og al din hjertesorg
paa ham som har i eie
den hele Himlens borg.

Men evangeliet har jo mere at fortælle, det beretter også om, at Herodes sendte bud og lod dræbe alle drengebørn i Betlehem fra to år og nedefter. Blev de beskærmet, befriet og frelst fra alt ondt? Hvor var forsynet henne? Hvor vi vender øjet hen, i naturen og i menneskelivet ser vi det samme: Ved siden af de tegn, der tyder på, at en almægtig og kærlig faderhånd er virksom til sine børns og hele sin skabnings vel, står der andre tegn, som uvilkårligt kaster det spørgsmål ind i sjælen, om der virkelig gives en almægtig, kærlig Fader. Tre eksempler nævnes:

1. Sl 104, 14 om hvad Gud lader fremspire af jorden til menneskers brød, sættes op imod den stakkels landmand, som ser den mark ødelagt af for meget sol eller regn, der skulle føde ham og hans hus den lange vinter.

2. Den pietistiske salmedigter Brorson må dernæst holde for med følgende salmelinjer:

Her fattes ei det mindste gran
i al hans skapnings rike,
men stort og litet, tungt og let
er i sin sammenhæng saa net[12]

– der sættes op mod naturkatastrofer, som vender op og ned på land og by og spreder død og ødelæggelse.

3. De uretfærdige menneskeskæbner, hvor de ubegavede, dem der mangler evner, straffes hårdest i livet, mens mangel på retskaffenhed ofte har lykken med sig. Så længe du selv har det godt og ikke ser så nøje på andre eller tænker for dybt, føler du det ikke. Men når skæbnens tunge slag rammer dig, eller livets mislyde skærer ind i din sjæl, bliver det sandelig ikke let at tro på Gud Fader den almægtige, himlens og jordens skaber.

12 Fra salmen „Al lov og pris og ære bør," Nr 546 i Landstads salmebog, som Brorson i 1742 oversatte efter J. J. Schütz. Vers 3 lyder i sin helhed:
Hvad han har gjort og sat i stand,
det holder han ved like,
her fattes ei det mindste gran
i al hans skapnings rike,
men stort og litet, tungt og let
er i sin sammenhæng saa net.
O, giver Herren ære!
Det er en ganske raffineret brug eller misbrug af Brorson. Sammenholdt med de ufattelige lidelser, som naturkatastroferne afstedkommer, virker rimordene *let* og *net* nærmest som en karikatur.

Prædikanten afbryder sig selv i udpenslingen af modsætninger, fordi han nu hører imaginære tilråb nede fra kirken: „Men kjære, ta da ikke troen paa forsynet fra os! Tar du den fra os, hvad har vi saa igjen?“[13] Han forstår til fulde denne angst; intet er værre end at miste troen på forsynet, at føle sig selv og den hele verden i hænderne på en evneløs skæbne, som slår ned i blinde og sprer der frelse og undergang på må og få uden tanke og uden hjertelag. Tænk som menneske med tænkende hjerne og følende hjerte at være fordømt til at leve i en sådan fæl, kold, rædselsfuld verden! I det øjeblik, forsynstroen falder, vakler alle grunde, og livet bliver uudholdeligt. Det har da heller ikke været hans ærinde: „Det er derfor langt fra mig at ville rive troen paa forsynet fra eder. Men det vilde jeg I skulle føle, at troen paa forsynet maa ha en helt anden grund at hvile paa… Det som naturen eller tilskikkelserne i livet viser os, det avgir ikke nogen fast og tryg grund at bygge vor tro paa.“[14]

Først nu sætter forkyndelsen positivt ind: „Hvis du spør mig: hvad grunder du da din tro paa? Da svarer jeg: Paa Jesus Kristus og paa ham alene.“ For vist tror Klaveness på forsynet, at der er en levende Gud, der har skabt alt, thi det, som er, har sin sidste grund i hans tanke og vilje. Han tror, at Gud i faderlig miskundhed og nåde styrer verden og også hans skæbne mod et saligt mål. Han kan godt dele Paulus' kritik af hedningerne, der er uden undskyldning, når de ikke har troet på Gud, skønt de kunne se hans usynlige væsen i hans gerninger,[15] men indrømmer, at havde han ikke haft andet at holde sig til end de gerninger, Paulus her nævner, var det næppe gået ham selv bedre end hedningerne.

Men der *er* mere, mennesket Jesus Kristus:

> Hans skikkelse traadte mig tidlig imøte i evangelierne og i kirken. Det reddet mig ut av gudsfornegtelsens trøsteløse ørken. For det saa jeg klart, at denne skikkelse er „ikke født av blod, heller ikke av kjøds vilje, heller ikke av mands vilje, men av Gud.“ Saa er der altsaa en Gud, og han er kjærlighet. Jesu hellige frelserskikkelse sier mig at trods alt som vidner derimot, er der en levende Gud som holder verden i sin almægtige haand og styrer alle skjæbner i visdom og naade mot et herlig maal. Jesus er mig det uimotsigelige bevis for det. Han har sagt mig det med sin mund; han har vist mig det ved sit liv og sin færd, sin død og sin opstandelse. Ut av hele hans person lyser den visshet mig klart og straalende imøte: du og al verden er i hænderne paa en naadig Gud.
>
> Dette er grundvolden for min tro paa forsynet.[16]

13 Klaveness 1915, s. 58.
14 Klaveness 1915, s. 59.
15 Rom 1, 20-23
16 Klaveness 1915, s. 60. Det indføjede citat er fra Joh 1, 13. Klaveness følger den læsemåde, at verset handler om Guds Søn, mens det i dag er almindeligt at antage, at verset skal relateres til det forudgående v. 12 og altså handler om Guds børn, dem der tror på Jesu navn.

Nu må prædikanten så vende tilbage til det ondes problem, verdens skrækkeligheder, livets gåder. Det indrømmes, at de er svære, at de vejer tungt. Men Jesu vidunderlige skikkelse midt i slægtens historie vejer tungere og giver vished for, at det skrækkelige bare er en gennemgang, guldets gennemgang gennem den lutrende ild. Brorsons model afvises endnu en gang, livets frygtelige disharmonier er gået alt for klart op for os, til at vi kan komme over dem ved at gå „blant blomsterne i enge, naar fuglesangen sammenslaar som tusen harpestrenge.“ Deismen afvises endnu en gang, søger vi bare Gud i naturen, da finder vi ham ikke og magter i alt fald ikke at holde på ham, men synker i gudløshedens tomhed og øde. Hvis ikke den tyran, der er værre end Herodes – livsleden – skal myrde barnet i os: livsmodet og livslysten, da „maa vi ta fat i ham som ingen Herodes endda har faat fælde, livsfyrsten som staar der midt i historien med guddomsglorien om sin pande… Ingen anden grundvold er i længden istand til at bære os nutidsmennesker.“[17]

Og så ender prædikenen med en appel til den tvivlende, famlende, spørgende, søgende slægt om at finde hen til Jesus for i hans øjne at læse budskabet fra oven, der forsikrer, at du trods alt, der taler imod, har en nådig Gud, du fattige menneskebarn. Og læser man tilstrækkeligt længe i Jesu øjne, vil man til sidst trods alverdens synd og uret og sorg synke tilbedende på knæ og bekende troen på Gud Fader den almægtige, himlens og jordens skaber.

Som man kan se, bærer prædikenen til fulde de kendetegn, som hører den moderne prædiken til. Klaveness er ikke abstrakt dogmatisk, men angriber tværtimod den traditionelle forsynstro med alle tænkelige midler. Teodicéproblemet gøres netop til et empirisk problem: „Gives der virkelig nogen almægtig og kjærlig fader? Er der noget forsyn? Og dette spørsmaal blir ret som det er saa svært at det rent overvælder os.“[18] Ingen tro møder stærkere modsigelse både fra kendsgerningerne omkring os og fra tankerne i vores eget indre. Prædikenens opbygning er ikke autoritær og deduktiv, Apostolicums 1. artikel er ikke prædikenens begyndelse og udgangspunkt, men kulminationen på en induktiv bevægelse. Og prædikenen er ikke virkelighedsfremmed, men aktuel og virkelighedsnær i sin dristige behandling af så ømtåleligt et emne. Moderne er prædikenen også i sit teologiske greb, der lader den ideale Jesus-skikkelse danne grundvold for troen på en nådig Gud.

Dahls prædiken S. e. nytårsdag

Dahls tilsvarende prædiken bærer umiskendeligt sin forfatters signatur. Det tema, der angives i overskriften „Guð er aftanfyri“ (Gud er bagved), fastholdes

17 Klaveness 1915, s. 61.
18 Klaveness 1915, s. 57.

konsekvent, ja, det gentages i lettere varieret form 8 gange gennem prædikenen, sidste gang som den konkluderende sætning. Den spænding, som opstilles i begyndelsen af prædikenen, bevares til sidste side.

Også dispositionen er Dahls egen: Den lange, indledende genfortælling, der fylder en hel side, udvikler, hvordan det ikke lykkes for Herodes at fremme sit onde råd, fordi Gud var stærkere end alt hans vælde, Gud var bagved. Med en gentagelse af *Guð er aftanfyri* følger så prædikenens hoveddel, som i løbet af 2 1/2 side når gennem hele Klaveness' prædiken. Derefter kommer et mindre, måske aktuelt, afsnit af en sides længde, der behandler verdens gudløshed og forsøg på at komme den kristne tro til livs og triumferende fastholder, at mod Gud kæmper mennesker forgæves. Afslutningen er kort, kun 1/2 side, men sjælesørgerisk og varmt trøstende.

Prædikanten har nu ikke kun konsulteret Klaveness. Ved prædikenens udarbejdelse har også et andet norsk værk ligget på hans skrivebord, den nynorske „preikesamling" *Gud er attaat.* Denne bog kan ikke bare med sin titel forsyne Dahl med en passende overskrift til prædikenen. Gunnar Frettes tilsvarende prædiken, „Guds faderhand,"[19] præsenterer tillige et gudsbillede, der er mildere end Klaveness' og synes at hue Dahl bedre, hvorfor han indfletter det på passende steder.

Afhængigheden af Klaveness, eller blot inspirationen, kan imidlertid påvises på ikke mindre end 8 punkter.[20] Lad os nu se dem i den rækkefølge, de forekommer i hos Dahl:

1. Begge dagens evangelier inddrages som en lang, sammenhængende fortælling om, hvordan Gud vågede over Jesusbarnet fra Betlehem, over Egypten og helt til Nazaret.

2. Prædikenen vil være en udlægning af trosbekendelsens 1. artikel, der gengives dels i Apostolicums formulering og dels i en længere, frit parafraserende form:

Dahl s. 73f:
Vit trúgva á Guð faðir, hin alvalda, skapara himins og jarðar. Vit trúgva, at hesin sami Guð, sum hevur skapað bæði himmal og jørð, eisini hevur skapað okkum. Vit trúgva, at saman við alvaldi hansara er faðirkærleiki hansara. Alt, bæði í himli og á jørð, bæði hitt største og hitt minsta, er undir mátti og kærleika hansara. Hann leggur í vísdómi og rættvísi ráð síni og fremur tey. Hond hansara stýrir øllum, eygu hansara vaka yvir øllum, alvitska hansara kennir alt, umsorgan hansara umfatar alt.

Klaveness s. 59f:
Jeg tror på forsynet. Jeg tror at der er en levende Gud som har skapt alt; ti det som er, har sin sidste grund i hans tanke og vilje. Jeg tror at han styrer mit livsskjæbne og det som sker i verden. Jeg tror at han i faderlig miskundhed og naade styrer det mot et herlig og salig maal.

19 Hognestad 1914, s. 71-75.
20 Afvisningen af deismens natursyn genfinder vi ikke her, men i den tidligere omtalte prædiken 2. pinsedag 1936.

s. 61:
Jeg tror paa Gud Fader almægtigste, himmelens og jordens skaper. Amen.

De krasse og stødende formuleringer i 1. halvdel af Klaveness' prædiken, der næsten gør troen på Gud Fader umulig, lader til at have været for meget for Dahl. Han varierer sit tema til et lille ordspil „Guð er aftanfyri, men hann er *ikki uttanfyri*" (Gud er bagved, men ikke udenfor)[21] og fortsætter sin parafrase af 1. trosartikel: Gud er den ubevægede bevæger, den underfulde, den evige, hellige, højt ophøjede, uransagelige.

3. Den moderne videnskab inddrages. Hos Klaveness som en del af den kulturudvikling, som tog livet af deismen; videnskabens resultater er i sandhedens navn uomgængelige. Hos Dahl bliver resultatet af, at nogen kommer ind i Guds store værksted og får lov til at bruge et af hans redskaber, en endnu større undren over Gud.

4. Hvad sker der, når forsynstroen svigter? Forskellen i de to prædikanters gemyt ses ved noget så enkelt som en betragtning af deres tegnsætning. De sætninger, hvor Klaveness skildrer smerten, ender fuldt berettiget med udråbstegn. Dahl anvender omvendt argumentation i en række retoriske spørgsmål, som han oversætter frit efter Frette:

Dahl s. 75f:
Guð er aftanfyri. Einki er uttan fyri mátt og kærleika hansara. Einki er undantikið. Um okkurt var, sum Guðs hond ikki røkk at, um onkur staður var, har sum Guð ikki var at finna, kundu vit tá verið trygg? Kundu vit tá óttaleys og frímóðig farið leiðir okkara burtur og heima, til lands og til sjós? Kundu vit tá glað og takksom farið til arbeiðis á morgni og lagt okkum til hvíldar á kvøldi? Nei. Men Jesus hevur sjálvur sagt, at øll hárini á høvdi okkara eru tøld, og at ikki ein spurv fellur til jarðar uttan Guðs faðirs vilja.

Hognestad s. 75:
Men er det inkje rett aa tru at Guds faderhand og allmagtshand styrer med det som hender ogso no? Er det nokon plass aa setja Gud, so der noko handi hans ikkje rekk? Det vilde daa vera utrygt aa liva. Dei sum hev sitt yrke ute paa havet og jamt ser kor sturt stiget er yver ripi inn i dauden, og kor jamt det so lite er um aa gjere at det vert gjort, er det slumpehøvet som raader i dette, ja daa vil det bli lite meining i heile livet, at noko so stort som livet skal hanga i noko so lite og utrygt som eit slumpehøve. Gud segjer noko um dette i sitt ord: Alle dykkar hovudhaar er talde.

21 L s. 74. Ordspil bliver det, fordi de to præpositioner bortset fra den første vokal udtales fuldstændig ens: [attanfire] og [uttanfire].

5. Teodicéproblemet belyses ved barnemordene i Betlehem og naturkatastroferne. Det, der hos Klaveness fylder halvdelen af prædikenen i stigende intensitet, behandles af Dahl i midten af prædikenen. Hvorfor lader Gud det ske? Vi har ikke noget svar, måske fordi vores evner til at se er så begrænsede. Og så kommer alligevel et forsøg på at svare: Det onde har sin tid og sin grænse, Gud kan vende ondt til godt og gennemføre sine planer, selv om vi ikke forstår hans veje. Han er også bagved de forfærdelige katastrofer; de der rives bort, er i hans hånd, og til dem, der står tilbage, kommer sligt som en formaning til at vende om og være beredt.

6. Forsynstroens forankring i Jesu skikkelse og gerning sker hos Klaveness i mange og højstemte ord: vidunderlig skikkelse, klar og strålende vished, livsfyrsten med guddomsglorien om sin pande. Dahl finder en ganske kort, men smuk formulering, som han uden betænkeligheder kan gøre til sin egen, i umiddelbar forlængelse af ovennævnte citat fra Frette:

Dahl s. 76:	Hognestad s. 75:
Tað er Jesus, sum kann hjálpa okkum til at eiga hesa trúgv; tí at hann, sum er givin okkum av Guði og hevur opinberað Guðs kærleika fyri okkum, hann er okkum vissanin um, at eitt faðirhjartalag stýrir alvaldshondini.	Meg fær tru at alt stend i Guds hand, hans allmagtshand. Men i Jesus Kristus fær me den tru og trøyst, at det e[r] Guds faderhjarta, som styrer allmagtshandi.

7. Som vi så det med videnskaben, der for Dahl blev et stikord til en længere udredning, sker det samme med „gudsfornægtelsens trøstesløse ørken."[22] Da i positiv retning, her i negativ, hvor det danner stikord for et helt, nyt afsnit. Herodes, som hos Klaveness symboliserer livsleden, bliver hos Dahl et symbol på verdensmagten, der vil tage Jesus fra folk, udrydde forkyndelse og tro og lovsang. Men Gud er bagved, og han spotter sine modstandere. (Sl 2, 1-4)

8. Dahl ser i denne sammenhæng gudsfornægtelsen som en lutring, der vil føre til en renere tro, en rigere frelse, et sandere liv i Gud, mens det for Klaveness er den frygtelige lidelse, der lutrer: „Tilsidst vil alle skrikende disharmonier opløse sig i salig harmoni."[23]

Prædikenen må nu finde sin afslutning. Hvor Klaveness opfordrer den søgende slægt til at opsøge Jesus og i ham bekende sin tro på Guds forsyn, er det for Dahl Gud, der kommer til os. Verdensmagten (Herodes) har sine våben: sværd, brutalitet og undertrykkelse. For sidste gang finder Dahl et moment midt i Frettes prædiken, i stærkeste kontrast til våbenmagten, underspillet og følsomt og derfor meget virkningsfuldt. Hvordan fremmer Gud sin sag? Han sendte sin engel til Josef, et usynligt sendebud, en stille god ånd, en røst inde i sjælen. „Underlige og lønlige kan hans veje synes, og små og enkle hans råd; men usvigelig godt og fortrøstningsfuldt er det for dem, der har vendt deres øjne og sind mod Gud."[24]

22 Klaveness 1915, s. 60.
23 Klaveness 1915, s. 61.

Dahl og Klaveness

Med den interesse, vi ovenfor har vist for den moderne prædiken, kan det være på sin plads i en sammenlignende vurdering af Klaveness' og Dahls prædikener til S. e. nytårsdag at spørge, om den færøske prædikant udviser samme kendetegn som sit norske forbillede. Forskellen mellem dem kommer dog allerede til syne ved en betragtning af den måde, de konstruerer deres prædiken på. Dahl begynder traditionelt dogmatisk, idet han så at sige finder trosbekendelsens udsagn i evangelieteksten for derefter at gøre det til prædikenens bærende element, et tydelig deduktivt træk. Hverken videnskabelige undersøgelser eller ufattelig lidelse eller modstand mod kristendommen kan anfægte kirkens dogme. Hos Klaveness er det modsat: hans empiriske standpunkt problematiserer dogmet, som først induktivt kan bringes på plads i prædikenens allersidste sætning. Det gør også en væsentlig forskel, hvor teodicéproblemet placeres. Hos Klaveness dukker det straks op og får lov til at dominere de første 5 af prædikenens i alt 7 sider, mens det hos Dahl først bringes på banen midt i prædikenen, hvor tilhørerne for længst er kommet ind i en god og tryg stemning. Det får da langt mindre vægt og kan forholdsvis let tilbagevises med ret så traditionelle vendinger og under henvisning til det gentagne *Guð er aftanfyri.* Er Gud skjult, betyder det ikke som hos Klaveness, at man ikke kan vide noget om ham, men at han også med sin omsorg er i det for os skjulte og gådefulde. Heraf skal man dog være varsom med at udlede, at Dahl så er virkelighedsfremmed i denne prædiken. Det kunne også tænkes, at spørgsmålet om en retfærdig Gud i en ond verden ikke er blevet artikuleret med samme styrke i hans menighed af gode og gudfrygtige mennesker, at deismens tanker stadig har levet i bedste velgående i det færøske borgerskab, og at den gudløshed og -fjendskhed, som man hører om ude fra den store omverden, har gjort et langt alvorligere indtryk på færingerne. Dahl behandler måske netop også et aktuelt spørgsmål i sin prædiken, men han gør det unægtelig på et meget fremskredent tidspunkt. Formalt set er denne prædiken ikke moderne.

24 „Undarligir og loynisamir kunna vegir hansara tykjast at vera, og smá og einføld ráð hansara; men ósvikaliga gott og álitandi er tað alt hjá teimum, sum hava eygu og huga vend at Guði." L s. 78, jvnf. Hognestad 1914, s. 73.

Er der så også forskel på det gudsbillede, som de to prædikener præsenterer? Begge prædikanter omtaler Gud som fader og skaber, almægtig, vis og kærlig, begge taler om Guds hånd, og at han virker og styrer med sin vilje, sine råd og tanker; men hos Klaveness optræder dette i en stor del af prædikenen i en polemisk, spørgende sammenhæng, mens Dahl anvender det positivt bekræftende. Klaveness bruger dertil adjektivet levende, taler om Guds forsyn, miskundhed og nåde, og Dahl bruger på sin side ord som Guds øjne, omsorg, at Gud er evig, hellig og ophøjet. Det sidste ord findes kun én gang mere i de to postiller, og nærværende prædiken er det eneste sted, hvor tillige ordene retfærdighed, alvidenhed og uransagelig bruges om Gud. Dahl præsenterer altså Gud i sin majestætiske vælde – hvad der er helt usædvanligt – og lader hånden symbolisere Guds almagt. Han må have ladet sig inspirere eller provokere til denne fyldige og nuancerede beskrivelse, netop fordi hans gudsbegreb er et andet, mere afklaret og fortroligt end det, den moderne prædikant Klaveness forventer at finde hos sine tilhørere.

D. SAMMENFATNING OG FORELØBIG VURDERING

Man må lade Jacob Dahl, at han viser sig at være usædvanlig trofast over for den homiletiske metode, som undervisningen på Pastorsalseminariet har udstyret ham med. Selv i prædikenen til 15. s. e. trin., der er holdt i 1935 eller nøjagtig 30 år efter, at teksten første gang blev gennemarbejdet med henblik på udarbejdelse af en prædiken, kan man stadig genkende Paullis oprindelige tema. Gentagne bearbejdninger med skiftende accentuering og udskiftning af variable elementer får ikke lov til at ændre væsentligt på den én gang tilegnede disposition.

Som noget af det allervigtigste må man fremhæve den bibelske tekst som prædikenens udgangspunkt. Ja, selv når Dahl egentlig finder sin overskrift og sit tema et andet sted, f. eks. i en norsk prædikensamling, kan han få det til at se ud, som om det er den indledende genfortælling eller tekstanalyse, der har frembragt netop dette tema. Som pædagogisk virkemiddel er det udmærket, fordi det får tilhørerne til at koncentrere deres opmærksomhed om den tekst, der skal udlægges ved den givne lejlighed. Tydeligst har vi set det i den prædiken om forsynet, der var inspireret af en typisk moderne prædiken af Klaveness. Dispositionen bygges fuldstændig om, og det er vel også et fingerpeg om, at Dahl ikke på samme måde som sit store norske forbillede opfatter kirkens gamle dogmer som noget stort problem for sig selv eller sine tilhørere.

Det behøver dog ikke betyde, at han så også til fulde deler den anskuelse, som disse dogmatiske udsagn skal udtrykke. Skabelsen skildres ikke som *creatio ex nihilo*, men som en regulering af urkræfterne, hvor vægten lægges på de vilkår, som Gud som skaber har givet mennesker for at leve i hans umiddelbare nærhed. Opholdelsen og det daglige brød er ikke nær så vigtige som Guds omsorg for de usikre, tvivlende og anfægtede. Anderledes fortroligt og familiært end udtrykket *skaber* er ordet *fader*. Guds egenskaber fremstilles positivt i termer, der indikerer en stadig tættere grad af intimitet, mens det i negative termer, der viser en stigende afstand, men i højeste potens ikke ligger så langt fra de positive egenskaber, fremstilles, hvad Gud ikke er:

Positivt:	**Negativt:**
herlighed og majestæt	en frygtelig gåde
almagt og visdom	ophøjet, almægtig og ufattelig
hellighed og renhed	skjult og ukendt
omsorg og beskyttelse	langt borte
nåde og barmhjertighed	en streng og hård herre
godhed, kærlighed og trofasthed	vred og kold

Man står efter denne forkyndelse tilbage med indtrykket af et stærkt forenklet, måske ligefrem reduceret gudsbillede, en himmelsk Fader, der ikke i væsen, men kun i grad adskiller sig fra jordiske forældres kærlighed. Idealet for troen på denne Gud og Fader finder vi mennesker i Jesus. Når sagen sættes på spidsen, hedder det ligefrem, at vi kun i Jesus kan møde denne Gud. Forhåbentlig kan undersøgelsen af 2. trosartikel afsløre, hvordan retfærdigheds- og nådesbegrebet kan kombineres med en så stærk forkyndelse af Guds faderkærlighed.

De tydeligste og også smukkeste udførelser af Dahls gudsopfattelse møder vi der, hvor forkyndelsen antager konkrete former, fordi den øjensynlig er talt ind i en aktuel sammenhæng. Der, hvor vi havde lejlighed til at betragte flere prædikener over den samme tekst eller endda blot forskellige versioner af en prædiken med års mellemrum, var det tydeligt at se, at menighedens forhold påvirkede Dahls forkyndelse. Prædikenen til 15. s. e. trin., der i 1925 ville trøste de bekymrede, vække og engagere til aktiv deltagelse i gudstjeneste og kristen tjeneste, ændrede i 1935 karakter og blev belærende med tilførsel af et stærkt Jesus-ideal. I en friluftsgudstjeneste i forbindelse med et stort folkemøde tog prædikanten nogle af selvstyrebevægelsens identitetsskabende elementer op, men gav dem en personlig tolkning, idet han anbragte dem i en formanende sammenhæng. Behovet for det daglige brød neddæmpes i de tidlige prædikener Midfaste søndag til fordel for liberalteologiske overvejelser om underets betydning. Men i 1937, da en økonomisk krise berører øernes befolkning stærkt, får den gudstro, som Dahl husker fra det nøjsomme liv i barndomshjemmet, pludselig fornyet aktualitet med en stærkere og klarere forkyndelse af Guds forsyn til følge.

Når han gennem mange år har kunnet forsone sig med det gudsbillede, som han må have tilegnet sig gennem sit teologiske studium og fortsat flittig læsning af faglitteratur, kan det netop skyldes, at tidens teologiske strømninger i så høj grad inddrog de personlige oplevelser og erfaringer. Jacob Dahl er i stand til at sætte Guds og forældres kærlighed på samme formel, fordi hans egen fader, som erindringerne viser, bestandig har stået for ham som det store ideal. For det nære og fortrolige forhold, som prægede hans opvækst og gjorde et uudsletteligt indtryk på ham, finder han ikke noget bedre udtryk end den hånd, der netop derfor forekommer så regelmæssigt i hans prædikener, og i særlige tilfælde endda intensiveres til faderhånd, -arme eller -favn. Tættere kan et barn ikke komme.

3.

Menneskeligt ideal, guddommeligt nærvær

Dahls postiller er næppe en så helstøbt enhed, som man kunne antage. En ting er, at de enkelte prædikener er blevet til gennem mange år, hvorfor det ikke ville være så underligt, om de havde taget farve efter den sammenhæng, de oprindelig hørte hjemme i. En anden ting er, at de to bøger, skønt der ifølge forordene kun var 9 år mellem deres redaktion, i det store og hele må siges at repræsentere hver sin periode i præstegerningen. Da der skulle vælges prædikener til *Í lýsing*, var der godt og vel 20 års materiale at vælge imellem, og næsten alle årene er da også repræsenteret i bogen. De topper i årene 1927-31, og en del af disse er endda færøske varianter over ældre prædikener, holdt første gang på dansk. Også da *Meðan hildið verður heilagt* skulle lægges til rette, kunne der naturligvis gribes tilbage, men to tredjedele af prædikenerne repræsenterer den sidste del af prædikantvirksomheden, årene 1934-41.

Hvilken vægt skal man lægge på de forskelle, en nærmere gennemlæsning afslører mellem de to bøger? Vi har tidligere nævnt det formelle aspekt, som kan have sin forklaring i selve det faktum, at Dahl ikke havde de nødvendige kræfter til at gennemarbejde de sene prædikener, der ofte forelå som udførlige dispositioner snarere end fuldt udarbejdede manuskripter. Men er der også forskel i valget af emner, i udtryksmåden, i teologien?

Dahls første postil blev af Z. Sørensen karakteriseret som en helhedsanskuelse af kristendommen, én lang prædiken. Dertil kan man i hvert fald konstatere følgende:

– Er bogen én lang prædiken, er det ikke åbenbart indlysende, hvad der er teksten. Det er jo ikke alle første eller anden tekstrækkes evangelier, der her behandles, men et udvalg, der tilsammen danner et helt kirkeår. Er disse tekster tilfældigt valgt, eller har det givet prædikanten mulighed for at pleje sine yndlingstekster og undvige dem, han havde sværere ved at håndtere?

– Er bogen en helhedsanskuelse af den kristne tro, da fremstiller den en kristendom, hvor visse dogmatiske sætninger glimrer ved deres fravær. Igen kan man spørge, om denne bog fra forfatterens hånd er tænkt som en sådan samlet fremstilling, en lærebog i den kristne tro, eller udvalget simpelthen er

foretaget efter kriteriet om genanvendelighed. Forlanger vi mere af bogen, end intentionen med den har været?

Når der så udkommer endnu et bind prædikener, må de samme spørgsmål stilles igen:

– Har forfatteren nu benyttet lejligheden til at inddrage de manglende tekster, således at de to bøger kunne supplere hinanden og give læserne mulighed for at finde en prædiken til hver søn- og helligdag, hvad enten man fulgte første eller anden tekstrække? Er der stadigvæk tekster, der mangler, og hvad kan man i så fald udlede heraf?

– Giver de to bøger sammenlagt en fyldigere og mere nuanceret beskrivelse af den kristne tro, således at alle dogmatikkens emner nu findes behandlet? Er der da tale om en større fylde, er der sket en accentforskydning? Er det selve fremstillingens form, der er ændret eller er det den bagvedliggende teologi?

Spørgsmålene rejses her, hvor vi skal beskæftige os med 2. trosartikel, fordi evangelierne, og dermed kirkens prædikentekster, netop er det glade budskab om Guds gerning til menneskers frelse, således som den udfolder sig i Jesu fødsel og liv, død og opstandelse. Væsentlige mangler bliver da lette at få øje på, og større ændringer vil uvilkårligt falde i øjnene.

Vi vælger i denne undersøgelse at følge den bibelske historie i den koncentrerede form, den har fået i kirkeårets opbygning. Det er der gode grunde til. Kirkeårets første halvdel forkynder den anden trosartikel, siger Halfdan Høgsbro og anfører følgende Luther-citat:

> Disse Ord i den anden Artikel er godt og ordentligt sammenfattede og som en Kalender gennem hele Aaret, hvor vi møder alle Herrens Kristi Fester og begynder med Vuggenatten, hvor vi vugger Barnet og leger med vor kære Herre i Moderens Skød. Saa kommer vi ind i Smerteugerne, hvor vi møder og betænker Lidelsen, og videre til Paasken, Himmelfarten og Pinsen o. s. v. Saadan at alle Fester er sammenfattet i den korte Artikel.[1]

Med udgangspunkt i prædikenerne over de tekster om Jesu fødsel og barndom, der især er samlet i tiden omkring jul, vil vi se på inkarnationen: hvilken vægt tillægges det, at Jesus er sand Gud og sandt menneske? Fastelavn giver anledning til at undersøge Jesu messianske selvbevidsthed, og fastetiden artikulerer kampen mod den onde. Langfredagsprædikenerne danner udgangspunkt for en undersøgelse af forsoningslæren i Dahls univers, og påskens prædikener viser betydningen af Jesu opstandelse. I tilknytning til Kristi himmelfartsdag spørger vi ikke kun om himmelfart, men også om kongegerning og genkomst.

1 Høgsbro i Feveile 1944, s. 11.

A. JESU FØDSEL

a. Forjættelse og opfyldelse

Under det meste af Dahls tid som præst var det *Salmebog for Kirke og Hjem*, der var den autoriserede salmebog. Når man der skulle finde salmer til adventstiden, var man nødt til at lede i to forskellige afsnit. Under 2. trosartikel *Troen paa Guds Søn* var der umiddelbart før julesalmerne et afsnit med 7 adventssalmer under overskriften *Forjættelserne*, og under 3. trosartikel *Troen paa Gud Helligaand* kunne man under det store afsnit *Kirken* finde yderligere 7 adventssalmer rubriceret under *Kirkeaaret*. Så svært det må have været at sondre, så upraktisk det må have været for den, der skulle vælge salmer, kan det i vores tilfælde skærpe blikket for, at adventsteksterne og -prædikenerne kan have dette dobbelte sigte, at advent dels kan ses som hele kirkeårets begyndelse og dels som en egentlig forberedelsestid til højtiden. Herom minder det gamle færøske navn for advent „Jólaføsta" (julefaste). Tænker man på Jesu præeksistens, Guds frelsesplan, Jesu komme i kødet, er det følgelig ikke kirkeåret, men forjættelserne, man skal interessere sig for.

Men forjættelserne spiller ikke nogen stor rolle i Dahls adventsprædikener. 1. s. i adv., 2. tekstrække, forekommer Es 61, 1-2 som betydningsbærende gammeltestamentlig tekst i evangeliet Luk 4, 16-30. Prædikenen „Hini gomlu gleðiboðini" (Det gamle glædesbudskab) i L beskæftiger sig dog med kirkeåret, og vi får kun at høre, at Jesus uden tvivl i disse ord har set det udtrykt, som han var sendt for at gøre, at han svarede til det dengang, ligesom han også vil svare til det i det nye kirkeår. I prædikenen til Palmesøndag „Sí, kongur tín til tín kemur" (Se, din konge kommer til dig) i L, der er stykket sammen af to adventsprædikener, bekvemt holdt over teksten Matt 21, 1-9, henvises der kort til Es 9, 6 „herredømmet skulle hvile på hans skuldre, og han skulle kaldes fredsfyrste". Men formålet med således at vise, at Jesus allerede før sin fødsel blev kaldt konge, er kun at lægge op til budskabet om, at Jesus også vil være *din* konge.[2]

Under overskriften „Frelsunnar horn" (Frelsens horn) prædikes der i H 3. s. i adv. over Benedictus, Zakarias' lovsang Luk 1, 67-80. Zakarias betegnes her som en profet, en der skuer frem og forkynder det store og nye, der skal ske. Strålerne fra solopgangen fra det høje får dog kun lov til at lyse *fremad* over

2 L s. 174ff.

hele menneskeheden, over os selv. Hans lovsang, får vi at vide, minder i ord, i form og i billeder om Israels gamle salmebog, men indholdet afslører, at der er tale om en helt ny sang.

Den store adventsskikkelse, Johannes Døberen, der om nogen skulle berede vejen for Jesus, får kun lov til at udøve sin banebrydende gerning som den, der henvender tvivlens spørgsmål til den rette person, Jesus.[3] 4. s. i adv. leverer begge postiller idealistiske og moraliserende prædikener over alle Døberens gode egenskaber, „Hans dybe personlige Sandhed. Hans faste og retlinede Karakter (ikke et Siv). Hans Uegennyttighed og store Ydmyghed."[4] Døberen bruges som målestok for sand storhed.

Det kan lige så godt siges, mens vi nu er ved det: I de prædikener, der behandler begivenhederne omkring Jesu fødsel og barndom, er både han og de figurer, der omgiver ham, gang på gang indhyllet i idealismens lyse skær. Hvad bliver der af Simeon og Anna, der møder det lille Jesusbarn i templet? De bliver forbilleder for de gamle, som opretholder gode, gamle kristne skikke, som med vished træffes i helligdommen, som står sammen om Herrens ord og hans hellige sakramenter, som foregår de unge med et godt eksempel og bringer dem bud om Jesus.[5] I templet møder vi også i samme prædiken S. e. jul „Jesu far og mor"[6] som forbilleder for dem, der midt i deres manddoms gerning går fra deres arbejde ind i helligdommen og så vender tilbage til arbejdet med kraft og helliggørelse og velsignelse. Og hvad med Jesus? Ifølge evangelisten Lukas ser Simeon alle de forjættelser, som han har levet hele sit liv på, gå i opfyldelse i det barn, han står med i sine arme, for sig selv personligt, for Israel og for hedningerne. Han har set Herrens Salvede. Det står nu ganske vist i anden tekstrækkes evangelium, og så behøver man vel ikke at tage hensyn til det, når man i 1924 prædiker over første tekstrække. Men så taler *det* evangelium til gengæld om, at Jesu frelsergerning skal være forbundet med megen lidelse, også for Maria, Jesu mor. Men intet af dette kommer med. Jesus selv bliver et forbillede for de unge, der er trofaste mod Gud og mod sandhedsrøsten i dem selv og under alle forhold holder sig til det, som er godt og ret og sømmeligt.[7]

3 L s. 24.
4 Således manuskriptet til prædikenen i H, oprindelig holdt i Tórshavn 1935.
5 Karakteristikken ligner nøjagtig det billede, Dahl i erindringerne tegner af sin farmor og farfar. Brot úr ævisøgu mini, hæfte 1. E 296.14
6 „faðir og móður at Jesusi", L s. 57.
7 Prædikenen „Í halgidóminum" (I helligdommen), L. Den tilsvarende prædiken i H „Mótmælismerkið" (Modsigelsens tegn), der er en relativt sen prædiken fra 1936, er en udpræget omvendelsesprædiken, skrevet ikke under julens, men nytårets fortegn. Frelsen er efter Guds vilje for alle folkeslag; men den enkeltes sag beror dog helt og fuldt på hans stillingtagen til Jesus.

Årene fra Jesus var 12 år gammel, til han var 30, skulle han have i fred, han skulle vokse og styrkes og modnes til sin gerning. I livet sammen med Gud og Faderen i himlen kom han efterhånden til at se den vej, han skulle gå. Men ordene fra evangeliet 1. s. e. h. 3 k., Luk 2, 52: „Og Jesus gik frem i visdom og vækst og yndest hos Gud og mennesker" står dog som en klar og lysende overskrift over hans ungdomsliv. Den dag fremgår det af prædikenen, at der er to store gode magter, der skal opretholde menneskelivet, to stærke fæstninger, nemlig helligdom og hjem. Igen bliver Jesus med sin lydighed det store eksempel for den opvoksende slægt, som efter Dahls mening har haft hårdt brug for det. Den trykte prædiken er fra 1931, men går i sin substans helt tilbage til 1913, hvor bl. a. Jacob Paulli blev citeret:

Skal din Vilje vinde Styrke,
maa den bøjes frit og let,
derfor lær af *ham* at lyde,
som var ung i Nazaret.[8]

Og hvad bliver der af Josef og Maria? Prædikenen i H S. e. nytårsdag over teksten Matt 2, 13-18 bærer overskriften „Jesu fíggindar og Jesu vinir" (Jesu fjender og Jesu venner). Jesus havde og har mange fjender, i prædikenteksten repræsenteret ved kong Herodes. Modsat får så Josef lov til at repræsentere Jesu venner. Skønt han oplyser, at vi kun hører lidt om Josef, tillader Dahl sig alligevel at tegne hans portræt: „Han var trofast, årvågen, forsigtig og lydig, han havde en gerning at gøre, at *forsvare* barnet. Hans hjerte var altid vendt til Gud, og han var altid beredt til at udføre det, han fik bud om."[9] Som Gud betroede Josef og Maria Jesusbarnet, har han betroet os en stor skat i de børn, han har givet os, og i det Gudsbarn, som er genfødt i dem i dåben. Og med billedet af flugten til Egypten, Maria siddende på æselet med Jesusbarnet trygt skjult ved sin barm og Josef til fods med æselet ved hånden, bliver forbilledet opstillet: „- dette er det smukkeste og sandeste billede, der findes af forældres trofasthed og uafkortede omsorg."[10] Det er i denne beskrivelse svært at se, at der skulle være noget usædvanligt ved dette barn og dets forhold – andet end hvad så mange forældre kan føle: at deres barn er en stor gave, og at der med gaven følger et meget stort ansvar.

Der er selvfølgelig mere at sige om Maria, f. eks. Mariæ bebudelsesdag. Prædikenen i L, der er fra 1932, er ikke over teksten om selve bebudelsen, Luk

8 Sidste vers af sangen „Skal engang du kunne binde," oprindelig fra kantaten til indvielsen af KFUM's nye bygning 1900. Paulli 1902, s. 77.
9 „Hann var trúfastur, árvakin, varin og lýðin, hann hevði ein gerning at gera, at *verja* barnið. Hjarta hansara var altið vent til Guðs, og hann var altið til reiðar at gera tað, ið hann fekk boð um." H s. 77.
10 „– hetta er tann vakrasta og sannasta mynd, ið er av foreldra trúskapi og heilu umsorgan." H s. 78.

1, 26-38, men over Magnificat, Luk 1, 46-56. I exordiet refereres teksten, mere end den udlægges og forklares. Det hedder om Maria, at hun var udvalgt af Gud og havde fået den store velsignelse at skulle være Jesu mor, at hun skulle have ham under sit hjerte og føde ham. Og nu synger hun lovsang, ja hun er den første, der synger takkesang for Guds gave og store gerning i Jesus. Vi hører davidsharpens strenge klinge gennem hendes lovsang; allerede før Jesus var født, da det blev bebudet, at han skulle fødes, hører vi Maria synge. Og den lovsang er aldrig forstummet, men skal brede sig over hele verden. Dermed er prædikenens tema fundet; den skal handle om lovsang. Maria er nævnt som den første, og så hører vi heller ikke mere om hende i denne sammenhæng.

27. s. e. trin. viser Jesus sig ifølge Matt 17, 1-9 forklaret sammen med Moses og Elias, de to mandige banebrydere og stærke troshelte i Guds rige. De havde i fordum været Guds sendebud til fædrene, forberedt Guds rige og trofast bragt bud om den sande tro på Gud. Men snart forsvinder synet af dem igen, hvilket af prædikanten udlægges på den måde, at det er Jesus alene, der skal fuldføre Guds gerning og frelsesplan. Det er kristendommen og ikke jødedommen, der er Guds fulde åbenbaring, og dermed må også Maria sættes på sit rette plads: „Selv jomfru Maria, den favreste blomst i Guds udvalgte folk og den reneste troens sjæl i jødedommen, må falde på knæ for Jesus."[11]

Omvendelsesprædikenen 1. s. e. h. 3 k. i H, „At missa Jesus og finna hann" (At miste Jesus og finde ham), der i sin danske version går helt tilbage til 1917, er en allegorisk digtning om at miste sin barnetro og genfinde den. Josef og især Maria må her holde for. Det var et frygteligt øjeblik for dem, da de opdagede, at de havde tabt Jesus. Hvordan kunne de det som forældre? Især må vi undres over, at Maria kunne miste det barn, som hun havde båret under bælte, som hun havde hørt så meget mærkeligt sagt om, og som hun havde oplevet så meget mærkeligt sammen med. De første år havde hun gang på gang undret sig; men da der efterhånden ikke skete mere mærkeligt med Jesus, og han var som andre drenge, holdt Maria op med at undres. Sådan drager synden mennesker til sig, og den hellige undren dør. Som Maria og Josef mente, at Jesus nok var et eller andet sted i rejseføl get, er der mange, der har en upersonlig tro, men trøster sig med, at de dog lever i et kristent land og tilhører et kristent folk. Som Maria og Josef ikke kunne fortsætte uden Jesus, men vendte tilbage for at lede efter ham, må også vi lede efter Jesus der, hvor vi sidst havde noget med ham at gøre. Og som de fandt ham i helligdommen, kan også vi finde Jesus i Guds ord og hellige sakramenter, i den kristne menighed.

11 „Sjálv Maria moy, hin fagrasta blóman í Guðs útvalda fólki og hin reinasta trúarsálin í jødadóminum, má falla á knæ fyri Jesusi." L s. 465. Det blyantskrevne manuskript indeholder desværre ingen oplysninger om tid eller sted for denne prædiken.

Også i H er det Magnificat, der danner tekstgrundlag for prædikenen Mariæ bebudelsesdag fra 1934. I indledningens allerførste linjer tituleres hun som „jomfrú Maria".[12] I anden halvdel af prædikenen behandles løst og fast af hendes lovsang; men først skal Maria introduceres på ny: „Maria, blomsten af Guds eget udvalgte folk. Maria... fik nåde til at bære Jesus, verdens frelser, under sit hjerte."[13] I udlægningen af strofen „Helligt er hans navn" finder vi langt om længe en direkte henvisning til trosbekendelsen: „Vi er syndere, vanhellige, urene; men for at redde os fra synden og helliggøre os blev Jesus menneske, Guds Søn og menneskesøn, undfanget af Helligånden og født af jomfru Maria."[14]

Endelig kaldes Jesus 7. s. e. trin. 1927 Guds Søn, men også Marias søn, med menneskehjerte i bryst. Han ynkes stadig af hjerte over os mennesker.[15]

Helligtrekongers dag er med sin gammeltestamentlige lektie, Es 60, 1-6, endnu en mulighed for at undersøge forholdet mellem forjættelse og opfyldelse. Dahl giver til introduktion i begge postiller en kort karakteristik af dagen i færøsk sammenhæng:

> Julen varer traditionelt til den trettende dag.
>
> Men som vi ved, er den trettende dag ikke længere en fast helligdag i vores kirke, sådan som den var tidligere. Men selv om denne gamle helligdag er strøget, har kirkefolket ikke rigtigt ville slippe den. Vores kristelige følelse trænger til at få disse evangelieord med, der fra gammel tid er henlagt til julens trettende dag...[16]
>
> Det er endnu normalt at gå i kirke i næsten alle kirker på Færøerne den trettende aften.[17]

Prædikenens tema er i L frelsens universalitet, at Guds frelse er for alle mennesker – eller for alle folkeslag, som overskriften siger. De mere eller mindre åbenlyse henvisninger til Det gamle Testamente, som denne prædiken rummer, må da underordne sig under dette tema. At Guds frelse er for hele menneskeheden, svarer til det, der fra begyndelsen var lovet, det gamle løfte til Abraham om, at alle jordens slægter skulle få velsignelse i hans afkom. Jesus var Abrahams afkom og blev kaldt Davids søn. Men frem for alt var han kvindens afkom, født af en kvinde og kaldte sig selv menneskesøn. Han er kommet

12 Det betyder ganske rigtigt jomfru Maria, men klinger anderledes end i trosbekendelsen, hvor titlen lyder *Maria moy (Maria mø)*. H s. 194.
13 „Maria, blóman av Guðs egna útvalda fólki. Maria... fekk náði til at bera Jesus, heimsins frelsara, undir hjarta sínum." H s. 198.
14 „Vit eru syndarar, vanheilagir, óreinir; men fyri at bjarga okkum frá syndini og halga okkum varð Jesus menniskja, Guðs sonur og menniskjusonur, gitin av heilagum anda og føddur av Mariu moy." H s. 199f.
15 H s. 339.
16 L s. 78f, min oversættelse.
17 H s. 80, min oversættelse.

for at frelse hele menneskeheden. Som den næste halve sides skriftcitater skal vise, gik det forjættede i opfyldelse: Luk 2, 10; Luk 2, 29-32; 1 Tim 2, 4; ApG 4, 12; Matt 28, 20. En side senere, efter at menneskehjertets længsel efter Gud er blevet forklaret, bruges også de vise mænd som bevis for, at løftet i dagens lektie med Es 60, 3 er blevet til virkelighed.

Indholdet af L's prædiken gentages som første halvdel af prædikenen i H. Skriftcitaterne er stort set de samme, dog er det denne gang de to første vers af Es 60, der refereres. Jesu titel som Menneskesøn tolkes lidt ejendommeligt; der må ligesom tages tilløb flere gange, før Dahl får det sagt: „Jesus blev kaldt Davids søn, men ældre end dette er det udsagn om ham, at han er født af en kvinde, og selv kaldte han sig oftest *Menneskesønnen.* Og dette navn betyder, i hvert fald, blandt andet det, at *alle mennesker ejer ham.*"[18] I anden halvdel udvikler prædikenen sig i pietistisk retning til at handle om det at omvende sig, men også at bevare den enfoldige tro på og glæde over Jesus trods hån og foragt. De vise mænd måtte ved afrejsen tåle deres landsmænds spot, fordi de fulgte en stjerne. De måtte forlade hjem og hjemland, familie og venner, bryde med gamle skikke og vaner. Ad ørkenens lange og vildsomme veje gjaldt det om at udvise tålmodighed og udholdenhed, fortrøstning og tro, og i Jerusalem mødte de kun mistænksomhed, modstand og spot fra Herodes og hans mænd. Allegorien er let at udfylde, idealismen er til at tage og føle på.

Sammenfatning

Den idealisme, som vi i så rigt mål har mødt i kredsen omkring Jesusbarnet, har uden tvivl haft sin berettigelse, sit formål at tjene. En nærlæsning af prædikenmanuskripterne afslører i flere tilfælde aktuelle træk, som er blevet skrevet om eller udeladt ved den endelige redaktion. Den Søndag efter jul, hvor det var så meget om at gøre at understrege Simeons og Annas store trofasthed mod helligdommen, kan man hos prædikanten fornemme en irritation over, at de unge er udeblevet fra kirken i julen og måske har taget sig helt andre ting for.[19] Og den 1. søndag efter helligtrekonger, hvor der blev prædiket om den lydige Jesus i helligdom og hjem, skønt man da ellers kunne mene, at hans ophold i templet let kunne opfattes som en ulydighedshandling mod Josef og Maria eller som en lydighedskonflikt for ham, der var både Guds Søn og Marias søn, ville den unge præst i Tórshavn placere i hvert fald en del af an-

18 „Jesus varð kallaður Dávids sonur, men eldri enn hetta er tann umsøgn um hann, at hann er føddur av kvinnu, og sjálvur kallaði hann seg oftast *menniskjusonurin.* Og hetta navnið merkir, ið hvussu er, millum annað tað, at *øll menniskjan eigur hann.*" H s. 81.

19 „Hvis de unge t. d. [forkortelse for „til dømis", for eksempel] holdt Jul i Helligdommen, Kreds om Jesus – bedre og glædeligere Jul." L s. 58, manuskriptets originale tekst og understregning.

svaret for ungdommens manglende respekt og ærbødighed hos deres forældre.[20] Ville man prædike aktuelt og formanende, var der øjensynligt nok at tage fat på. Men i prædikenernes trykte form, hvor det aktuelle er retoucheret bort, falder det i øjnene, hvor beskeden en betydning, Dahl i disse prædikener har tillagt evangelieteksternes kristologiske indhold.

Man skal således læse sig gennem hele *Í lýsing,* ud til den allersidste prædiken, før man en eneste gang støder på udtrykket „Maria moy", ligesom bebudelsen i denne postil kun omtales én gang, i en bisætning Marie bebudelsesdag. I *Meðan hildið verður heilagt* tituleres Maria kun som jomfru på bebudelsesdagen, hvor det i et sjældent citat fra trosbekendelsen nævnes, at Jesus er undfanget ved Helligånden, uden at der på nogen som helst måde refereres til 1. tekstrækkes ikke behandlede evangelium om englen Gabriels åbenbaring i Nazaret.

Jomfrufødslen og dens betydning har været svær for Dahl at håndtere, og det er ikke blevet indlysende klart, hvordan han forstår katekismens udsagn om Jesus som sand Gud og sandt menneske. Der er ingen tvivl om, at Jesus er Marias søn og derfor et menneske; men menneskesønsbegrebet står endnu for uklart til, at noget konkret kan udledes deraf.

Der er ikke stor sammenhæng mellem Det gamle Testamente og Det nye Testamente. Det understreges så konsekvent, at forjættelserne peger fremad og opfyldes i Jesu komme, at det bliver vanskeligt at fastholde, at de guddommelige løfter kan have haft nogen selvstændig betydning for generationerne før Jesu fødsel, eller at frelsens lys i forjættende form også kan have skinnet for dem.[21]

Men vi har endnu til gode at undersøge i alt 5 juleprædikener, før vi kan forlade emnet Jesu fødsel.

b. Julens prædikener

De i alt fem juleprædikener, der er trykt i de to postiller, udmærker sig ved alle at være holdt på færøsk og alle inden for et begrænset tidsrum, fra 1927-1932. Man kan undre sig over, at der ikke er medtaget ældre prædikener. Nogle af

20 „Naar Voxne f. Ex. ved Bryllupper, hvor mange desværre vistnok kommer mest af Nysgerrighed, trækker smaa Børn med hen i Kirken og de Voxne saa med deres Adfærd og Opførsel ikke synes at have Forstaaelse af, at de er paa hellig Grund, er det da saa underligt, at der efterhaanden hos de unge skabes en Respektløshed for Guds Hus og Menighedens hellige Goder og at den ene Respektløshed drager den anden med sig. Kan man vente anden Frugt end en, der svarer til den Udsæd, man har saaet?" Prædiken paa 1. s. e. h. 3 k. 1913.

21 Se dog om Guds frelseplan L s. 69: „Også tiden, før Jesus blev født, ejede ham. Hans komme blev forkyndt fra første stund, og alt peger frem mod ham, mens Gud i sin nåde og visdom styrer tiderne og lægger alt til rette, indtil tiden var fuld, så han kunne sende ham." Min oversættelse.

disse har dog været offentliggjort i aviser og julehæfter, der traditionelt har været storforbrugere af opbyggeligt materiale, tilberedt med højtidens traditionelle ingredienser og krydderier. Dahls juleprædikener fylder dertil godt op i de opbyggelige bøger, han selv udgav.[22] For de sidste prædikeners vedkommende må der formodentlig henvises til de to jule- og nytårsbøger *Í jólahalguni og Sólarris,* som udkom henholdsvis i 1940 og 1941. I sidstnævnte findes prædikenen „Verndarskýli" (Tilflugtsrum), hvor der meget aktuelt tales om krig, mørkelægning og udgangsforbud, de spiser og lækkerier, man nu må give afkald på.[23] Postillernes juleprædikener har til dels også været offentliggjort i andre sammenhænge, og kan nu tænkes at være taget med p. g. a. særlige kvaliteter som tidløshed, vellykket disponering og -forkyndelse.

De to ældste prædikener, begge fra 1927 og over hver sin tekst, er de teologisk set mest spændende, hvorfor vi vil gøre dem til genstand for en grundigere undersøgelse, mens de tre øvrige vil blive mere summarisk behandlet for at se, om de eventuelt kan supplere det billede, vi finder i 1927.

Højmesse 1. juledag 1927

Det er nærliggende at begynde med prædikenen „Í fyrstuni var orðið..." (I begyndelsen var ordet...) fra Juledags højmesse 1927, trykt i H. De citater fra evangeliet, Joh 1, 1-14, der findes i prædikenen, bærer endnu præg af, at Dahl på dette tidspunkt benyttede A. C. Evensens oversættelse af Johannesevangeliet.[24] Ifølge manuskriptet har prædikenen haft en enkel tredeling: 1. Evangelisten Johannes, 2. Hvem er Jesus? og 3. Vores jul. Manuskriptet har undtagelsesvis ingen overskrift, hvad der kunne tyde på, at prædikenens tema ikke har været så let at udtrykke med få ord. Ja, i virkeligheden passer overskriften så dårligt, at det næsten kan tænkes at være af nød, disse evangeliets fire første ord har fået en så overordnet status.

Den påstand kræver en forklaring. Når man Juledag skal prædike over Johannesprologen, er det da kun yderst rimeligt at begynde med at introducere den evangelist, hvis fortælling om Jesus begynder så helt anderledes end synoptikernes, og hvis juleevangelium kun vanskeligt kan sammenlignes med Lukas'. Dahl tager udgangspunkt i Johannes' evangelistsymbol, ørnen. Ørnen er den fugl, der flyver højest op i luften; i sin flugt er den i stand til at løfte sig højere op fra jorden og stige længere op i himlen end nogen anden fugl. Og

22 I *Glottar* bringes to juleprædikener, der ifølge forordet allerede har været trykt i kirkelige blade. I *Ávegis* fra 1935 er der ikke færre end fem juleprædikener. Dahl 1928a og 1935.

23 Dahl 1941, s. 46-53. En tilsvarende prædiken fra 1. verdenskrig, „Jólatankar" fra 1917, findes i Dahl 1928a s. 23-26. *Sólarris* bringer otte og *Í jólahalguni* i alt elleve juleprædikener.

24 P.g.a. Evensens oversættelse fra 1908 udkom Dahls Johannesevangelium som det sidste, han oversatte af NT, først i 1936.

Johannes stiger i evangeliets første ord helt op i de evige højder: „*I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud.* Det var i begyndelsen hos Gud. Dette er højt oppe."[25] Men umiddelbart efter skynder Dahl sig at tilføje, at det ikke må opfattes, som om Johannes stiger så højt, at han mister jordforbindelsen eller forbindelsen til det liv, han og vi lever på denne jord. Tværtimod siger Johannes også: „Og Ordet blev kød og tog bolig iblandt os. Og vi så hans herlighed." Det er altså ikke v. 1-2, som efter Dahls mening er evangelistens eller vores udgangspunkt, men v. 14. Johannes har fast grund under fødderne, han svæver ikke bare rundt i luften i drømme og indfald og blændværk, men forkynder det, han selv og hans fæller har set og hørt og derfor kan vidne om: de har set hans herlighed. Man må ønske til Gud, at vi holder jul for ham, der er i de evige højder, for ordet, der i begyndelsen var hos Gud, for ham der havde en herlighed, som en enbåren Søn har den hos sin Fader.[26] Men endnu mere må vi holde højtid for ordet, der blev kød og tog bolig iblandt os, d. v. s. for den Jesus, som blev et menneske ligesom vi andre.

Nu bruges en hel side på at skildre Jesu menneskevordelse. Der henvises til en salmelinje af Brorson „varð bróður okkara og líki",[27] en sentens som gentages tre gange i prædikenens løb. Jesus blev vores broder og ligemand i alle forhold uden det, at han var meget bedre end vi, levede et renere og sandere og mere fuldkomment og helligt liv end vi. I et så inderligt samfund med Gud, som det var Guds vilje med os alle; men som vi ikke var i stand til at nå. Men Jesus levede altså som et sandt menneske. Det tager Dahl hyrderne i Luk 2, 11 til vidne på. Blev det måske ikke sagt til dem på Betlehems marker, hvilket tegn de skulle få: „I skal finde et barn, som er svøbt og ligger i en krybbe." Et ord, der var hos Gud og var Gud, ja, om Gud så selv kom til jorden og gik omkring, kunne det ikke hjælpe os, som kun er mennesker. Men det, at der har levet en mand, et menneske som Jesus her på jorden som vores broder og ligemand, det giver håb om hjælp, frelse og genoprejsning for os mennesker.

Det andet hovedafsnit beskæftiger sig med spørgsmålet „Hvem er Jesus?" Det er det spørgsmål, Johannes vil besvare, og det spørgsmål, som må optage os, hvis julen ikke bare skal være fest og fornøjelse. Med ordet „kilde" som hovedord – det nævnes fire gange – skildres menneskets iboende spørgetrang; vi helmer ikke med at spørge og lede, før vi mener, at vi er kommet til selve oprindelsen. Ingen vil benægte Jesu storhed og magt; men var han kun fra jorden som vi andre? Med apostelen Peters svar på det gamle spørgsmål „Du er

25 „*Í fyrstuni var orðið, og orðið var hjá Guði, og orðið var Guð. Það var í fyrstuni hjá Guði.* Hetta er høgt uppi." H s. 36. Læg mærke til, at Ordet, i modsætning til den danske oversættelse, vi her nogenlunde holder os til, er stavet med lille o.

26 Der står vitterlig „hjá", (hos Gud) og ikke „frá" (fra Gud) som i Joh 1, 14. H s. 37.

27 „... og er min broder vorden..." fra „I denne søde juletid", f. eks. KH 136/5. Det oplyses ikke i de færøske salmebøger, hvornår Dahl oversatte denne salme, men citatet i prædikenen tyder på, at året kunne være 1927.

Kristus, den levende Guds Søn," er vi ved kilden. Og nu begynder Johannes' ørneflugt.[28] Han hæver sig på åndens vinger højere end nogen anden af de hellige mænd, han løfter sig op fra jorden, helt op i de evige højder. Det sker i fem trin, hvoraf de to første findes i v. 14 og de tre efterfølgende i v. 1-2: 1. Ordet blev kød, d.v.s. Jesus blev menneske. 2. Vi så hans herlighed, en herlighed, som en enbåren Søn har den fra sin Fader. 3. I begyndelsen var Ordet. 4. Ordet var hos Gud. 5. Ordet var Gud.

Johannes' erfaring kan også blive vores – i Jesus og sammen med ham kan vi mennesker komme til Gud, kende og eje ham. Det er i Jesus, Gud taler til os, åbenbarer sig for os, viser os sit hjertelag og sin frelsende kærlighed. Med en kombination af 1 Joh 1, 18, 1 Tim 6, 16 og Hebr 1, 3 når Dahl frem til, at Jesus er Guds herligheds glans og her i sin menneskeskikkelse Guds udtrykte billede. Vi skal altså begynde hos den Jesus, der levede sit sande menneskeliv og så lede længere frem og højere op. Desto nærmere vi kommer på Jesus, desto dybere vi kommer ind i fællesskab med ham, desto mere vokser han for os, større, mægtigere, dyrere, helligere – ud over de grænser, vi ellers anvender her i menneskenes verden.

Finder Dahl det ikke så vanskeligt at udlægge, hvad det vil sige, at Jesus er Ordet, har han til gengæld så store problemer med v. 3 – at alt blev til ved ham – at han skynder sig at koble det sammen med v. 5 a: „*Jesus er livet.* Alt det, der lever, alt det, der er til, er på mystisk vis i samfund med ham. Han er kommet fra livets evige grund. Ved ham er Guds store, underfulde … skaberværk blevet til."[29] At Jesus giver verden liv, betyder, at han kan løse og frelse fra synd; at han er lyset, betyder, at alle i liv og død kan samles om ham.

Det sidste, og væsentligt kortere, afsnit bærer overskriften „Vores jul", men handler mest om, at noget af højtiden skal følge os ud i hverdagens liv og arbejde. Hvis vi ser Jesu herlighed, storhed og kærlighed, vil Jesus som vores broder og ligemand fortsat bo hos os. Prædikenen klinger ud i en etisk appel, for når vi i sandhed vil tjene Jesus og gå i hans fodspor, ser vi, at vi ikke slår til. Sammenlignet med ham forbliver vi de små og ringe. Med den erkendelse opnår vi også hans hjertens godhed og tilgivelse, han skjuler vores synder i sin kærlighed, og vores lovsang stiger som ørnen mod de evige højder.

Vi ser altså, at Dahl, modsat hvad man af overskriften kunne forvente, går induktivt til værks. Set med hans øjne – og det siges at være den vej, evangelisten er gået, og den vej, også vi kan gå – er det ikke Ordet, der er begyndelsen.

28 Skønt Dahl finder måske ikke selv, at udtrykket er så heldigt. Der hvor Johannes' stigning omtales første gang, rettes udtrykket i den trykte version til „hugflog", som i dette tilfælde vist bedst oversættes „tankeflugt". Ordbogens oversættelse „skabende fantasi" tør vi ikke bruge. Nu betegner „hugflog" i daglig tale som regel fantasi, men Dahls videre argumentation viser, at det ikke er, hvad han har i tankerne.

29 „*Jesus er lívið.* Alt tað, sum livir, alt tað, sum er til, er á loyndarfullum vísi í samfelagi við hann. Hann er komin frá lívsins ævigu grund. Við honum er Guðs stóra, undurfulla … skapanarverk vorðið til." H s. 40.

Begyndelsen er barnet i krybben, et sandt menneske, vores broder og ligemand. Fordi Jesus lever det sande og ægte menneskeliv, fuldkomment efter Guds vilje, ser disciplene hans herlighed og erkender, at han er Guds enbårne Søn, Guds tale til os, Guds udtrykte billede på jord.

„Det sande menneske" har som kristologisk titel særlig betydning i den teologiske retning, der bærer Albert Ritschl's navn, og i Danmark var repræsenteret ved den navnkundige F. C. Krarup. På det store teologiske grundspørgsmål, hvorfra vi kender Gud, svarer Ritschl, „at Gud er alene kendelig gennem den historiske Aabenbaring, som er sket i Jesus af Nazareth; udenfor denne véd vi intet om ham."[30] Ritschl afviser den ortodokse teologi, der har omsat det historiske menneskeliv til en sekundær form for det uforanderlige guddomsliv, men også den liberale teologi, som alene har formået at fastholde den rent menneskelige side i Kristi væsen. Med Krarups formulering:

> Vi har for os et sandt Menneskeliv, et saadant, der just, naar det maales med en menneskelig, etisk Maalestok, viser sig at have den afgørende Værdi for vort Frelsesforhold, saa at vi maa se det som den fulde Aabenbarelse af den guddommelige Naade og Sandhed. I Jesus har vi fundet Gud; gennem den Tillid, som han fremkalder hos os, er han „Vor Herre"…[31]

Frygten for at gennemføre den etisk-psykologiske forståelse over for Jesu liv afviser Krarup som skadelig, fordi den berøver os den fulde brug af den højeste religiøse værdi, vi ejer, nemlig Jesu liv. Det kommer blot til at ligne et byzantinsk billede, hvor alt er forgyldt, både de enkelte træk og tillige baggrunden, og hvor derfor al individualitet er slettet. Men med Ritschl's metode rykker Jesusbilledet os nær ind på livet:

> Jeg tror, vi trænger netop til at faa det levende Billede frem med de individuelle menneskelige Træk, som vi ud fra vor menneskelige Erfaring kan forstaa; jo mere vi forstaar heraf, des mere tør vi ogsaa tro, at vi vokser i en virkelig Tilegnelse af Guddomsherligheden her. Paa denne Maade var det, at Jesu Disciple kom til bekendelse af ham som deres Herre og Gud. Denne Vej maatte vel ogsaa passe for os.[32]

Med den idealistiske skildring af Jesus får frelsesforståelsen i denne julepræditen en etisk drejning, fordi vi spejlet i hans storhed ser vores egen ringhed og løftes op i hans tilgivende kærlighed. Prædikenens kristologi, hvor højt den end i etisk henseende når, er dog en kristologi fra neden.

30 Krarup 1906, s. 17. Det lille skrift stod på Dahls hylde.

31 Krarup 1906, s. 21.

32 Krarup 1906, s. 23f.

Det er fristende at spørge, hvordan Dahl da har oversat den Brorsonsalme, han så flittigt påberåber sig. Hvad betyder inkarnationen, det at Ordet blev kød og tog bolig iblandt os, det at Guds Søn „er min broder vorden", „varð bróður mín og líki?" Det besvares måske bedst ved at se ikke på det 5. vers, hvorfra citatet stammer, men på salmens soteriologiske midtpunkt, det 4. vers:[33]

Gud er os ikke længer vred,
det kan vi deraf vide,
at han har sendt sin Søn herned
for verdens synd at lide.
Det vorde vidt og bredt bekendt,
at Gud sin Søn for os har sendt
til jammer, ve og våde;
hvo ville da ej være fro
og trøstig lade alt bero
på Guds, vor Faders, nåde!

Guð nú ei longur vreiður er,
men hevur miskunn blíða,
tí komin sonur hans er her
for heimsins synd at líða;
tí kærleika skal boðast frá,
at sonur Guðs er okkum hjá
í armóð, eymd og váða;
hvør skal tá ikki lætta av
tí tunga móði, sorgin gav,
og lata Jesus náða!

Hos Brorson er det tre gange Gud, der er subjekt, (linje 1, 3 og 6) mens Dahl har Gud som subjekt en gang (linje 1) og hans Søn som subjekt to gange (linje 3 og 6). Brorson synger om Faderens nåde, begrundet i den stedfortrædende forsoning og udtrykt i det gentagne udsagn, at Gud sendte sin Søn at lide for verden, sendte sin Søn til jammer, ve og våde *for os*. Dahl synger om Guds miskundhed, dels begrundet i Sønnens lidelse for verdens synd og dels i Sønnens nådige tilstedeværelse *hos os* i [vores?] jammer, ve og våde. Faderens frelsesinitiativ og ofrende kærlighed blegner i denne sammenligning – så fatal kan en enkelt præposition være!

Aftensang 1. juledag 1927

De øvrige juleprædikener er alle holdt 1. juledags aften, „jólakvøld" (julekvæld) og teksten har uanset kirkeåret været Luk 2, 1-20 helt eller delvis. Dahls hjembygd synes at have været blandt de steder på Færøerne, hvor aftengudstjenesten er familiernes og børnenes store højtid, og den stod i hans erindring i et helt særligt skær:

33 Dahl har sandsynligvis anvendt KH 136, hvorfra der her citeres. Den færøske oversættelse gengives efter SFF nr 56.

> Et juleminde fra mine barndomsår har især sat sig uforglemmelig fast. Det er den oplyste kirke første julekvæld. Der i min hjembygd var det dengang ikke skik at bruge kirken om aftenen; den stod derfor hele vinteren så mørk mellem de andre huse. Men første julekvæld gik vi i kirke, da blev den tændt, og da stod den og lyste med alle sine mange lys ud over bygden. Det var som et lyshav for et barneøje, og at få lov til at komme i kirke julekvæld og se lysene var den største glæde. Det forekom mig, at kirken tog hele bygden ind i sit lys, alle husene og alle menneskene, og den sendte også sit lys ud over alle gravene på kirkegården og lyste ned til dem, der lå der.[34]

Det skær, som således i erindringen hvilede over julekvælden, har uden tvivl været medvirkende til, at Dahl koncentrerede sin forkyndelse om den gudstjeneste, som for ham var selve julens kirkelige højdepunkt. Kun 1. tekstrække har en foreskrevet perikope til aftensang, og han kunne derfor også, når 2. tekstrække var i brug, tillade sig frit at benytte den lukanske fødselsberetning, der synes at have virket betagende og stadigt inspirerende på ham.

Samme dag, som han havde holdt sin prædiken „Í fyrstuni var orðið …," gik han da igen på prædikestolen i Havnar kirke om aftenen for at holde prædikenen „Hin undursami" (Den underfulde) over Luk 2, 1-20. Stilen var lige på grænsen til det opstyltede og patetiske, og de tre afsnit havde følgende emner: 1. En beskrivelse af Jesus som den underfulde med udgangspunkt i Es 9, 6. 2. Julens mærkelige tiltrækningskraft. 3. Jesus, Guds gave og frelse.

Forholdet til teksten er påfaldende. Ifølge manuskriptet var den afgrænset til Luk 2, 15-20, men i H gengives hele beretningen Luk 2, 1-20, og man skal helt ud i prædikenens anden halvdel, før man finder nogen direkte henvisning til selve juleevangeliet: først engelens budskab til hyrderne om barnet i Betlehem og derefter hyrdernes gang til barnet i krybben og ud igen i mørket. Som prædikenens egentlige hovedtekst må man derfor betragte Es 9, 6, der ved prædikenens begyndelse anføres som „nogle gamle, kendte profetord, der lyder således: Barn er os født, søn er os givet, og på hans skuldre skal herredømmet være, og hans navn kaldes: Underfuld, rådgiver, vældig Gud, evigheds fader, freds høvding."[35] Sådan har profeten talt om ham, der engang skulle komme for at hjælpe menneskene i deres nød og råde over dem, sendt og salvet af Gud. I Jesus, julens hovedperson, er de gået i opfyldelse. Mellem de

34 Dahl 1928a, s. 22-23, min oversættelse.

35 „Barn er okkum fødd, sonur okkum givin, og á herðum hans skal høvdingadømið vera, og navn hans er kallað: Undursamur, ráðgevari, veldis Guð, ævanna faðir, friðar høvdingi." H s. 43. Dahl følger ikke ganske den danske oversættelse af 1871, der kalder barnets første to titler „Under, Rådgiver", Bibelen 1919. Kan han have valgt at følge den engelske King James Bible: „Wonderful, Counseller", The Holy Bible 1970? Den autoriserede oversættelse af 1961 er nærmere på 1871: „Tí at barn er okkum fødd, sonur okkum givin, og á herðum hans skal høvdingadømið hvíla; navn hans skal verða kallað undur, ráðgevi, veldigur Guð, ævinnar faðir, friðarhøvdingi."

mærkelige navne, der er nævnt i dette profetord, finder Dahl intet mærkeligere end dette: *Underfuld.*

Hvori alt dette underfulde består, vises nu straks med en række dogmatiske udsagn, som vi endda kan føre direkte tilbage til Martin Luther. Vi er i den heldige situation at vide, hvilke salmer der blev sunget ved den pågældende gudstjeneste,[36] og lægger da særlig mærke til den anden salme, Luthers „Lovet være du, Jesus Krist." Da prædikenen i 1928 blev udgivet, blev den efterfulgt af denne salme,[37] således at de, der købte det lille hæfte, i erindringen kunne genkalde sig noget af gudstjenestens stemning, men også den ramme, som med salmesangen var blevet sat omkring Dahls prædiken.

„Lovet være du, Jesus Krist" er ikke nogen helt tilfældig salme. Martin Rößler kategoriserer den som en bekendelsessalme. Denne type, hvis oprindelse han sætter i forbindelse med kirkens ændrede stilling under Konstantin den Store, har som indhold den kirkelige lære og som udtryksform en episk grundholdning. Rößler sammenfatter bekendelsessalmens betydning i tre punkter: „1. Das Lied ist ein Kirchenlied, festlicher Schmuck und lobender Ausdruck bei den Zusammenkünften der Gottesdienstlichen Gemeinde. 2. Es ist ein Lehrlied, offiziell-öffentliche, verordnete und geordnete Verlautbarung des Glaubens. 3. Es ist ein Kampflied zur durchsetzung der Lehre und ein Trostlied in Zeiten der Verfolgung."[38] Luther anvendte med forkærlighed denne salmetype i kirkehistoriens anden store bekendelsessituation, reformationen. For bemeldte salme fremhæver Rößler især inkarnationskristologiens paradoks og julens reformatoriske grundtanke: *pro nobis!* Kristologi bliver til soteriologi.[39]

Hvad sker der nu, når Dahl – uden på noget tidspunkt at citere direkte fra den nyligt sungne oversættelse af salmen – dog gentagne gange hentyder til den i hele sit første, store afsnit? Efterlader det ikke et indtryk af, at han læremæssigt befinder sig på den lutherske kirkes faste grund? Bliver det ikke en stærk legitimering af også det, der efterfølgende vil blive sagt i hans prædiken?

Bekendelsessalmens Kristusprædikater lader sig i samme rækkefølge som i salmen for fem af de seks vers påvise i Dahls prosatekst:

36 1. „Gleðilig jól" (Fr. Petersen), 2. „Lov tær, Jesus" (Luther/Grundtvig/J. Dahl), 3. „Signað skin' rættlætis sólin" (Jens Pálsson/J. Patursson), 4. „Jól hava einglaljóð" (J. Nolsøe) 5. „Føgur er foldin" (Ingemann/J. Dahl). Nr. 1 og 4 var originale færøske salmer, nr. 2 og 5 var oversat fra dansk og nr. 3 fra islandsk. Salmerne til de to aftengudstjenester Juledag 1927 og Nytårsdag 1928 i Havnar kirke var udgivet til lejligheden i det lille hæfte *Jóla- og nýggjárssálmar.* Se Hansen 1997.
37 Dahl 1928c.
38 Rößler 1981, s. 125.
39 Rößler 1981, s. 148. Se til salmen også Thestrup Pedersen 1989, s. 56-61.

Emne, salmevers (SFK 109)	*Prædikenen s. 44*	*Kommentar*
V. 1: Jomfrufødsel Lov tær, Jesus, vár sangur ber, tí tú í heimin komin er, móðir er moyin rein og fríð, vænt kvøða einglar náttartíð. Guð havi lov.	Ja, eitt undur frá Guði, eitt kærleikans undurverk er eisini tað fyrsta av øllum, er grundin undir tí, at Jesus er komin higar í heimin.	I salmen savnes ordet *menneske.* I prædikenen nedtones jomfrufødslen, Jesu komme i verden forklares (abstrakt) som et kærligheds under.
V. 2: Guds enbårne Søn Einkarsonur Guðs faðirs tú er, loynda tú himnadýrd tína ber, monnum líkur tú ert okkum hjá, vil okkum veita heiliváq. Guð havi lov.	...at Guð soleiðis elskaði heimin, at hann sendi son sín hin einborna, til tess at ein og hvør, sum trýr á hann, ikki skal glatast, men hava ævigt lív?	I salmen savnes inkarnationens kød og blod – Jesus er hos os „lig et menneske". Prædikenens citat af Joh 3, 16 findes ikke i manuskriptet, men er indsat senere.
V. 3: Præeksistens Borin at eiga øll heimsins lond, teg tó fjálgar ein kvinnuhond! Veldi títt mikla røkkur vítt, rurast sum barn tó í fangi blítt. Guð havi lov.	...at hann, sum í upphavi, áðrenn veröldin varð grundað, var hjá Guði og Guðs einborni sonur, kom higar í heimin og varð føddur sum eitt annað lítið barn her á fold og ruraður í móðurfangi?	Sproget minder om 1 Pet 1, 20; men dette er dog det sted, der udviser størst lighed med salmens formuleringer. Læg mærke til det fremhævede ord barn!
V. 5: Det salige bytte Fátækur gekst tú her foldum á, signing tú breiddi á armóðs strá, við tíni fátækt vit vórðu rík, eina hjá tær finst miskunn slík. Guð havi lov.	... at hann, sum var í Guðs líki og átti alla himmiríkis dýrd, legði alla hesa dýrd frá sær og kom higar í manna- líki og varð so fátækur, fá- tækari enn hitt fátækasta barn her á jørðini.	Salmen benytter sig som sit forlæg af direkte formuleringer fra 2 Kor 8, 9. Når prædikenen i stedet alluderer til Fil 2, 6f, forsvinder „Det salige bytte".
V. 6: Kongedømme Tín er kongatign himni frá, vildi tú tó gista mannavrá; okkum tú leiðir um skuggadal heim í tín ljósa kongasal. Guð havi lov.	... hvar er nú Augustusar ríki og onnur ríki, meðan Jesus leggur allan heimin undir seg!	Jesus er nu konge og underlægger sig hele verden. Den engang hjemløse modtages i de troendes hjerter. Soteriologien skifter karakter.

Som man ser, gennemføres henvisningerne til salmen for en stor del ved hjælp af nytestamentlige citater, men så glider det, idet salmens 6. vers kun bliver afsæt for næsten en hel side om forskellen mellem Jesu trange kår dengang og hans ophøjede stilling i dag: de store kirker bygget til hans ære, hans magt over

verden, korsets dyre tegn, hans bolig i menneskehjerter, endda hans indflydelse på samfundsliv, kultur og kunst! De gentagne retoriske spørgsmål: „Er det ikke underfuldt, at...?" virker i længden trættende, og man nikker taknemmeligt „Ja," da denne spørgeform endelig for syvende og sidste gang bruges som overgang til næste afsnit: „Og nu holder vi alle jul. Er det i grunden ikke også underfuldt?"[40]

Det underfulde er nu i andet afsnit „julens mærkelige tiltrækningskraft på os alle." Antropologien får her lov til at styre kristologien. Menneskene beskrives ved en iagttagelse af, hvordan de holder jul, for er de forskellige, så har de også noget til fælles. Julen udøver denne stærke magt, denne påvirkning og tiltrækning på os alle. Der er kristne og troende, som hver dag har sit møde med Jesus, der er dem, der plejer at holde sig så langt fra ham, som var han slet ikke til. Vi er optaget og fortravlede, urolige og fredløse; vi maser os frem på de andres bekostning, vi kives og trættes. Nogle er gudløse og uforskammede, nogle er i synd sunket dybt i armod og håbløshed. Men alle mærker julens dragende magt. For en stund bliver livet anderledes, vi bliver selv anderledes. I julen kan man ikke skændes. Hvad skyldes julens tiltrækningskraft? Er det modsætningerne, der her drages mod hinanden, er det livets gådefulde spørgsmål, verdens nød, vores synd og længsel efter tilgivelse og hjælp? Nej, det er snarere ligheden, der drager os: Barnet i os, det oprindelige og uspolerede, det vi til daglig forsømmer, skjuler og holder nede, kræver i julen sin ret. Ligheden er åbenlys, for julens billede og mærke er jo netop et lille barn. Barnet i krybben taler til os alle og får barnet i vores egen barm i tale; intet er så menneskeligt som et lille barn.

Når det sidste afsnit i manuskriptet bærer overskriften „Guds gave og frelse", må man forvente en klar og utvetydig frelsesforkyndelse på de sidste to sider. Og igen ser vi antropologien i den grad spille en rolle som bestemmende faktor, at frelsen nærmest får psykologisk karakter. Hyrderne, der skyndte sig til Betlehem og fandt barnet, trækkes ind som billede på menneskets sjælelige behov. Går vi efter det, Herren har forkyndt os, skal vi ikke gå forgæves; vi behøver ikke at ønske og håbe ud i den blå luft; det behøver ikke at være håbløst, selv om vi er knuget af tunge byrder og ikke kan finde vej i mørket. For nu er Gud selv kommet til os og er hos os:

> Gud lader sig finde, når vi leder. Gud svarer, når vi råber. Gud er kommet til os i det lille barn i krybben. Guds kærlighed møder os der. Jesusbarnet er Guds gave til os. Jesus er os frelse fra Gud.
>
> Vores stakkels, fattige, urolige og kolde hjerte vil i grunden intet hellere og gladere end at møde en kærlighed, som kan favne og varme det, fylde det, glæde og trøste det.

40 „Og nú halda vit øll jól. Er tað ikki eisini í grundini undursamt?" H s. 45.

> Mødes disse to, Gud Faders kærlighed og vores hjerte, da får hjertet alt det, som det behøver... Vi får en rigtig jul, en god og velsignet jul, når barnet i vores egen barm og Jesusbarnet i krybben mødes.[41]

Det var frelsen. Hvad så med dens følger? Den fællesmenneskelige erfaring, som Dahl synes, han kan forudsætte kendt i denne prædiken, gentages nu, hvor han afsluttende vil vende blikket udad. Julen er som et højtideligt øjeblik med velsignelse, lys, fred og fordragelighed, en smuk, god, hyggelig og salig stemning. Når den nu snart er overstået, kører så ikke alt igen i den gamle skure? Igen hentes hyrderne ind som dem, der rigtignok skulle tilbage til deres arbejde, ud igen i nattens mørke. Men noget var forandret, de gik ud i mørket syngende og lovprisende Gud for det, de havde hørt og set. Den psykologiske indsigt, måske parret med en viden om, at nogen i menigheden frygter for at skulle møde hverdagen igen, gør, at Dahl træder varsomt nu, hvor han skal fastholde troen på julens vedvarende betydning. Som det var med hyrderne, „... sådan også med os. Ikke den gamle måde mere, men lidt anderledes, lidt bedre."[42] En vis fremgangstro har Dahl, og han fremsætter sin etiske appel på den underspillede måde, som er så typisk. Vi skal ikke forestille os, at menneskelivet bliver bedre, lykkeligere og lysere, eller at vi kan fortrænge noget af verdens mørke og fremme retfærdighed og sandhed, uden at Jesus er med i gerningen og vejleder os i sin kærlighed.

Prædikenen burde slutte her; men det er, som om prædikanten i sidste øjeblik kommer til at huske på sit tema og mener, han skal repetere, at det drejede sig om *Den underfulde.* Til det adjektiv knytter sig verbet *at undres,* og ligesom alle i evangeliet undrede sig over, hvad der blev sagt om dette barn, skal vi i undren over Guds underfulde nåde og barmhjertighed falde ned i tilbedelse, lov og pris.

Hvilken af alle profeten Esajas' høje titler, hvilken af alle Luthers poetiske læresætninger om Jesu fødsel passer i denne prædiken bedst til overskriften *Den underfulde?* Er det det, at han er rådgiveren, den vældige Gud, evighedens fader eller fredsfyrsten? Er det Marias søn eller Guds Søn, der blev fattig for at gøre os rige, den præ- eller posteksistente pantokrator? Efter prædikenens begyndelse er det unægtelig lidt af et antiklimaks, når den titel, der bedst dækker indholdet af prædikenen, viser sig at være den første og simpleste af dem alle: at han var et barn! At det netop bliver *barnet,* som Dahl her finder mest velegnet til at skildre Jesus, må ses i sammenhæng med, at ordet *menneske* inkl. sammensatte og afledte former (menneskeliv, menneskeligt) forekommer 18

41 H s. 48f, min oversættelse.
42 „Soleiðis hjá okkum við. Ikki sama lagið sum áður, men eitt sindur øðrvísi, eitt sindur betri." H s. 49.

gange jævnt fordelt gennem hele prædikenen. 9 gange bruges ordet *barn* om os (inkl. menneskebørn), og hele 14 gange om Jesus.

Det er ikke inkarnationen – Jesu komme til verden i kød og blod – der er denne prædikens paradoks, men Jesu ophøjelse i verden efter den ydmyge begyndelse, hans ophøjelse i kirken, i hjerterne, i menneskelivets etiske fremgang, i kunst og kultur og alt det bedste, menneskets ånd har skabt, i alt det, der er fremkaldt og modnet af hans ånd og kraft og kærlighed.[43] Julen er en stemningsfyldt højtid, og dens frelsende betydning forstås og udtrykkes bedst ved stemning, følelse og erfaring. Det reformatoriske og satisfaktoriske *pro nobis* er endt i et empirisk og psykologisk *cum nobis.*

Hvilken langsigtet virkning netop denne prædiken skulle få ved at blive optaget i Dahls postil, finder man et vidnesbyrd om i et avisinterview i 2000 med titlen „I julen er vi gode:"

> Selv om folk synes at være stressede ind under jul, kommer der en sådan fred over dem i julen, at man virkelig kan føle forskel, siger biskop Hans Jacob Joensen.
>
> – Der er noget helt særligt over denne højtid, som gør, at folk bogstavelig talt forandres og bliver gode.
>
> Og biskoppen husker tilbage på noget, som uden tvivl ligger temmelig nær på et svar på, hvorfor det er sådan.
>
> Han fortæller, at han som dreng i kirken i Gjógv særlig kan huske en sætning, som den gamle degn læste med særlig stemmeføring. Rigtig højtideligt og værdigt læste han: „Man kan ikke skændes i julen."
>
> Og sådan synes det vitterlig at forholde sig, siger Hans Jacob Joensen.[44]

Aftensang 1. juledag 1928

Prædikenen Julekvæld 1928 er trykt i L, bærer overskriften „Okkum er ein frelsari føddur" (Os er en frelser født), og *Frelseren* er også det ord, der ene skal bære budskabet. Denne gang lyder der helt andre toner; der er ikke meget julestemning i denne belærende og formanende prædiken, der er et lidet maskeret opgør med en overfladisk jul. Argumentationen har en ironisk, næsten hoverende klang.

Man kan ligefrem mærke på exordiet, hvor utålmodig prædikanten er efter at komme i gang. Han har læst teksten Luk 2, 15-20 og begynder med at gentage v. 15 om hyrderne, der sagde, at de straks ville ind at se det, der var sket i Betlehem. Og hvad var der så sket? Det, der var blevet sagt til dem: I dag er der

43 H s. 45.

44 Sosialurin nr. 248, 23. december 2000 s. 13, min oversættelse. Joensen 2000. Eftersom jeg havde studieorlov og ikke skulle prædike, gik jeg selv til degnegudstjeneste i Sands kirke Juledag 2000 og hørte den selv samme prædiken blive læst op.

født jer en frelser, og Frelseren er Herren Kristus i Davids stad! Derfor holder vi jul, derfor er vi kommet i kirke.

Det første afsnit behandler julens budskab, som først er fattet, når man har fået korset med. Det andet afsnit bærer i manuskriptet overskriften *Frelsa (Frelse),* men handler mest om synd. Det tredje og sidste afsnit stiller spørgsmålet „Er Jesus frelseren?"

Tilknytningen til juleevangeliet ligger egentlig kun i Luk 2, 11, hvorfor det ikke føles spor forkert, at postillen aftrykker Luk 2, 1-14 som tekst. Begivenhederne i den tekst spiller dog næsten ingen ikke rolle, selv om det da lige nævnes, at Jesus af Nazaret blev født julenat og lå i en krybbe. I stedet henvises der til andre kilder, der alle enstemmigt siges at bevidne, at Herren Jesus Kristus i Davids stad er Frelseren: „Hele Guds ord, hele skriften gennem alt Det nye Testamente, al kristendommens tale, alt vidnesbyrd fra kirkefolket til alle tider."[45] Det gives der dog heller ikke eksempler på; men det fremstilles positivt, at alt godt og dyrebart ved julen, glæde og fred, lys og trøst og håb grunder sig på, at der er født en frelser. Negativt fremstilles det ved en række retoriske spørgsmål, hvordan alt dette ville blegne og svinde bort, hvis man fjernede det, at en frelser var født, ja, julen selv ville være ørkesløst skaberi. Det lyder fromt, og det passer vældig godt ind i det budskab, Dahl i denne prædiken føler sig kaldet til at formidle, når han fraråder at lægge alt for stor vægt på juleevangeliet: „Kun et eller to af evangelierne har barndomsfortællingen, mens alle evangelierne har beretningen om korset... Det er i lyset af det, der senere skete, at vi holder jul; det er derfra, den får sin store betydning. Det er *korset,* der gør, at lysene i julen synes os at lyse så mærkelig rent og klart."[46] Men det giver også et fingerpeg om en vis afhængighed af en bibelsk teologi, hvor man i undersøgelsen af de nytestamentlige tekster er tilbøjelig til at fremhæve det rationelt og historisk forklarlige på bekostning af det, man mener, har noget af legendens karakter.

Hvem er Jesus? Prædikenens svar er ikke vanskeligt at tyde, idet ordet *frelser* ikke kun forekommer i overskriften, men (sammen med ordet frelse) findes ikke mindre end 25 gange i teksten. Forudsat at vi erkender vores behov for en frelser, er det dermed så også givet, at det er Jesus, der er denne frelser? Ligner barnet i krybben, Jesus fra Nazaret, ikke alle andre, er han ikke både kommet til verden og har forladt den igen som alle andre, en mand af slægten som alle andre og under samme skæbne som de? Spørgsmålet om Jesus siges at være et aktuelt spørgsmål både i tale og skrift, og diskussionen ender netop i dette: er han frelseren? Alle er enige om at sætte ham lige så højt som de bedste i ver-

45 „Og alt Guðs orð, øll skriftin alt hitt nýggja testamentið ígjøgnum, øll kristindómsins tala, allur vitnisburður frá kirkjufólkinum allar tíðir, – alt er á einum máli um, at Harrin Jesus Kristus í Dávids staði er frelsarin." L s. 35.

46 L s. 36, min oversættelse.

den, ja endda højere. Han har fået mægtige navne: den store lærer, den store mester, det store forbillede, den store vismand, den store forkynder af Guds kærlighed, det fuldkomne menneske. Og det er sandt nok, men bare ikke det, evangeliet siger.[47]

Hvad mener da evangeliet, når det kalder ham frelser? Prædikenens aktuelle anledning kommer til syne, når Dahl erklærer sin frygt for, at folk kun har en utydelig opfattelse af, hvad *evangelium* betyder. De vil gerne holde jul, men tænker ikke på, hvem de holder jul for. De har tilstrækkeligt i den smukke fortælling om barnet i krybben og tror i deres vankundighed, at det er selve julen. Men det er det kun delvis, for det, som dette barn som mand gjorde og talte, hans lidelse, død på korset og opstandelse fra de døde hører også med til historien.[48]

Men hvad er så frelse? Dette store og tunge udtryk, som vi i daglig tale kun bruger, når nogen er i stor fare, når det gælder liv og død, kan religiøst set også kun bruges, hvor der er en nød at frelses fra, den dødsfare der hedder synd. Før frelsen nærmere kan bestemmes, må synden derfor beskrives, og de ikke mindre end tre opfattelser fylder godt op i prædikenen. Der er for det første de kultiveredes opfattelse.[49] De finder terminologien for gammeldags og bruger svagere udtryk: en svaghed, en mangel, en fejl, en træghed på menneskets vej mod fremskridtet, der skyldes en endnu ufuldkommen erkendelse. Mennesket har kun denne jord, og det klarer sig selv og har ikke brug for nogen frelser. Den næste opfattelse kommer til syne, hvor Dahl i sin hånende kritik spørger, hvorfor de oplyste ikke er sluppet fra det, der kaldes synd: uretfærdighed, ondskab, misundelse, æresyge, egenvilje, urenhed og bedrag. Men dette er kun konkrete kendetegn, mens den tredje og egentlige definition – som Dahl her fremfører som den korrekte – lyder: Synd er det, der skiller os fra Gud, at vi søger vores eget og vil os selv.[50] Denne skade ligger så dybt i os, mennesket er så ilde farent, at det ikke kan redde sig selv. „Kun Gud kan med sin kærlighed bøde skaden, løse båndene, genoprejse mennesket, helliggøre livet og løfte menneskesjælen op i de højder, den attrår. Findes der nogen anden bødende, bjergende, rensende og oprejsende kraft end kærligheden?“[51] Dette omfattende frelsesbegreb er knyttet til troen på den Jesus, hvori Gud har åbenbaret sin opsøgende kærlighed. Den, der finder ind til dette barn og ser og kender Guds rige barmhjertighed og kærlighed, får en velsignet jul.

47 L s. 39.
48 L s. 36.
49 „… nútíðar stóru og hámentaðu fólk…“ L s. 37.
50 L s. 38. Denne syndsopfattelse udmærker sig i hvert fald ved en ting: skyldbegrebet mangler.
51 „… eina Guð við kærleika sínum bøtir skaðan, loysir bondini, endurreisir menniskjuna, halgar lívið og lyftir mannasálina upp í tær hæddir, sum trá hennara stundar at … Er nakar annar bøtandi, bjargandi, reinsandi og reisandi máttur til enn kærleikin?“ L s. 38, se også s. 40.

Det forkyndes ikke objektivt, om Jesus er frelseren, og hvad hans frelse betyder – sagen overlades til den enkeltes tro og erfaring. Det ligger vel i hele prædikenen, men siges hen mod slutningen, hvor det hele spidses til og bliver personligt, at syndserkendelse og frelsestrang er to sammenhængende og ligefrem proportionale størrelser: „Hvad vi siger om Jesus, svarer til, hvad vi siger om os selv; det svarer til, hvor stærk syndserkendelsen og hvor stor frelsestrangen er hos os selv. Alle, der kom til Jesus med deres synd, i deres nød og hjælpeløshed, og søgte hjælp og frelse hos ham, siger som med en mund: Han er Frelseren!“[52]

Prædikenen slutter med et udblik fra julen og videre frem, men denne gang ikke fra højtiden til de kommende hverdage. Bevægelsen skal gå fra den barndomsfortælling, man er samlet om i julen, til en ledsagelse på Jesu vej mod frelsergerningen. Denne gerning skal være den omskabende og helliggørende kraft i livet i efterfølgelse, tjeneste og tilbedelse.

Aftensang 1. juledag 1929

Billedet skifter igen. Hvor juleprædikenen 1928 har en brod mod dem, der klynger sig til de smukke fødselsberetninger og har nok i dem, synes prædikenen Julekvæld 1929 at henvende sig til dem, der helt frakender disse beretninger deres sandhedsværdi. Anklagen kan have lydt nogenlunde således: Det er gammel overtro og gamle smukke sagn, men så heller ikke mere; vi har ikke bemærket noget usædvanligt eller mærkeligt; hyrderne „kan have set over sig og hørt over sig.“[53]

Prædikenen, trykt i L, bærer overskriften „Rúm fyri Jesusi“ (Plads til Jesus) – et tema, som ifølge exordiet er fundet i Luk 2, 7: „… der var ikke plads til dem i herberget.“ De, der ikke var plads til, var Jesu forældre, Josef og Maria, og så trangt var det nu altid i Jesu liv. Den smule, der overhovedet siges om Jesus i denne prædiken, er i en resumerende gennemgang af hans liv, der skal vise, hvordan han altid var fremmed og hjemløs, i sit land, i sit folk, i verden – derfor blev han korsfæstet. Af kendte nytestamentlige titler lægger vi kun mærke til Menneskesønnen, som forekommer i et citat af Matt 8, 20. Dertil kaldes han julegæsten, som vi må give plads i hjem, sind og hjerte i julen,[54] ja, hvoraf al

52 L s. 40, min oversættelse.
53 „teir høvdu sæð yvir seg og hoyrt yvir seg…“ L s. 44.
54 „Har sum Jesus stígur inn um gátt, um tað so er hin minsta og ússaligasta smátta, har verður fjálgt og hugnaligt og gleðiligt og gott.“ L s. 43. Jvnf. julegæsten i Símun av Skarðis elskede julesalme „Nú ringja kirkjuklokkur so hátt,“ SFK 99/5:
Ja, Jesus fer í smáttuna inn,
blíð orð hann við gomul talar,
hann klappar bleiku barnakinn,
av himni tá gleðin dalar.

vores historie, vores liv og skæbne afhænger. Endelig omtales han direkte abstrakt som „en stor, rig, stærk og ren kærlighed, der vil møde os og favne os; men kærligheden har det med sig, at den kan give alt, men ikke nøde eller tvinge nogen mod sin vilje."[55]

Frelsen skildres indirekte og yderst kortfattet i en sætning om hyrderne, der fandt barnet og var sikre på, at det var en *kendsgerning,* et Guds *undærværk* til menneskers frelse.

Prædikanten vælger i stedet for at gå ind på sine tænkte modstanderes synspunkt. Der hverken var eller er noget at se. Sådan oplevede hyrderne det efter englesangen: Med ét holdt det hele op, der blev stille, alt forsvandt, og alt både i himmel og på jord blev igen, som det altid havde været. Juledag er som alle andre dage, og julenat ser ikke anderledes ud end alle andre nætter året rundt. Der er intet usædvanligt at se eller høre. Og sådan vil det også fortsætte efter jul, når vi går ud til vores arbejde igen på hav eller land, alt er det samme igen. Ganske vist har vi en masse forestillinger og gør os en masse anstrengelser for at skabe den rigtige julestemning: vi har travlt med forberedelser; vi vil gerne være sammen med vores kære; vi vil have venner og frænder på besøg; vi ønsker os glæde, fred, tryghed og „heimasælu",[56] vi forsøger at skabe julestemning med gaver og godter, mad og drikke, fest og fornøjelse. Der er imidlertid to forbilleder i evangeliet, som vi kan lære noget af. Af Maria kan vi lære at gemme julebudskabet i vores hjerte og grunde over det. Og af hyrderne med det rene og enfoldige sind kan vi lære at gå til Betlehem og lede efter barnet og se, om det, der er sagt til os, er sandt. Selvfølgelig skal dette forstås i overført betydning, for Guds ord taler om ting, der ikke kan ses, og det er, hvad vi i julen ønsker at komme i forbindelse med. Kun ved at der knyttes bånd mellem himmel og jord, mellem det usynlige og det synlige, opnår vi den rigtige julestemning. Kun derved ser vi Herrens herlighed lyse og stråle om os – og så fyldes denne julepræditen som den eneste med disse lyse og rene, gode og milde lovsyngende engle, der alene kan gøre det hjemligt og juleligt i julen.[57] Og alt er, som det var, men dog forandret, for vi har fra den usynlige verden fået fred i hjertet og en glæde, der også får os til at synge Gud lovsang.

Prædikenen forkynder, at vi ved at tro på evangeliet om Guds kærlighed, der kommer til os i Jesus, undgår at få en hul og overfladisk jul. Det er fuldt legitimt at fejre julens højtid og fest, når bare der bliver plads til Jesus.

55 „... ein stórur, ríkur, sterkur og reinur kærleiki, sum vil møta okkum og fevna okkum; men kærleikin hevur tað við sær, at alt kann hann geva; men noyða og tvinga nakran móti sínum vilja, tað kann hann ikki." L s. 43.

56 „Heimasæla", som er et yndlingsord, er tilføjet i manuskriptet til L s. 42. Det er sammensat af ordene for hjem og salighed. Dahl lader det i sin oversættelse af Scheffler og Glahns „Dig vil jeg elske" KH 666/3 dække „Hjemmets kærlighed og fred." SFF 248/3.

57 L s. 46.

Aftensang 1. juledag 1932

Den sidste juleprædiken, som offentliggøres i postillerne, „Óttist ikki" (Frygt ikke), oprindelig holdt Julekvæld 1932 over Luk 2, 15-20, er anbragt forrest i H som en prædiken til Juleaften og med hele Luk 2, 1-20 som tekst. Der går tre forskellige bevægelser gennem prædikenen. Den første veksler mellem positivt og negativt: Det indledende afsnit fastslår positivt, at kristendom er noget, der er sket („hent"). Derefter spørges hypotetisk, hvordan evangeliet havde set ud, og hvilke følger det havde haft, hvis det ikke havde handlet om en historisk begivenhed. Andet afsnit præsenterer positivt den frelse fra frygten, som er en følge af Jesu fødsel, og skildrer derefter negativt den frygt, som blev menneskets lod, fordi det forlod livssamfundet med Gud. Tredje afsnit viser ved en række eksempler fra Det nye Testamente, hvordan frygten forsvandt i mødet med Jesus. Fjerde afsnit er en positiv udfoldelse af budskabet i Rom 8, 15 f. om det trygge barneforhold hos Gud Fader. Afslutningen spørger igen, hvordan verden ser ud, der hvor det ikke ses og tros, at kristendommen bygger på en virkelig begivenhed, og ender så med et stærkt positiv forkyndelse af julens budskab: „Frygt ikke."

Den anden bevægelse, der løber gennem prædikenen, er en vekslen mellem forskellige universer: det bibelske, det almenmenneskelige og det personlige. Der er ikke tale om en løbende applikation, således som homilien ynder, men prædikenen begynder i det bibelske og det almene, for efterhånden at blive mere og mere personlig, som afslutningen nærmer sig.

Den tredje bevægelse er rytmisk. Fem gange i prædikenens løb optræder der sekvenser, der er præget af 5-7 gentagelser, nøjagtig ens opbyggede sætninger, om frihed, om frygt, om frygtens overvindelse, om Guds kærlighed. Ind imellem er der så lange, rolige perioder, der giver tid til refleksion og eftertanke. Man trættes sommetider af alle disse gentagelser hos Dahl, men de giver prædikenens hovedelementer meget stor gennemslagskraft. Disse tre, indbyrdes uafhængige bølgebevægelser løber gennem hele prædikenen, skilles og mødes og skaber derved en ejendommelig dynamik. Prædikenen bliver ikke rodet af det, fordi man hele tiden fornemmer, at den er på vej frem mod et mål, hvor eftertænksom, personlig og positiv forkyndelse samles i et.

Selv om der kun er nogle få, lette berøringer mellem prædiken og tekst, er prædikenens forhold til den hellige skrift som sådan indiskutabelt. Allerede i indledningen slås det fast, at kristendommen er bundet til Det nye Testamente, og at evangelierne handler om en konkret, historisk verificerbar hændelse: „Alt dette om Jesus, om hans fødsel, om hans liv og gerning, om hans død og opstandelse, er ikke noget, som mennesker selv har tænkt sig til..."[58] Jesusfortæl-

58 „Alt hetta um Jesus, um føðing hansara, um lív og gerning hansara, um deyða og uppreisn hansara, er ikki nakað, sum menniskjur sjálvar hava hugsað sær til..." H s. 29.

lingen er hverken smukke, lyse drømme, klare forhåbninger uden grund i virkeligheden eller planer og tanker om, hvad der muligvis kunne være sket. Denne faste overbevisning om kristendommens autenticitet begrundes yderligere med en hypotetisk tankerække over, om der havde siddet nogen i kirken i julen[59] og sunget salmer til Jesu pris; om kristendommen havde modstået alle overfald og angreb gennem tiderne; om den hellige historie i Det nye Testamente havde lydt på samme måde, hvis det hele havde været opfundet af mennesker.

Dette indledende afsnit, der fylder to hele sider, har for en gangs skyld endnu ikke ledt frem til det, der skal være prædikenens tema. Det introduceres i stedet foregribende ved 2. afsnits begyndelse ved at citere Rom 8, 15-16: „I har jo ikke fået en ånd, som giver trællekår, så I atter skulle leve i frygt, men I har fået den ånd, som giver barnekår, og i den råber vi: Abba, Fader! Ånden selv vidner sammen med vores ånd om, at vi er Guds børn." Ordet „Frygt ikke" er selve kristendommens begyndelse og lyder i al dens færd. Hilsenen lød til jomfru Maria, da det blev bebudet hende, at hun skulle være Jesu moder; til hyrderne på marken, der netop var grebet af stor frygt; Jesus beder os ikke forfærdes i vores hjerter[60] og sagde „Frygt ikke" til alle, der bange og skælvende kom til ham. Og derefter demonstreres, hvorledes frygten forsvandt i mødet med Jesus for hyrderne, de vise mænd, den gamle Simeon og for den besatte i Gerasenernes land.[61] Dette sidste tilfælde, „et af de smukkeste eksempler på, hvordan Jesus kan få frygten til at forsvinde," bliver en lang og bred genfortælling efter alle opremsningerne. De bibelske eksempler forekommer dog at være af tvivlsom karakter. Vismændene, Simeon og den besatte i Luk beskrives i Bibelen som glade, taknemmelige og trygge sammen med Jesus, men der tales i intet af tilfældene om, at de havde været plaget af frygt forinden. Og den frygt, der gør sig gældende i mødet med det guddommelige (englene) for både Marias og hyrdernes vedkommende, ophæves netop ikke for Gerasenerne (Luk 8, 35ff).

Vi får ikke meget at vide om, hvem Jesus er, bortset fra at han jo er kristendommens historiske fikspunkt. I det soteriologiske afsnit møder vi en henvisning til det fjerde vers i „Lovet være du, Jesus Krist," som var sprunget over i prædikenen i 1927[62]:

59 Ændringen af manuskriptets „eitt jólakvøld" til postillens „jóladagar" s. 30 viser, hvor lidt der sommetider skal til for at fjerne prædikenens aktuelle drag.

60 „Hjarta tykkara veri ikki óttafult; trúgvið á Guð og trúgvið á meg! sigur Jesus við okkum øll." Ordet „ótti" (frygt) indgår også i denne forbindelse, Joh 14, 1 i den færøske oversættelse.

61 Luk 2, 20; Matt 2, 10; Luk 2, 29; Luk 8, 26-39.

62 SFK 109/4 (jvnf. KH 130/4) og H s. 34, mine fremhævelser. Ordet *fader* i v. 4 skyldes ikke Luther, men Grundtvigs oversættelse, mens ordet *åsyn* er Dahls egenhændige tilføjelse i den færøske oversættelse.

Í tí lítla Jesusbarni síggja vit *Guðs faðirs ásjón lýsa* móti okkum.
Í Jesusi møta vit og fáa vit Guðs faðirs kærleika.

Ljós av himni tú birti her,
ljómin nú skínur um víðu verð,
okkum um myrku náttartíð
lýsir nú *faðirsins ásjón* blíð.
Guð fái lov!

Jesus er den, der viser os Gud Faders ansigt, i ham møder og får vi Gud Faders kærlighed. Og lidt senere kaldes Jesus vores skjold i hver fare.

Er det så kortfattet, som det næsten kan være, så får frelsen en fyldigere udformning. Det er den psykologiske model, hægtet på Rom 8, 15f, hvor der jo tales meget om ånd, men også om trællekår og barnekår. Men hvordan skal det nærmere forstås? Jo, det betyder, syvfoldigt udført, at båndene er sønderrevet; vi var trælle, men er blevet sønner og døtre; trældom er afløst af frihed, fortabelse af frelse, det indelukkede og mørke af det åbne og lyse, udlændighed af „heimasæla" o. s. v., sammenfattet i den fremhævede sætning: „*Mennesket er frelst fra frygten og rædslen.*"[63] Og den store frygt, som det i denne prædiken bliver hyrdernes opgave at demonstrere, er det rigtige udtryk om hele skabningen og menneskelivet, når mennesket er overladt til sig selv. Det ses hos dyrene, ligesom rædslen har ligget som en frygtelig plage over menneskene. Frygt for hvad? I grunden for alt, svares der og vises der med i alt 14 udtryk, nogle af dem synonymer og andre modsætninger: det kendte og det ukendte, ulykker og onde magter såvel som onde ånder, livet og døden og de døde, Gud og mennesker. Men derefter er det også vigtigt at få frygtens årsag fastslået: „Den er kommet, fordi mennesket har forladt sin livsgrund og har forladt sit livssamfund med Gud, som er livets Gud. Mennesket har sluppet faderhånden og kan ikke få fat i den igen. Det står derfor alene og hjælpeløst og rådvildt og kan ikke selv finde hjem igen."[64]

Frelse er derfor den genoprettelse af det brudte forhold med Gud, der gør, at frygten forsvinder. Guds kærlighed, som møder os i Jesus og gør os til Guds børn, er – som det siges med mange gentagelser – en beskyttende kærlighed: den vil være hos os altid og i alle forhold, bevare os i liv og død, frelse os fra synd og fortabelse. Frygt og angst og bekymringer og bæven og rædsel erstattes hos dem, der kommer til Jesus og hører ham til, af tryghed og fred og glæde, tak, inderlighed og frimodighed.

63 „Menniskjan er bjargað frá óttanum og ræðsluni." H s. 31.

64 „Hann er komin, tí at menniskjan er farin burtur av lívsgrund síni og er farin burtur úr lívssamfelagínum við Guð, ið er lívsins Guð. Menniskjan hevur slept faðirhondini og kann ikki fáa fatur í hana aftur. Hon stendur tí einsamøll og hjálpaleys og ráðleys og kann ikki finna heim aftur sjálv." H s. 32. Postillen udelader en historie om David Livingstone, der prædikede juleevangeliet i Afrika og blev takket af en høvding, fordi de nu var sluppet for den frygt, som er så karakteristisk for hedenskaben.

Hvis vi til fulde forstod, hvad det er, der er sket, havde vi prist Gud med et klingende Halleluja, ikke kun en enkelt gang i julen, men hvert øjeblik hele livet. Det siges allerede i indledningen, mens afslutningen denne gang er helt fri for den etiske parænese og den hverdag, der venter. Der rekapituleres i stedet: Efter endnu en meget stærk beskrivelse af den ondskab og trældom i frygt, som bliver menneskeheden til del, hvor synd og gudløshed viser deres sande ansigt,[65] gentages Rom 8, 16, før der sluttes af med en kerygmatisk og næsten direkte[66] henvendelse til de bange, fredløse, frygtsomme, bekymrede og sorgfulde hjerter: „Frygt ikke!"

Prædikenen fra 1932 vil være en udlægning af juleevangeliets *factum est.* Dahl slår det fast ved at benytte ordene „hent" og „hending" ikke mindre end 13 gange på de to første sider og derefter gentage dem på vigtige steder ca en gang på hver af de resterende sider. Hvad det er, der er sket, kan siges meget kort: Mennesket er frelst fra sin frygt og rædsel. „Det er sket, at ordet: *Frygt ikke!* har lydt til mennesket."[67]

Sammenfatning

Det slår én, at Dahls menighed har været til stede i alle de juleprædikener, vi her har haft lejlighed til at analysere, repræsenteret ved de hyrder, som julenat var de første mennesker, der fik julens budskab at høre.[68] De forskellige momenter ved beretningen om hyrderne, som Dahl gør opmærksom på og anvender, giver os et billede af den menighed, han har talt til. Menigheden skal lægge mærke til menneskebarnet Jesus, tro og følge ham og derved efterhånden vokse i erkendelsen af Guds væsen og herlighed (Højmesse 1927). Til dem i menigheden, der sidder med en skjult længsel efter kærlighed og accept og sjælefred, forkyndes det, at de ikke skal gå forgæves: Gud lader sig både se og finde (Aftensang 1927). Menigheden må også i julen høre det fulde evangelium og forstå, at Frelseren er såvel barnet i krybben som manden på korset (1928). Hverdagsmennesker har godt af at komme i kirke i julen og med et rent og enfoldigt sind høre og tro på evangeliet (1929). Og for de mennesker, der er plaget af frygt, gælder det først og fremmest om at genoprette det tillidsfulde forhold til Gud (1932).

Disse menighedsrelaterede og stemningsfulde juleprædikener afslører en ritschliansk, etisk-psykologisk forståelse af Jesu menneskevordelse. Antropologien får gang på gang lov til at styre soteriologien og derved også i sidste ende kristologien. Dahl interesserer sig ganske meget for Jesu person. Hvem er han, spørger han i flere af disse prædikener. Det ser meget tilforladeligt ud, når bekendelsesagtigt klingende kristusprædikater får lov til at optræde, især i prædikenernes første afsnit; men de efterfølgende udlægninger viser, at Dahl langt foretrækker at betragte Jesus som det sande menneske, barnet, der trods den beskedne begyndelse i krybben i troen ophøjes til Guds Søn, Frelseren. Det er dette forhold og ikke „det salige bytte", der er evangeliets paradoks. Jesus bliver da det synlige og konkrete tegn på Guds nådige og kærlighedsfulde tilstedeværelse i vores verden. Når vi betragter ham og i troen lever sammen med ham, åbenbarer han for os, hvordan Guds kærlighed er. Vi ser, at han er Guds Søn og udtrykte billede, ser ham i hans herlighed. Ved ham bliver vi Guds børn og Gud vores himmelske Fader. Frelsen gøres betinget af syndserkendelse og frelsestrang og kan sammenfattes som *frygten og dens bekæmpelse* eller *genoprettelsen af det brudte tillidsforhold til Gud.* Det er ifølge disse prædikener julebudskabets *factum est,* det er evangeliets *cum nobis.*

65 „Men hugsa vit um, hvat vit fáa at siggja, tá ið synd og gudloysi lyfta høvdinum og sýna sítt rætta andlit: Ein ræðulig mynd av grimd og vondskapi og yvirgangi og órættvísi og týning." H s. 34.

66 Direkte kan det vel aldrig blive at tale i 3. person: „Til eitt og hvørt bangið... og sorgarbundið mannahjarta ber jólaboðskapurin tey boð: Óttast ikki!" H s. 35.

67 „Tað er hent, at orðið: *Óttist ikki!* hevur ljóðað til menniskjuna." H s. 32.

68 H s. 47.

B. JESU KALD

Som vi har set, forudsætter Dahl, at der i Jesu sind efterhånden udvikles en forståelse for den gerning, der venter ham. Det sker i de år, vi ikke hører noget om, og som han skal have i fred, fordi han da skulle vokse og styrkes og modnes. Senere gik han så tryg og fast sin vej; men det var i disse år, grunden i al stilhed blev lagt. I samlivet med Gud og Faderen i himlen kom han lidt efter lidt til at se den vej, han skulle gå. Denne gryende messianske selvbevidsthed knyttes ikke direkte til beretningen om den tolvårige Jesus i templet. Det er ikke Jesu svar til sin moder Luk 2, 49: „Hvorfor ledte I efter mig? Vidste jeg ikke, at jeg bør være i min Faders hus (eller gerning)?" Dahl gør brug af i prædikenen 1. s. e. h. 3 k. i L, men beretningens slutning v. 51: „Så fulgte han med dem tilbage til Nazaret, og han var lydig mod dem."

> Dette ord, *lydig*, står oven over Jesu barndom og ungdom og oven over hele hans liv og arbejde.
>
> Lydig til døden, ja, til døden på korset. Det kendetegner hans manddoms gerning.
>
> Ske ikke min vilje, men din vilje! Således bad han selv til Faderen i himlen.
>
> Han levede sig ind i Guds vilje, han bad sig ind i Guds tanker, og han gav sig ind under Guds hånd.
>
> Lydighed er det *ene* ord, der bør stå oven over, vores liv og arbejde, alles, unges og gamles, og oven over vores hjem.
>
> Det er ikke en fejltagelse, at kun dette ord, lydig, er sagt om Jesus og hans ungdom. Dermed er alt sagt. Den store opgave i livet, livets store kunst, er lydighed.[1]

Prædikenens formål var altså ikke at forkynde Jesu frelsergerning, men at opstille et lydighedens ideal.

Den tilsvarende prædiken i H handler næsten udelukkende om Josef og Maria, der tabte Jesus af syne. Mod slutningen åbenbares det for menigheden, at de fandt ham i helligdommen, hvor han sad midt blandt lærerne, lyttede til dem og stillede dem spørgsmål. Budskabet er, at hvis vi vil lade Jesus sidde blandt alle lærerne i vores hjertes helligdom og lære af ham, da vil meget blive bedre, end det er. Hvem anden kan holde styr på alt det, der opstår i vores hjerte, hellige det og underlægge det Faderens vilje end Jesus, ham som er i det,

1 L s. 89, min oversættelse.

der er hans Faders![2] Jesus får en rådgivende, men ikke frelsende funktion, og selvbevidstheden knyttes nok til Faderens vilje, men ikke hans frelsesbeslutning.

Fastelavn, grundakkorderne af lidelseshistoriens mægtige drama

Da vi ikke hører mere, må vi altså gå videre til Jesu dåb, som ifølge alle fire evangelister betegner indledningen til hans frelsergerning. Beretningen i Matt 3, 13-17 har siden Kirkeordinansen af 1539 været prædikentekst efter 1. tekstrække Fastelavns søndag. På denne plads „... skal den vise os, hvordan den kristne Daab faar sit Indhold og sin Forklaring fra Jesu Daab; der er Linier i den, som peger mod Jesu stedfortrædende Lidelse, og dens Plads ved Døren ind til Fastetiden ved siden af Lidelsesforudsigelsen i II Tr. [tekstrække] fremhæver disse Linier."[3]

Problemet er imidlertid, at Dahl ikke i postillerne har medtaget nogen prædiken over Jesu dåb. I L nævnes Jesu dåb i prædikenen 27. s. e. trin., fordi den rummer en parallel til det, der sker ved Jesu åbenbaring Matt 17, 1-9: „Den samme røst, som lød til ham, da han blev døbt og begyndte sin gerning, lyder nu igen til ham, da han er ved at være færdig med denne gerning. Det er et bud og en hilsen, han får hjemme fra Faderen i himlen, om at Faderen vedkender sig hans gerning. Det skal give ham kraft og styrke til at holde ud i det, der er tilbage, bortgangen, som han skal fuldende i Jerusalem."[4]

I H omtales dåben heller ikke Fastelavns s., men i de to prædikener den følgende søndag. I prædikenen over fristelsen i ørkenen hedder det i indledningen, at Jesu frelsergerning når sit højdepunkt og fuldendelse på korset og i opstandelsen, men ikke er begrænset til det. Hele hans liv på jorden, hans ord og gerning havde samme formål, at frelse: „Den Vej, som tilsidst endte med Korset, den begyndte allerede ved Daaben i Jordans Flod, og den Vej fulgte Jesus hele Tiden. Korset kom ikke til at staa foran ham som noget uventet, overraskende og uforberedt. Han saa det for sig hele Tiden; han vandrede hele Tiden frem imod det."[5]

Prædikenen over 2. tekstrækkes tekst 1. s. i fast., Luk 22, 24-32: „Striden om at være den største," har som tema den prøve, vi alle må igennem. Jesus var den første, der skulle prøves, da han af Ånden blev ført ud i ørkenen for at fristes af djævelen, efter at han var blevet døbt og havde accepteret sit kald og havde begyndt sin gerning. Fordi han var gået i Guds tjeneste, måtte han få denne

2 H s. 90.
3 Høgsbro i Feveille 1944, s. 79.
4 L s. 464, min oversættelse.
5 H s. 148, her citeret efter det danske manuskript fra 1931.

prøve, om han ville tjene eller regere. Prøven forklares nærmere med den sædvanlige række af antonymer og synonymer:

> Jesu prøve var den, om han ville gøre sig selv stor, eller han ville lade Guds rige og alt det, som dertil hører, gå foran alt sit eget. Prøven bestod i, om han i lydighed og ydmyghed og beskedenhed og selvfornægtelse ville gå Guds vej og gøre Guds vilje, eller han i egenrådighed og herskesyge og egensindighed ville søge sit eget.
> Jesus bestod denne prøve.[6]

Jesu dåb skildres altså, så kortfattet det nu sker, som udtryk for et gensidigt forhold mellem Faderen og Sønnen, hvor Gud anerkender Jesus og hans gerning, og hvor Jesus på sin side accepterer sit kald. Vejen og målet er det samme hele tiden og korset den yderste – og sikre – konsekvens.

Fastelavns s. foretrækker Dahl øjensynligt at prædike over 2. tekstrækkes evangelium, Luk 18, 31-43: *Jesu 3. lidelsesforudsigelse og Helbredelsen af den blinde ved Jeriko.* Det kan skyldes, at han her finder det direkte omtalt, som kun indirekte fremgår af beretningen om Jesu dåb: „Fastelavns Søndag danner jo Indgangen til Fastetiden, den Tid, da den Herres Jesu Lidelseshistorie igen tages frem til den kristne Menigheds Betragtning. Vi hører derfor i Evgl. i Dag ligesom Forspillet, de første Grundakkorder af Lidelseshistoriens mægtige Drama, i disse Jesu ord: Se, vi drage op til Jerusalem..."[7] Fasten og lidelseshistorien hænger stadig i høj grad sammen i kirkeårets gang på Færøerne, fordi det fortsat er skik at samles om Bugenhagens lidelsesharmonisering. I 1942 udgav Jacob Dahl den lille prædikensamling over lidelseshistorien *Krossstiggjur. Føstulestrar,* angiveligt efter mange henvendelser. Hans forord giver et indtryk af den vægt, han selv tillagde disse andagter:

> Fra gammel tid blev der læst en prædiken hver *onsdag morgen* i kirken eller hjemme, før man gik nogensteds på arbejde enten på sø eller land. Skikken med læseprædiken om *morgenen* holdt sig i nogle bygder helt til vores tid; men lidt efter lidt blev skikken ellers forandret, sådan at der blev læst om *aftenen* i stedet for, og det er det almindelige nu om stunder, selv om fasteprædiken nogle steder ikke læses onsdag aften, men søndag aften. Det har tit været forbundet med vanskeligheder at få fat på bøger med fasteprædikener, og jeg er mange gange blevet bedt forskellige steder fra på Færøerne om færøske fasteprædikener. Det er hovedsagelig derfor, jeg udgiver dem.[8]

6 H s. 156, min oversættelse.
7 L s. 132f, her efter det danske manuskript 1916. Efter den trykte, færøske tekst ville det være rigtigere at bruge ordet *tragedie* end drama: „niðurlagið til tann mikla, sorgtunga leikin."
8 Dahl 1942b, s. IX, min oversættelse.

Salmeprædikenen som genre

De to prædikener til Fastelavns søndag har, på trods af at deres tema er helt forskelligt, tre væsentlige ting til fælles: 1. de fremstår begge to som omvendelsesprædikener, 2. de indeholder nogle i Dahls sammenhæng ret usædvanlige elementer, og 3. – hvad der måske kan forklare punkt 2 – de er begge salmeprædikener.

Med udgangspunkt i Luthers prædikener har Martin Rößler i sin historiske undersøgelse af salmeprædikenen som genre opstillet en typologi over anvendelsen af salmer eller salmedele i prædikenen. Han finder hos reformatoren følgende grader i stigende intensitet:

– **Liturgisk rubrik.** Salmen angiver prædikenens liturgiske kontekst.
– **Hentydning.** Ved anvendelse af et enkelt ord, billede eller sætning kan prædikanten iklæde sine egne tanker i forud præget og kendt sprog.
– **Sentens.** Prægnant eller bevinget udtryk fra en salme kan anvendes på lige linje med et ordsprog. Sentensen kan som *pars pro toto* angive en hel salme.
– **Citat.** Angives ofte i citationsformel („... som vi har sunget..."), er tydeligt genkendeligt og skal på samme måde som bibelcitater med autoritet understrege det anførte.
– **Bedømmelse.** Salmen ikke bare citeres, men vurderes tillige.
– **Salmekatalog.** Oplysning om flere salmer, der kan anvendes i en bestemt sammenhæng, ofte efterfulgt af formaning til at lære og bruge dem.
– **Salmeparafrase.** Da også salmen som en reaktion på forkyndelsen er forpligtet på teksten, kan salmedele for et øjeblik overtage rollen som hovedtekst, eventuelt i udfyldt form eller transponeret til bønnens sprog.
– **Salmeeksegese.** Salmen kommer som egentlig tekst til at bestemme rækkefølge og gennemføring af synspunkter og tanker.

Hos Luther sker dette sidste kun i enkelte afsnit, men allerede på reformationstiden begynder dette frugtbare møde mellem homiletik og hymnologi. I salmeprædikenen kan prædikenen forlene salmen med teologisk relevans, og salmen kan i prædikenen bidrage med en poetisk og livsnær konkretion.[9]

Vi har allerede set eksempler på flere af disse muligheder i Dahls prædikener, og det undrer for så vidt ikke, at fragmenter af salmer kan flyde en så flittig oversætter med et udtalt hymnologisk program i pennen, også når han skriver sine prædikener. Så spændende og givtigt det kunne være, forekommer en nærmere undersøgelse af denne prædikengenre hos Dahl at gå ud over dette arbejdes omfang. Med fastelavnsprædikenerne må vi dog gøre en undtagelse, hvis vi overhovedet skal kunne fortolke dem.

9 Rößler 1976, s. 48-51.

Fastelavns s. 1914, 1916 og 1934

Prædikenen i L „Niðan til Jerúsalems" (Op til Jerusalem) findes i tre versioner. Den første er en ganske udførlig disposition til prædikenen i annekssognet Kaldbak i 1914, den anden er et udskrevet manuskript til prædikenen i Havnar kirke i 1916, og den tredje er postillens færøske oversættelse og bearbejdelse heraf i 1934.

Exordiet, *lidelseshistoriens grundakkorder,* har vi allerede stiftet bekendtskab med. 1. hovedafsnit beskriver *Jesu vandring op til Jerusalem,* dels som 12-årig på vej til templet og dels på denne sidste vandring. 2. hovedafsnit ser *vores livsvej* som en sådan vandring op til Jerusalem, men udvikler sig efterhånden til en indtrængende opfordring til at kalde på Jesus, som kan åbne troens øjne. 3. hovedafsnit handler om det *at blive seende* og følge Jesus videre på vejen til det himmelske Jerusalem. Prædikenen udnytter således begge tekstens dele: lidelsesforudsigelsen og disciplenes uforstand hhv. helbredelsen af den blinde i Jeriko. Efter endt prædiken er man kommet et stykke videre på troens vej.

Det er et par små, og tilsyneladende ganske enkle udtryk, der falder i øjnene i 1934-udgaven og giver mistanke om, at her må ligge andet og mere end evangeliets tekst bagved: korset, der stod langt borte, skjult af ungt, friskt løv[10] og Guds hellige vrede.[11] Især dette sidste passer kun dårligt til den beskrivelse af Guds egenskaber, som vi tidligere har set hos Dahl.

Forklaringen fremgår med al ønskelig tydelighed, når man kaster et blik på dispositionen fra 1914. Efter de direkte citater dér har Vilhelm Birkedals salme *Jeg så ham som barn* spillet en ganske vigtig rolle ved prædikenens opbygning og oprindelige fremførelse. Følgende vers har været helt eller delvis citeret:

1. Jeg saa ham som Barn med det solrige Øje
i Regnbuens Glans paa de hjemlige Høje,
han kyssed min Kind, og vi leged med Stjærne,
mens Korset stod skjult mellem Løv i det Fjærne.

3. Jeg saa ham som Mand i den modnede Sommer,
da Synderen skjalv for den hellige Dommer.
Da Hjærtet slog tungt, og min Isse var sænket,
og Dødstanken strængt havde Livsmodet lænket.

10 L s. 134.
11 L s. 135.

4. Først da fik jeg kjende hans salige Naade,
først da løstes Korsets, Forargelsens Gaade,
først da lærte Hjærtet at favne den Byrde,
som han har mig rakt, den forbarmende Hyrde.

5. Først da har jeg sagt ham, hvad før jeg ej vidste,
at han er den Første og bliver den Sidste,
først da har jeg sagt, at med ham vil jeg følge
i Liv og paa Dødens den rullende Bølge.[12]

Det, der har fået gnisten til at springe mellem evangeliets tekst og prædikantens tanker, er en mistolkning af salmens første linje. Ved ikke at knytte ordene „som barn" til det seende subjekt, men regne dem som prædikat til akkusativobjektet „ham" læser Dahl 1. vers som en beskrivelse af drengen Jesus. Derfra kommer inspirationen til at finde det modsætningspar, som er så essentielt for mange af Dahls prædikener, i en sammenligning mellem Jesu første og sidste vandring op til Jerusalem. Og når først den er tilvejebragt og gennemført, er der ikke noget usædvanligt i at opstille det fundne resultat som det billede på den kristnes liv, der gang på gang skildres som Jesu efterfølgelse.

Salmen er skåret til, således at de udvalgte vers trods alt passer til Dahls formål med denne prædiken. 2. vers (Jeg så ham som yngling) har han ikke brug for, dels fordi der ikke står noget i Det nye Testamente om Jesu ungdomsår, og dels fordi det er yderpunkterne, de to Jerusalemsrejser, Dahl vil stille op mod hinanden. 6. og 7. vers er heller ikke nødvendige: „fortabelsens hule" i v. 6 er ikke noget, han just ynder at tale om, og troskaben til døden i v. 7 er jo allerede erklæret i v. 5. Prædikenen i 1914 er i begyndelse og slutning en kun delvis sand eksegese af salmen, der er blevet flittigt citeret. I 1916-versionen ændres de fleste citater til sentenser, og i 1934 er der faktisk kun hentydninger tilbage. En del af forklaringen er den enkle, at salmen næppe har foreligget i færøsk oversættelse, og når man nu alligevel skulle ændre poesi til prosa, hvorfor så ikke tage skridtet fuldt ud og helt bruge sine egne ord?

Før vi koncentrerer os om den endelige version, skal vi nævne, at Jesus i begge de danske prædikener bl.a. er beskrevet som Guds lam, der bærer verdens synd, og at de danske prædikener begge refererer til Jesu dåb og vores dåb. I 1914, hvor omvendelsesmomentet er klarest, sker det i forbindelse med Jesu kalden på os. Manuskriptet indeholder disse ord: „Vor Daab (det gl. Evgl.

12 Citeret efter *De unges Sangbog* 1901, nr. 219. Dahl har sandsynligvis benyttet denne sangbog eller en samtidig udgave af *Indre Missions Sangbog*. For samtlige 7 vers i den oprindelige udgave fra *Dansk Kirketidende* 1858 henvises til Malling II, 1962, s. 458-61, hvor man også kan læse om salmens tilblivelse, indhold og popularitet.

Fastelavn) vi døbes til ham. Lader de smaa Børn komme til mig." Det passer helt til god indremissionsk skik at knytte omvendelsen til Guds nåde i dåben. I 1916 er det den nedskrevne bøn før prædiken, der viser, at 1. tekstrækkes evangelium ikke er glemt: „Kære Herre Jesus, du som ved din hellige Daab indviede dig til din Frelsergerning for vor Skyld, og du som ved vor Daab har indviet os til dig, vi beder dig, Herre, lad os høre dig til i Tid og Evigh[ed]..."

Jesu messianske selvbevidsthed dominerer det første hovedafsnit. D. v. s. den var jo ikke til stede, dengang han som tolvårs dreng sammen med forældrene var draget fra sit barndomshjem i Nazaret, dengang havde dette „at drage op til Jerusalem" haft en anden klang, da var han let i sind og fyldt af glade, rige forhåbninger. „Dengang stod endnu for hans barneøje korset skjult mellem løvet i det fjerne."[13]

I beskrivelsen af den sidste rejse til Jerusalem begynder Dahl med omgivelserne, følget. Jesus er omgivet af en stor skare pilgrimme, der er på vej til højtiden i templet og derfor synger glade festsange. Men der er så stor afstand mellem dem, misforståelsens og vantroens afstand. Sine tolv disciple har han taget til sig, men de er ham heller ikke til megen hjælp. Deres sind veksler mellem glad og spændt forventning, der endda giver sig udslag i en kappestrid om hædersplads erne i hans rige, og forsagthed og nedslåethed, så de i forfærdelse intet fatter af det, han siger dem om sin lidelse.

På den baggrund fremstår da Jesu skikkelse, vandrende alene lidt i forvejen for de andre, stille og vemodig. I 1914 blev han skildret med tre titler: Gudslammet, der bærer al verdens synd; Menneskesønnen, der spottes, forhånes og bespyttes af mennesker; Frelseren, der går i døden af kærlighed til synden.[14] I 1916 og 1934 er rækkefølgen ændret, og Jesus portrætteres helt uden titler i sin jordiske skikkelse:

– *Menneskesønsbegrebet* bliver til, at han ved, hvad der venter ham i Jerusalem: det lidelsesforudsigelsen udtrykker (dog uden at opstandelsen på den tredje dag tages med).

– *Gudslammet* udtrykkes ved, at hele den tunge byrde af al verdens synd er lagt på hans skuldre.

– *Frelsertitlen* erstattes af korset, hvis grønne løv nu er visnet, og som derfor står i hele sin nøgenhed og gru for hans øje, ikke længere fjernt, men rykket ham ganske nær.

Så er præsentationen af Jesus på den sidste rejse overstået i 1914; men allerede i 1916 udvides den med et lille afsnit om kærligheden. Det er kærlighedens magt, der driver Jesus frem gennem både nød og spot og lidelse og død (i 1934 ændres det til: had og spot og lidelse og død). Denne den stærkeste magt af alle er kærligheden til den himmelske Fader og kærligheden til menneskene, som i 1916 kaldes hans brødre i verden, men i 1934 desforuden er menneskebørnene i deres synd og nød og armod. Hvad går så kærlighedens kamp ud på? Den består i at bære menneskenes synd, lide og stride for deres skyld lige til dødsøjeblikket på korset for at frelse og redde dem. Frelsen siges i 1916 at være deri „... at hjerterne kan smelte og lutres af kærligheden og gives tilbage til Gud." I 1934 er det blevet til, at „... kærligheden engang igen må få magt over deres hjerter og de selv gå vejen tilbage til Gud."[15] Frelsen synes således at ligge på det følelsesmæssige plan.

Som bebudet skal det opstillede portræt af Jesus nu i prædikenen bruges som et billede af det kristne liv, vores egen livsvandring. „Der er en Tid, da den gaar ud fra Barndomshjemmet saa let som i Solskin og glade Sange, halvt i Leg og halvt i Alvor. De tunge, dybe Livserfaringer er endnu ikke gjorte. Modgangens, Sorgens og Lidelsens Kors er endnu ukendt, det staar skjult bagved Ungdommens friske Løv."[16] Så længe det gælder allegorien over den tolvårige og det skjulte kors i Birkedals v. 1, følges de tre versioner stort set. Der er dog igen i 1934 tilføjet det lille ord *had,* som vi ovenfor så, at Jesus måtte kæmpe sig igennem, og livserfaringerne er nu tunge og *bitre.*

Men når så sammenligningen med Jesu sidste vandring sætter ind, sker der noget i prædikenen. I 1914-dispositionen er Birkedals v. 3 stadig synligt:

II b. Gangen bliver tung under Smerte, Sorg og Lidelser.
1. naar Synderen skælver for den hellige Dommer.
2. naar Dødstanken strængt har Livsmodet lænket.
3. de glade Festsange forstummer omkring en og man vandrer alene.
4. vi 'fatter intet', dette er skjult og 'vi forstaa det ikke.'
5. vi er blinde og sidder ved Vejen og tigger om Kærlighed, om Frelse, om Lys.[17]

Jesus er her ikke længere forbillede, han er blevet identifikationsmodel, om så også denne identifikation i punkt 4 glider fra Jesus til hans disciple og i punkt 5 videre til den blinde tigger ved vejen, hvis helbredelse hører hjemme i evangeliets anden halvdel.

I 1916 er der kun hentydninger tilbage af Birkedals salme:

13 Manuskriptet 1916.
14 Der står vitterlig „synden" i manuskriptet, ikke „synderen"!
15 „... fyri at kærleikin einaferð aftur má fáa valdið í hjørtum teirra og tey sjálv ganga leiðina heim aftur til Guðs." L s. 134.
16 Manuskriptet 1916.
17 Manuskriptet 1914 med originale understregninger.

> ...man fik en Byrde af Smerte, Sorg og Lidelse at bære paa, fordi Foden trættedes under Modgang, Skuffelser og Bekymringer. Man kom bort i Synd og Urenhed, Fald og Ugudelighed og turde ikke løfte sine Øjne op til Himlen *af Frygt for Guds hellige Vrede,* man saa sig *prisgivet til Død og Undergang* [indføjet: Ufred i Hjertet]. Livets glade Festsange naaede ikke ens Øre, man kendte sig saa usigelig ene og hjælpeløs paa sin Vandring; alle Udsigter vare stængede til alle Sider for Sjæl og Sind, saa at man maatte sige: Jeg fatter intet af det hele, dette Ord er skjult for mig og jeg forstaar det ikke. Ungdommens Rigdom blev saa let sat til; Uskyldets Lysskær i Øjet fra Barnedagene sluktes i Livets graa Hverdag og Øjet blindedes i Verdens Mørke, saa man i dybeste Forstand endte som en blind Tigger ved Livets Landevej, blind paa Sjælens Øje og tiggende om lidt Kærlighed, om Frelse, om Lys og Fred.[18]

Så idealistisk det er, så er både dette og det følgende endnu inden for omvendelsesprædikenens normalområde: Først vækkes længselen efter den tabte barnetro; derefter genfortælles det, hvordan Jesus hjalp den blinde tigger ved Jeriko; så forkyndes for det tilfælde, at nogen sådan er til stede, at han „kommer forbi ad den Vej, hvor du sidder;" og endelig lyder den direkte opfordring til at kalde på ham. Ved et i 1916 tilføjet litterært eksempel om, hvad det vil sige at miste øjnene, understreges sagens alvor,[19] for det er dog tusindfold værre at være blind på sjælens øje, at mangle syn for Jesus Kristus, verdens lys, og vandre i evigt mørke. Ja, en lille bøn indflettes: „Derfor Jesus, forbarm dig over os alle, at ikke Synden maa blinde os og føre os ind i fortabelsens Mørke."

Alt dette er bevaret i næsten uændret form i 1934. Men skildringen af den tunge vandring op til Jerusalem har fået tilføjet en ny begyndelse, som kaster et helt nyt lys over den Jesus-identifikation, prædikanten selv har fået i stand. Hvem er det, der nu går under en tung byrde? Det danske „man", som er ganske almindeligt i færøsk talesprog, ville en purist aldrig finde værdigt til prædikestolen. Dahl kunne så have brugt et af sine sædvanlige ord: menneskene, menneskebørnene eller det yndede, inkluderende *vi.* Men han vælger ordet

18 Manuskriptet 1916, mine fremhævelser.
19 Der citeres de med fed skrift fremhævede linjer:

> **„O, lad mig endnu een Gang faa se**
> **op mod de tindrende Stjerner!"**
> bad ung Magnus og sank i Knæ,
> det var Ynk at se.
> Alle Kvinder i Graad sig fjerner.
>
> „O, først imorgen! **først Fjeldene se**
> **og Søen, hvor langt den blaaner,**
> **een Gang til, og saa kan det ske!"**
> og han sank i Knæ; -
> og hans Venner med ham: o, skaaner!

– v. 1-2 af visen *Magnus den Blinde* fra Bjørnstjerne Bjørnsons spil *Sigurd Slembe.* V. 3, der handler om kirkegang og nadver, citeres derimod ikke! Bjørnson I 1926, s. 92.

„*maður*" (ubestemt „mand"), den islandske form for „man". Enten det er bevidst eller ubevidst, er det ikke længere de fællesmenneskelige erfaringer af smerte, sorg og lidelse, han opregner. Hans „maður", hans „man" dækker over et „jeg", ham selv!

Hvilke tunge, bitre livserfaringer har Dahl da gjort bortset fra synd og ugudelighed og deres følger? Når de mange ord samles sammen, afslører de et dybt personligt og traumatisk forhold:

- modstand, misforståelse, ondskab, had
- skuffelse, bedrøvelse, kamp
- ensomhed
- ingen udsigter, stængt og mørkt
- ungdommens idealisme afløst af hverdagens realisme
- tiggende om at få lidt kærlighed, frelse, lys og fred.[20]

Man ser denne færøske provst for sig, kirkesprogets fader, der med iver og kraft har påbegyndt det, han anså for sit livskald. Og man kan forestille sig, hvad denne lange og seje kamp har påført ham af afslag og skuffelser, af manglende forståelse for ikke at sige modstand, hvor udsat og ensomt og udsigtsløst det til tider må have været. Hvem forstår ikke, at han higer efter hjælp!

Når Jesus kommer forbi på ens livsvej med sin kærlighed og sit kald, er det vigtigt, at man ikke lader sig standse eller bringe til tavshed af andre menneskers mening og forhindringer, hedder det i omvendelsesprædikenen 1914. I 1934 har også dette, hvor teksttro det end ser ud, fået præg af personlig erfaring: „De, som går foran i verden, vil vel true ad dig for at få dig til at tie stille; de vil helst, at al tale om Jesus og al bøn til Jesus skal forstumme, for, siger de, sligt er både dumt og nyttesløst, hos Jesus er der ingen hjælp at hente."[21]

Vi går let hen over den følgende skildring af Jesu kærlighed og kald til den blinde tigger såvel som til os, der særlig i den første version fyldte godt op, men standser igen for Jesu spørgsmål: „Hvad vil du, at jeg skal gøre for dig?" – „Du ved bedst selv," siger prædikanten i 1934, „i hvilken sag og i hvilke forhold du særlig har brug for at få hjælp og kraft fra Jesus. Så luk dit hjerte op for ham; og han vil give dig alt det, du har brug for."[22]

Det, vi alle har brug for, er at blive seende mennesker. I den første version af prædikenen skal vi se dels vores *synd,* at det ikke er godt, som det er, og dels

20 Alle disse ord hører med til beskrivelsen af de tyngende byrder i L s. 134f.
21 L s. 136.
22 „Tú veitst best sjálvur, í hvørjari søk og í hvørjum viðurskiftum tær serliga tørvar at fáa hjálp og kraft frá Jesusi. So lat upp hjarta títt fyri honum og sig honum tað; og hann vil geva tær alt tað, tær tørvar." L s. 137.

Jesus, hans vandring til Jerusalem for at ofre sig for os, hans kors stå så nær, at jeg kan knæle ved det som frelsens træ, illustreret ved Birkedals v. 4. I 1916- og 1934-udgaven opregnes så meget, vi med sjælens øje må se:

1. livets [1934: dyre] mening og mål

2. vores synd, at det er ikke godt, sådan som det er, hvorfor vi må komme til Jesus og få vores hårde, kolde hjerter smeltede og varmede i hans kærlighed og bliver bedre, end vi er.[23]

3. Gud [1934: den almægtige] Fader i himlen

4. ham [1916: Jesus, det Guds lam] der bærende al verdens synd drager op til Jerusalem for at lide og dø for vores skyld [1934: af sin miskundhed og nåde]

5. korset, ikke længere skjult af løvet i det fjerne, men så nær, at vi kan knæle ned ved det som frelsens træ og fredens sted. I 1934 forsvinder Birkedals v. 4 helt.

Afslutningen lægger sig i alle tre versioner af prædikenen tæt op ad evangeliets sidste vers. Som den blinde efter at have fået synet fulgte Jesus og priste Gud, skal også vi, dersom vi er blevet seende mennesker, kunne bryde op fra landevejen ved Jeriko og fortsætte livsvandringen opad mod Jerusalem. Det sidste stykke af vejen skal blive en vandring i glæde, håb og tak. Vi skal følge Jesus, og selv om det endnu kun er ganske lidt, vi fatter, skal vi prise Gud, fordi vi blev seende.

Der sker dog visse accentforskydninger. I 1914 og 1916 citeres Birkedals v. 5 „ham vil jeg følge i Liv og paa Dødens den rullende Bølge;" i oversættelsen i 1934 er det blevet til følgende svage hentydning: „følge ham så nær, som vi kan hele vores liv, hele vejen til ende."[24] I 1914 betyder det genvundne syn, at vi kan se Jesu kors, men allerede i 1916 kan vi prise Gud for det lys, der fra hans nådes sol er faldet over vores vej.

Prædikenen „Niðan til Jerúsalems" var, så vidt vi efter det første punktmanuskript kan skønne, i sin oprindelige form en omvendelsesprædiken over Jesu lidelse for syndere med mange træk, der hører denne prædikentype til: barnedåben, den tabte barnetro, Jesu opsøgende kærlighed, appel til at kalde på ham og ikke lade sig hindre af menneskefrygt, bekendelse af synd og tro på Jesu nåde, nyt liv i efterfølgelse, smukt afrundet i prædikenens konklusion: at blive seende, så vi kan se Jesu kors. Men efterhånden forsvinder enhver hentydning til dåbens sakramente, og de kristologiske titler ændres til udsagn, der gør Jesu lidelse stærkt psykologisk tyngende for ham selv, idet den i forvisningens form allerede forudgribende er til stede. Med alt det, der senere blev føjet

23 I 1934 indføjes ordet „fjálgað", der på én gang udtrykker både pleje, varme og omsorg. L s. 138.
24 „... fylgja honum so nær, sum vit kunna alla ævi okkara, allan vegin á enda." L s. 138.

til, har vi set prædikenen udvikle sig til et stærkt personligt dokument omhandlende de bitre erfaringer af modstand mod ens eget livskald såvel som mod kristendommen i det hele taget, oplevelsen af utilstrækkelighed og desillusion, ønsket om at se livets mening, længsel efter forståelse, kærlighed og omsorg, bekræftelse og nye kræfter til at rejse sig igen og fortsætte. Vi har set Dahl identificere sig selv og sit kald med Jesu vandring opad mod Jerusalem, en vandring i fuld bevidsthed om de omkostninger, der følger med at være kaldet lydig. Korset er ikke bare det kors, der ventede Jesus på Golgata, men også det kors, han lægger på os. Så tæt og personligt har Dahl – inspireret af Birkedals salme – tolket dette evangelium:

Først da fik jeg kjende hans salige Naade,
først da løstes Korsets, Forargelsens Gaade,
først da lærte Hjærtet at favne den Byrde,
som han har mig rakt, den forbarmende Hyrde.

Fastelavns s. 1936

Også H's prædiken til Fastelavns søndag „Jesus úr Nasaret kemur framvið" (Jesus af Nazaret går forbi) holder sig til 2. tekstrækkes evangelium, og overskriften viser, at hovedvægten ligger på perikopens 2. halvdel. Skønt prædikenen i postillen fremstår i tre dele, afslører manuskriptet, at den kun har været tænkt i to dele, *dengang og nu,* fremstillet på godt 2, henholdsvis godt 3 sider. Man skal dog være lidt forsigtig med heri at ville se de to topoi *udlægning* og *anvendelse,* for det første hovedafsnit, der i så fald skulle være en genfortælling af mødet mellem Jesus og den blinde tigger ved Jeriko, er langt mere optaget af det kristologiske indhold i Luk 18, 31-34, mens det andet hovedafsnit er en rendyrket omvendelsesprædiken. Prædikenen er holdt på færøsk i 1936, og så kort tid efter, at den tilsvarende prædiken i L er blevet renskrevet, er det ikke specielt påfaldende, at flere tanker genkendes. Mistanken om, at prædikenens tema og opbygning skal findes i den populære vækkelsessang „Sig, hvad betyder dette dog", støttes for det første af, at Jesus kaldes *Guds lam;* for det næste af den stadigt tilbagevendende sætning „Jesus af Nazaret går forbi", et „omkvæd" der gentages i alt 14 gange i løbet af prædikenen; og for det tredje af den usædvanlige afslutning: det kan blive for sent, Jesus kan være gået forbi for sidste gang.

Sangen, som den amerikanske lærerinde Etta M. Campbell skrev under en vækkelse i USA i 1863,[25] blev bl.a. optaget i Ira D. Sankeys *Sacred Songs and*

25 Dette oplyses under sangen i *De Unges Sangbog* 1949 nr 192.

Solos, og har i dansk oversættelse hørt til det faste repertoire i såvel *De Unges Sangbog* som *Indre Missions Sangbog/ Hjemlandstoner.* Sangen følger i sin disposition den forkyndelsesstrategi, som tilsyneladende har været brugt, hvor sangen havde sit udspring, i datidens amerikanske vækkelsesbevægelse. Vi finder den samme disposition i *Sacred Songs and Solos*' store afdeling „The Gospel", som ikke kun handler om evangeliet, men snarere om den måde, budskabet skal udlægges på, og den virkning, man derved ønsker at opnå: „its Message, Invitation, Warning and Entreaty, Response and Repentance."[26] *Message* er en genfortælling af en bestemt perikope, i denne sang ikke mekanisk gentaget, men i dialogisk form med spørgsmål og svar, der allerede vækker tilhørernes interesse og inddrager dem i processen. *Invitation* er en kærlig og personlig henvendelse fra Jesus. *Warning and Entreaty* tilføjer en alvorlig og indtrængende tone og skærper således overtalelsen yderligere. Kun *Responce and Repentance* har det ikke været muligt at få med i denne sang; men det ville jo også kræve et skift til 1. person ental.

Vi sammenholder den amerikanske original[27] med den danske oversættelse:[28]

Message:

1. What means this eager, anxious throng,
Which moves with busy haste along –
These wondrous gath'rings day by day,
What means this strange commotion, pray!
In accents hushed the throng reply,
„Jesus of Nazareth passeth by."

1. Sig, hvad betyder dette dog,
den Hob, som ivrig fremad drog?
sig, hvad er det dog [for] en Mand,
som slig en Skare samle kan?
som Svar du faar fra Vej og Sti:
Jesus af Nazaret gaar forbi.

2. Who is this Jesus? why should He
The city move so mightily?
A passing stranger, has He skill
To move the multitude at will?
Again the stirring tones reply,
„Jesus of Nazareth passeth by."

2. Hvem er da denne – hvormed kan
han saa bevæge Stad og Land?
en hjemløs fremmed: hvilken Magt
kan i hans Hænder være lagt?
du ser, at der er Magt deri:
Jesus af Nazaret gaar forbi.

3. Jesus! 'tis He who once below
Man's pathway trod, 'mid pain and woe;
And burdened ones, where'er He came,
Brought out their sick, and deaf, and lame:
The blind rejoiced to hear the cry,
„Jesus of Nazareth passeth by."

3. Thi denne Jesus det er ham,
Johannes kaldte det Guds lam,
han haver hjulpet alle, som
med Tillid til hans Fødder kom;
thi glædes mange nu, fordi
Jesus af Nazaret gaar forbi.

26 Index to Subjects. Sankey 1990, upagineret.
27 Sankey nr. 77, de engelske overskrifter har jeg tilføjet.
28 *De Unges Sangbog* 1901 nr 77.

Invitation:

4. Again He comes! From place to place
His holy footprints we can trace;
He pauseth at our threshold – nay,
He enters – condescends to stay:
Shall we not gladly raise the cry? -
„Jesus of Nazareth passeth by."

4. Endnu fra Sjæl til Sjæl han gaar,
saa kjærlig han foran dig staar,
han kalder og indbyder dig
til Glæden hist i Himmerig.
O, luk dog ej dit Øre i!
Jesus af Nazaret gaar forbi.

5. Ho! all ye heavy-laden come!
Here's pardon, comfort, rest, and home;
Ye wanderers from a Father's face,
Return, accept His proffered grace;
Ye tempted ones, there's refuge nigh:
„Jesus of Nazareth passeth by."

Warning and Entreaty:

6. But if you still His call refuse,
And all His wondrous love abuse,
Soon will He sadly from you turn,
Your bitter prayer for pardon spurn.
„Too late! too late!" will be the cry -
„Jesus of Nazareth *has passed by.*"

5. Thi spotte vi hans Kjærlighed
og vil ej tage mod hans Fred,
saa vender han sig sorgfuld bort,
men vi gaar ned mod Natten sort;
„for sent! for sent!" da klage vi –
Jesus af Nazaret gik forbi!"

Den anonyme danske oversætter har ikke ganske fulgt sit forlæg. Vi lægger straks mærke til, at v. 5 ikke er blevet oversat; men da det hovedsagelig er en differentiering af kaldet, kan det nok undværes. Ordet „city" i v. 2 kunne give et fingerpeg om, at vækkelsen i USA har været et storbyfænomen, og så er det meget praktisk, at den danske oversættelse også kan bruges på landet. Langt vigtigere er det dog, at Jesusbilledet er blevet ændret. Originalen bringer i v. 3 en samleberetning, der ligner f. eks. Matt 4, 23-25, om den milde Jesus, der gik omkring på jorden blandt mennesker med smerter, byrder og sygdomme, mens oversættelsen i tilslutning til Joh 1, 29 omtaler Jesus som ham, Johannes kaldte Guds lam. Hvorfor dette skift fra omsorgskategori til offerterminologi? Er det for at inddrage kontekstens lidelsesforudsigelse, eller har den danske oversætter bevidst villet styrke en mere luthersk frelsesforståelse, som han savnede i salmen? Ordene om glæden i Himmerig (v. 4) og natten sort (v. 5) viser, at omvendelsen for oversætteren handler om frelse eller fortabelse, himmel eller helvede. Det hører med til sangens historie, at den i senere danske udgaver er blevet ændret endnu engang ved en ombytning af v. 4 og 5, således at den ikke længere klinger ud med truslen, men med indbydelsen.[29]

29 *De unges sangbog* 1949 nr. 192 og *Hjemlandstoner* 1953 nr. 331.

Hvordan forholder Dahls prædiken sig til sangens danske version? Kan man uden at gøre vold på prædikenens tekst genfinde sangens vers som en underliggende struktur under hele prædikenen? Hvis vi skal få det til at gå op, må vi lede efter de første tre vers under første hovedafsnit – prædikenens *dengang* – og vers 4-5 under andet hovedafsnit – prædikenens *nu*. Vi må dertil undersøge, hvilke vers Dahl kun refererer kort, hvilke han gør til genstand for en længere fortolkning, og hvilke der endda viser sig at være så utilstrækkelige, at han må supplere med andet materiale.

Sangens første vers svarer til prædikenens åbning. Som det i Luk 18, 36 er den blinde, der spørger, hvad der er på færde, tager både sangen og prædikenen udgangspunkt i den blindes situation. Dahl refererer, at den blinde kunne høre mange mennesker gå på vejen og ville vide, hvem de var. Måske var der nogen imellem, der kunne hjælpe ham. Da han fik at vide, at det var Jesus af Nazaret, der gik forbi, råbte han straks: „Jesus, Davids søn, forbarm dig over mig."

Sangens andet vers stiller det uddybende spørgsmål: Hvem er da denne, med hvilken magt kan en hjemløs fremmed bevæge både stad og land? Det er egentlig også det spørgsmål, hele resten af prædikenens 1. hovedafsnit søger at besvare. Dahl griber her tilbage til tekstens første vers, 31-34. Jesus er på vej op til Jerusalem for sidste gang, og nu er alt forandret. Han ved med sig selv, hvad der venter ham i Jerusalem. Jesu selvbevidsthed, som kommer så tydeligt til orde i lidelsesforudsigelsen,[30] består dels i viden og dels i vilje. Jesus har vidst det hele tiden, hans ansigt har hele tiden været vendt mod Jerusalem; men desto nærmere han kommer, desto tydeligere bliver det for ham, at „han skal overgives til hedningerne, og de skal håne ham, mishandle ham og spytte på ham; de skal piske ham og slå ham ihjel, og på den tredje dag skal han opstå." Men selv om Jesus ved alt dette, kan hverken venner eller fjender hindre ham. Han vil fortsætte, dette er vejen, han skal gå. Hvilken magt står bag, spørger sangen, og Dahl svarer, at det er kærligheden, der tvinger Jesus til at fortsætte: kærlighed og lydighed mod den himmelske Fader og kærlighed til verdens mennesker. Hvis mennesket skal blive frelst, må han gøre dette, om det så skal koste hans liv.

Ganske kort trækkes sangens kristologiske midtpunkt ind – de to første linjer af v. 3 – at Jesus var blevet kaldt Guds lam og havde påtaget sig at bære alle verdens synder; derfor må han nu holde ud, om han så skal sætte livet til. Der er måske ikke så langt herfra og til kollekten til Fastelavns søndag, der – rigtignok i tilknytning til 1. tekstrækkes evangelium – taler om ham, der har taget alle vores synder på sig. Kollektens ord om, at vi med ham skal have nåde og

30 Det indskydes parentetisk, at lidelsesforudsigelsen er et så træffende indgangsord til fasten, H s. 142.

syndernes forladelse, ser vi dog ikke noget til. For Dahl har endnu til gode at etablere noget, der kan betinge mødet mellem Jesus og den blinde. Derfor vender han tilbage til Jesu vandring mod Jerusalem. Blandt de uforstandige disciple var der kun lidt trøst og hjælp at hente, og de store skarer, som Jesus øvede en sådan tiltrækning på, interesserede sig ikke for ham selv, men kun for hans tegn og undere. Midt i vennernes flok, midt i den store skare gik Jesus så sørgeligt ensom og fremmed. Det kan Dahl bruge: det er den ensomme Jesus og den ensomme, blinde tigger, der mødes. Tiggeren råber til Jesus, og Jesus hører hans bøn og giver ham hjælp og frelse.

Så langt rækker sangens v. 2. I forsøget på at afdække, hvem Jesus er, finder Dahl svaret i selve det stillede spørgsmål: Jesus er den ensomme, den hjemløse fremmede med kærlighedens magt. Sangens omkvæd har der indtil nu ikke været brug for.

Det bliver der til gengæld, hvor prædikenens 2. hovedafsnit, forkyndelsens *nu*, sætter ind. Her viser det sig, at sangens tredje vers slet ikke er udtømt, men tværtimod indeholder et erfaringsmateriale, som kan understøtte det, der siges så kortfattet i evangeliet: „han haver hjulpet alle, som/ med Tillid til hans Fødder kom." Ordene om, at Jesus går forbi, er nu et glædesbudskab til hele menneskeverdenen. De kan give alle de ensomme, nødstedte, hjælpeløse og sorgfulde trøst, håb og fortrøstning. Erfaringerne fremsættes i fire sætninger, der ved første øjekast synes at være helt parallelle, idet de er ens opbygget: „Alle dem, der … de siger … da Jesus af Nazaret kom forbi hos dem." En nærmere læsning afslører dog, at den første sætning skal ses som en overskrift over de to følgende sætninger, mens den fjerde har et helt andet indhold. Hovedvægten ligger nemlig på den momentane frelse, omvendelsens øjeblik:

1. „Alle de, som er *frelste* og lover og priser Gud for frelse, de siger, at frelsen kom til dem, da Jesus af Nazaret kom forbi hos dem."[31]

2. Hvad de oplevede, kan let knyttes til beretningen fra Jeriko: før var de *blinde* og så hverken Gud eller sig selv eller sin synd, men nu har de fået synet.

3. Før var de *fattige tiggere* og havde intet, der kunne give sjælen hvile og fred, men nu er de hovedrige af Guds nåde og barmhjertighed.

De frelste[32] er de omvendte, frelsen findes på pietistisk vis i erfaringen af det rette forhold mellem synd og nåde. Det fremgår ikke her, at dette sker objektivt i troen på Jesu fuldbragte frelsergerning eller på sakramentets nådestilsagn, men snarere subjektivt i oplevelsen af Jesu nærvær.

4. For at også den fjerde sætning kan forankres i Jeriko-begivenheden, må

31 „Øll tey, sum eru *frelst* og lova og prísa Guði fyri frelsu, tey siga, at frelsan kom til teirra, tá ið Jesus úr Nasaret kom framvið hjá teimum." H s. 144.

32 Dahl holder sig her til vækkelsesbevægelsernes vokabular og definition af, hvad det vil sige at være frelst. Hvor han ovenfor i denne prædiken har talt om frelse, har han anvendt ordet „bjargað" („bjærget"), H s. 143.

det først postuleres, at den blinde tigger var blevet træt og havde opgivet på vejen til Jerusalem og derfor ikke var kommet længere end til Jeriko; men så kan også de, der er i den situation, sige, at de fik kraft til at gå videre, da Jesus kom forbi. Og det er unægtelig en anden form for frelse.

Nu begynder den direkte applikation: Jesus kommer forbi hos dig, uanset hvor du står, og hvordan det er fat med dig, om du føler dig som en blind og fattig tigger ved alfarvej, eller andre forhold gør sig gældende. Men invitationen i sangens v. 4 må vente lidt endnu, mens de første linjer af v. 3, frelsens grund, bliver yderligere uddybet. Mange andre kan være kommet forbi, men du har erfaret, at de ikke kunne hjælpe dig, eftersom de var i samme nød og fare som du selv. Jesus er *den ene,* der gik sin vej til Jerusalem for synderes skyld, der blev hånet og spottet, spyttet på og pisket for synderes skyld, der blev Guds lam og bar alle verdens synder for synderes skyld. Han tog også din nød og din syndebyrde og bar den for din skyld, han gav sit liv og opstod den tredje dag. Og når han kommer forbi hos dig, har han kun ét ærinde: at frelse dig.

Denne klare forkyndelse af Jesu lidelse og død, der udfylder det forudgående indtryk af omvendelse og frelse, skyldes klart den åndelige sang. Den er også den nødvendige modvægt til det følgende udsagn om, at hvis du ikke i dit liv har haft et møde med Jesus, da har du forspildt dit liv. Prædikanten tilføjer, at han ikke ved, om det er et nødråb eller en takkesang, der stiger op fra din sjæl; men taget under et har alle vist behov for at bede den blindes bøn: „Jesus, forbarm dig over mig!"

Vers 4 har stadig svært ved at trænge igennem, og det skyldes nok fortællingens gang, for selv om Jesus er blevet påkaldt, er der nogle, der vil forhindre mødet mellem den blinde og Jesus i at finde sted. Og her passer jo v. 5 bedre med de første linjer om dem, der spotter hans kærlighed og ikke vil tage mod hans fred. Verdens modstand mod kristendommen, som blev nævnt to år tidligere, ridses her endnu klarere op. De, der går foran i visdom og liv, truer og siger, at al tale om Jesus og al bøn til ham skal forstumme, han volder kamp og ufred. Man må beklage, at Dahl ikke er mere konkret i disse antydninger, så vi havde haft en chance for at se, om det er sekulariseringen i al almindelighed eller en eller anden form for modstand mod den kristne tro, han her har lagt ind i fortællingen. Men så er vi tilbage ved omvendelsesforkyndelsen, hvor der advares om, at også ens eget hjerte kan fordømme én og søge at overbevise én om, at en så stor og ond synder godt kan spare sig at kalde på Jesus. Det må Dahl på det kraftigste afvise. Udråbstegnene kommer for en gangs skyld i brug sammen med imperativen: Tro dem ikke! Hør ikke på det! Råb bare højere!

Og så kommer endelig den kærlige Jesus fra sangens fjerde vers, står stille, kalder og indbyder, og hvad man vil, han skal gøre for én, det skal man sige til ham: Sig ham alt, som det er! Men hvad er det dog, tiggeren har brug for; hvis der er frelse i dette møde, hvad er da frelse for noget? Nu forlader Dahl synden

og nåden til fordel for en frelsesforståelse, der implicerer en fremgang. Hvor tiggeren i første omgang uden tvivl havde været taknemmelig for en almisse, vokser hans tro, og da beder han om at få sit syn igen. „Sådan bør der også hos os være en troens vækst. Der må være et trin fra det, som er særligt for den enkelte, til det, som er fælles for os alle. Og det er dette, at vi får syn, at vi bliver seende mennesker, der har syn for Gud og hans vælde og herlighed, og syn for Jesus og hans storhed og sandhed."[33] Frelse er at tage imod Jesus, gå med i hans skare og følge ham længere frem på vejen med lov og pris til Gud. Fortabelse er at lade som ingenting og blive liggende ensom og hjælpeløs tilbage.

Prædikenen slutter med ganske kort at referere den advarsel, som også sangens omkvæd i v. 5 ændres til: at Jesus kan komme forbi flere gange, men en gang bliver det sidste gang, og derefter er det for sent. Det gælder derfor om at bruge øjeblikket.

Det er, som om der findes en indre konflikt i denne prædiken. På den ene side har vi set en forkyndelse, der med udgangspunkt i titlen „Guds lam" fremstiller en luthersk ortodoks frelsesgrund i Jesu død på korset for synderes skyld, ja måske ligefrem en objektiv forsoningslære. Hertil knytter sig en pietistisk omvendelsesforkyndelse, hvor nåden åbenbares og modtages til eje i omvendelsens stund. Denne forkyndelse indebærer direkte kontakt mellem prædikantens „eg" („jeg") og tilhørerens „tú" („du") og appel i rigt mål. Der er både *message, invitation* og *warning and entreaty* – om end det sidste ikke just fremføres med overbevisningens glød. Alt dette har prædikanten opnået ved at drage nytte af en åndelig sang over dagens tekst. En sang, hvis fremadskridende disposition han følger gennem prædikenen, selv om han flere gange må vende tilbage til tidligere behandlede vers og fremdrage supplerende materiale derfra.

På den anden side har Dahl også i den samme prædiken fået plads til en anden kristologi, som han endda har fået øje på i sangens 2. vers: den hjemløse fremmede. Første gang, Jesus og den blinde tigger mødes, sker det i deres fælles ensomhed, og frelsen bygger dér på en solidarisering fra ham, der har kærlighedens magt. Det giver kraft til at fortsætte på den troens vej, der indebærer en fremgang i erkendelsen af, hvem Jesus er: at han er stor og sand.

Olfert Ricard og den kontekstuelle prædiken

Blandt de prædikanter, Dahl har ladet sig inspirere af, kommer man ikke uden om at nævne Olfert Ricard. Temaer, prædikendispositioner, kortere eller læn-

33 „Soleiðis eigur tað eisini hjá okkum at verða ein trúarvøxtur. Tað má verða eitt stig frá tí, sum er serligt hjá hinum einstaka, til tað, sum er felags hjá okkum øllum. Og tað er hetta, at vit mega verða siggjandi menniskjur, ið hava sjón fyri Guði og veldi og dýrd hansara, og sjón fyri Jesusi og stórleika hansara." H s. 146-7.

gere afsnit, der skrives af – alt dette lægger man mærke til, når man sammenligner Dahls postiller med Ricards prædikensamlinger. Der var ikke så mange år imellem dem, Ricard var født i 1872 og døde i 1929. Som sekretær for KFUM i København 1896-1908 fik han så stor indflydelse på foreningen som ingen anden, og som præst ved Johanneskirken 1908-17 og ved Garnisons kirke 1917-29 samlede han enorme skarer under sin prædikestol. Fra 1915 var han tillige lærer i homiletik ved pastoralseminariet. Mange, der med glæde nævner Ricards forkyndelse, husker også, hvilket problem det kunne være at få plads i kirken. Hans opbyggelige forfatterskab var omfattende, og gennem sine bøger såvel som sine radioprædikener nåede han ud til befolkningens brede lag.

Ricards talent for at prædike er uomtvisteligt; men hans teologi er ikke så let at sætte på en formel. Svend Nielsen mener at kunne udlede af Ricards artikel i *Dansk Kirkeliv* om den mynsterske linje i dansk forkyndelse, at Ricard med taknemmelighed følte sig som et ægte skud på denne stamme: den bibeltro Kristusforkyndelse og den harmoniske kristendomsopfattelse. Nielsen fremhæver dertil den håndværksmæssige side af Ricards prædikener, den klarhed, hvormed han ordnede sine tanker. Man fristes næsten til at tro, at Gudmund Bruun og Carl Hermansen har kalkeret følgende karakteristik af, da de to år efter Nielsens artikel skulle skrive om Dahl:

> Han prædikede altid over et Tema, et ganske bestemt Emne ud fra Teksten, som for ham var intet mindre end det Budskab, som Gud nu gennem ham vilde have bragt Menigheden den Søndag … Han faar ikke blot sit Tema belyst fra alle Sider, men havde en rent ud vidunderlig Evne til at faa alle Træk i Teksten – selv de mindste og mest perifere – med, saa at man om Ricards Prædiken kunde sige det samme, som en gammel Lærerinde sagde om Martensens: „Naar man har hørt ham tale over en Tekst, gaar man hjem med en Fornemmelse af, at nu er der sagt alt, hvad der kunde siges om den Tekst."[34]

Dette sammenfald er måske ikke så tilfældigt, som det ser ud til. Præsternes uddannelse var i årene omkring sekelskiftet præget af kontinuitet, hvad lærerstaben angår. Således har Dahl og Ricard begge haft Paulli i homiletik, og Paulli var som bekendt også Ricards selvvalgte konfirmationspræst. Den genkendelige mynsterske linje kunne altså forklares på samme måde, som stolte håndværkertraditioner i flere led videregives fra mester til lærling.

Det må dog være kommet som en ubehagelig overraskelse for mange af dem, der satte Ricard højt, da P. G. Lindhardt i 1955 udråbte Ricard til liberalteolog og satte ham i forbindelse med F. C. Krarup: „… og det er vist, at Ricards

34 Nielsen 1942, s. 176.

Olfert Ricard, 1872-1929. Selv om der er stor temparamentsforskel mellem Dahl og KFUM-sekretæren og præsten Ricard, så er de dog begge varme tilhængere af den kontekstuelle prædiken.
Det kongelige Bibliotek, billedsamlingen.

forkyndelse, navnlig *ungdomsforkyndelsen,* mindre de sene prædikener, i eet og alt præcist udtrykker den teologiske liberalisme: formuleringerne kan ofte ligge IM-forkyndelsen nær, men indholdet er *liberalisme af klareste vand.* Ingen har som han med formelt talent bragt netop den til sejr i forkyndelsen."[35] Som eksempler nævnes bl.a. den allegoriske, spiritualiserede udlægning, det idealistiske Jesus-billede som middel til erkendelse af, at han var Guds Søn, og den kulturåbne holdning, der tog det menneskelige med i tilgift til det kristelige.

Da Knud Hee Andersen få år efter udgav sin Ricardbiografi, var han næsten nødt til at forholde sig til Lindhardts udtalelser. Hee Andersen medgiver gerne, at Ricard havde sin styrke i den psykologiske bibeludlægning, og fremhæver positivt, at han dermed nåede et dobbelt formål: både at ramme ordets mening og at ramme læseren eller tilhøreren i hjertets dyb. Forkyndelsen samlede sig om at herliggøre Kristus; var periferien end stor, stod Jesus Kristus i evangeliernes fremstilling altid i centrum. Biografien havde undertitlen *Ungdomsforkynderen,* og netop den side af Ricards virke kan bruges til at legitimere det, Lindhardt kalder liberalteologi. Med et Ricard-citat fra *Kristus og hans Mænd:*

> Dersom der med nogen Sandhed kan tales om en *særlig Ungdomsforkyndelse* i vore Dage, saa skulde den vel bestaa deri, at man i Evangeliets Forkyndelse for Ungdommen stiller *Jesus som Idealet* i Forgrunden, fremfor Kristus som Forsoneren. Selvfølgelig er der kun Tale om en Nuance, om en stærkere Betoning af den ene Side; thi

35 Lindhardt 1955, s. 113 med de originale fremhævelser.

> Evangeliet er en Helhed og er det samme for alle Aldre. Men ellers kan vi godt lade den Karakteristik gælde.[36]

Elith Olesen tager i sin behandling af „Olfert Ricard og samtidens teologiske problematik" udgangspunkt i et foredrag fra 1907, hvor Edvard Lehmann i KFUM har præsenteret Høffding og Krarup. Høffding som eksponent for tidens tanker og tendenser, „psykologi, empirisme, religiøs livstydning, etisk-idealistisk stræben, kulturfremskridts-forventning,"[37] og Krarup for den liberale teologi – en betegnelse, Olesen i øvrigt afviser som en seriøst uanvendelig samlebetegnelse, der snart skal dække tysk kritisk bibelforskning, snart en teologisk grundanskuelse behersket af den borgerlige klasses livs- og samfundssyn, og snart Ritschls og Harnacks etisk bestemte kristendomstydning med vægtlægning på den historiske Jesus og gudsriget som dennesidig, etisk størrelse. Olesens ærinde er at vise, at Ricard i sin forkyndelse på samme måde som i sine arbejdsmetoder i KFUM og studenterbevægelse var påvirket vestfra, fra de store Keswick-møder og de angelsaksiske studenter- og KFUM-konferencer. Den amerikanske vækkelses- og helliggørelsesbevægelse var med sin „moderne teologi" frem for alt praktisk betonet og anvendte et typologisk fortolkningsprincip, hvor man læste en aktuel og personlig tiltale ud af en hvilken som helst tekst, overbevist om at genkendelsen var Helligåndens indgivelse.

> Denne „bibelske teologi" sætter sin skønneste blomstring i den ideligt lovprisende skildring af Jesus-skikkelsen, i hvem historiciteten og idéen er forenede: Udgangspunktet er et dobbelt, dels den Jesus fra Nazaret, der „drog omkring og gjorde vel" (Ap. Gern. 10, 38), afmalet i de nytestamentlige skrifter, dels det idealbillede af det fuldkomne menneske og det fuldkomne menneskeliv, som er os alle medgivet. I den mediterende bibellæsning smelter de sammen og afstedkommer en proces, hvorunder idealbilledet aktualiseres og konkretiseres („legemliggøres") i Jesus-skikkelsen, som ret beset udstråler netop de idealer, den enkelte faktisk vurderer højst af alle.[38]

Lindhardt har senere i nogen grad modereret sin vurdering af Ricard,[39] og med Olesen er der nu mulighed for at se en anden påvirkning end den hidtidigt hævdede. Uanset om Ricard har modtaget sine teologiske impulser fra syd eller vest, udviser hans forkyndelse dog mange af de elementer, som Lindhardt i 1955 spiddede med sin hvasse pen.

36 Her citeret efter Hee Andersen 1959, s. 276.
37 Olesen 1997, s. 187.
38 Olesen 1997, s. 192.
39 Se hans artikel om Ricard i DBL: „R.s teologi var dogmatisk set af traditionel ortodoks-empirisk type, men med en stærk impuls fra tidens liberale teologi." Licht 2001, s. 67 mener, at Ricard med den kritik af de pietistiske strømninger, han deler med den restaurerede ortodoksi, kommer i et modsætningsforhold til den demokratiserede menighedskirke – og derved bringer sig selv på samme side af fronten som de „rigtige" liberalteologer.

Dahls forkærlighed for Ricard kan skyldes flere ting. Man må formode, at de også på det teologiske fakultet til dels har haft de samme lærere, og hvad der er nok så vigtigt, Ricards forkyndelse er ikke bare aktuel, men ligefrem kontekstuel. I sin artikel om den mynsterske forkyndelse lægger han ikke skjul på sin beundring for denne prædikentype i sin omtale af B. J. Fog, en „Eklektiker, som spredte sig over Dannelsens mangfoldige Riger, sugede som Bien Honning af mange forskellige Blomster… Sætningerne ere kortere, og han drager, ud af sine alsidige Kundskaber, flere af Menneskelivets Felter og Forhold ind under Ordets Lys."[40] Blandt Fogs skønneste taler er talen ved indvielsen af Dragør kirke. Han minder heri om alle de sysler, der netop drives i den egn, og hvordan kirkehuset også om hverdagen har noget at sige dem alle. Det være sig den, der arbejder på sin jordlod på Amager, eller lodsen, der skal lede det fremmede skib ind i Dragørs trygge havn; den unge sømand, hvem kirketårnet vinker sit farvel, eller væverpigen, der i skumringen forfrisker sig i den åbne husdør ved det kølige åndedrag.

Neiiendam, endnu en i rækken af de lærere på Pastoralseminariet, vi efterhånden har mødt, finder ikke noget egentligt teologisk system bag Ricards prædikener, men fremhæver – endda i højere grad end det engelsk-amerikansk inspirerede psykologiske og empiriske drag – prædikenens kontekstuelle præg som Ricards særtegn: „Med Olfert Ricard fik Forkyndelsen en helt ny Røst, forskellig fra alle andres. Hans i Hovedsagen tematiske Prædikener flyttede Evangeliet ind i Dagliglivet og rykkede Hverdagen ind i Evangeliets Lys."[41] Neiiendam anfører nogle morsomme og „outrerede" eksempler, der dog ikke skal skjule, at det var dette mærkelige og fængslende, der gjorde forkyndelsen levende og aktuel og lukkede evangeliet op, efterhånden som Ricard gik indad mod emnets kerne: „Jeg vil vise dig Jesus, og i ham skal du lære at se dig selv!"

Man kan se det kontekstuelle krav præsenteret som Ricards styrke: „Saa blev da for Prædikanten Ricard det store Spørgsmaal ikke blot: Hvad siger Jesus os gennem den foreliggende Bibeltekst? men: Hvilken Frugt skal Mødet mellem Kristus i det foreliggende Bibelord og os i den Situation, hvori vi staar, afsætte her, nu, paa Jord, i det Liv, som er vort Liv? Netop denne Indstilling overfor Prædikeopgaven giver klart Sigte og tydelig Tale…"[42] Men det samme krav, den bevidste aktualitet, anføres undertiden også som en forklaring på, hvorfor Ricards prædikener ikke rakte særlig langt ud over hans egen tid. Med Hee Andersens formulering: „Og så er der andre prædikener, hvor allegorisering eller udmaling eller virtuosmæssigt spil på tekstens udtryk lægger afstand imellem og nedfælder indtrykket af noget fortidigt."[43]

40 Ricard 1924, s. 121.
41 Neiiendam 1943, s. 54.
42 Nielsen 1942, s. 169f.
43 Hee Andersen 1959, s. 283. Se også Aage Bentzens artikel „Ricard, Olfert" i Illustreret Religionsleksikon.

Det ville naturligvis være at foretrække, hvis Dahl bare en eneste gang havde fortalt, at han havde benyttet den mulighed for at høre Ricard, som må have været til stede i rigt mål under hans studieår i København. Men et sådant ydre vidnesbyrd findes ikke. Vi må derfor nøjes med at henholde os til det faktum, at Ricard med over 30 bind fyldte mere på Dahls hylder end nogen anden forfatter.

26. s. e. trin. 1919

I fastelavnsprædikenerne så vi Jesu messianske selvbevidsthed udtrykt ved den determinisme, der knyttede sig til hans vandring opad til Jerusalem: hans viden om det kors, der ventede ham, hans vilje til at gennemføre det, hans Fader havde pålagt ham. Formålet med denne vandring – med hans jordeliv – blev dels beskrevet som hans solidarisering med mennesker, og dels som hans lidelse og død for menneskers skyld.

Selvbevidstheden fremhæves i endnu en prædiken, „Hvíldin hjá Jesusi" (Hvilen hos Jesus) til 26. s. e. trin., trykt i L og oprindelig holdt i Tórshavn i 1929: „Vi får her lidt at se af, hvad Jesus mente om sig selv, og hvad hans syn var på den gerning, han havde fået at gøre, og hvad han var sendt til."[44] Her knyttes selvbevidstheden dog ikke til nogen bestemt handling, men til et Jesus-ord.

Som de to sidst undersøgte prædikener har haft et forlæg i en salme eller en åndelig sang, har denne prædiken sit forlæg i en anden prædiken, nærmere bestemt „Kristus Indbyderen" i Olfert Ricards prædikensamling *Sommer og Høst*. Det er derfor nærliggende at spørge, i hvilket omfang Dahl følger Ricard, og på hvilke punkter han vælger at gå sine egne veje. Uafhængigt af hinanden synes begge prædikanter at se en ganske bestemt Jesus-figur for sig, når de læser Jesu indbydelse i teksten Matt 11, 25-30. Dahl sætter sit budskab ind i den liturgiske ramme, som kirkeåret naturligt udgør, når man ved denne lejlighed er nået til kirkeårets sidste søndag. Gennem hele året er Jesus steget frem blandt menigheden, hans billede er blevet malet i evangeliernes hellige ord, sindet har været samlet om hans ord og gerning, hans komme til verden og hans liv på jorden. Men aldrig klarere end nu: „Det forekommer mig, at hans billede i dag er smukkere, lysere, yndigere og ædlere end måske nogen anden gang. Vi ser ham stå med åben favn og udbredte arme, vi ser ind i hans øjne, der lyser af godhed og mildhed og medfølelse, og vi hører hans røst, som taler af et hjertelag, der brænder af kærlighed til mennesker."[45] I sin færøske prædi-

44 „Vit fáa her at síggja eitt sindur av, hvat Jesus helt um seg sjálvan, og hvat sýni hansara var á tann gerning, hann hevði fingið at gera, og hvat hann var sendur til." L s. 457.
45 L s. 456, min oversættelse.

Bertel Thorvaldsens Kristus. Den favnende og indbydende Kristus over alteret i Københavns Domkirke stod også i kopi på alteret i kirken i Vágur. Dahl synes dog i sin prædiken på Højskolen i 1910 at refere til en bestemt lejlighed, hvor han har været til alters i Vor Frue Kirke. Foto Eva Henschen.
Gengivet med tilladelse fra Thorvaldsens Museum.

ken over samme tekst på Højskolen allerede i 1910 omtaler Dahl de kunstnere, der har forsøgt at fremstille Jesu udseende i billeder. Han nævner specifikt „et billede, som nok er det, vi kender bedst og har mest kær," af den favnende og indbydende Jesus, „og den, der står foran dette billede, syg i sjælen og såret i hjertet, han bliver som draget til det, han får ligesom lyst til at kaste sig i dets arme, gemme sig der og finde hvile og trøst der."[46] Ricard er helt konkret: „Kristus den store Indbyder, med de udbredte Arme og den aabne Favn, saaledes som Thorvaldsen uovertræffeligt har mejslet ham."[47]

Ricard kalder i sin indledning dette et af de vigtigste Kristussteder i de fire evangelier. Alene det, at den „pinlige Forskel" mellem synoptikernes og Johannesevangeliets sprog her pludselig er ophævet, giver dette stykke en enestående værdi, men desuden åbner det vidunderlige indblik i, hvem Frelseren er. Og så følges de to prædikener ad gennem en disposition, der først skildrer Jesu „Selvvurdering" og derefter i tre punkter tager Jesu løfter op om „Sjælehvile og Skolegang og Arbejdshjælp." Dette til trods for, at Matt 11, 29 har rækkefølgen hvile, åg og lærdom. Og hvad angår skolegangens „to Hovedfag", behandler begge prædikanter ydmygheden før sagtmodigheden, skønt evangeliets rækkefølge er den omvendte. Dahls afslutning, der i 1929 i ønskeform pegede frem mod det nye kirkeår, får i postillen en vag, generel karakter, „i alle tilfælde", mens Ricard sammenfatter hele sin prædiken i en flot påkaldelse af den store indbyder, den velsignede Kristus, med både „Ak" og „O" og 6 udråbstegn.

Men først gælder det altså Jesu selvbevidsthed. Ricard fremstiller perikopens kristologiske betydning[48] i tre punkter: 1. *Gudsforhold.* Jesu forhold til Faderen, hans enestående forhold til Gud, fremsat i Matt 11, 27f: „... en saadan indre Rigdom har hans Gudsforhold skænket ham, at han føler, alle Ting er overgivne ham af Gud, og selvom ingen af Jordens Vise forstaar ham, vil de dog aldrig kunne berøve ham hans Oplevelses Vished, men han vil derimod dele den med alle sine fattige Venner." 2. *Selvbevidsthed.* Hans ligeså enestående syn på sig selv, den utrolige dristighed at indbyde alle til at komme til ham: „Saadan kan dog kun den sige, der enten lider af Højhedsvanvid, eller virkelig er Guds Søn. Hvilket Menneske ville ellers vove at sige blot til et eneste Menneske: naar du blot vil komme til mig, saa vil din Sjæl finde Hvile!" Dermed åbenbarer Jesus også sit sindelag over for mennesker, sin overvættes store hjælpevilje. 3. *Sind.* Dette dybe indblik i Jesu inderste væsen får også enestående betydning for alle tider og slægter, „han staar ligesom midt i Menneskeslægten... han rækker uendelig langt udover sin Samtid, han tilhører os alle."

46 XXVI sunnudag e. trin. 1910 (á háskúlanum). E 296.4, min oversættelse. Da jeg en søndag, kort tid efter at denne prædiken var undersøgt, var til alters i Vor Frue Kirke i København og knælende kiggede op på den store Kristusfigur, fik jeg en til forvisning grænsende følelse af, at det var en personlig oplevelse på dette *locus*, Dahl her hentydede til.

47 Ricard 1915b, s. 271.

48 Ricard 1915b, s. 270f.

Selv om han strukturerer sit stof lidt anderledes, siger Dahl nøjagtig det samme indtil ordet „*vága*" („vove") og er enig med Ricard i, at hvis nogen anden mand sagde sådan, måtte man mene, at han var vanvittig eller fuld af hovmod.[49] Men når det er den sanddru Jesus, i hvis mund der ikke var svig, der taler således, da er det anderledes. Ifølge manuskriptet har Dahl i 1929 kun begrundet Jesu selvbevidsthed med to punkter, de to kristologiske betegnelser Guds Søn og Menneskesøn. Hvad angår Guds Søns-begrebet, siger Dahl med sine egne ord, at Jesus står Gud og Faderen nærmere end nogen anden, hvorefter han citerer tekstens 27. vers, men vender om på de to sætninger, og derefter fortolker udsagnet: „Dette dybe, inderlige samfund, samklang og forening med Gud og Faderen."[50] Parallelt udført hedder det om menneskesønsbegrebet, at Jesus står mennesker nærmere end nogen anden. Han er Menneskesønnen, der står midt i menneskeslægten med vilje og magt til at hjælpe. Han har det at give, som alle længes og sukker efter: „Denne dybe medlidenhed og forening med mennesker."[51] Med disse to punkter har prædikenen sandsynligvis haft til hensigt på dette sted at ville fremstille Jesu frelsende gerning som bestående i at være en slags mellemposition, et forbindelsesled mellem mennesker og Gud. En klassisk tonaturlære vil man kun med besvær kunne læse ind i prædikenen.[52]

I postillen er der imidlertid indføjet endnu et tredje punkt, hvori Jesu selvbevidsthed begrunder sig, et kristologisk udsagn, der relaterer til Jesu død. Hvor udsagnene om Guds Søn og Menneskesønnen kunne opfattes som historisk præsens og gå på Jesu selvbevidsthed i jordelivet, fremsættes den tredje begrundelse som en afsluttet handling i datid. Det er menighedens Herre, der har ret til at indbyde mennesker til at komme til ham selv, for ingen har tjent som han: „... ingen har været lydig som han, han var lydig til døden, til døden på et kors. Han har vundet denne ret, ikke fordi han selv har taget den, men fordi han gav sig selv."[53] Flere skriftbeviser eller dogmatiske spekulationer over, om Jesus nu har sagt mere, end der var dækning for, behøves efter Dahls mening ikke. Langt vigtigere er det praktiske bevis, troens prøve. For hvad oplevede de, der tog imod Jesu indbydelse? Og hvis de ikke blev svigtet, skal det så ikke også tilskynde os til komme?

49 Dette er som taget ud af P. Madsens dogmatik, Madsen 1912-13, s. 353, der på dette sted netop henviser til Matt 11, 28.

50 Det vigtige er, at de anvendte ord alle skal begynde med forstavelsen *sam-*: „Hetta djúpa, innarliga samfelag, samljóð og sameining við Guð og faðirin." L s. 457, her uden verbum i et citat fra manuskriptet.

51 Igen begynder ordene med forstavelsen *sam-*: „Henda djúpa samkensla og sameining við menniskju." Manuskriptet 1929.

52 Manuskriptet er lidt kryptisk med følgende parentes: „(sameinir Guð og menn)" – „forener Gud og mænd (i betydningen mennesker)". Hvis det udelukkende drejede sig om Jesu person som gudmenneske, skulle der stå „Guð og mann".

53 „...eingin hevur verið lýðin sum hann, hann var lýðin til deyða, til deyða á krossi. Hann hevur vunnið henda rættin, ikki tí at hann sjálvur hevur tikið sær hann, men tí at hann gav seg sjálvan." L s. 458.

Kristologien er fortsat bestemmende, når de to prædikanter derefter gennemgår Jesu tre løfter. Dahl begynder med at spørge, hvem det er, der arbejder og går under tunge byrder. Det gør vi alle, og med en fremhævet sætning forklares det, at det er en erfaring, vi alle kommer til at gøre, at verden lægger byrder på os. Om de end er mange eller få, store eller små, har byrderne det til fælles, at de gør os trætte og udmattede. Herefter er han klar til at følge Ricard, der straks giver sig til at skildre alle dem, som lider møje og er besværede. Ricard er kontekstuel og bredt fortællende:

> ...jeg ser dette endeløse Tog for mig og hører deres tunge, trætte Fodslag: gamle Skærvehuggere og Tækkemænd, som synker i Knærne og bøjer den gigtigske Ryg, Aviskoner med deres Bladpakker i Klædet, hvormange tusind Trappetrin har de ikke slidt, udslidte Arbejderkoner med graalig Ansigtsfarve og tyndt Haar og slidte Sjaler og Smaabørn, som holder dem i Kjolen, og nogen af dem véd allerede om Slid og Møje fra Barneaarene.[54]

Dahl har ikke fundet konkrete færøske typer til at erstatte Ricards københavnske arbejderbefolkning og vælger hellere at remse op med ens opbyggede sætninger; men præsentationen af de forskellige slags byrder er dog samstemmende: arbejdets byrder, tankens byrder, tidens byrder (det vi i dag ville kalde stress), sorgens byrder. Det, der fylder mindst hos Ricard, gør Dahl til gengæld til genstand for den udførligste behandling: syndens byrde.[55] Det gentages med kursiveret tekst, at verden ingen lindring eller hvile har at give. Mennesket har i sin sjæl en længsel, der rækker ud over verden og søger mod Gud; vi kommer til erkendelse af, at vi er ved at omkomme af sult i et fremmed land,[56] men vores synd og misgerning står imellem os og Faderen, og derfor finder vi aldrig hvile, hvis ikke vi befries for denne byrde. I denne forbindelse får Jesu løfte et anderledes radikalt indhold: „Her kommer Jesus med sin indbydelse og hjælp. Han tog vores tungeste byrde på sig og bar den for os. Han gik med så tunge tråd for at bane vej for os. Han bar vores synder op på korset og forligte os med Gud."[57] Den skildring af Herrens lidende tjener, som der ovenfor blev taget tilløb til med et citat fra Filipperbrevshymnen, fuldendes her med fragmenter af Es 53, 1 Pet 2, 24 og 2 Kor 5, 19. Det er alt sammen så selvstændigt i forhold

54 Ricard 1915b, s. 271.

55 Syndens byrde findes på to steder i Ricards prædiken: „... ogsaa I havde et Regnskab med Gud... som kun kunde slettes ud ved, at I kom, som I var, og tog imod den gode Indbydelse, – og bare en Brøde mod et eneste Menneske var jo uudslettelig..." Ricard 1915b, s. 274. „... han, som bar den Byrde, ingen andre kunde løfte, Alverdens Synd og Smerte, han vil ogsaa sætte os i Arbejde..." s. 278.

56 Det er tydeligvis lignelsen om den fortabte søn Luk 15, 11ff og dens gudsbillede, Dahl har i tankerne.

57 „Her kemur Jesus við innbjóðing síni og hjálp. Hann tók ta tyngstu byrði okkara upp á seg og bar hana fyri okkum. Hann steig so tung spor fyri at slóða fyri okkum. Hann bar syndir okkara upp á krossin og samdi okkum við Guð." L s. 460. I den autoriserede oversættelse af 2 Kor har Dahl anvendt sætningen „at gera sátt við Guð" for det græske καταλλάσσω. En anvendelse af verbet „semja" i transitiv form for „forlige" er så usædvanlig, at der ikke findes noget eksempel i det færøske universitets ordsamling! Men det passer udmærket med, at forligelsen ikke er et emne, Dahl så ofte udtaler sig om.

til det ricardske forlæg og i Dahls sammenhæng så usædvanligt, at det vanskeligt kan forklares ved andet end dybt personlige erfaringer. Det følgende afsnit er i postillen omarbejdet og udvidet i forhold til prædikenmanuskriptet, og igen skal de fremhævede linjer vise, hvor vægten ifølge Dahl skal lægges:

> Hvis vi har fået denne hvile, og syndebyrden er taget fra os, er dog alle de andre byrder ikke borte af den grund. Både nøden og striden og sygdommen og sorgen og lidelsen er der endnu. *Men de føles ikke så tunge mere. De er ikke så tunge mere. Intet er helt tungt og for tungt mere. Den frygtelige fortvivlelse er fjernet fra alt, når vi har hvilen hos Jesus.*
>
> Jesus åbenbarer *Faderen* for os. Vi ser altid en faderfavn, der åbner sig imod os i kærlighed og tilgivelse.[58]

Hvor stor er egentlig den befrielse, der her forkyndes? Man får på intet tidspunkt fornemmelse af, at synden skulle vække Guds vrede, at fortvivlelsen skulle skyldes frygt for Guds dom og fortabelse, at Jesus med syndens byrde også tog vores skyld og straf. Forsoningen er ikke objektiv, men subjektiv og derfor fortsat betinget af, hvilket sindelag vi har, hvad vi føler og vil i vores hjerte.

Det bliver derfor også bestemmende for det, der endnu står tilbage at sige i denne prædiken. Hos Dahl er det nu ikke meget, for han har fået talt sig ud, mens Ricard veloplagt fortsætter om livets skole med den ene lærer og de to hovedfag, hvor der ikke læres udenad, men med hjertet. Er det sindelagsetik, begge prædiker, er pædagogikken dog forskellig. Ricard holder sig til Jesusidealet: „Ja hos Jesus, Renheden og Fromheden i Menneskeskikkelse, kan et Menneske lære Ydmyghed, thi han føler, hvor himmelhøjt han staar over os... Ja hos Jesus, Taalmodigheden og Sagtmodigheden i Menneskeskikkelse, lærer et Menneske Sagtmod; thi han var selv saa sagtmodig som Lammet, naar det klippes og bindes..."[59] Dahl lærer, at man skal underlægge sig Guds vilje. Ydmyghed består i, at hjertet blødgøres, så Gud kan skrive sin vilje i vores hjerte og Guds kærlighed fylde det; sagtmodighed er tålmodigt at bie på Guds time, at fare med lempe oplyst af Herrens ord og vejledt af hans Ånd.

Heller ikke i tolkningen af Jesu åg er de to prædikanter helt enige. For Ricard er det først og fremmest arbejdshjælp, for hvad skulle der være kristne for hernede på jorden, hvis det ikke var, fordi vi skulle bestille noget? Dahl mener,

58 „Um vit hava fingið hesa hvíldina, og syndabyrðin er tikin av okkum, eru kortini allar hinar byrðirnar ikki burtur fyri tað. Bæði neyðin og strevið og sjúkan og sorgin og líðingin eru enn. *Men tær kennast ikki so tungar longur. Tær eru ikki so tungar longur. Einki er heilt tungt og ov tungt longur. Hitt ræðuliga vónloysið er tikið av øllum, tá ið vit eiga hvíldina hjá Jesusi.*

Jesus opinberar *faðirin* fyri okkum. Vit síggja altíð ein faðirføvning, sum opnar seg móti okkum í kærleika og fyrigeving." L s. 460f.

59 Ricard 1915b, s. 276f. Det kan vel ikke udelukkes, at henvisningen til lammet, som også findes i Dahls manuskript fra 1929, kan have skabt en tankeforbindelse til 1 Pet 2, 21ff og alle de associationer, det vækker: eksempel, fodspor, svig i hans mund, bar vore synder op på korset.

at Jesu byrde er tung for det gamle menneske, for det egenkærlige sind, men let for det nye menneske, for den discipel, der følger sin Mester. Jesu åg er til gavn og hvile for sjælen.

Skildringen af Jesu messianske selvbevidsthed bygger i denne prædiken ikke på nogen bestemt handling, men på et ord af Jesus. Matt 11, 25-30 får dog ikke lov til at stå alene, men suppleres med menighedens erfaring og med Bertel Thorvaldsens kunstneriske fortolkning. Hvad enten Jesus beskrives i sin dobbelthed af Guds Søn og Menneskesøn, eller han ses som Herrens lidende tjener, er hans opgave at formidle en kontakt mellem menneskers længsel og Guds kærlighed. Hvor mennesker i tro tager imod hans indbydelse, svinder syndens byrde, og de får Guds åbne faderfavn at se. Det giver de fornødne kræfter til at bære alle de andre byrder, verden lægger på os, og i Jesu efterfølgelse opøves sjælen i at følge Guds vilje.

De to prædikanter følges smukt ad, selv om vægten lægges lidt forskelligt i deres forkyndelse, og Dahl ikke denne gang som Ricard er kontekstuel, men snarere aflægger et personligt vidnesbyrd. Men hvilken temperamentsforskel! Den ene åben og fantasirig og udadvendt, den anden tungt grublende og indadvendt. Dahl samler sit budskab – med hovedvægt på arbejdets byrde – i en af sine aforismer:

> Alt, som vi bærer for os selv og alene, bliver *for tungt* for os og trætter sjælen.
> Alt, som vi bærer med Jesu åg, bliver til velsignelse for os og giver sjælen hvile.[60]

Og Ricard samler sit budskab – med hovedvægt på arbejdets velsignelse – i en munter bemærkning:

> Naar vi saa er færdige her engang, saa løfter han Aaget af og tager Byrden fra os, men Arbejde haaber jeg, han har til os ogsaa ovre i det andet Land, og da behøves intet Aag, for der er ingen Byrde i Arbejdet, men kun Velsignelse![61]

Sammenfatning

I vores forsøg på at afdække, hvad Jesu messianske selvbevidsthed betyder i Dahls prædikener, har vi måttet afstå fra at drage nogen lærdom af beretningen om den tolvårige Jesus i templet i Jerusalem. I prædikenerne over Luk 2, 42-52 blev Jesus dels fremstillet som lydighedens ideal over for sine forældre,

60 „Alt, sum vit bera fyri okkum sjálv og einsamøll, verður *ov tungt* hjá okkum og møðir sálina. Alt, sum vit bera við Jesu oki, verður okkum til signingar og gevur sálini hvíld." L s. 462.
61 Ricard 1915b, s. 278.

dels som vores hjertes lærer og rådgiver. Og da denne Jerusalemsrejse nævnes i anden sammenhæng, understreges det ligefrem, at han dengang endnu gik i barndommens uskyld og uden at vide, hvad der siden ventede ham.

Vi fik ikke meget mere ud af beretningen om Jesu dåb i Matt 3, 13-16, der slet ikke optræder som prædikentekst i de to postiller. De få gange, Jesu dåb i anden sammenhæng bliver omtalt, nævnes det, at den vej, der ender ved korset, begynder allerede ved dåben i Jordans flod, at Jesus dér accepterer sit kald og påbegynder den gerning, som også Faderen vedkender sig. Det synes ikke, som om Dahl har udnyttet den lejlighed, han ved at prædike over Jesu dåb havde haft til at give en grundigere redegørelse for, hvordan det skal forstås, at Jesus er Guds elskede Søn. Tværtimod viser han sig tilbageholdende over for denne høje, og til Jesu præeksistens knyttede titel.

Til Fastelavns søndag var der til gengæld to prædikener over Luk 18, 31-43, hvor Jesu selvbevidsthed direkte indgik som en vigtig bestanddel. Begge prædikener sigtede mod omvendelse og var fremkommet som eksegese over en åndelig sang eller salme. Jesu selvbevidsthed blev skildret som:

- *viden* om, hvad der ventede ham i Jerusalem,
- *vilje* til at gå sin vej til ende uanset omkostningerne,
- *lydighed* mod Guds vilje,
- *kærlighed* til den himmelske Fader og til menneskene.

Med baggrund i den benyttede poesi fremstår Jesus i disse prædikener implicit eller eksplicit som *Guds lam*, der bærer verdens synder og lider for dem indtil døden på det kors, der for den troende bliver frelsens træ og fredens sted. Visheden om denne kommende smerte bevirker, at lidelsen som psykologisk faktor kommer til at skygge over hele Jesu liv fra dåb til død. Også i den undersøgte prædiken over Matt 11, 25-30 siges det udtrykkeligt, at Jesus bærer syndens byrde for os, den byrde, ingen anden kan bære. Her sker det ved inddragelse af motivet *Herrens lidende tjener* fra såvel Fil 2 som 1 Pet 2. Med en henvisning til 2 Kor 5, 19 nævnes endda forligelsen mellem Gud og mennesker. Men den forsoning, som man naturligt vil forbinde med disse to motivkredse, har et subjektivt præg, idet det, at syndens byrde fjernes, giver mennesket mulighed for at se Guds kærlighed. Det hårde hjerte kan blødgøres, smelte, blive i stand til at underordne sig under Guds vilje, få øjnene op for Jesu sande storhed.

Når de optræder i de tekster, han lader sig inspirere af, kan Dahl sagtens give plads i sine prædikener til sådanne motiver, der har deres oprindelse allerede i Det gamle Testamente. Samtidig fandt vi dog fortsat en meget fremtrædende skildring af Jesu menneskelige skikkelse: den ensomme, den hjemløse og fremmede, den medlidende, den målbevidste byrdernes mand. Denne beskrivelse af Jesus baner sig vej ind i disse tre prædikener, fordi Dahl ser ham som ideal og identifikationsmodel for sit eget liv. Det er nemlig ikke kun Jesus, der bæ-

rer byrder. Det gør alle mennesker, det gør Dahl selv i alle tre prædikener. I den solidariske Jesus finder han accept, kærlighed, omsorg og hvile, han bestyrkes i sit kald og får kræfter til at fortsætte, under Jesu åg bliver byrden til gavn og velsignelse.

I omvendelsesprædikenerne var det sandsynligvis en fordel at kunne støtte sig til kendte sange med en tilstrækkelig pågående forkyndelse. Men selv om alle tre prædikener havde et forlæg, har vi set, at Dahl ikke fulgte det slavisk. Disse prædikener har givet os et langt dybere indblik i hans egne, personlige forhold, end man kunne forvente hos en prædikant, der så sjældent benytter sig af 1. person ental. Dahl har pligtskyldigt leveret de prædikener, han mente, også missionsfolkene i hans menigheder havde krav på; men han har først og fremmest prædiket for sig selv.

C. JESU KAMP

I sin gennemgang af fastens perikoper kommer Halfdan Høgsbro til det nedslående resultat, at de ikke svarer til fastetidens betydning i det evangeliske kirkeår:

> Fasten er faldet bort ikke blot som Kirkelov, men ogsaa som Kirkeskik. Fastetiden har dermed mistet Karakteren af at være en Tid, der koncentrerer sig om legemlig Tugt og moralsk Kamp. Den er heller ikke længere Daabsforberedelsestid. Fastetiden som særlig Kirkeaarsperiode kan paa evangelisk Grund kun have den Betydning, at den er en Tid, hvor man aandeligt forbereder sig paa at høre Fortællingen om Jesu Lidelse og Opstandelse… Sammenfattende maa det siges, at Fastetidens Perikoper giver ikke Fasten noget samlet og fast Præg, i hvert Fald ikke i evangelisk Betydning af forberedende Samling omkring Jesu Lidelse.[1]

Høgsbro argumenterer derfor for at genindføre særlige fastegudstjenester med prædiken over Jesu lidelseshistorie.

Disse gudstjenester, der blev indført i 1639,[2] praktiseres stadig på Færøerne, selv om de sent i det 19. århundrede blev flyttet fra onsdag morgen til -aften eller et andet, belejligt tidspunkt. Som vi har set, opfattede Dahl endda 2. tekstrækkes evangelium til Fastelavns søndag som et velegnet præludium til lidelseshistorien. Selv om faste forstået som afholdenhed fra visse spiser næppe findes mere, viser flere salmer skrevet omkring 1890, at man traditionelt har suspenderet visse fornøjelser, for at hjertet bedre kunne rumme mindet om Jesu lidelse,[3] og at „fasteklokken" påbød fastesorg indtil Langfredag.[4] Lægger man dertil, at Dahls prædikener til 1.-3. søndag i fasten i udpræget grad synes skrevet under kampens fortegn, må man på den ene side medgive, at den åndelige forberedelse til påskens højtid på ret evangelisk vis er blevet bevaret på Færøerne. På den anden side findes der også reminiscenser af den legemlige tugt og den moralske kamp – en førreformatorisk tradition, som såvel kollekter som prædikenperikoper har været med til at fastholde. Alt i alt frem-

1 Høgsbro i Feveille 1944, s. 127f.
2 Jvnf. Christian IV's forordning af 19. jan. 1639. Rørdam 1889, s. 174.
3 Jóannes Paturssons „Legg nú niður verðsligt sinni," SFK 168, offentliggjort i *Smásangir og sálmar* 1899. Det kunne være fornøjelser som kortspil og kædedans.
4 Olivar á Ryggi's „Aftur føstuklokkan ljóðar," SFK 166, fra 1892.

står fastetiden da med et tungt og mørkt præg, forstærket gennem Dahls prædikener, der koncentrerer sig om Jesu kamp mod synden, ondskaben og den onde.

Der er rigeligt med materiale i de to postiller. L bringer en prædiken til hver af de tre første søndage i fasten, 1. og 2. søndag over 2. tekstrækkes evangelium og 3. søndag over den gamle tekstrække. H bringer til overflod to prædikener til hver af de tre søndage, således at begge tekstrækker er repræsenteret.

Vi er derfor nødt til at sondre og vil eksempelvis kun ganske kort omtale følgende prædikener:

– L's prædiken til 2. s. i fast. „Jesus er mentur at bjarga" (Jesus kan frelse) – en ret så moraliserende prædiken om forældres kamp for deres børn. En enkelt passage fra manuskriptet til prædikenen i Gøta 1928, som ganske vist er udeladt i den trykte udgave, kan bruges som illustration: „Ved I Unge, at I gør jeres forældre sorg – (hvordan kan I få jer til det?), at de lider, gruer og frygter – om I [kommer] ud på veje, som ikke er gode og rette…"[5]

– H's prædiken til 1. s. i fast., 1. række „Jesu trý orð uttan úr oyðimørkini" (Jesu tre ord ude fra ørkenen). Her sættes Jesu fristelse Matt 4, 1-11 ganske vist i forbindelse med hans frelsergerning. Djævelen vil med sit første spørgsmål: „Hvis du er Guds Søn…" vække Jesu tvivl, om han er Faderens enbårne, om han er sendt af Gud og har fået denne gerning: at frelse mennesker. Og Jesus nødsages til at tage spørgsmålet op til revision og vælge, om han vil gå Guds vej eller sin egen. Men foruden at Jesus således blev fristet for sin egen skyld(!), blev han også fristet for menneskeslægtens skyld, og under henvisning til Hebr 2, 18 og 4, 15 forkyndes det så, at hans tre ord er de våben, der er givet menneskeslægten såvel som Jesu menighed. Ved dem kan vi i fristelsen komme til besindelse.

– H's prædiken til 3. s. i fast., 1. række „Við ella ímót Jesusi" (Med eller imod Jesus). Også denne prædiken er i første omgang henvendt til menigheden, der formanes til at ransage sig selv og påtage sig et ansvar, d.v.s. vælge at være på Jesu side i kampen mellem det onde og det gode. Jesu ord „Den, der ikke er med mig, er imod mig" ses ikke som vendt mod Jesu modstandere i Beelzebul-perikopens voldsomme konfrontation, men henvendt til „os selv": i kampen for verdens største og bedste sag er neutralitet og ansvarsløshed ikke mulige. Prædikenens sidste afsnit bygger på en ligeledes noget tvivlsom tolkning af Mark 9, 40, der kun citeres nogenlunde korrekt „Den, der ikke er imod

5 „Vita tit Ungu – at tit gera foreldr. sorg – (hvussu fáa tykkum til tað?), at tey líða, kviða og óttast – um tit út á vegir, sum ikki eru góðir og rættir…" Manuskriptet. De nærmere omstændigheder bag prædikenens direkte og alvorlige tone kendes ikke.

mig, er med mig."[6] Disse ord siges at omhandle dem, der er søgende og vakte, men endnu ikke har truffet den endelige afgørelse om at stole på Gud. Os formaner de til at være varsomme og omhyggelige i vores omgang med andre mennesker og hverken dømme eller fordømme dem.

Der er således eksempler nok på, at kampen mellem ondt og godt stadig foregår, at den kristne menighed må deltage i den kamp som fællesskab og som enkeltindivider, og at Jesus som det store forbillede fører an i kampen. I et forsøg på at afdække Dahls frelsesforståelse er det dog mere hensigtsmæssigt at koncentrere sig om de tre prædikener, hvor det er Jesu kamp mod djævelen, der står i centrum. Vi skal se på en systematisk, en terapeutisk og en proklamatorisk model, undersøge, hvorledes Jesu modstander skildres, spørge, hvori Jesu sejr består, og hvorledes denne sejr kan blive os til gode.

1. s. i fast. 1914

I en undersøgelse af Dahls kristologi synes denne søndag særlig velegnet, da Veit Dietrich-kollekten udtrykker sig så forbilledlig klart om Jesu kamp og sejr og dens betydning for os: „… vi takker dig, fordi du har friet os ud af mørkets magt og sat os over i din elskede Søns rige, og vi beder dig, at du for hans lidelses og døds skyld vil komme os til hjælp og styrke os ved dit ord, så at den onde fjende ikke skal få magt over os, men at vi altid må forblive i din nåde og blive evindelig salige…"[7]

I 1914, da Dahl for første gang som præst skulle forholde sig til teksten Luk 22, 24-32: *Striden om at være den største,* har han øjensynlig følt det særlig påkrævet at foretage en systematisk gennemtænkning af dæmonologien. Prædikenen „Tveir andar" (To ånder) i Havnar kirke udmærker sig ved fra første færd at være så klar i tanken, så konsekvent gennemarbejdet, og måske netop derfor også så velformuleret og letflydende, at han 20 år senere kunne oversætte den direkte til sin første postil med få og meget små tilføjelser. Dispositionen er enkel: en indledning, hvor temaet præsenteres, 6 punkter, hvor det udfoldes parallelt, en kristocentrisk og sjælesørgerisk afslutning.

Tema og overskrift har Dahl fundet hos Klaveness,[8] der dog prædiker over en helt anden tekst – Matt 16, 21-23 – og dertil går induktivt til værks. Klaveness' indledning og inddragelse af Filipperbrevshymnen kan Dahl finde anvendelse for, men ellers må han klare sig på egen hånd og sørge for straks at knytte sin forkyndelse til den autoriserede tekst. Det volder ham da heller ikke

6 Mark 9, 40 lyder: „Den, der ikke er imod os, er for os." Parallelstedet Luk 9, 50, inddrager i endnu højere Jesu disciple: „Den, der ikke er imod jer, er for jer."
7 Alterbogen, s. 80.
8 Klaveness 1905, s. 125-131: „De to aander."

synderligt besvær. Han har sit tema så klart for sig, at det ikke er nødvendigt at tage tilløb, komme med omsvøb eller vidtløftige genfortællinger. Indledningen går lige på og hårdt:

> Der er en ond Aand til, som fordærver og ødelægger. Den kan forgifte Menneskelivet og Kristenlivet. Den Aand er Hovmodets onde Aand. Men der er ogsaa en anden Aand, som er denne helt modsat, en god Aand, som virker fremmende, berigende og forædlende paa Menneskelivet og Kristenlivet. Den Aand er Tjeneraanden, Tjenersindets gode Aand.
>
> Disse to Aander mødes overalt i Menneskelivet; de mødes ogsaa i vort eget Liv, i vort eget Hjerte; og de kæmper en Kamp om Herredømmet i vort Liv.
>
> Hver Gang, Hovmodets Aand sejrer hos os, saa kommer vi bort fra Gud, hver Gang, Tjenersindet sejrer hos os, kommer vi Gud nærmere.[9]

Til brug i sin besindelse på så tunge begreber for tanken som djævel, syndefald, synd og fristelse, har Dahl inden for rækkevidde haft to systemer, der forelå dels i noter fra undervisningen på Københavns universitet og dels på tryk: C. H. Scharlings etik, *Christelig Sædelære,* og P. Madsens dogmatik, *Den kristelige Troslære.* De to professorer lægger vægten forskelligt og er heller ikke helt enige om alting; men deres elev kombinerer sig frem til en ny helhedsforståelse.

Scharling lægger i sin undersøgelse af syndens oprindelse stor vægt på syndefaldsberetningen, selv om han beder sig fritaget for at skulle forklare, hvordan stamforældrene ved et groft brud faldt ud af uskyldsstandens oprindelige kærlighed til Gud og hans lov: „De nærmere Omstændigheder herved, særligt Beskaffenheden af den overnaturlige og hemmelighedsfulde Magt, fra hvilken Fristelsen udgaaer, maa det blive Exegesens og Dogmatikens Sag at gøre Rede for."[10] Til gengæld når han i sin bestemmelse af synden ret hurtigt frem til, at syndens inderste væsen er selviskhed eller egoisme. Syndens første opkomst – og siden nedarvede naturmagt – må ses som en viljesakt, en frihedshandling.[11]

P. Madsen slår i § 20, *Frelsens negative Forudsætninger* fast, at „Djævelens og hans tjenende Aanders Personlighed er et uopgiveligt Led i Læren om Synden og fremgaar uimodsigeligt af den hellige Skrift."[12] Siger Det nye Testamente mere om de onde ånders virksomhed end deres væsen, leverer Madsen i det mindste i sit noteapparat det fornødne middelalderlige sagnmateriale om djævelens fald og navne, om magi og fristelser, om åndelig og legemlig besættelse. Med Luther fremhæver han, at troen er det afgørende i gudsforholdet, og

9 Hvor der ikke angives andet, citeres i gennemgangen af denne prædiken direkte efter manuskriptet fra 1914 med tilhørende understregninger. Klaveness første linjer s. 125 lyder således: „To aander følger os hele livet igjennem, og hvisker os i øret hvad de vil vi skal gjøre. Ofre dig selv, siger den ene. Spar dig selv, siger den anden."
10 Scharling 1886, s. 172 – sådan kan syndefald og djævel åbenbart også benævnes.
11 Scharling 1886, s. 167 og 171.
12 Madsen 1912-1913, s. 284.

at det derfor er vantro mod Gud, der er den egentlige grundsynd.[13] Men så skal syndsbegrebet udvikles nærmere i en udlægning af 1 Mos 3, 1-6, og det er en mere omstændelig affære: Så snart vantroen er kommet ind i menneskets hjerte, følger med det samme ulydigheden, „Vantro er det religiøse, Ulydighed det etiske Udtryk for, at Forholdet er brudt."[14] Det samme kan udtrykkes ved egenkærlighed, ikke den nøgne egenkærlighed, der kun har sin glæde i selve ulydigheden, men en mod Guds vilje stridende lyst til et formentligt gode, et bedrag. Kvindens lyst til nydelse og højere erkendelse modsvarer syndens to realprincipper: sanselighed og hovmod. Og hovmod er falsk selvhævdelse, „alle de Former af Synden, hvorved Mennesket vil forherlige sig selv ved at samle de Midler, som dets egen Natur og Verden frembyder til at gøre sig selv gældende, være sig selv nok og forgude sig selv."[15]

Dahl gør det hele meget mere enkelt. Han trækker en lige linje fra Scharlings grundsynd, egenkærlighed, til Madsens realprincip, hovmod. Derefter går han ud og finder hovmodets modsætning, tjenersindet. Og så spænder han ellers alt og alle op mellem disse to principper eller ånder, som han siger. Uddybende forklaringer har han ikke tid til at komme med nu, de leveres hen ad vejen.

Den allerførste, der i tilværelsens første gry blev udsat for kampen mellem hovmodets ånd og tjenersindets ånd om herredømmet, var selve djævelen. Dahl henviser her til en dunkel tale fra åndeverdenens historie, hvor det antydes, at en af de høje engle, som Gud havde skabt og givet magt og herlighed over alle andre, berusedes deraf, så det svimlede for ham. I stedet for at tjene Gud, som det var englenes bestemmelse, hovmodede han sig og ville blive Gud lig. Men i sin beruselse nedstyrtedes han „til Hulens nederste Steder."[16]

Den næste gang mødtes de to ånder under paradisets træer, og den kamp resulterede i slægtens store syndefald, menneskets grundsynd til den dag i dag, at det ikke ville tjene Gud, men hovmodede sig og ville blive lige som Gud. Og paradiset tabtes, og vejen førte bort, langt bort fra Gud. Selv om det står i Guds ord, at vi skal blive ham lig (1 Joh 3, 2), er det syndens blændværk og kogleri at foregøgle mennesket, at det kan ske ved at sætte sig selv højt. Guds barn bliver man kun ved at følge tjenersindets ånd. Dette er et af de få steder, hvor Dahl i den endelige redaktion indføjer en passus: Når Guds billede skal spejles klart i sjælen, er det – som det hedder i en ny bisætning – i den sjæl, „som er toet i hans frelsende nåde."[17] Det ser mistænkeligt ud som et forsøg på at redde noget, der let kunne antages for gerningsretfærdighed.

13 Se note 1 i Madsen 1912-1913, s. 299 for henvisninger til Luther og Ritschl, der refereres for, at Luther på dette punkt har gjort epoke ved sin klarhed.
14 Madsen 1912-1913, s. 299.
15 Madsen 1912-1913, s. 301.
16 Jvnf. Madsen 1912-1913, s. 286, især note 5.
17 „sum er tváað av frelsunnar náði hansara," L s. 140.

I den tredje kampscene er vi med søndagens gamle evangelium ude i ørkenen, hvor Jesus fristes af den onde, og det er den afgørende kamp for menneskeslægten, for hele Guds folk på jord. Men Jesus modstår fristelsen til at forveksle Guds veje med sine egne veje[18] og slår våbnene ud af fristerens hænder med ordene om at tjene Gud alene. „Ja, tjene Gud alene. Det var opgaven [indføjet i manuskriptet: som vi havde brudt]; det var derfor, han var kommen, Menneskesønnen, for at tjene, for at give sit Liv som Offer for Slægtens Ulydighed mod Gud." Her vandt tjenersindets gode ånd den store sejr, Jesus blev på Guds vej, og alle, der følger ham efter, er også på Guds vej. Når vi fristes, kommer han os til hjælp netop ved at vise os, hvor vejen går gennem tjeneste.

Det fjerde eksempel angår de 72 udsendte i Luk 10, 17-20, der har modtaget og erfaret magt over dæmoner, men af Jesus selv advares mod magtens dæmoni. I det femte eksempel kommer prædikenteksten endelig i betragtning. Hovmodets ånd optræder i disciplene, der Skærtorsdag aften trættes om, hvem af dem der synes den største. Tjenersindets ånd er repræsenteret ved Jesus, der – i en let og behændig indfletning af Joh 13, 4-5 – vasker disciplenes fødder med de ord: „Jeg er iblandt jer som den, der tjener." (Luk. 22, 27) Idealismen er her på sit højeste: „Hvor er Jesu Skikkelse ikke herlig og skøn ved den Lejlighed, hvor er Jesus ikke i Sandhed stor i Modsætning til de andre…"

Så er tiden kommet til at inddrage tilhørerne direkte i prædikenens tema, idet det med det sjette og sidste eksempel siges, at de to stridende ånder endnu mødes her hos os. Meget pædagogisk foreslås det at erstatte ordet „disciplene" i tekstens første vers med „os": „Men der opstod ogsaa en Trætte iblandt os om, hvem af os der maatte synes at være den største. Passer Ordene ikke paa en Prik!" Og al den kappestrid bare for at synes stor i hjerte og hjem, samfund og menighed. Sådan står hovmodets ånd ved vores side og lurer efter at få os vild, få os ind i blændværkets og kogleriets tåger og give os den berusende glemselsdrik at drikke. De anvendte eksempler viser, hvordan fristelsen møder os i livets lyseste stunder, efter at vi har været med til at vinde en lille sejr enten over os selv eller for Guds riges sag i verden: Det ligger i selve Lucifers navn, Jesus blev fristet efter dåbens salige stund, de udsendte disciple efter at have øvet store gerninger i Herrens navn; Simon Peter faldt, da han stod på troens højeste tinde.

Blændværk og kogleri, skin og bedrag, beruselse og svimmelhed, en giftig glemselsdrik – sådanne ord forekommer så regelmæssigt i prædikenens fortællinger, at de tyder på, at Dahl har haft endnu en fortælling i tankerne. I 1914 kan den unge præst meget vel have følt, at det ville være mindre passende at stå og citere den folkelige digtning på prædikestolen, midt inde i den bibelske

18 Således manuskriptet 1914. L taler om at forveksle *andre* veje med Guds veje. s. 140.

forestillingsverden og i en periode i kirkeåret, hvor Færødansen var suspenderet; men i 1934 har han, som en brik, der får hele billedet til at falde på plads, indføjet en henvisning til kvadet om Sigurd Fovnersbane.[19] Dansens fortælling om Sjúrður, der efter at have vundet det afgørende slag trodser formaningerne og rider den uundgåelige fristelse i møde, får på et sent tidspunkt, i ungdomsbogen *Stavnhaldið* fra 1944, lov til at danne baggrund for et stærkt formanende kapitel om at sætte sig rene idealer og høje mål.[20]

Prædikenen kan ikke ende med noget bedre end at tage spørgsmålet om hjælp i striden op og henvise til Jesus. Med Filipperbrevshymnen – en af Dahls yndlingstekster – peges der på ham, „der vandt over Hovmodets onde Aand og alle onde Aander og førte Tjenersindet til Sejer … ofrede sit Liv paa Kærlighedens og Lydighedens Vej, …blev alles Tjener og fornedrede sig lige til Korset." Han beder for os. Lad os gå i hans fodspor, da er vi på Guds vej. Også denne afslutning rummer to små ændringer. At Jesus fornedrede sig lige til korset, oversættes ordret med, at han „tjente lige til, at han døde på korset,"[21] og ordene om Jesu forbøn får den gode, sjælesørgeriske tilføjelse, at han beder for os, når vi er mindst i stand til at bede for os selv.

Efter referatet af denne så klart disponerede prædiken er man dog nødt til at vende tilbage til den tredje kampscene, Jesu fristelse i ørkenen, fordi denne siges at være den store sejr for menneskeslægten og for alle Guds børn, og derfor går nu vejen tilbage til paradiset. Vi befinder os her i spændingsfeltet mellem syndefald og frelse, og Jesu sejr må derfor også have soteriologisk betydning. Slægtens store syndefald, hvorved paradiset tabtes, som det skildres i den anden kampscene, er syndens blændværk: at vejen til at blive Gud lig, blive Gud Faders barn var den at følge hovmodets onde ånd. Den eneste rette vej er den at følge tjenersindets gode ånd og gå kærlighedens, hellighedens, sandhedens, renhedens, ydmyghedens og lydighedens vej. Det er den vej, Jesus går. Kampen står mod fristelsen til at forveksle Guds veje med sine egne veje, og han sejrer med ordene om at tjene Gud alene. Det ser meget bibelsk ud, Dahl har jo fundet sine formuleringer i det kendte bibelvers Mark 10, 45:

L s. 141:	Mark 10, 45:
Til tess var hann komin, menniskjusonurin, fyri at tæna, fyri at geva lív sítt sum offur fyri ólýdni menniskjunnar móti Guði.	Tí at menniskjusonurin er ikki heldur komin fyri at verða tænaður, men fyri at tæna og geva lív sítt sum loysigjald fyri mong.

19 „Tað var, tá ið Sjúrður kom av Hildarfjalli, at hann reið sær so niðarlaga við Júkagørðum fram og har fekk óminnisdrykkin at drekka." L s. 144.
20 Kapitlet „Tú rið tær ei so niðarlaga við Júkagørðum fram." Dahl 1944b, s. 81-86.
21 „tænti líka til, at hann andaðist á krossinum." L s. 144.

Menneskesønnen var kommet for at tjene, og det var tjenersindets gode ånd, der her vandt den store sejr. Jesus blev på Guds vej, og alle, der følger ham efter, de er på Guds vej; hans sejr blev menneskeslægtens sejr, en sejr for alle Guds børn. Derfra går nu vejen tilbage til paradiset. Sjælesørgerisk peger prædikenens afslutning på den hjælp, vi i fristelsen kan finde hos Jesus. Selv om Jesu direkte tale til Simon i Luk 22, 31 er blevet citeret flere gange, er det først nu på de næstsidste linjer, v. 32 om Jesu forbøn inddrages. Forbønnen er nemlig i denne sammenhæng ikke den vigtigste hjælp; den findes tværtimod i Fil 2, 5-11, en tekst om ham, der tog en tjeners skikkelse på og tjente, lige til han døde på korset. I tilslutning hertil formanes der på de allersidste linjer: Lad os få det samme sindelag, som han havde, tjenersindet, og stige i hans fodspor, så er vi på Guds vej!

Det er med disse formuleringer meget svært at fastholde Jesu korsdøds finale karakter i betydningen teleologisk, formålsbestemt. Kampen føres, og sejren vindes allerede i ørkenen, hvor tjenersindets ånd sejrer over hovmodets ånd. Menneskesønnens liv består i en konsekvent udholdenhed på tjenestens vej, og denne vej når først sin slutning på et kors. Korsdøden bliver en temporal eller kronologisk bestemmelse. Endnu engang fremstår Jesus – under påberåbelse af Luk 22, 27b, Mark 10, 45 (uden ordet løsesum) og Fil 2, 5ff – som det store eksempel. En stringent arvesyndslære og en stringent forsoningslære kan der derimod ikke blive plads til i et spændingsfelt, der både skal rumme lysets engel, Adam og Eva, Jesus, de 72 og de 12 disciple og os i dag – med djævelen og Jesus som yderpunkter og alle andre befindende sig et eller andet sted på skalaen, alt afhængigt af, om hovmod eller tjenersind øver størst indflydelse på os.

Vi så, at dagens kollekt talte om at være udfriet af mørkets magt, at finde hjælp i Jesu lidelse og død og at forblive i nåden. Prædikenen har højst givet os det rette orienteringspunkt og med Jesus opstillet et eksempel, så vi selv kan bevæge os tilbage til paradiset. Hvis man nu i tilknytning til dagens tekst valgte at synge „Aleneste Gud i Himmerig" i Dahls oversættelse, ville man se, hvordan den danske tekst lægger sig tæt op ad kollekten, mens den færøske følger hans prædiken:

DDS 360/4:	*SFK 16/4:*	*Bogstavelig oversættelse:*
O Helligånd, vor trøstermand, som os vil sandheden lære, hjælp os at blive i nådens stand og leve vor Fader til ære! Beskærm os fra Djævelens falske list, og hjælp os at tro på Jesus Krist og blive salige, amen!	Guð Halgi Andi, vár uggari, bjart sannleiksljós títt lýsir, við okkum ver tú í ferðini, so leið tú okkum vísir; í freistingum statt okkum hjá, alt sálargrand vend okkum frá, og veit okkum sælu. Amen.	Gud Helligånd, vor trøster, klart lyser dit sandhedsord, vær med os på færden, så du viser os vej; stå os bi i fristelser, vend al sjæleskade fra os, og giv os salighed. Amen.

3. s. i fast. 1915

„Kære Herre Jesus, du vor store Helt, du vor stærke Frelser! Lov og Tak og evig Ære være dig, fordi du elskede os saa, at du for vor Frelses Skyld indtog den ondes Borg og befriede alle hans Fanger. Lad os aldrig glemme, hvor dyrekøbte vi ere, thi Kampen kostede dig dit eget Liv, dit Blod paa Korset. Lov og Tak og evig Ære være dig, at vi alle kan søge Beskyttelse og Værn mod det onde under din stærke Haand, din naadige Varetægt."[22] Således lød det i Dahls indledende bøn til 3. s. i fast. 1915 i Havnar kirke. Prædikenen, der dengang naturligvis var holdt på dansk, blev uden bønnen, men med nogle tilføjelser, frem for alt en lyrisk afslutning, oversat og trykt i L 1934 under overskriften „Hin sterki. – Hin sterkari." (Den stærke. – Den stærkere) Teksten er Luk 11, 14-28, *Jesus og Beelzebul,* og det korte exordium, der skal begrunde det valgte tema, begynder med at gentage v. 21-22: „Naar den stærke bevæbnet vogter sin Gaard, bliver det, han ejer, i Fred. Men naar en stærkere end han er kommen over ham og har overvundet ham, da tager han hans fulde Rustning, som han forlod sig paa, og uddeler hans Bytte." Disse vers, der udgør tekstens midtpunkt, gøres dermed også til dens indholdsmæssige centrum, det er Jesu egne ord. Prædikenens første halvdel handler følgelig om „den stærke", først i betydningen *det onde* og dernæst *den onde,* og prædikenens anden halvdel handler om „den stærkere", om Jesu sejr i striden, om dens betydning for os, om kaldet til at vælge side. Den prægnante afslutning munder ud i en appel til at lovprise Jesus for hans frelse og give sig ham i vold. Når „den stærkere" kan bruges som modpol til „den stærke", skyldes det dels troskab mod bibeltekstens ordlyd, og dels, at man på færøsk ikke gradbøjer i mere end positiv og komparativ, hvor der kun er tale om to. Jesus er altså den stærkeste.

Med den forudskikkede bøns tale om befrielse, beskyttelse og værn er der lagt op til en prædiken, der stort set vil betragte budskabet fra de svages synspunkt. Således begynder også den første hoveddel med at omtale de alt for bitre erfaringer om det ondes virkelighed, som de allerfleste mennesker sikkert vil indrømme, at de har gjort. Det er vores dybeste ulykke, at der er en magt i os, som kan få os til at synde i tanke, ord og gerning, selv om vi ved, at det, vi gør, er ondt og vil bringe både os selv og andre ulykke og sorg. En bygd kan hærges, et folk kan fordærves og lægges øde, der er noget til, der er ondt, og det onde er virkelig ondt. Får det onde lov til at vokse, hedder det med en tilføjelse fra 1934, kan det ende med at få mennesket helt i sin magt og blive dets undergang.

Efter denne følelses- og erfaringsbaserede skildring af det onde følger en mere filosofisk diskussion. Det onde er for os et uforklarligt væsen, „som vi gy-

22 Prædiken paa 3. Søndag i Fasten 1915. Manuskriptet.

ser tilbage for." Følger man f. eks. årsagskæden tilbage fra en forbrydelse, kommer man til sidst til et punkt, hvor al forklaring standser. Der må stå nogen bag, ham Bibelen og Jesus selv kalder djævelen. I oversættelsen af prædikenen nævnes derefter også det færøske navn, *Illimaður* (Den onde mand), som derefter stort set erstatter det bibelske *diabolos.* Selv om talen om djævelen er et anstød for tanken for mange nutidsmennesker (både i 1915 og 1934!), er denne virkelighed ikke til at slippe uden om. Ifølge Jesus er der i verden og i vores liv to åndsmagter, der kæmper mod hinanden. De fremstilles ikke som i 1914 i de enkle former hovmod og tjenersind, men med de typisk dahlske parallelrækker: „en god Aand og en ond Aand, livsvenlige, livsbevarende Magter og livsfjendske, livshærgende Magter, Sandhed og Løgn, Lys og Mørke, Liv og Død, Gud og Djævel." Den onde magt er stærk, bevæbnet og i fuld rustning, den har et stort bytte og mange fanger i sin borg.

Ved at gentage tekstens 22. vers som indledning til prædikenens anden halvdel gøres det klart, at det nu er *den Stærkere,*[23] der skal forkyndes. Hvor det er belejligt, fortsættes der i den kampallegori, som Jesu lignelse lægger op til, men prædikanten bevæger sig lige så gerne i den kirkelige forkyndelses traditionelle termer. Veit Dietrich-kollekten handler om Guds Søn, der blev menneske for at tilintetgøre djævelens gerninger og skærme os mod den onde fjende, samt om at høre Guds ord og derved blive frelst fra Satans magt. 1 Joh. 3, 8, som indgår i kollekten, får lov til at supplere evangelieteksten og efterfølges af dette blandingsprodukt: „Ja, derfor kom han til os fra Gud for at udløse os af fængslet. Derfor uddrev han de onde ånder af mennesker, mens han gik her på jord, og gør det samme endnu. Derfor tog han kampen op imod alt det onde i verden for at sætte fangerne i frihed. Hele hans liv, hvert hans ord og gerning, hans død på korset er alt sammen led i denne kamp."[24] Jesu sejr over den stærke, og at han endnu som den store sejrherre formår at uddrive onde ånder, frigøre fanger og bryde det ondes magt hos enhver, der giver sig i hans vold, udråbes til det store evangelium for mennesker, der er bundet af syndens mange lænker: „Til hver en Menneskesjæl, der sidder ængstet, forsagt inde i Syndens mørke Fangehul, skal det siges: Der er Redning og Frelse og Befrielse for dig. Jesus formår at bære dig ud af Fængslet, ud i Guds Kærligheds Sol, ud i det fulde klare Dagslys." Det er, hvad både forkyndelse og sakramenter udvirker: „Det er hans Naades Kraft, givet os i hans Ord, givet os i Daab og Nadver, og modtaget af os i Tro, der frier os ud af det ondes Magt."

23 På færøsk skrives alle substantiver med lille som i moderne, dansk retskrivning, og tit endda også de kristne titler; men i det danske manuskript, der følger dagældende retskrivning, ses det tydeligt af stavemåden „den Stærkere", at Dahl har substantiveret adjektivet. Ved ikke at gøre det samme med „den stærke" markeres en formal forskel mellem djævelen og Jesus som hans besejrer.

24 Min oversættelse af den færøske tekst, hvor de to stilarter er endnu mere filtret sammen end i manuskriptet. L s. 156.

Dåben kaldes kort et helligt kildevæld, hvor Jesus står og optager os i livssamfund med sig, den Stærkere, og den terapeutiske linje ikke bare fortsætter, men kommer til fuld udfoldelse i den uhyre sjældne nadverforkyndelse. Nadverbordet kaldes en tryg og sikker tilflugt fra alle onde magter, en fredlyst plet for alle syndere og bange menneskesjæle, der søger beskyttelse. „Der inde ... finder de Vederkvægelse og Lægedom, som bleve saarede i Kampen derude; der finder de Kraft og Frimodighed, som skal ud igen i Kampen." Frimodighed, fordi de ser, at den onde nu selv er en lænket fange, endnu er han stærk, men han når dog ikke længere, „end hans Lænke rækker."[25] Lys/mørke-allegorien anvendes ved slutningen af dette afsnit i en etisk appel. Som alle omrids udviskes i mørke, vil mørkets ånd skjule alle forskelle og forblande livsværdierne; men den, der er ført ud i lyset og ser alle forskellene, må vælge, vælge for livet.

Hvis tilhørerne skal genfinde sig selv i dagens evangelium, må det være i den kvinde, der så glad lovpriste Jesus – ikke fordi hun forstod meget af denne tale om den onde åndemagt, men fordi hun kendte dens virkelighed og følte, at der her hos Jesus var frelse. Heller ikke vi fatter meget af det ondes mørke, gådefulde væsen, men vi kender dets virkelighed, og Gud ske lov også frelsens virkelighed. Dahl vil med andre ord ikke prætendere at have løst alle ondskabens gåder. Men han har forkyndt evangeliet og kan derfor opfordre til at synge lovsang for Jesu frelse, tro på Guds ord og tillidsfuldt give sig Jesus i vold. Fuldt legitimt ender han i 1934 med de tilføjede linjer:[26]

Illimaður kann mær einki gera,	Djævelen han kan mig intet gøre,
tí Guðs kross hann altíð ræðast má;	thi Guds kors han altid frygte må;
heiðursmerki eg á bringu beri,	hæderstegnet på mit bryst jeg bærer,
tað man frelsa bæði stór og smá.	det vil frelse både store, små.

Verset, hvorfra disse linjer er taget, har været en del brugt som aftenvers i børneværelset og repræsenterer en mere klassisk-dramatisk forsoningslære, end man normalt finder hos Dahl. Men det er især værdifuldt på dette sted, fordi det vækker minder om den tryghed, hvormed barnet om aftenen lægger sig til at sove, når dets gudfrygtige forældre har „signet" det ved tre gange at slå korsets tegn for dets ansigt og bryst i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn.

Der er – med Dahls egne ord – evangelium i denne prædiken! Her tales om befrielse, forløsning, og at Jesus har vundet sejr og frigjort alle djævelens fanger. Her sættes Jesu uddrivelse af den stumme ånd i Luk 11, 14 i forbindelse

25 Disse ord optræder i manuskriptet i anførselstegn og er da også et citat fra Madsen 1912-1913, s. 289.

26 Fra Oliver Haraldsens „Móður, legg meg niður til at sova". Mit oversættelsesforsøg. Smásangir og sálmar 1899, s. 133.

med hans liv, hans ord, hans gerning, hans død. Her bruges betegnelser som nåde, ord, dåb, nadver, tro. I den trykte version er der en vis tendens til at ændre Jesu gerning fra den suveræne befrielse til hjælp ved indføjelse af små sentenser: Du kan, hvis du selv vil, få hjælp mod den onde – Jesus formår endnu at hjælpe os fra synd – Det er hans nåde, der hjælper os mod den onde. Disse ændringer er dog ikke i stand til at tilsløre den sjælesørgeriske og varme tone, som under henvisning til ord og sakramenter forkynder Jesu frelsergerning og dens trøsterige betydning for os.

3. s. i fast. 1938

Den just behandlede prædiken indeholder dog endnu en passus, indføjet ved den endelige redaktion før udgivelsen i 1934, der er så påfaldende, at vi ikke kan undgå at se nærmere på den. I den del, hvor der er blevet argumenteret for at fastholde djævelens personlighed, indskydes en bemærkning, der skal begrunde dette som et positivt udsagn: „Og er det ikke lykke, er det ikke livshåb for os, at det onde ikke fra begyndelsen er en integreret del af menneskelivet, men er en fremmed magt, der udefra er kommet ind i livet, og derfor kan blive drevet ud igen, og menneskelivet derfor kan blive frelst fra det [eller den] onde!"[27]

I et forsøg på at afdække den nærmere betydning af denne sætning vil vi ende denne undersøgelse af fastens prædikener med at se på H's prædiken til 3. s. i fast. efter 2. tekstrække, holdt i Havnar kirke 1938. Manuskriptet, der er på færøsk, har karakter af en udførlig disposition, som så er blevet skrevet fuldt ud til bogen. Der er imidlertid sket flere fejl i denne proces, som sandsynligvis er foretaget af Dahls søn, der har haft besvær med at læse den tætte skrift og udfylde med de manglende ord.[28] Både manuskriptets punkter og den trykte teksts grafiske opsætning giver udseende af, at prædikenen skulle bestå af tre dele: 1. De to modsætninger, 2. Morderen, 3. Redningsmanden. Punkt 2 og 3 udgør samtidig prædikenens tema og overskrift, „Manndráparin ella mannbjargarin" (Morderen eller redningsmanden). Efter indholdet handler dog hele tre fjerdedele af prædikenen om djævelen og kun den sidste fjerdedel om Jesus Kristus. Det negative dominerer derfor i så voldsom grad, at der vil skulle

27 „Og er tað ikki lukka, er tað ikki livsvón fyri okkum at vita, at hitt illa ikki av upphavi er ein samfastur lutur í mannalívinum, men er ein fremmand makt, ið uttanfrá er komin inn í lívið og tí kann verða rikin út aftur, og mannalívið tí kann verða frelst frá hinum illa!" L s. 156. Ifølge den færøsk/danske ordbog betyder *samfastur:* sammenhængende, uden afbrydelse; men efter konteksten må Dahl mene: uløseligt integreret. *Hinum illa* kan både være maskulinum og neutrum: den onde eller det onde.

28 H s. 183 nævnes, at navnene Beelzebul og Satan er hørt i dagens evangelium, men der skulle korrekt stå en henvisning til 1. tekstrækkes evangelium. S. 186 står der, at om djævelen er stærk, så er Jesus dog „*steinurin*" (stenen) – der skulle naturligvis stå „*sterkari*" (sterkari).

en særdeles kraftig kristusforkyndelse til, hvis prædikanten skal have held til at genoprette balancen i prædikenen, før han siger amen.

Nu er dette en ganske sen prædiken; men Dahl er jo altså ikke blevet mildere med årene. Den lange indledning skildrer ikke bare de to store modsætninger med de samme ordpar som i 1915-prædikenen ovenfor, med prædikenteksten slås det også fast, at menneskene ligeledes er delt i to dele: dem, som har Gud til fader og er Guds børn, og dem, som har djævelen til fader og er djævelens børn. Vi taler meget om, og det behager os at høre, at mennesker er Guds børn. Det er også i sandhed det største glædesbudskab og nådegerning, Guds vilje og plan med os. At mennesker kan være djævelens børn, synes os derimod underligt, urimeligt og utroligt. Dog, det er Jesus, der siger det, og det gør han mange gange, ligesom der gennem hele Guds ord tales om djævelen. Inspireret af et vers fra teksten, Joh 8, 45: „Men fordi jeg siger sandheden, tror I mig ikke,"[29] får vi at vide, at Jesus da ikke kan lyve for os; men med de efterfølgende rigelige skriftbeviser for Jesu sandfærdighed (Joh 14, 6; 8, 46 og 1 Pet 2, 22) opstår et indtryk af, at disse tunge og dødsensalvorlige ord er en meget væsentlig del af Jesu budskab: Han „... taler for at formane os, hjælpe og frelse os, fordi han er vores ven og ønsker det bedste for os."[30]

Når der gøres så meget ud af, at Jesus taler om djævelen, lader prædikanten os vide, at det er, fordi mange nutidsmennesker finder denne tale om djævelen urimelig og dum. I den mørke middelalder, da folk var enfoldige og overtroiske, kunne man tro på djævelen, men det passer ikke for oplyste og kultiverede mennesker i dag. Her er Dahl rigtigt i sit es, ironisk og overlegent hoverende vender han modstandernes skyts mod dem selv: De samme mennesker, som benægter djævelens eksistens, påkalder ham dog idelig, bander og sværger ved ham og alle de mange navne, de giver ham. Er verden da blevet så god, at det onde ikke længere er til og djævelen blevet husvild, eller er der måske ikke en masse djævelskab til i denne oplyste og kultiverede verden? Når vi ikke kan benægte det ondes realitet eller kalde de mange ugerninger med et rettere navn end djævelskab, beviser det så ikke, at ham, Guds ord kalder djævelen, må stå bag? Og når han er så dygtig til at skjule sig og få folk til at tro, at han ikke er til, viser det så ikke, hvad der ligger i det udtryk, at han er løgnens fader? Hvis han var kommet åbenlyst, havde folk været mere forsigtige, og det havde ikke været så let for ham at fange dem og få dem i sin magt.

I de første linjer af 2. afsnit – om morderen – demonstrerer prædikanten, at han sandelig også med Guds ord kan titulere djævelen, men gør det i det godes

29 Således må man gengive Dahls oversættelse: „Men av tí at eg tali sannleikan, trúgva tit mær ikki." H s. 181.

30 „... Jesus talar fyri at áminna okkum, hjálpa og bjarga okkum, tí at hann er vinur okkara og vil okkum væl." H s. 182.

tjeneste: Beelzebul og Satan, fjenden, bedrageren, fristeren, bagtaleren.[31] To navne skal særlig nævnes, fordi Jesus anvender dem i teksten: løgneren og morderen. Forklaringen af det første udtryk siger dog ikke noget nyt i forhold til, hvad Dahl allerede har sagt om „løgnens fader"; men „manndráparin" – morderen – kræver en specificering. Det er nemlig det sande liv, sjælelivet, åndens liv, mennesket i os, han vil dræbe ved at få os bort fra livets grund, som er Gud. Og det er lykkedes for ham i stor målestok! For at demonstrere djævelens magt nævnes yderligere tre titler: den stærke (Luk 11, 21), denne verdens fyrste (Joh 12, 31) og den brølende løve (1 Pet 5, 8), og i alle tre tilfælde henvises der til de mange sørgelige eksempler og erfaringer i så henseende.

Efter denne grundige præsentation følger en meget påfaldende og særdeles betydningsfuld sætning: „Men så frygteligt som det er, så harmeligt som det er at tænke på og vide, at der er en djævel, så er der dog trods alt med det et håb om frelse, en mulighed for frelse for os mennesker."[32] Den logiske argumentation er som følger:

– Guds ord fortæller, at *djævelen er det ondes ophavsmand;* det onde var ikke i mennesket fra begyndelsen, da alt var såre godt.

– Hvis der ingen djævel fandtes, måtte det onde enten være kommet fra Gud selv eller *være skabt i os.*

– Hvis det onde var skabt i os, så hørte det os til som vores eget, og vi ville ikke kunne slippe af med det og blive frelst.

– Er det til gengæld *kommet til os udefra,* da kan det også forlade os igen, vi kan slippe af med det og blive frelst.

– En djævel kan aldrig blive frelst. Han har det onde fra sig selv, det er hans eget. Han er fuldstændig ond.

– Vi er *mennesker.* Hvor dårlige og onde vi i øvrigt kan være, er vi dog ikke djævle. Et menneske kan blive frelst, hvor fordærvet det end måtte være.

– Dette er håbet for os alle.[33]

Hvis dette „frelseshåb" kun var forekommet i denne ene prædiken, skulle man måske ikke tillægge det så stor vægt; men det findes som nævnt også indføjet i 1915-prædikenen til 3. søndag i fasten. Dertil dukker det op i H's prædiken til 5. s. e. h. 3 k., 1. tekstrække, Matt 13, 24-30, *Rajgræsset og hveden,* som ifølge manuskriptbunken er holdt på dansk i 1919 og på færøsk i 1927 og 1935. Skønt den er blevet til på et forlæg fra Klaveness,[34] er flere momenter Dahls egne, deriblandt en formulering, der ender med at få følgende form:

31 I den trykte version indføjes det, færinger er vant til at kalde ham: *Illimaður* (den onde mand), med den etymologisk lignende forklaring, at han selv er ond, og at han kun gør det, som er ondt, og at han vil få også os til at gøre det, som er ondt. H s. 183f.
32 H s. 184f, min oversættelse.
33 De originale fremhævelser er bevaret i dette referat af H s. 185.
34 Klaveness 1915, s. 94-100.

„Dermed er sagt, at det onde *ikke* er fra Gud, *ikke* er nedlagt i os fra skabelsen og ikke er oprindeligt i mennesket. Men derimod er den onde sæd *udefra* kastet ind i menneskehjertet, og kan derfor fås ud igen."[35] Disse to steder indgår argumentationen i en sjælesørgerisk, trøstende sammenhæng: Fortvivl ikke, det ondes magt er brudt. Men her, 3. s. i fast. 1938, er det selve frelsesforståelsen, der er til behandling. Vi skal tilbage til P. Madsens *Kristelige Troslære,* andet afsnit „Frelsens negative Forudsætninger", frem for alt i § 20 „De faldne Aander", for at finde en forklaring. F. eks. i følgende, centrale udsnit:

> ...Skriftens Dæmonologi ... er et organisk medhørende Led i den kristelige Lære. Vi siger naturligvis ikke, at den er et Led i den kristne Tro, thi Troen er efter sit religiøse Begreb den ubetingede Tillid og Selvhengivelse til den, der kan hjælpe i alt, og kan derfor kun være rettet paa Gud, ikke paa Engle, og allermindst paa Djævelen, der kun kan være Genstand for Forsagelse. Men Læren om Djævelens Personlighed stiller den menneskelige Synd i det rette Lys... Den første Synds Karakter maa bestaa i at ville det onde, fordi det er ondt, altsaa i bevidst Oprør mod Guds Vilje. Mennesket derimod er faldet for en udefra kommende Fristelse, saa at der i dets Fald ved Siden af den bevidste Ulydighed mod Guds Vilje tillige er et Moment af Bedrag og Selvskuffelse. Derfor bliver Menneskets Fald paa een Gang tilregneligt og opretteligt.[36]

Nu må så også den positive frelsesforkyndelse sætte ind, hvis prædikenen ikke helt skal ende i de negative forudsætningers vold. Prædikenens sidste afsnit begynder med at minde om, at vi ikke kun hører det sørgelige budskab om en morder, men også har fået det glædelige budskab om en redningsmand,[37] og han er Herren Jesus Kristus, sendt fra Gud for at tilintetgøre djævelens gerninger.[38] Han har sejret, han overvinder djævelens magt, frelser liv og giver liv i en gerning, der beskrives med forløsningens termer: „Han løser syndens bånd, fordriver alt løgnens blændværk og alt mørke, leder mennesker frem i den lyse, klare dag og gør alle dem, som tager imod ham og hans hjælp, til Guds børn."[39] Men også vi involveres i den kamp mellem morder og frelser, der står om os; vi må vælge side, den ene vil uvægerligt trække os til sig og komme til at eje os.[40] Men hvordan skal vi stå os i striden? Hvis vi holder os til Jesus, skal han

35 „Við hesum er sagt, at hitt ónda ikki er fra Guði, ikki er skapað niður í okkum og ikki er upprunaligt í menniskjuni. Men harímót er hitt illa sáðið uttanífrá kastað inn í mannahjartað, og kann tí fáast burtur aftur." H s. 121.
36 Madsen 1912-13, s. 295, således spatieret.
37 Betegnelsen *Mannbjargari* virker konstrueret og synes at være blevet til i et forsøg på at finde en Jesus-titel, der kunne være analog til djævelens betegnelse som *Manndráparí.* Det sidste ord findes i ordbogen, det første forekommer ikke.
38 Hele afsnittet 1 Joh. 3, 1-10, *Guds børn eller Djævelens børn,* synes at have haft indflydelse på denne prædiken.
39 H s. 186, min oversættelse.
40 Ordet *eiga* kan bruges til at betegne det særlige ejendomsforhold, der består i slægtskabet – også i overført, religiøs betydning. *Guð eigur teg* (Gud ejer dig) må kunne fortolkes: du er Guds barn.

tilintetgøre djævelens gerninger også hos os. Hvad det vil sige at holde sig til Jesus, forklares ved en bekendelsesagtigt klingende henvisning til dåben: „Vi skal blive på den kurs og stå på den grund, hvor vi blev sat, da vi blev døbt, da *det* blev pålagt os, at vi skal forsage djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen, og at vi skal tro på Jesus Kristus, den korsfæstede og opstandne Herre og Frelser."[41] Til sidst uddybes forskellen mellem forsagelse og tro: At forsage djævelen er ikke det samme som at mene, at han ikke er til, men at man ikke vil have noget som helst med ham at gøre. At tro på Jesus er at stå under hans kors, der beskærmer og bevarer os, så *Illimaður* ikke kan forvolde os nogen skade. Da er vi frelst fra morderen, da tilhører vi Frelseren, og da skal vi i evighed ikke se døden, men eje livet.

Djævelen, dette onde væsen med yderligere 12 navne, kommer til at spille en meget dominerende rolle i denne prædiken, hvad han for øvrigt også gør i evangelieteksten. Siges der kun lidt om Jesus, kommer det derved til at stå i des klarere lys. Jesu kamp og sejr gælder her ikke forsoning med Gud, men forløsning fra synd og djævel. Med en henvisning til den fortsatte forsagelse og bekendelse tilkendes dåben en både befriende og bevarende rolle i den kristnes liv, levet under korsets tegn.

Sammenfatning

Vi har set på tre prædikener til fastens tre første søndage, alle klart dualistiske og domineret af modsætningen mellem djævelen og Jesus og kampen mellem dem. Skildringen af Jesu modstander var baseret på den dæmonologi, som var en uundværlig del af frelseslæren i P. Madsens dogmatik:

> Djævelens Magt over Menneskene formidler sig gennem Døden og naar netop saa langt som Syndens og Dødens. Deri ligger, at den er brudt ved Kristus, saa at Indlemmelsen i Sønnens Rige er Befrielse fra Mørkets Magt. Vel vedbliver han at modarbejde Guds Rige, saa at ogsaa Guds Børn maa være paa Vagt mod hans Fristelser. Men han er afmægtig overfor enhver, som i Troen holder fast ved den store Sejrherre, som een Gang for alle har overvundet ham, og for hvem han altid maa fly [Note 1: jfr. den gamle Tale om, at Djævelen maa fly for Korsets Tegn.]. Guds Børn er altid i den himmelske Faders Haand, og han mager det altid saaledes, at de ikke fristes over Evne.[42]

41 „Vit skulu vera á teirri leiðini og standa á teirri grundini, sum vit vórðu sett á, tá ið vit vórðu doypt, tá ið *tað* varð lagt okkum við, at vit skulu avnokta djevulin og allar gerningar hansara og allan atburð hansara, og at vit skulu trúgva á Jesus Krist, hin krossfesta og upprisna harra og frelsara." H s. 186.

42 Madsen 1912-1913, s. 289. De tilhørende 16 skrifseder kan man selv slå efter.

Som ovenstående citat viser, har P. Madsen dog haft et betydeligt mere ortodoks syn på dæmonologien end hans elev. Man må derfor spørge, hvorfor Dahl på sin egen selektive måde har ladet sig inspirere så stærkt af Madsens dogmatik.

Svaret kan for det første findes i Dahls færøske baggrund. Madsens konkrete tale om den onde og hans henvisninger til folkelig digtning og fortællekunst klinger godt sammen med, at Djævelen på Færøerne i den grad anses for at være en realitet, at han ligefrem har sit eget navn, *Illimaður,* og at også den gamle, færøske litteratur skildrer menneskelig fristelse og fald.

For det andet går dæmonologien godt i spænd med en så udpræget empirisk forkyndelse, som vi her har set: Hovmodets ånd og dens ødelæggende virkning i hjerte og hjem, samfund og menighed; de bitre erfaringer af det ondes virkelighed, som vi alle har gjort, mennesker, bygder og folk, der går til grunde; den store opfindsomhed med at titulere den djævel, som den oplyste og kultiverede verden samtidig gør sit yderste til at bortforklare.

For det tredje kan der da også i sjælesørgerisk sammenhæng fremstå et stærkt ønske om befrielse fra det ondes magt, og Madsen siger jo selv, at det onde er kommet udefra, og at menneskets fald er opretteligt. I og med at Dahl ser denne genoprettelse som en etisk og psykologisk proces eller kamp, påvirkes også hans kristologi. Menneskesønnen Jesus bliver den store tjener, et eksempel til efterfølgelse på vejen tilbage til paradiset. Han bliver den Stærkere, hvis side vi må vælge i kampen, fordi der hos ham er tryghed og beskærmelse og hjælp fra synd. Endelig skildres Jesus som redningsmanden, der befrier fra synd.

Hvordan kan nu disse prædikener på fastens første søndage virke som forberedelse til budskabet om Jesu lidelse og død? De taler meget om den fristelse og synd, som mennesket udsættes for; men når synden så konsekvent fremholdes som en udefra kommende magt, der endda kan uddrives igen, neddæmpes arvesyndslæren, mens skyldspørgsmålet fortoner sig i det fjerne. Jævnfør med, at dåbens budskab ikke er tilsagn, men pålæg, og nadverbordet giver styrkelse og lægedom, mens forladelsen ikke nævnes.

Korset nævnes derimod i alle de tre prædikener, dels som en kronologisk betegnelse, enden på Jesu vej i troskab mod tjenersindets ånd, dels som udtryk for, hvad kampen kostede Jesus, og dels som folkelig – også på Færøerne kendt – beskyttelse mod den onde. Således forberedt går vi til Langfredagens prædikener for at se på Jesu forsonende gerning.

D. JESU LIDELSE OG DØD

I dansk evangelisk-luthersk tradition er det egentlig hele den lange lidelseshistorie, der er prædikentekst Langfredag. Kirkeordinansen forordnede:

> ...at Bugenhagens Sammenarbejdning af alle fire Evangelisters Lidelseshistorie indtil Opstandelsesberetningen skulde læses Langfredag. Al Formesse skulde falde bort og Prædikenen kun vare det halve (1/2 Time). Kirkeritualet begrænser Oplæsningen til at begynde med: 'Og der de havde sunget Lovsangen', og slutte med: 'Og han opgav sin Aand', og tilføjer, at Præsten kun skal udlægge 'en liden Del deraf kortelig' og 'deraf fornemmelig vise Christi Døds og Lidelses store Nytte til Salighed for det gandske fortabte Menneskelige Kiøn'.[1]

I praksis har man på Færøerne haft den fordeling, at lidelseshistoriens første 16 stykker (i Getsemane, i yppersteprøstens gård, på landshøvdingens borg) blev fordelt over hverdagsgudstjenesterne i de første seks uger af fasten, således at man Langfredag var kommet til stk. 17-23, der foregår på Golgata. Stk. 24-25 om begravelsen burde egentlig læses Påskelørdag, men hvor de ikke blev taget med Langfredag, er de nok tit faldet helt bort. Dahls hverdagsprædikener over hele lidelseshistorien udmøntede sig i 1942 i fastepostillen *Krossstiggjur*[2], der ligger uden for dette arbejdes materiale. Til at supplere de to langfredagsprædikener i efterforskningen af, hvordan Dahl forkynder Kristi døds og lidelses store nytte til salighed for det ganske fortabte menneskekøn, vil vi dog tillade os at inddrage et enkelt eksempel fra denne bog.

Langfredag 1915

Prædikenen, der trykkes i L, har tidligere været offentliggjort i *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* april-maj 1915. Vi har ganske vist ikke noget oprindeligt manuskript med angivelse af tid og sted for prædikenens afholdelse; men andre prædikener, der bringes, mens Dahl er redaktør på bladet, trykkes allerede måneden efter, at de er holdt. Vi vil derfor tillade os at datere denne prædiken til 1915.

1 Høgsbro i Feveille 1944, s. 127.
2 Korsets sti – sikkert allegorisk om „stíggjur" i betydningen stejl og smal opgang i fjeldet.

Prædikenen står i Dahls bog og bærer derfor hans signatur. Det er dog tvivlsomt, hvor stor en del af den, der oprindelig kan tilskrives Dahl selv. Snarere fremstår den som et patchwork, smukke stykker stof af forskelligt fabrikat, der er klippet til og syet sammen for at opnå et nyt og spændende mønster. Titlen er „Tað er fullgjørt" (Det er fuldbragt). I tidsskriftet bringes prædikenen uden nogen bibeltekst, mens teksten i postillen opgives til at være Joh 19, 17-30, det stykke af lidelseshistorien, der bærer overskriften *På Golgata*. Når en præst nu havde prædiket over Bugenhagens lange passionsharmonisering til hverdagsgudstjenester gennem hele fasten, skulle man mene, at det ville være dejlig forfriskende at holde sig til en enkelt af evangelisterne Langfredag, lægge mærke til hans særpræg og i prædikenen lade det komme til orde, som for ham var af særlig betydning ved Jesu lidelse og død. Men Dahl holder sig kun til evangelisten Johannes, hvad angår det ene ord på korset, der bruges som overskrift. Der siges i prædikenen ikke et ord om Pilatus' anklageskrift, om soldaterne, der kastede lod om Jesu kjortel, om Jesu ord til Maria og Johannes, om Jesu tørst. Til gengæld hører vi om røverens bøn, om officeren og de store skarer under korset, om det ord, hvormed Jesus betroede sin ånd i Gud Faders hænder – alt sammen fra Luk 23, 39-49.

Exordiet siger kun ganske kort, at det er Langfredag, og at vi igen har hørt om Jesu lidelse og død, set Jesu kors blive rejst iblandt os. Prædikenen falder i to halvdele, der så igen er delt i to. I første halvdel spørges der først: „Har du set?" og derefter: „Har du hørt?" I anden halvdel betragtes „de to sidste ord", Jesus talte fra korset: „Det er fuldbragt!" og „Fader, i dine hænder betror jeg min ånd." Det er en klart kerygmatisk prædiken med direkte henvendelse til den enkelte tilhører allerede fra første færd, med stærke billeder og store ord, der sikkert til dels kun forekommer denne ene gang i postillen,[3] med synd og nåde og skellet mellem tro og vantro. Ind imellem kan man genkende noget af Dahls eget stof; men det er næsten umuligt at efterforske, hvor han i øvrigt har været ude med saksen – så broget bliver det.

Den første halvdel af prædikenen begynder med at konstatere, at korset nu er rejst, så det kan ses over hele verden, og så kommer det ikke an på, hvad alle andre ser, men kun, hvad vi selv ser. Selv om han hænger tornekronet, med udspændte arme og naglet gennem hænder og fødder, er det ikke den lidende, men den sejrende Jesus, vi ser. Se ind i Jesu ansigt! Den lyse og rene skønhed i hans ansigt, solglimtet i hans øjekast, der tiltrak børn og toldere og andre på livets skyggeside, kunne hverken hån eller mishandling slukke. Røveren ved hans side fik et lys i sin sjæl, officeren så, at denne sandelig var „en Guds søn," og de store skarer måtte vende sig bort og slå sig for brystet, da de så den underfulde solstråle om hans tornekronede pande. Kan du se denne kærlig-

3 Jesus kaldes endda hele to gange Guds Søn.

hedsglans i Jesu ansigt, så ser du med det samme en stråle af Guds evige kærlighed og herlighed.

Og har du hørt den stærke tale fra Jesu kors? I jordelivet talte Jesus til sit folk, på korset rækker han armene favnende mod hele verden, og hans tale bliver universel, til alle folk og til alle tider. Herfra udspringer al kristen tale. Den taler femfoldigt om synd:

- at synden naglede Jesus, den eneste uskyldige og gode, til korset
- at synden som en uoverstigelig mur skiller mennesket fra Gud
- at synden ligger i menneskets natur som en sump, hvorfra alle onde lyster og gerninger stiger op
- at synden er vores synd, som vi hverken kan helbrede,[4] gøre godt for eller græde bort
- at synden må tilgives, hvis vi skal leve og ikke dø.

Og den taler om nåde, Guds evige, rige, uendelige nåde, der som verdenshavet kan skylle og bortrense al verdens synd. Hvis du ikke har hørt denne tale om synd og nåde, så tag i dag en stille stund med opladt hjerte under korset, for deraf beror det, om du skal dø borte fra Gud eller komme til ham og leve. Sig Jesus tak, for fra hans kors udspringer det alt.

Prædikenens anden halvdel beskæftiger sig med Jesu to sidste ord på korset og begynder da med ordene „Det er fuldbragt!" der lyder kraftigt og sejrsglad fra Jesu kors og samtidig så mildt og stille som aftenens sidste solstråle. De lyder ud over hele menneskeheden, toner gennem hele tilværelsen, giver genlyd i himlen, hvor englene begynder at synge Gud lovsang for frelsens dag i jorderige, de sprænger låsen for dødsrigets stærke døre, de trænger helt ind i helvedes mørkeste afkroge. Ordene udlægges først som et frelsesråb *for Jesus selv:* Nu var den kamp stridt til ende, der ikke bare bestod i hans ensomhed på korset, men i hele hans jordeliv. Han havde været trofast i sin gerning, lydig i sin Faders tjeneste, udholdende i kærlighed til de syndige mennesker til sit sidste åndedrag.[5] Dernæst udlægges ordene som et sejrsråb *opad mod Faderen* i himlen, hvis frelsesplan nu var fuldført for os, som han havde udvalgt i Kristus før verdens grundlæggelse. Hvis vi havde kunnet lægge øret ind mod Jesu hjerte, havde vi uden tvivl hørt Faderens milde røst derinde: Du er min Søn, den elskede, i dig har jeg velbehag. Frelsesplanens sigte er forsoning:

> Nu var vejen banet hjem igen til ham; nu var paradis opladt på ny; nu kunne menneskenes hjerter åbne sig og tage mod hans mildhed og godhed; nu kunne menneskebørnene søge ind i en tryg faderfavn og der finde tryghed og hvile; nu kunne menneskesjælene komme frem til livets kilde at drikke af livets vand og leve evigt i og hos Gud.[6]

4 Dahl anvender verbet *bøta*, som næppe skal opfattes satisfaktorisk (gøre bod for), men hellere, som det ifølge ordbogen anvendes i daglig tale: forbedre, istandsætte, lappe, flikke, helbrede, hjælpe o.s.v. L s. 188.

5 Denne beskrivelse af Jesu mission, der fylder en hel side og er holdt i en helt anderledes kateketisk stil end resten af prædikenen („Vi bør lægge mærke til..."), synes at være et sammendrag af s. 52-58 i Lyder Bruns langfredagsprædiken 1897, L. Brun 1902 s. 52-58. Det er naturligvis af stor værdi, når man på prædikenmanuskriptet til 11. s. e. trin. 1921 (arkiv E 296.4) finder den bemærkning, at prædikenen mest er efter Lyder Brun. Desværre er den prædiken ikke medtaget i postillerne.

Og endelig udlægges ordene som glædesbud *ned til hele menneskeheden* om den frelse, der nu er tilvejebragt for alle. Denne gang skildret som forløsning: „Syndens magt kan overvindes, den ondes stærke bånd kan rives itu, og dødens brod kan tages bort hos alle dem, der kommer til Jesu kors og der får Guds frelse og nåde."[7] Med det oldnordiske ord *Líknarbreyt* (nådens vej) betegnede de gamle denne vej fra Jesu kors, hvor Faderens tilgivelse, mildhed og miskundhed lyser alle hans børn imøde. Her er Guds hus og himlens port! Og så gentages den stærke appel: „Alt er beredt fra Guds side. Så gælder det om for dig, menneske, om du vil blive i synden og dø, eller du vil komme til Gud og leve. Jesus er Frelseren. Hans gerning gøres ikke om igen. Den er fuldbragt."[8]

Og så oplever vi igen et stilbrud. For med udlægningen af Jesu allersidste ord „Fader, i dine hænder betror jeg min ånd!" genkender vi Dahl som sjælesørgeren, der bruger korset som *ars moriendi.* Her bevæger han sig formentlig ind i en færøsk, folkelig fromhedstradition, en *imitatio Cristi.* Det ses, hvordan han finder vi-formen frem igen og erstatter den højstemte patos med en enkel og fortrolig tone. Jesu sidste ord viser, at han går ind i dødens mørke uden frygt, fordi han ved, at hans Fader vil være hos ham i dødens nat, som han har været det alle livets dage. Hver morgen bad han Faderen være med sig, hver aften betroede han sig i Faderens hånd,[9] og derfor går han ind i døden så trygt som barnet, der lægger sig til hvile. Selv i dødens mørke nat vil Faderens hænder finde ham og bevare ham. Når vi alle skal dø og mørket dække sind og sanser, vil korset vise sin betydning. De, der i livet lukkede sjæl og ører i for korsets nådeslys og tale, ser i døden kun et bundløst, håbløst og frygteligt mørke. Men de, der hørte Jesu ord „Det er fuldbragt!" så det gav levende genlyd i deres hjerter, kan også inde i dødens mørke sige: Fader! – for Jesu skyld sige: Fader, i dine hænder betror jeg min ånd! Under denne synsvinkel falder prædikensens afsluttende og evige lovprisning af Jesu kors: det kors, med hvis mærke vi blev signet i dåben; det kors, der er vores værn i live og trøst, når vi skal dø; det kors, der skal lyse fred over os, når vi er stedt til hvile under den grønne tue.[10]

6 L s. 190f, min oversættelse.

7 L s. 191, min oversættelse, for frelse bruges ordet *bjarging (redning).*

8 L s. 191, min oversættelse.

9 Dette nævnes naturligvis, fordi det er, hvad fromme kristne selv gør. Se til Dahls opfattelse af aftenbønnen som en beredelse til at dø hans to salmer „Nú letist aftur eyga mítt", SFK nr. 572, og „Nú aftnar dagur", SFK 444.

10 „Allar ævir hálovaður veri Jesu krossur! Við krossmerkinum vórðu vit signað, tá ið vit vórðu doypt. Krossurin er vernd okkara, meðan vit eru á lívi, og troyst okkara, tá ið vit skulu doyggja. Krossmerkið skal lýsa frið yvir okkum, tá ið vit eru farin til hvíldar undir grønari túgvu." L s. 192. Læg mærke til den omsorgsfulde eufemistiske tale om død og grav.

Lader man sig rive med af den engagerende, til tider suggererende stil i denne prædiken, får man knapt tid til at ænse, hvad det er, der sker. Derfor har vi bevidst søgt at sætte farten ned og læse langsomt. Og vi må da konstatere, at der præsenteres ikke mindre end fem forskellige tolkninger af frelsen i Jesu kors:

1. Vi mødte den objektive forsoningslære i fremstillingen af synden i menneskets natur, som vi intet kan stille op med, og som derfor må tilgives – og af Guds nåde.

2. Vi mødte den klassisk-dramatiske forsoningslære i Jesu sejrsråb, der sprængte dødsrigets porte og gav genlyd både i himmel og helvede.

3. Vi mødte den subjektive forsoningslære i menneskehjerterne, der nu kunne åbne sig og modtage Guds mildhed og godhed.

4. Vi mødte forløsningen fra syndens magt, djævelens bånd og dødens brod som en mulighed for dem, der kommer til Jesu kors.

5. Vi mødte den folkelige fromheds tro på korsets beskyttelse i livet og i døden.

Ud fra denne mangfold af tydningsmuligheder er det umuligt at konkludere noget om Dahls forsoningslære. Man kan måske ane en vis usikkerhed hos den unge præst om, hvordan han skulle prædike Langfredag, et problem, der løses ved at skrive en prædiken sammen af materiale, han har fundet ved læsning rundt omkring. Disse – delvis indbyrdes modstridende – tolkninger havde dog alle det til fælles, at de understregede korsets centrale stilling i en sejrsikker, overbevisende og triumferende forkyndelse.

Langfredag 1933

Med den langfredagsprædiken, der trykkes i H, „Krossurin" (Korset) befinder vi os angiveligt i den anden ende af Dahls præsteår. Der har været en vis tendens til mytedannelse i forbindelse med den prædiken, idet Dahls søn og medredaktør i indholdsoversigten har tilføjet følgende note: „Fader skrev denne prædiken foråret 1944. Disse ord er de allersidste, han satte på skrift. *Sverri.*"[11] Det er et smukt eftermæle at få: at Dahl, så længe han overhovedet havde kræfter til det, var optaget af at forkynde Guds ord; at korset var det emne, der til sidst blev det allervigtigste for ham; at han med denne prædiken har efterladt os sit åndelige testamente. I virkeligheden drejer det sig om en

11 „Faðir skrivaði hesa prædiku várið 1944. Hesi orð eru tey allarseinastu, ið hann setti á blað. *Sverri.*" H s. 484. *Faðir* er et meget højtideligt ord! Kapellan J. Joensen fortalte ved Dahls begravelse, hvordan provsten, da han blev klar over, at han ikke fik kjolen på mere, havde sagt: „Nu må jeg prøve at prædike med pennen." Skærtorsdag blev han hjemmeberettet. Han var godt tilpas og i færd med at skrive en prædiken, men legemet svigtede ånden, pennen faldt ud af hans hånd, og han tog den ikke op igen. Joensen 1944.

prædiken, som blev holdt på dansk i Havnar kirke Langfredag 1933, og oplysningen „jfr. 27" kunne endda tyde på, at den går endnu længere tilbage, uden at det dog har været muligt at finde 1927-versionen. Dette udelukker ikke, at Dahl i foråret 1944 kan have været sysselsat med at oversætte og klargøre sin langfredagsprædiken til den påtænkte postil. Efter at prædikenens hovedstykke er ført til ende, og inden den endelige afslutning begynder, har han faktisk indføjet et afsnit af godt ½ sides længde, der bærer præg af at være et personligt vidnesbyrd. Dermed har han i 1944 ikke sagt noget nyt om forsoningen, men om den betydning, Jesu lidelse og død har for hans egen tro.

Prædikenen falder i postillen i fire afsnit, og det fremgår af manuskriptet, at overskrifterne har været som følger: 1. Korset er midtpunktet i al kristen forkyndelse. 2. Også i kristne menneskers liv står korset i centrum. 3. Ud på Golgata. 4. Vi selv.

Oprindelig var det lidelseshistorien, der udgjorde prædikenteksten, som sig hør og bør; men i postillen er 2. tekstrækkes gammeltestamentlige læsning til formessen, Es 53, anbragt som prædikentekst, uden at der af den grund er gjort noget forsøg på at tillempe temaprædikenen om korset til denne nye tekst. Som sådan spiller Esajasteksten ingen rolle.

Prædikenen bygger nemlig på en helt anden tekst. Mod prædikenens saglige afslutning (sidst i afsnit 3) anføres i manuskriptet et citat i parentes: „Kristus er *for mig* korsfæstet, intet uden det jeg ved." I den færøske variation bliver det i sammenhængen til: „Gud give, at vi alle… med apostelen må kunne sige: 'Kristus er for mig korsfæstet…'"[12] Og det er jo de to første linjer af C. J. Boyes salme nr. 226 i Salmebog for Kirke og Hjem:

1. Kristus er for mig korsfæstet,
intet mer end det jeg ved,
støvets børn Guds Søn har gæstet,
og for dem han døden led.
Korsets evangelium
er vor kundskabs fulde sum,
kan du lidet ellers lære,
dette skal din visdom være.

2. Viser synden dig sin glæde,
korset viser dig dens gru,
truer dig med lovens vrede:
„Verdens lyst korsfæste du!"
Herrens veje, du skal gå,
pege korsets bjælker på,
gik du fejl og kom tilbage,
der skal hjertet ej forsage!

12 „Gævi, at vi øll mega… sum apostulin kunna siga: 'Kristus er *fyri meg* krossfestur, einki uttan tað eg veit.'" H s. 219. Dahl citerer på dansk efter hukommelsen, „uden" skulle være „mer end." Skønt tillagt apostelen (Paulus) fremstår ordene heller ikke på færøsk som noget direkte bibelcitat. De to linjer er søgt bibeholdt som poesi, men i den direkte oversættelse slår „fyri meg" rytmen i stykker med sine tre stavelser.

3. Træt og hed af livets møje
ser jeg korsets døde træ
skyde krone for mit øje,
række grenen ud til læ;
trøst og hvile, håb og mod
finder jeg ved korsets fod;
Kristus led med himmelsk glæde,
hans discipel vil jeg hedde.

4. Lærte jeg ved navn at kalde
hvert et nattens blanke lys,
dødens rædsler dog vil falde
på min sjæl med nattens gys;
over alle stjerner op
peger korset med sin top,
det er tankens himmelstige
op til salighedens rige.

5. Lad så dødens time komme,
jeg kan hilse den med ro,
frygten for de strenge domme
stiller jeg med korsets tro;
veed jeg grant min hjertes brøst,
jeg veed også Jesu trøst:
For den angerfulde synder
Paradiset han forkynder.

Selv om denne salme ikke er oversat til færøsk, må Boye med sin tale „om Kampen og om Trygheden midt i Usikkerheden"[13] have anslået en tone, som er faldet i færingernes smag, for han har fået ikke mindre end 5 salmer og oversættelser med i den færøske salmebog.[14]

„Kristus er for mig korsfæstet" er langfredagsprædikenens reelle tekstgrundlag. Ved at udfolde det, der for ham er salmens centrale ord, billeder og begreber, lykkes det for prædikanten at præsentere sin opfattelse af korsets betydning, ja, at forkynde Jesu Kristi kors for sin menighed og for sit folk. Men det er vel at mærke hans egen forkyndelse, der bestemmer, hvordan han driver sin eksegese af salmen, og ikke omvendt.

Prædikenen havde i 1933 et kort exordium, en liturgisk ramme:

Det er Langfredag.

Vor Text fører os ud til Golgatha – et Navn, der har faaet en Klang og rummer et Indhold som intet andet Ord i M'[enneskenes] Sprog.

Vi ser atter Korset rejst for vore Øjne – og vi samles i Dag under dette Kors.

13 Niels Møller i *Vartovbogen* 1954, her citeret efter Malling VI s. 87. Malling III s. 193f bringer alle salmens oprindeligt syv vers og gør opmærksom på, at de sidste to vers blev ændret fra 2. til 1. person, før salmen blev optaget i *Roskilde Konvents Salmebog*.

14 H. D. Petersen har oversat „Dybt hælder året i sin gang" SFK 542, J. Chr. Poulsen „Hvor blev Guds jord et dejligt sted" SFK 517 og „Jeg haver været rank og ung" SFK 493, Jacob Dahl „Jeg håbe vil, hvordan det går" SFK 494 og Mikkjal á Ryggi „Trillende vover og frådende bølger" SFK 580.

Postillens prædiken skal imidlertid også kunne indgå som forkyndelse i andre rammer og sammenhænge end de strengt gudstjenstlige, så exordiet udelades, og prædikenen opnår en gevinst i form af en stramning. Der begyndes *in media res:* Korset er midtpunktet i den kristne prædiken. Som i salmen findes udgangspunktet i det kendte Pauluscitat 1 Kor 2, 2: „Jeg agtede mig ikke at vide noget andet blandt eder end Jesus Kristus og ham korsfæstet." Dermed fortalte Paulus en af de ældste kristne menigheder, hvad der var hovedindholdet i hans forkyndelse. Til menigheden et andet sted (Gal 3, 1) siger han, at Jesus Kristus blev malet dem for øje som korsfæstet; så levende var hans forkyndelse. Han, den tidligere fjende og forfølger af korset, havde hin dag uden for Damaskus set den korsfæstede,[15] og det blev den store forandring i hans liv. Fra Paulus – og ifølge manuskriptet mange andre letsindige, ugudelige spottere og syndere, der ligeledes blev bekendende kristne ved at få den korsfæstede at se – går argumentationen videre til de kristne missionærer, der bar korset ud over verden og plantede det i land efter land. Postillen tilføjer: i bygd efter bygd, og anslår derved en let national tone; under korsets mærke blev kirken bygget og har stået til denne dag. Derefter generaliseres der igen: Korset er nu engang kristendommens særlige tegn og mærke, og den tale – så smuk, åndfuld og veltalende, den i øvrigt måtte være – der ikke samler sig om korset, er ikke en kristelig tale. Med en henvisning til Ef 1, 4 vises det, at alt Guds frelsesråd fra evighed samles i Jesus Kristus, og at Jesu komme til verden, liv og gerning, uselviske kærlighed og endeløse lydighed, hans medlidenhed og frelsesvilje mødes og når sit højdepunkt i korset. Hvor forskellig end kristen tale kan lyde, og hvilken berettigelse sådanne forskelle kan have, må dog intet skjule eller fortrænge korset. Korset er hovedsagen, hvorom alt andet samler sig.

Det er ikke svært at se, at det er salmens 1. vers, der står bag dette lange, bibelteologiske og kirkehistoriske afsnit:

Korsets evangelium
er vor kundskabs fulde sum.

Den, der er blevet fortrolig med Dahls forkyndelse, vil vide, at han nu må bevæge sig og komme nærmere på; fra bibel- og kirkehistorie går han til det bevismateriale, som findes i den kristne erfaringsverden. Også i kristne menneskers liv står korset i centrum:

– der fandt alle de tilflugt, som var plaget og hærget af syndens onde magter

15 Det må være Dahls egen udlægning. Det fremgår ikke af ApG-stederne om Paulus' syn, at det var just som *korsfæstet*, Jesus åbenbarede sig for ham, ApG 9, 3-5; 22, 6-9; 26, 12-15; jvnf. Gal 1, 11-16. I 1 Kor 15, 8-9 regner Paulus tværtimod sig selv blandt dem, der har set den *opstandne!*

– der bøjede de knæ, som i Jesu navn kunne påkalde Gud som deres Fader i himlen

– der fik de kraft og mod, som stod i livets tunge strid

– der fik de fred og hvile, som led møje og var besværede

– der fik de trøst og husvalelse, som var nedbøjede, sønderbrudte og sorgfulde

– der fik de lys og fred, som lå på dødens sidste leje.

Foruden denne meget store sjælesørgeriske betydning var det også det lys, der udgår fra korset, der kaldte de hjemløse og fredløse fra verdens vildsomme og mørke veje og lyste for dem. Dette kald underbygges i postillen yderligere ved en inderlig beskrivelse af det hjem, hvor Faderen længes efter os, og hvor der venter os kærlighed og fred, lægedom for alle sår, liv og salighed – alt det, den troende i håbet har del i.

Endelig hører også den kristne lovsang hjemme i denne gennemgang af korsets centrale betydning. Det er for korsets skyld, så mange tror på Jesus, elsker, takker og tilbeder ham, tjener ham i liv og gerning.

Korsets trøsterige, kaldende og opflammende funktion, som her er beskrevet, baserer sig på salmens 3. vers:

Træt og hed af livets møje
ser jeg korsets døde træ
skyde krone for mit øje,
række grenen ud til læ;
trøst og hvile, håb og mod
finder jeg ved korsets fod;
Kristus led med himmelsk glæde,
hans discipel vil jeg hedde.

Men dermed er der endnu ikke sket fuld fyldest mod afsnittets overskrift, korset i de kristne menneskers liv. Prædikanten foretager endnu et skridt, fra det, alle de andre har følt og erfaret, til den enkelte tilhørers situation. Spørgsmålet er nu, om Jesu kors har denne betydning for os og også er midtpunktet i vores liv. Og det spørgsmål er ikke så ligetil at besvare, som man kunne tro, for som vi ved, er der intet andet, der som *det* dømmer os og vores synd. Når vi kommer frem i korsets lysskær, afsløres det, hvor ringe og syndefuldt og utilstrækkeligt alt vores eget er. Samtidig viser det os en anden vej til Guds rige, Guds egen vej. For intet kan som Jesu kors åbenbare en kærlighed så stor og rig, at den tager al synd, tilgiver, udsletter og glemmer den, „intet kan som Korset faa os til at gaa i os selv, erkende vor Synd og bede om Tilgivelse." Rækkefølgen syndserkendelse, frelsesåbenbaring og anger har ved nærmere eftertanke ikke set helt rigtig ud, og i postillen bytter de to sidste plads. Men det er kun en

detalje, for i tid ser de tre stadier ud til at falde sammen. Det ses i det øjeblik, prædikanten skifter til 2. person ental, og hans appel bliver helt personlig:

> Er du kom[met] derhen, at Lyset fra Korset lyser paa din Vej, saa ved du, hvad det betyder: dette gode og store og underfulde og salige: Frelse. Redning fra Nød og Sjælefare, fra Synd og Dødens Magt. Redning fra Mørket og Tomheden og Haabløsheden og Hjemløsheden i Verden ind i Guds gode Varetægt.
>
> Er du ikke kommet derhen – da ved jeg, at der er de Stunder, da det er som Hjemløsheden og Fredløsheden vil sprænge Hjertet og du i Frygt og Haabløshed ser ned i en mørk Afgrund.
>
> Under saadanne Kaar kan du ikke leve. Behøver det ikke, kan blive anderledes, naar Korset bliver Midtp[unkt] i dit Liv.[16]

Citatet viser, hvorfor Dahl vælger at se helt bort fra salmens 5. vers. „Den angerfulde synder" ville han kunne acceptere; men „frygten for de strenge domme" harmonerer ikke med hans gudsbillede: Faderen der med længsel venter efter os derhjemme for at tage os ind i sin gode varetægt. Heller ikke „lovens vrede" i v. 2 kan han få plads til, for frygten gælder ikke skyld og vrede og straf, men fremkaldes af den momentane og stærke følelse af mørke, tomhed og hjemløshed uden for korsets lys. Salmens 2. vers, der som dette stykke af prædikenen siger „du", anvendes derfor kun i det omfang, det er foreneligt med Dahls egen teologi:

Viser synden dig sin glæde,
korset viser dig dens gru
...
Herrens veje, du skal gå,
pege korsets bjælker på,
gik du fejl og kom tilbage,
der skal hjertet ej forsage!

Afsnit 3 bærer overskriften *Ud paa Golgata.* Dahl er i prædikenens løb kommet sin tilhører stadigt nærmere, han har ved den direkte appel opnået personlig kontakt, og nu er så tiden inde til at forkynde korsets budskab: forsoningen. De 6 første linjer er nye:

> Skal dette ske, må du komme med ud til Golgata.
>
> Der ude på Golgata er det stadig, som det var. Nogle står nær ved, andre står langt borte. Alle ser de med undren på det, der sker her.

16 Manuskriptets 3. side med original stavemåde og understregninger.

Der på Golgata blev Jesus Kristus korsfæstet.
Hvilken betydning har det?[17]

Tilføjelsen understreger dels, at der er tale om en historisk begivenhed, dels tager den tilhøreren med til det sted, hvor det skete. Dahl lader sig nu inspirere af salmens 4. vers, og det er imponerende, hvor meget han kan få ud af disse linjer:

Lærte jeg ved navn at kalde
hvert et nattens blanke lys,
dødens rædsler dog vil falde
på min sjæl med nattens gys;
over alle stjerner op
peger korset med sin top,
det er tankens himmelstige
op til salighedens rige.

Så klar en skildring af Jesu korsdød på Golgata, så tydelig en forkyndelse af forsoningen synes man nu heller ikke, Boye har fået med i verset om korsets hjælp i dødens rædsler. Men Dahl kan associere fra nat til solformørkelse, fra stjernerne til det lys, som for troens øjne med korset overgår alt andet. Der skal ikke flere rekvisitter til at sætte scenen for Golgata, eftersom prædikanten ikke nærer noget ønske om at fremmane begivenhedsforløbet, persongalleriet og replikkerne, men kun om at vise Jesu døds teologiske betydning.

Det salmeord, der bærer den største betydning, er dog udtrykket *himmelstige*. For Dahl lukker det op til den gammeltestamentlige beretning om Jakobs drøm i Betel: „ Da Jakob vågnede, sagde han: 'Herren er i sandhed på dette sted, og jeg vidste det ikke!' Og han blev grebet af frygt og sagde: 'Hvor er dette sted frygtindgydende! Det er jo selve Guds hus, det er himlens port!'" (1 Mos 28, 16-17)[18] Men han har også Jesu egen allusion til Jakobsstigen i tankerne: „Og [Jesus] sagde til ham: 'Sandelig, sandelig siger jeg jer: I skal se himlen åben og Guds engle stige op og stige ned over Menneskesønnen.'" (Joh 1, 51) Det er dette Jesu løfte, Dahl ser opfyldt på Golgata:

Her på Golgata høj *finder vi Gud og ser himlen åben.*
Alle andre steder er den lukket. Se ud over al verden, i alle hedningernes religioner og jødernes med; de har mange guder, men de har ingen barmhjertig og nådig Gud og Fader.
Ham finder vi kun på Golgata høj.[19]

17 H s. 218.
18 Dette skriftsted forekom allerede i 1915.
19 H s. 218, min oversættelse.

Hvad er det da, vi ser ude på Golgata? Med et fuldstændig sammenvævet florilegium af Joh 13, 1; Rom 8, 32; Joh 10, 11 og Matt 4, 8: Her åbenbarede Gud sig som den, han er: den kærlighed, der elskede til det sidste, og som ikke sparede sig selv, som ikke svigtede og ikke undslog sig, som valgte at sætte livet til for at frelse de andre den dag, da han gav afkald på alle verdens riger og deres herlighed. Korset skildres derfor som et rent og klart lys midt i det forfærdelige mørke den dag, den eneste, rene plet i denne af misgerninger og uretfærdighed, ondskab og had hærgede og tilsølede verden.[20] For her brast hans hjerte, som elskede både Gud og mennesker med sin hellige kærlighed og i denne sin kærlighed førte dem sammen. Jesus gjorde dette „for mennesker", han gjorde sig til et med mennesker, således at deres synd blev hans synd, deres skyld blev hans skyld.[21] Men Jesus gjorde også denne sin kærlighedsgerning „for os" – „for mig". På dette ene sted i hele prædikenen, hvor ringen sluttes, tillader prædikanten sig at citere den salme, som med korset centralt placeret i alle sine vers har været med i hele den oratoriske bevægelse fra bibel- og kirkehistorie over menneskelige erfaringer og det direkte kald til udlægning og tydning. Det sker optativisk: „Gud give, at vi alle må opleve og sande dette, så vi med apostelen kan sige: „Kristus er *for mig* korsfæstet, intet uden det jeg ved;" så også *jeg* med min *synd,* med alt ondt og tungt, kan få *del* i hans *kærlighed.*"[22]

Resten af dette afsnit er som tidligere nævnt et tilføjet, personligt vidnesbyrd. Det var for så vidt ganske kort med i prædikenen i 1933, hvor sætningen umiddelbart efter salmecitatet lyder: „Saa ogsaa jeg med min Synd – med al min Kamp og Strid – med alt jeg ikke kan magte – og hvad kan jeg i Virk[elighed]en selv magte! – og faa Del i hans Kærlighed og Frelse." Men det er jo nok typisk for Dahl, at samtidig som han udfylder vidnesbyrdet med sit livs erfaringer, tilslører han det personlige moment og søger at give det et generelt præg. Derfor finder vi igen på dette sted ordene *ein* (én) og *maður* (mand, man) som dække over et *jeg.* Kort fortalt er indholdet af Dahls vidnesbyrd dette: Så længe livet gik med arbejde og fornøjelse, mente jeg, jeg kunne klare mig ved egne kræfter. Under overfladen var der dog en fornemmelse af Gud, en længsel efter at opnå den kærlighed, som kan fylde hjertet, og den kraft, som

20 Det kunne Klaveness også have sagt: „... midt i denne onde verden hvor synden pletter alt, der er der nu ett punkt som er saa skinnende rent at Guds hellige øie kan hvile paa det med fuldkomment velbehag: korset paa Golgata." Klaveness 1915, s. 180.
21 Manuskriptet til dette sted H s. 219 viser, at Dahl med udtrykket „for mennesker" åbenbart betjener sig af en eller anden teologisk formel, for dér gentages det, at det var „... for M' Skyld – paa M. Vegne, i M' Sted. Deres Synd – hans Synd; deres Skyld – hans Skyld; han tog det alt paa sig."
22 „Gævi, at vit øll mega uppliva og sanna hetta, so at vit sum apostulin kunnu siga: 'Kristus er *fyri meg* krossfestur, einki uttan tað eg veit;' so eisini *eg* við míni *synd,* við øllum vondum og tungum, kann fáa *lut* i hansara *kærleika.*" H s. 219.

kan genoprejse og overbevise om, at ikke alt er tomhed. Når alt går godt, ser vi Gud så mange steder; men i nød, sorg og synd „*er Gud og Fader kun at finde på ét sted, ved Jesu kors på Golgatas høj.*“[23]

Det fjerde og sidste afsnit *Vi selv* åbnes med det nationalromantiske udsagn, at landet er mærket og viet ved Jesu kors. Enhver af os er i dåben signet og viet med Jesu kors i dåben som et tegn på, at vi hører ham til, og vi bekender troen på den korsfæstede Jesus Kristus. Og så skuer prædikanten konkluderende ned i det kærligheds dyb, som Jesu lidelse og død åbner for os – og som man må forstå, rummes i bekendelsens led:

> Thi denne Kærlighed forkynder os med usvigelig Vished, at Guds naade er større end al vor Synd, at Syndens Baand kan blive løsnede, at vi kan faa alle vore Synders Tilgivelse, at Sejren er vunden, at vi er frelste og frie, at vi kan komme i Samfund med Gud, være som Børn hjemme hos ham og eje Livet hos ham i al Evighed.

Men denne afslutning ligger uden for den egentlige prædiken. *Den* var til ende i og med, at den benyttede salmes første linjer blev citeret i det gode ønske om, at „vi alle“ måtte tro på den korsfæstede og derved få del i hans kærlighed. Alt andet – så værdifuldt det end måtte være – kan kun blive tilføjede vedhæng. Og der konkluderes jo også andet og mere, end der er blevet forkyndt: sakramentet og den overvættes nåde er nye i denne sammenhæng.

Det, vi i denne salmeprædiken har kunnet fremdrage, peger stærkt i retning af en subjektiv forsoningslære:

– synet af den korsfæstede, der blev det store omslag i Paulus' liv og ligeledes forandrede letsindige, ugudelige spottere og syndere, så de blev bekendende kristne

– den ensidige skildring af Gud som den kærlighedsfulde og længselsfulde himmelske Fader (*retfærdighed og hellighed* tales der ikke om)

– korsets lys, der som intet andet kan få os til at angre og gå i os selv og bede om forladelse

– frelse, der nok er redning fra nød og sjælefare, synd og død, men også fra tomhed, håbløshed og hjemløshed

– ordene i C. J. Boyes salme om lovens vrede og frygten for de strenge domme, som Dahl ikke kan finde anvendelse for

– himlen, der står åben over Golgata, hvor Gud åbenbarer sig som den barmhjertige og nådige Fader i Jesu udholdende kærlighed (der tales ikke om, at Gud *lader sig* forbarme)

23 „tá er Guð og faðir at finna bert á einum staði, við Jesu kross á Golgata heygi.“ H s. 220. Hele sætningen er kursiveret i postillen.

– Golgata som den eneste rene plet på en jord, der er tilsølet af synd og ondskab, misgerninger og uretfærdighed (en objektiv forsoningslære ville vel omvendt sige, at intet sted var så *tilsølet* som det kors, hvor Jesus bar alle verdens synder)

– Jesu død, fordi hans hjerte brast af kærlighed – det førte Gud og mennesker sammen (forsonede dem med hinanden?)

– Jesu lidende kærlighed, der tog vores synder på sig, og er det, der skal overvinde os, forvandle os, give os et nyt sindelag og få os til at vende vores hjerter fra ulydighed og uretfærdighed.

Af en fasteprædiken

Kaster vi et sideblik til Jacob Dahls lille bog *Krossstíggjur* med i alt 26 korte prædikener over lidelseshistoriens afsnit, ser vi, hvordan dette sidste punkt fremføres på en særlig raffineret måde. Det er prædikenen over det fjerde af Jesu syv ord på korset, „Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?“ der i denne forbindelse er så oplysende om Dahls forsoningslære. Forlod Gud Jesus, spørger Dahl og forklarer, at Jesus følte det sådan. Gud gjorde det ikke for hans skyld, men for vores skyld, for syndens skyld, synden skaber adskillelse mellem Gud og os. Og når nu alle verdens synder lå på Jesus som hans egne, måtte han føle denne adskillelse. Men Jesus gav ikke slip. Selv om Gud havde forladt ham, forlod han dog ikke Gud. Så længe han stred på menneskenes vegne, kunne han ikke kalde Gud ved fadernavn, for det var jo barnekårene, han stred for at vinde. Men som alle andre nødstedte mennesker havde han fortsat lov til at råbe til Gud, og når han siger „min Gud“ fortæller det, at båndet mellem Jesus og Gud ikke var gået itu.[24]

> Men derfor kunne han med sin kærlighed nå til begge parter. Derfor kunne han være mellemmand mellem Gud og os mennesker og føre os sammen. Derfor kunne han stifte forsoning mellem Gud og os. Og dette var hans sejrsgerning.[25]

Led da Gud, da han i Jesus lod vores synder og misgerninger komme over sig, spørger Dahl videre i sin fasteprædiken. Ja, så sandt Gud er kærlighed, for sand kærlighed må altid lide. Kun Gud kunne bøde det, som synden havde nedbrudt mellem ham og os. Kærligheden kan ikke få synden bort ved at straffe eller lade som ingenting, den må lade det hele komme over sig selv. Kun en

24 Dahl står i denne prædiken i delvis afhængighed til Ricards fastebog *Under Jesu Kors*, Ricard 1926c, s. 55-68; men synden som begrundelse for forladtheden har Ricard ikke med, han kalder gudsforladtheden „et Mysterium i Langfredagsmørket“. s. 61.

25 Dahl 1942b, s. 133, min oversættelse.

sådan, lidende kærlighed kan give hjælp og vende hjerterne fra det onde. For at illustrere, hvordan den lidende kærlighed kan få synden bort, fortæller Dahl følgende opbyggelige beretning om en skolelærer og hans elever:[26]

> Skolelæreren holdt hjerteligt af drengene i skolen og elskede dem; og det vidste de godt. Men alligevel var de tit ulydige mod ham og overtrådte skolens regler. Gang på gang blev de irettesat og straffede, men til ingen nytte. Så en dag kaldte han dem sammen og sagde til dem: „Drenge, I har tit været ulydige og gjort, hvad I ikke burde gøre. Hidtil har jeg straffet jer, men nu vil jeg tage straffen på mig selv, hvis nogen af jer herefter gør noget forkert. Nu skal I have pisken." Drengene lo ad det i begyndelsen, de kunne ikke forstå det. En af dem blev så råbt op. Skolelæreren så på ham med alvorlige og venlige øjne, gav ham pisken, rakte sin hånd frem og bad ham slå. Drengen tøvede et øjeblik og slog så to gange. Han så på skolelæreren; han så, hvordan han led, både på legeme og sjæl. Skolelæreren bad ham ikke holde inde, men slå igen. Drengen slog da to gange til, men så brast han i gråd, og alle de andre drenge gav sig til at græde sammen med ham. Fra den dag var alt forandret. Der blev en anden stemning, en anden ånd mellem drengene. Deres hjerter blev vendt fra ulydighed og forseelser. Skolelærerens kærlighed opnåede det, som straf ikke havde kunnet gøre.
>
> Sådan er det altid med den lidende kærlighed.
>
> Det er dette, Gud gjorde. I Jesus lod han vores synder og misgerninger komme over sig. Jesus, Guds lam, tog vores synder på sig.
>
> Det er dette, der skal overvinde os, forvandle os, give os et nyt sindelag og få os til at vende vores hjerter fra ulydighed og uretfærdighed. – Jesus vandt sejr. Han gav ikke slip, han svigtede ikke, men han holdt ud.[27]

Ved hjælp af denne illustration lykkes det for Dahl at give Jesu død på korset en klart pædagogisk betydning. Når vi ser den syndfri Jesus lide for vores synd, har vi det bedste bevis for, hvor højt Gud elsker os. Denne lidende kærlighed er på grund af det særlige psykologiske raffinement endnu bedre end frygten for at få straf som forskyldt[28] i stand til at opdrage os og forandre os til bedre mennesker. Historiens lykkelige slutning mangler i Dahls fasteprædiken; men med sine kristologiske overtoner er den nok værd at tage med:

26 Historien stammer fra Louisa M. Alcott's bog *Little Men* fra 1871. En sammenligning med den originale tekst viser, at der er tale om en forholdsvis fri genfortælling. Visse detaljer tyder endda på, at Dahl ikke selv har læst bogen eller kendt det opbyggelige træks oprindelse. Harry Toothill's illustration stammer fra den her benyttede udgave Alcott 1967, s. 55.

27 Dahl 1942b, s. 134f, min oversættelse.

28 Læreren Mr Bhaer fortalte den lille synder Nat, at han også havde været slem til at lyve som lille, men var blevet kureret af sin „dear old grandmother", som havde klippet ham i tungen, så blodet flød. „That was terrible, you may believe, but it did me much good, because it was sore for days, and every word came so slowly that I had time to think. After that I was more careful, and got on better, for I feared the big scissors." Men han havde nu en endnu bedre plan. Alcott 1967, s. 53.

Stedfortrædende, subjektiv forsoning. Dahl anvender et særdeles tydeligt træk i sin fasteprædiken; men det er dog usikkert, hvor vidt han kender dets oprindelse.
Harry Toothill's illustration *Nat drew his sleeve across his eyes*. Louisa M. Alcott: *Little Men*, 1957.

> No one said a word about the scene of the morning, but its effect was all the more lasting for that reason, perhaps. Nat tried his very best, and found much help, not only from the earnest little prayers he prayed to his Friend in heaven, but also in the patient care of the earthly friend, whose kind hand he never touched without remembering that it had willingly borne pain for his sake.[29]

Sammenfatning

Fra den usikre begyndelse, hvor Jesu død på korset kunne fortolkes på så mange forskellige måder, og der var plads til dem alle, har vi i det fremlagte materiale set Dahl udvikle sig i stærkt subjektiv retning. Intet tyder på, at han har rystet på hænderne, da han skrev sin fasteprædiken, og hans langfredagsprædiken fra 1933 giver indtryk af, at han personligt har fundet stor hjælp og trøst i den subjektive forsoning. Denne lære har sine stærke og sine svage sider:

29 Alcott 1967, s. 57.

> Den subjektive Forsoningslære hyldes især i liberale Kredse. Den går ud paa, at det ikke er Gud, der skal forsones med Menneskene, men Menneskene, der skal forsones med Gud. Kristi Gerning ses da som Aabenbarelse af Guds tilgivende Kærlighed, og Korset bliver det store Vidnesbyrd om, at denne Kærlighed er stærkere end al Ondskab. Jesus ikke blot forkynder, at Gud er Kærlighed, men lever og lider denne Kærlighed ind i vor onde Tilværelse. Denne Læres Styrke er, at den saa stærkt understreger, at Forsoningen er Guds Værk, at Faderen og Sønnen netop i Forsoningsværket er eet. Dens Svaghed er, at den let fører til, at Korset opfattes som et blot Martyrium under menneskelig Ondskab, at Syndens forfærdelige Alvor fortones, og at Mennesker henvises til at bygge paa deres egen Sindsændring og ikke alene paa Guds Gerning. Gudsbilledet fortegnes let i Retning af godlidende Humanitet. Det kan ende med, at Kristus bare bliver den, der i Ord og Gerning bringer et Budskab om en kærlig Gud, ikke den, der frelser fra Guds Vrede.[30]

Sådan lægger Dahl i sin fortolkning af Langfredags begivenheder på Golgata stor vægt på Jesu lidende kærlighed og den sindsændring, den kan medføre, den forsonende indvirkning, den kan have på vores hjerter. En straffende retfærdighed fra Guds side, som Jesus i vores sted skulle sone med sin død, lader sig kun vanskeligt påvise i hans forkyndelse. Han undgår dog nogle af den subjektive forsoningslæres faldgruber. Man kan ikke beskylde ham for at forfladige syndens forfærdelige *alvor;* dertil giver han udtryk for, at han kender synden alt for godt såvel fra sit eget liv som fra sin gerning som sjælesørger. Men man kan spørge, om han også til fulde har forstået syndens *radikalitet,* når han ikke kan opgive håbet om forløsning og helliggørelse, forstået som fremgang og forbedring.

30 N. H. Søes artikel *Forsoning* i: Illustreret Religionsleksikon I s. 488f.

E. JESU OPSTANDELSE[1]

Vi vil lede efter Dahls udlæggelse af Jesu opstandelse i selve påskehøjtidens prædikener. Påsken hører i kirkeåret hjemme i en sammenhæng, der strækker helt ud til pinsen og dens oktave: kirkeårets glædestid. Homiletisk set er denne periode „en Enhed, hvor Ordet om den opstandne Herre viser sig at være en Forkyndelse om ham, der skænker Menigheden sin Aand, og i sin Aand skænker den Glæden og Troen og den frie Adgang til Faderen og sit eget Liv i sin Menighed."[2]

Selv om vi afstår fra at behandle alle påsketidens søn- og helligdage og udsætter pinsen til 3. trosartikel, kan det alligevel være formålstjenligt at holde sig denne helhedsanskuelse for øje, herunder at stille det spørgsmål, om nogle af disse aspekter spiller med allerede i påskedagenes prædikener. Eller sagt på en anden måde: er Jesu opstandelse for Dahl et enkelt, isoleret fænomen af større eller mindre betydning for den kristne tro, eller er den en central og integreret del af kirkens bekendelse?

Kun tre prædikener står til vores rådighed, idet L efter sin opsætning har en prædiken til 1. og en til 2. påskedag, mens 2. påskedag helt mangler i H. Også i L er der, som vi skal se, problemer med 2. påskedag, og desto større vægt hviler derfor på, hvordan Dahl kan få formidlet budskabet 1. påskedag.

Påskedag 1930

Prædikenen til Påskedag i L bærer overskriften „Vónin" (Håbet) og er ifølge manuskriptet holdt i Havnar kirke 1930 på færøsk. Det håndskrevne manuskript mangler en del verber og udfyldende småord, som i bogen er skrevet helt ud, men er ellers i det store og hele identisk med den trykte udgave. Teksten er den til dagen autoriserede perikope, Matt 28, 1-8: *Kvinderne ved graven.* Der er ikke noteret salmenumre på manuskriptet; men et til lejligheden trykt hæfte[3] afslører, at hele højmessegudstjenesten incl. salmesang er foregået på færøsk.

1 Dette kapitel er en bearbejdet udgave af min artikel *Færøsk påskeprædiken – en studie i Jacob Dahls forkyndelse,* Hansen 2001a, s. 189-205.

2 Høgsbro i Feveille 1944, s. 168.

3 Følgende salmer blev sunget: 1. „Vár Jesus upp er staðin" (Mikkjal á Ryggi), 2. „Sum vársól rísur yvir fold" (Grundtvig/ J. Dahl), 3. „Sum ígjøgnum sortar skýggja" (Kingo/ J. Dahl), 4. „Deyði! Hvar er nú broddur tín?" (Fr. Petersen), 5. „Kristus reis frá deyðum" (Middelalder/ J. Dahl). *Páskadag 1930 í Havnar kirkju,* Dahls bogsamling kasse 2. Hansen 1997.

Prædikenen er bygget op med en meget lang indledning (2 sider) efterfulgt af korpus i tre afsnit. Overskriften, *Håbet,* præsenteres og begrundes i prædikenens allerførste linjer, mens det, der så bliver prædikenens egentlige tema, først oplyses i begyndelsen af første hovedafsnit: At Jesu opstandelse bevirkede et omslag 1. i disciplenes liv, 2. i menneskeslægtens liv, 3. i vores liv.

Til indledning afsløres det da, at overskriften er fundet i den umiddelbart før prædikenen sungne Kingosalme, „Som den gyldne som frembryder," idet sidste linje i fjerde vers citeres som liturgisk rubrik: *Vónin mín tó við skal vara* (O, her er dog håb tilbage!). Med en kort parafrase af hele verset siges det, at vi er forvisset om, at dette håb skal vare ved, om vi end skal miste alt, gå gennem nød og trængsler, ja, „om vi selv går til mulde."[4] Det er nemlig påsken, der har givet os håbet.

Ved hjælp af enkle symboler og metaforer anslår indledningen en lys og glad tone, som kommer til at sætte sit præg på hele prædikenen. Dahl bruger gerne den natur, som tilhørerne kender, frem for alt vejret – der er utrolig tåget i mange prædikener! Men i dette tilfælde må man retfærdigvis fremdrage det gode vejr. Påsken er „... som en klar, frisk, ren forårsdag, når det spirer og gror, når livet fødes overalt, når nye gode forventninger vågner."[5] Den første dag i ugen fordrev alt nattens mørke, alle tunge og sorte skyer af tvivl og frygt og rædsel og vakte håbet til live. Jævnfør med, at solen også skinner i de fleste af de salmer, man har sunget denne dag, og at Dahl i sin oversættelse af „Som forårssolen morgenrød" har erstattet marken og lunden, skoven og kornet med den græsklædte fjeldside. Velkendte symboler giver med denne indledning prædikenen en fortrolig klang og skaber plastiske billeder: „Jesu opstandelse fra de døde er den grundvold, som den kristne kirke er bygget på... Derfor knejser kirketårnene over alt andet, op mod himlen, som bjergets tinde, som det stærke, tålmodige håb, der altid peger opad."[6]

Det er ikke tilfældigt, at kirketårnene her nævnes som et håndgribeligt tegn for det kristne håb, for indledningen afslører sig ved nærmere gennemlæsning som et ekklesiologisk bevis på selve Jesu opstandelse! Påsken, sejrens og lysets og livets højtid, er meget ældre end julen, forklares det; kirkefolket stod med

4 „...um vit sjálv fara til moldar." L s. 193. Verset lyder i Dahls oversættelse, SFK 198/4:
Liggi eg á syndavegum,
liggi eg á armóðsstrá,
liggi eg á sjúkalegum,
liggi eg í eymd og háð,
liggi eg sum lasafar,
ongan góðan eigi mær,
skal eg so til moldar fara,
vónin mín tó við skal vara.

5 „Tær eru sum ein klárur, frískur, reinur várdagur, tá ið tað sprettur og grør, tá ið lív birtist á øllum leiðum, tá ið nýggjar, góðar vónir vakna." L s. 193.

6 „Jesu uppreisn frá deyðum er grundin, sum hin kristna kirkjan er bygd á... Tí reisa kirkjutornini seg upp um alt annað, upp móti himli, sum fjallatindurin, sum hin sterka, tolna vónin, ið altíð peikar uppeftir." L s. 194.

det samme sammen og forenet om at fejre højtiden til minde om Jesu opstandelse. Kontrasten til Langfredag tydeliggøres ved at inddrage Jesu ord i Matt 26, 31 om den lille hjord, der blev spredt og skræmt bort, da hyrden blev taget og slået. Herrens opstandelse fra de døde samler første gang og i sandeste betydning en menighed her på jorden, den samler og stiller deres bange sind og fredløse hjerter. Uden denne opstandelse havde der heller ikke været noget kirkefolk. Forkyndelsen om den korsfæstede og opstandne Herre har derfor også været kirkens budskab til jøder og hedninger, til alle tider og steder: ikke svag og opgivende tale, men friske og livskraftige ord; ikke dødens, men livets budskab; ikke en død mand, men en levende Herre og Frelser, der giver nyt liv til alle, der kommer til ham og underkaster sig hans oprejsende kræfter. Det er det budskab, Jesu disciple af al magt arbejder for og med glæde vil ofre livet for.

Der har ikke til nu været nogen relation til evangelieteksten, og det kommer der heller ikke i resten af prædikenen; hverken kvinderne eller vagtposterne, engelen eller stenen nævnes. De tre hovedafsnit refererer alle på et eller andet tidspunkt og mere eller mindre udførligt til en helt anden tekst, som derfor må kaldes den egentlige prædikentekst, 1 Pet 1, 3-4 – begyndelsen til påskedagens epistel.

Temaet introduceres ved 1. hovedafsnits begyndelse: „Vi forstår særdeles vel, at Jesu opstandelse måtte få denne store, afgørende betydning. Denne begivenhed trækker en grænse mellem et *før* og et *efter.* Før Jesu opstandelse er der død, mørke, frygt, fortvivlelse; efter Jesu opstandelse er der liv, lys, fortrøstning, håb... Der skete et omslag i disciplenes liv."[7]

Dette afsnit kan tjene til at illustrere, hvor gennemarbejdede og -komponerede Dahls prædikener er. En påskeprædiken som denne, der i postillen fylder 8 sider på i alt 207 linjer, har ikke færre end 65 punkter og underpunkter. Afsnit II A fremtræder i manuskriptet i følgende udformning:

A. Et omslag i disciplenes liv
  a. Der skete en forvandling, der varede til deres sidste stund
    1. Tiden før kan karakteriseres med ordet: fortvivlelse
    2. De lyse syner var afløst af den mørke nat
  b. Emmausvandrerne havde håbet, men gjorde det ikke mere
  c. Men så mødte de den opstandne og blev forvandlet
    1. Derefter gik de om kap med dette budskab
    2. En af dem, måske den mest fortvivlede, synger senere sin sang: 1 Pet 1, 3
    3. Denne store forvandling kan kun fattes, hvis Jesus er virkeligt opstanden.

7 L s. 195, min oversættelse.

For det andet er der ved Jesu opstandelse sket et omslag i hele menneskehistorien og i menneskeslægtens liv. Menneskenes vilkår er overalt de samme: der er grave i alle lande, døden besøger hvert eneste hus på jorden, sorgen bliver alles gæst. Alle vegne går et suk gennem menneskeslægten, fordi den faldt fra livets Gud og lysets Fader. Men mennesket var skabt til Gud og bestemt til evigt liv i ham, og syndefaldet har ikke kunnet udslette længselen efter ham. Hvor meget man så forsøger at skjule sin længsel, er der dog ingen magt så stærk i verden som gudstro, religion. Alle vegne finder man disse drømme, fornemmelser, spørgsmål, om der ikke er noget, der når ud over graven. Verden er dog uden håb, så længe den er uden Gud, uden Jesus, uden Påske. Men så lød den sang, der aldrig var hørt før i denne verden, håbets lovsang – af Dahl formuleret som en kombination af 1 Pet 1, 3; 1 Kor 15, 55[8] og 57. Flere og flere sang med, og så længe verden står, skal den ikke forstumme igen. Salmesangen er nemlig, som det siges med et retorisk spørgsmål, kristendommens privilegium.[9] Jordelivet slider man sig igennem med nød og sorg og savn, det er ufuldkomment og ender for alle med døden. Men over denne verden er der en evig verden, en Gud, der har menneskelivet i sin hånd, et evigt liv, som han tilbyder alle, der vil tage imod det, et livets land, hvor uforgængelighed, fuldkommenhed, fred og salighed holder til. Det giver det korte jordeliv indhold og værdi, betydning og mål. Livet under håbets fortegn beskrives ved 2. hovedafsnits slutning som *arven,* 1 Pet 1, 4. Hvis ikke håbløsheden som en kvælende tåge skal lægge sig over os, må Jesu navn lyse over os, opstandelseskraften virke i os og opstandelsestroen leve i os.

For det tredje må Jesu opstandelse også være et omslag i vores liv, det levende håb må være dit og mit. Lidt spekulativt nævnes den indvending, at man nok kan forstå, at han, der var renheden og sandheden og det liv, der ikke kunne dø, måtte opstå, men ikke, hvad det skulle gavne os syndige og urene mennesker, dødsmærkede fra første stund. Men Dahl gør opmærksom på, at det ifølge alle evangelier var den korsfæstede, der stod op af døde. Vi er her ved evangeliets kerne, således som vi flere gange har mødt den hos Dahl:

> Opstandelsen er beviset på, at hans korsdød førte til sejr, seglet på, at hans offer er antaget.
>
> Den korsfæstede, ved vi, det er ham, der levede og døde ikke for sin egen skyld, men for vores skyld og gjorde vores sag til sin.

8 „Deyði, hvar er broddur tín? Helviti, hvar er sigur tín?" Citatet er ikke „efter bogen", men er påvirket af Fr. Petersens salme, „Deyði, hvar er nú broddur tín?/ Helviti, hvar er tín sigur?" SFK nr 195/1.

9 Manuskriptets formulering: „Ved I, hvorfor kristendommen er den eneste religion i verden, der har salmer og lovsange og får mennesker til at synge af fuldt hjerte med glæde og tak? Det er, fordi kristendommen ejer denne lovsang om et levende håb." – er i den trykte version noget neddæmpet. L s. 197. I prædikenen til Marie bebudelse, L s. 170 hedder det, at det højeste, de gudløse kan hæve sig til, er resignation, „… Men resignation er ikke det samme som lovsang." Mine oversættelser.

> Den korsfæstede, det er ham, der havde en kærlighed, som er større og stærkere end synden og døden, tog det bort, der skilte os fra Gud, betalte vores synd, forsonede os med Gud og lod os mærke, at Gud elsker os som sine børn.
>
> Det er den korsfæstede, der stod op af døde. Han havde os med sig, da han gav sig i døden, for at han også skulle have os med sig, når han stod op til liv. Han tager enhver, der kommer til ham og tror på ham, ind i det liv, som han selv lever, og giver ham del med sig, ham der siger: Jeg lever, og I skal leve.[10]

Det var altså for os, Jesus opstod. Den, der tror på ham, har allerede her evigt liv, det evige livs kræfter virker i ham, han er genfødt til et levende håb. Det noksom omtalte omskifte får her en vis etisk drejning med skjulte allusioner til Rom 6: Vi skal ikke give efter for synd og mismod, men som dagens børn lade håb og glæde, taknemmelighed og hellighed kendetegne vores liv. Ved at bringe et citat fra Fil 3, 20-21 lader Dahl dette kristologiske afsnit, og dermed prædikenen, klinge ud med Jesu genkomst og legemets forvandling fra fornedrelse til herlighed.

Der er en tydelig bevægelse – en centrifugal kraft kunne man sige – i denne prædiken. Efter at Dahl havde fundet sit tema, har vi set, hvordan han for hvert afsnit søgte stadig nærmere sin tilhører. Han begyndte med opstandelsens betydning for disciplene, der på den ene side var kendt og fortroligt stof, fordi det hører med til den bibelske historie, og på den anden side så nær på begivenhederne og så langt fra vores tid, vi kan komme. Det midterste afsnit udvidede sig universelt, idet hele verden inddroges som skabt af Gud og med længsel efter Gud, men indeholdt samtidig en overgang i tid helt op til „vores" dage. I det sidste afsnit var man utvetydigt hjemme i sin egen kirke, hvor Frelseren i evangeliets forkyndelse blev nærværende, og hans gave – det evige liv – i troen tilegnedes for at leves allerede nu.

Dahls prædiken udviser visse lighedspunkter med Olfert Ricards prædiken „Paaskesejren," der ligeledes er holdt en Påskedag over Matt 28, 1-8 og ligeledes forholder sig fuldstændig frit til teksten (men i stedet knytter til ved evangeliet til 2. påskedag, 2. tekstrække: Joh 20, 1-8). Den færøske prædiken er for selvstændig til, at man kan kalde den et plagiat, men Dahl kan næppe have skrevet den uden at have læst Ricards prædiken og ladet sig inspirere af den. Lad os bare nævne nogle få punkter:

1. Indledningens kontekstuelle kombination af påske og forår. Dahl er nu forholdsvis afdæmpet i sin skildring af den klare, færøske forårsdag, mens Ricard foruden at skabe kontakt til tilhørerne skal bruge sit naturbillede til at udvikle prædikenens tema, *Påskesolens sejr:*

10 L s. 199, min oversættelse.

> Folk er saa glade, fordi det er ved at blive Foraar. Der er ogsaa noget hjertebefriende over Vaarens Vidunder. Den store Sejr, som Lyset og Livet har vundet derude over Vinterens Mørke og Kulde, føles ogsaa som en Foryngelse inde i Menneskesjælen. Og saa er Sejren vundet saa tyst og stille, uden Bulder og Blodsudgydelse. Fjenden var flygtet, da Krokus og Erantishærene med lynende Sværd i Tusindvis brød igennem Jordskorpen, og Lærkerne ringede Paaskesejren ind i Luftens Rige.[11]

2. Opstandelsens forvandlingsunder, f. eks. i beskrivelsen af Jesu disciple: „Rygtet sætter allerede Fart i Peter og Johannes, saa de løber omkap til Graven; men siden løber de omkap ud i Verden for at naa længst ud med det glade Budskab."[12]

3. Bevægelsen gennem prædikenen: opstandelsens indflydelse på Jesu disciple, hele menneskeheden og på os i dag. Ricard skildrer den som påskesolens sejr i Jesu venners hjerte, i verden og i dit hjerte.

4. Og i tilknytning hertil den stærkt psykologiske og empiriske udlægning, som findes på næsten hver side af Dahls prædiken: tvivl, frygt, rædsel/glæde, tak, håb; død, mørke, frygt, fortvivlelse/ liv, lys, fortrøstning, håb. Ricard kalder det „Dette sjælelige Opstandelses-Under… Og det er intet mindre end en Under, en Oplevelse, vi behøve." At det må ske, er også formålet med hans prædiken:

> Saadanne levende Kristne [som Maria Magdalene] findes jo endnu. De siger det samme: Jeg har sét Herren! Jeg har erfaret, at Jesus lever og giver mig Sejr over Synden og Lys i Tvivlen og Trøst i Sorgen. Den kristne Menigheds Existens er jo et stort Bevis paa Herrens Opstandelse. Naar du da beder Længslens Bøn og færdes med levende Kristne, da vil Herren en dag nævne dig ved Navn, som han sagde: Maria! saa det klang helt ind i hendes Sjæl – du vil erfare, at Gud taler til din Sjæl… Saaledes er det ogsaa, naar Paaskesolen sejrer i en Sjæl. Det er gaadefuldt og underfuldt, men usvigelig visst.[13]

Lyse, glade toner og positive ord sætter sit præg på denne prædiken. Forkyndelsen finder sted Påskedag i den kristne menighed, der sammen med apostlene og den ganske kristenhed i sig selv er et empirisk bevis på Jesu opstandelse. På trods af manglende appel og profetisk budskab vil man nok være tilbøjelig til at betegne prædikenen „Vónin" sum kerygmatisk, idet den indeholder det meste af, hvad man i øvrigt ville forvente af denne prædikentype: fortrolighed og dialog mellem præst og menighed, koncentration om Skriftens vidnesbyrd, den kristne tros skelsættende betydning, Jesus-nærværet. Dahl indledte sin

11 Ricard 1915a, s. 204.
12 Ricard 1915a, s. 207, jvnf. L s. 195.
13 Ricard 1915a, s. 210f.

prædiken med at citere Kingo, passionshistoriens og påskens store danske – og på Færøerne i særlig grad afholdte – salmedigter. Kingos salme „Som den gyldne sol frembryder," der blev sunget ved gudstjenesten, har med sine stikord *sol og lys, håb og liv* været en fin optakt til dagens forkyndelse. Jacob Dahl har Påskedag 1930 holdt en festprædiken, en højtidsprædiken.

Påskedag 1927

Prædikenen til Påskedag efterfølges i L af prædikenen „Hin tóma grøvin" (Den tomme grav), der angiveligt er til 2. påskedag. Teksten er da også Joh 21, 1-18, den autoriserede perikope til 2. påskedag, 2. tekstrække. Men prædikenen giver ikke indtryk af at være bundet til denne tekst, ja, manuskriptet afslører, at den oprindelig er holdt på dansk i Havnar kirke Påskedag 1927 over 1. tekstrækkes evangelium, Mark 16, 1-7. Markusteksten, versene 1-6, citeres et stykke inde i manuskriptet med tilføjelsen „(Evgl.)", men får i bogen disse ord med på vejen: „Således lyder den ældste beretning, vi har om det, der skete Påskemorgen."[14] Bogens tekst følger manuskriptet, når det hedder, at også vi samles til gudstjeneste med lovsang i vores mund og tak i vores hjerte, men udelader, at det sker „en Paaskemorgen i Herrens hus."

Hvorfor disse redaktionelle ændringer? Det har været forfatterens opgave at levere en prædiken til 2. påskedag, der kunne tjene til at læse op under degnegudstjenesten, men i øvrigt også, hvor folk ellers kunne formodes at læse i postillen, ved hjemmets husandagt eller ombord på et fiskefartøj fjernt fra de hjemlige øer. Forfatterens dilemma synes at have været, at han ikke har haft nogen prædiken til 2. påskedag, der kunne opfylde kravene til en sådan læseprædiken. Løsningen finder han i en påskeprædiken, der i sin tematiske opbygning på den ene side er helt uafhængig af prædikenteksten, og på den anden side vidt og bredt refererer og citerer alle de to påskedages fire evangelier.

De tre hovedafsnit følger overskrift og tema, idet de alle behandler *graven:* 1. En åben grav, 2. Jesu grav blev tom, 3. Vores grave [skal blive] tomme. Sagligt set behandles dog to forskellige emner i 2. afsnit, og derfor er afsnittet også i postillen delt i to – vi vil her tillade os at kalde dem 2a og 2b.

Der er ikke noget exordium; men første afsnit, der taler om en *åben* grav (i modsætning til de to andre afsnits *tomme* grave), er i karakter så anderledes, at det bedst kan betegnes som en sjælesørgerisk indledning til, hvad der viser sig at være en hel bibeltime. Det spørgsmål, Dahl har følt sig kaldet til at behandle, er nemlig døden og de dødes (kødets) opstandelse – ikke som et dogmatisk, teoretisk spørgsmål, men som et basalt, fællesmenneskeligt problem. Vi har alle stået ved en åben grav, og ved, hvad det betyder: et menneskeliv er afslut-

14 L s. 203, min oversættelse.

tet, et legeme skal begraves, hensmuldre, blive glemt. Denne endelige skilsmisse mellem mennesker er tung og bitter, inderlige bånd rives sønder, så meget forblev uopfyldt, og nu er det for sent. Ja, vi skal selv dø, forlade alt, der var os kært. Men gennem al skabningen går der et suk, en længsel efter livets bestående, efter evigt liv.

Sammenholder man det oprindelige manuskript med postillens færøske oversættelse, falder det i øjnene, at det er nøjagtig det samme, generelle problem, N. F. S. Grundtvig opridser i første vers af sin begravelsessalme „Her mødes alle veje." J. Dahl har oversat den til færøsk, ifølge salmebogens oplysninger i 1935, året efter postillens udgivelse. Men det er dog et spørgsmål, hvad der er oversat først, prædikenen eller salmen. En gensidig afhængighed lader sig let påvise:[15]

Her mødes alle veje	Her møtast *allir vegir*
på gravens bratte rand,	brátt *gravarbakka* á;
her er vort sidste leje	her reiðast síðstu beðir
i skyggers mørke land,	i myrku skuggavrá;
her synker alle hænder,	her følna gleðiblómur,
her visner hver en krans,	her hvørvur dýrd á fold,
her samles muldets frænder,	her tagnar heimsins rómur,
her falmer støvets glans!	her alt fer undir mold.

I den færøske udgave af prædikenen hedder det: „Við hesa inngongd, á *gravarbakkanum,* koma *allir vegir* her á jarðarríki saman."[16] Det færøske udtryk *á gravarbakkanum* anvendt om kirkegården er en tilføjelse. På samme måde føjes der i oversættelsen til sætningen „Den aabne Grav tilkastes" et færøsk billede *„og leiðið verður tyrvt"*: Muldlaget er så sparsomt i mangen en færøsk kirkegård, at kisten slet ikke kommer de tre alen ned, men jorden fyldes ovenpå, og graven dækkes med græstørv som en tue. Endnu en sproglig ændring er værd at bemærke. Dahl bruger konsekvent 1. person flertal gennem hele prædikenen, og mod slutningen må selv Paulus underordne sig, idet også Rom 8, 11 i den trykte version gengives i vi-form.

Det første afsnits følelsesmættede sprog med de gode færøske illustrationer afløses i andet og tredje afsnit af et bibelsk berettende sprog; der argumenteres logisk og stringent; kritiske spørgsmål tages op og besvares eller afvises med henvisning til, hvad Skriften siger. Sproget er, med de mange gentagelser og de korte sætninger, umiskendeligt Dahls eget, men der bliver ikke plads til de store udfoldelser, heller ikke på det pædagogiske plan. Det skyldes bibelbrugen. Selv om vi trækker første afsnit, der ikke indeholder noget specifikt kristent, fra, viser en optælling, at omkring en tredjedel af den samlede prædiken består af referater og citater af nytestamentlige tekster: alle evangeliernes påskeberetninger og dertil Joh 3,16; 5, 28f; 10,28; 14, 19; ApG 2, 22ff; Rom 6, 23; 8, 11; 1 Kor 15, 3-9; Fil 3, 20f; 1 Pet 1,3.

15 Dansk tekst KH 452/1, færøsk tekst SFK 448/1.
16 L s. 202, mine fremhævelser.

Selv om en Grundtvig-salme er blevet brugt som afsæt, følger Dahl ikke salmen i det videre forløb. Hvor Grundtvig i v. 2 henviser de sørgende til ham, „... til hvem alt spæde/ vi bares i vor dåb," spiller dåben ingen rolle i Dahls argumentationsrække. Ganske vist begynder også prædikenens 2. afsnit med et citat af 1 Pet 1, 3 – den lovprisning, der ifølge ritualet lyder ved dåbens begyndelse – men ikke som et dåbens ord, men „den gamle kristne Sejerssang og Livshymne fra de ældste Tider." I afsnit 2a gennemgås i øvrigt påskedagenes fire evangelietekster, der alle har det til fælles, at de ved at skildre den tomme grav og øjenvidnernes reaktion bliver en bekræftelse af Jesu virkelige og legemlige opstandelse. Det var ikke indbildning, men kom aldeles uventet og overraskende for disciplene, langsomt og ligesom nødtvungent kom de til tro.

Afsnit 2b er prædikenens aktuelle højdepunkt. Dahl behandler her den vantro, tvivl og modstand, som Jesu opstandelse blev mødt med af hans fjender dengang og i grunden også i dag – herunder spørgsmålet, om det ikke kun var Jesu ånd, der viste sig for disciplene. I det øjeblik, denne modstand afvises ved en henvisning til de to centrale bibelsteder 1 Kor 15, 3-9 og ApG 2, 22, røber Dahl en afhængighed af Klaveness, for han betjener sig af samme skriftbevis ved sin gendrivelse i en prædiken til 1. s. e. påske „Er Jesus virkelig opstanden?"[17] De to prædikanter følges ad for en stund, men så skilles vejene igen, for Dahl formoder, at hans menighed har nok i det bibelske vidnesbyrd og kirkens fælles tro, mens Klaveness føler, at der må mere til. Færingen er vel på dette sted erfaringsteolog og nordmanden vurderingsteolog. Klaveness hverken har et videnskabeligt bevis på opstandelsen eller ser nogen nytte deri. Selv om forstanden er nødt til at anse noget for sandt og virkeligt, er det ikke givet, at hjertet omfatter det med tillid og fortrøstning. Kun det, hjertet omfatter med hele sin inderlige, glade tillid, har livsværdi for os, kun det tror vi på. Den enkelte kommer derfor kun til at tro på Jesu opstandelse, ved at der finder et møde sted mellem Jesus og hans inderste og dybeste. Først må trangen til Guds kærlighed vågne, blusse op og blive så stærk, at den *må* slukkes, og derefter kan beviset findes. Dahl mener på sin side, at vidnesbyrdet om Jesu opstandelse er den grund, hvorpå vi bygger vores tro på livets sejr over synd og død, vores fulde forvisning om frelse, vores håb om Himmerigs salighed. Han glæder sig over sammen med sin påskefejrende menighed at kunne synge med på kirkens jubelsang:

17 Klaveness 1915, s. 195-204.

Klaveness s. 204:

Kom saa paaskemorgen til graven i Josefs have. Du finder ingen engler der; men du finder en utallig menneskeskare; du finder Jesu apostler og hans øvrige venner og veninder; du finder urmenigheten i Jerusalem og de andre menigheter apostlene stiftet; du finder alle de følgende tiders menighet utover hele jorden indtil den dag i dag. Alle staar de samlet om den aapne grav; alle roper de til dig: Jesus av Nasaret, han som døde paa Golgatas kors, han er virkelig opstanden.

Lyt til det budskap. La det faa senke sig ned i dit trængende, hungrende, tørstende hjerte. Lyt saa længe og opmærksomt til det at det faar tid til rigtig at forklare sig for dig, og det gaar op for dig hvad det indeholder. Da haaber jeg det gaar dig som det er gaat tusener: det du hungrer og tørster efter – her har du det! her er det! En opstanden Jesus, en frelser som seiret over synden og døden, seiret saa det kunde sees og kjendes – jo, Gud er kjærlighet, han elsker os trods vore synder, han elsker ogsaa mig.

Dette er beviset for, at Jesus virkelig er opstanden.

Dahls danske manuskript, tilføjelser i [] jvnf. L s. 206f:

Hele Kristenheden staar samlet om Jesu aabne Grav, først hans Disciple, Venner og Veninder, dernæst den første kristne Menighed i Jerusalem, dernæst alle de kristne Menigheder, som siden ere komne til ned igennem Tiderne og udover den hele Jord [række efter række, slægt efter slægt]. Fra denne Sky af Vidner lyder det: Jesus af Nazareth, den korsfæstede, er virkelig opstanden.

Ogsaa vi [i vores slægt], som atter har den Glæde at fejre Paaske, stiller os ind i [denne store] Skare ved Jesu aabne Grav, [vi] lytter til det gamle herlige, glædelige Budskab: Han er opstanden. Og [vi] istemmer Livets gamle Sejerssang: lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader.

I 3. afsnit, der ligesom 1. afsnit er selvstændigt i forhold til Klaveness, siges det endelig med rene ord, at det er 3. trosartikels ord om kødets opstandelse, der er på dagsordenen. Vores grave skal blive tomme, hedder det med et efterfølgende citat af Joh 5, 28f. Dette led har fra første stund hørt med til den kristne trosbekendelse. Er „kødets opstandelse" nødvendig, er det ikke nok, at „ånden" lever? Vi ved ikke, hvad der er nok, svarer Dahl og henviser til, at mennesket ikke kun består af „sjæl og ånd", men også af „legeme". Det er ikke sagt, at vi skal blive „ånder" eller „engle", men frelste mennesker. Og i øvrigt bør vi, som det til sidst illustreres med Rom 8, 11 og Fil 3, 20-21, overlade dette til den levende Gud, hans almagt og kærlighed.

Det er usædvanligt at se en så moderne prædiken i Dahls postiller. Den er klart induktivt disponeret og begynder ikke med dogmatikkens udsagn, men med den erfaring af dødens bitre realitet og de spørgsmål, vi alle har stillet os selv om det, at vi også skal dø. Efter den følelsesladede indledning følger den lange, bibelske udredning om Jesu legemlige opstandelse som kirkens grundvold og samlingspunkt. Problemet, der er blevet rejst i indledningen, finder

først sin løsning i prædikenens afsluttende del, hvor trosbekendelsens led om „legemets opstandelse"[18] nævnes, samtidig med at liberalteologien spøger i den konsekvente afvisning af den legemlige opstandelses hvorfor og hvordan. Prædikenen Påskedag 1927 åbner smukt sjælesørgerisk op, men udvikler sig i stærkt belærende retning, der ikke lader modstandere eller tvivlende få et ben til jorden. De utroligt mange skrifthenvisninger tyder på, at Bibelens autoritet sammen med kirkens lære og praksis har været så indiskutabel for Dahls tilhørere, at han ikke som Klaveness har haft behov for at stille med en subjektiv værdidom som bevis på Jesu opstandelse og grundlag for troen på kødets opstandelse. Hans prædiken hører hjemme i den gudstjenestefejrende menighed, selv om den liturgiske sammenhæng ikke strækker ud over tekstlæsning og salmesang. Sakramenterne, som kunne have genoprettet den sjælesørgeriske slagside, er der ikke blevet plads til i denne udførlige undervisning. Nærmest kommer prædikanten på sine tilhørere i det ekklesiologiske stykke sidst i afsnit 2b. Dér kommer kirkens store fællesskab aktuelt til syne, dér gentages vidnesbyrdet om den korsfæstedes opstandelse, dér synges der lovsang.

Påskebudskabet, 2. tekstrække

Den tredje og sidste påskeprædiken bærer slet og ret overskriften „Páskaboðskapurin" (Påskebudskabet), og er trykt i H. Da det ikke er lykkedes at finde noget manuskript, og da overskriften virker underligt intetsigende for en tematisk prædiken, er det en nærliggende tanke, at vi her står over for en prædiken, der er skrevet direkte med henblik på bogen. I så fald er den sikkert blevet til på et sent tidspunkt og kan læses som et meget personligt vidnesbyrd om de erfaringer, forfatteren har gjort i sit eget, private liv og i sin gerning som præst på samme sted i mere end 25 år. I sin måske sidste påskeprædiken sætter han sig for at trøste sine kommende læsere og dem, der skal samles i kirkerne for at høre denne prædiken læst op, med den trøst, som han selv er blevet trøstet med.

Prædikenteksten er den sædvanlige perikope til Påskedag efter 2. tekstrække, Matt 28, 1-8. Exordiet tager dog sit udgangspunkt i det foregående kapitels vers 57-61, idet det kort genfortælles, hvordan Jesus efter sin død blev lagt i Josef af Arimatæas grav, og en stor sten blev væltet for graven. Denne sten bliver prædikenens gennemgående tema.

Korpus falder i to dele, der igen naturligt kan deles op i flere underpunkter:

18 Der står „uppreisn likamsins" i den færøske oversættelse af Apostolicum, men Dahl siger også „Legemets Opstandelse" i det danske manuskript.

I. Sorgen
a. Kvindernes sorg
b. Fjendernes utryghed
c. Vores sorg
d. Verdens vantro og spot

II. Trøsten
a. Sl 2, 1-6 (overgangsled)
b. Jesu opstandelse
c. Engelens trøsteord til kvinderne
d. Trøstens ord til os
e. Judæa og Galilæa

Formodningen om, at denne prædiken er et sent skriftligt produkt, underbygges af den sproglige form. Sætningerne er generelt længere, end vi tidligere har set, hovedsætninger følges af bisætninger i stribevis, syntaksen er i flere tilfælde uklar, for ikke at sige rodet. Som det fremgår af dispositionen, arbejdes der også her dualistisk, idet scenen veksler mellem Jesu venner og modstandere, dengang og nu. De sørgende beskrives med ord, der tilhører omsorgskategorien: sorgtunge dage, kærlige og trofaste kvinder, hæge om gode og lyse minder, sorg, savn og tomhed. Fjenderne skildres i negative vendinger: utryghed, nervøsitet, de der har magt og ret, de store og kloge, verdens spot og vantro og fjendskab. Engelens tale dengang til kvinderne og til os i dag er venlig, stilfærdig, hjertelig, inderlig.

Denne stærke kontrast har naturligvis også en pædagogisk funktion. Den vækker sympati og antipati hos læserne, således at prædikenens forskellige grupper rigtig træder i relief, og der ikke hersker nogen tvivl om, hvor prædikanten placerer sin empati. Den store sten, Jesu venner har lagt for graven, til overflod forstærket med fjendernes vagtposter og magthavernes segl, bliver et symbol på alt det, der er *overstået*, og dermed også et billedligt udtryk for de følelser, der knytter sig hertil. Bogstavelig talt skilte stenen kvinderne fra deres Herre og Mester og forhindrede dem i at vise ham den sidste ære. Men samtidig fortæller den dem, at alt nu er overstået, der er ikke mere at vente og håbe på. Også vi har selv i sorg og savn og tomhed erfaret, hvor stor denne sten er, og forstår, at alle kvindernes tanker og bekymringer og følelser samler sig i denne sten. Den er det store endeligt, den store skilsmisse, den store gåde, det på én gang så ufattelige og uomtvistelige: at det er overstået for altid. Stenens budskab beskrives som stenhårdt og stenkoldt, ja, nu mobiliseres alle sanser:

> Har vi selv våget over én, som lå til at dø, så har vi set, hvordan døden får alt til at holde op og gå i stå. Livskraften svinder hen lidt efter lidt, vejrtrækningen formindskes, stilner og udmattes, hjertet slår svagere og svagere, til det standser helt, øjet brister, og alle disse sikre og usvigelige mærker og tegn på, at det er døden, kommer: dødsstilhed, dødskulde, dødsstivhed, liglugt, forrådnelse og undergang.[19]

Der er ingen tvivl om, at Dahl havde meget personlige erfaringer med hensyn til det at miste.[20] Især synes tabet af den 3 måneder gamle søn Regin helt tilbage i 1911 at have efterladt et dybt ar i hans faderhjerte.[21] I beskrivelsen af, hvad det vil sige at være i nød, har han i prædikenmanuskriptet til 14. s. e. trin. 1915 indføjet sætningen „du sad måske en lang Nat ved dit Barns Dødsleje".[22] Hvad er formålet med denne åbenhjertige skildring fra intim-sfæren? Idet prædikanten beskriver sin egen sorg, får han også dem i tale, der som han har erfaret „dødens faste og stærke og ubønhørlige vagt." Hans tale bliver ægte og troværdig.

Prædikenen lægger sig nærmere op ad evangelieteksten end de to andre påskeprædikener. Selv om Dahl i exordiet må helt ud i konteksten for at hente sit tema, genfindes stenen jo også i opstandelsesberetningen. Og skønt han ikke går slavisk frem vers for vers, genfortælles teksten dog i to tempi med efterfølgende applikation, i første hoveddel om kvinderne på vej til graven og i anden hoveddel om engelen, der vælter stenen fra og taler trøstens ord til kvinderne. I prædikenens afslutning fremdrages også ordet Galilæa. Mens Judæa allegorisk bruges som betegnelse for det, der mødte Jesus: hån og spot, forfølgelse og lidelse, korsfæstelse og død, får Galilæa lov til at betegne det sted, hvor han går i forvejen for os til livet, saligheden, fællesskabet efter adskillelsen, den fælles glæde efter sorgen, „det himmelske Galilæa, hvor vi skal se Jesus."[23]

Dahl har med denne påskeprædiken haft som formål at forkynde den sande trøst. Ikke som modsætning til den falske trøst, for en sådan findes end ikke.

19 „Hava vit sitið uppi yvir onkrum, sum hevur ligið til at doyggja, tá hava vit sæð, hvussu deyðin fær alt at halda uppat og steðga. Lívsmegin fjarar burtur við og við, andadrátturin minkar og stilnar og maktast burtur, og hjartað slær spakuligari og spakuligari, til tað steðgar, eygað brestur, og øll hesi sikru og ósvikaligu merki og tekin um, at tað er deyðin, koma: deyðatøgnin, deyðakuldin, deyðastívnaðurin, líkdampur, rot og undirgangur." H s. 223f. Dahl kan være ubehageligt realistisk, på grænsen til det stødende, når han er i det hjørne. I en fasteprædiken i Havnar kirke har han givet dem, der holder vagt over os selv, når vi er døde, de navne, der på den autoriserede dødsattest kaldes sikre dødstegn: brustne øjne, dødsstivhed og -kulde, ligpletter, liglugt, forrådnelse og forrådnelseslugt! Dahl 1942b, s. 170. Klinisk sprog af den karakter hører ikke hjemme på en prædikestol.

20 Denne prædiken har en så gennemført ægte karakter, at man ikke kan nøjes med at henvise til, at Klaveness kan begynde en påskeprædiken „... ved en af dine kjæres dødsleie. Øinene brister. Den sidste rallen dør hen. Den sidste trækning blir gjort. Trækkene stivner. Dødens livløse blekhet breder sig utover dem. Nu er han borte fra dig." Klaveness 1915, s. 182.

21 Detaljerne om sønnen med navns nævnelse hver gang er det eneste, Dahl har noteret i sin almanak for 1911: født den 8. aug., døbt den 19. sept., opereret (første gang) den 20. og (anden gang) den 26. sept., død søndag den 5. nov. kl. 2½ eftermiddag, begravet den 9. nov. Almanakki 1911, E. 296, 7.

22 Prædikenen er trykt i L, citatet står i færøsk oversættelse på s. 370. Den samme sætning bruges igen så sent som i 1939 i en prædiken 24. s. e. trin. (Jairus' datter) til at udtrykke menneskets dybeste nød. H s. 465.

23 H s. 228, min oversættelse.

Verden kan kun tilbyde vantro, ufred, spot og fjendskab. Hvis mennesker ikke leder efter Jesus, når døden kommer til dem med sine spørgsmål og gåder, og de leder mellem grave, da finder de ingen sand og virkelig trøst, uanset hvad de ellers søger at trøste sit hjerte med. Og hvor findes da den sande trøst? I dette øjeblik bliver Dahl dybt personlig, han henvender sig direkte til den sørgende med den sjældne tiltaleform *du:*

> Hvis du leder efter Jesus i din søgen, i din sorg og savn og rådvildhed, hvis du leder efter Jesus, den korsfæstede, som gav sit liv for at frelse dig fra synd og viste dig Guds hjertelag og hans faderkærlighed, så finder du også påskens glade budskab: Han er opstanden. Og du kan i Jesu navn sammen med hele Guds kirkefolk og for din egen del sige: Jeg tror på syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv.[24]

Mod slutningen vender Dahl pludselig op og ned på det hele. Ordet *overstået,* der gennem hele prædikenen har været knyttet til den store sten, får nu positiv værdi. Døden sætter sit mærke, og på det skriver den: overstået, færdigt, afsluttet. Det må vi ikke glemme, men af hjertet takke Gud for, at der er noget, som af hans nåde og miskundhed er overstået: „At det bliver overstået med synden, nøden, kampen, lidelsen, verdens kummer og smerte og sorg og tunge bedrøvelse."[25] Og derefter følger det, der aldrig bliver overstået, det himmelske Galilæa. Påskens budskab sammenfattes med noget, der ligner en aforisme: Hvis vi leder efter den korsfæstede Jesus, skal vi møde den opstandne Jesus og have liv med ham. Et liv, der dog først fuldkommes i himlen. Derfor ender prædikenen med et færøsk billede, nyt og uventet i sammenhængen: „Og en gang, før eller senere, når vi her har roet over vores fjord, skal vi lande i livets land."[26]

Det er nok alt andet end tilfældigt, at det netop er kvinderne i påskeevangeliet, der her fungerer som identifikationsmodel, mens mændene er „borte, spredt i alle retninger." I det samfund, Dahls forkyndelse er møntet på, har det været kvindernes lod at tage omsorg, for dem har det været legitimt at vise følelser, og netop derfor er de mere lydhøre for trøstens ord. Med sit ærlige vidnesbyrd om egne følelser viser prædikanten, at alle har lov til at sørge, men også, at alle må lære „af hine kvinder" hvis de skal få hjælp. Han viger i denne parakletiske prædiken ikke uden om døden, men sætter ord på alt det, den betyder. Prædikenen bliver en proces, hvorigennem prædikanten selv når frem

24 H s. 227, min oversættelse. Den sidste sætning er et direkte citat fra Apostolicum i færøsk udformning: „Eg trúgvi á fyrigeving syndanna, uppreisn likamsins og lív um aldur og allar ævir."
25 „At yvirstaðið verður við syndini, við neyðini, við stríðinum, við líðingini, við heimsins sáru súr og sorg og tunga móði." H s. 228. Læg mærke til rytmen og allitterationerne!
26 „Og eina ferð, fyrr ella seinni, tá ið okkara fjørður her er rógvin, skulu vit *lenda í lívsins landi.*" H s. 228.

Sørgende kvinder. I det færøske samfund har det været kvinderens lod både at tage omsorg og at give følelserne udtryk. Kvinderne på vej til graven fungerer derfor som idintifikationsmodel i Dahls påskeprædiken. Billedet Savn *indgår i den motivkreds om død og begravelse, som kunstneren Samuel Joensen-Mikines beskæftigede sig med i 1930-erne.* Linoleumssnit, S. J.-Mikines.

til at forlige sig med det uundgåelige, ja, i påskebudskabet finder han trøst for dette liv og håb om det kommende.

Sammenfatning

Med de tre påskeprædikener, Dahl selv har valgt at offentliggøre i sine postiller, har vi set ham udfolde påskens budskab i en kerygmatisk, en didaktisk og en parakletisk prædiken. Eller sagt med hans egne formuleringer om menneskets forskelligartede behov:[27] vi har Påskedag været i lovsangens helligdom, kirkens universelle fællesskab, trøstens hvilested. Der kan slet ikke sættes spørgsmålstegn ved Dahls opstandelsestro, dertil vidner lovsangen og den åbne grav alt for klart om, at Jesus er virkeligt opstanden. Som han opstod, skal også vi opstå i uforkrænkelighed og herlighed.

Jesu opstandelse anskues ikke som et isoleret og perifert element, hvis tilslutning er uden større betydning for den kristne tro. Tværtimod kaldes Jesus gang på gang den korsfæstede og opstandne, ham, der frelser fra både synd og død. Og spørger vi efter trosbekendelsens ord, opdager vi, at vi allerede befinder os i 3. trosartikel. Helligånden nævnes ganske vist slet ikke, men det gør til gengæld *den hellige, almindelige kirke, de helliges samfund,* som må regne opstandelsesbudskabet for sit tilblivelsesord og sit samlingspunkt. I troen på den korsfæstede og opstandne bliver det muligt at bekende troen på *syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv.*

Ved kraften i Jesu opstandelse virker opstandelsens kræfter allerede her og nu i dem, der tror på deres Frelser, til håb og glæde, til taknemmelighed og hellighed, til lys og trøst. Denne sjælelige forvandling er vigtig, men ikke så vigtig, at den får lov til at overskygge troen på, at også vores kæres og vores egne grave en dag skal blive tomme, når den opstandnes røst skal vække os til det evige liv. I alle disse prædikener har det været prædikantens opgave ved sin aktualiserende forkyndelse at gøre Frelseren stærkt nærværende i sin menighed. Det bliver derfor spændende at se nærmere på forholdet mellem opstandelse og himmelfart.

27 H s. 2-3.

F. DEN HIMMELFARNE

De tre udsagn, der i Apostolicum afslutter 2. trosartikel, er i Dahls himmelfartsprædikener så tæt forbundne, at det eneste naturlige vil være at behandle dem i et og samme kapitel. Dermed være ikke sagt, at han så også lægger lige stor vægt på alle tre led. Hans opfattelse af himmelfart og genkomst og det dermed forbundne tidsperspektiv betyder tværtimod, at det i de prædikener, vi nu skal undersøge, er i udfoldelsen af Jesu kongegerning, han bedst formår at vise sin styrke som prædikant.

a. Jesu himmelfart

Kristi himmelf. 1920 og 1932

Prædikenen til Kristi himmelfartsdag, der i L bærer overskriften „Hin mikla gleði" (Den store glæde), foreligger i et dansk manuskript fra 1920 og et færøsk manuskript fra 1932, begge gange fra Havnar kirke. Teksten er dagens forordnede efter 2. tekstrække, den lukanske himmelfartsberetning Luk 24, 46-53; men inspirationen til prædikenens tema og disposition findes i Olfert Ricards tilsvarende prædiken i *Vinter og Vaar.*

Ricard sammenligner i sin indledning de blandede følelser, hvormed vi følger en kær ven eller slægtning på banen, med disciplenes ublandede glæde på vejen tilbage til Jerusalem. Glæden er trefoldig: 1. Først glæder de sig på deres Herres vegne over hans triumf og hjemgang. „Dette var da endelig en Fart, som var ham værdig."[1] 2. Dernæst glæder de sig, når de tænker på sig selv. De fyrretyve dage, overgangstiden, har været svære, „... der er noget fremmed og fjernt over ham, noget som hører den anden Verden til, og derfor også noget trykket og undseligt over dem, det er ligesom halvt drømmeagtigt... nu saa' de ham sidste Gang paa denne Maade, saa gav det dem ligesom Fred og Hvile i Sjælen." 3. Og endelig er de glade, når de ser frem. Der er for mænd noget befriende over at have et ansvar og skulle vove noget for egen regning, og så skal han endda være hos dem på en ny, åndelig måde, når de skal bringe omvendelsens og syndsforladelsens evangelium ud til alle jordens folkeslag.

1 Der citeres fra Ricard 1915a, s. 276f.

„… det glædede de sig til." Ganske kort forklares himmelfartens begreb: „Thi Himmelfarten er jo kun det historiske Øjeblik, da han forlader denne Tilværelsesform for at gaa ind til sin Herlighed, – og denne Overgang kan for det menneskelige Øje aldrig forme sig anderledes end en Himmelfart, – men den himmelfarne Jesus, ham har vi jo endnu at glædes over… *Jeg tænker, de kunde ikke andet end være glade; – og jeg tænker, vi burde det samme.*"[2] Så langt Ricard, der derefter i fem punkter ser på, hvordan Jesus i himlen beder for os, leder sin menigheds arbejde, bærer hele tilværelsen oppe, føler med sine venners lidelser og bereder sted for dem.

Dahl har allerede inspiration nok i Ricards indledning og kan efter exordiet udforme sin prædiken i tre ens opbyggede afsnit om disciplenes glæde og vores glæde: 1. i relation til fortiden en glæde for Jesu skyld, 2. i relation til nutiden en glæde for deres egen skyld, 3. i relation til fremtiden en glæde for menighedens skyld.

I 1920 er exordiet enkelt og klart. Af teksten gentages v. 52: „Og efter at have tilbedet ham vendte de tilbage til Jerusalem med stor Glæde." Eftersom himmelfarten betød afsked, ville man have forventet at se en flok nedbøjede og modløse skikkelser, som får uden hyrde; men glæden er den eneste sindsstemning, der fremhæves hos dem. Når vi nu er på samme jord og under samme himmel og bekender den samme Herre, må vi spørge, hvad der var grunden til deres store glæde – så vi kan eje den samme glæde. Før dette tema kan udfoldes, vil prædikanten dog sige nogle få ord om himmelfartens hvorledes, som han kalder et underordnet spørgsmål uden egentlig religiøs betydning. Verdens visdom har søgt at modbevise himmelfarten, og vantroen har spottet den. Evangeliet udtrykker sig med jævne og simple ord: „Jesus blev optagen fra Jorden og opløftet til Himmelen," og den almægtige Gud, der er højere end al verdens visdom, er ikke bundet af sit eget værktøj.

I den trykte version, der følger det færøske manuskript fra 1932, forstyrrer den mere polemiske tone det enkle indtryk. Det tager noget fra temaet, når der nu refereres til hele tekstens slutning, v. 52 og 53, og alle fire verber tillægges samme betydning: de tilbad, de vendte tilbage med stor glæde, de var bestandigt i templet, de lovpriste Gud. Sådan ender det altid godt, når man er sammen med Jesus, men uden ham med sorg og klage. *Visdom og vantro* i 1920 bliver i 1932 til *de store og kloge, de vantro og gudløse,* og henvisningen til Guds almagt efterfølges af et tidstypisk forsvar: „For os nutidsmennesker, som har et andet verdensbillede, end de gamle havde, er der i grunden ikke noget 'op' og

2 Ricard 1915a, s. 277, min fremhævelse.

ikke noget 'ned'. Vi kunne snarere sige, at Jesus blev taget ind i himlen, ind igen i fuldt samvær og enhed med Gud og ind i hans herlighed og salighed."[3]

Den løbende applikation i de tre hovedafsnit er ikke Dahls sædvanlige fremgangsmåde og virker da også lidt hårtrukken. Der er for mange forskellige faktorer, der alle skal indpasses, og derfor bliver det ikke så logisk, som man kunne forvente. Forsøger man alligevel at sætte prædikenens korpus ind i et skema, kommer man til følgende resultat:

	I. Fortid – glæden for Jesu skyld	*II. Nutid – glæden for deres egen skyld*	*III. Fremtid – glæden for kirkens skyld*
Tema	Himmelfart	Kongegerning	Genkomst
Betydning for disciplene	Jesu sejr	Jesu velsignelse	Guds riges fremgang
Betydning for os	Ideal	Nærvær	Håb

Første hovedafsnit indledes med, at disciplene nu ved at se tilbage på Jesu tid sammen med dem på jorden kommer til erkendelse af, at han var sendt fra Gud, at hans sejr var vundet, og at han nu er på vej hjem til faderhuset. De samme himmelske hærskarer, som sang, da han blev født, hilser ham nu efter den fuldbragte frelsergerning med lovsang. Applikationen bliver en idealistisk sammenligning mellem denne beskidte og beskadigede og sønderbrudte verden og det rene billede i de hellige fortællinger, dette gudfyldte liv, denne fuldbragte gerning. Gennem kamp vinder hans kirke frem over jorden, utallige mennesker er dyrekøbte og frelste ved hans blod. De bedste og rigeste øjeblikke i vores liv har vi haft sammen med Jesus, der ikke ville skilles fra os, men lærte os at løfte øjnene op til himmels.

Andet hovedafsnit fremsætter en aforisme:

- Velsignet havde al hans færd været,
- velsignende skilles han fra sine venner,
- han bliver aldrig færdig med at velsigne.

Jesu sæde ved Guds højre hånd betyder, at han ejer al Guds herlighed og almagt, er med i alle Guds råd og har del i al Guds styrelse; men først og frem-

3 L s. 249, min oversættelse. Det er interessant at se, hvordan både Ricard og Dahl har læst, hvad P. Madsen skriver om himmelfartens måde: „Man har… indvendt, at en saadan Forestilling om en Opfart hænger sammen med det antike Verdensbillede,… en Forestilling, som det kopernikanske System har gjort det af med. Men Skriftens Begreb af Himlen som Guds Herligheds Bolig er ikke et fysisk-astronomisk Begreb, men et aandeligt Begreb, en Betegnelse for en fuldkommen forherliget Tilværelsesform. Naar Overgangen til denne skal fremstille sig synligt for Mennesker, kan den kun have Skikkelse af en Opløftelse fra Jorden, paa samme Maade, som ogsaa hans Genkomst maa fremstille sig som en Nedfart fra Himlen; men Himmelfartens Betydning er hans Herliggørelse, ikke en lokal Bestemmelse." Madsen 1912-1913, s. 411.

mest er det et udtryk for hans fortsatte velsignelse,[4] disciplene levede under en åben himmel. Applikationen taler om alle dagligdagens store og små problemer, og at Jesus er os nær hvert øjeblik. I manuskriptet tales der direkte i denne både trøstende og formanende del:

> Himmelen er aaben over dig. Du er under din Frelsers velsignende Hænder. Han har ikke glemt dig. Fordi han troner i det høje, er han nær [h]os dig. Han gaar i Forbøn for dig. Hans Haand leder alt til Velsignelse…
>
> Bliv tro mod dit aandelige Jerusalem, Kirken, der har fostret dig, og hvor Jesus første Gang lagde sin Haand velsignende paa dig i Daabens Stund, og hvor du har faaet saa mange rige Gaver.
>
> Oppebi Faderens Forjættelse. Lev i Tro og Forventning til Gud – Du skal blive iført Kraft fra det høje.[5]

I tilknytning til englenes løfte om Jesu genkomst taler tredje hovedafsnit om disciplenes rene og stærke glæde. Selv om verden rejser sig i had og fjendskab mod Jesus, og trængsler og farer kan komme, skal dog budskabet om Jesus forkyndes i hele verden, i hans navn skal der prædikes omvendelse og syndernes forladelse for alle folkeslag, til det fuldkommes i Guds rige. At leve og arbejde og kæmpe, at tro og håbe på Jesus er ikke forgæves. Applikationen koncentrerer sig om, at vores mål er det samme, og at himlen blev vores hjem Kristi himmelfartsdag. Det onde har ingen fremtid, men fortærer sig selv i indre opløsning. Guds børn har derimod godt i vente, Jesu genkomst og det himmelske hjem.

I 1920 blev der i 1. hovedafsnit gjort en del ud af den himmelske velkomstsang, idet Grundtvig blev tillagt følgende citat, der dog i 1932 assimileres i prædikenens prosatekst:

> Kæmper, I, som Borgen værne,
> Borgen over Sky og Stjerne,
> aabner brat den høje Port.
> Trindt det lyder ham i Møde:
> vær velkommen fra de døde,
> alle Djævles Skræk og Gru. –
> Møder ham med gyldne Kroner,
> ham og mange Millioner,
> dyrekøbte med hans Blod.

4 „Men aftan fyri og oman fyri og gjøgnum alt er *signing* hansara." (Men bag ved og over og gennem alt er hans velsignelse) L s. 251.
5 Det danske manuskript Thorshavn 1920.

Jvnf. KH 255:

v. 2. Trindt det lyder ham i Møde:
Vær velkommen fra de døde,
Alle Djævles Skræk og Gru!
Over dem gaa Flammebølger,
Folket igenløst dig følger,
Før fortabt, men fundet nu!

v. 3. Kæmper, I som Borgen værne,
Borgen over Sky og Stjerne,
Aabner brat den høje Port!
Fulgt af de genløste, kommer
Verdens Frelser, Verdens Dommer,
Navnet hans er evigt stort!

v. 4 Møder ham med gyldne Kroner,
Ham og mange Millioner,
Dyrekøbte med hans Blod,
Stigende fra Jammerdale
Nu med ham til Frydesale;
Takker ham, for han er god!

Et citat fra den autoriserede salmebog – dengang Salmebog for Kirke og Hjem – har en bekendelsesagtig status og legitimerer derfor prædikantens udlægning af teksten. Følgelig er det ikke så heldigt, når der fuskes med citater som i dette tilfælde, hvor kun 1. halvdel af versene citeres, og rækkefølgen ikke er digterens, men 3., 2. og 4. vers af salmen „Kommer Sjæle, dyrekøbte" – det tager unægtelig noget fra salmens dramatiske beretning om Jesu hjemkomst til himlen efter nedfarten til dødsriget. Man kan da heller ikke lade være med at tænke på, hvad det kunne have betydet for Dahls prædiken, hvis frelsesforståelsen i første hovedafsnit ikke havde været så præget af idealisme, men i stedet havde knyttet til ved de udeladte linjer af salmens 2. vers: „Folket igenløst dig følger, / før fortabt, men fundet nu!" Eller hvordan prædikenens svage afslutning om Jesu genkomst og det himmelske hjem havde set ud, hvis Dahl ikke var veget uden om beskrivelsen i salmens 3. vers af Jesus som „verdens frelser, verdens dommer." Men dom og fortabelse var der øjensynligt ikke plads til i denne skematiske og optimistiske prædiken.

Kristi himmelf. 1939

I H præsenteres vi for en ret sen prædiken til Kristi himmelfartsdag. „Við høgru hond Guðs" (Ved Guds højre hånd) er holdt på færøsk i 1939 over dagens tekst, Mark 16, 14-20. Som vi har set det flere gange, er der i H en tendens til at vende tilbage til trosbekendelsens formuleringer. Således også i dette tilfælde, hvor der endda ganske ureflekteret bliver plads til Jesu præeksistens. Indledningen begynder ligefrem med at gentage de sidste led af 2. trosartikel: „Opfaret til himmels, siddende ved Gud Fader, den almægtiges højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde." Det er det kristne håb,

det er, hvad vi med glæde og tak mindes i dag. Det tekstmæssige grundlag for bekendelsen, tekstens 19. vers og det, „Lukas siger os", gentages, idet det indrømmes, at det er meget kortfattet og enkelt. Det skal da heller ikke forklares, men tros, og da har det altid været stort og dyrebart, glædeligt og trøsterigt for kristne mennesker.

Prædikenens tema – *Ved Guds højre hånd* – udlægges i et meget langt afsnit, der så efterfølges af to korte afsnit, dels om Jesu genkomst og dels om tiden, indtil han kommer. Da de små afsnit er både svage og kraftesløse, må det være i det store hovedafsnit, vi skal finde prædikenens væsentligste budskab. Det skal handle om Jesu kongegerning; men for at kunne forkynde den med overbevisning, må Dahl først skildre dens modsætning, Jesu jordiske og menneskelige tilværelse. Fra armod og ringeagt på jorden vender Jesus hjem til en højere tilværelse i himlen, tilbage til den fulde og hellige enhed, han fra begyndelsen havde haft med Faderen, herlighed og salighed, magt og fuldkommenhed. Til denne skildring viser den af Peder Madsen hævdede kenoselære sig særdeles velegnet.

Når vores tanker skal „stemme med Skriftens Tale og Troens Trang", finder Madsen, at læren om Jesu fornedrelse eller selvudtømmelse, (ἑαυτὸν ἐκένωσεν, Fil 2, 7) tjener bedre til at sammentænke Kristi sande menneskelighed og sande guddommelighed end den oldkirkelige kristologis tonaturlære. Kenosen omfatter ikke Jesu gudsbevidsthed, men alene hans verdensforhold:

> Hans Bevidsthed om Verden vaagner i den samme Alder som hos et rigt udstyret Menneskebarn. Den udvikler sig successivt til at omspænde flere og flere Led: at Verden er skabt af Gud, at den er syndig af beskaffenhed, at han selv er modsat den syndige Verden og dog kommen for at frelse den… Saaledes opfatter han den omgivende Verden igennem den menneskelige Naturs Organer; dette gælder om al historisk og fysisk Viden, kort sagt om alt, hvad der ikke er Gud, alt, der staar udenfor hans indre Liv med Faderen. Gudmenneskets Verdensbevidsthed er under hele Jordelivet menneskeligt begrænset… Først efter sin Død, ved Ophøjelsen, er han bleven frigjort fra al Begrænsning og Udvikling og delagtiggjort i det absolute Forhold til Verden.[6]

På denne måde opnår Madsen at få plads til den historisk-kritiske forsknings resultater i sit dogmatiske system, også hvor disse ellers kunne synes at gå imod Jesu egne udsagn.[7]

6 Madsen 1912-13, s. 388f.

7 Det er nu ikke alle, der lader sig overbevise. „Saaledes er Kenoselæren; idet man anerkender Kristus for Gud, tillægger man ham et Absoluthedsprædikat, som man lige i samme Øjeblik maa sætte ud af Virksomhed. Ja, saaledes er denne Kompromis-Theologi; den giver os Kristi Guddom af Navn, men ikke af Gavn. En god Virkning har den dog haft. Den har gjort det muligt for konservative Theologer at anerkende menneskelige Begrænsninger hos Jesus; da de absolute Egenskaber jo hviler, kan der blive et vist Spillerum for de rent menneskelige Egenskaber. I Ly af denne Reservation har der da kunnet trives forskellige ret liberale Synspunkter." Krarup 1908, s. 66.

Dahls fremstilling er da også lige efter bogen:

> Så længe Jesus var her på jorden som sandt menneske og mennesker lig, var han i tjenerskikkelse; han havde fralagt sig noget af sin guddommelige herlighed og magt. Ellers kunne han ikke have været et sandt menneske, han kunne da f. eks. ikke være almægtig og kunne ikke være allestedsnærværende…[8]
>
> Nok kunne han gøre *undergerninger,* men magten og kraften til at gøre dem fik han hver gang gennem bøn. Dette kunne han, fordi han altid var i det inderligste samfund og samliv med Gud og Faderen i hellig og ren og uafkortet kærlighed.[9]

Men Dahl har sit eget formål med at bringe kenoselæren på banen, for der er ikke noget som Jesu fornedrelse til at sætte hans ophøjelse i relief. I første omgang ses de ikke som modsætninger, men komplementer: Vi har nu en frelser ikke kun på jorden, men også i himlen; Jesus hører ikke kun jorden, men også himlen til – og himmel og jord, det er hele tilværelsen. Universalisme er det ord, der falder en ind, når Dahl fortæller, at Jesus nu sidder ved Guds højre hånd, og alt er anderledes, Jesus er ophøjet over de her gældende grænser for folkeslag, lande og tider. To store temaer behandles, men meget forskelligt. Først er det frelsens universalitet, den grænseoverskridende mission. Det siges med egne ord, at budskabet om ham er bragt ud over hele verden; men derefter bliver det stort set kun til mere eller mindre direkte citater fra prædikentekstens parallelsteder, foruden ApG 1, 8 også Luk 24,47 og Matt 28, 19-20, der begge citeres to gange. Missionsafsnittet ender igen i universalisme: „Kan vi tænke os den dag, da Jesu navn er glemt, og ingen taler om ham?"[10]

Dette retoriske spørgsmål er ikke helt tilfældigt anbragt, for når man i sit stille sind har svaret „nej", er man også modtagelig for den sjælesorg, der fylder resten af dette store hovedafsnit og må siges at være prædikenens tinde. Dersom Jesus har al magt i himmel og på jord, har han også magt over den plet her på jord, hvor vi er, således at han kan bevare os både ude og hjemme, på hav og land, i liv og død. Eftersom han ser alt fra oven, ser han også den store sammenhæng, hvori alle enkelthederne passer og har betydning. I sin magt og visdom og miskundhed leder han alt efter sin plan mod det mål, der er vores frelse. Vi ser kun lidt, men tillader os at tro, at han fra Guds højre hånd ser alt det, der betyder meget for os, i Guds nådes lys. Alle vegne kan vi bede til ham, og som talsmand går han i forbøn for os hos Gud. Intet kan skille os fra Guds kærlighed i Kristus Jesus, som afsnittet sammenfattes ved at citere hele Rom 8, 38-39.

8 Madsen 1912-13, s. 387 refererer med tilslutning erlangerteologen Thomasius: „Det vil sige: han har aflagt Almagten, Alvidenheden og Allestedsnærværelsen."

9 H s. 273, min oversættelse.

10 H s. 274, min oversættelse.

De to sidste afsnit kan man hurtigt gøre sig færdig med. Trosbekendelsens led „hvorfra han skal komme at dømme levende og døde" gentages som budskabet til os Kristi himmelfartsdag og forklares ved hjælp af ApG 1, 11 og Luk 24, 51 på den måde, at Jesus skal komme tilbage på samme vis, som han for til himmels: velsignende. En svagere domsforkyndelse skal man vist lede længe efter! Men indtil han kommer, skal budskabet om ham forkyndes over hele verden. Mark 16, 15-16 citeres, uden at de store ord tro, dåb, frelse og dom på nogen måde tages op. Vi skal være med i dette arbejde, efter evner og på det sted, hvor vi er. Herren arbejder med, og vi kan frimodigt se op til himlen, hvorfra Frelseren kommer for at fuldende alt, som det sluttelig siges med Fil 1, 6.

Alle de ved gudstjenesten læste tekster, 1. tekstrækkes epistel (ApG 1, 1-11) og evangelium (Mark 16, 14-20) og 2. tekstrækkes evangelium (Luk 24, 46-53) er repræsenteret i denne prædiken. Hvordan forholder det sig da med dagens kollekt – er dens emner også på samme måde behandlet her? Prædikenen taler med kollekten om Jesu fornedrelse, ophøjelse til Faderens højre hånd og almagt, at han er med sin kirke og ordets tjenere alle dage og blandt alle folkeslag. Kollektens sidste bøn, om at Jesus må opretholde sit rige, til sejren er vundet over synd, død og djævel, omtolkes dog i prædikenen i sjælesørgerisk retning til at handle om hans nådige beskærmelse over den enkelte her og nu, om livets mening og mål. Her mærkes prædikantens varme og glød. Her er åbenbart en side af Jesu kongegerning, som fortjener at uddybes nærmere.

b. Jesu kongegerning

4. s. e. h. 3 k. 1927

I 1946 udgav amatørantropologen Robert Joensen en bog om bådfiskeriet 1845-1945, den del af det færøske fiskerierhverv, der foregår med så korte ture, at mandskabet ikke har behov for søvn, hvile og madlavning, før de kommer hjem. I indledningen, hvor Joensen skildrer havets tiltrækkende kraft, citerer han provst Dahl:

> Der er næppe noget folk i verden, hvis historie og skæbne, hvis hele tilværelse som folk er knyttet til havet, som vi færinger. Vi lever livet med ansigtet vendt mod havet. Havet er, hvad enten det er for eller imod, en del af alt vores daglige arbejde og kamp for livet. Havet er indblandet og delagtigt i alles lyst og nød, glæde og sorg. Det er, som det er blevet sagt, havet der 'giver dig kraft og styrke, volder dig sorg og glæde.' Hvert afsnit af vores historie, hver tone i vores sang, hver skiftende stemning i vores sind er på en eller anden måde knyttet til havet og påvirket af det.[11]

11 Joensen 1946, s. 4, min oversættelse.

Prædikenen, hvorfra citatet stammer, er en af Dahls store og kendte prædikener fra Havnar kirke 4. s. e. h. 3 k. 1927, trykt i L med titlen „Jesus innan borða hjá okkum" (Jesus indenbords hos os). Men den blev også udgivet allerede samme år, den var holdt, i et lille hefte, flankeret på den ene side af evangeliet, Matt 8, 23-27: *Jesus stiller stormen,* og på den anden side af færingernes gamle søsalme „Jeg vil mig Herren love" i Dahls oversættelse.

Ifølge en påtegnelse på manuskriptet med Dahls egen hånd står det klart, at dette var den første højmesseprædiken holdt på færøsk i Havnar kirke. Kirkeåret 1926-27 bliver det år, da det færøske sprog for alvor holder sit indtog i den kirke, der måtte regnes som øernes hovedkirke, med færøsk gudstjeneste 1. juledags aften og Nytårsaften, færøsk højmesseprædiken på 4. s. e. h. 3 k. og derefter hver anden gang, Dahl prædiker i kirken, eller ca en gang om måneden. Fra 1. pinsedag holdes der også regelmæssigt fuldstændig færøsk højmessegudstjeneste inkl. alterbogens tekster, salmer og prædiken på modersmålet.[12]

Den prædiken, vi her har med at gøre, skulle sætte en milepæl på vejen frem mod fuld anerkendelse af færøsk som kirkesprog, og derfor havde det stor betydning at vælge den rette dag. Skulle kirken genopbygges i ny, færøsk form, måtte det ske på solid, historisk grund. De gamle færingers stærke kristne tro skulle så at sige legitimere, at forkyndelsen til nutidens generation foregik på folkets eget sprog. 4. s. e. h. 3 k. var nærmest perfekt med sit evangelium, der måtte tale på en anden måde „til os, der bor langs med stranden her på disse klippeskær, hvor ordsproget siger, at alle drengebørn fødes med åre i hånd,"[13] end til dem, der bor så langt inde i store lande, at de aldrig har set havet. Med det store ordforråd, det færøske sprog har udviklet, hvad angår hav og sejlads, kunne det let demonstreres, at intet andet sprog overhovedet var mere velegnet til en prædiken denne dag. Dertil vidste Dahl med sig selv, at han allerede ti år tidligere havde holdt en vellykket prædiken over den samme tekst, som han nu fik mulighed for at videreudvikle.

Både den danske prædiken fra 1917, der foreligger i manuskript og for øvrigt blev oversat og bragt i *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne,*[14] og den færøske prædiken fra 1927, som vi her vil betragte efter teksten i L, er disponeret på samme geniale måde: Indledning, 1. Havets folk, 2. Livets hav, 3. Dødens hav. Indledningen er i 1917 en ganske kort genfortælling af teksten, der ikke frembringer noget tema, men alligevel ender med disciplenes forundrede spørgsmål: Hvem er dog denne? Heller ikke i 1927 kan man sige, at indledningen har skullet tjene det sædvanlige formål. I stedet får vi en særdeles malerisk

12 Rasmussen 1987, s. 363-358.
13 L s. 107, min oversættelse.
14 Titlen var dengang „Innanborða við Jesusi" (Indenbords med Jesus). Dahl 1917a.

beskrivelse af den storm, der gør selv så rutinerede sømænd bange.[15] Og efter at Jesus har stillet stormen, genanvendes naturskildringen som udtryk for en sjælelig tilstand. Jesus fik nemlig to storme til at lægge sig denne dag, den ene på søen og den anden i disciplenes hjerter, hvor storm og uvejr bestod i rædsel, frygt og angst.[16]

Med denne indledning er der allerede opnået en følelse af samtidighed, en synkronisering så at sige, af den evangeliske beretnings tid og den samtid og kontekst, hvori prædikanten og hans menighed befinder sig. Dahl slipper derfor for at skulle gå den lange vej gennem bibelhistoriens og kirkehistoriens kapitler. Han kan straks lade sin forkyndelse tage udgangspunkt i den hjemlige situation, folkets fortrolighed med havet og de vilkår, det sætter for den menneskelige tilværelse. Havets folk skildres i 1917 i lyriske vendinger:

> Til Havet er vort Liv, vor Historie, vort Arbejde, vor Skæbne knyttet. Det drager vore Længsler, det vækker vor Frygt. Bølgernes Skvulpen har leget med i vor Glæde, Brændingens Brusen har tonet Omkvædet til vor Sorg. Derude har vort Folk, Slægt efter Slægt, søgt sin Næring til Livets Ophold, derude færdes de fleste af vore Mænd endnu, mere end nogen Sinde før.

Med ordene „Og det er sket…" beskrives i 1917 tre forskellige tilfælde, hvor troen på at have Jesus indenbords har stået sin prøve. Den første er, når den lille båd på underfuld måde kom frelst gennem storm og bølger. De dygtige og erfarne fiskere, der har haft mange mærkelige oplevelser og haft døden for øje, snakker ikke gerne om sligt; men spørger du, og de vil fortælle, så vil du høre dem sige, at det gang på gang var et Guds under, at de blev reddet. Det var, som var der en ombord, som havde havet og stormen i sin magt. Det næste tilfælde er, når båden gik under, og de blev derude. Der er ikke den bygd i det lille land, ikke den familie, ikke det hjem, der ikke har kendt den sorg og det savn og den håbløse stirren ud over havet: „Snart syntes man at skimte et Sejl der langt ude, snart syntes man at høre ligesom Aareslag; men Dagen led og den forfærd. Nat, og der kom ingen. Kun Lyden af Søens evige Bryden… ind over Bygden."[17] Trøsten var forvisningen om, at der også da var én ombord, som kunne stille frygtens og angstens storme, Jesus, Herren, trøsteren, Frelseren, og han har talt ind i deres hjerter: „Hvorfor er I bange, naar jeg er hos eder!" og de er sunket i havet med en bøn til Jesus i deres hjerte, og han har ført deres sjæle frelst hjem

15 „Men ódnarveður kom á teir; hann brast á við stormi og glaðustroki, og aldan reistist frá grunni; og so stóraldað var tað, at báturin fjaldist av aldunum." L s. 105 – jeg afstår fra at oversætte!
16 Dette element, der skulle vise sig at få vidtrækkende betydning for Dahls hjertebegreb, skyldes Peter Hognestads prædiken i den nynorske postil: „I grunnen var det tvo stormar Jesus stilte: Stormen i sjæli paa sveinarne og stormen paa Gennesaretsjøen. Det var en rædsle-storm som for igjenom sjæli paa deim." Hognestad 1914, s. 94.
17 Manuskriptet 1917, tilføjelse med blyant og derfor svær at tyde.

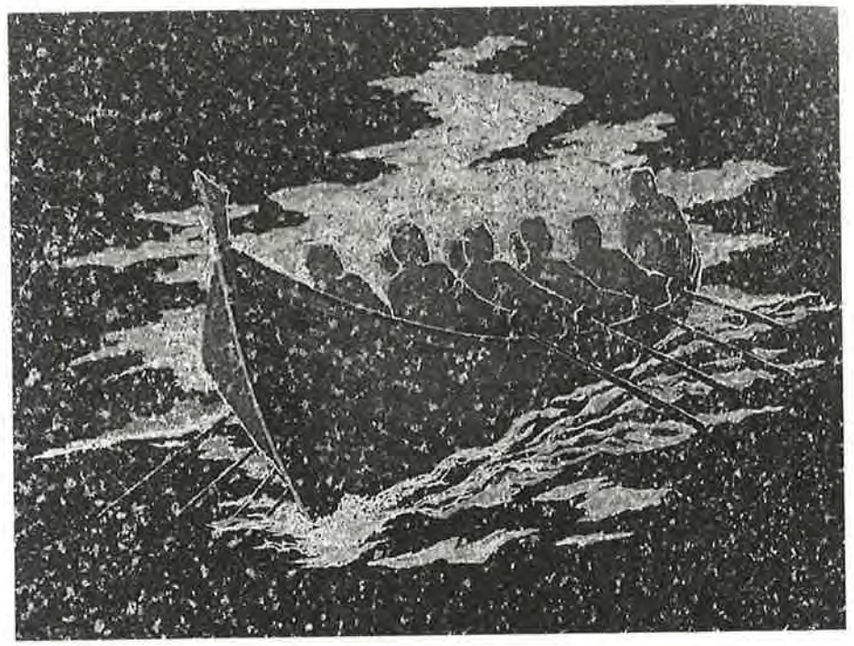

Havets folk. Ottemandsfareren i søgang er her anvendt som motiv på mindestenen for forulykkede sømænd i bygden Skálavík. Mejslet i nistret basalt efter tegning af Árni Ziska. Eget foto.

til himlens havn. Det tredje tilfælde er, når de, der havde levet uden Gud og spottet ham, i nødens stund påkaldte Jesus og fik ham at se i hans magt og herlighed og lærte at tro på ham.

1927-udgaven skal andet og mere end fortælle om de forgangne slægters tro; den er ligefrem en hyldest til dem og er derfor stærkere nationalistisk udformet: „Jeg tror, det kan siges for sandt, at den kraft, der har holdt vores folk oppe i onde og gode tider og været dets hjælp og tilflugt, især har været dette: *Jesus var indenbords hos dem.*"[18] Selv om det hverken kan eller skal bedømmes, hvor dybt de gamles gudstro og gudsfrygt gik, så ser Dahl nu alligevel et vidnesbyrd i deres søsalme „Nú leiti eg til tína náði, og gevi meg tær í hond!"[19] Når de sejlede ud og begyndte at synge, kunne ingen høre dem uden Gud i himlen, der var ikke andre vidner end klippen og bølgerne, og deraf forstår man, at det var en hjertesag at fare i den Herres navn, som havde både vind og vejr i sin

18 L s. 107, min oversættelse.
19 „Nu flyer jeg til din nåde…" – de første linjer af Hans Thomissøns „Jeg vil mig Herren love" KH 510 v. 5-7, som er den mest kendte salme, der er blevet sunget i forbindelse med bådfiskeriet.

magt og deres båd i sin hånd. Ved gudstjenesten i 1927 har man endda, ifølge prædikenen, fejret mindet om dem med tak og ære – sandsynligvis ved at synge pågældende salme. Kom de i fare, bad de til Jesus om frelse; sank de i havets dyb, var det i troen på, at han var indenbords også i deres sidste stund. De omvendte spottere fra 1917 udelades, mens skildringen af „hjemmefolket", den underlige stemning i en færøsk bygd i frygt for bådene, der før gik på sanserne, nu antager psykologisk karakter:

> De gamle mænd, der af frygt og tvivl ikke kan slå sig til ro noget sted, men fredløse går ind og ud, prøver at trøste, men knapt er i stand til det, fordi de kender faren; de stakkels koner med deres bange hjerte, – og børnene, som med frygt og håb stirrer ud på havet.[20]

Og allegorisk fortsættes der om frygtens storme, der farer gennem sjælen, sorgens tunge bølger og om Jesus, den eneste, der kan give trøst, få det til at blive stille i hjertet, gøre sorgen mild, få alle onde røster til at tie, give hjertet fred og rejse håbet på ny.

Der har været talt i datid, men skiftes nu tempus, idet det efterfølgende skal dreje sig om den umiddelbare fremtid, når skibene igen om nogle få uger skal lægge ud på havet. Skibsreder P. H. Dahls søn kan på prædikestolen roligt sige „vore Skibe", for han er fuldt bekendt med, at det, der nu i hans præstetid er fiskernes lod, ikke i samme grad som tidligere er den lille robåd på dagsture i farvandet omkring øerne, men sejlskibenes lange togter til Islands kyster i sommerhalvåret. I 1917 udtrykker han ønsket om, at fiskerne, når de går ombord, på samme måde som i evangeliet må være i Jesu følge. Hans første disciple var fiskere, og han vil også have vores fiskere som sine disciple. „Haver Jesus ombord!" hedder det med ganske konkrete formaninger til denne store arbejdsplads:

– Det giver glæde og tryghed: Når Jesus er med, sejler man med glæde og tak i magsvejr og tager med tryghed vagten en uvejrsnat.

– Det styrker arbejdsmoralen: Når Jesus er med, lærer man bedre at kende sin pligt og med troskab og kærlighed at gøre sin gerning.

– Det forebygger synd: Når Jesus er med, bliver man god og hjælpsom og hensynsfuld og vil ikke forlede hinanden til synd, „der vil al unyttig, styg og raa Snak, som ellers saa godt kan trives baade i Lugar og Kahyt, forstumme."

– Det frelser i den yderste nød: Du kan folde dine hænder i Jesu navn, og din sjæl er i hans hånd.

Også i 1927 udtrykkes ønske og bøn for dem, der fra hver bygd, hver bydel

20 L s. 108, min oversættelse.

og næsten hvert hus skal på havet. De etiske formaninger svinder bort til fordel for ønsket om tro og tillid, Jesu nærvær, velsignelse og beskærmelse. Og så slår nationalismen igen stærkt igennem i et tilføjet og udvidet stykke om de gamles eksempel: dem der gik forrest på hav og land gik også forrest i kirke. „Hvordan fremtiden bliver, og hvordan folkets skæbne vil forme sig, det er alt sammen skjult for os. Men det eneste, der kan give noget fremtidshåb og være i stand til at holde folket oppe, det er, at gudstro i kommende tider, såvel som i de forgangne, kan have magten i vores folk."[21] Ja, man fornemmer, at Dahl ser sin egen kamp for det færøske kirkesprog – aktuelt udfoldet i denne prædiken – som et led i bestræbelserne for at holde den kristne tro oppe:

> Bør vi ikke derfor støtte og styrke de kræfter, der opbygger og fremmer gudslivet, og prøve at hindre og dæmme op for de kræfter, der nedbryder, ødelægger og leder vild?[22]

Det, der i første hovedafsnit har kunnet siges bogstaveligt, fordi fiskerbefolkningens livssituation så let kan sammenlignes med disciplenes oplevelse på Genesaret sø, danner nu baggrund for den allegoriske udlægning i 2. hovedafsnit om livets hav, hvorpå vi alle færdes og hver morgen lægger ud på ny. Det bør ske under bøn, som det fortælles om fiskerne i et eller andet land, at de hver morgen knælede ned ved båden: „Fader, dit Hav er saa stort, og vor Baad er saa lille, derfor bevar du os!"[23] I 1917 er beskrivelsen af farerne på livets hav ganske konkret: „Ja der kan blive en stærk Storm paa Menneskers Livshav, syndige Lidenskaber og Lyster og Fristelsers Storme… har du ikke set et saadant Menneskevrag, som er blevet sønderrevet og sønderslaaet af Syndens Storme, et sørgeligt Syn." Også de farer, som man har indtryk af, var Dahls egne, beskrives: „Modgangens og Ulykkernes og Skuffelsernes Bølge… saa Livsbaaden skjules af dem, saa der lukkes for enhver Udsigt, saa intet Land ses, og man er ved at opgive Haabet i Fortvivlelse." Det gælder om at have Jesus ombord og lade ham sidde ved styret;[24] han alene kan gennemskue livets tilskikkelser og finde vej frem. Evangeliets højdepunkt tolkes som syndernes forladelse:

> Og naar det ser mest mørkt og tungt og haabløst ud for os, da vil han staa op og true Livets Storme og Verdens Bølger, han der tilgiver Synd, lægger os ind til Guds Kærligheds Barm og siger til os: Frygt ikke mit Barn, du er i din Faders Haand. Da bliver det ganske blikstille. Fred og Stilhed i Sjælen, Guds Fred i Hjertet. Det bliver saa stille derinde som en blank Havoverflade, som Straalerne af Guds Naades Sol spiller hen over.

21 L s. 109, min oversættelse.
22 L s. 109, min oversættelse.
23 Illustrationen genbruges i manuskriptet til den tilsvarende prædiken 1939 med den oplysning, at den stammer fra England.
24 Et billede, der igen hører den lille færøske båd til.

I 1927 samles allegorien i en lang remse: sorg og savn, nød og trængsel, ulykke og skuffelser, fristelser, alt det tunge og onde, smertefulde og ømme, som vores egen synd medfører. Tilgivelsen løsrives fra evangeliets drama og svækkes: Jesus har den magt og kærlighed, at han kan få alle onde røster til at tie og giver tryghed, håb og fred i hjertet, fordi han tilgiver vores synder og leder os som børn til et møde med vores Fader i himlen. Vigtigere bliver Jesus, når han nu står til rors,[25] som etisk forbillede. Vil vi gå hans veje, holde hans bud, leve i hans ånd, eller foretrækker vi at følge vores egne onde, urene syndelyster, ulydighed, hovmod og egenvilje? Da går Jesus fra borde, og vi driver for verdens vinde og ender som vrag. Men Jesus som styrmand kan føre den lille båd gennem strømmens hvirvler og lægge livets storme, efterhånden som vi kommer længere frem, så vi som disciplene må undres over hans højhed, magt og kærlighed og spørge: Hvem er han? Han bliver større og større for os, og vi falder ned og tilbeder ham.

Det sidste afsnit, der er væsentligt kortere end de andre, handler allegorisk om den sidste sejlads på dødens mørke hav. 1917-prædikenen associerer i mangel af bedre udtryk over sansede begreber som kulde og mørke (dødens kolde vande, alle fyr er slukket); budskabet om udfrielse af døden i tro på Jesus står dog særdeles klart:

> Der er der kun en, som kan finde Vej for os, han, der er gaaet gennem Døden og har overvundet den, Jesus vor levende og opstandne Herre og Frelser. Og de, som havde Jesus ombord paa Livets Hav, de skal ogsaa have ham hos sig paa den sidste Rejse. Hans Haand skal holde Styret, hans Lys skal skinne over Dødens mørke Vande, han skal true ad alle Dødsrigets Rædseler og gøre alt stille. Han skal en Morgen føre os frelste i Land paa Livets Strand.

Med den forhåndenværende færøske terminologi kan der i 1927 males et meget levende billede af den farlige nattesejlads igennem et strømfyldt farvand.[26] Til gengæld blegner Frelserens billede, han er den målbevidste,[27] trofaste og barmhjertige vejviser, som kan lægge livets storme og gøre det stille i hjertet. Og skellet, som man fornemmer i 1917, hvor det kun er dem, der i livet har troet på Jesus, som også i døden kan stole på ham, udviskes i 1927 med den fælles opfordring, at vi alle må give ham lov til at være indenbords, for da vil båden også komme godt frem til himlens strand.

Prædikenen om havets folk, livets hav og dødens hav er livsnær og vækker

25 Det billede hører sejlskibet til.
26 „Tá missa vit alt land burtur, tá siggja vit eingi ýti. Tá munnu deyðans boðabrot og undirgangsins íður bróta um okkara lítla far." L s. 111.
27 Dahl bruger ordet „funnvísur", en der kan styre lige mod målet, fordi han ved, hvor det er.

så mange følelser, at den er blevet hørt og husket. Man må formode, at den er blevet udgivet, fordi folk har ytret ønske om at eje den. Dahl kan heller ikke have været i tvivl om, at den som den bedste prædiken, han havde holdt over den pågældende tekst, måtte være selvskrevet til hans postil – og der står den endnu. Færinger er stadig i høj grad havets folk, med alt hvad det indebærer af usikkerhed og fare; men fiskerierhvervet er hastigt skiftende og udøves på andre måder i dag. Prædikenens aktualitet har den bagside, at dens allegoriske forkyndelse nu kun kan høres og begribes, når man tænker det med, at den er et historisk dokument.

Men det var ikke den samme prædiken i 1927 som 10 år tidligere. Selv om prædikenen i 1917 var holdt på dansk, var den kontekstuel: forkyndelsen tog udgangspunkt i den livssituation og det livsgrundlag, som alle tilhørerne mere eller mindre delte. Også på det etiske plan valgte prædikanten at tale lige ud om de problemer, der let kunne opstå, når ene mænd skulle bo og arbejde sammen i længere tid i meget trange fysiske rammer. Men havde han revset synden, kunne han også forkynde nåden, ja Jesu tilgivelse var det, der kunne give fred og hvile. Jesus blev omtalt med ord som Herren, trøsteren og Frelseren. Den troende skulle sætte sin lid til, at dødsangsten måtte vige for ham, dødens overvinder, den levende og opstandne Herre og Frelser.

På det sproglige plan har den færøske udgave sine helt klare fortrin med det omfattende, præcise og nuancerede vokabular, som prædikanten i beundringsværdig grad behersker. Det kan naturligvis skyldes dens banebrydende betydning i den færøske sprogrejsning, når prædikenen fra at være kontekstuel går hen til at blive nationalistisk, d.v.s. omtaler de gamle færinger som særligt troende for at kunne bruge dem som forbillede for folket *som folk* i kommende tider. Om etiske forhold udtaler prædikanten sig nu forsigtigt og generelt, mens den psykologiske pendant til stormen på søen får lov til at udvikle sig. Tilgivelsen og nåden svækkes, når Jesus gøres til det større og større forbillede på vejen frem. Selv om Jesus i begge tilfælde er indenbords, gør det en forskel, om det er nådens og tilgivelsens ord eller det idealistiske kald, der giver hjertet fred i stormen, om det er dødens besejrer eller den barmhjertige vejviser, der styrer på den sidste rejse.

Palmesøndag

Mere eksplicit findes Jesu kongegerning i udlægningen af den tekst, hvor han ifølge evangelisten opfylder profetens ord: „Se, din konge kommer til dig," – altså Matt 21, 1-9, der efter 1. tekstrække forekommer som prædikentekst to gange i kirkeåret, 1. s. i adv. og Palmesøndag. Her kan vi slå to fluer med et smæk, undersøge begge disse søndage på én gang, idet palmesøndagsprædikenen i L er blevet til ved en sammenføjning af de to adventsprædikener fra 1914

og 1932. Trods Dahls redaktionelle anstrengelser er det ikke lykkedes at få en homogen prædiken ud af dette projekt. De to oprindelige prædikener er ikke bare langt fra hinanden i tid, de er også vidt forskellige såvel i type som i tolkning af Jesu kongegerning.

Når den danske adventsprædikenen fra 1914 er så velegnet til genbrug Palmesøndag, er det, fordi netop dette er Dahls pointe: at vi to gange i kirkeårets løb hører om Jesus, der kommer til os. Dette evangelium er derfor mere end de andre spundet ind i vores liv og minder. Og *minder* mere end fornemmer man bag denne prædikens smukke sprog og billeder:

> Første Gang kommer han ridende ind under Jul, og vi husker endnu, hvorledes vi som Børn hele Adventstiden igennem med glad Forventning drog ham i Møde, indtil vi tilsidst kunde istemme Julesalmerne til hans Pris og Ære. Anden Gang kommer han ridende ved Foraarstide, da Solen kalder Liv i alt hvad der var koldt og dødt af Vinterkulde og lader Blomster spire frem paa hans Vej. Og vi ved, at da kommer der en Langfredag, men ogsaa en Paaskemorgen efter.[28]

Som det også fremgår af den indledende bøn fra manuskriptet til prædikenen i Thorshavn i 1914, var der tale om en kirkeårsprædiken. Der blev takket for det forgangne år, livets hellige ord, dåbens rislende vande og det dækkede nadverbord, og bedt om velsignelse i det nye kirkeår over dem, der skulle dø, og dem, der skulle leve. Bønnerne er aldrig med i postillerne, og den nye placering til Palmesøndag i L har gjort det nødvendigt at dæmpe juleminderne en anelse og gøre tilsvarende mere ud af foråret. Stemningen kan jo også ændres ved at indskyde en genfortælling af Jesu indtog, hvor prædikanten kan lægge vægt på de sørgmodige toner, finde de rette adjektiver frem om kongen og fredshøvdingen midt i menneskemængden og al dens larm: spagfærdig, beskeden, stilfærdig, fredsommelig, hjertemild, sorgbetynget. Og så kan man ved samme lejlighed finde anledning til at forklare de gamle kirkefædres mening med den dobbelte brug: „... at vi ikke skulle glemme, hvad vi ellers har så let ved, at den, der kommer til os i julen, barnet i krybben, er den samme, som gik sine tunge skridt til Getsemane og Golgata og blev hængt på korset."[29] Nu er vi bragt fra kirkeårets til den stille uges tærskel.

Det var nu ikke sammenhængen i *Jesu* liv, 1914-prædikenen ville tale om, men Jesus som den, der giver sammenhæng i *vores* liv: 1. som julens konge, det lille barn, der bringer Guds rige så nær – så stort og så vidunderlig simpelt og enfoldigt, 2. som korsets Herre, og vores synd tynger hans kors, men hos ham fandt vi tilgivelse, fred og sammenhæng, 3. som ham, der lader Påskemorgens

28 Manuskript til 1. s. i adv. 1914.
29 L s. 172, min oversættelse.

sol bryde frem gennem verdens gravsorte mørke, så vi istemmer livets sejrssang. Et tilsyneladende meget aktuelt stykke om alle de grave, vi ser tilkastes omkring os, forkortes væsentligt i L, der i det hele taget mangler noget af den spontane friskhed, som karakteriserer forlægget. I oversættelsesarbejdet erstattes flere af de originale formuleringer desværre med velkendte klichéer.[30] Men den tætte fortrolighed med Jesus, som bar prædikenen i 1914, bibeholdes usvækket i L:

> Se, derfor er dette Evgl. om Jesu Indtog ... baade ind under Jul og ind under Paaske, baade da vi med glade Barneøjne saa op imod Julens tindrende Stjernehimmel og da Synd og Død og Grav havde sænket vort Hoved og vort Livsmod, blevet os saa kært og dyrebart og blevet flettet ind i vort Livs Glæde og Sorg, Haab og Længsler. Thi naar vi blot kan se Jesus komme ridende sagtmodig, naar vi blot ved, at det er Jesus, som kommer til os, saa har det ingen Nød.

Denne del af prædikenen ender da også med en fælles opfordring til endnu engang at gå ham i møde med hosianna- og velsignelseshilsen og lægge dét for hans fod og pryde hans vej med dét, som hver især har at bringe ham. Der er en klart sjælesørgerisk forkyndelse i den allegori, der straks gøres til genstand for udlægning og direkte applikation:

> Mange synes vel, at de ikke formaar at svinge Palmegrenene, og at de ikke har Højtidsklæder at brede paa hans Vej, men kun en fattig Sørgedragt, kun nogle Usselheds Pjalter. Nu vel, bring til Jesus din Sorg, din Bekymring, din Lidelse, din store Skuffelse, din Synd, din Smerte og læg det paa hans Vej! Bedre kan hans Vej ikke prydes af os og til os, han der er Lidelsernes Konge og Sorgens store Mester, men ogsaa Livets Fyrste. Han vil tage mod det, vi kommer med og han vil give os sine kongelige Gaver i Stedet, Guds Riges Goder.

I L byttes ordet *skuffelse*, der kan være for personligt, ud med ordet *kamp*. Den metaforiske beskrivelse af Jesus skrives om, fordi Dahl med sit sprogøre fornemmer, at de tunge og omvendte færøske genitivkonstruktioner, han i givet fald måtte anvende, ville ødelægge den rytmik, som også er en del af metaforikken.[31] Og så er det måske på den stille uges første dag bedre at lade påskebudskabet vente: „Han, den store Herre og Mester, som frem for nogen ved af lidelse og sorg at sige, forstår dine forhold og har hjertelag og omsorg for dig."[32]

30 „Tilgivelse og Fred og Sammenhæng for alt det, som var os svært og uforstaaeligt i Livet," bliver i L direkte oversat til „tilgivelse, fred og lys, der hvor alt er synd og mørke og ufred og fortvivlelse." L s. 173.
31 Poetisk er det i hvert fald:
Lidelsernes konge
og sorgens store mester,
men også livets fyrste.
32 „Hann, hin stóri harrin og meistarin, sum fram um nakran veit at siga av líðing og sorg, skilir viðurskifti tíni og hevur hjartalag og umsorgan fyri tær." L s. 174.

Selv med de redaktionelle ændringer, som nødvendiggøres af flytningen fra 1. s. i adv. til Palmesøndag, selv med de ændringer, som følger med oversættelsesprocessen, lykkes det for Dahl at bevare indtrykket af en meget lyrisk prædikestil, der med det erindringsprægede sprog og de fine billeder gør det muligt for den enkelte tilhører at tænke sin livshistorie og sine egne forhold med. Kærlighed, omsorg og trofasthed er de egenskaber, der her udmærker Jesu kongegerning.

Anden halvdel af adventsprædikenen fra 1914 var nok for præget af kirkeårets tema til at kunne flytte med over til Palmesøndag. Men lad os, før vi tager afsked med den, kort fortælle, at man i beretningen om Jesu gentagne komme i det forgangne kirkeår mærker den unge præsts taknemmelighed over, at han selv på mangfoldig måde i sit embede har fået lov til at bringe Jesus til mennesker:

> Han kom til os med sit hellige Ord, til Trøst og Styrke, til Tugtelse og Opbyggelse; han kom til os i de hellige Sakramenter med det evige Livs løndomsfulde Kræfter, han kom til Barnets Vugge og den gamles sidste Leje og lyste sin Fred over dem, han kom til vore Grave og lod en Haabets Engel brede sine Vinger ud over dem.

Prædikenen klingede ud med en appel til at åbne døren for Jesus i disse adventsdage og med formuleringer, der minder om Martin Luthers forklaring i den lille katekismus til 1. og 2. trosartikel og til nadverens sakramente:

> Og han vil være din Konge, for at du skal være hans egen, altid tilhøre ham alene, og i hans Rige leve under ham, thi han vil i sin Naade herske over dig og i sin Almagt vogte og beskærme dig, og han vil at du skal tjene ham… Han kommer for at bringe dig det som du mest trænger til og ingen anden kan give dig: Syndernes Forladelse, Liv og Salighed.[33]

Vi har i første halvdel af den nye palmesøndagsprædiken set Dahl mestre prædikenens sjælesørgeriske funktion som en præst, der lever tæt sammen med sin menighed under dens skiftende forhold. Vi har også lagt mærke til, hvorledes denne opgave trækker bestemte aspekter af Jesu gerning frem. Dem er der ikke meget tilbage af i anden halvdel af den sammenstykkede prædiken til Palmesøndag, og i hvert fald er tonefaldet et andet: Verdens konger kommer måske ikke på besøg hos dig og vil dig intet. Men Jesus, den himmelske herligheds konge, gør det. I alt, du erfarer af glæde og sorg, af kamp og nød, kom-

33 Den mangelfulde kommatering, disse spredte bekendelsesagtige formler og en skrift, der bliver mindre og tættere, tyder på, at prædikenens sidste linjer er skrevet i hast.

mer Jesus til dig og vil give dig frelse og velsignelse. Man hører allerede af dette, at det ikke længere drejer sig om den ydmyge og sagtmodige konge, at modsætningerne sættes klart op imod hinanden, at Jesus vil noget bestemt, men spørgsmålet er, om vi vil. Vi befinder os i en kerygmatisk, dualistisk, appellerende og tilsyneladende meget bibelsk sammenhæng.

Også 1932-prædikenen, der blev holdt på færøsk i Vágur,[34] beskæftigede sig i sin første halvdel med kirkeårets velsignelser, og anden halvdel synes også den gang at have været et klart stilbrud. Argumentationen er enkel og fortløbende: Jesus er konge; han vil ikke bare være verdens konge, men også din konge; som konge tilkommer der ham fuld suverænitet over os; enten han eller synden regerer over os; Jesus har brug for dig i sin tjeneste. Der er kun få berøringspunkter med teksten, og det eneste, der viser, at det er blevet Palmesøndag, er udeladelsen af en afsluttende bemærkning om Guds store velgerninger, der skal forkyndes søndag efter søndag, og tilføjelsen af følgende spørgsmål: „Vil vi så tage mod Jesus, når han nu igen denne gang kommer til os før påske som den, der har fået korset på sig og bærer alle verdens synder for at bøde dem med sin kærlighed?“[35]

Jesu kongeværdighed underbygges med en stribe bibelcitater, mestendels om Jesu lidelse: Es 9, 6; Matt 21, 9 (det oplyses, at *Davids søn* er en kongetitel); Joh 18, 37; 19, 19. Jesu verdensherredømme understreges med det budskab, der har „lydt ud over verden i vores dage: Gør Jesus til konge!“[36] Man ser hans rige vokse, og alle tegn tyder på, at han underlægger sig verden. Det er Olfert Ricards bidrag til denne prædiken, som på trods af, at det kan have givet den nødvendige inspiration, ikke er så stort, idet Ricard i modsætning til Dahl bevæger sig udad fra denne „Nytaarskur hos Kongen, hvor du lægger dit Hjerte for hans Fod,“ til kaldet om at erobre byen og verden for ham. Dahl går den modsatte vej, Jesus vil ikke kun erobre verden, men også have med dig selv at gøre. Det bliver først helt godt med dig, når du har lagt dit hjerte og dit liv under Jesu kongedømme. Jesu krav om fuld suverænitet betyder, at hans navn, ære og vilje skal være højere end vores egen vilje. Kongens vigtigste opgave er at regere. Derfor lader vi enten ham, der har vundet os og købt os dyrt, Jesu ånd og vilje, bestemme, eller vi spilder liv og tid bort i fremmed tjeneste under

34 Han var vel i bygden, fordi han havde fejret sin bror J. J. Dahls sølvbryllup om torsdagen. Notits i *Dimmalætting* onsdag den 23. nov.1932.

35 „Vilja vit so taka ímót Jesusi, tá ið hann nú aftur hesa ferð kemur til okkara fyri páskir sum tann, ið fingið hevur krossin upp á seg og ber allar heimsins syndir fyri at bøta tær við kærleika sínum?“ L s. 177.

36 L s. 176, min oversættelse. Jvnf. Ricard 1930, s. 10: „Gør Jesus til Konge! siger [denne Dag]. *Make Jesus King!* det var i 1886, at en lille Flok kristne Studenter i Japan sendte et Telegram over Stillehavet til amerikanske Kammerater, som ogsaa var til Sommerstævne, og deres Hilsen var disse tre Ord: Make Jesus King, gør Jesus til Konge! og det blev Begyndelsen til Studenterbevægelsen.“ Dahls lidenskabsløse og ahistoriske brug af denne pointe gør det lidet sandsynligt, at han har haft nogen anden berøring med den internationale studenterbevægelse end den ganske tilfældige, der her opstår ved at låne fra Ricard.

egenvilje og egenkærlighed, syndens vilje og begær. Jesus har brug for, at du går hans ærinde, se, om der ikke er nogen, du kan gå til og gøre noget for, når Jesus sender dig. „Vil vi [det er fjerde gang, der spørges] åbne vores hjerte for ham, så han kan bo og have herredømmet der, og alt hos os præges og helliggøres af hans ånd?“[37]

Er anden halvdel af den sammenføjede palmesøndagsprædiken en omvendelsesprædiken – holdt i en bygd, der er kendt for sin stærke tilknytning til Indremission – så gælder den ikke omvendelse til tro på syndernes forladelse, men til tjeneste, ubetinget lydighed og helliggørelse. Kaldet følges med et pessimistisk menneskesyn, og Jesu kongedømme præsenteres i et underlig koldt og utilnærmeligt lys. „Ingen er over og ingen ved siden af ham.“[38]

Når teksten er den samme, kan en prædiken altså sagtens laves om, så den kan flyttes fra et sted i kirkeåret til et andet, fra 1. s. i adv. til Palmesøndag. De to halvdele er hver på sin måde meget gennemførte og kan ubesværet finde ny anvendelse; men i tid, type og tolkning står de så langt fra hinanden, at resultatet bliver en skærende disharmoni.

c. Genkomst og dom

25. s. e. trin. 1926 og 1928

Hvis 25. s. e. trin. overhovedet forekommer i et givet kirkeår, er der en vis sandsynlighed for, at den tillige er kirkeårets sidste søndag. Det var den i 1926, da Dahl prædikede på dansk i Havnar kirke, og det var den igen i 1928, da Dahl oversatte sin prædiken til færøsk og brugte den igen i samme kirke. Men denne rubricering, som var en udmærket indledning i de aktuelle tilfælde, kunne ikke bruges i L, for dér skulle prædikenen også kunne læses, når 26. og eventuelt 27. søndag fulgte efter. Problemet løses let ved at begynde med at sige, at der ligesom høres adventsrøster i dagens hellige ord, både i epistlen (2 Pet 3, 1-13) og i evangeliet (Luk 17,20-33). Disse adventsrøster præsenteres som et apokalyptisk budskab om store trængsler, idet 2 Pet 3, 10-11 sættes sammen med Luk 17, 30 og 2 Pet 3, 13. Budskabet beskrives som en alvorlig påmindelse om, at tiden iler, at også vores egen tid iler, og at enden, dommen, livets store opgør nærmer sig. Vi formanes derfor til at våge, leve i forventning og være beredt, når det store øjeblik indtræffer.[39] Hvor vil Dahl nu, efter denne indledning, lægge hovedvægten, på Jesu genkomst eller på tiden forinden?

37 L s. 177, min oversættelse.
38 „Eingin er áraka hann ella javnsíðis við hann. Hann er *hægstur*.“ L s. 175.
39 Ifølge de respektive manuskripter skildres beredskabet i 1926 som at „være færdige, færdige at slutte!“ og i 1928 som at være beredt, når den store adventsstund kommer.

Prædikenen har fire hovedafsnit, der følger evangelieteksten i et sådant omfang, at den må karakteriseres som en analytisk prædiken, en homilie. 1. *Menneskesønnens dage* udlægger Luk 17, 22-25, 2. *Noas dag* udlægger v. 26-30, 3. *Regnskabets dag* v. 31-32, mens 4. *Guds rige er inden i jer* vender tilbage til v. 21.

Det er måske ikke så let at sætte en dækkende overskrift over den analytiske som over den syntetiske prædiken. I dette tilfælde lånes den fra første hovedafsnit: „Á døgum menniskjusonarins“ (I Menneskesønnens dage). I tilslutning til Luk 17, 22, der citeres ved afsnittets begyndelse, optræder der en noget kryptisk sætning. Dahl siger, at når Guds rige en gang på Herrens dag kommer åbenlyst i magt og herlighed, vil alle sikkert gerne derind. Men „da kan det være for sent, hvis de ikke i forvejen har taget imod det her, det som ikke kommer således, at de kan vise derpå, men kommer stille, skjult, lønligt.“[40] Koden til at dechifrere denne sætning med ligger gemt i prædikenens fjerde og sidste afsnit, der med en allusion til Luk 17, 21 handler om Guds rige. Det pågældende vers indeholder et oversættelsesmæssigt problem, præpositionsforbindelsen ἐντὸς ὑμῶν. I den autoriserede oversættelse vælger Dahl at sige: „Thi se, Guds rige er inden i jer“ og i en fodnote angive den alternative mulighed „iblandt jer.“[41] I prædikenen er der ingen tvivl om, at han læser på den første måde uden at ænse den vanskelighed, at det faktisk er henvendt til farisæerne. Guds rige, hedder det, er ikke noget uden for os, et fjernt drømmeland, men det er inden i os, „En indre Livets Virkelighed, en indre Livsmagt, vort Hjertes Ejendom.“[42] Ergo skal den uklare sætning i første hovedafsnit forstås på den måde, at Guds rige i modsætning til, hvad folk kunne ønske sig, kommer stille og lønligt.

Denne forståelse har betydning for den kristologi, der ses i menneskesønsbegrebet og for fortolkningen af udtrykket *Menneskesønnens dage*. Og Dahl begynder absolut i det lave. Jesu samtids mennesker så nogle af Menneskesønnens dage, nemlig da han kom til dem med indbydelsen til Guds rige (Mark 1, 15). Men de forargedes af hans ringhed og fattigdom og ville ikke tage mod Guds rige. Det samme har gentaget sig ned gennem tiderne. Slægt efter slægt – også vores slægt – har set Menneskesønnens dage, og han har med sine egne ord lidt meget og været forkastet, fordi folk er blevet forarget over hans ringe skikkelse. Men han er den eneste vej til Gud Faders rige, som det hurtigt bevises ved at hægte ApG 4, 12; Joh 14, 6; Joh 1, 12 og Rom 14, 16 sammen. Når

40 „Tá kann tað verða ov seint, um tey ikki frammanundan hava tikið ímóti tí her, sum tað ikki kemur soleiðis, at tey kunna vísa á tað, men kemur stillisliga, loyniliga, í duldum.“ L s. 449. I 2. udg. 1978 er *sum* blevet til *um*. Det er forhåbentlig en trykfejl, for det gør meningen endnu mere uigennemskuelig.
41 „Tí sí, Guðs ríki er innan í tykkum,“ hhv. „tykkara millum.“
42 Manuskriptet 1926.

sejren er vundet, og Herren åbenbares i sin herlighed, skal både venner og fjender se ham. Den kristne kirkes folk har derfor altid levet i håb om hans komme, i spænding fordi de ikke kender hans time, og i alvor. Det gælder med 2 Pet 3, 11f om tro og tålmodighed, om udholdenhed og årvågenhed, om at stå fast i striden for at få del i sejren.

Andet hovedafsnit behandler såvel Noas dag som Lots dag, eller rettere Noas dage og Lots dage, for også sådanne dage kender vi alle til. Noas dag betyder afgørelsens dag, en dag, hvor livet går sin gang, indtil alt med et slag forandres af en hændelse, et dødsfald, en ulykke, måske slet ingen ting i udvortes forstand. Noas dag er sejrens eller tabets dag, livets eller dødens dag, frelsens eller fortabelsens dag. Lots dag er følgernes dag. Dahl lader sig ikke nøje med evangeliets ord om at spise og drikke, tage og give til ægte, men lader i sin aktualisering alle de konnotationer, som er knyttet til Sodoma, komme til fuld udfoldelse. Guds rige er ikke imod det at opretholde livet, arbejde for fremgang og velfærd – tværtimod. Men når man i Lots og Noas dage og endnu i dag lever, som om det timelige var tilstrækkeligt til at give menneskets udødelige sjæl fred, som om Gud og hans rige ikke var til, så blandes synd, uretfærdighed og ondskab ind i de dagligdags forhold. Mad og drikke bliver til frådseri og drukkenskab, at tage og give til ægte bliver til letfærdighed og usædelighed, køb og salg til falskhed og svig. Hver slægt, hvert menneske, får før eller senere, på den ene eller den anden måde, følgerne, dommen, gengældelsen at føle. Disse tre ord, som prædikenmanuskripterne er fælles om, udelades dog i postillen, hvor det med en venligere formulering blot siges, at det onde, der er gjort, vil blive gengældt.[43]

Regnskabets dag, som behandles i tredje afsnit, blev for Lots hustru den dag, hvor hun stivnede og blev forstenet, fordi hun var bundet af ejendelene i hjemmet, af marken og af alle verdens ting. Sådan ser vi, at mennesker bindes af begærlighed, forfængelighed og æresyge og stivner og forhærdes i verdslighed. Vi må derfor være på vagt og bede om at blive bevaret i samfund med Gud, „saa at en frisk Strøm fra Livets Væld maa fornye vort Sind, holde Farvandet aabent og Sporet rent,"[44] så sjælen ikke stivner og fryser til, som det altid sker med det stille vand.[45] Naturbilledet udlægges i den danske prædiken i 1926 om det at arbejde og tjene og hver dag være for Herrens åsyn i syndserkendelse og bod, men ender via 1928-prædikenen som fremgangstro: „... at leve hver dag for Herrens åsyn og komme ham nærmere hver dag i anger om synden og kamp mod den, i helliggørelse af hans nåde."

Prædikenen ender som sagt med at tale om Guds rige, der er inden i os som

43 „Á ein ella annan hátt, fyrr ella seinri, kemur tað aftur umaftur, sum gjørt er." L s. 453.
44 Manuskriptet 1926.
45 Stille eller strømfrit vand hedder i denne forbindelse „deyðavatn" – dødvande. L s. 454.

Guds nådes sol og lys og fred og glæde over alle livets forhold. Bønnen „Komme dit rige!" der rækker til fuldendelsen på Menneskesønnens dag, begynder nær: med den enfoldige og ydmyge bøn om, at Guds rige må komme til os og være inden i os. Da vil vi bestå for Menneskesønnen.

På trods af den apokalyptiske indledning lykkes det stort set for Dahl at dræne prædikenteksten for eskatologisk indhold. Ikke fordi han på nogen måde benægter Jesu genkomst i herlighed og til dom, men fordi alle de tidsbestemmelser, som Jesu ord indeholder, anvendes på tiden inden genkomsten. Ahistorisk kan syndfloden, Sodomas ødelæggelse og endda Jesu forudsigelse af sin lidelse og død Luk 17, 25 forkyndes som noget, mennesker fra nytestamentlig tid og hele vejen op til i dag oplever og kender til: verdslighed, dom og straf, forargelse over Jesu ringhed. Lever man for verden, bærer det følgerne i sig selv; lever man for Herren, kommer man ham stadigt nærmere. Dahl er så vant til at bruge menneskesønstitlen som en betegnelse for Jesu jordiske menneskelighed, at han nu har tydeligt besvær med den messianske højhed, som i de eskatologiske tekster hører titlen til. Derfor er prædikenens overskrift måske mere dækkende for dens indhold end i første omgang antaget. Der er her forskel på Menneskesønnens *dage* og Menneskesønnens *dag*.

26. s. e. trin. 1932

I prædikenen 26. s. e. trin. i H, „Dómurin" (Dommen) spilles de to menneskesønsbegreber ligefrem ud imod hinanden. Prædikenen er holdt på færøsk i 1932, er med sine 5 sider noget kortere end en normal prædiken, og må være bragt i postillen i mangel af bedre. Den store domsscene i Matt 25, 31-46 udgør teksten, og prædikenen kan vel karakteriseres som en temaprædiken om dom, hvor de enkelte afsnit kun er løst forbundne. Der mangler simpelthen en linje i forkyndelsen. Indledningen – eller 1. afsnit – handler om den store advent, da Menneskesønnen skal komme igen; 2. afsnit er ganske kort om den store skilsmisse; 3. afsnit forkynder sjælesørgerisk, at det Gud ske lov er Jesus, der skal dømme, og 4. og sidste afsnit, der næsten fylder halvdelen af prædikenen, forsøger under spørgsmålet om dommens kriterier at få det hele med for at ende i den etiske efterfølgelse.

Raffineret sætter det første afsnit fremtid og fortid op imod hinanden ved anvendelse af tekstens v. 31-32a:

– Menneskesønnens fremtidige komme i herlighed kontrasteres af hans første komme i fattigdom og ringeagt.

– Hans fremtidige komme med alle englene sættes i relief af hans ensomhed med den lille skare af mænd, der fulgte ham, da han gik på jorden.

– Herlighedstronen sammenlignes med det kors, som han første gang fik til kongestol.

– I det endelige komme skal han ses af alle; men da han var her, blev han forkastet af de fleste.

Som lynets glimt skal alle se ham, og så stor er hans magt, at han skal afsige dom over ethvert menneskes skæbne til alle tider, hans dom er endelig, indiskutabel og inappellabel.

Den store skilsmisse i afsnit 2 forklares ikke, men understreges ved henvisninger til andre ord og lignelser, hvor Jesus har sagt det samme: de ti brudepiger (Matt 25, 1-13), ukrudtet og hveden (Matt 13, 24-30) og voddet (ligeledes Matt 13, 47-50). Den ene skare går til evig straf, den anden til evigt liv, den ene opstår til død, den anden til liv.

Det sidste ordpar har en umiskendeligt johannæisk klang, selv om det er et fejlcitat.[46] Men det er måske også først og fremmest anbragt som et stikord, der skal skabe en glidende overgang til 3. afsnit med overskriften: „Det er *Jesus, Menneskesønnen,* der skal dømme."[47] Postillerne gengiver ingen prædiken over Johannesevangeliets domskapitel, Joh 5, 17-29, der efter 2. tekstrække er prædikentekst 24. s. e. trin.; men her har vi sikkert med et udsnit af en sådan prædiken at gøre. Bortset fra at dommen nævnes, er der ingenting i 3. afsnit, der på nogen måde relaterer til domsscenen i Matt 25. Tværtimod modererer dette sjælesørgeriske indskud hele domsspørgsmålet og gør det endnu mere kompliceret. For her er det det velkendte menneskesønsbegreb – endda kombineret med en objektiv forsoningslære – der møder os:

– den barmhjertige og hjertemilde Frelser

– ham, der ikke kom til verden for at dømme den, men for at den skulle frelses ved ham

– ham, der her på jorden ynkedes inderligt over alle, der havde det ondt og bedrev ondt, og havde hjertelag for toldere og syndere

– ham, der gik ind under vores kår og bar vores, ja hele verdens synder og udstregede dem med sit blod

– ham, der er blevet kaldt den barmhjertige og trofaste ypperstepræst o.s.v. Hebr 4, 15

– ham der i den grad vil spare og have medlidenhed, at han ikke vil sønderbryde det knækkede rør og slukke den osende væge.

Dette forkyndes med „Gud ske lov og tak" som trøst, når vi frygter for den dom, der venter os for små som for store synder, skjulte såvel som åbenlyse. Ikke fordi dommen med Jesus som dommer bliver mindre alvorlig eller retfærdig eller sand; men fordi vi da kan finde skjul under Jesu nåde – vores eneste håb om at bestå i dommen.

46 Joh 5, 29 taler om at opstå til liv eller opstå til dom.
47 H s. 478, min oversættelse.

Også det sidste, meget lange afsnit, der skal afdække dommens præmisser, begynder i det johannæiske, Joh 5, 28-29, hvorefter det er gode eller onde gerninger, der er det afgørende. Der spørges ikke så meget om, hvilken tro, vi har haft, men om den har været virksom i gerninger (Gal 5, 6). Det er Jesus, vi enten gør godt imod eller ikke bryder os om, når vi rækker vores medmennesker en hjælpende hånd eller lader som ingenting. Når disse ord rammer os så stærkt, er det, fordi de manglende gode gerninger, som vi lettest kommer i tanker om, skyldes at vi har for lidt kærlighed. Og der kan Jesus hjælpe. Der udgår fra hans hjerte en strøm af kærlighed over verden, især til „hans mindste brødre", syge, nødstedte, hjælpeløse, sultne og tørstige, ensomme og hjemløse. Denne rige velsignelse, denne kærlighed, dette blik for Jesu mindste brødre i ethvert menneske, vi møder, må vi bede om at få del i. Og så skal appellen alligevel ende i omvendelse, måske nok af mere etisk end dogmatisk karakter. „Men *på hvilken side* kommer du til at stå [foran Jesu herlighedstrone]? Til højre eller til venstre? Det er endnu tid at vælge, det er endnu *nådetid.* Lad *Jesu kærlighed* fylde dit hjerte og dit liv og gøre dig god, så du gør det, der er godt, ikke for at tjene en løn, men fordi *alt er nåde,* og fordi kærligheden medfører det."[48]

Det er stadig ikke særlig klart, hvordan frelsen af tro på Guds nåde i Jesu blod skal forenes med dommen efter gerninger. Betyder det, at Jesus gør os gode, at vi nu står retfærdige i Guds øjne, ikke behøver at frygte dommen og dermed er frie til at elske ham i vores næste? Eller betyder det, at Jesus implanterer noget af sin kærlighed i os, således at vi også rent faktisk bliver bedre udrustet til at se næstens nød og tjene ham? Kan man foretage et sådant etisk valg og derved komme til at stå på den rigtige side i dommen? To teologiske opfattelser er i denne prædiken sat op imod hinanden, og skønt de begge handler om forsoning, vil de ikke lade sig forsone.

2. s. i adv. 1918

Lad os som et kuriosum ende denne gennemgang med en kort betragtning af prædikenen 2. s. i adv. over den synoptiske apokalypse, Luk 21, 25-36. Den blev holdt første gang på dansk i Thorshavn i 1918[49] og trykt i L under overskriften „Hin dagur" (Hin dag). Dahl har her leveret en smuk og sjælesørgerisk behandling af det vanskelige emne: trængslerne. Evangeliets stærke etiske formaning v. 34-36 bliver i afslutningen en formaning til at leve i håbet.

48 H s. 481, min oversættelse.
49 Bemærkningen „Kl. (1922)" på manuskriptet tyder på, at den er brugt igen, sandsynligvis i annekssognet Kaldbak.

Exordiet finder straks en modsætning mellem de to billeder af Jesus, som menigheden har for øje de to første søndage i advent: „Der har været og er fremdeles en første Advent i Guds Rige her paa Jorden, hvor Jesus stadig og atter og atter kommer til Mennesker som den sagtmodige Frelser, men engang kommer der i Guds Rige en Advent, som er den sidste, og da kommer Jesus for sidste Gang, og da kommer han som Dommeren."[50] Kun den, der tog imod Jesus som Frelser, skal bestå for Menneskesønnens åsyn.

Prædikenens tema: „Hvorfor tror I vel, at hin Dag kan nære Genstand for kristne Menneskers glade Haab og frydefulde Forventning?" udlægges i tre sideordnede afsnit, hvoraf det sidste er det længste og smukkeste. 1. afsnit behandler endetidens trængsler under *håbets* fortegn. Trængsel og lidelse har et højere formål: der fødes noget godt. Var det ikke tilfældet, havde lidelse og sorg ingen mening; men Guds stærke hånd skal engang samle alle tråde. 2. afsnit ser på trængslerne under *formaningens* fortegn. Da alt peger frem mod jordens undergang, skal man ikke bygge sin tilværelse på det jordiske, men på det evige. 3. afsnit knytter til ved Jesu dejlige ord om figentræet, der springer ud, og forkynder den *trøst,* at trængslerne altid kun er fødselsveer. Sådan er det i naturen: sommeren kommer ikke uden store rystelser og omvæltninger. Man skal læse den færøske version med dens 16 meteorologiske tegn, hvis man virkelig ønsker at få et indtryk af Dahl utrolige sproglige formåen.[51] Alt stort og værdifuldt i menneskelivet, i Guds rige og i os selv er på samme måde blevet til under kamp og offer. „Naar vi saa hernede skal gennem Rystelser, Sorger og Trængsler, lad os da se paa dem som noget, der er nødvendigt... og bebuder Sommerens Komme. Vilde vi vel undvære dem, naar vi derigennem kan gaa ind til en lys og salig, evig Sommer...?" – en sommer, som skildres med samme stille og lyse ord som i Dahls eget digt „Summarmorgun" (Sommermorgen) fra krigsåret 1917:[52]

Vit hava í Guðs ríki summar í vón,
summar, tá ið allir fuglar syngja,
allar blómur anga, allar ættir tiga,
allar bárur stilna, tá ið Guðs kærleiks-
sól lýsir og vermir, grøðir og gleðir.

Allar ættir tiga,
allar bárur hvíla,
hav og klettar heilsast blítt,
fles og flúrur smíla.

Sól í reynið roðar,
døggin silvurglitrar,
klárt um tind og hvørja nøv,
bláloftið alt titrar.

50 L s. 16, her citeret efter manuskriptet 1918.
51 L s. 19-20.
52 Prosa efter L s. 21, poesi efter Dahl 1948b, s. 65.

Fagra mynd eg skoði,
besta lag eg hoyri:
spógvalátan, títtlingsljóð
tónar mær í oyru.

Sút og sorgir stillna
hesa sælu løtu,
meðan sólin til mín sær
her á fríðu fløtu.

Kan man besvare spørgsmålet om, hvorfor Dahl har ladet sig inspirere til at holde denne lyse, sommerlige og forventningsfulde prædiken ind under jul? Man kan henvise til Klaveness' prædiken „Til sommeren,"[53] eller bare huske på den næsten euforiske stemning, der rådede i de dage, da 1. verdenskrig endelig var ovre:

> Og derfor tør vi ogsaa haabe, at der igennem de store Trængsler og Lidelser og Rystelser, som i disse Tider er gaaet hen over vor Slægt, hvor jo saa meget af det gamle gaar til Grunde, skal fødes noget godt og værdifuldt, som kan bringe Livet videre og dermed ogsaa nærmere til Fuldendelsen.[54]

d. Sammenfatning

I evangeliernes beretning har Jesu himmelfart og hans forjættede genkomst samme engangskarakter som hans fødsel, liv, død og opstandelse. Men det har hans kongegerning ikke. Hans nærvær og omsorg, hans kærlighed og tilgivelse, hans kald og eksempel er en ubrydelig del af de kristnes liv her på jorden. „Stadig og atter og atter" kommer han til os. Sådan vil Dahl gerne forkynde om de emner, vi her har beskæftiget os med, i sjælesørgeriske, kontekstuelle og aktualiserende prædikener.

Himmelfarten betyder da, at både himmel og jord, hele tilværelsen og derunder den enkeltes lille plet er under Jesu opmærksomhed. Fra himlen kan han således både beskærme os og lede os frem mod målet, frelsen, genoprettelsen, fuldendelsen – ikke kun i og for kirken, men tillige i og for den enkelte.

53 Klaveness 1905, s. 7-13. Også en af Klaveness' erklærede disciple, den islandske biskop Jón Helgason, prædiker denne dag under overskriften „Senn kemur eilif sumartíð" (Derefter kommer den evige sommer). Helgason 1932, forordet og s. 9-16.
54 Fra manuskriptet 1918, udeladt i postillen.

Modsat må den, der ikke lever sin kristne tro ud i gerninger, allerede her høste syndens frugter. Ved vækst, fremgang og helliggørelse er vi i det mindste stykkevis med til at fremskynde Guds dags komme. Himmelfartens *hvorledes* bliver i den forbindelse et spørgsmål af underordnet betydning.

Menneskesønsbegrebet må i denne forståelse af Jesu kongegerning volde Dahl hovedbrud. Det humane menneskesønsbegreb, den opfattelse, at Jesus som Menneskesøn i jordisk ringhed er det sande menneske, passer langt bedre ind i det, Dahl føler sig kaldet til at forkynde og formidle ved sin forkyndelse, end den højhed, som hører det messianske menneskesønsbegreb til.

Genkomstens og dommens *hvornår* og *hvordan* ligger derfor heller ikke inden for hans interessesfære. Ahistorisk har vi kaldt denne brug af den evangeliske beretning. Dahl ville ikke være enig. Som han i en nytårsprædiken har sagt, ved vi ikke, om der for os findes en dag „i morgen"; men det, der står fast, er med Hebr 13, 8, at „Jesus Kristus er den samme i går og i dag og til evig tid."[55]

55 L s. 67 og 72.

G. SAMMENFATNING OG FORELØBIG VURDERING

Hvem er han? Det er et spørgsmål, Jacob Dahl gerne både rejser og besvarer, når han i løbet af kirkeåret bevæger sig gennem evangeliernes beretninger om Jesus. Kristologien, der øjensynligt spiller en vigtig rolle, er i sin helhed centreret om et enkelt begreb, om Jesus som *Menneskesøn.* Undfangelsen fortæller os, at Jesus er Marias søn; i julens prædikener præsenteres han som et barn, et menneske, ja, det sande menneske; hans kald viser os, at han på sin vej op til Jerusalem som hjemløs og fremmed er den solidariske Jesus; hans sejr i kampen mod den onde bliver et eksempel til efterfølgelse; ved sin lidende kærlighed udvirker han en subjektiv forsoning; når det menneske, som blev både født og døde på korset, opstår påskemorgen, får vi nye kræfter og håb om et evigt liv; som den himmelfarne er han os altid nær, og med det humane menneskesønsbegreb, som efterhånden er fremstillet både vidt og bredt, frygter vi hverken genkomst eller dom.

De øvrige kristologiske begreber, som vi har beskæftiget os med, må derfor alle ses i relation til dette specifikke menneskesønsbegreb. På hvilken måde er Jesus f. eks. *Guds Søn?* Vi har set, at i denne forbindelse så vigtige perikoper som bebudelsen og Jesu dåb kun finder sporadisk omtale i de to postiller. Der kan sagtens alluderes til en bekendelsessalme som Luthers „Lovet være du, Jesus Krist"; men salmens ord om præeksistens, jomfrufødsel, inkarnation og saligt bytte uddybes ikke, men forsvinder nærmest i den følgende udlægning. At Jesus er Guds Søn, erkendes i stedet ved en ritschliansk etisk-psykologisk forståelse af Jesu liv og artikuleres ingen steder så klart som på korset, hvor det lyder med Faderens milde røst inde i Jesu hjerte: Du er min Søn, den elskelige, til dig har jeg velbehag!

Vi har fundet, at Dahl ikke viger tilbage for at benytte de to indbyrdes sammenhængende begreber *Herrens lidende tjener* og *Guds lam,* der begge vækker associationer om Jesu død på korset. Men også de forstås bedst som varianter af Dahls menneskesønsbegreb, for de byrder, som tjeneren og lammet må bære, har først og fremmest psykologisk karakter. Derved tegnes billedet af ham, som vi i vores nød kan identificere os med.

Efter sin opstandelse og himmelfart optræder Jesus som *konge* og *Herre.* Han er her både det ideale forbillede og vejviser, den nærværende og beskyttende Herre – vi lever i Menneskesønnens dage – og i stærkt dualistiske prædi-

kener den suveræne konge med ubegrænset krav på lydighed. Det messianske menneskesønsbegreb derimod må volde problemer, når man i den grad har anvendt Menneskesønnen som udtryk for Jesu jordiske menneskelighed.

Det kan ikke undgås, at også soteriologien tager farve af denne idealistiske kristologi. Også frelsen får såvel etisk som psykologisk karakter, hvor syndserkendelse og frelsesvished følges ad. Det er dog ikke en syndserkendelse, der er opstået ved mødet med Guds bud og hellige vilje, men i sammenligning med Jesus og hans sande og fuldkomne liv som menneske. Det er heller ikke en frelsesvished, som knytter sig til Jesu stedfortrædende lidelse og har forensisk karakter; men den fødes i betragtning af Jesu kærlighed til døden og åbenbaring af Guds sande væsen, og dens følger giver sig til kende i et bedre liv. Frygten overvindes, byrderne bliver til at bære, det går fremad i kampen mod synden, det evige livs kræfter virker i os, hjertet fyldes med fred og håb.

I det hele taget må disse længsler og behov, der gennem prædiken skal søges opfyldt, bære sin del af skylden for, at forkyndelsen er, som den er. Dahls opfattelse af menigheden eller tilhørerne har meget stor indflydelse på, hvordan han griber en tekst an, hvilket tema han vælger at anlægge, og hvordan den afsluttende applikation skal udformes. Prædikener, der i deres aktuelle situation har været domineret af etiske formaninger og bibelske idealer, kan synes mærkeligt tyndbenede, når det aktuelle fjernes, før de kommer i postillen. I julepræ-dikenerne, hvoraf vi havde lejlighed til at gennemgå en hel årrække, må hyrderne snart repræsentere en type mennesker, snart en anden. Dæmonologien, der i høj grad medvirker til at se fastens første halvdel under kampens fortegn, har sikkert sin grund i den ondskab, som rent empirisk så let lader sig betragte. Men vi har også set lette og lyse påskeprædikener, hvor kirken og den aktuelle menighed selv får lov til at levere et ekklesiologisk bevis på Jesu opstandelse. Og så har vi haft lejlighed til at gennemgå en af Dahls berømmede prædikener, den store kontekstuelle prædiken om havets folk, et vigtigt skridt på vejen frem mod den færøsksprogede gudstjeneste.

I sådanne prædikener demonstreres det allerede ved den udsøgte litterære form og sproglige behandling, hvor tæt Dahl selv er knyttet til sit folk, og hvordan han er i stand til at gøre sig til ét med dets liv og forhold. Derfor har vi medtaget nogle erindringsglimt, der ikke findes i de trykte prædikener, men danner en vigtig baggrund for forkyndelsen. Kirkeåret har med jul, faste og påske sine dyrebare minder og sine stolte traditioner. Vi har i en adventsprædiken, der blev lavet om til en palmesøndagsprædiken, mødt om den unge præst og hans taknemmelighed for gerningen i de første embedsår; senere har vi gennem nogle fastelavnsprædikener fået et indblik i den modstand og de skuffelser, han følte, at han var udsat for – velsagtens i sprogkampen; og endelig har vi set den aldrende provst gennem påskens budskab nå frem til at forsone sig med døden. Den stemningsprægede og psykologiske indfaldsvinkel til

evangelieteksterne var i høj grad også et udtryk for hans egne følelser og sjælelige behov.

Hvad gør man så som prædikant, når man føler, at man af hensyn til menighedens forventninger skal sige noget, som ligger uden for ens eget teologiske univers, f. eks. holde en vækkelsesprædiken eller præsentere kirkens bekendelse og lære? Hvis man nu gik induktivt til værks, kunne man tage udgangspunkt i sit eget og arbejde sig frem til det overordnede og generelle. Men når man er vant til at arbejde deduktivt, må man finde en anden udvej. Her byder salmeprædikenen sig til. Salmerne kan som stof, der hører naturligt hjemme i kirkens liturgi, uden besvær anvendes som sekundære tekster bag en prædiken. Deres prægnante formuleringer og en gang vedtagne ord kan være en stor hjælp til at få det sagt, man selv har svært ved at formulere eller artikulere. Når Dahl så alligevel sætter sit eget, umiskendelige præg også på denne genre, opstår der en underlig tvedelt prædiken med indbyrdes modstridende tanker og ideer. Som når man efter en indledning bestående af Es 9, 6 og Luthers bekendelsessalme når frem til at konkludere, at det mest underfulde, der i en juleprædiken kan siges om Jesus, er at han var et barn.

Men det er helt her nede, Dahls menneskesønsbegreb tager sit udgangspunkt:

> Vi bør begynde hos ham, der var kød og tog bolig iblandt os, begynde hos den Jesus, der levede sit sande menneskeliv her på jorden i samfund med Gud, og så søge længere og længere frem og højere og højere op. Desto længere vi kommer frem på vejen, desto nærmere Jesus vi selv lever, og desto dybere vi kommer ind i samfundet med ham, desto mere vokser Jesus for os, han bliver større, mægtigere, dyrere, helligere; han kommer ud over de grænser og de mål, vi ellers bruger her i den menneskelige verden.[1]

1 „Vit eiga at byrja hjá honum, sum var hold og festi búgv hjá okkum, byrja hjá tí Jesusi, sum livdi sítt sanna menniskjalív her á fold í samfelagi við Guð, og so leita okkum longur og longur fram og hægri og hægri upp. Tess longur vit koma fram á leiðini, tess nærri vit sjálv liva hjá Jesusi, og tess djúpari vit koma inn í samfelagið við hann, tess meira vexur Jesus fyri okkum; hann kemur út um tey mark og mát, sum vit annars nýta her í mannaheiminum." H s. 40. Andre steder i prædikenen siger Dahl, at ordet blev kød – *varð* stavet med ð betyder *blev* – her bruger han formen *var* uden ð, der betyder var.

4.

Guds riges fremgang, kristenlivets vækst

De hidtidige analyser, især af 2. trosartikel, har for så vidt allerede forberedt overgangen til 3. trosartikel eller i det mindste vist, at vi endnu mangler at afdække betydelige områder af Dahls teologi, før vi står ved vejs ende. Den tredje store højtid, pinsen med Helligåndens komme, falder i naturlig forlængelse af den kirkeårsrelaterede disposition i de forudgående kapitler, og kirkens tilblivelse og eksistens er i påskens prædikener blevet knyttet til Jesu opstandelse. Efter at have behandlet de pneumatologiske og ekklesiologiske spørgsmål vil vi fortsætte med gudstjeneste og sakramenter. Derefter følger en indgående behandling af trosbegrebet, før vi sluttelig vil se på Dahls eskatologi.

Metodisk kan det betale sig at veksle mellem smal og bred optik. I nogle tilfælde foretrækker vi at analysere udvalgte prædikener, lægge mærke til de udsagn, der står tydeligt og klart, og være opmærksom på de emner, der ikke gøres til genstand for den samme grundige behandling. I andre tilfælde ser vi det som en fordel at forfølge et begreb i samtlige de prædikener, hvor det forekommer; men også der vil vi bestræbe os på at lade fyldige analyser illustrere, hvordan begreberne finder anvendelse i det konkrete tilfælde.

Det kan næppe undgås, at nogle af vores prædikeneksempler efterhånden vil blive mødt med genkendelsens glæde, når de dukker op i en ny sammenhæng. På den anden side håber vi også, at allerede berørte emner vil komme til at fremstå i et klarere lys, skarpere og mere detaljeret, efterhånden som de falder på plads i den store helhed.

A. HELLIGÅNDEN

1. pinsedag 1927

Blandt de prædikener fra året 1927, som senere blev udgivet som et selvstændigt hefte, var Dahls prædiken i Havnar kirke 1. pinsedag med titlen „Heilagi andin" (Helligånden).[1] Udgiveren var det litterære selskab *Varðin* „sammen med andre", og evangelium og prædiken var omkranset af Kingos salme „Kom sandheds Ånd og vidne giv" og Grundtvigs „Kirken den er et gammelt hus," begge i Dahls oversættelse fra 1925. Det oplyses, at det ved denne lejlighed var første gang, Dahl holdt fuld højmesse på det færøske sprog.

Man var allerede nået så langt, at der nu efter beslutning i menighedsråd og menighedsmøde var færøsk prædiken ved højmessegudstjenesten hver anden gang, Dahl holdt gudstjeneste, og derfor også skulle være det 1. pinsedag. Men Thorshavns ungdomsforening *Merkið* havde på et møde den 14. maj besluttet at bede om fuldstændig færøsk gudstjeneste inkl. tekster, kollekter og salmer 1. pinsedag og tilbudt at bekoste trykning af sidstnævnte. I sin anbefalingsskrivelse til biskop Ostenfeld mener Dahl, at den påtænkte gudstjeneste kan betragtes som et forsøg, førend der eventuelt træffes nærmere bestemmelser om en ordning af hele dette forhold. Ostenfeld giver sin tilladelse i telegram af den 27. maj, men udbeder sig i et brev dateret den næste dag en udtalelse fra menighedsrådet om, hvordan gudstjenesten har virket.

Vi har således noget så usædvanligt som en beskrivelse og vurdering af denne skelsættende gudstjeneste. Udtalelsen er vedtaget på et menighedsrådsmøde den 13. juli 1927 med den indledning, at det jo kun er visse ydre sider af en gudstjeneste, der kan komme ind under en almindelig bedømmelse. Blandt disse er antallet af kirkegængere: kirken var fuld af mennesker. Det skal sammenholdes med, at der netop 1. pinsedag var usædvanlig mange mennesker borte fra byen. Menighedsrådet tør med sikkerhed antage, „at der som Aarsag til det store Kirkebesøg findes dyberegaaende og værdifuldere sjælelige Bevæg-

1 Dahl: Heilagi andin, 1928. Lisbeth Michelsen forsøger sig med en meget tidligere datering – 1917 eller 1913; men det er der ikke saglige kriterier for. Michelsen mener, at det er denne prædiken, som med sine nationalistiske synspunkter har vakt sådan harme hos amtmand Rytter, at han gør al sin indflydelse gældende for at advare mod Dahl som provstekandidat i 1918. Det skulle i så fald enten være pinseprædikenen fra 1913 (men da var prædikenens Ricard-forlæg endnu ikke udkommet, jvnf. nedenfor) eller prædikenen ved reformationsjubilæet den 31. okt. 1917. Sidstnævnte, der er offentliggjort i *Kristeligt Ungdomsblad* 1917 under overskriften „Trúbótin" (Reformationen) handler mest om Luthers indsats, og Dahl genbruger kun to sætninger derfra i 1927. Tværtimod er det tydeligt, at Dahl nu kan tale om færøsk sprog i kirken på baggrund af det allerede opnåede og i forventning om, at også ritualerne inden for den nærmeste fremtid vil opnå autorisation. Michelsen 1983, s. 163, Rasmussen 1987, s. 240ff, Bilag til Beretning til Landstinget 1919, s. 152.

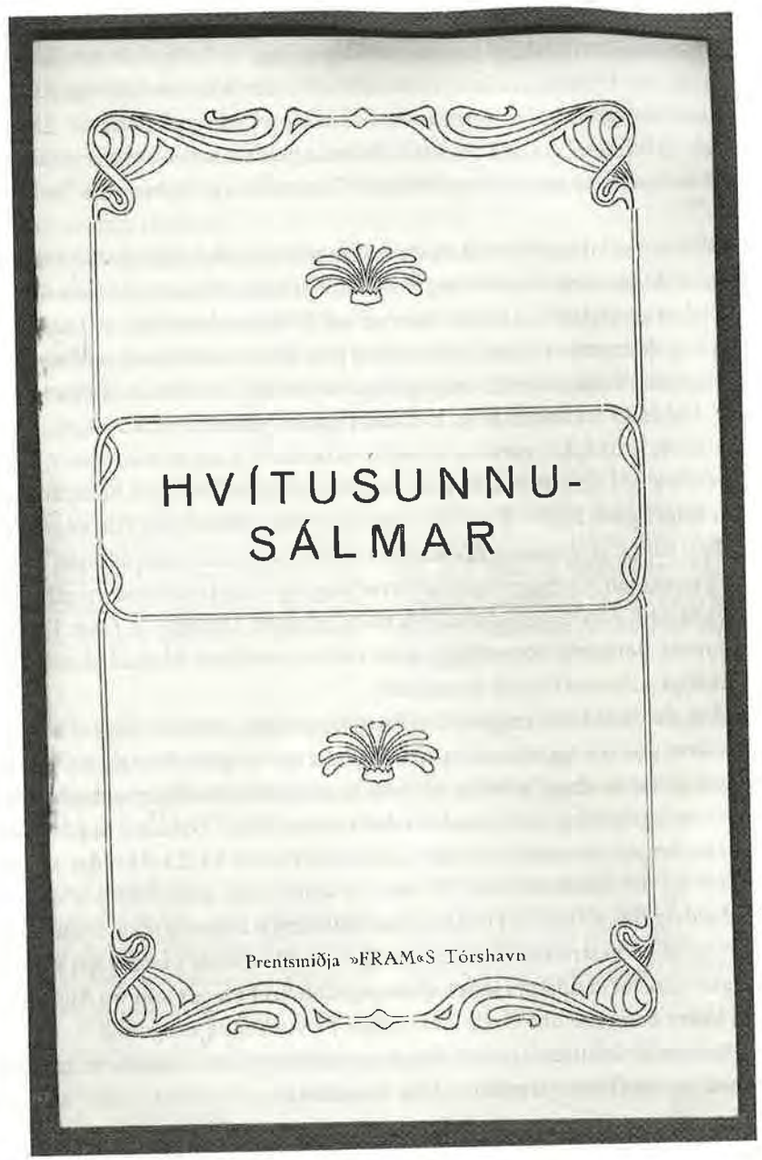

Pinsesalmer. I sin henvendelse om fuldstændig færøsk gudstjeneste i Havnar kirke 1. pinsedag 1927 tilbød ungdomsforeningen Merkið *at bekoste trykning af et salmehæfte. Skikken med at omdele til dagen mangfoldiggjorte salmer kendtes allerede fra Dahls færøske gudstjenester på Højskolen 1909-12 og blev taget op igen, nu hvor færøske salmer blev mere og mere almindelige, mens en autoriseret salmebog på modersmålet lod vente på sig.*
Fróðskaparsetur Føroya.

grunde end bare Nyfigenhed." Med hensyn til stemningen og andagten i kirken bekræfter menighedsrådet den kendsgerning, at der var en smuk religiøs stilhed og værdighed over hele gudstjenesten, der ikke stod tilbage for stemningen og andagten ved de sædvanlige, dansksprogede gudstjenester. Der konkluderes: „Højmessegudstjenesten 1. Pinsedag synes, saaledes som vi har været i Stand til at opfatte den, at have været til Velsignelse og Opbyggelse for Menigheden."[2]

Hvad enten Dahl selv har haft en finger med i spillet eller ej, må man konstatere, at denne store højtidsdag har været yderst velegnet til sit særlige formål, endnu et vigtigt skridt på vejen mod fuld anerkendelse af færøsk som kirkesprog. Man må vel også formode, at prædikenens indhold og fremførelse har bidraget til den stærkt opbyggelige stemning. At det så tillige var den 5. juni, Dahls 49 års fødselsdag, har næppe gjort glansen mindre.

Prædikenen indgår i næsten uændret skikkelse i L og er med sine 8½ sider vel den længste i hele postillen. Den indeholder en del stof, der viser, at prædikanten følger godt med i, hvad der rører sig i Ydre Mission og i de unge kirker, og at han tillige er ganske velorienteret om de spirende økumeniske bestræbelser i samtiden. Opbygningen afslører dog først og fremmest en afhængighed af Olfert Ricards pinseprædiken fra samlingen *Sommer og Høst.* Det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som Dahls prædiken tilsyneladende er en usædvanligt national færøsk prædiken!

Ricard, der som tekst angiver 2. tekstrækkes lektie, ApG 2, 22-41: *Peters pinseprædiken,* gør selv opmærksom på,[3] at han har valgt at fordele sit budskab over højtidens to dage, således at han 1. pinsedag prædiker om „Aanden i Kirken" og 2. pinsedag om „Aanden i den enkelte Sjæl." Dahl har sandsynligvis brugt alterbogens evangelium efter 1. tekstrække, Joh 14, 23-31 – det anføres i postillen og der alluderes kort til det i prædikenens indledning – men der vendes aldrig tilbage dertil. Hvis han har haft nogen bestemt tekst i sine tanker, må det være 1. tekstrækkes lektie, ApG 2,1-11: *Den første pinse.* Den sætning, han sigter mod at få udlagt i løbet af sin prædiken, er i hvert fald fra ApG 2,11b: „... vi hører dem tale om Guds storværker på vore egne tungemål."

En synoptisk læsning viser, at begge prædikanter har disponeret prædikenen med et exordium, efterfulgt af tre hovedafsnit:

Ricard:	Dahl:
I. Den første pinsedag	I. Åndens gave i kirken generelt
II. Åndens gave i vor Kirke	II. Åndens gave til kirken på Færøerne
III. Åndens gave til den enkelte menneskesjæl	III. Åndens gave til den enkelte

2 Sagens akter findes på Føroya Landsskjalasavn som sag nr. 108/1927 under Færø Provstis Journal 1918-1931.
3 Ricard 1915b, s. 7.

Ricard taler til indledning om to forkerte pinseprædikener, den der vil vise, at alting skyldes Helligånden, og den der vil vise, hvor lidt vi har af Helligånden. I første hovedafsnit behandler han efter en kort overgangsformel den første pinsedag. Han skildrer Ånden i de billeder og tegn, som findes i Den gamle Pagt; han knytter Ånden til Peters kristocentriske forkyndelse (liv og død, opstandelse, himmelfart og profetier); Helligånden forklares som Gud selv, sådan som han nu bor i kirken.

Dahls indledning skal tjene flere forskellige formål, og er derfor ikke af de enkleste. For det første skal den etablere en forbindelse mellem tekst og prædiken. Det sker ved at præsentere Jesu løfter om Helligåndens komme i en sammenskrivning af Joh 14,16; 16,13 og 14,18. For det andet skal indledningen inkorporere det efter Dahls mening vigtigste i Ricards første afsnit, kirkens grundlæggelse – det er jo dens fødselsdag:[4]

(Begyndelsen af 2. afsnit) Denne Kirke, med Guds Ord og Sakramenter, er Aandens Værksted. (1. afsnit) De nye Tider var inde, Kirkens Historie begyndte, den Form for Samfund med Gud, som skulde være den gældende, indtil Verdensløbet ender, var fundet.

(Indledning) Tá varð hin kristna kirkjan grundað, sum andin skal hava sum amboð og virkisstað sín. Tá tekur hin kristna søgan við, sum síðan er hildin fram. Tá birtist í nýggjur felagsskapur og nýtt samlív millum Guðs og manna, sum skal vara við líka til veraldar enda.

Og for det tredje skal det oplyses, at prædikenen sigter mod at udlægge Åndens dobbelte, men uadskillelige gerning: at bringe Guds rige ud i hele verden og ind i hver enkelt sjæl. Endelig hentes overgangsformelen frem fra Ricards indledning:[5]

Den sande Pinsetale maa være den, som i Taknemlighed for det, Gud virkelig har givet os af Aanden, tilskynder til at tilegne os mere af Aandens Fylde. Gud give os at tale og høre saaledes i dag!

... so at vit læra at vera meira glað og takksom fyri andans verk, og altíð biðja um og leingjast eftir sjálv at fáa meira av andans kraft og signing. tale og høre saaledes i dag!

Det er en fordel for Dahl at kunne undvære det meste af Ricards tekstrelaterede 1. afsnit – han har jo en anden prædikentekst – så der bliver plads til at indskyde en længere, selvstændig redegørelse for kristendommens gang ud over verden. Hvor Ricard med det samme i 2. afsnit kan fortælle, at kirken individualiserer sig og får sit særlige præg i ethvert folk, og derefter tale side op og side ned om den danske kirke, er Dahl tydeligvis nødt til at være forsigtig og nærme sig spørgsmålet om det færøske kirkesprog ad en lang omvej. Hans

4 Ricard 1915b, s. 4, L s. 261.
5 Ricard 1915b, s. 2-3, L s. 262.

første hovedafsnit bliver derfor en næsten fem sider lang generel beskrivelse af kirkens udbredelse præget af missions- og økumenisk teologi. Den ser tilforladelig ud, men er ikke helt ufarlig. For finder man den danske kirkes danskhed og de unge kirkers krav om kulturel tilpasning naturlig, hvordan vil man så kunne undgå at være enig med Dahl, når han i sit 2. hovedafsnit indføjer ApG 2,11 i en færøsk sammenhæng?

Skildringen af missionens fremmarch er optimistisk. Den gerning, apostlene begyndte den første pinse, har vel ikke altid gået lige hurtigt; men „i vores tid" er der fart på og arbejdes i alle retninger. Alle tegn peger på, at kristendommen engang vil vinde helt frem. Og hvad betyder det så, når et folk bliver kristent? Ligesom alle er syndere for Gud, og frelsen er den samme for alle, skal også alle forenes i Gud som hans børn. Med Joel 3,1-2 og Gal 3, 28 understreges det, at der nu ikke, som i hedenskabet, gøres forskel på folk. Sandt broderskab, som der tales så meget om, kan kun opstå blandt dem, som først bliver Guds børn. På den anden side vil Helligånden ikke udslette forskellen mellem de enkelte folkeslag, men tværtimod udvikle, rense og velsigne dem, så folkets gudgivne evner og kræfter kan virke under Åndens vejledning og røgt. Derfor tager kristendommen, hvor den går frem, form efter folkenes sind og sjæl. Som blomsten præges af de forhold, den vokser under, får hvert folk sin kirke. Den samme ene, hellige og almindelige kirke ser forskellig ud i England, Danmark og Island, og der er i Indien, Japan og Afrika et stærkt ønske om at få kirker, der ikke er skåret til efter den gamle kristne verdens mønster, men tilpasset folket.

Kommet så langt kan Dahl nævne modersmålet som et folkeligt særpræg. Det sker ved at citere ApG 2, 11 og udlægge det således, at alle sprog skal forenes i Jesu navn; der skal tales om Guds frelse fra synd på alle sprog; der skal lyde lovsang om Guds frelsesværk på alle tunger. Så lang en vej må Dahl gå, før han kan følges med Ricard, der er kommet ind i sit 2. afsnit. Men det sker meget forsigtigt, i generelle vendinger, hvor Ricard er udpræget national:[6]

...men ikke i den Forstand, at en Slags Volapyk eller internationalt Verdenssprog skulle udslette de forskellige Modersmaal. Nej, Aanden kan netop kun tale til ethvert Folk i dets eget Sprog, og dermed faar baade Guds Rige en ny og egen Skønhed i ethvert folk, og Folket og dets Sprog faar ogsaa en Berigelse, som ingen anden Aandsmagt kan give. Derfor er Prøjsens Forbrydelse saa forfærdelig i Sønderjylland; Gud kan kun tale til de Danske i de Danskes Sprog.

Ikki eitt tilgjørt felags veraldarmál, so at hini einstøku fólkamálini hvørva; men andin halgar og signar móðurmálini sum einki annað. Har sum kirkjan tekur fólkamálini í sína tænastu, fáa tey vígslu sína, gerast búnari og ríkari.

Andin kann til fullna tala til eitt
og hvørt fólk bert á tess egna máli.

6 Ricard 1915b, s. 4-5, L s. 265f.

Dahl springer over det danske sprogs problemer i Slesvig, som Svend Grundtvig ellers havde kastet ind i debatten om det færøske modersmåls rettigheder allerede i 1845, og som derfor var en kendt parallel på Færøerne.[7] I stedet for fortsætter han med at tale om de mange bibeloversættelser og Luthers første gennemførte modersmålsgudstjeneste i Wittenberg den 29. okt. 1525[8] – menigheden må være begyndt at forstå, at det er en lignende begivenhed, den nu er med til under Dahls prædikestol. I Wittenberg sang man Luthers salme „Nu bede vi den Helligånd," og mon ikke den også har været sunget i Havnar kirke den dag![9] Ricard taler videre om den danske kirkes særlige nådegaver: salmetonen, forkyndelsen, kærlighedsarbejdet blandt unge og gamle – og de nådegaver, som han savner: nådegave til at vinde de store masser, til erkendelse og bibelforskning,[10] kirkestyrelse, økumeni og mission. Dahl erstatter nådegaverne med en idealistisk skildring af, hvordan Helligånden højner kulturen, sætter høje og lyse mål; hvordan folk efter folk under påvirkning af Jesu evangelium får kirke, skole, bibel og salmebog; hvordan kærlighedsarbejdet til de nødstedte udspringer af evangeliet.

Overgangsformelen for Ricard fra 2. til 3. afsnit og for Dahl fra 1. til 2. afsnit er så at sige identisk:[11]

Jeg har dvælet saameget ved den historiske Side, ved Aandens Gave paa den første Pinsedag, og ved Aandens Gave til den hele Kirke, fordi vi sjældnere føre disse Tanker frem, og fordi de synes mig at høre hjemme paa denne Festdag.

Vit hava dvølt við alt hetta søguliga. Tað kann hava sín týdning at minnast á tað, eisini her í dag, tá vit eru komin saman í eini kristnari kirkju hvítusunnudag.

Men Dahl er ikke klar til at følge Ricard endnu, for nu indføjer han sit selvstændige 2. afsnit, det velforberedte stykke om det færøske kirkesprog. Han er fortsat yderst varsom – Ricard har 9 gange brugt adjektivet *dansk*, 1 gang substantivet *danskhed* og 2 gange sagt *Danmark*, mens Dahl betjener sig af udtryk

7 Bekker-Nielsen 1978.

8 Dette er det eneste punkt, hvor pinseprædikenen 1927 tangerer reformationsprædikenen fra 1917. Den passus, som amtmand Rytter har reageret imod, gentages imidlertid ikke: „Og de steder, hvor reformationen har vundet frem, men modersmålet ikke har fået sin rette og naturlige plads ved gudstjenesten, der mangler derfor endnu en betydningsfuld del af Luthers gerning at blive gjort." Dahl 1917b.

9 I reformationsprædikenen 1917 nævner Dahl, at såvel „Vi tro, vi alle tro på Gud," KH 1, som „Nu bede vi den Helligaand," KH 277, blev sunget i 1525; men han omtaler salmerne med de danske titler. Nu henviser han kun til den sidstnævnte med den færøske begyndelseslinje „Vit halgan anda biðja nú," L s. 266. Efter oplysningerne i SFK har Dahl oversat salmen i året 1927 – det kunne netop være til pinsegudstjenesten.

10 Han giver i denne forbindelse et meget præcist udtryk for forskningens og forkyndelsens udfordring i den mest liberalteologiske periode: „En anden Naadegave, vi trænger til, er Erkendelsens Naadegave: den Evne, at finde nye, tidssvarende Udtryk for de gamle Sandheder, at tolke Aabenbaringens Indhold, som Forsoningen, Bønnen, Forsynsstyrelsen, for Nutidens Mennesker med deres etiske Maalestokke og fysiske Verdensanskuelse. Ogsaa Bibelforskningens Naadegave skulde vi bede om: saa vi lære at læse Guds Ord med videnskabelig Redelighed og i Aandens Lys. Thi de, som tager med uhellige Hænder paa Bibelen, mangler den hellige Aand; men de, som er bange for ærlig Forskning, tror ikke nok paa Helligaandens Magt." Ricard 1915b, s. 6.

11 Ricard 1915b, s. 7, L s. 267.

som *fólk okkara* (vores folk) og *okkara tunga, rødd, mál* (vores tunge, røst, sprog).

Det er intet mindre end Jacob Dahls kirkesproglige manifest, vi her har foran os. Han giver her begrundelsen for, hvorfor han har givet sig i kast med den store opgave at skabe og strides for et færøsk kirkesprog, og hvorfor han trods modstand og skuffelser ikke for længst har kastet det hele fra sig, men stædigt er fortsat frem mod det mål, som han nu øjner inden for horisonten. Har de største kulturpersoner inden for selvstyrebevægelsen fordelt de forskellige områder mellem sig, sådan at det var det kirkelige område, der faldt i hans lod? Er det et politisk mål, han har sat sig? Dette afsnit af pinseprædikenen 1927 er så vigtigt, at vi vil tillade os at aftrykke det i højre spalte og i venstre spalte forsøge i teseform at tydeliggøre det, der siges med prædikenens sprog:[12]

1. Hvis færøsk bliver kirkesprog, må det opfattes som en fremgang i Ånden. I det mindste må arbejdet for det færøske kirkesprog foregå under bøn om Helligåndens vejledning.

Satt er tað, at tað er nógvur ófullkomileiki í kirkjuni, mong brek og stórur vesaldómur, trúloysi og veikleiki. Men kortini eiga vit at vera hjartans takksom fyri, at heilagi andin enn er her á jørð og ger verk sítt, at vera talsmaður okkara. Og vit ynskja og biðja um, at hann má taka okkum og lív okkara meira til fullna í tænastu sína og vegleiða okkum til allan sannleikan.

2. Gud har også givet dette lille folk sine særpræg – hjemland og bolig, sprog og folkesjæl.

Fólk okkara er kanska hitt minsta fólkið av øllum í heiminum. Tó hevur Guð givið okkum okkara egna heimland og bústað, og Guð hevur givið okkum okkara egna mál og okkara fólkasál.

3. Guds ord har uvurderlig værdi. Folket har bevaret det som sit dyreste klenodie. Det har været til lys og velsignelse under alle forhold – også da det blev forkyndt på dansk.

Vit siga í dag Guði av øllum hjarta tøkk fyri, at Guðs orð er varðveitt hjá okkum og er talað til fólk okkara í undanfarnum tíðum. Tað hevur verið fólks okkara dýrasta ogn, hevur veitt ljós og signing bæði í sorg og gleði, í góðum og ringum tíðum.

4. Forkyndelse og lovsang på modersmålet er Guds særlige gave ved Helligånden. Som sådan gives den af nåde og kan kun modtages i ydmyghed og med tak.

Skal tað nú verða okkum lagað, at her kann verða talað um stórverk Guðs eisini á okkara tungu, og vit kunna blanda okkara rødd millum allra teirra, sum lovsyngja Guði fyri frelsu, tá vilja vit ikki gerast hástór og hugmóðig, men eyðmjúk, glað og takksom fyri Guðs stóru náði og miskunn, at andin ikki vil seta okkum eftir, men vil hava eisini okkara mál at vera boðberi um Guðs náði og frelsu.

12 L s. 267f.

5. På intet andet sprog kan forkyndelsen som på modersmålet virke til opbyggelse såvel for folket som for den enkelte. Man må derfor håbe, at arbejdet for det færøske kirkesprog bliver mere end blot et øjebliks begejstring, at hjerterne må komme nærmere til Gud, og at det må blive til vækst både i Guds rige og i den enkeltes trosliv.

Vit biðja um, at heilagi andin má salva og halga hjørtu okkara og sálir, og at Harrin má leggja signing sína til, so at alt má verða navni hansara til æru og fólki okkara at sonnum gagni. Hann geri tað, at tað ikki verður eitt upplop og viðfáningur hjá okkum, men at tað má svara aftur djúpt í sál okkara, so at røturnar koma at liggja djúpari og djúpari í Guðs náði, hjørtuni koma nærri at Guði, Guðs ríki vinnur fram og gudslívið hjá okkum øllum verður ríkari og sannari.

6. Nådegaver gives til gavn.

Ápostulin talar um, at tað eru nógvar og ymissar náðigávur, men andin er hin sami, at tað eru nógvar og ymissar tænastur, men Harrin er hin sami. Men øllum verður andin givin til tað, sum er gagnligt.

7. Også til dette lille folk – en småsten i kirkens store bygning – har Helligånden sin nådegave.

Eg veit ikki, hvørja náðigávu Guð serliga hevur til fólk okkara. Men vilja vit vera fólk hansara og í tænastu hansara, tá skal andin hava *onkra* náðigávu eisini til okkara, slíka sum hóskar fyri okkum og er at gagni, um so vit eru tann minsti steinur, ja, bert eitt klípi í Harrans heilaga kirkjuhúsi.

Når man kender Ricards prædiken, er det ikke svært at se, hvorfra opfattelsen af modersmålets værdi for forkyndelsen kan være kommet. Det udelukker ikke, at Dahl i forvejen kan have delt denne gode lutherske opfattelse og tidligt have set sit kald til at arbejde efter den. Men i et tilbageblik over det sproglige arbejde – hvad der er opnået og hvad der endnu står tilbage – kan Ricard med sin vægtlægning på begrebet *nådegave* have leveret det forløsende ord. Ricard opregner frimodigt den danske kirkes nådegaver, mens Dahl ikke tør spå om Åndens særlige gaver til det færøske folk, men nøjes med at nævne kirkesproget.

Højskolemanden Rasmus Rasmussen, der havde fulgt Jacob Dahl på tæt hold, fra han som ung cand. theol. og lærer ved realskolen i Tórshavn holdt sine første færøske prædikener på højskolen – og for resten var formand for ungdomsforeningen *Merkið* i 1927 – har om Dahls målrettede og dog besindige sproglige engagement udtalt følgende: „Det var hans hovedformål at forkynde Guds ord på den færøske tunge, så det kunne nå ind til folkets hjerterødder og der gro sammen med folkesjælen til et overbevist åndeligt liv. Det gjaldt for ham ikke så meget om straks at opnå lovmæssig ret for sproget inden for kirkens døre, som det gjaldt om at forberede og vænne folket til med glæde

at tage imod ordet på færøsk; det var endnu noget, der forekom mange ældre mennesker ret usædvanligt."[13]

Det tredje og sidste hovedafsnit handler hos begge prædikanter om Åndens gave til den enkelte. Ricard kan ikke slutte uden at tage det med, skønt det skal være emnet for hans prædiken 2. pinsedag. Han citerer trosbekendelsen: „Jeg tror paa den hellige Aand og paa den hellige, almindelige Kirke; men jeg tror ogsaa paa de Helliges Fællesskab."[14] Dette fællesskab består da af individualister – man finder aldrig to ens blade på en vinstok – idet Ånden sætter sit bestemte særpræg på hver enkelt sjæl. Deriblandt nævner Ricard anførerne i Guds rige „i vor Tid", helliggørelsesbevægelsens store navne: John Mott, Moody og Alb. Lunde, jævne enfoldige mennesker, men som apostelen Peter den første pinsedag fyldte af Ånden. Vi må begære mere af denne Ånd!

Dahl har i sin indledning foreskikket, at han også ville tale om Åndens gerning med at bringe Guds rige ind i den enkelte menneskesjæl. Men han har talt sig ud, så det bliver meget kort. Mere end Åndens gerning ud over verden må vi dog bede om hans gerning i og hos os selv, hedder det. Lad os alle, hvor forskellige vi end måtte være, mødes i fællesskabet som Guds børn og med vores liv være vidner om hans store gerninger, hans miskundhed og nåde i Jesus!

Som kirkehistorisk dokument til forståelse af indsatsen for det færøske kirkesprog har Dahls pinseprædiken 1927 stor værdi, hvad der også fremgår af, at dens vigtigste skriftsted, ApG 2, 11, meget apropos er anbragt i forordet til L. Til gentagen oplæsning er en så tidsbunden prædiken måske mindre velegnet. Men nu er den, sikkert som Dahls største pinseprædiken, anbragt til dagen i L, og det er derfor naturligt at spørge, hvilket billede af den Helligånd, hvis navn prædikenen bærer som overskrift, den så efterlader. Det er uomtvisteligt, at Ånden er den store hovedaktør i denne prædiken, til tider skildres han endda i ganske antropomorfe vendinger: „Helligånden vandrer over alle grænser mellem lande og folk; han nedbryder de mure, som adskiller mennesker fra hinanden."[15] I kirkens sejrsgang ud over verden; i den måde, den vinder skikkelse i de forskellige lande og kulturer; i den måde, sprogene tages i anvendelse og folkesjælene renses og velsignes, er det Helligånden, som er på færde. Ånden varetager en udbredende og opbyggende funktion med forkyndelse og lovsang både udad og indad, eller som det hedder i indledningen: han vil

13 „Høvuðsendamál hans var at bera fram Guðsorðið á føroyskari tungu, so tað kundi náa inn at hjartarótum fólksins og har grógva saman við upprunalyndið tess til eitt sannført andaligt lív. Hjá honum vardi tað ikki somikið um í stundini at vinna málinum lógfestan rætt innanfyri kirkjudyrnar, sum tað vardi um at menna og útbúgva fólkið til við gleði at taka ímóti orðinum á Føroyskum; enn var tað so, at tað fell mongum eldri fólki heldur óvanligt..." Rasmussen 1944.

14 Ricard 1915b, s. 7.

15 „Heilagi andin stígur um øll landamark, øll fólkamark; hann brýtur niður teir garðar, sum byrgja millum manna." L s. 264.

kristne hele verden, han vil hellige hvert enkelt menneskes gudsliv. Ordet *kirke* anvendes 11 gange (kun halvt så tit som hos Ricard), mest i betydningen universel eller national kirke, en enkelt gang dog også om folkekirken eller om den lokale kirkebygning, man fejrer gudstjeneste i. Ved siden af kirkebegrebet betjener Dahl sig af andre mere diffuse og konturløse ord som *kristendom* (5 gange) og *Guds rige* (8 gange). Dette sidste optræder endda på det vigtige sted i indledningen, hvor Helligåndens dobbelte gerning defineres.

Guds store gerninger, Guds nåde og frelse i Jesus Kristus nævnes et par gange; men Åndens tilknytning til og afhængighed af evangeliet ville have været mere markant, hvis Ricards 1. hovedafsnit (om Peters pinseprædiken) ikke havde været udeladt.

1. pinsedag 1930

I L sker der med hensyn til 2. pinsedag det samme som 2. påskedag: i mangel af bedre anvender Dahl en prædiken til 1. pinsedag, kun forsynet med andendagsevangeliet og nogle få, redaktionelle tilføjelser, hentet i den nye prædikentekst. Prædikenen „Talsmaðurin" (Talsmanden), der i postillen fremstår som en udlægning af Joh 3, 16-21, alterbogens tekst til 2. pinsedag, 1. tekstrække, er oprindelig holdt i Tórshavn 1. pinsedag 1930 over Joh 14, 15-21, 2. tekstrækkes evangelium. Ikke kun overskriften, men hele denne analytiske prædikens indhold refererer imidlertid så klart til det oprindelige evangelium, versene 16 og 17, at den kun kan forstås og vurderes, hvis den sammenholdes hermed. Vejret har sikkert været godt i 1930. I hvert fald er det en meget lys og optimistisk prædiken, vi her har med at gøre, tydeligt inspireret af foråret og den forestående sommer.

Med hensyn til sprog og indhold er der ikke de helt store ændringer mellem manuskript og postil; men prædikenen strammes op med ny inddeling og grafisk opsætning og vinder derved:

Manuskript:	**Postil:**
I. Langt afsnit over Joh 14, 16	Exordium: En anden talsmand (v. 16a)
I. Den evige Ånd (v. 16b)	
II. Kort intermezzo over v. 17a	II. Sandhedens Ånd (v. 17a)
III. Langt afsnit over v. 17b	III. Den iboende Ånd (v. 17b)

Postillens exordium virker i begyndelsen meget kommentaragtigt i sin forklaring af ordet talsmand. En talsmand er en, der taler en andens sag, og når Jesus kalder Guds hellige Ånd Talsmanden, mener han dermed, at Ånden går mellem os og Gud. I en rækkefølge, der minder om Fadervors indhold og op-

bygning, forklares det, hvorledes Ånden taler Guds sag hos os: „Han åbenbarer Gud for os, så vi får noget af hans herlighed og majestæt og vælde at se, så vi får hans hjertelag, nåde og miskundhed at kende, og så vi lærer at spørge om hans vilje, veje og ære."[16] Denne objektive orientering lykkes det kun delvis at fastholde i den umiddelbare fortsættelse om, hvorledes Ånden ligeledes taler vores sag for Gud: „Han kender vores skæbne, er bekendt med vores nød og armod og usselhed og går i forbøn for os. Han skal få os til at se os selv i vores synd og hjælpeløshed og afstand fra Gud og til at vedgå, at vi ikke står til at redde, medmindre vi vender om til Gud og lader ham redde os til livs og vi kommer hjem igen til ham." Dermed er vi allerede tilbage i en subjektiv erkendelse. Når Jesus kalder Helligånden en anden talsmand, kommenteres der videre, skyldes det, at Jesus selv som talsmand og mellemmand mellem Gud og disciplene havde forkyndt Guds rige og med sit liv og sin frelsende gerning bragt Gud og mennesker sammen igen, som synden havde adskilt. Efter fuldendt gerning kan Jesus ikke fortsætte i menneskeskikkelse på jorden, men tager sæde ved Faderens højre hånd og sender efter sit løfte (også Matt 28, 20b) en anden talsmand. Det er derfor altid pinse på jord, idet Helligånden lægger frugten af Jesu ord og gerning ind i menneskenes hjerter som en stærk, levende kraft. Med et retorisk spørgsmål udtrykkes det emfatisk, hvor stor en velsignelse og velgerning det er, at intet mindre end selveste Guds rige med retfærdighed og kærlighed, fred og glæde, herlighed og salighed er grundlagt i denne verden, så fuld af synd, ondskab og al nød. Det, der tog sin begyndelse den første pinse, er siden fortsat og vil, som tiden går, vinde alt mere frem, også her hos os.

Med postillens første hovedafsnit, der i direkte tilknytning til Joh 14, 16b taler om den evige Ånd, møder vi også det første af prædikenens fem forårsbilleder. Guds Ånd er evig, som Gud selv er det, ja, Ånden er det skabende, livgivende og styrende princip bag hele tilværelsen, „Han er den skjulte, mystiske kraft bagved og i alt, der lever og gror og virker og blomstrer."[17] Ved hjælp af 4 modsat rettede udsagn understreges det, at Ånden som talsmand skal være hos os i al evighed:

– ikke kun enkelte gange, men altid,

– ikke kun pinse og helligdage, men især som den, der kaster velsignelse og himmelsk glans over hverdagenes liv og arbejde,

– ikke kun hos de særligt udrustede og kaldede, men hos alle verdens folk, hvert enkelt menneske. Med prædikenens andet forårsbillede hedder det, at ingen skal være indespærret fra Guds riges sol og lys og luft,

16 L s. 270, min oversættelse. Ordet „andi" (ånd) er maskulinum på færøsk, hvorfor jeg også i referatet tillader mig at bruge det personlige pronomen „han" hellere end „den" om Helligånden.
17 „Hann er hin dulda, loyndarfulla kraftin aftan fyri alt og í øllum, sum livir og grør og virkar og blómar." L s. 271.

– ikke kun som et pludseligt kommende vindpust, der dør hen, eller en ildtunge, der blusser op og slukkes, men som den vedvarende, fortsatte, stille kraft, som den livgivende varme.

Man forstår, at ikke engang Helligåndens fremtrædelsesformer i ApG 2, 2-3 er tilstrækkelige, når denne prædikant skal skildre Åndens universalitet. Naturligvis må det munde ud i, at Ånden også er hos os selv vores liv og år og dage; men syndfrihedslæren er betænkeligt nær, når det konkluderes: „Og når han vejleder os og tilrettelægger for os, går vi ikke forkert, men er på den rette vej."[18]

Måske er Dahl selv blevet opmærksom på, at den skildrede universalitet trods alt har sine grænser. 2. hovedafsnit om sandhedens Ånd bruges nu med Joh 14, 17a til en afgrænsning fra verden. Med prædikenens tredje forårsbillede beskrives det virkelige som det overjordiske: „Men just dette, som er oven over verden, sandheden, som kommer fra Gud, er, hvad vi mennesker trænger til. Vi trænger til sandhedens kraft og lys, som kommer ovenfra og derfor i os kan skabe det liv og give os de gaver, som verden ikke kan nå til og ikke kan tage fra os."[19] Dette afsnit er i postillen udvidet lidt i forhold til manuskriptet, idet det er her, tilknytningen til den nye perikope kan finde sted ved en indpasning af Joh 3, 19 og 21. Ved en jævnførelse med 2. pinsedags evangelium falder det i øjnene, hvorledes Dahl undlader at bruge den stærke og bibelsk realistiske skildring af modsætningen til verden, som han kunne have fået forærende ved at bruge de absolutte modsætninger i Joh 3, 16-17: fortabelse/evigt liv og dom/frelse. Verden står ifølge denne prædiken ikke sandhedens Ånd imod, fordi den dømmes af ham, men den unddrager sig en sandhed, som den ikke kan se eller kende, en sandhed, der „ligesom" ligger oven over og uden for verden og alt, hvad dens er. Det følger af sig selv, at den stærke forkyndelse af frelsen i Guds Søn i Joh 3, 16 også kommer til at ligge uden for dette afsnits horisont.[20]

Det tredje og sidste hovedafsnit om den iboende Ånd bygger øjensynligt på, at det er, hvad der siges om Ånden i Joh 14, 17b: „Jesus siger om Ånden: Han kommer til jer; han bliver boende i jer." Udtrykket har tydeligt bærende karakter: „Han skal være nær hos os, han skal ikke bare komme over os og være uden for os; men han skal tage bolig *i* os, *i vores hjerter.*"[21] Man føler sig som læser lettere mystificeret, for således kender man da ikke den tekst, heller ikke i Dahls oversættelse. Men nu var Johannesevangeliet det sidste skrift i NT, Dahl gav sig i kast med at oversætte, da det allerede forelå i sognepræst A. C. Evensens over-

18 L s. 272, min oversættelse.
19 L s. 272f, min oversættelse.
20 At Helligånden vil lede os til Jesus, samle os om Jesus, åbenbare og herliggøre Jesus for os – L s. 272 – er ikke nødvendigvis det samme.
21 L s. 273, min oversættelse, men tekstens fremhævelser.

sættelse, udgivet i 1908 af *The Scripture Gift Mission* i London. Evangelieteksterne fra Joh var derfor endnu i L efter Evensen, mens de i H og 2. udgave af L bringes efter Dahls autoriserede oversættelse fra 1937. Og sandelig, bogstaveligt fordansket oversætter Evensen v. 17b: „…I kender ham, thi han bor hos jer, og i jer bliver han boende."[22] De nærmere omstændigheder bag Evensens oversættelse af dette sted kendes ikke; men det er tankevækkende, at Dahl tilsyneladende helt ureflekteret lader sin udlægning af Helligåndens gerning bero derpå uden så meget som at konsultere den græske grundtekst.

I prædikenens fjerde forårsbillede væves naturen og det kristne menneskeliv fuldstændig sammen i en skildring af den fremgang og vækst, som Helligånden vil udvirke. Helligåndens iboen betyder, at han:

> … skal hjælpe os til at leve vores liv sammen med Gud og leve det mere helskabt og fuldkomment. Gud skal være i det.
>
> Helligånden vil lægge lys og varme, kraft og velsignelse, glæde og fred, sommer og sol ind i vores kristenliv, vil få det til altid at gå frem og vil gøre det stærkere, sandere, renere, rigere.[23]

Kristendommen hører nemlig ikke, som nogle vil være tilbøjelige til at mene, alene fortiden til som et minde om, hvad der skete, mens Jesus gik på jorden. Kristendommen hører heller ikke udelukkende fremtiden til som et håb om evigt liv hinsides død og grav. Det hellige minde og det dyrebare håb hører med; men den er først og fremmest nutid og vedkommer vores liv og adfærd i dag. Åndens gerning, det kristne livs pinsehøjtid, er det dybe fællesskab mellem Gud og os i Herren Jesus Kristus. Jesus lover dem, der er i dette fællesskab, at de altid skal se Faderens ansigt og bevares i hans kærlighed, ligesom Jesus selv vil gå ved deres side og åbenbare sig for dem. Hvordan får man så sit ønske om at få Guds gode hellige Ånd i eje opfyldt? Eller med prædikenens sidste naturbillede: Hvordan bliver det pinse i ens liv, som sommer efter vinter? Beder vi om Ånden, attrår vi ham af hjerte, vil han også komme til os, bo hos os og vejlede os. Og vejen vil ligge lys for os hjem til Gud.

22 „… tit kenna hann, tí hann býr hjá tykkum, og í tykkum verður hann búgvandi." Evensen 1908, s. 37. Dahls tilsvarende oversættelse kommer til at lyde: „… men tit kenna hann, tí at hann verður verandi hjá tykkum og er í tykkum." Verbet μένω – egentlig „opholde sig, bo, logere", skal med præpositionen παρά forstås i overført betydning: „blive, forblive", Bauer 1971 sp. 996. Åndens iboen – dog ikke i hjertet – omtales af Paulus, men med verberne οικέω eller ένοικέω, Rom 8, 9. 11; 1 Kor 3, 16. Dahl, der øjensynligt deler Evensens fortolkning, kan f. eks. have læst sin Godet ad passim: „Og saaledes skal han da være i Eder, nemlig paa Grund af det Kjendskab, I allerede have faaet til ham ved hans Nærværelse midt iblandt Eder i min Person… Hidtil havde Jesus, der levede med dem, været deres Støtte; fra nu af skulle de have denne Støtte i deres eget Hjerte." Godet 1878 III, s. 297.

23 „… skal hjálpa okkum til at liva lív okkara saman við Guði og liva tað meira heilskapað og fullkomið. Guð skal vera í tí.
Heilagi andin vil leggja ljós og hita, kraft og signing, gleði og frið, summar og sól inn í kristinlív okkara, vil fáa tað til altíð at fara fram og vil gera tað sterkari, sannari, reinari, ríkari." L s. 273. Manuskriptet anvender udtrykket, at Ånden vil få det til at være mere af det virkelige og sande liv hos os.

Vi har allerede bemærket, hvor løs tilknytningen i postillen er mellem prædikenen og dens nye tekst, som kun netop tangeres i nogle få udsagn om sandheden som noget overjordisk og udefra kommende. Imidlertid er heller ikke tilknytningen til den oprindelige tekst, som den burde være. Prædikenen ser meget teksttro ud med sin stærke koncentration om perikopens to centrale vers 16-17 om Helligåndens komme; men den ser helt bort fra tekstens egen ramme: Jesu udsagn til disciplene om at holde hans bud i v. 15 og 21. Heller ikke den større kontekst, Jesu tale om kærligheden mellem ham og hans disciple og mellem disciplene indbyrdes i kap. 13 og 15, får lov til at indramme det, der her siges om Helligånden. Det er pinse; men man leder forgæves efter henvisninger til kirke, gudstjeneste, ord og sakramenter. Det nærmeste, man her kommer en ekklesiologi, er det diffuse og i denne sammenhæng individualistiske begreb kristendom.

Dahls pinseprædiken 1930 rejser derfor en række spørgsmål: Er det ikke en evolutionistisk og udpræget dennesidig gudsrigeforståelse, han her præsenterer os for? Hvis Helligånden tager bolig i vores hjerter, blot vi beder derom, betyder det så, at vi nu besidder Ånden og kan forføje over ham?[24] Hvori består den frugt af Jesu ord og gerning, som Helligånden lægger os i hjertet – i troen på syndernes nådige forladelse eller i en kraft til vækst og fremgang på vejen mod fuldkommenhed?

Det sidste spørgsmål kan delvis besvares ved et udblik til prædikenen i Tórshavn 6. s. e. påske 1931, trykt i L med overskriften „Vitnisburðurin" (Vidnesbyrdet). Prædikenen behandler det dobbelte vidnesbyrd: dels Åndens vidnesbyrd i vores hjerter, og dels det vidnesbyrd, kirken netop er grundlagt for at bringe. Det sidste er afhængigt og betinget af det første, som derfor er det vigtigste. Selv om det klart pointeres, at det er Åndens gerning, tager det alligevel form af en stærkt subjektiv erkendelsesproces i fire trin. „Hvorledes kendes og mærkes da dette Aandens Vidnesbyrd i Hjertet?" spørger det danske manuskript, og svaret lyder:

> 1) Naar et M' [Menneske] selv begynder at føle sin egen Afmagt… føler sin Nød og Savn og Længsel, Urenhed og Hjemløshed… begynder at føle, hvor tomt Livet er uden Gud, hvor haabløs og meningsløs Tilværelsen er – hvor hjemløs man er her i Verden…
> 2) Naar et M' begynder at føle sin Skyld, sit eget Ansvar og sin Skam…
> 3) Naar et M' begynder at lytte til Guds Ord… og hører det, som det det er, Guds Ord, og giver det Ret og Medhold… et Ord, der ramte, og det gik til Hjertet, og det greb – og det lod én ikke i Ro, man fornam Sandhedsrøsten i det, og man maatte høre mere og mere, for at faa mere Lys, mere Vejledning, mere Kraft…

24 Jvnf. N. H. Søes kritik af den etiske idealisme: „Helligånden bliver aldrig en del af vort væsen, aldrig i ordets almindelige betydning os iboende, men må altid på ny komme til os og modtages. Den er ikke prisgivet os, men vi er og bliver prisgivet den." Søe 1957, s. 53.

4) Naar et M' begynder at samle hele sin Sj[æls] Opmærks. om Jesus... Han var maaske før blot et Navn... Men saa fik man Øje paa hans enestaaende Personligh. – og Øret opladt for hans Ord og Tanker. Hans Skikkelse traadte frem i dens Storhed og Højhed og Renhed...

Saaledes vidner Aanden altid og paa mange forskel. Maader inde i Hjertet – og jo rigere dette Vidnesbyrd bliver, og jo bedre modtaget, desto bedre og sandere bliver ogsaa Discipelvidnesbyrdet, som mere er rettet udefter, mod andre M' og mod Verden, og hvortil vi alle er kaldte.[25]

Selv om der tales om syndserkendelse og Guds ord, er det ikke Jesu gerning, men hans personlighed, ikke en forsoner, men et ideal til efterfølgelse, man til sidst får øje på. Det er da også først, når hans sindelag er i os, at vi i sandhed kan vidne. „Først hjertet til Jesus, så livet med Jesus og i hans tjeneste."[26]

1. pinsedag 1940

I H møder vi til Pinsedag prædikenen „Jesus livir" (Jesus lever), der er holdt over Joh 14, 15-21 i 1940. Det er sidste del af tekstens 19. vers, ordene „Jeg lever, og I skal leve", der leverer hele prædikenens disposition. Uden nogen form for indledning eller exordium belyser prædikenens første halvdel emnet *Jesus lever* i en enkel, men ganske raffineret form: 1. Det er kirkens bekendelse, 2. Det er skriftens vidnesbyrd, 3. Det er menneskers erfaring.

Alle kristne mennesker forenes i troen på, at Jesus lever; den kristne kirke siger, at han er: den opstandne, levende Herre og Frelser, som sidder ved Guds højre hånd i himlen og er med sin menighed – sit kirkefolk[27] – alle dage helt til verdens ende. Efter denne korte bekendelsesagtige formel spørges der retorisk, om der findes nogle beretninger (manuskriptet siger: vidnesbyrd) om, at Jesus lever. Svaret er en syvfoldig opremsning af opstandelsesvidnesbyrd, ens i opbygning: Han viste sig for en eller flere personer og talte ind i deres situation.[28] Men Dahl behøver ikke nøjes med de gamle, stadigt gentagne beretninger, for det samme sker i dag: Jesus kommer til mennesker og viser sig levende for dem, så de bliver forvissede om, at han lever. Igen får vi en syvfoldig opremsning, ens i opbygning: Det sker endnu, at Jesus kommer til mennesker i deres særlige situation og ændrer den. Da de to lange remser er helt parallelle, sker der uvilkårligt en sammenligning med stor sjælesørgerisk effekt: Mennesker,

25 Prædiken paa 6. Søndag e Paaske 1931 (Thorsh.), manuskriptet. Citatet er stærkt forkortet. Næsten hvert andet ord er understreget, det er udeladt her.
26 „Fyrst hjartað til Jesus, síðan lívið við Jesusi og í tænastu hansara." Prædikenens markante afslutning, L s. 260.
27 H s. 283. Mere om udtrykket „kirkjufólk" som menighed nedenfor.
28 Det tekstmæssige grundlag er: Luk 24,13ff; Joh 20, 11; 20, 19ff; 20, 26ff; 21,15ff; Matt 28,16ff og ApG 9.

der bekymrede vandrer deres livsvej uden håb, oplever, hvordan Jesus giver sig i følge med dem, ligesom han kom til de to på vej til Emmaus; mennesker, der står ved en grav og græder, lader sig trøste af ham, der viste sig for den grædende Maria Magdalene o. s. v.

Også prædikenens anden halvdel har en vis sjælesørgerisk karakter, idet forkyndelsen dog skifter fra trøstens til sejrsvishedens fortegn. Den enkle tredeling er denne gang trinitarisk motiveret, ordene *Og I skal leve* udfoldes således: 1. i troens forening med Jesus, 2. med Helligåndens kraft, 3. under Faderens omsorg. Det evige liv – skildret ved hjælp af Jesu lignelse i Joh 15 om vintræet og grenene – er det sande liv, hvor dødens magt er overvundet. Dette liv er kommet til os i Jesus, er ved troen begyndt i os og varer ved. I modsætning til julens og påskens engangskarakter er det altid pinse; Helligånden, Gud Faders og Herren Jesu Ånd, der genføder, nyskaber, vejleder og helliger, virker bestandig i os, når vi daglig lader os fylde af Ånden, får kraft fra oven, tager imod livets gave og fællesskab med Jesus. Derfor er vi heller ikke faderløse, men til alle tider og på alle steder overvåget af Guds faderøje, ledet af Guds faderhånd, elsket af Guds faderhjerte. Sammenlignet med den ti år ældre pinseprædiken i L er der altså ikke sket de store teologiske forskydninger. Frugten af Jesu ord og gerning er delagtighed i det evige liv allerede her og nu, barnekår hos Gud Fader, Helligåndens fornyende fylde og kraft.

Hvis prædikenen var endt her, kunne vi have kaldt den helt tidløs. Men nu aktualiseres pinsens budskab i et sådant omfang, at prædikenens afslutning i postillen endog løsrives og bliver et selvstændigt afsnit med temaet *Helligånden og verden.* Som nye tekster inddrages Joh 16, 8 og 13 samt Joh 14, 5, og nøgleordene fra de vers: synd, retfærdighed, dom, Jesu bud – ord der slet ikke har spillet nogen rolle på de forudgående sider – hævdes nu med stor kraft. Skal vi også opdele dette sidste afsnit efter sin form og sit indhold, må det blive 1. sarkastisk og hoverende og 2. moralsk og appellerende. Dahl havde i sin pinseprædiken i 1930 ikke meget til overs for verden, og nu, efter at 2. verdenskrig er brudt ud, er hans antipati endnu mere udtalt. Det har ikke været særlig godt modtaget, når man (fra kristen side?) har talt om, at verden ligger i det onde, og at mennesket ikke kan frelse sig selv. Men er der i dag nogen, der er særlig glad eller stolt af menneskeheden og den stand, den befinder sig i? Skal den nogensinde blive bedre, sker det ikke med kraft her nede fra, men fra det høje, ikke ved verdens ånd, men ved Guds hellige Ånd. Guds Ånd karakteriseres som den ånd, der „kan overbevise verden om synd og retfærdighed og dom, den ånd, der kan tænde lys, skabe liv og vejlede til hele sandheden, den ånd, der skal få os til at elske Jesus og holde Jesu bud."[29] Der følger en fælles opfordring til

29 „...kann sannføra heimin um synd og rættvísi og dóm, tann andi, ið kann birta ljós, skapa lív og vegleiða til allan sannleikan, tann andi, ið skal fáa okkum at elska Jesus og halda Jesu boð." H s. 288.

ikke at glemme, at de, der skal holde Jesu bud, ikke kun er alle de andre, men først og fremmest vi selv. Postillens prædiken klinger ud med følgende vedføjede sætning: „I *dette,* at vi elsker Jesus og holder hans bud, består livsforbindelsen mellem ham og os."[30]

Den sjælesørgeriske pinseprædiken, der i en økonomisk udnyttelse af Joh 14, 19 ville både trøste og opmuntre til et liv i tro, helliggørelse og tryghed, får en voldsom, nærmest frastødende afslutning. Den rolige og trygge glæde afløses af en udtalt pessimisme og modløshed. Man fornemmer den desperation, der gærer under overfladen. Måske var disse følelser medvirkende til, at den såkaldte Oxfordgruppe-bevægelse fik en vis udbredelse i Norden. Selv om Dahls hylder rummede en del litteratur derom,[31] er han ikke i nekrologer eller andet biografisk materiale blevet sat personligt i forbindelse med bevægelsen. Men han var næppe den eneste af de gamle idealister fra århundredets første tiår, der her så en mulighed for at puste nyt liv i de gamle dyder og ændre verden ved først at ændre sig selv. I prædikenen til Alm. bededag 1936 „Berið tá ávøxt" (Bær da frugt) over Matt 3, 8-10 findes en positiv passus om Oxford, der er udeladt i H, hvor prædikenen ellers er trykt. Efter det nødtørftige manuskript lader den sig rekonstruere på følgende måde:

> Tiderne skifter og forholdene ændres. Himmeriget kommer dog altid nær på forskellig vis. Den gamle betingelse: at omvende sig, er dog altid den samme, om den forkyndes på forskellig vis og har forskellige benævnelser [indføjet i manus: vendt mod Gud – ikke fra Gud]. I vores tid er der opstået en bevægelse, hvor denne gamle sag har fået et nyt, stærkt udtryk og en særlig fremgangsmåde (Oxford). Mennesket må forvandles. Verden er i nød, alt er af lave. Mennesket har forvildet sig bort fra de rette veje. Hjælpen består ikke i love eller landsforordninger, dette eller hint. Mennesket må selv forvandles (Mennesket først selv blive godt – alt det andet godt – alt det andet af sig selv...)[32]

Når ordet kirke optræder i pinseprædikenen 1940, er det kun som den kirke, der bekender Jesu opstandelse, ligesom ordet *kirkjufólk* (menighed) i samme prædikens begyndelse har universel karakter. Nu ville vi efterhånden gerne møde en lokal og konkret menighed, samlet om prædikestol, degnepult, døbefont og alterbord.

30 „Í *hesum,* at vit elska Jesus og halda boð hansara, er lívssambandið millum hansara og okkara." H s. 288.

31 F. eks. G. Engberg: Oxford-bevægelsen i Danmark, Århus 1936, H. Fuglsang-Damgaard: Oxfordgruppen, en ny vej til det gamle evangelium, København 1936, H. Ussing: Oxfordbevægelsens tanker bibelsk belyst, København 1935.

32 „Tíðir skifta, viðurskifti broytast. H. R. kemur tó altíð nær á yms. hátt. hin gl. treytin: at umvenda seg, altíð sama um borin fr. á yms. hátt og kallað ymiskt [vend at G. – ikki frá G.] Í okk. tíð ein rørsla uppi, hetta gl. málið fingið nýtt, sterkt ljóð og sítt serl. lag (Oxford). M' má verða umskapað. Heimur í neyð, alt í ólag, M' vilst burtur av al. góðari leið. Hjálpin: ikki lógir og landaskipan, hetta el. hatta. M' má sjálv verða umskapað (M' fyrst sjálv góð – alt hitt gott – alt hitt av sær sjálv. – ...) Manuskriptet til Alm. bededag 1936, 1. side.

Sammenfatning

Dahls teologi er klart trinitarisk, Helligånden har sin gerning og opgave at gøre såvel i verden som i den enkelte kristne.

I de helligåndsprædikener, vi her har analyseret, har det uden de helt store anstrengelser kunnet lade sig gøre at finde udsagn om Helligånden, som bekræfter den teologi, vi har mødt under 1. og 2. trosartikel. Når vi daglig fyldes af den genfødende og helliggørende Ånd, får kraft fra det høje og står i livets fællesskab med Jesus, så er vi ikke faderløse. Gud Fader er hos os med sin gode Helligånd i Jesu navn. Der er til alle tider og alle steder et faderøje, der våger og ser til os, en faderhånd, der leder og bevarer, et faderhjerte, der elsker os. Ligeledes er det Helligånden, der åbenbarer Jesus for os, så vi ser hans herlighed, hører hans sandhedsrøst, og hans billede træder frem for os i storhed og renhed. Ånden lægger frugten af Jesu ord og gerning ind i vores hjerter som en stærk, levende kraft.

I forhold til Guds rige har Helligånden såvel en udbredende som en opbyggelig funktion. Det gælder for det første verden, det enkelte folkeslag, dets sprog og kultur. Helligånden højner, uddanner, renser og velsigner de gaver og kræfter, som Gud har givet hvert folk; Helligånden giver hvert folk sin kirke. Og det gælder for det andet den enkelte kristne, som Helligånden hjælper til et stadig mere helskabt og fuldkomment liv, stærkere, sandere, renere, rigere. Denne dennesidige gudsrigeforståelse, denne idealistiske og evolutionistiske kristendomsopfattelse relateres i den sidste af pinseprædikenerne på særlig måde til den tilstedeværende menighed, idet erfaringsteologien her anvendes som sjælesørgerisk redskab. Sammenlignes denne prædiken fra 1940 med den store pinseprædiken fra 1927, ser man dog også, hvor svært det efterhånden bliver for Dahl at bevare optimismen og troen på kristendommens fremgang, når verden så åbenlyst står i det onde. Helligånden må derfor først af alt lære os selv at elske Jesus og holde hans bud.

De ord, hvormed menighedsrådet i Thorshavn overfor biskop Ostenfeld karakteriserede den første gennemført færøsksprogede pinsegudstjeneste i Havnar kirke i 1927, egner sig måske slet ikke så dårligt hellere til beskrivelse af Helligåndens opgave, sådan som vi har mødt den i Dahls prædikener: stemning, andagt, menighedens velsignelse og opbyggelse.

B. KIRKEN

Terminologi

Dahl har forskellige tekniske termer til sin rådighed, når han skal omtale kirken. I direkte udlægning af nytestamentlige beretninger om besøg i templet i Jerusalem kan han omtale kirken som en helligdom[1] eller som Herrens hus: „Også hos os som kristne mennesker bør det være skik at gå i helligdommen, i Herrens hus... Den søndag, som ikke er blevet holdt hellig, kommer der ikke noget ud af. Den uge, som ikke indledes med søndag, kirkegang og gudstjeneste, får ingen indvielse over sig."[2]

Det mest anvendte udtryk er *kirkja* (kirke), som bruges i forskellige betydninger. For det første anvendes *kirkja* generelt eller universelt om den kristne kirke som sådan. En optælling viser, at udtrykket findes i 17 prædikener nogenlunde ligeligt fordelt mellem de to postiller. For det andet betegner *kirkja* i lige så mange prædikener den lokale kirke, kirkebygningen. „Vi er kommet i kirke i dag, det kan være en vane at gå i kirke o.s.v." For det tredje har ordet i 6 prædikener et mere folkeligt præg: „Under korsets mærke har vores kirke stået og vores folk levet, mens tiderne kom og gik."[3] Og endelig forekommer ordet, men kun to gange i den sidste postil og i begge tilfælde negativt opfattet, som en konfessionel afgrænsning. Om folk, der mener, at de ikke har brug for omvendelse, hedder det Alm. bededag: „... de tror, at alle de, der hører til den kirke, det parti eller det samfund som de selv, er sande og rette kristne."[4] Men Gud er højt hævet over sådant, for ham kommer det ikke an på udvortes fællesskab, men levende samfund. Det at kirken er delt i flere „kirker", der endda består af indbyrdes stridende og gensidigt fordømmende partier, forhindrer verden i at tro på Jesus.[5]

Dertil indgår *kirkja* som første led i de to sammensatte ord, der bruges i flæng om menigheden: *kirkjulið* (andet led betyder „flok", „følge") og *kirkjufólk*. Begge begreber forekommer næsten lige så tit som ordet *kirkja;* men tendensen synes at være, at *kirkjulið* relaterer til den universelle menighed fra apostlenes til vores dage, mens *kirkjufólk* i ca halvdelen af forekomsterne efter sammenhængen må betegne den konkrete, tilstedeværende forsamling:

1 *Halgidómur* anvendes ikke konsekvent for tempel i Dahls oversættelse af NT, men det sker dog både i Luk 2, 27 og 46.
2 L s. 88, min oversættelse, se også L s. 53ff, H s. 372 og 401.
3 „Undir krossmerkinum hevur kirkja okkara staðið og fólk okkara livað, meðan øldir fóru og komu." L s. 328.
4 H s. 250, min oversættelse.
5 H s. 280.

„Han... som har lovet at være med sin menighed (*kirkjulið*) alle dage indtil verdens ende, han kommer der, hvor hans menighed (*kirkjufólk*) kommer sammen. Han træffes i sit ord og i sine hellige sakramenter."[6]

Som tidligere nævnt præsenteres vi i postillerne næsten udelukkende for holdte prædikener, om end i mere eller mindre redigeret form. De fleste stammer fra Tórshavn (Havnar) kirke eller fra annekskirkerne i det daværende Sydstrømø præstegæld, men nogle skyldes visitatser eller andre provstelige funktioner ud over øerne. Prædikenerne er blevet til med en konkret menighed for øje. Som det fremgår af den korte, terminologiske oversigt, har Dahl fra sin opvækst og sine første præsteår været vant til en folkekirkelig situation, hvor frikirker såvel som reale partidannelser inden for folkekirken var ukendte eller i det mindste så betydningsløse, at de kunne omtales med et glimt i øjet.[7] Kirkens konfessionelle afgrænsning og administrative struktur var givet på forhånd og pådrog sig ikke synderlig interesse. I løbet af 1920-erne og 30-erne fik den nationalistiske bevægelse, Plymouthbrødrene uden for folkekirken og Indremission inden for folkekirken så stor tilslutning, at det kunne blive nødvendigt i forkyndelsen at styrke den folkekirkelige bevidsthed.

Vi er i påskeprædikenerne stødt på den opfattelse, at kirken skylder Jesu opstandelse sin oprindelse, og at den så at sige træder synligt frem, når den fejrer påske – og det gør den hver søndag.[8] På den anden side har vi også mødt det synspunkt, at det er Pinsedag, der er kirkens fødselsdag, og at dens historie begynder med Helligåndens komme. Dahl har ikke efterladt os nogen rendyrket temaprædiken om kirken, og vi er derfor nødsaget til at lede efter den universelle, den folkelige og den lokale model i de sammenhænge, hvor de forekommer.

a. Den universelle kirke

15. s. e. trin. 1928

Et eksempel på Dahls opfattelse af den universelle kirke – endda ud fra et aktuelt emne – finder vi i prædikenen „Tvær systrar" (De to søstre) over Luk 10, 38-42, holdt i Tórshavn 15. s. e. trin. 1928 og trykt i L. Denne belærende

6 Ls. 8, prædiken på 1. s. i adv., min oversættelse.
7 Jvnf. hans brev til Maria R. Mikkelsen 16. dec. 1910 om, hvor Tórshavn dog er vokset og forandret: „Så snart det lille barn begynder at kunne gå, gribes det – Baptister, Ryvingister, Separatister og Templere slås om disse stakkels børn for at få dem i sine søndagsskoler; det må der vel komme noget ud af til sidst!" Min oversættelse. Baptister er Plymouthbrødre, Ryvingister Indremission (efter navigationsskolens lærer, cand. theol. Ryving-Jensen), Templere er Afholdslogen. Hvem Separatisterne er, vides ikke. Føroya Landsbókasavn: Brøv frá Jákupi Dahl til Mariu Mikkelsen.
8 L s. 194.

prædiken om det rette forhold mellem aktivt og kontemplativt er forbilledlig klart disponeret; men applikationen virker lidt søgt. Indledningen filosoferer lidt over de to så forskellige søstre og deres hjem, hvor Jesus var den bedste ven. Prædikenens tema præsenteres i begyndelsen af første hovedafsnit: De to søstre symboliserer noget alment, Martha det udadvendte, praktiske og handlekraftige, og Maria det indadvendte, stilfærdige. 1. hovedafsnit behandler de to sider i kristendommens gang og udvikling, og 2. hovedafsnit behandler de to sider i vores eget liv. Afslutningen vil afbalancere de to sider mod hinanden, de to er søstre og må følges ad. Til sidst går tanken fra „det lille Hjem i Bethania" til vores eget hjem, hvor det dog gælder om at finde pladsen ved Jesu fødder.

I 1. hovedafsnit, som interesserer os her, hører vi om de to søstre dels i kirkens historie og dels i „vore Dage". Kirkehistorien fremviser Martha i skikkelse af missionærerne, der brændende i ånden – og til dels med sværd i hånd – ville plante korset på hedensk grund; Martha er også korsfarerne, der med glødende begejstring drog mod de vantro; hun symboliserer de store ledere og organisatorer, de store bygmestre af kirkehuse og læresystemer. Maria derimod er i kirkehistorien „de stille i landet", munken i sin celle, eneboeren på sit ensomme sted; alle de der, for at livet ikke skulle stykkes ud i verdslighed og udvorteshed, levede deres personlige fromhedsliv i samfund med livets Gud.

Også i nutiden lader Martha sig både se og høre. Hun har fattet apostelens ord om, at troen må være virksom i kærlighed (!). „Nutiden" er de store økumeniske konferencers tid, *Life and Work* i Stockholm i 1925 og *Faith and Order* i Lausanne 1927, som Dahl var godt orienteret om gennem tidsskriftet *Kirke og Kultur* og åbenbart havde dannet sig sin egen mening om:

> Marta i vore Dage, er det ikke hele det store ydre Apparat, som vi kan se i Kristenheden, med Kongresser og Organisationer og Foreninger og Møder og Anstalter og Statistik – Alle de Ting, som kan maales og tælles og vejes.[9]

Man kan ligefrem se på manuskriptet, hvordan pennen har hastet hen over papiret! Men Maria findes også:

> Det ejendoml. ved hende [er] altid at hun har sin Plads ved Herrens Fødder og hører paa hans Tale.
>
> Ikke meget at berette derfra, det foregaar i det stille og skjulte, det hører til Livets Inderside – ligesom der ikke er eet Ord fortalt os af Jesu Tale hin Dag til Maria.
>
> Men det er med denne Dvælen for Herrens Fødder, denne Sjælens Selvbesindelse i Hengivenhed og Ydmyghed, denne Fordybelse i Gud, at Livet stadig fornyes og Livskræfterne styrkes og øges.

9 Her gengivet efter det danske manuskript. Den færøske oversættelse i L er kun en svag afglans heraf, præget af, at Dahl ikke har kunnet finde tilsvarende ord på færøsk for disse nymodens fænomener.

Det interkonfessionelle har ikke været provstens kop te! Men det var det konfessionelle heller ikke. I sin prædiken ved lagtingets åbning, Olajfesten samme år, holdt over Matt 7, 22-29 og trykt i L til 8. s. e. trin., afleverer han denne besked:

> Dette er, hvad det drejer sig om; dette er kernen i al kristendom og i alt kristent liv: at gøre Faderens vilje. Dette går frem for de troslærdomme, mennesker ellers kan have, og de trossamfund, de ellers hører til.[10]

Men allerede 10. s. e. trin. 1922 raser Dahl mod striden både ude og hjemme om personer, meninger, partier, læresætninger og dogmer, „al den hjerteløse Forkætrelse af hinanden og Fradømmen hinanden Kristennavn og Kristensind. Men samtidig lukker man sig selv ude af Guds Rige og staar udenfor Kærlighedens Liv og Broderskab."[11]

Bortset fra, at det ikke er sikkert, de, der tog initiativ til samtale og samarbejde mellem kirkerne, ville være enige med Dahl i, at deres arbejde var hovedsagelig udadvendt, så siger disse citater en hel del om, at det åndelige klima på Færøerne i 1920-erne var alt andet end økumenisk orienteret. Proselytmageri var en ting. Det kan ikke udelukkes, at provst Dahl også har følt Plymouthbrødrenes indsats på det sproglige område som en alt andet end fair konkurrence. De kunne uden at skulle tage hensyn til et kirkeligt hierarki udgive færøske sangbøger; uden at skulle opfylde et fagligt kriterium om troskab mod grundteksterne kunne de udgive færøske bibeloversættelser; og deres store oversætter, Victor Danielsen, kunne i et brev fortælle sin gamle lærer Dahl fra realskolen i Tórshavn, at han aldrig rigtig havde troet på hans kristne overbevisning![12]

Alle helgens søndag 1939

„Og når vi Alle helgens søndag har set både *tilbage og frem* og har *undersøgt,* hvor vi, som nu er på vej, står, så ender vi med at se *opad*..."[13] Når der rekapituleres sådan umiddelbart før den sidste sætning, kan man vanskeligt forstå det anderledes, end at denne prædiken til Alle helgens søndag 1939 har været

10 L s. 332, min oversættelse.
11 Manuskriptet. Denne passus er ikke med i den trykte udgave i H.
12 Danielsen takker for en bog, han har fået tilsendt, og benytter samtidig lejligheden til at skrive om noget, han længe har tænkt sig. Som tidligere kirkegænger kunne han ikke se, at Dahl ejede det lys, som fås ved genfødslen i troen. Han formaner ham derfor venligt til omvendelse: „Jeg behøver ikke at fortælle Dem, at Deres stilling ikke er nogen garanti for, at De selv er delagtig i ordet om livet. Hvor frygtelig er ikke den tanke, at De ikke selv skulle være i livet, mens sjæle i hundredevis ser hen til Dem og trøstes ved Dem." Min oversættelse. Brev af 20. juni 1924. E 296, 15.
13 H s. 450, min oversættelse.

disponeret efter troens fire forskellige synsretninger. Men holder dispositionen? Og hvad der er nok så væsentligt: Taler man i et populært sprog om at se i forskellige retninger, hvad er det så, der er i brændpunktet, og hvilke følelser vækker denne betragtning i en?

Vi kan begynde med at betragte prædikenen! „Fátæk í andanum" (Fattige i ånden), der trykkes i H, er holdt på færøsk i Havnar kirke over 1. tekstrækkes evangelium, Matt 5,1-12: *Saligprisningerne,* og falder i to nogenlunde lige store dele. Første del ser allehelgen som både fortid, fremtid og nutid, og anden del beskriver, hvad det er at være fattig i ånden.

Fortiden, som der ikke gøres så meget ud af, består i de store og rige minder. Herrens folk har altid været til, og alt Herrens folk har til alle tider og steder udgjort en enhed. Med glæde og tak bør vi huske, at Herren altid har været med sit folk, og at der altid uden afbrydelse har været *nogle,* kendte eller ukendte, i stort eller småt, der stod i hans tjeneste og gik hans veje her i jorderige.

Fremtiden giver os udsigt til det høje og dyre mål, viser os forbindelsen mellem den kæmpende kirke her og den sejrende kirke der. Den store skare beskrives i en sammenskrivning af dagens to lektier, Åb 7,1-12 og 21,1-7, men også i en personlig version: Alle kender vi en eller anden dér – forældre, ægtefæller o.s.v. – som kalder på os og drager ad os. I hjertet bor det gode håb, at Gud af sin nåde skal forunde os at komme der, hvor han trøster, som skrevet står i Åb 21,4, og hvor han gør alle ting nye, Åb 21,5. Håbet er vigtigt, fordi vi ikke er i den kirke, der har vundet sejr, men midt i den kæmpende kirke, og derfor har brug for frimodighed, vished og kraft. Sjælesørgerisk forkyndes det, at vi engang skal se det fra oven, som vi nu ser fra neden, at det tunge skal blive let, vi skal forstå det gådefulde og se det skjulte i et nyt lys. Hvad dette nærmere sigter til, forklares ikke. Men prædikenens første del slutter meget kløgtigt med at påpege, at mens begge lektierne til Alle helgens søndag lader os se frem mod målet, taler begge dagens evangelier om nutiden. Hvad skal vi gøre i dag; hvordan skal vi som Herrens folk og Jesu disciple bære os ad her på jorden; hvordan er vi en del af den kæmpende kirke, så vi også kan være med i den sejrende? Hvem er de, og hvordan er de, som Jesus priser salige?

Prædikenteksten danner indledning til Jesu bjergprædiken, og anden del begynder med at diskutere bjergprædikenens etik. Denne mærkelige tale er uden tvivl det både enkleste og største, der nogensinde er sagt i denne verden, og selv folk, som ville fjerne alt andet i Bibelen, ville dog beholde den. Det indrømmes, at det gamle menneske, vores natur, ikke kan opfylde bjergprædikenens krav; men det skyldes ikke, at de er for høje. Vi vender en helt anden vej, vi søger vores eget, selv om det bedste og inderste i os giver Jesus ret. Det bevises ved at bede tilhørerne vurdere, hvem der har ret, Jesus eller verden? I stigende intensitet spørges, om det ville se sådan ud, hvis vi gjorde, som Jesus

siger: uenighed og kamp indbyrdes, i hjemmet, mellem naboer, mellem bygdens folk, mellem landsmænd, mellem verdens lande og folk. Det bliver ikke godt, før verden omvender sig.

Alle saligprisningerne udspringer af den første: „Salige er de fattige i ånden, for Himmeriget er deres." Det modsatte af at være fattig i ånden er at mene, at man er god nok, stærk nok, rig nok, at man ikke har brug for hjælp, men selv kan finde vej alene. At være fattig i ånden – hvad mennesker nødigt vil – er at indrømme, at man intet kan selv, hverken vinde Himmeriget eller frelsen,[14] men må få alt af Guds nåde. Desto fattigere vi bliver for Gud, desto rigere bliver vi i sandhed:

> Ja, da bliver vi så rige, at da er, som Jesus siger, *Himmeriget vores;* da ejer vi Himmeriget; da er vi inde i selve Himmerige, i det Himmerige, hvor mennesker *sørger* over *sig selv* og *sin egen synd,* men *glædes* og *takker for Guds nåde* og syndernes forladelse. I det Himmerige, hvor retfærdighed, sagtmodighed, barmhjertighed og fredsommelighed råder, fordi Gud også hos de enkelte mennesker gør alle ting nye.[15]

At blive fattig i ånden indebærer altså en omvendelse. Men er det en omvendelse, der kan gøre verden bedre, så har den etiske følger, ja, måske ligefrem etisk karakter. Og det får i denne prædiken indflydelse på kirkesynet. Herrens kirke, som først omtales bredt som hans folk, en enhed til alle tider og steder, som han selv har været med fra det første, består i virkeligheden altid af *nogle,* der har stået i Herrens tjeneste og gået hans veje. Skelnes der her mellem den synlige og den usynlige kirke, og er det denne usynlige kirke, der er den kæmpende kirke? Hvad kæmper den med, og hvad er det, der er så tungt og uforståeligt? Er det tvivl og anfægtelse, modstand og foragt, eller er det egen manglende fremgang? Man får lyst til at spørge: Kan det overhovedet lade sig gøre at fastholde forskellen mellem den kæmpende og den sejrende kirke, når man ved at blive fattig i ånden kan opnå at eje Himmeriget, at være inde i Himmeriget, hvor Gud gør alle ting nye?

Der ses i denne prædiken *tilbage* med tak. Der ses *fremad* med håb. Der ses i den afsluttende sætning, Åb 7, 12 *opad* med lovsang. Men egentlig er fokus rettet mod nutiden, ikke i kærlig og omsorgsfuld interesse for næsten, men selvprøvende, kritisk undersøgende, hvor vi nu står, og om vi er, som vi skal være.

14 Dahl anvender ordet „sálarbót", egentlig: sjælens bod og bedring. H s. 449.
15 H s. 449f, min oversættelse, originalens fremhævelser.

b. Folkets kirke

Hell. 3 kong. 1924

Som tidligere omtalt fejres helligtrekonger stadig på Færøerne. Med evangeliet om de vise mænd ved Jesu krybbe, Matt 2, 1-12, er der i færøsk som i dansk kirkeliv en vis tradition for at tale om Ydre Mission. Dahls missions- og kirkesyn kommer til orde i hans prædiken „Frelsa fyri øll fólkasløg" (Frelse for alle folkeslag) i L. I manuskriptform foreligger den i to versioner, en dansk fra 1924, der blev holdt både i Kirkjubø og i Tórshavn, eftersom 6. januar det år faldt på en søndag, og en færøsk version brugt i Vestmanna i 1928, formodentlig ved en aftengudstjeneste. Den trykte udgave afviger på flere punkter, idet den er strammet op ved at udelade det sidste etisk selvransagende afsnit; idet nogle af de associationer, som Dahl har fået på prædikestolen og indføjet med blyant i sine manuskripter, er udfoldet; og idet en illustration noget usædvanligt er tilføjet som konklusion. Afsnittene har ganske skiftende karakter, og prædikenen fremstår i et varieret og afvekslende sprog. Den klare disposition er som følger:

Indledning.
I. Guds frelse er for hele menneskeheden.
II. Arbejdet for Guds riges udbredelse.
III. Er det berettiget?

Meningen med indledningen er, foruden at fastholde dagens status i kirkeåret, at finde et tema for prædikenen. I Bibelen betegnes en helhed tit ved dens yderpunkter, gerne diametralt modsatte, og Dahl finder modsætningen i julens budskab om hyrderne, der hørte til det udvalgte folk, og dagens evangelium om de vise mænd, der var hedninger. Ergo er Guds frelse for alle mennesker.

Det udtrykkes ved 1. hovedafsnits begyndelse på den måde, at frelsen er for hele menneskeheden. Afsnittet er bibelsk begrundende og rationelt orienteret. I 1924 anførtes 3 parallelle punkter: 1. Med hensyn til forjættelsen – der henvistes til skriftstederne 1 Mos 12, 3 og 3, 15. 2. Med hensyn til fuldbyrdelsen – der henvistes til Luk 2, 29ff, 1 Tim 2, 4, ApG 4, 12 og Matt 28, 20. 3. Med hensyn til den menneskelige baggrund – der henvistes med dagens lektie, Es 60, 1-6 til det gudsbillede og den gudslængsel, der er nedlagt i os alle. I den trykte version svulmer dette punkt op, eftersom der udbygges og tilføjes. Først med yndlingscitatet fra Augustin om det hjerte, som Gud har skabt til sig, og som først finder hvile i ham. Dernæst med nye skrifthenvisninger: ApG 16, 19 og 17, 23. Og endelig med at henlede opmærksomheden på, at også vores egne forfædre kom fra hedenskabets mørke. Det lys, Gud tændte „her i landet," må altid lyse for vores folk, så det ikke forvildes i mørket igen.

Ved 2. hovedafsnits begyndelse varieres temaet: Frelsen er for alle verdens folkeslag. Dette afsnit er lyrisk, emotionelt og appellerende og skal handle om missionsarbejdet – hvordan folkeslagene skal lære denne frelse at kende. Oprindelig havde også dette afsnit tre underpunkter: 1. Budbringerne, 2. Midlet og 3. Appellen. Igen sker der det, at et punkt får lov til at vokse – i dette tilfælde punkt 2 – mens appellen skrives om og taber i intensitet og konkretisering. Præsentationen af budbringerne er hurtigt overstået: først var det en engel, så var det en stjerne, og så var det mennesker, der bar andre bud om det, de selv havde hørt og set. Men hvad har disse budbringere at gå med? Guds ord. I den danske udgave 1924 præsenteres dette ord med to salmevers, begge af Grundtvig, og i det færøske manuskript 1928 bringes de ligeledes. Har Dahl måske ikke selv oversat begge salmer i henholdsvis 1916 og 1912![16]

Guds ord det er vort arvegods,
det skal vort afkoms være;
Gud, giv os i vor grav den ros,
vi holdt det højt i ære!
Det er vor hjælp i nød,
vor trøst i liv og død,
o Gud, ihvor det går,
lad dog, mens verden står,
det i vor æt nedarves!

Denne stjerne lys og mild,
som kan aldrig lede vild,
er hans guddoms-ord det klare,
som han os lod åbenbare
til at lyse for vor fod.

Títt orð er, Guð, várt arvagóðs,
tann arv vit bestan fingu,
í grøv veit okkum, Guð, tað rós,
at leidd av tí vit gingu;
tað er vár hjálp í neyð,
vár troyst í lív og deyð.
O, Guð, ið hvussu fer,
lat, meðan verøld er,
tað fólks várs arvur vera.

Gøtan liggur ljós og bein,
tí vár stjørna, bjørt og rein,
er Guðs sannleiksorðið ríka,
sum man aldri, aldri svíkja,
lýsir heim í faðirs høll.

Men i postillen bliver det til prosa. Guds ord er alt, budbringerne har. „Selvfølgelig er det ikke menneskeord; dem er der nok af alle vegne, og dem er der ingen sand hjælp i. Men det er Guds ord, det evige, levende Guds ord, som siger os, hvordan vores sande tilstand er, viser os vores synd og nød og hjælpeløshed og også forkynder den store, rige nåde, som kan og vil frelse os."[17] Hermed præciseres ordet som et synds- og nådestilsagn, der altså også afslører menneskets sande tilstand, som består i nød og hjælpeløshed. Punktet fortsætter med en henvisning til den kirkebøn, der bedes søndag efter søndag,

16 Salmebogens oplysninger om forfattelsestidspunkt. Det første vers indeholder et sjovt rim, idet „arvagóðs" og „rós" kun fungerer som rim på Dahls lokale dialekt, der anvendes på den sydligste del af Suderø.
17 L s. 82, min oversættelse.

hvor Gud takkes for, at han har givet os sit hellige og salige ord, hvorved han også her hos os forsamler sin kristne kirke.[18]

Derefter indføjes et nyt moment i postillen. I 1924 var det kun et spørgsmål: „Skønner vi herpaa? Forstaar vi Betyd. heraf?" I 1928 udvides med endnu et spørgsmål: „Er vi taknemmelige for det?" samt den med blyant tilføjede parentes „(Kirken hos os)."[19] Hvad Dahl har i tanke og hukommelse, udfoldes nu i et poetisk sprog af stor skønhed, med gentagelser og parallelismer og emotionel styrke:

> Tænker vi rigtigt over, hvilken betydning det har haft, hvilken velgerning og velsignelse det har været, at der har stået en kristen kirke her på vores øer århundrede efter århundrede og samlet vores folk? Nøgne og kolde og udsatte kan disse klipper have været; men kirken lagde sin velsignelse over dem.
>
> Er vi rigtigt taknemmelige for, at Guds ord har lydt her hos os slægt efter slægt både i gode og dårlige tider, både i glæde og sorg? Mange tunge, mørke stunder har vores folk siddet, mens hele bygder græd og hele landet var forknyt; men Guds ord tændte lys og gav styrke og ny kraft.[20]

Så sentimentalt dette er, så er det desværre også sandt. Dahl oplevede selv i sin tid som præst flere af disse store ulykker, hvor hele bådmandskaber ikke vendte hjem fra havet, og hvor en hel lille bygd kunne være personligt berørt af tabet.[21] Den sindsstemning, som man kan formode, prædikanten har været i, og som med hans ord er gået videre til hans tilhørere, bereder nu mulden for den efterfølgende formaning, hvor ordet arvegods endelig dukker op:

> Bør vi ikke tage godt vare på dette arvegods og lade det gå ubeskåret videre til vores efterkommere? Thi det er sikkert, at hvis kirken kommer til at stå forladt hos os, og hvis vores folk frasiger sig Guds ord, så kan det ikke opretholdes, så er der ingen gode forhåbninger, hvad man for øvrigt kan få i stand; for da har det tabt sin genoprejsende kraft.[22]

Først derefter følger appellen til med glæde og tak at være med til at bringe Guds ord ud til dem, der lever uden Jesus. Som lyset må skinne og varme, må de mennesker, der har fået Jesus i eje som frelser, bringe evangeliet ud i verden. Missionsarbejdet konkretiseres i 1924 udadtil: „Verden for Jesus. Jesus konge – langt igen. 1/3 under Jesu scept.," og indadtil: „Jesu Aand. Jesus vinde Skik. –

18 Det er nu slutningskollekten ved gudstjenester uden nadver. Når den bedes søndag efter søndag, kan man slutte, at der søndag efter søndag holdes gudstjeneste uden nadver!
19 „Eru vit takksom fyri tað? (Kirkjan hjá okk.)" Manuskriptet 1928 ad passim.
20 L s. 82f. Jeg beklager, at min oversættelse ikke til fulde kan gengive originalens skønhed og styrke.
21 F. eks. mistede den lille bygd på øen Hestoy, der hørte til Dahls præstegæld, to både med i alt 11 mand den 1. april 1919. Poulsen 1947, s. 109f.
22 L s. 83, min oversættelse.

Barn baaret til Herren i den hel. Daab. – Fadervor – Fortæl. om Jesus – Øje for hans Herlighed." Ydremission og indremission, missionsstatistik, dåb og dåbsoplæring rummes alt sammen i manuskriptet – i postillen ender det lidt mistrøstigt med, at det er begrænset, hvad vi magter. Men vi kan efter evner støtte den ydre mission og bede for den. Det skaber i det mindste solidaritet med det store, kristne samfund. Det bliver arbejdet indadtil, som får størst betydning. Arbejdet gælder først og fremmest os selv personligt. Jesu kærlighed og ånd må få magt i vores hjerter, så livet kommer nærmere og nærmere Jesus.

Ihukommende evangeliet til S. e. jul begynder sidste hovedafsnit med spørgsmålet om missionens berettigelse, når nu Jesu kors er et modsigelsens tegn, som skal lade mange hjerters tanker komme for en dag.[23] Er det ikke bedre at lade hedningerne være i fred, frem for at plage dem ved at vise dem deres synd? Svaret, der må ses i forbindelse med skildringen af Guds ords betydning for det færøske folk, er enkelt: Kun kærlighedsstrømmen fra Jesus og hans fuldbragte værk kan frelse, give menneskelivet kraft og velsignelse, genoprejse og helliggøre. Verden trænger til dette lys, hvis ikke den skal gå til grunde i mørket. Og endelig tilføjes som episk afslutning i 1934 en historie om kristendommens komme til Norden: En vinteraften taler en missionær for en større forsamling. Den efterfølgende tavshed brydes til sidst af en gammel høvding: „En spurv kommer flyvende ind gennem vinduet i den ene ende af hallen her, dvæler et øjeblik i lyset og varmen og flyver så ud igen i den anden ende. Sådan er vores jordeliv som et kort øjeblik; vi ved hverken, hvad der kommer før eller efter. Hvis denne nye tro kan give svaret, så lad os vælge den."[24] Historien alluderer i sammenhængen tydeligt til evangeliet om de vise mænd, der ude fra mørket kom ind til Jesu krybbe og forsvandt igen i mørket. Den behandler det eksistentielle spørgsmål: Hvor kommer vi fra, og hvor går vi hen? Hvad er der uden for denne tilværelse: kulde, mørke og død? Kristendommen giver svaret: Jesus er hele menneskehedens lys og frelse.

Afslutningen samler da prædikenens tema på smukkeste måde. Et yderligere afsnit om den forskellige stillingtagen til Jesus, som prædikenteksten viser hos de vise mænd kontra Herodes, udelades. Ved at modstå fristelsen til absolut at skulle udnytte hele teksten, opnår Dahl at skabe en helstøbt prædiken om hedningemissionen, dens bibelske begrundelse, dens middel: Guds ord, og dens berettigelse. Samtidig har vi set, hvorledes en association om, hvordan det færøske folk havde været stedt uden Guds ord, drejede prædikenen i kontekstuel retning og udviklede sig til et selvstændigt moment om folkets kirke:

23 Jvnf. Luk, 34-35.
24 Historien, der også er brugt i Dahls dimisprædiken (E 296.23), har engelsk oprindelse. Denman, der bruger den i en påskeprædiken, daterer begivenheden til året 627 ved Godmundingham ved York. Denman 1995, s. 118.

– kirkens mangeårige og trofaste tilstedeværelse under øboernes barske livsvilkår

– kirkens betydning som den instans, der samler folket om ordet, møder dets synd med sin nåde, dets sorg med sin trøst, dets nød med ny kraft

– kirkens arvegods til folket i kommende tider.

Den efterfølgende formaning om ikke at vende kirken ryggen, men leve i tro og helliggørelse, blev tilføjet på bekostning af kaldet til at engagere sig i ydre mission og oplære de døbte. Denne subjektivering og individualisering svækker kirkesynet. Den kunne man måske godt have undværet.

Ólavsøka 1938

En særlig institution i færøsk folkeliv er den årlige *Ólavsøka* – nationaldagen, der fejres til minde om kong Olav den Helliges død på Stiklestad den 29. juli 1030. Det festlige højdepunkt er de kirkelige og verdslige rangspersoners procession fra lagtingsbygningen til Havnar kirke, den højtidelige gudstjeneste og lagtingets efterfølgende åbning. *Ólavsøka* er ikke en helligdag, og der holdes derfor ikke gudstjeneste andre steder end i Tórshavn, ligesom man ikke kan forvente, at folk vil sidde hjemme og læse prædikener. Alligevel indeholder de to postiller ikke mindre end fire sådanne prædikener. Tre af dem er holdt over nærliggende søndages tekster og er i postillens sammenhæng tænkt til almindelig søndagsbrug. Farvet af den oprindelige anvendelse indeholder de en stærk formaning til et liv i helliggørelse og etisk fremgang.[25]

Den 8 sider lange prædiken til *Ólavsøka* 1938, der med teksten Sl 127,1 er trykt i H som en prædiken direkte til nationaldagen, indeholder elementer af det, man kunne kalde Dahls folkelige kirkesyn. Vi spørger, hvor folkeligt dette syn nu var.

Prædiken har to ganske klare forudsætninger: krigens truende skyer i horisonten og den hurtigt voksende sekularisering. Formanende er han fra første færd. Teksten, der ligger bag hele prædikenen og også leverer overskriften „Harrin má byggja og varða" (Herren må bygge og våge) udlægges med det samme på den måde, at det er på ordet *Herren,* vægten skal lægges: „Hele livet skal for os mennesker leves i alle tilfælde i samfund med Herren. Alle vores gerninger må udføres i Herren, hvis de skal lykkes."[26] Så er temaet allerede fundet, og de enkelte afsnit kan nu knyttes løsere eller fastere til hinanden og få den længde, som de indholdsmæssigt kræver. De to første handler om, hvor påkrævet denne gamle formaning er for verden og for det færøske folk. Ordet

25 I L gælder det prædikenerne til 7. og 8. s. e. trin. I H er det prædikenen 10. s. e. trin., der oprindelig er holdt som søndagsprædiken i Tórshavn 1922 og Kirkjubø 1924 og derefter omskrevet til *Ólavsøka,* uvist hvornår.

26 H s. 357, min oversættelse.

Herre er ved at glide ud i en verden, der kun stoler på sig selv. På nationaldagen kan man allegorisk minde om, at „også vores lille folk" har sit hus at bygge: land og hjem, folkehus og folkeliv, alt det, fædrene har ejet og levet; at folket har sin by at våge over: alle de folkelige værdier, man er fælles om, og som burde være én så værdifulde, at man ønskede dem bevaret. Ja, nationaldagen skal minde om, at „mere end det jordiske er det himmelske, at mere end alt dette timelige og synlige er det evige og usynlige, at mere end det at være et menneske og en folkefælle er det at være Guds barn, at hele verden ikke kan måles mod en menneskesjæl, og at det er større at fornægte sig selv og give sig selv end at ville sig selv og spare sig selv."[27] Ingen kan være i tvivl om, at for Dahl hedder den rigtige rækkefølge: kristen først og menneske så.

Nu følger et meget langt afsnit, der fylder næsten halvdelen af prædikenen. Her trækkes de nationalromantiske myter til torvs, for efter alt at dømme stod ordet Herren i første række hos de bedste af forfædrene både i råd og dåd. I dag er det ingen selvfølge mere, og derfor får politikerne under Dahls prædikestol klar besked: Uden Herrens vejledning og styrelse, velsignelse og nåde er alt, hvad der gøres for landets styre og samfundets ordning, fremskridt og udvikling i virkeligheden forgæves. Derefter sættes fokus på ólavsøku-fejringen. Før var det frem for alt en kirkelig dag, en fælles højtidsstund, hvor folket mødtes på kirkelig grund. Men nu mødes folk til politiske møder, idrætsstævner, fest, underholdning og fornøjelse – og går uden om kirken. Glemmer man at takke for Guds gode gaver, vil fejringen ende i utugt og hedenskab.

Kirken behersker den sidste tredjedel af afsnittet. Dens opgave er at løfte korsets mærke over alle nationaldagens gerninger til helliggørelse og renselse, velsignelse og bevarelse, til gavn for land og folk. Nogle af de folkelige og nationale bevægelser, der er opstået, er gået uden om kirken, og nogle af de kirkelige og åndelige bevægelser, der er opstået, er gået uden om det folkelige uden sans for dets værdi. At Herren bygger hele huset, medfører at „det folkelige og det kristelige liv må rinde sammen, leves sammen, blomstre og modnes sammen – alt under Herrens velsignelse."[28]

I det afsluttende afsnit anvendes *ólavsøka* allegorisk som det bånd, der kan knytte alt sammen. Folket er splittet, fjorde og sunde skiller øerne fra hinanden, bjerge skiller bygderne fra hinanden, man tænker i huse og kvarterer, i bygder og måske i øer. Men ólavsøkudag mødes mennesker, og der knyttes venskabs-, slægtskabs- og nationale bånd, ólavsøkudag føler man sig som et folk. Dog, det bånd, der aldrig må briste, er det evige bånd med Herren, det hellige fællesskab med Jesus Kristus. I det fællesskab kan folket blive et forenet,

27 H s. 360, min oversættelse.

28 „Fólkalív og kristinlív mega renna saman, mega verða livað saman, mega blóma og búnast saman. Alt má vera undir Harrans signing." H s. 363.

kristent folk. Og frygten for tunge og trange tider, mørke og ukendte veje kan afvises med en henvisning til Es 7, 9 og Sl 144,15.

En del af dette er genbrug fra jubilæumsåret 1930, da tidsskriftet *Varðin* havde helliget hæfte 3-4 kong Olavs minde. Dahls artikel i den anledning priser helten Olav, der havde sat sig to mål i livet: at samle sit folk og at kristne det. Det er stadig de to formål, fejringen af ólavsøka skal opfylde som national samlingsdag og kirkelig højtidsdag. Den kulturelle og folkelige betydning skildres yderst positivt, som man kunne forvente i et jubilæumsskrift.[29] Men i 1938 er begejstringen til at overskue, realiteterne svarer øjensynligt ikke til idealerne, og provsten virker træt, skuffet og modfalden.

Hvad skal man mene om den opsang, han her leverer på nationaldagen? Det er indlysende, at vi med de kontante ord til lagtingets medlemmer er meget langt fra en luthersk toregimente-lære. Nåde og frelse og al menneskelig aktivitet, inklusive så forskellige emner som politik og idræt, blandes her sammen. Han synes nærmest at argumentere mod det menneskesyn og den forening af det menneskelige og det kristelige, som i dansk sammenhæng frem for alt er knyttet til Grundtvigs navn. Skal de finde sammen, må det være på det kristeliges præmisser.

c. Den lokale kirke

2. s. e. trin. 1917

Så tematiske Dahls prædikener er, kan det nok undre, at han ikke i postillerne har medtaget prædikener, hvor det er selve gudstjenesten i sin helhed, der danner tema. Faktisk er det mest fragmenter af et gudstjenestesyn, vi finder, og kun ved at lede godt og grundigt under inddragelse af de originale prædikenmanuskripter.

Prædikenen til 2. s. e. trin., holdt på dansk i Tórshavn i 1917 over Luk 14, 16-24: *Det store festmåltid,* er et af disse eksempler. Den er i noget bearbejdet form trykt i L under overskriften „Enn er rúm!" (End er der rum!). Som man kan høre, har den lånt sin titel og sit emne fra den populære vækkelsessang, Horatius Bonars „Yet there Is Room,"[30] som i dansk, anonym oversættelse var med i førsteudgaverne af *De Unges Sangbog* 1892 og *Indre Missions Sangbog* 1895. Da den danske tekst leverer stikord til Dahls disposition, gengiver vi den her:

29 Dahl 1930, s. 73-80.

30 Sangen åbner med sine ni vers afsnittet *Warning and Entreaty* i Sankeys sangbog. Den engelske tekst viser indflydelse også fra andre bibeltekster: Matt 22,1 (v. 3) og Matt 25, 10 (v. 9), og er fuld af søde og smægtende ord og korte, gentagne imperativer. Melodien fra 1873 er den første gospelmelodi, Sankey skrev, og gennem hans og Keswickmødernes sangbøger udbredtes sangen meget hurtigt. Bradley 1997, s. 182 og 187.

1. End er der Rum i Kongens Højtidshal,
   Herlighed vinker fra hans lyse Sal.
   Rum, Rum, endnu Rum,
   O, kom til Kongens Fest!

2. Gæst efter Gæst i Hallen træder ind,
   Fred kun og Glæde fylder deres Sind.

3. Plads stod beredt for hver og en, der kom,
   Din staar der ogsaa, lad den ej staa tom!

4. Se, Naadens Port vidt aaben monne staa,
   end er det Tid for dig din Plads at naa!

5. Men førend Nat skal Porten lukkes i,
   Kom ej du før, da er alt Haab forbi;
   Rum, Rum, intet Rum
   Der findes mer for dig.

I den danske udgave må man sige, at sangen forholder sig ret frit til Jesu lignelse. Man skal helt ned til Luk 14, 22, hvor fortællingens spænding næsten er udløst, før man støder på sætningen „End er der rum". Dette enkle budskab får en suggererende virkning ved omkvædets gentagelse af ordet „rum" i positiv betydning gennem fire vers, yderligere forstærket ved at den femte og sidste gentagelse er negativ: Intet rum der findes mer for dig! Når Dahl tager afsæt så langt nede i teksten, medfører det, at han må bakke og tage dens forskellige elementer ind i sin prædiken uafhængigt af den oprindelige handlingsgang. Da teksten er velkendt, er det næppe noget problem. Han vælger den allegoriske tolkning, lader enkeltord i sangens vers være bestemmende for prædikenens udførelse, men tillader sig samtidig at forholde sig frit til sangen.

Prædikenen har ikke noget exordium, men begynder som sangen med det vigtige ord fra lignelsen: „End er der rum!" Det er værten, kongen med den rummelige og lyse sal fuld af herlighed, der her præsenteres. Kun Gud er så rig, at han kan samle alle ved sit bord. Kun Gud er i sin kærlighed så god, at han *vil* samle alle. Men hvad skal der forstås ved hans gæstebud, et ord vi normalt forbinder med skønhed, lys og salighed, glæde og fest, lykke og højtidsglans? Det er den lykke at være Gud nær: Kender du noget, der kan give livet sådan glæde, betydning og værdi som det, at du kan leve dit korte jordeliv sammen med Gud? Arbejde og kæmpe for ham, bære sorg og glæder sammen med ham og vide, at når din vej her får ende, fører sporene ind til det fuldkomne liv

hjemme hos ham? Troens liv sammen med Gud fremstilles som et lyst og særdeles attråværdigt ideal.

I andet afsnit males med ord et billede af alle gæsterne, der er på vej fra de smalle gader og de mørke stræder op til den store, lyse festsal – vi er nu i tekstens v. 21-22a. Der er rigtig arbejdet med denne beskrivelse, som er kraftigt udvidet i forhold til manuskriptet. I et varmt og omsorgsfuldt sprog fortælles, hvad det er for sørgelige tilstande, gæsterne har lagt bag sig, og hvilken lykke, der venter dem. Man aner trøsterige bibelsteder som bjergprædikenens saligprisninger, profeten Esajas' messianske forjættelser, Jesu lignelse om den fortabte søn. Smukt, parænetisk, lyrisk som f. eks. dette: „Her var de krøblinger og lamme. Synd og nød havde ødelagt deres livskraft, synd og nød havde sat så mangen god vækst i stå, synd og nød havde forkrøblet deres liv. Der inde ved livets store gæstebud skal de få ny kraft, så de atter kan rejse sig og rette sig op, blive nye og helskabte mennesker og stå på raske fødder."[31] Vi lægger mærke til skiftet mellem „her" og „der", mellem fortid og fremtid og forstår, at der er tale om en form for genoprettelse. Foruden syndere rummer skaren folk, der fattes glæde og fred, folk, der tvivler på, at Guds kærlighed rækker til dem, ensomme, fortvivlede og forladte. Festmåltidet, der ligesom bordets herligheder fremstilles med højtidelige og varierede udtryk, skifter til sidst karakter og bliver intimt, samtidig som fortællingens tempus skifter til nutid: „Men nu er de budt til fest, og der kommer husbonden selv ud i døren og hilser dem venligt og byder dem indenfor. Og der inde i stuen er der hyggeligt og varmt; der kender de sig for evigt hjemme. Barnet er kommet hjem til sin far."[32] Det er den menneskelige længsel efter kærlighed og accept, efter at kunne begynde på et nyt og bedre liv, der her med stor psykologisk sans lægges for dagen i eksempler, der er yderst velegnede til identifikation.

I prædikenens tredje afsnit ser vi med tekstens v. 18-21 på de indbudte, der undskyldte sig. Dette træk er den åndelige sang helt uvedkommende, og undskyldningerne afvises da også som i bedste fald dårskab og i værste fald en fare for samvittigheden. Som manuskriptet spørger: „Hvad har du vel i Virkeligh. til Undskyldning for ikke at tage imod Indbyd. til Guds Nadver?"

Med fjerde afsnit er vi kommet til sangens 3. vers, „Din plads." 21 gange bruges former af 2. person singularis, begyndende med, at tjeneren, der var sendt ud med indbydelsen „i dag" kommer til dig personligt: „End er der rum,

31 L s. 292, min oversættelse.

32 L s. 293, min oversættelse. I Thorstein Gunnarsons nynorske, men meget korte prædiken „Ein stor nattverd", som Dahl må have frekventeret, skildres lignelsens herre som norsk storbonde: „Livande kristendom er i minsto høgtidsstunder paa Guds gard. Og sjølv staar han i døri og tek mot gjesterne sine, helsar dei heil og sæl og fred vere med deg, bed dei inn i stova og let dei setja seg ned i den fred som yvergjeng alt vit." Hognestad 1914, s. 198. Hvis Dahl har noget konkret forbillede for denne herre, har han vel tænkt på sin egen far.

også for dig!" Nu er det ikke de verdslige undskyldninger, der skal afvises, men snarere indrømmelsen af uværdighed, som vi kender fra gadernes og strædernes gæster. Trøsten og formaningen i det lille ord „endnu", der jo både betyder „stadig" og „ikke altid" håndteres i én sætning med den efterfølgende opfordring: „Skynd dig!" Hvor er det, der er plads til os alle? „Ved Jesu kors er der plads til alle syndere. Der rækker han sine hænder ud mod hver den, der kommer til ham, for at frelse og tilgive ham og lede ham ind i Guds aftensmåltidssal." Og her er der endelig et ekklesiologisk udsagn:

> Der blev givet dig en Plads i Guds Rige ved din Daab. Det er Gud selv, som gav dig den. Den Plads er din alene, af Guds Naade er den din, den er ikke optaget af nogen anden. Lad den ikke blive staaende tom og vente paa dig. *Der er Rum for dig ved Nadverbordet i Herrens Menighed. Der er Rum for dig i de helliges Samfund.*[33]

Så tydelig er henvisningen til kirken i den danske tekst. Men hvad bliver der i postillen af de kursiverede ord: nadverbordet, Herrens menighed og de helliges samfund? De udelades til fordel for følgende formaning: „[Lad den ikke stå tom og vente på dig] Men gå ind og bliv derinde og lev dit liv derinde sammen med Gud, og du skal føle højtid i dit liv!"[34] Der kan lige netop blive plads til dåben i prædikenens appellerende afsnit; ikke sådan forstået, at man ved dåben (og den tro, der døbes på) er indgået i Guds rige, men at der er reserveret en personlig plads, som man ved en efterfølgende omvendelse kan tilegne sig. Nadveren derimod skubbes ud selv i prædikenen over en lignelse, der handler om det store festmåltid. Hvad skal man også med menigheden og de helliges samfund, når man i troen kan opnå et sådant samliv med Gud – helt personligt og privat?

Sangens sidste vers huer ikke Dahl, hvorfor det udelades. Det fjerde vers kommer også kun lige med som et fornyet nådestilsagn i den korte afslutning:

> Verden er ond og kold og vanskelig og vildsom, livet er tungt og træls, døden er hård og mørk, og vores syndebyrde tynger os til jorden; men Guds nåde er dog større. Den leder os sammen og fører os til bords ved det store aftensmåltid i Guds rige.

Vækkelsesprædikenen gør indtryk ved sin varme tone. Der er ingen fordømmelse og i modsætning til Bonars sang heller ingen trusler i denne kerygmatiske prædiken, men en fin linje fra troens liv som attråværdigt ideal over eksempler på den menneskelige længsel anvendelige til identifikation, videre over afvisningen af alle undskyldninger til en personlig appel knyttet til for-

33 Manuskriptet 1917, sidste side, min kursivering.

34 L s. 296, min oversættelse.

kyndelsen af Jesu kors. Det afsluttende tilsagn om Guds nåde er ren velsignelse. Men sakramenterne har trange kår.

Midfaste s. 1927

Vi har under gennemgangen af 1. trosartikel beskæftiget os med en prædiken til Midfaste s. 1927, trykt i L med titlen „Breyð úr Jesu hondum" (Brød af Jesu hænder). Dengang så vi, at Dahl brugte hele første halvdel af sin prædiken til at afvise, at evangeliet skulle handle om det daglige brød. Jesu store brødunder, beskrevet i Joh 6, 1-15, var et tegn på, at han selv vil være livets brød.

For os består nu dette under i, at „desto mere vi *tager af Jesu hænder,* desto mere vi lever i, at Jesus er Herre og Frelser, korsfæstet og opstanden for at give os frelse og liv, desto mere *vokser* og *forøges* det."[35] Dette noget kryptiske udsagn „bevises" ved en række eksempler i den almindelige rækkefølge, bibelsk, universelt, lokalt:

– Det brød, Jesus tog i sine hænder, rakte til alle.[36]

– Den første pinsedag delte Jesus ud af sin ånd, og 3000 sjæle blev mættede.

– Paulus og Silas tog fængselsopholdet i Filippi som brød af Jesu hænder, og det blev til sjæleføde for mange.[37]

– Når Herrens menighed, fåtallig og svag, blot har påbegyndt et stort arbejde i Jesu navn, er det tit lykkedes.

– Ydremissionæren har kun Guds ord at bringe. Men Herren tager det i sin hånd og deler ud til mættelse for folk efter folk.

– Vi har selv erfaret, hvordan vi talte ordet, og det syntes kraftesløst og fattigt, men dog blev til velsignelse.

De fleste af disse „beviser" lader til at dreje sig om erfaringer med Guds ords forkyndelse – Dahls egne erfaringer iberegnet. Hvordan skal vi da forstå det, når han tilsyneladende uddrager en helt anden lærdom deraf: at det er sådan, vi skal tage imod alle livets erfaringer:

> Alt det, der i livet vederfares os, både det tunge og det lette, både det lyse og det mørke, ja selv det tungeste og smerteligste kan blive til sjælebrød for os, når Jesus får lov til at tage det i sin hånd for os, og vi får det tilbage derfra… da kommer der vækst og fremgang og velsignelse ud af det.[38]

35 L s. 162, min oversættelse, Dahls fremhævelser.

36 Dahl laver her et lille ordspil på tekstens 6. vers, som i hans oversættelse bogstaveligt lyder: „Hvilken forskel gør det til så mange?" („Hvat munar tað hjá so mongum"). Jesus takkede og delte ud, og „da gjorde det en forskel" („tá var munur í"). L s. 162.

37 Disse to eksempler, der skyldes prædikenens nynorske forlæg, står kun i manuskriptet, men udelades i L. For argumentationen er de heller ikke nødvendige.

38 L s. 16, min oversættelse. Manuskriptet 1927 siger endda „ótrúlig signing"!

Et kort afsnit, der skal berede vejen for den afsluttende applikation, beskriver verden som en ørken med hungrende sjæle og intet andet end surrogatføde. Derefter følger, med spørgsmålet „Hvad skal vi gøre?" den gudstjenesterelaterede afslutning. Der alluderes her både til den store sultne skare og den lille dreng, der gav Jesus sine fem bygbrød og sine to fisk. Så sandt vores sjæl hungrer, skal vi lejre os om Jesus og modtage livets brød af hans hænder, lade ham tage vores liv og alle livets forhold og hellige og velsigne dem og forvandle dem til livsbrød for os. Denne forvandling kan måske forstås som en refleksions- og erkendelsesproces, der foregår i den enkelte under ordets forkyndelse. Manuskriptet taler om at leve i Jesu evangelium, og postillen tager tråden op med den fortsættelse, at vi skal lære at være stille for hans åsyn og vente på hans hjælp og nåde.

At lejre sig om Jesus er tre ting. For det første: Vi vil sætte os blandt Herrens menighed, være sammen med dem, der er gået forud, og dem, der følger efter, om Herrens ord og ånd og liv. For det andet: Vi samles om den hellige dåb, hvorfra livets kilde springer ud, og hvor Guds riges gode gaver, syndernes forladelse, liv og salighed gives os. Og for det tredje: Vi samles om Herrens alterbord, hvor han selv kommer til hver enkelt og giver os sig selv som livets brød. Da får sjælen brød af Jesu hænder, og dens dybeste attrå stilles.

Forkyndelsen Midfaste s. klinger da smukt ud med at pege på, hvad der i gudstjenesten gives os i ord og sakramenter. De anvendte verbers passive form[39] understreger, at det at fejre gudstjeneste består i at være til stede og at modtage. Gudstjenesten retter sig mod menighedens fællesskab, men også mod den enkelte, og dens formål bliver en transformation af de kristnes liv under Guds overstrømmende nåde: „Vi skal da erfare, at Guds nådesrigdom vokser og tager til, desto mere vi bruger af den, og vi skal få den salige del, at vi kan gå Jesu ærinde og bringe også andre brød af hans hænder, som disciplene gjorde det den dag."[40]

Erfaringsteologisk forkyndelse

Dahl er dog så meget erfaringsteolog, at han ikke lader gudstjenesten med dens forkyndende elementer, ja, heller ikke en anden beskæftigelse med Guds ord som f. eks. bibellæsning, stå alene som Guds tale til os. Andre erfaringer lægger sig ved siden af ordets formidling, relativiserer den og truer med at overgå den.

39 Ikke kun *samlast* (samles) men også *setast* (sætte sig) er passiv på færøsk. L s. 164.

40 „Vit skulu tá fáa at kenna, at Guðs náðiríkidømi vexur og tekur til, tess meira vit brúka av tí, og vit skulu fáa tann sæla lut, at vit kunna ganga í Jesu ørindum og bera eisini øðrum breyð úr hondum hansara, eins og lærusveinarnir gjørdu tað hin dagin." L s. 165.

„Eg havi nakað at siga tær" (Jeg har noget at sige dig) lyder overskriften over hans prædiken 11. s. e. trin. 1916, holdt i Tórshavn på dansk og trykt i L. Synderinden, der salver Jesu fødder, får prædikenens første afsnit, farisæeren Simon, der har indbudt Jesus til at spise i sit hus, får andet afsnit, og hovedpersonen Jesus får det tredje og sidste. Prædikenens pointe er, at Jesus ikke bare har noget at sige til Simon, men også til os:

> Jeg har noget at sige dig. Saaledes lyder hans Ord i Dag, og dette Ord er som et højtideligt „Silentium", der paabyder Stilhed. Lad der da ogsaa være Stilhed hos os, i Dag og hver Dag vi samles her i Menighedens Forsamling om hans Ord, saa at vi siger: Sig frem, Mester, og lytter til hans Ord og tager dem til Hjerte. Og lad der navnlig blive Stilhed i vort Hjerte derude i Dagliglivets Tummel og Larm og Stridigheder og Kampe, naar Mesteren ved den el. hin Lejlighed under disse el. hine Forhold siger til os: Jeg har noget at sige dig![41]

Eller i prædikenen til 1. s. e. h. 3 k. i H, „At missa Jesus og finna hann" (At miste Jesus og finde ham) over Luk 2, 42-52: *Den tolvårige Jesus i templet.* Her kritiseres de kirkefremmede, der tror, at Jesus er i rejseføIget. De lever dog i et kristent land og hører til et kristent folk med kirker og gudstjenester og kristelige møder. De er både døbt og konfirmeret, har endda bibel og salmebog, og selv om de ikke går i kirke, er der dog andre i rejseføIget, der gør det. Sådan tror de, alt står vel til, indtil den dag, da livets rejseføIge ved en tilskikkelse standser op, og de opdager, at Jesus ikke er med. Maria og Josef fandt Jesus i helligdommen, og der skal vi også finde ham. Men hvor er helligdommen henne?

> Endnu er der en helligdom her på jorden, hvor Jesus er at finde, det er i Guds ord, i hans hellige sakramenter, i den kristne menighed.
>
> Hvor har du Jesus? Vel ske dig (Væl verði tær), hvis han altid har været i *din helligdom;* for du har selv en helligdom, som er dit hjerte. Der kan komme en tid, da du synes, at Jesus er kommet bort fra dig; men vil du, at han skal eje dit hjerte som sin helligdom, så skal du finde ham igen, og han skal tage sæde i dit hjerte.[42]

Den søndag, denne prædiken blev holdt første gang i 1917 i kirken på Nólsoy, endte Dahl med at citere følgende linjer af Kingo:

> O Jesus, gid du vilde
> mit Hjerte danne saa,
> at aarle det og silde
> dit Tempel være maa.

41 L s. 354, her citeret efter manuskriptet 1916.
42 H s. 90, min oversættelse, Dahls fremhævelse.

Havnar kirke. Dahls hovedkirke er fotograferet, netop som de første gæster er ved at forlade kirken efter en konfirmation i 1934. Læg mærke til tårnuret – gudstjenesten var begyndt kl. 11!
Foto doneret til Havnar kirke af kirkeværge Olivia Arge Gregoriussen.

Men Kingosalmen „Hvor stor er dog den glæde",[43] der handler om „Jesu kirkefærd" er helt klart ment som en gudstjenestesalme. Derfor er kirkens, templets, lykke så stor, fordi „Jesus selv vil smykke/ din helligdom og kor!" Her drejer det sig om „hans Ord, hans Himmeltale,/ hans Prædiken, hans Flid." Kingo ville næppe operere med en åbenbaring, der fandt sted uafhængigt af Jesu evangelium i Guds ord, sådan som det er kirken betroet. Dahl synes at være faretruende nær ved at gøre det.

d. Sammenfatning

En prædikant, der i så høj grad som Jacob Dahl bestræber sig på at opfylde sin menigheds behov, må naturligvis have et positivt syn på kirke og gudstjeneste. Som vi har fulgt ham i en bevægelse fra den universelle kirke over folkets kirke til den lokale kirke eller menighed, har vi dog ikke kunnet undgå at lægge

43 KH 159.

mærke til, at det først er i den nære, lokale menighed, han helt kan føle sig fortrolig.

Den verdensomspændende kirke kan især i de tidlige præsteår – og vistnok under indflydelse af den tids opbyggelige litteratur – skildres i ganske optimistiske vendinger. Missionen går sin sejrsgang ud over verden, Helligånden højner folkeslagenes kultur og moral. I de sene præsteår spores dog en stærkere og stærkere pessimisme. Missionsarbejdet er så omfattende, og det er så begrænset, hvad den enkelte formår. Konfessionelle grænsedragninger og økumeniske bestræbelser omtales med skepsis. Som en ny verdenskrig kommer stadigt nærmere, bliver det åbenlyst, at verden ikke er blevet bedre. Oxfordgruppebevægelsen nævnes da som et alternativ; men den bygger jo rigtignok på den ideologi, at man er nødt til at begynde med sig selv, før man kan omvende andre.

Folkekirken defineres ikke ved sin konfessionelle afgrænsning, men som den kirke, der har stået midt blandt folket og under dets skiftende kår forkyndt sit evangelium, nåde for syndere, trøst i sorgen, kraft i nøden. I løbet af Dahls embedsår ændres folkekirkens hidtil enerådende stilling. Lægmænd forkynder uden for de gudstjenestelige rammer, nogle endda helt uden for den etablerede kirkes rammer, og sækulariseringen bliver efterhånden ganske tydelig. Når der alligevel – især ved nationale højtideligheder – forsøges talt om en samlende kirke eller kristendom, får stemmen let en anstrengt klang.

Dette krampagtige greb slappes, hvor forkyndelsen koncentrerer sig om den aktuelle, gudstjenestefejrende menighed. Med sin blotte tilstedeværelse er den et konkret udtryk for den kristne tro, sjælens hunger, som „er mindst lige så stærk og skarp som legemets sult efter mad."[44] At holde gudstjeneste er derfor at lejre sig omkring Jesus og modtage hans ord, dåbens rige gaver og livets brød ved hans alterbord. Ordets forkyndelse vil vi ikke behandle i noget selvstændigt kapitel, da det er emne for hele denne undersøgelse; men vi kommer på de følgende sider til at se nærmere på sakramenterne såvel som på det hjerte, hvis hunger det er forkyndelsens opgave at mætte.

I de her behandlede prædikener har det haft stor betydning, om prædikanten har valgt et idealistisk eller realistisk udgangspunkt. Når de ideale krav ikke viser sig at svare til virkeligheden, hvad enten det gælder verden, kirken eller det troende subjekt, så må der opfordres og formanes. Udgår man derimod fra de givne omstændigheder, så barske og kolde og ubarmhjertige de end måtte være, så må der forkyndes og tilsiges. Såvel forkyndelsens indhold som forkynderens tonefald påvirkes af udgangspunktet. Hos Dahl har vi mødt begge former.

44 L s. 163, min oversættelse.

C. SAKRAMENTERNE

Dahl gør ikke udpræget meget ud af sakramenterne i sine to postiller. Kan det ikke skyldes, at de trykte prædikener udelukkende kunne forventes at blive læst i kirke og hjem i præstens fravær og altså hører lægmandstjenesten til, mens dåb (bortset fra nøddåb) og nadver altid er præstens ansvar? Postillæsning og sakramentforvaltning er en helt utænkelig kombination. Modsat kunne man spørge, om ikke dåb og nadver er blandt de emner, der hører til kirkepostillens didaktiske ansvar?

Måske kan man tillade sig at betragte sakramenternes plads og funktion i gudstjenesten som et udtryk for den vægt, præsten tillægger dem i sin teologi og i sin forkyndelse. En velorienteret informant, født i 1923,[1] mener at kunne huske omkring de sidste ti år af Dahls aktive præstegerning, ca. 1930-40. Dåb foregik normalt altid efter gudstjenesten. Med kun en kirke til hele Tórshavn by inkl. omkringliggende bygder kunne der være op til 9-10 børn, der skulle døbes samme dag, og foruden at det ville forlænge gudstjenesten anseligt, ville der ikke være plads til de store dåbsfølger i den allerede fuldt besatte kirke. Da informantens lillesøster skulle døbes, og han selv skulle stå fadder første gang, husker han, at der opstod en vis uenighed mellem provsten og hans forældre, der udtrykkeligt ville have dåb under gudstjenesten. Forældrene fik deres vilje, og han husker det endnu som noget specielt at have været gudfader under en gudstjeneste.

Altergang hørte heller ikke højmessen til. Provsten plejede at bekendtgøre fra prædikestolen efter prædikenen, at der ville blive altergang kl. seks om aftenen, hvorfor der ikke var møde i Menighedshuset. Informanten husker det især på grund af den forskel, der var i praksis, mens Dag Monrad Møller, der havde ord for at være grundtvigsk orienteret, var kaldskapellan i Sydstrømø præstegæld 1934-39, for han holdt gerne altergang under gudstjenesten!

Jens Christensen, Færøernes første KFUM-sekretær 1933-39, der kalder sin mindeartikel om Jacob Dahl et forsøg på afbetaling af en stor taknemmelighedsgæld, var selv en hyppig gæst ved Herrens bord:

> Hans Altergange var noget særligt. Han holdt dem Søndag Aften Kl. 18. Skriftetale fra Kordøren. Dyb Stilhed over Menigheden, og naar vi samledes i Koret og Hold efter Hold kom frem til Knæfaldet, tog han hver enkelt i Haanden, inden vi knælede ned,

1 Tidligere degn Poul Sørensen i samtale den 18. juni 2001.

> og saa først tilsagde han os Syndernes Forladelse. En Aften efter Altergang stod jeg i Vaabenhuset og ventede paa Provstens, som skulde spise til Aften hos os, før vi skulde i K.F.U.M., hvor Provsten skulde medvirke. Jeg saa da Provst Dahl, som endnu var i Ornat, lægge sin Arm om Hustruens Hals og kysse hende for at ønske til Lykke og Velsignelse. Ved Altergangene følte vi os paa hellig Grund.[2]

For nadverfejringens vedkommende kan der ses en forbindelseslinje fra Dahls bypraksis til de skikke, som hørte de vidtstrakte færøske præstegæld til.[3] Helt op til det tyvende århundredes begyndelse var der præster, der 4-6 gange om året foretog rundrejser til deres mange kirker og lige gerne kom hverdag som søndag. Præstens besøg blev bekendtgjort aftenen før på den måde, at kirkeklokken ringede „messebud". Sognets befolkning var delt i grupper, der på skift gik til alters hver anden gang, præsten kom. De, der skulle til alters, mødte før den egentlige gudstjenestes begyndelse til skriftemål. Resten fortsatte deres daglige dont; men mange kom dog, når klokken ringede „på prædikestol", overværede formessen og påhørte prædikenen, hvorefter de forlod kirken igen, således at kun altergæsterne blev tilbage.

Fællesskabets betydning for sakramenterne og sakramenternes betydning for det kristne fællesskab kan meget vel tænkes at have lidt under denne praktisk begrundede sakramentforvaltning, hvor dåben samlede dåbsfølget og nadveren kun nadvergæsterne. Desto større vægt kan det individuelle, det personlige træk formodes at have fået. En analyse af Dahls forkyndelse kan forhåbentlig vise, hvor vidt hans sakramentteologi svarer hertil.

a. Dåb og konfirmation

Dåben omtales direkte eller indirekte i nøjagtig 13 prædikener i hver af de to postiller, men så er også alt talt med – fra de prædikener, hvor „ord og sakramenter" henkastet anføres som synonym for gudstjenesten,[4] over prædikener, hvor dåben behandles i nogle få sætninger, og til de to prædikener, hvor dåben kan siges at udgøre en væsentlig del af det emne, der skal behandles.[5] I L, hvor mange prædikener er omarbejdet før udgivelse, da de oprindelig er holdt på dansk, kan man se, at dåben i flere tilfælde udelades.[6] Især i H savnes dåben i

2 Christensen 1954, s. 71f.
3 Det følgende er efter Johansen 1970, s. 185f.
4 F. eks.: „Vi har brug for at få et møde med Jesus, hvor han kommer til os i sit ord og i sine sakramenter og giver os syndernes forladelse." H s. 292, min oversættelse.
5 Trinitatis s. i L, 1. s. e. h.3 k. i H.
6 Hell. 3 kong., 1. s. e. h. 3 k., Fastelavns s.

flere prædikener, hvor den naturligt kunne være indflettet.[7] Emnet optræder dog med en frekvens og regelmæssighed, der skulle gøre det muligt at se nogle generelle linjer i stoffet.

For det første: Denne prædikant, der dog ellers kan underbygge det, han siger, med stribevis af skriftsteder, henviser overhovedet ikke til den hellige skrift, når dåben omtales. Prædikenen i H til 1. s. e. h.3 k. er med sine tre skriftcitater undtagelsen, der bekræfter regelen. I stedet spilles der på selve dåbshandlingen, sådan som den foregår efter ritualet, og sådan som folk har set den praktiseret. Der findes allusioner til korstegnelsen,[8] forsagelsen og bekendelsen,[9] et ord og nogle dråber vand,[10] døbeformelen – den treenige Guds navn,[11] håndspålæggelsen[12] og talen til fadderne.[13] Af den indledende bøn genfindes følgende elementer: Gud gør os i dåben til sine børn[14] og skænker os syndernes forladelse og det evige liv.[15] Men ritualets bibeltekster, 1 Pet 1, 3; Matt 28, 18-20 og Mark 10, 14b-16, leder vi forgæves efter. Dåben beskrives altså – om end i meget små doser – som et ydre tegn, man emotionelt kan forholde sig til. Dåbens ord, forkyndelsen og troen, som stoler derpå, spiller ikke samme rolle.

For det andet: I to af tre forekomster findes dåben i prædikenernes applicerende del, hvilket næsten altid vil sige hen mod slutningen. Det hænger naturligvis sammen med Dahls måde at disponere på – Kristusnærværet, den personlige tiltale hører som højdepunkt ikke prædikenens begyndelse, men slutning til. Derved understreges dåbens karakter af personlig begivenhed, men også dens etiske implikationer.

For det tredje: Selv om dåben jævnligt beskrives som en gave, anvendes der så store og generelle ord, at det er svært at forstå nøjagtig, hvad der tænkes på. Trinitatis s. i H hedder det i forbindelse med dåben i den treenige Guds navn:

> Ingen bliver nogensinde i stand til at vurdere og udrede den velgerning, velsignelse og nåde, som er givet os dermed, at vi har fået al den rigdom i eje, som ligger skjult i disse tre navne.
>
> Og dette er grundvolden under vores kristne liv, dette er Guds gerning; dette er den gave, det dyb af rigdom, som er givet os i dåben, os alle, store og små, unge og gamle, lærde og læge.[16]

7 4. s. e. påske, hvor der tales om genfødelse uden dåb, H s. 262; Kristi himmelf., hvor det i Luthers katekismus citerede Mark 16, 16 indgår i prædiketeksten; 17. s. e. trin. (Mange og gentagne gange tales om det „at være en kristen" uden at dåben nævnes); 18. s. e. trin. om vintræet og grenene. Se også L's prædiken til 2. påskedag.
8 L s. 192, H s. 187.
9 L s. 348 og 425, H s. 186 og 220.
10 H s. 105.
11 H s. 299.
12 L s. 252: I dåbens stund lagde Jesus for første gang sin hånd velsignende på os.
13 H s. 300: Om indpodningen og det at lære at holde Jesu bud, ikke om faddernes ansvar.
14 L s. 281.
15 L s. 165.
16 H s. 299, min oversættelse.

Dåben har for Dahl såvel en objektiv som en subjektiv side. I den følgende analyse er det af en vis betydning at få klarlagt, hvor tyngdepunktet ligger mellem de to. Vi skal se på en prædiken til Trinitatis s., en prædiken til 1. s. e. h. 3 k. samt en af flere prædikener, der stadig bærer præg af at have været brugt ved konfirmation.

Trinitatis s. 1915

Prædikenen til Trinitatis s., holdt på dansk i Tórshavn 1915 og trykt i L med titlen „Endurføðing" (Genfødsel) er af den belærende type. Indtrykket styrkes af de ændringer, der er foregået ved den endelige redaktion, hvor et nyt afsnit om egen manglende formåen til frelse er indføjet, mens et appellerende afsnit om at leve livet som Guds barn er blevet stærkt forkortet. Denne tidlige prædiken fremstår i postillen som tredelt, men er med sine mange gentagelser nærmest disponeret efter associationsprincippet. Selv om prædikenen holder sig til teksten Joh 3, 1-15, som er Nikodemussamtalen, optræder der flere betydningsfulde ord, som ikke findes hos evangelisten, men derimod i dagens kollekt: naturen som negativ bestemmelse, den daglige vækst og det nye menneske. Vi får vistnok prædikenens tanker bedst frem ved at dele den i seks dele:

1. Ved vand og ånd
   a. forvandlede Gud afgrundsmørket til en paradisjord
   b. genfødes mennesket til at komme ind i Guds rige
2. Ikke ny lære, men nyt liv
   a. det liv er i Jesus, som i samtalen refererer til den gamle helligskrift
   b. Sl 51, 12 beskriver genfødslen som et rent hjerte og en ny ånd
   c. Ez 36, 25-27 taler forjættende om renselse, nyt hjerte og ånd og at holde Guds bud.
3. Der må ske en ny fødsel
   a. Nogle mener, at hjertet er tilstrækkelig godt af naturen
   b. Andre føler trang til nyt liv og nyt hjerte
   c. Det kan vi ikke erhverve os selv (menneskets forgæves apoteose)
4. En ny begyndelse, en ny retning
   a. Ved den naturlige fødsel kommer livet i retning nedad
   b. Ved genfødslen sættes retningen opad mod Gud
   c. Barnedåben som ny begyndelse
5. Livet skal beholde denne retning
   a. Det er muligt, for Jesus har ved sit komme i kærlighed etableret denne vej
   b. Det skal ske, hvis dåbens genfødende kræfter får lov til at virke i os
   c. Hvordan det sker, kan og skal vi ikke forklare, men erfare
6. Hvad betyder genfødslen for os?
   a. Vi bliver Guds børn. Vil vi leve derefter og få den medfølgende velsignelse?

   b. Vi kan vokse, som det skete for Nikodemus efter denne nat, blive nye mennesker
   c. Væksten knyttes til tro, som er beskuelse af den korsfæstede
   d. Mærker du slangens bid, så tro på din Frelser, genfødslen i dåben, at Guds Ånd kan skabe et rent hjerte i dig og et paradis både her og hisset
   e. Vi er ikke bare kød, men kan befries ved Jesu ofrende kærlighed.

Af de to gammeltestamentlige citater indeholder Ezekielcitatet, trods ord som renselse, vand og ånd også begrebet kødhjerte, som i det mindste ville kræve en forklaring, hvis citatet fik for stor plads i prædikenen. Profeten bruger det *positivt* som en kontrast til hjertet af sten, mens kød i evangeliet er en *negativ* bestemmelse over for det positive ånd. Derfor bliver det citatet fra Sl 51,12 med det rene hjerte og den nye, faste ånd, der kommer til at indgå som sekundærtekst gennem hele prædikenens forløb, senere støttet af Ordsp 4,23 og Matt 5, 8.

Dåben nævnes første gang i 4. afsnit og forstås her som en reorientering. Det er forud blevet kraftigt understreget, at Guds rige ikke kan opnås ved egen magt, fremskridt eller gode gerninger, ja, at vejen til Guds rige slet ikke ligger i forlængelse af vores naturlige livsvej.[17]

> Der maa i os ske en ny Begyndelse, sættes i os en ny Livets Retning. Ved vor naturlige Fødsel er vort Liv kommet ind i en Retning, men det er Retningen nedad, bort fra Gud: thi hvad der er født af Kødet er Kød. Om vort Liv blev i den Retning vilde vi komme længere og længere bort fra Gud, blive mere og mere jordisksindede Mennesker, bundne af Synden og alle de syndige Begæringer og tilsidst blive borte i Synden og gaa til Grunde. Ved vor aandelige Fødsel sættes en ny Livets Retning, Retningen opad mod Gud, at vi skal være himmelsksindede, gudvendte Mennesker, der bryder med Synden og lever Aandens Liv med Gud, det Liv i Guds Rige, som vi af Guds Aand er genfødte til.[18]

Dahl har måske følt, at den menneskelige formåen alligevel kommer for stærkt til orde, når det i aktiv form siges, at det gudvendte menneske bryder med synden. I postillen anvendes i stedet passiv: „[mennesker] der løses fra syndens herredømme og lever åndens liv i samfund med Gud..."[19] For at livet skulle have denne retning, er vi blevet døbt, før vi kunne tænke og tale og gøre noget selv. Men dåben er altså kun en begyndelse:

17 „Vit kunna ikki við at halda fram á okkara egna lívsvegi, hann veri aldri so góður, koma fram á málið til endans. Guðs ríki liggur ikki á somu leiðini sum okkara egni náttúrligi lívsvegur." L s. 278.
18 L s. 278, her citeret efter det danske manuskript.
19 L s. 278, min oversættelse.

> Der aabnedes Guds Riges Døre for os, saa vi kan komme derind og blive derinde; der er Begyndelsen, thi der indplantedes Spiren til alt det, som vi senere er og skal blive i Guds Rige, der begyndtes den gode Gerning, som skal fuldkommes indtil vor Herres Jesu Kristi Dag.[20]

Før væksttanken yderligere udfoldes i afsnit 6b og c, indskydes dog i afsnit 6a den forståelse, at vi ved genfødslen af vand og ånd er blevet børn af vores Gud og fader i himlen. Lige så lidt som det nogensinde kan ændres, at vi ved den naturlige fødsel (der nu nævnes uden negative bitoner) bliver børn af vores forældre, kan det ændres, at vi som døbte er Guds børn. Guds faderkærlighed, som der i manuskriptet opfordres kraftigt til at trøste sig ved, reduceres i postillen til en henvisning til Rom 11, 29 efterfulgt af det lidt mistrøstige udsagn: „Noget andet er, om vi vil leve og handle som Guds børn og eje den velsignelse, som er givet os, eller ej. Men børn er vi, uanset hvad."[21] Og så gentages det, at fødslen kun er en begyndelse – til et nyt liv; efter fødsel følger vækst og fremgang. Som eksempel fremhæves Nikodemus, der blev et andet menneske, uden frygt talte Jesu sag i jødernes råd og tog initiativ til at vise Jesu legeme den sidste ære, mens hans disciple skjulte sig. Der var hin nat begyndt at gro et nyt liv i Nikodemus' sjæl, der siden voksede sig stærkere. Sådan skal også vi vokse livets gode vækst.

Det er næppe forkert at antage, at Dahl har læst, hvad Peder Madsen i sin troslære skriver i den kortfattede § 48 „Daabens Væsen og Velsignelse:"

> „Daaben er Døren til Guds Rige, den „frelser" os, 1. Pet. 3, 21, jfr. Joh. 3,5... Dens Betydning er at virke, hvad der skal foregaa med Mennesket paa dette Overgangspunkt, nemlig det dobbeltsidige: den skænker Optagelse i Naadesforholdet, d.v.s. Retfærdiggørelse, og meddeler den nye Livsspire, d.s.v. Genfødelse. Fra dette dobbelte Synspunkt beskrives Daaben i det Nye Testamente. Den fremhæves idelig som Syndsforladelsens Kilde [henvisninger til Acta 2, 38; 22, 16, Efes. 5, 26; Hebr. 10, 22, 1. Pet. 3, 21] Den skildres som Genfødelsens Kilde; den indplanter Jesus Kristus selv i de troende, saa at hans Død og Opstandelse gentager sig i dem (Rom. 6, 3-11. Kol. 2,11-12), og den meddeler den Hellig Aand som det nye aandelige Livsprincip (Tit. 3, 5. Joh. 3, 5)."[22]

Genfødelse, spire, indplantning og åndeligt livsprincip er det let at genfinde i Dahls prædiken. Men til det „dobbeltsidige" i dåben hører også syndsforladelse, nådesforhold og retfærdiggørelse, alt det, der normalt forbindes med Jesu

20 Citeret efter manuskriptet.
21 L s. 280, min oversættelse.
22 Madsen 1912-1913, s. 612f.

Peder Madsen, professor i Ny Testamente og Dogmatik ved Københavns Universitet 1875-1909. Når det gælder komplicerede spørgsmål som f. eks. barnedåb, konsulterer Dahl tydeligvis Madsens Kristelige Troslære, og han deler ganske givet den subjektive side af Madsens fromme erfarings- og udviklingsteologi. Det kongelige Bibliotek, billedsamlingen.

frelsergerning. Er Jesus med i prædikenen på anden måde end som lærer? Det er måske noget, Dahl selv har savnet i sin 1915-prædiken, for postillen har faktisk fået et par små kristologiske tilføjelser. I afsnit 5a, hvor det fastslås, at genfødslen ikke er menneskeværk, men fra livets Gud, udfyldes der med en henvisning til Jesus: „Han har selv lagt vejen fra oven ned til os, idet han sendte sin Søn her til jorden. Han elskede os først. Han er kommet til os, og ikke vi til ham. Frelsen er Guds gave."[23] Og som en ny afslutning føjes det til prædikenen, at det mørke ord om at det, der er født af kødet, er kød, ikke er det sidste, der er at sige om os. Vi kan blive befriet og frelst, vi kan vinde frem til at se Guds rige. Og hjælpen, frelsen er fra ham, der blev hængt op på korset og som i kærlighed ofrede sig selv for Gud og os.[24]

Men er det det samme som syndsforladelse, nåde, retfærdiggørelse? Hvilken opfattelse af synden bygger udlægningen af perikopens sidste vers, Joh 3, 14-15, på? Synden må være det, der allegorisk henvises til med udtrykket slangens bid. For det var der i ørkenen lægedom ved at se op på kobberslangen, og således skal „du" også se op til ham, der er hængt op på korset, når du mærker slangens bid. Antager vi, at slangebiddet betegner syndens realitet, må den frelsende beskuelse udtrykke troen på, at Jesus har brudt syndens herredømme.

23 L s. 279, min oversættelse.
24 L s. 281.

Derved bliver det for den døbte også muligt at befries for synden og blive et nyt menneske:

> Tro, at Guds hellige Aand som i Tidernes Morgen lod Livet fremstaa og skabte et Paradis paa jorden, som ogsaa svævede lavt over Daabens Vande, dengang du blev døbt, ogsaa er over dig og kan skabe i dig et rent Hjerte og en ny Aand og kan bevare Gudslivet i dig og skabe et Paradis baade her og hisset.[25]

Den henvisning til dåbens vande, som her er tilføjet i manuskriptet, er udeladt igen i postillen. Men meningen er vist klar nok alligevel. Så klar, at det ikke længere kan undre nogen, at prædikenen hverken har taget hensyn til Veit Dietrich-kollektens udsagn om, at vi af naturen er *vredens børn* eller bønnen om at måtte tro på *syndernes forladelse,* som er tilsagt os i dåben.[26] Vægten ligger i denne prædiken ikke på den objektive forsoning og retfærdiggørelse, som i dåben skænkes os, men på den subjektive forløsning og fremgang, som vi med dåben sættes i stand til at realisere, fordi vi nu er retvendte mod Gud. Og han er som bekendt ikke vred, han skal ikke forsones.

1. s. e. h. 3 k. 1936

De gange, Dahl i sine prædikener formaner til troskab mod dåben, har man en fornemmelse af, at sigtet ikke er det opbyggelige og trosstyrkende: Hold fast ved dåbens nåde! men det apologetiske, som nok kan synes påkrævet, hvor en tidligere uanfægtet dåbspraksis udsættes for angreb.[27] I prædikenen „Jesus og børnini" (Jesus og børnene) der er holdt på dansk i Tórshavn så sent som 1936 og trykt på færøsk i H, er tendensen i hvert fald ikke til at tage fejl af. Vi står her over for en didaktisk udført forsvarstale for barnedåben.[28] Ovenfor antog vi, at Dahl i sin dåbsforkyndelse står i et vist afhængighedsforhold til Peder Madsen. I dette tilfælde er der slet ingen tvivl om, at Dahl, 30 år efter sit teologiske studium, har repeteret lektien – § 49, *Barnedåben,* i Madsens *Kristelige Troslære* – meget grundigt, før han sætter sig til at skrive sin prædiken. Man kan hos Dahl ligefrem genfinde Madsens disposition og argumentationsrække, selv om han hverken følger den slavisk eller har ønsket at levere en dogmatisk gennemgang, men en prædiken. Afhængigheden af Madsen gør det vanskeligt at vurdere, i hvor høj grad det er den lokale kritik af barnedåben, Dahl tager op og besvarer, eller det er de generelle baptistiske indvendinger, han med sin gamle professors hjælp forsøger at gendrive. Prædikenens stærke afhængighed af Madsen kan skyldes, at Dahl ikke efter nok så mange års arbejde som præst har haft nogen selvstændig dåbsteologi. Men den kan også forsvares derved, at massive angreb på barnedåbens praksis har gjort det påkrævet for provsten at føre de klareste og stærkeste argumenter, der stod til hans rådighed, i marken.

Evangeliet denne 1. s. e. h. 3 k. er efter 2. tekstrække Mark 10, 13-16: *Jesus velsigner børnene,* og her tager Dahl som sædvanlig sit udgangspunkt. Men det sker ikke i en genfortælling eller et referat, en destillation af teksten, hvorigennem nogle få ord kunne udkrystallisere sig og danne tema for forkyndelsen. Dahl læser i stedet den folkekirkelige dåbspraksis ind i selve teksten, således at den for tilhørerne/læserne efter hans indledning ikke længere (blot) kommer til at handle om, hvad forældrene gjorde den gang, men hvad kristne forældre lige siden har gjort og fortsat gør. Prædikenens første sætning er et tydeligt ekko af bibeltekstens første sætning: „Naar vi bærer de smaa Børn til Jesus for at døbes..."[29] Formodentlig gøres der straks op med et par kritiske indvendinger fra dem, der lokalt anfægter barnedåben. Den ene er, at barnedåben er „noget vi halvvejs søger at skjule og ligesom lister os til at gøre... noget vi halvvejs skammer os ved og beder om Undskyld[ning] for." Det passer ikke, vi „gør det aabenlyst[30] for al Verd[en]. Fulde af Glæde og Taknemligh[ed]." Den anden indvending er, at barnedåben ikke har hold i Bibelen. Henvisningerne til den kristne tradition, at slægt efter slægt har fulgt Jesu indbydelse og følt det som den største velgerning og velsignelse at bære deres børn til Jesus, som naturligvis har haft stor affektiv værdi for de overbeviste eller uanfægtede, vil Plymouthbrødrene straks kunne feje af bordet. Denne forsamling har ingen symboler og ingen symbolforpligtelse og vil, selv om den indadtil både har læretradition og besluttende organer, udadtil forpligte sig selv og alle andre sande kristne på Den hellige Skrift alene. Derfor er Dahls vægtigste argument for barnedåben, at den foregår efter Jesu egne ord: „Lad de smaa Børn kom[me] til mig; formene dem det ikke, thi G[uds] Rige hører saad[anne] til."[31]

Selv om det er at foregribe begivenhedernes gang, er det naturligt allerede på dette sted at koncentrere opmærksomheden om det skriftsyn, der ligger bag prædikenen. Det er ellers først det andet af de tre hovedafsnit, der åbner op

25 L s. 281, her citeret efter det danske manuskript.
26 Begge udsagn er med i den udgave af kollekten, der er lagt til grund for Dahls egen færøske oversættelse i alterbogen.
27 L s. 32 og 252. I H s. 474f tales om, at Guds rige går frem gennem trængsler og vokser i det skjulte, hvorfor det gælder om troskab. Når nogle råber: „Vi har den sande Jesus, den rette gudstjeneste, den rette dåb," må vi ikke løbe efter falske tidender og „sværmere", men holde fast ved det, vi har.
28 Som sådan er den vel også blevet opfattet, når den genoptrykkes i *Færøsk Kirketidende* 1949 nr. 4. Det lille blad fremstår som et temanummer om dåben og indeholder – foruden Dahls prædiken – verset „Vi døbe dem i Jesu Navn/ trods hvem det vil forhindre" fra Grundtvigs salme „Af diendes og spædes Mund" (KH 347) samt Regin Prenters gennemgang af dåbsritualet under overskriften „Hvorfor skal vort barn døbes?"
29 H s. 91, her citeret efter manuskriptet.
30 Indvendingen kan tænkes at knytte til ved, at barnedåben realiter er foregået lørdag aften eller efter søndagens gudstjeneste.
31 Der citeres fortsat fra manuskriptets første side.

med det retoriske spørgsmål: Men handler da dette evangelium, som vi har foran os i dag, om dåb eller barnedåb? I den trykte version indledes svaret med et forbehold: „Vi må sige, at direkte gør det det ikke, eftersom dåben ikke nævnes i disse ord. Men i sin grund og i sin sande dybe betydning handler de om dåb."[32] Manuskriptet synes at have sprunget forbeholdet over: „Som de staar i Mar[kusevangeliet] Eg[entlig] forstaaet: Ja." Med dette klare og utvetydige svar ville Dahl uden tvivl have erklæret sig enig med sine modstandere i, at dåben skulle foregå efter Bibelens ord. Men som det fremgår af prædikenen i sin helhed, er det Dahls forudsætning, at ikke blot Markusevangeliet, men hele Det nye Testamente er skrevet til den kirke, der allerede fandtes og praktiserede barnedåb, før de apostoliske skrifter blev til. Når Markus' adressater læste hans beretning om Jesus og børnene, var de derfor også, på samme måde som Dahls tilhørere, i stand at forstå perikopens sakramentale indhold. Genremæssigt har Dahl opfattet perikopen som en stridssamtale, hvis udfald allerede er givet, og som derfor med fordel kan inddrages i den stridssamtale, Dahl og hans menighed også føler, at de befinder sig i.

Det første hovedafsnit, „De som formene", bevæger sig ret hurtigt gennem de første underpunkter: a. Jesu egne disciple, der mente, at det var spildt tid og ulejlighed at give sig af med børn, der var for små til at fatte og modtage Guds rige. b. Jesus, der blev vred som altid, når mennesker søgte at krænke noget af Guds riges hellige orden og væsen. Underpunkt c. Den sande, store børneven, svulmer derimod voldsomt op og udvides yderligere i postillen. Det, der her står for Dahls egen regning, er en meget idealistisk skildring af Jesus. Mange andre, hedder det som kontrast, har kaldt på mennesker med store løfter om at opnå fremgang og lykke og at nå sit mål ved egen selvtilstrækkelighed. Kun Jesus har taget sig af børnene og indbudt dem til Guds rige. Det meste af afsnittet kan dog relateres til P. Madsens betragtning af „Barnets Natur og Daabens Væsen." Madsen afviser alle forsøg på at fastholde troens tilstedeværelse før dåben, da de står i strid med barnets åndelige tilstand.

> Men deraf følger ikke, at Børnene, selv i den spæde Alder, skulde mangle den fornødne Tilknytning for Daabens Gave... en fides supplex... Hvad der behøves før Daaben, er egentlig kun Hjertets Villighed til at lade Gud tilføre det sin Naade... Der ligger i Barnenaturen en ubevidst Længsel og Drift henimod Guds Rige. Ligesom Barnet fødes med en syndig Tilbøjelighed, saaledes fødes det ogsaa med en slumrende Længsel efter Forløsning... Hvad enten man vil kalde dette Tro eller ej, er det i alle Tilfælde forskelligt fra den Voksnes Forhold, naar Troens Tilslutning mangler... Det er umuligt at paavise et Tidspunkt, paa hvilket Barnet først skulde blive

32 H s. 93, min oversættelse.

> modtageligt for Guds Aand... Følelsen af egen Hjælpeløshed og en dermed forenet Tillidsfuldhed og Trosvillighed overfor sine Omgivelser er de Egenskaber, som netop er de afgørende for Modtagelsen af Guds Rige.[33]

Dahl fremhæver som Madsen det modtagelige barnesind på de voksnes bekostning. Og så afviser han de mange, der endnu vil formene, fordi de mener, at barnedåb er en stor vildfarelse, med en direkte henvisning til Madsen: „'Hovedindvendingen mod barnedåben er ældre end Barnedåben selv, thi den kom fra Jesu egne disciple.' Men denne indvending blev afvist, og dåben blev forsvaret af ingen ringere end Jesus selv."[34]

Det andet hovedafsnit svarer indledningsvis som nævnt bekræftende på spørgsmålet, om dagens evangelium overhovedet handler om dåb. Der citeres af tekstens v. 16: han tog dem i favn, lagde hænderne på dem og velsignede dem. I prædikenens indledning bliver velsignelsen anført som det, kristne forældre følte, blev deres børn til del, når de bar dem til Jesus. Nu bruges ordet flittigt (4 gange som verbum, 6 gange som substantiv) til at udtrykke, hvad dåben er. Ikke fordi det er let at forklare, men velsignelse er i hvert fald noget godt. Den samme Jesus, som dengang velsignede de små børn, der blev båret til ham, kan endnu gøre det samme. Hvis børnene ikke kunne have modtaget hans velsignelse, havde han ikke givet dem den. Og vi trænger alle til Jesu velsignelse som forudsætning for vores kristne liv. „At modtage G[uds] R[ige] som et lille Barn vil sige at blive favnetaget af Jes[us], at blive velsignet af ham ɔ: faa alt, G[uds] R[ige] og alle dets Goder, al dets Herlighed, som en Gave."[35] For at vores børn kan få del i Jesu velsignelse, ved vi ingen anden vej end at bære dem til Jesus i dåben. Hele dette afsnit, hvor dåben defineres som velsignelse, bygger klart på Madsen, der udtrykker sig mere kortfattet:

> Men skønt Herren ikke har befalet Barnedaaben, fremgaar dens Berettigelse utvivlsomt af hans Ord og Gerninger. Han velsigner smaa Børn...; men er de modtagelige for hans Velsignelse, der nødvendigvis maa forklares som en Tilførelse af aandelige Gaver..., maa de ogsaa være modtagelige for Velsignelsen i Daaben.[36]

Det tredje og sidste hovedafsnit indledes igen med et retorisk spørgsmål: kan vi være sikre på, at det er i overensstemmelse med Jesu vilje og ord, at små børn

33 Madsen 1912-1913, s. 624.

34 H s. 93, min oversættelse, postillens typografi. I Madsens dogmatik s. 619 lyder det citerede afsnit ordret: „... Hovedindvendingen mod Barnedaaben er ældre end denne selv og allerede gendreven af Herren." Enten parafraserer Dahl over den nærmeste kontekst, eller også citerer han efter sin egen håndskrevne udgave af Madsens forelæsninger.

35 H s. 94, her citeret efter manuskriptet. Den færøske tekst nævner foruden favnetagelsen det „at få hans hånd lagt på sig." Derved er alle de tre verber, der i Mark. 10, 16 bruges om Jesu velsignelseshandling bragt i erindring; men håndspålæggelsen kan også være en allusion til dåbsritualet.

36 Madsen 1912-1913, s. 619.

skal døbes? Ja, svarer Dahl selv, ingensteds er vi mere sikre på at have Jesus med os end ved døbefonten. Han sætter som Madsen Mark 10, 14 sammen med Joh 3,5,[37] forklarer den manglende omtale af barnedåben i NT med, at det er missionshistorie,[38] og forudsætter barnedåben for formaningen til de kristne børn i Ef 6, 1.[39] Herefter nærmer han sig de indvendinger, som han med prædikenen agter at tilbagevise med modspørgsmål og modargumenter. Livets orden er den, at Gud er den givende, og vi de modtagende, mens de, der vil forhindre børnene i at blive døbt, lægger vægt på, hvad mennesket selv kan gøre og give. Man forstår, at det er mere end skriftsynet, der skiller parterne, ja, det er selve tros- og frelsesforståelsen, der her er til debat. Det hævdes af de imaginære modstandere:

1. at børn ikke kan forstå; men hvor meget kan de voksne forstå, og hvor meget forstår vi i det hele taget af det mest værdifulde i livet?

2. at børn ikke kan tro; men hvor gammel skal man så være for at tro? Meget af dette er gentagelser af det, der allerede er sagt i første hovedafsnit, og det i den forbindelse anførte lange citat danner stadig baggrund for udfoldelsen af tro som evnen til at modtage. I den trykte udgave indføjes Madsens citat fra Martensens dogmatik, at „Daaben efter sit Begreb er Barnedaab."[40] Gentagelsen fungerer i sin varierede form som et godt, pædagogisk virkemiddel.

3. at børn ikke behøver at blive døbt, eftersom de kun er børn. Men selv det mindste barn er dog et menneske. Dogmatikprofessoren siger:

> Derfor er Barnet Menneske fra Begyndelsen; og deri ligger da, at der er et slumrende Personlighedsliv til Stede fra Begyndelsen, hvoraf efterhaanden det klare Bevidstheds- og Viljesliv udfolder sig... Men saa sandt Daaben derimod er Genfødelsens Kilde, er netop dens Meddelelse Betingelsen for, at det aandelige Livs Vækst hos Barnet allerede fra Begyndelsen kan foregaa paa Grundlag af den Hellig Aands nyskabende Kræfter. Daabens Væsen som den nye Fødsels Sakramente træder just frem i hele sin Klarhed ved, at den udføres som Barnedaab.[41]

Også denne sidste indvending har Madsen altså behandlet, og det er i tilslutning til hans tanker om det åndelige livs vækst, Dahl kan anvende en hel stribe metaforer – spire, aks, sædekorn og muld – til at beskrive, hvordan alle menneskets evner og gaver, muligheder og anlæg kommer til udfoldelse, efterhånden som det vokser fra barn til voksen. Syndige som vi er af natur,[42] er det al-

37 Madsen 1912-1913, s. 619.
38 Madsen 1912-1913, s. 621.
39 Madsen 1912-1913, s. 620.
40 Madsen 1912-1913, s. 624 tilslutter sig sandhedsværdien af dette udsagn.
41 Madsen 1912-1913, s. 625f.
42 Jvnf. Madsen 1912-1913, s. 621f: „Daaben er ikke en blot symbolsk Bekendelseshandling, men den er Syndstilgivelsens og Genfødelsens Kilde. Derfor trænger ogsaa Børnene til den, saa sandt som de ikke er uskyldige, men fødes med Synd, med en fordærvet Menneskenatur."

drig for tidligt, vi bliver døbt og kommer i samfund med Jesus, vokser ud af syndens gamle orden og lever os dybere ind i syndstilgivelsens nåde. Da er vi i fuldt mål under Jesu velsignelse.

Fra en indledning, der gør folkekirkens dåbspraksis samtidig og identisk med Jesu velsignelse af børnene, bevæger Dahl sig i sin barnedåbsprædiken gennem tre emner: det modtagelige barnesind, velsignelsen og det åndelige livs udfoldelse. Velsignelsen, som foruden at beherske det midterste hovedafsnit nævnes i såvel indledning som afslutning, udlægges som en tilførsel af åndelige gaver (Madsen), Guds riges goder og al dets herlighed (Dahl). Ordet *velsignelse* kendes fra ritualets overgangsled mellem indstiftelsesordene og selve dåbshandlingen, i færøske kirker endnu markeret ved, at gudmødrene, der med barnet har stået foran kordøren, begiver sig hen til døbefonten inde i koret. Herved får ordet næsten karakter af et kolon: Velsignelse, det er, hvad dåben giver.

Den apologetiske prædiken har pædagogisk vurderet mange gode egenskaber. Den indeholder en del gentagelser og viser, at prædikanten ikke er bange for at tage modstandernes indvendinger op og diskutere dem. På det kognitive plan er prædikenen sagligt argumenterende og overbevisende, på det affektive plan skildrer den dåben med positivt ladede begreber fra følelsernes verden: åbenhed, glæde, taknemmelighed, velgerning, velsignelse, sikkerhed. Prædikenen har styrket tilhørerne og udrustet dem med mange, gode argumenter for barnedåben.

Som egentlig dåbsundervisning er den dog tynd. Det hænger sammen med, at velsignelsen og de meddelte gaver bliver et meget luftigt begreb, noget der skal udfolde sig i den døbte selv. Skrifthenvisningerne må siges at være yderst få, således glimrer alle de soteriologisk centrale udsagn f. eks. fra den paulinske litteratur ved deres absolutte fravær. Jesu frelsende gerning, forløsningen fra synd, død og djævel, retfærdiggørelsen og det evige liv, den daglige omvendelse – kort sagt: alt hvad Luther i sin katekismus véd at nævne, må man håbe på at blive undervist om en anden gang, i en anden prædiken, en anden postil.

16. s. e. trin. 1927

Om provst Dahls konfirmationer i Havnar kirke husker hans konfirmander følgende:

– konfirmandholdene var meget store, helt op til 60 konfirmander

– provsten var grundig og gav sig god tid med at udspørge hver enkelt konfirmand ved overhøringen på kirkegulvet

– foruden sin prædiken holdt provsten flere andre taler både før og efter konfirmationshandlingen

– konfirmationen kunne vare helt op til 3½ time.[43]

Anordning nr. 12 af 1. februar 1909 angående konfirmation gjaldt og gælder endnu for Færøerne. Ifølge dens § 4 er de almindelige konfirmationssøndage „Søndagen efter påske og Søndagen efter Mikkelsdag"; men hvor der er flere præster ved samme kirke, kan en anden søndag før eller efter inddrages (dog ikke Påskedag). Når prædikenen til 1. s. e. påske i begge postiller er en konfirmationsprædiken, må man formode, at Dahl ikke har haft andet at offentliggøre, fordi han altid havde konfirmation den dag. L bringer tillige en konfirmationsprædiken til 2. s. e. påske. Efterårskonfirmationerne præger de to prædikener til 16. s. e. trin. og i H tillige de trykte prædikener til 17., 19. og 20. s. e. trin. Skal man vurdere disse prædikeners egnethed til oplæsning ved almindelig messefaldsgudstjeneste i en kirke, hvor der ikke holdes konfirmation, kommer man til følgende resultat:

– 4 prædikener[44] er ligefrem forsynet med asterisk og fodnote, der oplyser, at de er blevet holdt ved en konfirmation. Konfirmationen er en så integreret del af de pågældende prædikeners struktur, at det ikke ville være muligt at fjerne hentydningerne dertil uden at ødelægge prædikenerne. Med til denne struktur hører et stærkt idealistisk drag.

– 3 prædikener[45] er redigeret, således at den tilknytning til konfirmationen, der optræder i begyndelsen eller især i slutningen af prædikenerne, er fjernet eller skrevet om. Disse prædikener kan læses helt uden fodnoter.

– 1 prædiken[46] har i forvejen ingen direkte hentydning til konfirmationen, hvorfor den uden videre kan genbruges. Ved konfirmationen i Havnar kirke i 1936 har menigheden alligevel uden tvivl været i stand til at opfatte den indirekte hentydning, der lå i ordene forældre, børn, hjem, glæde, højtid, taknemmelighed og lykke.

Det store opbud af konfirmationsprædikener i H kunne tyde på, at der virkelig er gjort et stort arbejde for at skaffe tilstrækkeligt med prædikener, til at bogen kunne dække hele kirkeåret.

Peder Madsen berører konfirmationen i slutningen af sin § 49 *Barnedaaben:*

> Konfirmationshandlingens Betydning er en dobbeltsidig. De unge er 1) confirmantes, d. v. s. de bekræfter deres Daabspagt og vedkender sig det Ja, som andre har svaret paa deres Vegne, og de er 2) confirmandi, idet de vejledes til med Bevidsthed at tilegne sig Daabens Naade, de modtager Menighedens Velsignelse til at holde fast ved Troen og faar Adgang til alle Menighedens Goder, særlig Nadveren.[47]

43 Dahl 2001, s. 72-82.
44 I L 1. s. e. påske, 16. s. e. trin. I H 1. og 2. s. e. påske.
45 I L 2. s. e. påske. I H 19. og 20. s. e. trin.
46 I H 17. s. e. trin.
47 Madsen 1912-1913, s. 629.

I anordningen af 1909 løber tendensen til at lægge vægt på de unges status som confirmandi af med sejren. Den personlige tilspørgsel og bekendelse fra det gamle ritual bortfalder, idet præsten efter overhøringen „fremsiger Forsagelsen og Trosbekendelsen i Menighedens Navn og opfordrer til Forbøn for Børnene, hvilke han derpaa velsigner under Haandspaalæggelse enkeltvis og med Nævnelse af hvert Barns Navn."[48] Det er imidlertid interessant, at Dahl kun har medtaget det gamle ritual i den oversættelse af ritualbogen, som blev autoriseret i 1930.

Vi skal her se på den prædiken, Dahl holdt ved konfirmationen i Havnar kirke 16. s. e. trin. 1927. Det retfærdiggøres til dels af, at dåben her udtrykkelig nævnes. Men samtidig påkalder den sig interesse ved at være den tredje af 1927-prædikenerne, der straks blev udgivet som et lille hefte, indeholdende evangelium og prædiken omkranset af de to salmer „Nu bede vi den Helligånd" (KH 277), som Dahl havde oversat samme år, og „Dig vil jeg elske" (KH 666) i provstens oversættelse fra 1915. Endelig skal det indrømmes, at denne prædiken indeholder flere spændende ingredienser, som det er en særlig homiletisk udfordring at sanse, udskille og identificere.

1. Tema. Prædikenen er med overskriften „Reis teg upp til lívs" (Rejs dig op til livet) holdt på færøsk over dagens evangelium, Luk 7, 11-17: *Enkens søn i Nain.* Prædikenens tema er et af de tolv, Paulli i sin tid havde givet kandidaterne på pastoralseminariet til denne tekst, og har med sin dialektiske opbygning tiltalt Dahl:

> Et Dødstog og et Livstog mødtes ved Nain. Saaledes den Dag i Dag.
> 1. Jesus standser os paa Vejen.
> 2. Vælg hvilket Tog du vil følge.[49]

Dahl bruger dette tema i sin prædiken allerede i 1913, da der ikke synes at have været konfirmation. Den endnu bevarede seddel med salmenumre afslører, at man har sunget efter *Roskilde Konvents Salmebog* med tillæg.[50] Prædikenens slutning giver en værdifuld oplysning om skik og brug i Tórshavn, samtidig med at den viser, at Dahls sigte ved den lejlighed var at trøste og styrke:

> Saa kan vi hver for sig sige med Sandhed hvad vi synger i den Salme, vi plejer at synge ved Graven, der hvor Dødstoget og Livstoget mødes: Jeg lever et saligt Liv alt i Gud, jeg dør kun for evigt at leve; jeg rejser med Glædens det evige Bud.[51]

48 Anordning angaaende Konfirmation § 5, jvnf. Madsen 1912-1913, s. 629 note 1.
49 Paulli 1905b.
50 Salmenumrene var: 15, 433, 698/ 810, 797.
51 Manuskriptet findes i E 296.3. Salmecitatet er fra Ingemanns „Jeg lever og ved," R 810, der netop blev sunget efter prædiken.

Centralt stod dialogen mellem Jesus og den sørgende enke; hun var den person, menigheden den søndag kunne identificere sig med. Indledningen, der beskriver hendes situation, er stort set, hvad Dahl har medtaget i 1927-prædikenen, hvor det samme tema får en helt anden udfoldelse.

2. Aktualitet. „Netop da var der kommet budskab om, at en båd fra et færøsk skib var forulykket ved Island,"[52] fortæller en fodnote i postillen, mens det i hæftet fra 1927 oplyses, at skibet hed *Riddarin.* Begivenheden er ganske vel dokumenteret.[53] Den 25. september var skipperen sammen med 7 mand af besætningen med skibsbåden sejlet ind til Fagranes for at afregne med en bonde, der bl.a. havde solgt dem madding. På vejen ud brød vandet pludselig over et blindt skær og væltede båden omkuld. Kun en mand reddede sig i land på vragstumper, mens de syv andre druknede. De fem lig, der drev i land, blev med *Riddarin* ført til Seyðisfjørð, hvortil man p.g.a. uvejr ankom så sent som fredag den 30. september, og først da – to dage før Dahls konfirmation den 2. oktober – nåede ulykkesbudskabet Færøerne.[54] Ligene blev begravet i Seyðisfjørð den 6. oktober. Såvel skibet som de forulykkede var hjemmehørende på Suðuroy, Dahls hjemø.

3. Personlig tilknytning. Når Dahls stemme på et tidspunkt mod prædikenens slutning får en særlig varm og inderlig klang, skyldes det, at han har mere end almindelig interesse i denne konfirmation. Blandt konfirmanderne sidder Peter Hans Georg Dahl, søn af Marie og Jacob Dahl, og Peter Hans Dahl Waagstein, søn af provstens søster Susanne og Jógvan Waagstein, kirkens organist.[55]

Prædikenen har ingen indledning. Det fremgår klart af det håndskrevne manuskript fra 1927, at der kun har været to hovedafsnit, idet de to modsætninger *Dødens tog* og *Livets tog* har fået hver sin halvdel. Luk 7, 12b leverer prædikenens åbningssætning: „Da blev der båret en død ud, som var sin mors eneste søn, og hun var enke; og en stor skare fra byen fulgte med hende… Vi ser hende for os," fortsætter Dahl, og så følger en lang fortælling om enken, der ung og håbefuld havde stået brud med sin bedste ven, havde fået sit eget hjem, og en dag havde stået med livets gave, sit barn, på armen. Men så kom alt det triste og sørgelige: manden kom til skade og døde ung, og skumringen fyldte hendes lyse stue. Nu havde hun dertil mistet den søn, der skulle være hendes glæde og alderdoms trøst. Dahl ser hende for sig bag båren: ensom, sammenbøjet, fortvivlet, sorgfuld, grædende. Frit fortalt og uden meget hold i evan-

52 L s. 384.
53 Nolsøe 1962, s. 239-40. Se tillige den stort opsatte og fyldigt illustrerede artikelserie 75 år efter ulykken i den færøske fiskeriforenings blad *FFblaðið* 26. sept. 2002 s. 6-11.
54 „Vanlukkan", *Tingakrossur* 1927 nr. 39.
55 Jvnf. ministerialbogen for Sydstrømø præstegæld. Begge drenge var opkaldt efter deres bedstefar i Vágur, Peter Hans Dahl, og provstens søn bar tillige sin morfar, bager og musiklærer Georg Hansens, fornavn.

Dødens tog. De bjergede lig af Riddarin's fiskere begraves fra kirken i Seyðisfjørður kirke, Island den 6. oktober 1927. I det store følge deltog foruden en stor del af lokalbefolkningen også det tiloversblevne mandskab fra Riddarin sammen med sømænd fra andre skibe. Men de færøske mødre og enker fik ikke som enken i Nain lov til at følge deres søn til graven.
FF-blaðið nr. 277.

geliets beretning; men det er nok underordnet, for det er den samme historie, der udspiller sig over hele verden: døde bæres ud, efterfulgt af grædende familie og venner. Og stemningen bygges komparativt op fra det onde til det værre. For enken i Nain fik dog lov til at følge sin søn til graven, og det er mere, end hvad der blev forundt de mange kvinder, hvis mand eller søn fandt sin kolde grav på det store og farefulde hav, „som vi igen engang er blevet mindet om i disse dage."[56] Deres sorg er mindst lige så tung som enkens i Nain. Hvad der her af aktuelle grunde er konkretiseret, optrådte også godt halvvejs inde i prædikenen i 1913: „… de som blev borte derude paa Havet og slugtes af Bølgerne, de som knustes i Bjergene, som vi ikke engang fik Lov til at gaa den tunge Gang bagefter deres Ligbaare saaledes som Enken i Nain; vi faar dem jo ikke igen."[57]

Blikket glider videre til den store skare, for ligfølget her på jorden, dødens tog, er stort, vi går alle med, og en dag er det os selv, der skal bæres ud. Dette *memento mori* får en eksistentialistisk drejning, fuldt forståelig, selv om sæt-

56 L s. 384, min oversættelse.
57 Manuskriptet 16. s. e. trin. 1913.

ningskonstruktionen er svag: lever vi således blandt dem, vi er sat imellem, at vi engang skal forlade alt sammen her?

Men beretningen bør også vurderes med særligt henblik på denne konfirmationsdag. Den kunne næppe tænkes placeret om foråret, men passer godt til den mørke, tunge stemning, der nu hersker i naturen. Efteråret trækkes ind i prædikenen som dødsmetafor: „Sommeren er forbi og med den al den lyst og leg, det liv og den grøde, som hører sommeren til; blade og blomster er visnet, marken står øde, nøgen og tom, fuglesangen er forstummet i udmark, fjeld og ved strand. Efteråret er kommet; det går mod den lange, kolde, mørke vinter; stormene vil rase fra alle verdenshjørner, orkanerne hærge. Livet lægges på båre."[58]

Men så konfirmationen da, den store flok af ungdom, fin, frisk og livsglad ungdom iblandt os? Ny fodnote i postillen: prædikenen er holdt en konfirmationssøndag. Dahl medgiver, at ungdom betyder forår og sommer, liv og forventning. Hvordan passer da ordet om den døde? Jo, for han var en ung dreng, og alle kan sikkert huske en ung dreng eller pige, der en livets forårsdag stod som konfirmand på kirkegulvet og kort efter lå død. Den eksistentialistiske formaning gentages over for konfirmanderne, men denne gang i en lysere tone, om at møde livets dyrebare gave med taknemmelighed, ydmyghed og ærefrygt, leve sig selv og andre til glæde og velsignelse og den himmelske Fader til ære. Vi er ved overgangen til prædikenens anden halvdel. Ved nærmere eftersyn, konstaterer prædikanten, er det ikke kun døden, der høres tale i evangeliet, men også den gode, salige, stærke livets røst. Døden og livet mødtes i byporten i Nain hin dag, og livet sejrede.

Livets tog introduceres ved at citere Luk 7, 11: „Dagen efter gik Jesus til en by, som hedder Nain, og hans disciple og en stor skare gik med ham." Jesus kom på hin sorgens dag, og med ham kommer hjælpen og livet. Man bemærker skiftet i tempus; det drejer sig for prædikanten straks om den store og stadigt voksende skare i Jesu følge, alle dem, „der har fået livet i eje hos ham."[59] Hvordan dette sidste nærmere skal forstås, forbliver foreløbig i det ubestemte, idet et kort kristologisk afsnit fortæller, hvordan Jesus ynkes (i nutid) over os mennesker og derfor i kærlighed satte livet til (i datid) i kampen mod døden, sejrede og stod op fra de døde. Derfor giver han livets gave til alle dem, der efter hans ord i Joh 11, 25 kommer til ham. Trøstens ord forkyndes i denne prædiken i 3. person: Derfor kommer Jesus til alle dem, der sørger over sine, og siger til dem som til enken i Nain: Græd ikke. Da er gråden ikke uden håb, da bliver sorgen til velsignelse.

58 L s. 385, min oversættelse.
59 „... sum hava fingið lívið at eiga hjá honum." Ls. 386.

Det er meget kortfattet, om end kernefuldt.[60] Og det skyldes nok, at Dahl slet ikke er færdig endnu, fordi prædikenen har et helt andet sigte. Hvad betyder det, at Jesus er livet og har kraft til at oprejse til livet? Vi går alle med i dødens skare; men det store og alvorlige spørgsmål er, om vi også er kommet over i livets skare med Jesus i spidsen, om vi ejer livet i ham. De to antonymer liv og død må nu omdefineres, og det sker igen komparativt, men denne gang i en kiastisk opbygget sætningsrække. Livet er ikke kun det, der kræver mad og drikke og har sener, nerver og muskler at arbejde med. Der findes et højere, sandere og rigere liv. Ligeledes findes der en død, der er mere sørgelig og skæbnesvanger end den, der ender i en grav. Det virkelige liv er samfundet med Gud, den virkelige død er at være uden for samfundet med Gud. Mangen moder har haft større sorg end enken i Nain, fordi hendes barn brød samfundet med Gud og gik til grunde.[61]

Over for denne nye tolkning af døden må Jesus igen i et soteriologisk afsnit bringes på banen, for kun han kan hjælpe og bevare, frelse fra synd. Hos ham får vi kraft til at kæmpe mod synden og overvinde den. Da vi blev døbt i hans navn, gav han os livets gave, og han både vil og kan bevare og styrke os i samfundet med Gud. Og så kulminerer prædikenen, livsgnisten formelig springer mellem de to modpoler, idet Frelseren selv kommer til stede:

> Jesus kommer derfor også til os i dag, og særlig til dem, der er unge; han rækker dem sin gode, trofaste frelserhånd, og han siger med sin milde, stærke røst: *Unge mand, unge kvinde, jeg siger dig: Rejs dig op, rejs dig op til livet!*[62]

Effekten må have været følelig. Alle de positive adjektiver, der beskriver Frelseren, den dobbelt gentagne imperativ oven på den spænding, som den stadige ophobning af følelser har skabt. Det er, som om prædikanten selv må træde et skridt tilbage og kun kan erklære sig enig og opfordre konfirmanderne til at give det rigtige svar: „Ja, Gud give for sandt, at alle I unge måtte høre Jesus sige dette til jer, så det gav gensvar i jeres hjerter, og I ville være med i det tog, som følger ham!"[63] Efterårets dødsmetaforik optræder igen, for Frelseren vil rejse

60 „Tá ið tað er Jesus, sum hetta sigur við okkum: Grát ikki, tá verður gráturin ikki vónleysur, tá verður sorgin til signingar." L s. 387.
61 Det i postillen fremhævede „og ti fór illa" er på færøsk ikke det samme som at være ilde faren (nødstedt). Snarere fornemmer man noget i retning af spildte muligheder. L s. 388.
62 „Jesus kemur tí eisini til okkara í dag, og serliga til teirra, ið ung eru; hann rættir teimum sína góðu, trúføstu frelsarahond, og hann sigur við síni mildu, sterku rødd: *Ungi maður, unga kvinna, eg sigi tær: Reis teg upp, reis teg upp til lívs!*" L s. 388. Afsnittet med den etiske omtolkning af liv og død, dåben som livets gave og henvendelsen til de unge er Ricards bidrag selv til denne så kontekstuelle prædiken! Ricard har dog ikke konfirmander i tankerne, men „den Flok af nye, unge Studenter, som nu skal til at begynde Livet i den store farlige By og borte fra den hjemlige Kontrol," og Dahls appel, der lægges direkte i Frelserens mund, står retorisk langt stærkere end Ricards indirekte og ordrige kald: „Nu møder han Eder igen, med mange Disciple i sit følge, møder dig i sin Menighed, i Kirken, i kristne Ungdomsforeninger, i Skikkelse af en overbevist, opofrende kristen Ven, som rækker dig en kraftig Haand og siger: Staa op, slip nu alt det tomme Gøgl..." Ricard 1926b, s. 172f.
63 L s. 388, min oversættelse.

de unge op fra alt, der er ondt og urent, koldt og stift, øde og ufrugtbart, håbløst og dødt, give dem at eje liv i samfund med Gud og dermed også den kraft og styrke, glæde, velsignelse og salighed, dette liv medfører.

Endelig kan prædikanten tillade sig at lade sine egne følelser komme til udtryk, for der er så meget, „vi i dette øjeblik føler trang til at bede Gud om for os selv og vores børn." Foran en usikker fremtid, som ingen kender, samles det hele i bønnen om, at de må være i livets skare, følge Jesus som Herre og høvding og samles under hans mærke. Da bliver det en glad, stærk og ufordærvet ungdom. Da skal det onde ikke skade, men holdes nede og bukke under, mens det gode skal have fremgang og lægge sit rene lysskær og sin skønhed over alt liv og gerning.

Dahls konfirmationsprædiken er et usædvanlig klart eksempel på, hvad man med den amerikanske homiletiker David Buttrick må kalde en reflekterende prædikestil.[64] Påvirket af de ydre omstændigheder har provstens hermeneutiske arbejde med teksten om enkens søn i Nain sat en kontemporær tolkningsproces i gang:

– Der er den færøske fiskepige, hendes ungdomsdrømme og livets barske realiteter.

– Der er dødens grufulde vished.

– Der er efteråret og den forestående vinter.

– Der er et ungt menneske, der kom galt af sted og voldte sine forældre sorg og bekymring.

– Der er ens egne store børn og alle tankerne om deres fremtid, bønnen om at de må blive bevaret fra alt ondt.

– Der er dåben, indoptagelse i et livssamfund med Gud med etiske implikationer.

– Og der er konfirmationen med dens mulighed for en klar stillingtagen og en bevidst tro.

Hvis kerygmaet om Jesu befriende magt over synden kan komme til orde, gør det ikke noget, at en stor del af evangelieteksten glider helt ud af fokus. At der ikke er for 10 øre tidshistorie i skildringen af enken; at der byttes om på v. 11 og 12 for at opnå en stigende intensitet i prædikenen; at død og liv får ny betydning; at beretningen reduceres til at handle om forældre, børn og Jesus.

Mon ikke man efter prædiken har sunget den medudgivne Scheffler-salme „Dig vil jeg elske"? I Hans Egede Glahns danske oversættelse slutter første og sidste vers med de to linjer:[65]

64 We have argued that passages, as they are studied, form a patterned *structure of contemporary understanding* in consciousness. In a preacher's consciousness, as the moving plot of a text provokes analogies of understanding, a distinctively shaped field of meaning is formed. We are describing neither a text on a page nor a distilled theme, but rather a configured field of *contemporary* understanding. Buttrick 1988, s. 366.

65 KH 666.

Dig vil jeg elske, Frelser min!
O Jesus, kald mig din!

Sådan kan man også forstå Dahls færøske oversættelse. Men syntaktisk er det mere nærliggende at opfatte jeg-et som subjekt også i sidste linje:[66]

Teg vil eg elska, Harra mín!	Dig vil jeg elske, Herre min!
meg kalla, Jesus, tín!	mig kalde, Jesus, din!

Hvis det er tilfældet, har også denne salme bestyrket konfirmanderne i, at de denne dag var confirmantes.

Et sidste spørgsmål: Uagtet at prædikenen er taget med i postillen *Í lýsing* må man vel tillade sig at spørge, hvor velegnet en så aktuel prædiken med hele to fodnoter er til oplæsning senere hen? Hvordan opfatter menigheden dens budskab? Forfatterægteparret Marianna Debes Dahl og Árni Dahl var en årrække bosat i den lille bygd Hattarvík på Fugloy. Árni Dahl har fortalt, at de med deres halvthundrede år som regel var de yngste, når de sammen med den øvrige håndfuld indbyggere gik i kirke om søndagen og påhørte degnen. „Når vi hører ham læse: 'I dag er der iblandt os en stor skare af livsglad ungdom,' så ser Marianna og jeg på hinanden og smiler lidt."[67]

b. Nadver og skriftemål

Vi har tidligere set, at henvisninger til nadveren i et prædikenmanuskript kan udelades i den trykte version.[68] I andre tilfælde kunne man sagtens tænke sig, at nadveren naturligt kunne forekomme i prædikener om gudstjenesten og ordet, brødet og det store gæstebud.[69] Men det endelige resultat bliver, at nadveren nævnes i tre prædikener i L og i fem prædikener i H. Så har vi talt de fire gange med, hvor der en passant tales om „ord og sakramenter" eller „døbefont og nadverbord".[70] Midfaste s. hedder det i L, at vi samles om Herrens alterbord, hvor han selv kommer og giver sig selv til hver enkelt som livets brød.[71] 3. s. i fast. – også i L – i den terapeutiske prædiken om kampen mod den onde, er

66 SFK 518. Hvis Dahl følger Glahn, er *kalla* imperativ. Hvis vi har ret i den alternative tolkning, er *kalla* infinitiv og styret af modalverbet *vil*.

67 Fortalt i telefonsamtale.

68 L 2. s. e. trin. og H 15. s. e. trin.

69 Alle i H – hhv. 1. s. i adv., Midfaste s. og 2. s. e. trin.

70 Alle i H s. 90, 136, 292 og 414.

71 L s. 165.

alterbordets tryghed og beskærmelse et bærende element i den applicerende del. Der finder bange syndere styrke og helbredelse, kraft og frimodighed til ny kamp, fordi de ved, at Jesus er stærkere end den onde.[72] I denne beskrivelse af nadveren som en trosstyrkende oplevelse under Jesu nåde og omsorg – så integreret en del af prædikenen den end måtte være – er det påfaldende, at hverken brød eller vin, indstiftelses- eller uddelingsord nævnes, og at sakramentets karakter af måltid således træder helt tilbage. I stedet støtter Dahl sig til den udlægning og personlige tilknytning, som nadverritualets bortsendelsesord og slutningskollekt må siges at udgøre.

En egentlig behandling af nadveren finder vi kun i de to skærtorsdagsprædikener, og det er ikke let at uddrage nogen gennemgående nadverteologi af dem, al den stund de repræsenterer hver sin ende af Dahls præstegerning. Prædikenen i L stammer i sin færøske version fra 1929, men en notits på manuskriptets hoved „jfr. 1917" kunne tyde på, at den oprindelig er holdt første gang på dansk så tidligt. Som vi skal se, står Dahl her i gæld til Klaveness' *Nye Prækener,* der var udkommet i 1915. Prædikenen i H er på den anden side holdt i 1938 og røber ved sit indhold en tilknytning til 30'ernes 2. halvdel. Vi kan ikke på forhånd med sikkerhed sige, om disse to prædikener er repræsentative for Dahls nadveropfattelse; men vi kan konstatere, at det er, hvad Dahl i sine postiller har ladet os få.

Skærtorsdag 1929

Som skærtorsdagsprædiken bringer L en prædiken over 1. tekstrækkes evangelium, Luk 22, 14-20, og denne færøske prædiken fra 1929 kan meget vel tænkes at være en oversættelse og bearbejdning af en tilsvarende dansk prædiken fra 1917. Postillens overskrift, „Hin heilaga kvøldmáltíðin" (Det hellige aftensmåltid eller Den hellige nadver),[73] er på manuskriptet streget ud og erstattet med ordene „Til Jesu áminning" (Til Jesu ihukommelse). Dette emne behandles da også på de første 4½ side, mens tre andre emner behandles på de resterende tre sider. Uden det manglende 1917-manuskript kan vi ikke bedømme, om de sidste tre emner, der tydeligt er hægtet på, hele tiden har hørt til denne skærtorsdagsprædiken. Uden dem ville prædikenens længde dog være langt under gennemsnittet. Vi kan imidlertid let påvise, at prædikenens første afsnit

72 L s. 157.

73 Ordet *nátturði*, der har samme rod som det danske nadver, kan ikke anvendes om sakramentet, da det på færøsk har bevaret den oprindelige betydning, og i daglig tale simpelthen betyder aftensmad. *Kvøldmáltíð* – (kvældmåltid), er et konstrueret ord, sikkert opfundet af Dahl som bibelsk term. Det anvendes i NT såvel om egentlige nadverberetninger (Luk 22, 20; 1 Kor 11, 20. 25;) som om aftensmåltider, med (Luk 14, 16; Joh 13, 2; Åb 19, 17) eller uden sakramentale overtoner (Joh 12, 2).

bygger på hele Klaveness' prædiken „Jesu minde" i *Nye prækener* fra 1915. Det enkleste vil være at begynde med en præsentation af den prædiken, før vi går til Dahl.

Klaveness' disposition er enkel og klar: Indledningen taler om at fejre Jesu minde, første hovedafsnit besvarer spørgsmålet om, hvorfor Jesu minde i det hele taget skal fejres, andet hovedafsnit spørger, hvorfor det skal fejres netop i nadveren, og afslutningen sætter nadverfejringen ind i en historisk og erfaringspræget sammenhæng.

Nordmanden virker som prædikant meget sikker, selv om han må have været sig bevidst, at hans nadverforkyndelse var et opgør med kirkens klassiske udlægning. Hvad Jesus i øvrigt kan have ment med den hellige nadver, begynder Klaveness, så mente han ganske sikkert, at hans minde skulle fejres ved den. Og så sætter angrebet straks ind: „Kirken har her ikke været tro mot sin herres ord. Det som Jesus uttrykkelig har befalet med hensyn til nadveren, har kirken skjøvet tilside som en uvæsentlig bisak. Derimot har den gjort det til en hovedsak, som Jesus ikke har sagt noget om, nemlig i hvilken forstand brød og vin er Jesu legeme og blod."[74] Nu bliver kirken straffet for denne selvkloge utroskab, idet mange holder sig fra nadveren, fordi de ikke kan besvare det spørgsmål, og derfor fra barnsben har lært, at de går uværdige til alters. Om realpræsens og lignende kan man frit mene, hvad man vil. Kirken må vende tilbage fra sin børnelærdom til Jesu børnelærdom: bare man fejrer Jesu minde ved nadveren, er det en ret altergang efter Jesu sind og hjerte, velsignet af ham.

Jesu minde skal ikke fejres af samme grund, som man fejrer andre store mænds minde. Frugten af livsgerningen ville man beholde, selv om man glemte navnet på ham, der opfandt dampmaskinen, dem der gav grundloven på Eidsvold, Luthers navn. Men hvem var Jesus? Det fuldkomne menneske, svarende til skaberens mening: „Fra ham lyste menneskevæsenet dem klart imøte i hele dets vidunderlige høihet og adel."[75] Halvdelen af det første hovedafsnit, mere end en side i Klaveness prædikensamling, bruges til i en gennemgang af passionshistorien at vise, hvordan det centrale i menneskevæsenet er kærligheden til Gud og næsten. Her er ingen luthersk tanke om *deus absconditus*, men liberalteologiens yndede billede af Jesus, der i sin fuldkommengørelse af det sandt menneskelige overskrider grænsen til det guddommelige: Vi kan pege på den korsfæstede i hans omsorg for de nærmeste omkring sig og sige: se mennesket i dets højhed og adel, på den døende og sige: se mennesket i dets lykke, på den opstandne og sige: ja, han er mennesket. Denne skikkelse, der kalder os ud af den egoistiske udnyttelse af alle verdens mange ting til den dobbelte kær-

74 Klaveness 1915, s. 167.

75 Klaveness 1915, s. 170.

lighed, må aldrig forsvinde af menneskenes erindring. Uden Jesu minde ville vi synke i dyndet og intet være i stand til at løfte os op.

Når nu Jesu minde uafladelig fejres i kirken, ved højtider og gudstjenester, ved forkyndelse, salmesang, al kristelig kunst og Det nye Testamente, hvorfor så også fejre det på „den eiendommelige maate" i nadveren? Ved nadveren lægger Jesus mindet om sin død inderligt og personligt på den enkeltes hjerte. Det er ham, der rækker os brødet og vinen med ordene: tag du det og spis det og drik det. Han vil ikke, at hans minde skal fejres med beundring og tak, men sådan, at han får det enkelte menneskebarn ind i sit menneskeliv, det fuldkomne, menneskeværdige, lykkelige, lyse og glade: „Bli min, saa jeg kan gjøre dig til et rigtig menneske!"[76] Det sker ingensteds som i nadveren, hvor hjertet i hans døds hellige minde lukkes op i hengivelse til ham, så du kommer til at leve i ham, og han i dig.

I afslutningen citerer Klaveness de største salmedigtere ved at gøre deres ord til udtryk for den erfaring af Jesu lyslevende tilstedeværelse ved alterbordet, som kristne til alle tider har gjort. Ved det kunstgreb at indflette såvel Grundtvig som Arnulf af Louvain/Paul Gerhardt og Brorson[77] i sin afslutning lykkes det for Klaveness at legitimere sin nadverforståelse som en del af den ubrudte kristne fromhedstradition, al den indledende dogmekritik til trods.

Dahl begyndte sin prædiken i 1929 med nogle få bemærkninger, der skulle sætte prædikenen ind i en liturgisk sammenhæng: Eftersom dagen holdes til minde om, at Jesus indstiftede nadveren, kan der være god grund til, at kristne mennesker tænker over, hvad denne store og dyrebare gave har at betyde. „Derfor vil jeg (eller: vi?) her i dag i Herrens hus – med Jesu ånds hjælp og vejledning – forsøge at sige nogle ord om altergang."[78] Regibemærkningerne ændres lidt i postillen, den liturgiske ramme må af gode grunde fjernes, hvis prædikenen skal egne sig til oplæsning, og den lidt tøvende prædikant inkluderer nu sine læsere/tilhørere i et „vi", der „her i dag beder om Helligåndens vejledning til på rette måde at kunne samle vores hu om denne gave."[79]

I manuskriptet er disse bemærkninger klart markeret som indledning. Derefter følger hovedafsnit I. *Til Jesu ihukommelse,* der svarer til hele Klaveness' prædiken ekskl. afslutning. I postillen knyttes ihukommelsesafsnittet direkte til indledningen, men deles typografisk i to, således at Klaveness' indledning danner første afsnit, og Klaveness' to hovedafsnit udgør Dahls andet afsnit.

76 Klaveness 1915, s. 172.
77 Af Grundtvig citeres første vers af „Vor Herres Jesu mindefest", af Arnulf næsten hele 2. vers af „O hoved, højt forhånet", og af Brorson de sidste to linjer af „O, du min Immanuel."
78 Den sidste sætning mangler subjekt: „Tí í dag her í Harrans húsi – við hjálp og vegleiðing av Jesu anda – royna siga nøkur orð um heil. kvøldmáltíð, altargang." Manuskriptet 1929.
79 L s. 177f, min oversættelse.

Trods den ændrede indledning er det forlegne indtryk bevaret i postillen. Dahl sætter sig jo ikke bevidst op imod kirkens lære eller undervisning, men lader bare forstå, at der har været mange meninger om nadverens betydning: „Hvad så ellers kristne folk [manuskriptet tilføjer: Herrens kirkefolk] ned gennem tiderne har fået ud af det hellige aftensmåltid, hvad de her har tænkt sig, hvilke forskellige meninger de har haft, og hvilke uoverensstemmelser og konflikter der ellers desværre har været om denne Jesu kærlighedsgave, så bør det ikke glemmes, at dette aftensmåltid først og fremmest er *Jesu mindeshøjtid.*"[80] Ved ikke at nævne konkret, hvad det er, striden har stået om, ved ikke at give det den dogmatiske tyngde, som kirken som institution trods alt repræsenterer, men lade uenigheden være kristne folks diskussioner, gør Dahl nadverens indhold til et i læremæssig henseende ganske diffust begreb, som han så gennem hele prædikenen må gøre en kraftanstrengelse for at få bragt tilbage i fokus. Mange trofaste kirkegængere går ikke til alters, så der er halvtomt ved Herrens bord. Folk holdes tilbage af så meget, der er kommet til dem fra forskellige sider, og de mangler den sande og ublandede følelse af, at de som kristne bør gå til alters for at mindes Jesus. Bare man fejrer Jesu minde, er det en ret altergang. Alt dette kender vi fra Klaveness; men Dahl tilføjer for egen regning to ting. For det første, at manglende deltagelse i nadveren medfører et stort tab og tilbagegang i det kristne liv, og for det andet, at man, selv om man bør begynde med ihukommelsesaspekt, sagtens kan trænge dybere ind i nadveren, hvis man vil have mere. Der er en rigdom så uudtømmelig som Jesu frelsende og barmhjertige kærlighed, så uendelig forskelligartet som selve livet.

Men foreløbig gælder det de to af Klaveness rejste spørgsmål: Hvorfor fejre Jesu minde, og hvorfor gøre det med altergang? Er motivet for Klaveness, at man ved at fejre Jesu minde holder den sande menneskelighed, det dobbelte kærlighedsbud levende, så er det for Dahl pligten til at adlyde Jesu sidste vilje. Han søgte ikke sit eget, han kom ikke for at lade sig tjene, kun denne ene gang bad ham om noget til sig selv. Jesu disciple, menigheden, har talt meget om Jesu ord, lære og gerninger, men tit glemt Jesus selv, selv om det kristne liv først og fremmest er at have personligt med Jesus at gøre. Det er naturligt at mindes de store mænd, slægten har fostret; med kærlighed at mindes den, der har været vores ven og velgører; det er en hellig, dyr og kær pligt at gemme og værne om sine forældres minde. Hvad kan da være mere naturligt, end at kristne mødes for at ære Jesu minde? Hvem er Jesus? Den uforglemmelige og umistelige kærlighed i en meget, meget ond verden,[81] det sande, fuldkomne menneske i al sin renhed og skønhed efter skaberens plan. I Dahls udgave af

80 L s. 178, min oversættelse.
81 Den er: ond, kold, hård, syndefuld og uretfærdig! L s. 181.

idealismen er det ikke kun verden, der taber i sammenligning med Jesus, det gør også alle menneskebørn på jord, arme stakler, ilde farne i synd, ikke værd at kaldes mennesker. Men han har hjulpet os op af afgrunden, frelst os fra undergang og ført os hjem igen til Gud. Hos ham genoprejses livet og fornyes gudsbilledet.

Hvorfor skal Jesu minde fejres på den fremhævede måde, når det efter Dahls model også sker i postillæsning, tale, salmesang, prædiken og i det stille sind? Det skulle være tilstrækkelig begrundelse, at Jesus har villet det således; men dertil kommer som hos Klaveness Jesu personlige henvendelse til den enkelte, idet han uddeler brød og vin: Den sejr og frelse, jeg vandt, har jeg vundet for dig! Den mystiske forening mellem Jesus og den enkelte menneskesjæl hos Klaveness erstattes af den første af Dahls fire appeller om at gå til alters, for Jesus længes inderligt efter os alle.

Postillens 3. hovedafsnit benævnes i manuskriptet med II og overskriften *Bekennan* (Bekendelse), som har fået parentes omkring sig og er erstattet af *Boðan* (Forkyndelse). Nadveren fremstilles i dette afsnit som et vidnesbyrd om, at Jesu disciple vil kendes ved ham. Ikke-kristne og de, der ikke vil have noget personligt forhold til ham, går ikke til alters. Brødsbrydelsen i ApG 2, 46 udlægges som en sådan bekendelseshandling. Også alle andre mødtes i templet om Guds ord, bøn o.s.v.; men kun de kristne brød brødet. På samme måde udlægges henvisningen til nadveren i 1 Kor11, 26 som en forkyndelse i gerning. Motivationen bliver denne gang menighedshensynet. Menighedslivet (postillen ændrer til: det kristne liv os imellem) ville blive rigere, sammenholdet stærkere, ungdommen, de tvivlende og spørgende ville blive støttet og styrket ved en sådan, synlig forkyndelse. Afsnittet sluttes med appel: Skærtorsdag må minde os om at gå til alters for at forkynde Jesus og vedkende os ham.

Med romertal III gælder det samfundet. Vi går ikke til alters som enkeltindivider, men som menighed. Nadveren er et tegn på, at vi alle hører sammen og er forenet i Jesus. Dette synspunkt understøttes ved 1 Kor 10, 16f; Joh 13, 8; 17,11. Jesu yppersteprestebøn sættes (uden eksegetiske overvejelser) i direkte forbindelse med nadveren: For at bevare disciplenes fællesskab med Gud og med hinanden, tog Jesus dem med ind i sin bøn, ligesom han gav dem nadveren som samfundstegn og mødested. 6 retoriske spørgsmål bruges til at slå fast, at i en kold, hård og fordømmende verden kan intet andet få mennesker til at række hinanden broderhånd og se med milde øjne på hinanden, så hjertets kulde smelter, som det at knæle side om side ved Jesu bord. Appellen bliver en opfordring til at mødes ved Herrens bord, forenes i kærlighedens samfund med Jesus og med hinanden.

Det sidste og væsentligt kortere afsnit gælder livet. Billedet af vintræet og grenene illustrerer, hvordan vi ikke kan leve adskilt fra Jesus. Nadveren er en kilde til liv og stadig fornyelse: „Hvis troslivet i os ikke skal tørre ud og slukkes,

må vi lukke op for Jesus og hans livskræfter, så han bliver i os og vi i ham."[82] Efter dette sidste Klaveness-citat kan prædikenen ende med at rekapitulere de fire aspekter: ihukommelse, forkyndelse, forening og liv i ham.

Klaveness' skærtorsdagsprædiken passer fint ind i hans prædikeprogram. Hans målgruppe er nutidsmenneskene, der ikke går meget til alters. De kan ikke følge med i alle de dogmatiske nadverforståelser, men vil alligevel „ha greie paa alt."[83] Derfor udgår han fra mindet om Jesu sande menneskelighed, hans opfyldelse af budet om kærlighed til Gud og til næsten, der bliver et eksempel til efterfølgelse. Bevægelsen går i prædikenen fra det fornuftsbetonede til oplevelsesplanet, fra minde til hengivelse. Forkaster Klaveness al diskussion om, hvorledes brød og vin er Jesu legeme og blod, så ender han dog med Jesu personlige og „lyslevende" tilstedeværelse. Mindet om Jesu lidelse og død leder ved alterbordet til bod og bøn, til tak og pris. Det menneskeliv, han vil forkynde som sandt, er det lykkelige, lyse og glade. Så kan man diskutere, om det evangeliske budskab er så enkelt, som det her gøres til. Men det er hævet over enhver diskussion, at hans nadversyn har fået det samme, lyse præg.

Dahls skærtorsdagsprædiken har sandsynligvis forekommet hans tilhørere meget lang, sammensat som den er af en nogenlunde intakt helhed, efterfulgt af yderligere tre momenter. Hans tilhørere er som Klaveness' ikke særlig trofaste ved Harrens bord, og det ansporer ham til en belærende prædiken, der med gentagne appeller får noget formanende over sig. Målgruppen er næppe de fornuftsbetonede moderne mennesker, der har svært ved at kapere kirkens lære om realpræsens, men snarere de personlige og bekendende kristne, der gerne vil have fremgang i troens liv. Hvor Klaveness taler for altergang af lyst, gør Dahl det til en pligt. Deltagelse i nadveren skylder vi Jesus, menighedens fællesskab og os selv. Holder vi os borte fra denne livskilde, er der fare for stagnation, tilbagegang og udtørring.

Skærtorsdag 1938

I H gengives den færøske prædiken fra Havnar kirke Skærtorsdag 1938, „Lut saman við Jesusi" (Lod og del sammen med Jesus). Teksten er den autoriserede perikope, Joh 13, 1-15: *Fodtvætningen,* og overskriften hentet fra tekstens 8. vers. Efter manuskriptets opdeling har prædikenen kun to hoveddele, den første behandler fodtvætningens betydning og den anden betragter nadveren i fodtvætningens lys. I den trykte version fremstår begyndelsen af første del

82 „Um gudslívið í okkum ikki skal torna upp og kólna út, tá mega vit lata upp fyri Jesusi og lívskreftum hansara, so at hann verður í okkum, og vit verða í honum." L s. 185.
83 Klaveness 1915, s. 168.

typografisk som et selvstændigt exordium, hvad den sagligt set også er. Her forklares det, at Skærtorsdag er blevet en af kirkens højtidsdage, og at den fejres til minde om tre ting:

– det hellige aftensmåltid, Jesu rige og underfulde gave til sin menighed
– Jesus selv, der gav sit legeme og blod, sit liv i døden for disciplene
– det evige livssamfund mellem Jesus og hans folk. Dette sidste skal ikke kun mindes, men tillige styrkes.

Selv om det hellige aftensmåltid ikke nævnes direkte, kan man ifølge prædikanten både føle og mærke, hvordan det ligger bag dagens evangelium.

I sin udvikling af fodtvætningens betydning tager Dahl udgangspunkt i evangelistens indledende bemærkninger. Først sammenfattes v. 1 og 4-5 som et neutralt tekstcitat. Den umiddelbart følgende sammenfatning (og delvise gentagelse) af v. 1b-3 er derimod en psykologisk tolkning. Det er under modstridende følelser, Jesus rejser sig fra bordet; vi mærker, hvordan det kæmper i hans barm, nu var der ingen vej tilbage, nu gjaldt det om at være trofast og lydig. Men midt i dette elskede han sine og ville, at kærlighedens fællesskab også i fremtiden skulle bestå mellem ham i himlen og dem i verden. Dette er fodtvætningens grund og betydning.

De følgende gentagelser understreger, at selv om udtrykket *Jesu time* på johannæisk vis refererer til Jesu lidelse, død og hjemvenden til Gud, er det ikke lidelsen, men adskillelsen, der plager Jesus: „Han var kommet for at stifte dette samfund, og fordi han elskede sine egne til det sidste, måtte dette samfund opretholdes og vare ved."[84] Men det var ikke så ligetil, for disciplene var (med 7 forskellige udtryk) hjerteløse egoister. Hvordan skulle Jesus få dem til at blive anderledes, hvordan skulle han vinde dem? Han må vise dem kærlighed virksom i gerninger, give dem et uforglemmeligt eksempel, og derfor gør han sig til træl og tjener og udfører det arbejde, som de alle finder sig for gode til.

> Denne fodtvætning er en åbenbaring og et vidnesbyrd om denne rige, underfulde, uendelige kærlighed. Som et tegn, et billede, som en levende fremtræden af denne kærlighed gav Jesus dem det hellige aftensmåltid. Hans kærlighed må skabe genklang i deres hjerter og fremavle kærlighed hos dem selv… Det samme sindelag må være i dem som i ham, og de må lære af ham, få hans kærlighed i eje og fyldes og ledes af ham.[85]

Prædikenens første halvdel har behandlet forholdet mellem Jesus og hans disciple, et kærlighedens samfund, der efter skildringen af disciplene at dømme

84 H s. 210, min oversættelse.
85 H s. 211, min oversættelse. Jeg bruger „fremtræden" for ordet „framkoma", der i ordbogen oversættes med „fremkomst", men af Dahl anvendes i oversættelsen af ordet σχῆμα i Fil 2, 7. „Manifestation" ville også være en mulighed.

ensidigt og udelukkende har bygget på Jesu kærlighed. Hvis forholdet skal bestå efter Jesu bortgang, må kærligheden herefter også findes i disciplenes hjerter. Dertil tjener såvel fodtvætning som aftensmåltid; men med de anvendte synonymer for ordet „tegn" er det svært at se, at fodtvætningen skulle lade nadveren noget tilbage at ønske.

Prædikenens anden halvdel vil da, i lyset af fodtvætningens vidnesbyrd, betragte nadverens gave til os. Af Jesu uendelige kærlighed, der er stærkere end døden, kaldes vi hans egne, som han ikke vil skilles fra, men have lod og del sammen med. Hvad han beder os om, kan derfor ikke være betydningsløst for os, over for denne kærlighed kan vi ikke lade som ingenting. Jesu tilbud er tredobbelt:

– Et livssamfund, vi er indbudt til.
– En gave – nadver og dåb er ikke opfundet af mennesker.
– Evige livskilder, nødvendige for vores personlige trosliv såvel som for Herrens menighed til alle tider.

Hvis man dermed forventer at finde menighedsbegrebet udviklet, bliver man skuffet. I det følgende er de to instanser, der har behov for dette fællesskab, dels verden og dels det personlige trosliv. Gennem en række på syv retoriske spørgsmål beskrives først verdens store ulykke med fem synonymer for uenighed i stigende grad,[86] hvorefter det slås fast, at paroler som fællesskab og broderskab kun kan opfyldes i Jesu kærlighed: „… går ikke alt til grunde i had og hærværk og forbandelse, hvis ikke der er *nogle,* som er *„Jesu venner"* og *„hans egne"*, som hans kærlighed har overvundet…?"[87] Og hvis der findes et sådant fællesskab, kan det ikke være det personlige trosliv ligegyldigt, om vi befinder os i det eller ej: „Må vi ikke have del i det for at få kraft og styrke og velsignelse, så der kan være en vækst, og ikke alle livskilder skal tørre ud, og livet vantrives og visne bort?"[88]

Dahl forventer åbenbart ikke nogen større fortrolighed med nadveren blandt tilhørerne, for det er deres (tænkte eller oplevede?) indvendinger, han nu på prædikenens sidste side artikulerer og besvarer. Hvorfor skal det ske ved nadveren, når der findes andre veje til fællesskabet med Jesus som ord og bøn? Vi skal ikke gå i rette med Jesus; når han har sagt og gjort dette særlige: „Gør dette til min ihukommelse," må det være, fordi han her har en særlig velsignelse til os. Undskyld dig ikke med, at dette er mærkeligt, at du ikke forstår det eller ikke er god nok til at komme. Kærligheden er netop som alt andet stort og godt i livet ufattelig. Og ingen er så god, at han ikke har brug for at komme til Jesus og blive bedre; og ingen er så slem, at Jesus støder ham fra sig. Nadveren

86 „sundurlyndi, tvídrátti, ósemju, klandri og stríði?" H s. 212.
87 H s. 212, min oversættelse.
88 H s. 212f, min oversættelse.

er Jesus selv og har ingenting at gøre med vores lærdom eller tanker, godhed eller værdighed. Det er Jesus, vi får del og lod sammen med, og fem parallelle udtryk betoner, at her er alle lige. Jesus vil rense os alle, så vi ikke skal have samfund med synden, men med ham; han vil give os den kærlighed, der vil vaske fødder. Og så følger konklusionen: „Denne kærlighed, som vil tjene, er den eneste magt, som kan hjælpe og frelse i stort og småt, frelse os selv og frelse verden. Denne kærlighed er Jesus fra Gud selv."[89]

Hvordan skal man vurdere denne enkelt opbyggede, belærende og formanende prædiken om nadveren som kærlighedsøvelse? I stedet for objektiv forsoning, korsdød og tilgivelse for synd prædikes der subjektiv forsoning, et kærligt sindelag og renselse for synd. Nadveren er en særlig velsignelse, hvorigennem vi kan blive bedre mennesker. Betoningen af, at de nadversøgende er lige, at alle sociale skel her ophæves, kunne være et fingerpeg om, at Oxfordgruppebevægelsen her er inden for rækkevidde. Den personlige renhed, ansvaret for ens eget personlige trosliv såvel som for verdens frelse peger i samme retning. Hvor Martin Luther i sin katekismus fremhæver troen på ordet om syndernes forladelse som den rette værdighed ved sakramentets modtagelse, afviser Dahl al tale om værdighed. Ordet tro leder man forgæves efter. Med mindre den af Jesu eksempel fremavlede kærlighed i vores hjerter er et synonym for troen. Men da bliver den en tro, afhængig af følelser, og ikke hvilende i Guds gerning for os.

I undersøgelsen af dåben i Dahls prædikener kunne vi påvise en klar afhængighed af P. Madsens dogmatik, som til tider næsten blev skrevet af. Derfor skylder vi også at spørge, hvordan forholdet er, når det gælder nadveren. Svaret vanskeliggøres imidlertid af, at nadveren kun behandles indgående i de to skærtorsdagsprædikener, og at Dahl her tilsyneladende har taget udgangspunkt i helt andre sammenhænge, en Klaveness-prædiken og en førkrigs Oxfordmoral.

Madsen deler sin behandling af nadveren op i to dele. I § 50 gælder det nadverens væsen:

> Nadveren er den af Herren indstiftede Handling, hvorved han, i, med og under Brød og Vin ved det dertil knyttede Ord meddeler Menighedens Medlemmer sit Legeme og Blod.[90]

Det meste af denne 18 sider lange paragraf bruges på at diskutere den rette forståelse af indstiftelsesordenes ἐστιν, skønt ordet måske slet ikke har lydt ved

89 „Hesin kærleiki, sum vil tæna, er tann einasta makt, sum kann hjálpa og bjarga í stórum og smáum, bjarga okkum sjálvum og bjarga heiminum. Hesin kærleikin er Jesus frá Guði sjálvum." H s. 214.
90 Madsen 1912-1913, s. 629.

indstiftelsen.[91] Derved bliver Dahls egen professor en af dem, Klaveness dømmer så hårdt for selvklog utroskab og dogmatisme. Det er vel nok en uberettiget dom, når det er et så vigtigt spørgsmål, der står på spil; men Dahl gør ikke op med denne dom. Han nøjes med at moderere Klaveness' udtalelser og udviske adressaternes navne. Realpræsensen er hverken hans problem eller anliggende.

Som det fremgår af 1938-prædikenens bestemmelse af nadveren som Jesu særlige velsignelse til hans egne, har Dahl derimod stor gavn af Madsens § 51 om nadverens brug og virkning. Nadveren er delagtiggørelse og næring. Gud har erklæret, at han vil meddele sig selv og sit guddomsliv til os, og i nadveren kommer dette til sin rigeste virkeliggørelse:

> Her paa Jorden sker dette gennem ham, der er kommen for at oprette Freden mellem Gud og Mennesket, og i hvem det menneskelige er forenet med det guddommelige. Derfor maa det siges, at Nadveren delagtiggør os i Samfundet med den treenige Gud. Hans Legeme og Blod vil da sige ham selv personligt i hans sande Menneskelighed, saaledes som den blev hengivet for os i Døden og nu er forklaret hos Faderen, men tillige paa alle Stadier gennemtrængt af det guddommelige. H a n m e d d e l e r s i g s o m N æ r i n g f o r d e t n y e M e n n e s k e, hvad der ligger i, at Brød og Vin, som er de naturlige Næringsmidler, er Symbolet for hans Selvmeddelelse.[92]

Nadver som næring har igen to forskellige momenter. Det ene betegnes som „Kristus for os" og er den syndsforladelse, hvori Luther samler hele nadverens virkning med katekismens bekendte ord om, at hvor syndernes forladelse er, dér er liv og salighed. I nadveren modtager vi Guds kærligheds gave fyldest og rigest. Det andet moment beskrives som „Kristus i os", d.v.s. „Kristus som den, hvis personlige Samfund med os er Kilden til det nye Menneskes Styrkelse, saa at ved hans mysteriøse Selvmeddelelse Kraften fornyes og forynges hos hans Disciple til at afdø med ham fra Synden og opstaa med ham til at vandre i et nyt Levned."[93]

Slutningskollekten efter nadver klinger med, når Madsen sammenfatter dette næringsaspekt i de tre klassiske ord: 1. *Troen* på Guds frelsende kærlighed styrkes til bestandig større fasthed og fuldere vished. 2. *Håbet* om opstandelsen og den hinsidige fuldendelse styrkes ved delagtiggørelse i Kristi over døden sejrrige menneskeliv. 3. *Kærligheden* styrkes til Herren, fordi vi her er genstand for hans kærligheds rigeste selvmeddelelse, og til brødrene, fordi vi vi her forbindes ved „blodets bånd" til et folk, en familie, et legeme. Det kan siges under et med Jesu ord „Gør dette til min ihukommelse" – en ihukom-

91 „thi det aramaiske Sprog, som Herren talte, har intet Copula," Madsen 1912-1913, s. 634.
92 Madsen 1912-1913, s. 653.
93 Madsen 1912-1913, s. 655.

melse, der ikke står i modsætning til Jesu nærværelse, men kun til hans synlige nærværelse.

Skriftemålstaler

P. Madsen kan dog ikke ende § 51 uden at gøre opmærksom på, at denne nadver ikke gives forudsætningsløst eller betingelsesløst. Nok er dåben forudsætningen for at komme til nadveren; men ikke enhver døbt er en værdig nadvergæst:

> Naar det saaledes fastholdes, at der til Nadveren maa medbringes aandelig Trang, maa det ogsaa i anden Henseende gælde, at den ikke kan være for alle døbte, men kun for Kristne, der er vaagnede til et selvbevidst aandeligt Liv og har Evnen til at prøve sig selv, saadanne, som under den daglige Helliggørelseskamp føler baade Kræfternes Utilstrækkelighed og Længslen efter Herrens Samfund ved Nadverbordet.[94]

Skriften forudsætter selvprøvelse, mener Madsen, og det er derfor, kirken har beholdt skriftemålet. Her lægges det dem, der vil nyde nadveren, på sinde at komme med det rette sind: den oprigtige anger, den levende tillid til Guds nåde og det alvorlige og hellige forsæt om et bedre levned. Han kritiserer dog den mislighed, der følger af den form, skriftemålet har fået med bortfald af den personlige bekendelse og fastholdelse af den ubetingede tilsigelse af syndernes forladelse. En betinget form for absolution kommer under hans indflydelse ind i ritualet af 1912: „Saa sandt [i stedet for den tidligere ubetingede form: Efterdi] I af Hjertets angrer eders synder og henflyr til Guds Naade i Jesus Kristus…"; men egentlig mener Madsen, at mislighederne bedst afhjælpes ved, „…at man samler Opmærksomheden paa, at Skriftetalen løser sin Opgave ved at fremhæve Absolutionens Betingelser og sande Betydning, saa at de sløve vækkes til Syndsbevidsthed, og de angrende finder Trøst."[95]

Ifølge Jens Christensens ovenfor refererede beskrivelse af Dahls altergangspraksis har netop skriftemålet med den forudgående skriftetale haft stor betydning. Vi tillader os derfor at gå uden for postillernes afgrænsede materiale for at se, om bevarede skriftetaler kan kaste yderligere lys over nadverforståelsen.

I det mindste et af de opbyggelige småstykker, der er samlet og udgivet i bogen *Ávegis* (Undervejs) fra 1935, er udtrykkeligt en sådan skriftetale: „Og Jesus indbyder os alle til sit aftensmåltid og samler os ved sit alterbord."[96] Den bringer ikke nogen tanker, vi ikke allerede har mødt, men beskriver dog under en udlægning af Matt 5, 25a nadveren som optagelse i et kærlighedssamfund, som et tilgivelsens møde. Jesus, der selv har gjort så stor en forligelsens gerning (*sáttargerð*), siger selv til os: I må ikke skændes, mens I er på vej; men skynd jer at forliges (*koma til sættis*). Foruden en indledning og fem juletaler indeholder *Ávegis* i alt 19 taler, der alle kunne være anvendt som skriftetaler. Her tales ud fra ApG 14, 22 om trængsler som lærdom til kristenlivets fremgang og udvikling: „Som vi er, er vi kun særdeles lidet skikkede til Guds rige, onde og hårde, selvrådige og egoistiske. Bør vi ikke gå ind i lidelsens ild for at blive blødgjort, for at blive renset og helliget, for at modnes, for at der kan være sand velsignelse i vores liv!"[97] Her tales med Hebr 12,1-2, „Skeiðið" (Løbet, Distancen) om at se hen til Jesus som det store forbillede til fremgang i kristent liv og hellighed, så vi kan nærme os til målet.[98] Her opmuntres med absolutionens bortsendelsesord Fil 1, 6 om ikke at tvivle om resultatet: „Vi kan mene, at alt nu er overstået for vores vedkommende. Slige gode stunder, slige dyre erfaringer, slig glæde og salighed, som vi har haft, kan vi ikke forvente at få igen. Men da skal vi vide, at det aldrig er overstået. Vi skal altid skridt for skridt et stykke længere frem. Alt det, som vi har vundet frem til, er en begyndelse til noget nyt og mere. Vi skal bare være lydige og give Gud lov til at gøre sin gerning i os og med os."[99] Og sådan kunne vi fortsætte med emner som „At kendes ved Jesus," „Fællesskab," „De to veje," „Vækkelse og vækst." Men da vi ikke kan hævde ganske sikkert, at disse taler er brugt ved skriftemål, lader vi os som et sidste eksempel nøje med et enkelt udpluk af de store bundter blyantskrevne skriftetaler, som endnu er bevaret.

Den pågældende skriftetale, holdt på dansk, men uden at tid og sted angives på manuskriptet, har som tekst Luk 18, 10: *Menneskesønnen er kommet for at søge og frelse det fortabte.* Med disse ord ender fortællingen om Jesu møde med Zakæus. Han var den samme syndige mand, siger Dahl, han havde ord for at være en stor bedrager, som havde beriget sig på uretfærdig vis, da han mødte Jesus (om end vel nok med en længsel efter noget bedre). Han blev en anden ved dette møde, ham og hans hus blev frelse til del. Sådan som Zakæus kan mennesket ikke selv forandre sit egentlige jeg, ikke give sin sjæl en ny holdning og sit sind en ny retning. Men det kan længes efter hjælp, befrielse, frelse og fred. Kommet så langt kan Dahl forkynde nadverens betydning:

94 Madsen 1912-1913, s. 658f.
95 Madsen 1912-1913, s. 594. Torm 1926, s. 195f.
96 Dahl 1935, s. 152, min oversættelse. Manuskriptet, der er klargjort til bogtrykkeren, giver desværre ingen oplysninger om tid eller sted for disse talers afholdelse. Savn Jakups Dahl IX Skjal 39.
97 Dahl 1935, s. 77, min oversættelse.
98 Dahl 1935, s. 108. Netop denne skriftetale er bevaret som punktmanuskript i E 296.1 og efter noterede bygdenavne holdt flere steder på øerne.
99 Dahl 1935, s. 112f, min oversættelse

Ogsaa vi maa komme til Jesus som vi er, ogsaa ved denne Altergang.
Komme til ham som vi er, som de Syndere vi er, og med alt det, som vi har – vor Synd og Nød og Fattigdom og Hjælpeløshed – vor Svaghed og Troløshed, med alt det, som hænger ved os af Verden og binder os til Verden...
Da møder vi Guds forbarmende og tilgivende Faderkærlighed.
Saa sker der noget.
Vi kommer til Jesus som vi er – men vi kommer for at blive anderledes.
Der skete jo en stor Forandring med Zak.
Saadan kommer vi ogsaa i denne Stund ved denne Altergang – for at blive anderledes.
For at fyldes med Glæde, Kraft og Frimodighed.
For at befæstes i vor Livsretning til Gud.
For at faa Styrke i vor Helliggørelseskamp.
For at forvisses om, at han som begyndte den gode Gerning i os osv...
Saaledes komme til Jesus og styrkes og bevares i hans Kærlighed, som er kommen for at søge og frelse det fortabte, som stadig vil føre det længere frem og engang fuldføre det, som han har begyndt i os.[100]

De, der søger Herrens nadver, beskrives her ikke kun som syndere, men i det hele taget som ufuldkomne og dog længselsfulde mennesker, der gerne vil møde Guds kærlighed og få hjælp og styrke til at blive anderledes, blive fuldkomne. At de er på vej til at modtage Jesu Kristi hellige legeme og blod, hvorved han har gjort fyldest for alle deres synder, at de derved skal styrkes og opholdes i en sand tro til det evige liv – som både 1895- og 1912-ritualet er enige om at sige i bortsendelsesordene fra alterbordet, nævnes slet ikke. Dahls praksis med den stærke vægtlægning på skriftemålet tyder på, at han også i den nadver, som skriftemålet skulle forberede, lagde vægten på Madsens andet moment – „Kristus i os", styrkelsen i den daglige helliggørelseskamp.

Dahls nadverprædikener er ikke kun undervisning, men tillige belæring, fremprovokeret som det synes af menighedens ringe deltagelse ved Herrens bord. Derfor får de let noget krampagtigt og tvangspræget over sig, som tjener til at fastholde sakramentets subjektive side på bekostning af den objektive. Madsens vurdering dækker sikkert også de forhold, Dahl gjorde tjeneste under:

En medvirkende Aarsag til denne sjældne Brug af Nadveren er vistnok, at der hos mange har indsneget sig en lovmæssig og frygtsom Betragtning af Nadveren, medens den skulde være Guds Børns store Glædes- og Sejrsfest og derfor Genstand for Længsel.[101]

100 Dansk manuskript i E 296.5, der ligesom arkivæske E 296.1 indeholder et omfattende bundt lignende taler.
101 Madsen 1912-13 s. 660.

Det er en ond cirkel. Dahls praksis og forkyndelse viser, at det næppe lykkedes ham at bryde den.

c. Sammenfatning

Det fremgår af de oplysninger, vi har kunnet fremskaffe om Dahls sakramentforvaltning, at hverken dåb eller nadver normalt fandt sted i gudstjenestens fællesskab. Indledningsvis rejste vi derfor det spørgsmål, om det individuelle og personlige også ville vise sig at dominere over det fællesskabsbetonende i hans prædikener.

Som vi har set, henvender han sig dog i høj grad til den tilstedeværende menighed i de prædikener, hvor sakramenterne udfoldes. Dåben beskrives ikke ved skriftsteder eller dogmatiske læresætninger, men i et erfaringsnært sprog, der gang på gang lader ritualets led komme til syne. Affødt af kontekst en – den voksende kritik af folkekirkens barnedåbspraksis – vælger han at offentliggøre en varmt apologetisk prædiken over Mark 10, 13-16. Også hvor nadveren er til behandling, præges skildringen af menighedsaspektet, det intime samvær om Herrens bord, det vidnesbyrd og den styrkelse af fællesskabet, som en større og mere regelmæssig deltagelse i altergangen kunne afstedkomme.

Peder Madsens dogmatik gør indtryk af at have været flittigt studeret, især hvad angår dåben. For begge sakramenter gælder det, at Madsen gerne vil fremhæve såvel den objektive som den subjektive karakter. Dåben er nåde, retfærdiggørelse, syndsforladelse, men også genfødelse, indplantning af en ny livsspire, et åndeligt livsprincip. Nadveren er Kristus for os, syndernes forladelse, liv og salighed, men også Kristus i os, kilden til styrkelse af det nye menneske. Det er dog påfaldende, i hvor begrænset omfang den objektive side kommer til orde i Dahls prædikener. Den konfirmationsprædiken og de skriftetaler, som vi har suppleret undersøgelsen med, bekræfter til fulde, at det er den af Madsen fremstillede subjektive karakter, Dahl først og fremmest har trukket ind i sin forkyndelse. Helligåndens nyskabende kræfter, tilførsel af åndelige kræfter, en tilsvarende trang og vilje til forandring, vækst og fremgang – med disse og mange lignende udtryk får sakramenterne lov til at accentuere en subjektivt opbyggelig forkyndelse. Nok henvender denne sig til den enkelte, men samtidig understreger den dog også tilhørernes pligt og ansvar for den menighed, de hører hjemme i.

D. TROEN

Hvis en salmebog ikke som f. eks. Kingos skal ordnes efter kirkeåret, vil en trinitarisk inddeling tit anbefale sig som alternativ – eventuelt suppleret med et selvstændigt afsnit om tidens gang. Under 3. trosartikel støder man da – efter at kirken og dens gudstjeneste har fået sine salmer – uundgåeligt på flere eller færre afsnit, hvor det er troens liv, der skal tilgodeses. *Salmebog for Kirke og Hjem,* som dækker det meste af Dahls embedsperiode, har under overskriften *Frelsens Tilegnelse* 158 salmer, velordnet og systematisk inddelt i hele 9 afsnit. Den første færøske salmebog, *Sálmabók Føroya Fólks,* nøjes med 52 salmer fordelt på 3 afsnit. En gennemgang af de respektive salmer i SFF viser, at disse afsnit i hovedsagen selv med det sparsomme materiale dækker hver sin tredjedel af den danske opstilling. Som eneste undtagelse er de færøske salmer om *Kærlighed til Gud og næsten* – måske under indflydelse af Jesu kommentar til Fadervors femte bøn, Matt 6, 14f – placeret i det første afsnit i forlængelse af *Syndernes forladelse.*

I den følgende ekspedition ind i troslivets egne, således som de må forventes at findes også i Dahls postiller, vil vi forsøge at anvende hjertebegrebet som ledestjerne. Selv om vi gerne vil systematisere, forekommer en inddeling i 9 afsnit overdreven og næppe gennemførlig. Men går man de sammenhænge, hvori hjertet forekommer i prædikenerne, nøje efter, afsløres der dog tre emnekredse, der er så forskellige, at de gør krav på en selvstændig fremstilling og behandling. Da de tillige lader sig smukt indordne i et skema, der er indholdsmæssigt beslægtet med salmebøgernes inddelinger, ender vi med nedenstående tabel. Det skal dog understreges, at denne reducerede formel udelukkende er valgt af systematiske grunde, og at den derfor ikke skal opfattes som et forsøg på at sætte Dahls forkyndelse om troens liv ind i et ordo salutis-skema.

Salmebog for Kirke og Hjem	Sálmabók Føroya Fólks	Dahls postiller
1. Synd og nåde	1. Synd og nåde	Frelsestilegnelse
2. Omvendelse og tro		
3. Syndernes forladelse		
–		
4. Årvågenhed og bøn	3. Kristenlivet	Helliggørelse
5. Verdens fornægtelse og Kristi efterfølgelse		
6. Kærlighed til Gud og næsten		
–		
7. Kristenlivets kamp	2. Fred og glæde	Anfægtelse
8. Sorg og trøst		
9. Kristenlivets fred og glæde		

Rent leksikografisk og teologisk ganske ureflekteret: Hvilke betydninger knytter der sig i almindelig, færøsk sprogbrug til hjertet? Den færøske modersmålsordbog fra 1999 afslører, at ordet enkeltstående såvel som i sammensatte ord har et særdeles veludviklet semantisk felt omkring sig. De største sfærer er disse – med eksempler i parentes:

- fysiologiske/ medicinske begreber (hjerteblod, hjerteslag og hjertedråber)
- somatiske følelser (søsyge, chok, kvælning)
- psykiske følelser (mod, frygt, sorg, medfølelse – hjerte som første led virker tit forstærkende)
- kærlighed (hjertebarn, mit hjerte, hjertelag, -rum, -varme, -kulde)
- stiliseret symbol (spillekort, strikkemønstre, botaniske benævnelser, kærlighed)
- centralt (konkret: centrum og omdrejningspunkt i runde, flade redskaber som rokkehjul og kværn, tovværkets inderste kordel; abstrakt: hjertesag, hjertestrenge)

a. Frelsestilegnelsen

Hjertebegrebet forekommer i godt og vel halvdelen af alle de prædikener, der er trykt i de to postiller. Det omfattende og til dels også meget forskelligartede materiale kræver at behandles med største omhu, når man giver sig i kast med at registrere og systematisere. Det er f. eks. ikke tilstrækkeligt at notere, hvilke tillægsord eller verber, Dahl anvender om hjertet. Man må også lægge mærke til den sammenhæng, hjertebegrebet indgår i, om verberne er aktive eller pas-

sive, og om hjertet optræder som subjekt eller objekt eller bare lokalitet i sådanne sætninger.

Beskrivelsen af *det længselsfulde hjerte* er meget omfattende:

Tillægsord:	**Navneord:**	**Udsagnsord:**
stakkels	(frelses)trang	længes
fattigt	tørst efter Gud	hungrer
uroligt	behov	beder
fredløst	nød	sukker
koldt [= frysende]	håb	rører ved Jesus
hungrende	attrå	spørger
sønderbrudt	længsel	bekender sin synd
angrende	minde	
bodfærdigt	suk	
	uudtalte ord	

Længselen sættes i relief af den fyldige beskrivelse, der tillige gives af *det afvisende hjerte,* der er:

hårdt
koldt [= følelsesløst]
trangt
tillukket
stængt
forhærdet
fordømmende
egenkærligt
selvretfærdigt
dømmesygt

Længselen hører til selve menneskets eksistens. Den er gudsskabt, som det gerne siges med en mere eller mindre ordret gengivelse af det berømte sted fra Augustins Bekendelser: „Vores hjerte, som er skabt til Gud og ikke kan få hvile, før end det hviler i Gud, det finder, når vi kommer til Jesus, alt dette og får del i alt dette, som Gud er og giver, både frelsen og livet og håbet og freden."[1] Hjertet er bestemt til Gud og et liv i hans kærlighed, hjertet og Gud hører sammen og svarer til hinanden, „også evigheden har han lagt i menneskenes hjerter" (Præd 3, 11).[2] Eller som det i prædikenen om skattens mønt hedder om dem, der kun har kejseren (de gudløse og afkristnede) og giver ham alt:

1 L 405f, min oversættelse. Se lignende steder L s 37, 80, 244 og 460, H s. 266.
2 H s. 56.

Men dette er umuligt. På denne måde bliver der altid noget tilbage, der ikke får opfyldt sit behov. Det er *gudslængselen* og *gudsattråen,* som nu engang er i os mennesker. Bliver den ikke stillet derved, at den kommer til Gud, da bliver resultatet dårligt; livet går til grunde.

Dette kommer deraf, at vi mennesker ikke kun har kejserens billede. Vores hjerte har et andet billede, det er *Guds portræt.* Gud ejer os, og ustraffet kan ingen derfor slippe Gud.[3]

Hvordan tilfredsstilles denne længsel, og hvad medfører denne tilfredsstillelse? De verber, der i denne forbindelse anvendes aktivt med hjertet som subjekt, tyder på, at der dels er tale om en modtagelsesproces og dels en efterfølgende hvilende tilstand:

Det modtagende hjerte:	**Det hvilende hjerte:**
åbner sig	finder hvile/ fred
møder Guds kærlighed	hviler i Gud/ i frelsen
tager imod	stoler på Jesus
giver gensvar	ejer Jesus
modtager Guds mildhed og godhed	lægger sig ind til Jesus
mættes	siger alt til ham
	ejer tryghed og fred
	er hos Gud

Som man ser, nævnes Frelserens navn jævnligt. Han optræder da også i en række tilfælde som det aktive subjekt i sætninger med hjertet som objekt. Jesus:

kender og forstår hjertet
giver hjertet tryghed og fred
kan gøre det godt, rent, stille, helligt, fredlyst i hjertet
hans kærlighed får den hårde skal om hjertet til at smelte
rører ved hjertet
lægger hjertet i Guds hånd
forener hjertet med Gud og mennesker
giver hjertefred
kender hjertets længsel og kan skabe fuld harmoni

Prædikeneksempler

Som en hjælp til at vurdere den her i stikord skitserede form for frelsestilegnelse skal vi se et par gode eksempler fra prædikenernes sammenhæng. Prædike-

3 H s 460, min oversættelse.

nen i L til 3. s. e. trin., 2. tekstrække over Luk 15, 11-32 „Ein faðir og synir hansara“ (En far og hans sønner), synes at have været flittigt genbrugt, endda før den udkom i postillen.[4] Dahl forsøger sig med en gennemført parallel skildring af de to sønner gennem alle prædikenens fem afsnit: I. Præsentation af to sønner, II. Hvem var kommet længst bort fra faderen? III. Omvejen, IV. Hjemvejen, V. Guds kærlighed. Der er dog hele tiden mere at fortælle om den yngste søn, og der er heller ingen tvivl om, hvor prædikantens sympati er placeret.

Hjertebegrebet kommer til anvendelse i 2. afsnit. Den søn, der var kommet længst bort fra faderen, var i virkeligheden ham, der hele tiden havde været hjemme, for i sit hjerte var han fremmed for faderen. Den yngste søn havde ganske vist spildt sin ungdomstid, -kraft og -glæde i syndens tjeneste. Men trods det var der „en lille, sund og frisk Plet i hans Hjerte. Et Sted, hvor Syndserkend[elsens] Smerte og Angerens Graad kunde faa Løb. Om den ældre Broders Hjerte [havde der] lagt sig en haard Skorpe… en Skorpe af Egenkærl[ighed] og Egenretfærd, af Selvgodhed og Dømmesyge, hvorunder Livets friske Væld hindres.“[5] Han lukker sit hjerte for faderens kærlighed, mens den fortabte søn kunne sige: „Fader, jeg har syndet…“ Hermed er afstanden til faderen givet: Hist et bodfærdigt hjerte (den færøske tekst siger: sønderbrudt og angerfuldt), der bekender sin synd og sukker efter (den færøske tekst: beder om) tilgivelse og fred, her et selvretfærdigt hjerte, der roser sig af sin godhed og taler om sin ret. Trods sin sympati må Dahl hellige den fortabte søn ¾ af det 3. afsnit *Omvejen,* for han gik nu *syndens* omvej, og det sætter sine spor både i hjerte og liv. Den ældste søn gik *selvfølgelighedens* omvej, og den var også lang og farlig. Tager man det største for givet, er man i fare for at miste det. Dette formanende afsnit får i 1928 en aktuel tilføjelse, idet Suderøens traditionelle Sct. Hans-stævne det år blev holdt i Vágur. Med de mange unge idrætsfolk, der var kommet til bygden (og altså også ind under Dahls prædikestol), var der yderligere grund til at advare mod „landet langt borte, verden“, der lokker og frister. Tilføjelsen er markeret med kraftige parenteser på manuskriptet og udeladt i L.

Omvendelsens vej tilbage til Gud, som behandles i det 4. afsnit, er ganske vist fælles for alle mennesker, men er dog både i evangeliet og prædikenen kun beskrevet for den fortabte søns vedkommende. Han gik i sig selv, og det er ifølge Dahl lignelsens – og livets – hovedord. Syndserkendelse og -bekendelse giver håb om frelse, bestået og forbedring, siger den danske tekst, mens den færøske taler om ændring, fremgang og oprejsning. Det er svært, men også

4 Ifølge notater på manuskripterne er den danske version brugt i Tórshavn 1924 og i Kirkjubø 1926, mens den færøske oversættelse først er brugt i Vágur 1928 og senere også holdt i såvel Tórshavn som Kirkjubø.
5 L s. 298, her citeret efter manuskriptet 1924.

befriende at sige: Jeg har syndet – udtrykt lapidarisk i det danske manuskript: „Omvendelsens Bitterhed og Omvendelsens Sødme. Trods al Synd en Søn, et Barn, der kommer til sin Fader.“ Omvendelse og frelse sker momentant og falder tidsmæssigt sammen: „I selvsam[me] Stund som vi gaar i os selv og vender os til Guds frels[ende] Naade i Jes[us] Krist[us] vor Herre, saa er vi hos vor Fader, inde i Guds Kærlighed.“[6] Ejendommeligt nok glider hele den nytestamentlige soteriologi, nåden i Jesus Kristus, ud i den færøske version, hvor man simpelthen vender sig til Gud.

Hvad så med den ældste broder? Prædikenens sidste afsnit viser en ubegrænset tillid til Guds faderkærlighed: „Hvis nogen havde spurgt den ældste broder, hvordan det gik til, at han gik ind, som vi må tænke os, at han gjorde, og ikke blev stående udenfor, så ville han nok svare: Det var faderens kærlighed, der fik mig til at gå ind!“[7] – på samme måde, som det var Guds kærlighed, der fik den yngste søn hjem, og som det er Guds kærlighed, der får syndere til at vende sig fra den forkerte vej og hjem igen til Gud. Denne kærlighed – rig og ren og varm og trofast og udholdende – omfatter os alle, leder efter os, venter på os, kalder på den enkelte. Den afsluttende appel, usædvanlig med sine imperativer i 2. person ental, opfordrer først den bortkomne til at gå i sig selv og dernæst den hjemmeværende (og eventuelt hjemvendte) til at huske, at han er af den fortabte søns slægt: „Lev dig dybere og dybere ind i Barneforholdet. Stil dig ikke atter udenfor Hjemmet, døm ikke din Broder, mén ikke, at du ikke kan være sammen med ham, fordi han … måske har syndet mere end du.“[8] Appellen henviser igen til Gud, begges far, der siger „Min søn“ og „din bror“, og klinger optativisk ud ved på ny at inddrage hjertet i frelsens tilegnelse: „Gud give, at vi må åbne vores hjerter for denne kærlighed, så den må fylde os, styrke og velsigne os, føre os hjem til Gud og føre os sammen indbyrdes!“[9]

11. s. e. trin. møder vi i samme postil en anden synder, denne gang en synderinde. „Vi føler os tiltrukne af hende, vi føler os grebne af hende, som hun staar der ved Jesu Fødder i den stærkeste Sindsbevægelse, hulkende i Graad. Hendes Hjerte flyder over i en Taarestrøm, paa samme Tid Angerens og Takkens Taarer. Hver Taare er som en angrende Syndsbekendelse, hver Taare er en Tak til ham, der er den eneste rene.“[10] Tårestrømmen korresponderer med, at den yngste broder lod smertens og angerens gråd få løb, mens den ældste broder hindrede livets friske væld. De respektive færøske versioner af disse prædike-

6 L s. 303, her citeret efter 1924-manuskriptet med originale understregninger.
7 L s. 303, min oversættelse.
8 L s. 304, 1924-manuskriptet.
9 L s. 304, min oversættelse.
10 Det danske manuskript fra 1916.

ner viser imidlertid med anvendelsen af ordet „lop", at Dahl har et langt stærkere naturbillede i tankerne, end ordene strøm, løb og væld umiddelbart lader ane. Som metafor bruger han åen i den stejle, færøske fjeldside, der om vinteren kan fryse helt til. Når sneen i det overliggende fjeld smelter hurtigt i kraftigt tøvejr, kan den vandmasse, der presser sig vej ned gennem åen, være så voldsom, at den som en flodbølge sprænger åens naturlige løb og rydder alle dæmmende hindringer af vejen: is, sne, grus, selv store sten, og tit efterlader et sår i fjeldets græsklædte side.[11] Syndserkendelse, -bekendelse og anger finder altså sted under heftig sindsbevægelse. Men hvad skyldes denne syndserkendelse? Lad os igen konsultere synderinden:

> En dag har hun haft et Møde med Jesus, og da er den store Forandring sket med hende. Et Ord af ham er trængt ind i hendes Sjæl, et Ord om Guds den himmelske Faders store, grænseløse Kærlighed til alle Mennesker, til alle hans Børn, et Ord om Faderens store, grænseløse Tilgivelse for alle de Børn, der vender tilbage til ham. Hendes Øjne er blevet opladte, hun har set det Afgrundsdyb af Synd, hun var kommen ned i, men i hendes Hjerte er der vaagnet en Tro paa, at Faderens Kærlighed ogsaa omfatter hende, at der ogsaa er Tilgivelse for hende, at ogsaa hun kan faa sine Synders Forladelse. Derfor hendes hede Taarer, derfor hendes Ydmyghed, derfor hendes Tak og Hengivenhed og Kærlighed til Jesus, som havde skabt den store Forandring i hendes Liv.[12]

Syndserkendelsen skyldes ikke lovens bud, hverken i farisæernes kasuistiske eller i Jesu radikale udformning. Den skyldes derimod mødet med Jesus, hans ord om Guds kærlighed, hans eget rene og kærlighedsfyldte liv.

Derfor er det Jesu kærlighed, der må siges at være den aktive kraft i denne forståelse af frelsens tilegnelse. 24. s. e. trin. har prædikenen i H den programmatiske overskrift „Til Jesus." Prædikenen lægger ikke, som dagens kollekt under inddragelse af begge evangelietekster foreslår, vægt på Jesus som dødens overvinder og troen på opstandelsen og det evige liv. Prædikanten retter først og fremmest sin opmærksomhed mod kvinden med blødninger og kunne sagtens have holdt samme opbyggelige tale, selv om perikopen var endt med kvindens helbredelse. Temaet angives i allerførste sætning: „I evangeliet hører vi om to mennesker, der går til Jesus." Denne kvinde nævnes ikke i evangeliet for sin synd, men for sine blødninger og sin urenhed, og det giver i denne prædi-

11 3. s. e. trin.: „Har kundi syndakensla koma upp; har kundi iðrunar sorg og grátur bróta alla byrging burtur og fáa lop." L s. 298. 11. s. e. trin.: „Hjarta hennara fær lop í einum tárastreymi, á somu tíð ein iðrunargrátur og ein takklætisgrátur." L s. 351.
12 Manuskriptet 1916.

ken fra 1939, hvor menneskeheden har „sygt blod",[13] anledning til at kategorisere os syndere med ikke mindre end 20 udtryk![14] Har vi hendes tro, spørger prædikanten i sin pågående og kerygmatiske prædiken:

> Vil vi, at Jesus skal komme og lægge sin hånd på os og dem, der står os nær, at han skal bøje og ydmyge os, hjælpe og helbrede os, rejse os op til nyt liv, lede og bevare os?
>
> Er det sådan med os, at vi føler, at idet vores hjerte rører ved Jesus, er der en mulighed for, at vi kan få frelsende kraft fra ham?
>
> Det er Jesu hånd, der kan rejse mennesker op igen.
>
> Det er kraften fra Jesus, som kan rense og frelse menneskene.[15]

Selv om man ikke kan undgå at mærke den førkrigsstemning, som præger tonefaldet i denne prædiken, illustrerer den anvendte hjertemetafor – hjertet som rører ved Jesus – både længsel og tro på Frelserens kærlighedskraft.

Når så voldsomme sindstilstande præger frelsestilegnelsen på vejen fra længsel/afvisning over modtagelse til tilfredsstillelse, hvordan er så hjertets tilstand, når målet er nået? Vi har allerede set en række ord, der giver udtryk for hvile, tryghed, fortrolighed og intimitet. Et par prædikener viser, at listen bør suppleres med udtrykket harmoni. To gange omtales hjertet som et musikinstrument med klangbund og strenge. I en konfirmationsprædiken 2. s. e. påske hedder det om den gode hyrdes rette kendskab til sine:

> Mennesker kan kende enkelte Sider af Menneskehjertet og kan derfor tale Ord, der faar enkelte af Hjertets Strænge til at klinge og for en Tid. Jesus alene har den dybe Kendskab til vort Hjerte i dets Grund, og derfor kan ogsaa han alene tale vort Hjerte til Fred…[16]

Den sidste sætning udvides i den færøske oversættelse, sådan at billedet afrundes:

> Jesus alene kender vores hjerte til bunds, og han alene kan med sit livets ord tale hjertet til fred og få den fulde harmoni til at være der.[17]

13 H s. 465.
14 Óndar, harðar, kaldar, gloyma Guð, hugmóðig, hástór, stolt, errin, sjálvgóð, sjálvráðin, seta okkum í Guðs stað, stórlæti, synd, óreinska, trek, vantrúgvin, tortryggin, smá, veik, ótolin.
15 H s. 468, min oversættelse.
16 L s. 218, her citeret efter det danske manuskript fra 1918.
17 „Jesus eina kennir hjarta okkara til botns, og eina hann kann við lívsins orði sínum tala hjartað til friðar og fáa fult samljóð at verða har." L s. 218.

I prædikenen over *Magnificat* 1934 møder vi flere synonymer for hjertet (sjæl, ånd, barm). Den har i sin endelige udformning fået overskriften „Guðs hátign" (Guds majestæt), men handler i det hele taget om det at love og takke Gud. Marias lovsang er, når vi ret grunder over indholdet i den, også vores lovsang, og derfor bør også vi stemme i. Prædikenens indledende afsnit sammenfattes med de ord, at takken bør være en sang, der klinger fra de fineste og inderste strenge i vores hjerte. Og efter at Guds velgerninger er holdt frem, kan der konkluderes:

> Der klinger mange forskellige strenge i en menneskebarm, og tit kan der komme en falsk disharmoni af dem.
>
> Når den streng klinger helt igennem, som takken til Gud lyder fra for hans nåde i Jesus, og alle de andre strenge stemmes efter den, da bliver der fuld harmoni i sjælen. Først da er alt, som det bør være, det rette forhold mellem Gud og os.[18]

Selv om ordene synd, anger, omvendelse, tilgivelse og nåde alle findes i de prædikeneksempler, hvormed vi har understøttet denne skildring af frelsestilegnelsen i nær tilknytning til hjertebegrebet, vil det være forkert at mene, at Dahl hermed har bragt sig selv i overensstemmelse med en ortodoks eller pietistisk opfattelse. Her er ingen lov, her er ingen vrede hos Gud over synd, her er ingen retfærdiggørelse, her er intet kors. Derimod er vi blevet præsenteret for en idealistisk og psykologisk orienteret interesse for stemninger, følelser og erfaringer af Guds kærlighed i Jesus Kristus.

Skønt det er måske lidt forhastet at slutte, at retfærdiggørelsen ganske mangler. Selv om selve ordet ikke nævnes, og de begreber, det efter ortodoks luthersk opfattelse hører uløseligt sammen med, glimrer ved deres fraværelse, kunne det jo bare være en helt anden forståelse af retfærdiggørelsen, Dahl her lod komme til udtryk. Kan man efter Ritschls lære definere Jesu guddom som en værdidom, så kan noget lignende også lade sig gøre, når det gælder retfærdiggørelsesdommen, det ejendommelige nye forhold til Gud, hvorpå den kristne menighed grunder sin eksistens. I stedet for at forklare, hvordan Guds kærlighed bliver til, henviser Ritschl til den som en faktisk virkelighed, der kommer os i møde i den kristne kirke, hvor den viser tilbage til Kristi virken. Jesu lidelse og død er den højeste prøve på intensiteten af hans samfund med Gud. Til beskuelsen af dette højdepunkt i Jesu kaldsvirken knytter Ritschl sin lære om retfærdiggørelsen, med Krarups formulering:

18 H s. 200f, min oversættelse.

> Paa Grundlag heraf bliver nu Syndsforladelsen eller Retfærdiggørelsen opfattet som den nye Bevidsthed om trods al Synd dog at være i et Fredsforhold til Gud, at være ham nær og at have sin Synd bedækket i hans Øjne. Det er ikke nogen udvortes, moralsk Forandring, der herved foregaar med det enkelte Menneske, men det er dog mere end en blot udvortes Domsakt; det er i første Forstand en Bevidsthedsforandring, som herved betegnes. Før har vi set paa Gud med Mistro og Frygt, nu ser vi paa ham med Tillid og Taknemmelighed.[19]

For det religiøse menneske har det at få forholdet til Gud bragt i orden, hvis det i forvejen er i uorden, så vigtigt, at alt andet i sammenligning hermed træder tilbage, selv det at blive et andet og bedre menneske. Det moralske har kun sekundær betydning i forhold til det religiøse, forbedringen lader sig ikke gennemføre på engang, dens opnåelse kan måske trække meget længe ud, og herpå kan det religiøse menneske ikke vente. Forvisningen om fred med Gud kan derfor ikke begrundes på gerninger, men kun ved en henvisning til Guds frie nåde. Det er den menneskelige side af sagen. Men da retfærdiggørelsen per definition indebærer en ændring i forholdet mellem to parter, må man også spørge, hvordan sagen stiller sig fra Guds side:

> Skal Forandringen forestilles fra Guds Synspunkt, da maa den forstaas saaledes, at han vistnok ikke har glemt den faktiske Synd, men ligesom en Fader aabner sit Hjem for sin Søn, der har forset sig og just da, fordi han nu særlig trænger til at føle sin Faders Kærlighed, saaledes handler Gud paa samme Maade med Synderen. Synden ophæves med andre Ord i dens religiøse Virkning, medens den iøvrigt, i moralsk Henseende, vedbliver at bestaa ved Magt.[20]

Den ritschlianske udgave af retfærdiggørelsen, der ikke sker forensisk og coram Deo, men som menneskets bevidsthedsændring, passer fint sammen med frelsestilegnelsen, sådan som vi hos Dahl, med heftigt skiftende sindsstemninger fra bitterhed til sødme, har set den finde sted i synderens hjerte.

b. Helliggørelsen

Vi skal nu se på en anden gruppe af henholdsvis negative og positive tillægsord, der alle anvendes om hjertet.

19 Krarup 1906, s. 28.
20 Krarup 1906, s. 39.

Negativt:	**Positivt:**
tvedelt	nyt
sønderslidt	rent
besmittet af det onde	renset
vanrøgtet	helliget
foragtet	godt
	gavmildt
	retskaffent
	rigt

Det, der gør disse ord så kvalitativt forskellige fra de i foregående afsnit behandlede, er, at de er afledede former, participier eller i det mindste optræder i sammenhænge, der gør det klart, at hjertet her er udsat for en påvirkning udefra. De optræder sammen med passive verber, verber der har hjertet som objekt, eller i sætninger, hvor hjertet er lokalitet for forskellige begivenheder.

Man kan overveje, hvor vidt der overhovedet er en logisk forbindelse mellem de to rækker. Den i negativrækken manglende helhed – fordi Gud og det onde trækker i hver sin retning[21] – beskrives i positivrækken som renhed, og modsætningen til det forsømte hjerte er et hjerte, der kan dele ud af sit overskud.

Renselsesprocessen beskrives tre gange i mere eller mindre tydelig allusion til Mal 3, 3 og Ingemanns salme „Den store mester kommer" KH 663. Hver gang er det Jesus, der er den store mester: „Lader du den store Mester omskabe dig, rense Hjerte og Sjæl og Sind, saa alt urent renses ud, og din Frelsers Billede genspejles i dit Hjerte, da [bliver] Mesteren glad, [da er] du salig…"[22] 12. s. e. trin. i L ses prøvelserne, der let gør os mistrøstige og utålmodige, som en lutrelse: „Men lad os ikke glemme, at Prøvelsen netop er den Lutrelse, som vi maa gennemgaa, for at vi kan blive hjulpne!" Sådan formulerer Dahl sig på dansk i Havnar kirke i 1917. Hvis man nu mangler en glose, når man skal oversætte til færøsk, er man nødt til at omskrive: „Lad os ikke glemme…, at prøvelsen just er den renselse, som vi behøver, for at vi kan blive frelst, og Herrens billede kan spejles i os."[23] Dahl råber derfor et „Effata" til sjælens lukkede øre, bundne stemmer og til menneskehjertet, „…at Guds Godhed og Kærlighed kan rense og lutre dig og genspejle sig i dig."[24] 26. s. e. trin. i L forklares denne genspejling i hjertedybet ved, at vi kommer til at ligne Jesus og får hans hu og sindelag. Der er så meget hårdt og skarpt i vores hjerte, egenkærligheden sid-

21 Se f. eks. L s. 130: hjertet vil både tage mod Guds rige og alt andet samtidig.
22 5. s. e. h. 3 k., H s. 125, her efter det danske prædikenmanuskript 1919.
23 „Latum okkum ikki gloyma…, at roynslan júst er tann reinskan, sum okkum tørvar til tess, at vit kunna verða bjargað, og Harrans mynd kann speglast í okkum." L s. 362.
24 L s. 362, her efter 1917-manuskriptet, jvnf. også L s. 360.

der så fast. Alt sammen må det blødgøres, så Gud kan skrive sin vilje i vores hjerter og hans kærlighed fylde dem. Hellere end at være utålmodige og egensindige skal vi lære at være sagtmodige som Jesus, give Guds gerninger og time agt, stole på ham og gå i lyset af hans ord.

I H beskrives helliggørelsen yderligere ved hjælp af den vækstmetaforik, som Jesus selv anvender i sine lignelser om Guds rige. I udlægningen af lignelsen om rajgræsset og hveden Matt 13, 24-30 indrømmes det, at det gode og det onde kæmper i hvert menneske. Selv det bedste menneske har sine fejl og mangler, noget ufuldkomment og „uhelliget"; selv det værste menneske har sine gode sider, noget der længes efter det gode og rene. Denne længsel efter renhed ser prædikanten som en frelsesmulighed, og da det onde er kastet ind i hjertet udefra, kan det også fås ud igen. På høstens dag, når den nye himmel og den nye jord kommer til syne (2 Pet 3, 13), skal der ikke være noget urent og ondt og syndigt tilbage i vores hjerte; men „alt godt, som groer i mit Sind og bar Frugt i mit Liv, skal blive til evig Tid."[25] Den samme optimisme gør sig gældende S. sexagesima, for ordets frø vokser jo med en egen, indre nødvendighed (Mark 4, 26-32). Er det ikke forunderligt i Guds rige, „at Guds ords frø i et menneskehjerte kan skabe liv, genrejse og forvandle et menneske, give velsignelse, fred og glæde, ny kraft og frugt?"[26] I L forekommer tanken vel kun 2. pinsedag, men det sted er til gengæld vigtigt, fordi der dér lægges vægt på, at det er Helligånden, der lægger frugten af Jesu ord og gerning ind i menneskehjerterne og hjælper os til at leve vores liv sammen med Gud og leve det mere helskabt og fuldkomment.

Vi er ikke langt fra denne billedverden, når vi S. septuagesima om vingården læser:

> 1. Vingaarden er jo Guds Rige, saaledes som det findes her i Verden. – ɔ: bestaar af lutter M[enneske]hjerter, der kæmper og lider og haaber og beder og trænges og længes, – M'liv, der skulde beredes for den evige Herlighed.
> 2. Arbejdet det er at dyrke denne Vingaard, ɔ: kristne disse Hjerter, hellige dette Liv.
> 3. Arbejderne ikke ngl. enkelte M' i bestemte Stil[linger] f. Ex. Præster og Missionærer, men alle, ubetinget alle kristne M'. Mænd og Kvinder, lærde og ulærde.
> 4. Arbejdet bestaar ikke i visse Virksomheder udadtil el. visse kristl. Former og Andagtsøvelser (alt det hører med) – Selve Livet (Hjertelivet) og alle Livets Forhold underlægges Gud.[27]

Helliggørelse er altså for Dahl en proces, hvorunder hjertet renses, lutres, blødgøres, dyrkes, beredes og underlægges Gud. Aktørerne er mange: Guds ord,

25 H s. 125, her citeret efter manuskriptet.
26 H s. 137f, min oversættelse. Jvnf. H s. 441, 21. s. e. trin. – Joh 4, 34-42 – om at så og høste.
27 H s. 129, her citeret efter det danske manuskript fra 1927. De mange understregninger har jeg udeladt.

Guds godhed og kærlighed, Jesus, Helligånden, alle kristne mennesker. Resultatet, det helskabte liv, er imidlertid ikke som ved frelsestilegnelsen opnåelsen af en i sig selv (og i sin Gud) hvilende tilstand. Ordets frugt og Jesu spejlbillede i hjertet betyder, at helliggørelsen også har en tydelig, etisk dimension – den, der bedst kan betegnes som Kristi efterfølgelse.

10. s. e. trin. 1914

I den udførlige opdeling af troens liv i *Salmebog for Kirke og Hjem* så vi de to emner *Verdens fornægtelse og Kristi efterfølgelse* og *Kærlighed til Gud og næsten* sat op hver for sig. Men i Dahls postiller lader denne distinktion sig ikke gennemføre, emnerne er simpelthen for tæt sammenvævet. Vi skal se lidt nærmere på en prædiken, hvor de forskellige begreber fremtræder med usædvanlig klarhed, samtidig med at hjertet spiller en central rolle. Prædikenen til 10. s. e. trin. i L „Hvat skal eg líkna hesa ætt við?" (Hvad skal jeg sammenligne denne slægt med?) er holdt over 2. tekstrækkes evangelium, Matt 11, 16-24, der som bekendt består af de to perikoper *Folkets letsindighed* og *Jesu veråb over Galilæas byer.* Den historiske ramme har så stor betydning for prædikenens udformning og indhold, at man fyldes af beundring over, at Dahl ved at ændre nogle ganske få sætninger har formået at fjerne det aktuelle præg og gøre sin forkyndelse generel og egnet for postillen. Prædikenen er fra 1914, hvor 10. s. e. trin. faldt den 16. august. Den 28. juni 1914 var den østrigske tronfølger Frans Ferdinand blevet myrdet i Sarajevo, og efter en måneds intens diplomatisk aktivitet havde Østrig den 28. juli erklæret Serbien krig. I løbet af de to første uger af august havde samtlige europæiske stormagter på skift erklæret hinanden krig, og det, vi i dag kender som 1. verdenskrig, var en realitet. For mange kom krigen til at betyde „den harmonisk-optimistiske fremskridttros og den ligevægtige, trygge humanismes sammenbrud."[28] Dahls prædiken, der straks oversættes og bringes i *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* den følgende oktober måned, betegner hans chokerede reaktion.

Prædikenen er treleddet: 1. Jesu sorg, 2. Problemet, 3. Løsningen. Stilen er ganske varieret, 1. afsnit episk beskrivende og temmelig sentimentalt, 2. og 3. afsnit sagligt argumenterende, idet 3. afsnit dog efterhånden ændrer karakter, således at prædikenen får en liturgisk afslutning. Prædikanten lader sit eget jeg komme til orde på den første af de syv sider, hvor han bruger 1. person ental, han inddrager omkring midten af prædikenen den enkelte tilhører ved et par gange også at anvende 2. person ental og inkluderer mod slutningen hele den

28 Søe 1957, s. 65.

Første verdenskrig. Det franske postkort er tydelig krigspropaganda, der lover, at den tyske hær hurtigt vil blive drevet på flugt. Skyttegravenes realitet blev dog en ganske anden, og der er langt fra tegnerens optimisme til den forfærdelse, der greb det meste af Europas intellektuelle, deriblandt også Dahl.
Hjemmesiden www.firstworldwar.com.

gudstjenestefejrende menighed i den sædvanlige fællesbetegnelse, 1. person flertal. Forholdet til teksten er ubesværet, men lidt specielt, idet 2. halvdel – v. 20-24 – behandles i 1. afsnit, mens 1. halvdel – v. 16-19 – som baggrund for veråbene gøres til genstand for den uddybende forklaring i prædikenens 2. afsnit. I den trykte version indføjes hen mod slutningen en opsummerende henvisning til Korasin, Betsaida og Kapernaum, en af disse reflekterende aforismer.[29] Den er egentlig unødvendig og bryder forstyrrende ind i den flydende stil.

Dahl griber straks fat om nældens rod, idet han gengiver Jesu ve-råb i kontraheret og derved forstærket form i prædikenens første to sætninger: „Ve dig, Korazin! ve dig, Bethsaida! Og du, Kapernaum, som er bleven ophøjet indtil Himmelen, du skal nedstødes indtil Dødsriget!"[30] Byerne nævnes yderligere

29 „Korazin og Bethsaida og Kapernaum gik til grunde; men Guds Rige står endnu. Alle syndens gerninger ødelægger sig selv; men Guds gerninger fremmes." L s. 349, min oversættelse.
30 L s. 343, her citeret efter det danske manuskript fra 1914.

fem gange i 1. afsnit, til dels yderligere koncentreret og forstærket i det formelagtige „Ve dig Korazin! Ve dig Bethsaida! Og du, Kapernaum!“ I 2. afsnit gentages bynavnene kun en enkelt gang, fordi der jo på et tidspunkt må komme en overgang – om end temmelig brat i dette tilfælde – fra evangeliets datid til prædikenens nutid.

Efter denne kraftige begyndelse afslører prædikanten på én gang sit eget jeg ved at give tilhørerne indblik i sine overvejelser omkring Jesu sindsstemning på dette tidspunkt: „Jeg har altid syntes, at vi ligesom kan mærke Graad i Jesu Stemme, og ligesom kan mærke dyb Sorg og Bedrøvelse i Jesu Hjerte, da han sagde disse Ord.“ Den Jesus, der med en svøbe drev kræmmerne ud af helligdommen, kan naturligvis have stået på en høj med truende, oprakt hånd mod byerne. Men personligt foretrækker Dahl et billede, han har set af denne scene, og som han derfor udpensler med ord. I postillen udbygges det yderligere til at være en blomstersmykket sommeraften. Jesus sidder og ser ud over søen med de tre byer „med Haand under Kind, bedrøvet, fuld af inderlig Vemod, og kærlighedsbevægede, graadtunge falder hans Ord.“ Det billede passer bedre til den Jesus, der græd over Jerusalem som en mor over sit vanartede barn; den Jesus, der dybt bevæget spurgte sine disciple, om de også som de store skarer ville gå bort fra ham; den Jesus, „hvis Hjerte brændte af Kærlighed til Mennesker, hvis Hjerte blødte for alle de Ulykker, som Menneskers Synd og Uretfærdighed bringer over dem selv, hvis Hjerte brast for at sætte ind i Verden en Kærlighedens Livsstrøm, sum kunde rense og overvinde Syndens Ødelæggelsesstrøm.“[31]

Jesus sammenligner de tre byer med Tyrus, Sidon og Sodoma, som til alle tider er blevet nævnt som afskrækkende eksempel på, hvordan det går et land, et folk, en by, der løsriver sig fra Gud og kommer under syndens herredømme: De går til grunde. Ved at tilføje positive ord om de gamle byer lykkes det i postillen at gøre skyggerne endnu dybere: Sodoma var berømt for god jord og skønhed, men dens navn er i historien uløseligt knyttet til synd og gudløshed. Men disse byer havde dog den undskyldning, at de lå i hedenskabets mørke og aldrig havde hørt om Guds rige; frelsens ord til omvendelse havde ikke lydt til dem. Den undskyldning havde Korazin, Bethsaida og Kapernaum ikke.

Problemet – årsagen til Jesu ve – skal behandles i 2. afsnit og introduceres derfor med det samme: de havde ikke omvendt sig. Folkene i de tre byer ved søen var næppe større syndere end i de tre gamle byer; men de ville ikke slippe deres synd, de ville ikke omvende sig og tage imod Guds rige, tage imod Jesu frelse og bøje deres vilje ind under Guds vilje. „De vilde have Guds Ord som en Børneleg, en Adspredelse, en Underholdning; men deres Hjerte var ikke

31 Manuskriptet svarende til L s. 344.

med… De vilde ikke det, som Gud vilde.“ Forholdet mellem menneskets vilje og Guds vilje er denne prædikens overordnede, teologiske dialektik. Hvad det da er, Gud vil, skildres yderst kortfattet med en henvisning til Jesu ord om at være god, at fornægte sig selv og elske sin næste, mens prædikanten aldrig fattes ord til at skildre den synd, som er egoismens uomgængelige konsekvens. Deriblandt, at de ikke ville „lade deres Hjerter op for Guds Kærlighed, men deres Hjerter indsnævredes og tillukkedes af deres Egenkærlighed…“[32] Pludselig indskydes spørgsmålet: hvad trænger verden til i dag, hvad trænger vi til, hvad trænger du til? I stedet for selv at svare lader prædikanten Jesus se ud over verden, eller rettere ud over kristenheden, som jo i århundreder har hørt Guds ord og set Guds gerninger: „Tror du ikke, at Jesus har Taarer i Øjnene og at der er Graad i hans Stemme og at han gentager sit Ve over denne Slægt: Ve eder stakkels forvildede og forblindede Brødre, hvem Egenkærligheden har gjort blind, saa I har glemt, at I alle skulde være eet i mig, eders Herre!“ Og lige så abrupt henføres denne syndens almindelige ytring til „dig og mig“. Syv parallelle udtryk stadfæster, at vi er lige skyldige som alle andre og derfor må bøje hovedet i skam selv for hedningerne.

Løsningen, d. v. s. hjælpen og redningen, består alene i, at vi giver os ind under Guds vilje i den forvisning, at Gud Fader elsker os, som Jesus siger, og Jesu kors vidner for os. En henvisning i postillen til Fil 2, 5 og Jesu sindelag (hvis de onde rødder visner i vores sind, dør al krig) er en foregriben af prædikenens kulmination og burde ikke være kommet med. I stedet fortsætter prædikanten med den tænkte indvending, hvori omvendelse skal bestå for den, der er døbt og lever i sin barnetro på Gud. Det gælder den stadige og daglige omvendelse fra syndens mange afveje til dåbens gode forsagelses og troens vej: at forsage sin egen syndige vilje og lade Gud få eneherredømmet. Ved endnu et pludseligt skift bliver prædikenen dagsaktuel:

> Føler ikke hver og en af os i disse Dage, at det er som en iskold Haand griber os om Hjertet, og vi med Forfærdelse ser hvor langt, hvor langt vi er nede, hvor langt vi er borte fra vor Herres Jesu Ord: Elsker hverandre… Millioner af kristne Mennesker gaar imod Millioner af kristne Mennesker ikke for at række hinanden Broderhaand [men] for at skyde hinanden ned. Og vi spørger os selv, findes der ikke Bund i Syndens Dyb?[33]

I postillen lægges der en historisk og generaliserende afstand til dette punkt, idet det siges, at krig og revolution, blodsudgydelse og ny oprustning er, hvad vi i vores slægt har set og stadig ser. Men vi kan ikke opgive troen på Jesu evan-

32 Manuskriptet til L s. 346.
33 Manuskriptets sidste side, jvnf. L s. 348.

geliums magt, på at hans kærlighed kan overvinde synden og sejre i verden. Da de store skarer forlod Jesus, var der dog enkelte disciple, der slog kreds om ham: „Til hvem skulde vi gaa, du har det evige Livs Ord." De blev menneskeslægtens surdej, og denne skare er i dag trods alt større end dengang. Prædikenens sprog antager nu profetisk karakter:

> Vi kan være forvissede om, at der i disse Dage rundt om i Landene sidder Mennesker, hvis Hjerter bløder af Sorg over Menneskenes forvildelse, hvis Hjerter banker i Takt med Guds Villie, hvis Hjerter føler noget af Jesu egen Medfølelse og Lidelse for Synden og al den Elendighed, den fører med sig. Det er i disse Hjerter, Fremtiden gror. Fra dem udspringer der Gnister, som skal sankes og blive en Flamme, lys og stærk Flamme, rensende og lutrende og den skal skinne ud over Jorden, saa Mennesker skal se, at de er Brødre.[34]

Fra profeti skiftes der til trosbekendelse. Den uopgivelige tro på evangeliets magt gentages og uddybes: „Vi kan ikke opgive Troen paa det godes Sejr i Verden, thi vi har selv erfaret og oplevet det godes Magt og det godes Velsignelse i vort eget Liv, derfor tror vi paa det gode, saa sandt vi tror paa Gud." Fra trosbekendelse skiftes der endelig til bøn: „Og vi beder vor Herre Jesus, at han vil lade sin Kærligheds Sol lyse ind i vore Hjerter, ind i alle vort Hjertes mørke og skumle Kroge, saa at Guds vor Faders Villie maatte raade over vor Villie."

Den således refererede prædiken fra 1. verdenskrigs udbrud, med sit idealistiske og sødladne Jesusbillede, trækker nogle væsentlige konturer op for Dahls teologi. Synden er i alle sine aktuelle, grufulde og forfærdende former blot en konsekvens af grundsynden: menneskets egenkærlighed. Dens modsætning er kærligheden til Gud og næsten, som følger af Guds frelsende kærlighed til os i Jesus. Verden kan vel enkelte gange i postillerne betegne den menneskehed, der er objekt for Guds frelse, men er normalt, hvad vi kan opnå som et resultat af at følge vores egen vilje. Den har sin modsætning i Guds rige, som er resultatet af, at vi lader Guds vilje, d. v. s. kærligheden, råde.

Ved gentagne gange at benytte hjertebegrebet i forskellige sammenhænge opnår Dahl i denne prædiken, at stemnings- og følelsesregistret bliver meget omfattende:

- syndige hjerter er indsnævrede og tillukkede af egenkærlighed
- forfærdede hjerter stivner, idet de gribes af en iskold hånd
- bange hjerter har mørke og skumle kroge
- Jesu hjerte brændte, blødte og brast af kærlighed
- hans efterfølgeres hjerter bløder, banker, føler og lider.

34 Manuskriptet, jvnf L s. 349.

Kærligheden til næsten, Jesu efterfølgelse består især i, at hjertet ligedannes med Frelserens hjerte. Er han end rystet i sin grundvold, opgiver Dahl derfor ikke troen på kærlighedens magt i verden.

Yderligere prædikeneksempler

Denne virtuose anvendelse af hjertets fysiologi ses yderst sjældent hos Dahl, men passer godt til den usædvanlige bevægede sindsstemning, han synes at have været i på det pågældende tidspunkt. Det er vel kun i én anden prædiken, man finder et lignende fysiologisk hjertebegreb, og også der anvendes det først og fremmest om Jesu hjerte. Vi skal til 1. afsnit af prædikenen „Hjartalag Jesu" (Jesu hjertelag) til 7. s. e. trin. 1927, holdt over teksten om Jesu brødunder Mark 8, 1-9 og trykt i H. Hvorfor gør Jesus sine undergerninger?

> Vi skal ikke tænke os Jesus som en Undergører og Mirakelmager, der paa udvortes Maade spredte Undergern[inger] om sig, hvor han kom hen.
>
> Der er en dyb Sammenhæng og levende Forbind[else] mel[lem] de Gern[inger] han gør for at afhjælpe menneskelig Nød og det Hjertelag, der ligger bagved.
>
> Alle hans Undergern[inger] er sprunget ud af hans Hjertes Kærlighed, hans Medfølelse med Menneskenød, af dette: Jeg ynkes inderligt.[35]

Alle, der har livserfaringer, kan bekræfte, at kærligheden er en stærk magt. Der findes eksempler på, at der med rige midler og store udvendige anstalter og apparater intet blev udrettet, fordi hjertelaget manglede, mens omvendt mennesker med ganske små midler, men med et varmt hjerte, har udrettet store ting. Denne uforklarlige hemmelighed lærer os, „at en eneste Draabe varmt Hjerteblod er mere værd end al Verdens Gods og Guld."[36] De hjertevarme mennesker bliver dog her kun en almindelig menneskelig bekræftelse af, at hjertelaget lå bag Jesu undere. Der prædikes ikke direkte efterfølgelse i den forbindelse.

Det gør der dog i et vist omfang 12. s. e. trin. 1940 i prædikenen om gode og onde forråd, der ligeledes er trykt i H. Der er ingen grund til her at referere hele denne prædiken, der er så typisk overlæsset med alle de syndige ting, vi gemmer i vores onde forråd. Vores gamle menneske må derfor dø, og et nyt menneske komme i dets sted. Vi må selv blive gode, før vi kan tænke, tale og gøre det, der er godt. Men Guds gode forråd er fulde af gode ting, og han sendte sin Søn, Jesus, for at vi skulle få del i alt dette. Jesu hjerte havde det bedste og

35 H s. 337f, her citeret efter det lidt nødtørftige danske manuskript fra 1927.
36 Manuskriptet, jvnf. H s. 338.

rigeste indhold; det var fuldt af Himmeriges rigdom og Guds herligheds fylde, og den, der er forenet med Jesus i hjerte, hu og vilje, får ejendomsret til alt dette:

> Er ikke kærlighed, fred og glæde gode ting at eje, gode at have i sin ejendom, i sit hjerte, i sit hjem, i sit arbejde, i alle livets forhold?
>
> Hvorfor har vi så lidt af det, når himlen er fuld, og vi bare skal lukke op hos os selv og tage imod?
>
> Vi kunne være gladere og stærkere og rigere, end vi er.
>
> Vi kunne få det godt og trygt med Gud i vores hjerte.[37]

Fremgangstroen fornægter sig ikke: Når Jesus får os under behandling, skabes noget af os, sker det store og underfulde med os, at vi får gode forråd og får noget godt ned i hjertet, som vi kan have at bære frem.

I ovennævnte prædiken til 12. s. e. trin. lægger vi mærke til, at hjertet ikke står alene, men nævnes sideordnet med en række andre ord: hjerte, hu og vilje; ejendom, hjerte, hjem, arbejde, alle livets forhold. Ordet liv optræder så hyppigt sammen med hjertet, og gerne i form af et komplement, at det påkalder sig en vis opmærksomhed. „Hjertet må være godt, hvis livet skal være godt," kan det f. eks. hedde Trinitatis s. med den tilføjelse fra Ordsp 4, 23, at „fra hjertet udgår livet."[38] Forholdet mellem hjerte og liv behandles i to meget forskellige prædikener. I L's livlige og indholdsrige prædiken til 15. s. e. trin. om Martha og Maria, „De to søstre," er ordparret hjerte/liv selve det overordnede tema, der i exordiet hurtigt udvikles af den måde, de hver især – i modsat rækkefølge af tekstens ordlyd – modtog Jesus på: Martha var travlt optaget af at sørge for ham, mens Maria satte sig ved Herrens fødder og lyttede til hans ord. I det sammenfattende sidste afsnit lægger prædikanten vægt på, at de to som søstre hører sammen, må følges ad og hjælpe hverandre:

> Det udadvendte og indadvendte – Handlingssiden og Inderlighedssiden hører sammen.
>
> Maria maa være ved Siden af Marta, for at denne ikke skal glide ud i Fortravlethed og Forjagethed og ende i lutter Udvorteshed og Tomhed.
>
> Marta maa kalde paa Maria, for at denne ikke skal henfalde til Blødhed, Slaphed og Drømmerier.
>
> Hos os selv et Samarbejde, Vekselvirk[ning], gensidig Strømning mel[lem] Hjertets skjulte Liv med Gud og Livets aabenbare Gerninger.[39]

37 H s. 382, min oversættelse.
38 L s. 277, min oversættelse. Ordsp 4, 23 citeres i den danske original til H s. 13, mens hjerte og liv yderligere nævnes i L s. 333 og 381 og H s. 434 og 481.
39 L s. 381, her citeret efter det danske manuskript fra 1928.

Her komplementerer hjerte og liv hinanden. Havstrømmen, tidevandet, er en ganske god metafor for den frugtbare vekselvirkning mellem de to sider. I H's prædiken til 6. s. e. trin., der foreligger i en dansk version fra 1919 og en færøsk version fra 1939, har hjertet derimod klart forrang. Prædikenen, der bærer overskriften „Málið er himmiríkið" (1919: Maalet er Himmeriges Rige) er i sig selv usædvanlig, fordi det vist nok er den eneste gang, der i de to postiller udtrykkeligt henvises til de ti bud. Budet „Du må ikke slå ihjel!" anføres som et eksempel og benævnes det femte bud! Farisæernes og de skriftkloges retfærdighed og den retfærdighed, Jesus vil have, løber i hver sit spor: „... en retfærdighed, der udøves efter loven efter bogstavet og en retfærdighed, der udøves efter hjertelaget; udvortes retfærdighed og indvortes retfærdighed."[40] Det danske manuskript taler om lovens efterfølgelse og hjertets efterfølgelse. Hvad er det da, Jesus gør?

> Jesus er ikke kommet med en ny lov, den gamle var god nok, de gamle Guds bud står ved magt og gælder til alle tider; men Jesus skaber nye hjerter og giver nyt sindelag, sådan at loven bliver fulgt og budene holdt på en ny måde, i ånd og sandhed.[41]

I denne prædiken – eksemplificeret med den prøve, Jesus gør med os „m. H. til vor Gudstjeneste og vort Brodersind" – bliver Himmerige og dets modsætning to meget påtrængende størrelser. Vrede og skældsord slår ihjel; da er helvede oppe i en, gudslivet magtstjålet og Himmerige lukket. Men i det øjeblik du rækker din bror hånd i tilgivelse og forsoning, er du inde hos Gud, inde i Himmerige, glad og lykkelig.[42] Hvor langt er der egentlig til Himmeriges rige? Nogle kan kalde sig omvendte og troende mennesker; men deres hjerte er fuldt af vrede og uforsonlighed mod deres bror. Andre kan mene, at Himmerige er dem for højt og for langt borte, men finder dog vej til deres bror i tilgivelse og kærlighed. Dahl angiver ikke blot afstanden til Himmerige, men også, hvor det er:

> Så langt er der til Himmerige, som der er til vores bror med kærlighed og tilgivelse. Himmerige er ikke et eller andet bestemt sted, men det er et forhold, en tilstand i hjertet og i sindet.[43]

Trods det må vores kristenliv ikke svæve i luften. Vejen til Himmerige går gennem jorderige i alle de daglige forhold til de mennesker, vi er på vej og i følge med.

40 H s. 333, min oversættelse.
41 H s. 333, min oversættelse.
42 H s. 335, jeg støtter mig delvis til det danske manuskript, hvor ordet *magtstjålet*, som Dahl andre steder oversætter ved *magnstjala*, forekommer.
43 H s. 334, i oversættelsen støtter jeg mig igen til det danske manuskript.

Når hjerte og liv sættes sammen på den måde, som vi her har set eksempler på, nærmer vi os ordbogens betydning: centrum og omdrejningspunkt. Samtidig har vi med den rolle, hjertet hos Dahl tildeles i helliggørelsen, fået tilstrækkelig baggrund til at karakterisere Dahls etik som sindelagsetik. Det er ikke uden grund, Fil 2, 5: „Lad det samme sindelag være i jer, som var i Kristus Jesus" gang på gang kan finde anvendelse, dels i de originale manuskripter og dels indføjet ved postillernes endelige redaktion, f. eks. i „verdenskrigsprædikenen" ovenfor.[44] I den sidste og afsluttende prædiken i H til 26. s. e. trin. får den store domsscene i Matt 25, 31-46 en sådan, udpræget etisk drejning. Selv om Jesu nåde fremholdes som skjul og trøst i dommen, skal det ikke gøre dommen mindre alvorlig. Men domslignelsen skal vise, at kaldet til Jesu efterfølgelse ikke kun har betydning for ens eget evige liv, men i lige høj grad for ens næste i dette liv:

> Fra Jesu hjerte udgår en strøm af *kærlighed* over menneskeheden, som især vil hjælpe dem, der ingen kære har, 'Jesu mindste brødre', de syge, nødstedte, hjælpeløse, sultne og tørstige, forladte og hjemløse…
>
> Lad *Jesu kærlighed* fylde dit hjerte og dit liv og gøre dig god, så du gør det, der er godt, ikke for at opnå løn, men fordi *alt er nåde*, og fordi kærligheden fører det med sig.[45]

Scharlings etik

Kunne man ikke bare slå sig til tåls med at sætte Dahls gudsrigeforståelse og sindelagsetik i relation til liberalteologien? Tidsmæssigt ville det passe fint. N. H. Søe påpeger, at „Guds rige" hos Ritschl og i den Ritschl'ske teologi forstås som en dennesidig, moralsk størrelse, der stadig fuldkomnere skal realiseres. Det består af de mennesker, der tror på Kristus og handler mod hinanden ud fra kærlighedens sindelag, sådan som man mener at finde det fremstillet i Jesu væremåde og forkyndelse. Handlingernes resultat vil være medbestemt af ydre forhold, men det moralsk afgørende er sindelaget. Derfor fuldendes dette rige først ved Kristi genkomst: da får det en synlig skikkelse, der svarer til dets sande skikkelse. Denne opfattelse har – om end i mangfoldige nuancer – i høj grad bestemt indstillingen i de såkaldt „liberale" kredse siden.[46] Man har her gerne fremdraget Kristi skikkelse og væremåde som det lysende ideal. Som et eksempel på en engelsk-amerikansk influeret forkyndelse af, at det er Kristi sindelag,

44 I L s. 144 og 347; i H s. 44, 65, 101, 132, 156ff, 336 og 417.
45 H s. 481, min oversættelse, originalens fremhævelser.
46 Søe 1957, s. 63.

vi skal efterligne, anfører Søe et værk af O. Ricard fra 1909.[47] Netop den vurdering, der af P. G. Lindhardt gives af Ricards forkyndelse, at den er „liberalisme af klareste vand",[48] viser, hvor let det er at se den som en følge af teologisk liberalisme.

På grund af ganske bestemte formuleringer nødsages vi dog for Dahls vedkommende til at overveje, om den stærke fremhævelse af sindelagsetikken ikke også kan skyldes påvirkning fra helt anden side, nemlig C. Henrik Scharling. Og han er som repræsentant for den Mynster-Martensenske linje næppe tidligere blevet beskyldt for at være liberal. Scharling var ansat som professor i etik og religionsfilosofi ved Københavns universitet fra 1870 til 1916; men hans eftermæle bygger især på de sidste år, hvor han forekom ubehjælpeligt fortidig. Han huskes endnu for sit æstetiske forfatterskab (Nøddebo Præstegaard), mens det fagligt teologiske arbejde er latterliggjort[49] og overset. N. H. Søe – en af de få, der har søgt at give en positiv fremstilling af Scharlings fortjenester – giver imidlertid udtryk for en anden opfattelse: „Der var dygtige studenter fra omkring århundredskiftet, som fandt, at de i grunden fik mere hos Scharling end hos Madsen, eller som i hvert fald taknemmeligt husker, at de i hans forelæsninger fik noget, som de ikke mødte i Madsens i og for sig dygtigere og langt mere dybtgravende fremstilling."[50] Scharling havde åbenhed og interesse for det humane åndsliv i bredere forstand, var den, der indførte forelæsninger om filosofiens historie ved det teologiske fakultet, og hans kristendomssyn var konservativt, traditionsbundet, optimistisk, harmonisk og humanistisk. Scharling „følte sig kaldet til Forsvar i luthersk Aand for den givne Aabenbaring, baade mod Subjektivisme, Materialisme, Katolicisme og den bibelske kritik," hedder det i N. M. Plums skildring af humanisten Henrik Scharling.[51] Til det sidste hævdede han troen på en harmonisk forening af menneskelighed og kristendom.

Vi har ikke grundlag for at vurdere, om Dahl har foretrukket en af sine systematiske professorer på den andens bekostning; men det er et faktum, at Dahl efter det første års propædeutik kom til at høre Scharling hvert af sine resterende studieår, netop i det, der kan have været Scharlings glansperiode:

47 Søe 1957, s. 85, note 15.
48 Lindhardt 1955, s. 113. Hee Andersen, 1959 tager kraftigt til genmæle mod Lindhardt, og Søe indrømmer, at Lindhardts karakteristik bygger på en anden opfattelse af det typisk liberale end den traditionelle. Der var ikke særlig langt fra moderate former for konservatisme (P. Madsen, Skat Rørdam) til moderate former for liberal teologi (Krarup), og Ricard fandt sig ubesværet til rette midt imellem dem. Søe 1965, s. 79, især note 82.
49 Det i det følgende anvendte eksemplar af Scharlings *Christelige Sædelære* har tilhørt H. Skat Rørdam. Den gennemarbejdede tekst er indrammet af to blyantskrevne bemærkninger. Over § 1: „Hvo som træder herind lade Haabet ude! Dante." og på allersidste side: „Når man med megen Møje er nået til Enden af denne Bog føler man sig fristet til at sige med Digteren:
Til Ånd og Hjærte andre sig henvende
Men Scharling skriver for sin Læsers…"
50 Søe 1965, s. 26
51 Plum 1936, s. 139.

C. Henrik Scharling. Professor i etik og religionsfilosofi ved Københavns Universitet 1870-1916. I dag nok mest kendt som forfatter af Ved nytårstid i Nøddebo præstegård. *Dahl fulgte flittigt hans forelæsninger 1900-1904 og har tilegnet sig hans sindelagsetik.* Det kongelige Bibliotek, billedsamlingen.

Moralens historie efteråret 1900, *Dogmatikkens forudsætninger* foråret 1901, *Confessio Augustana* efteråret 1902, *Religionsfilosofi* efteråret 1903, *Symbolik* foråret 1904 og endelig *Eksaminatorier over etik* efteråret 1904.[52] Den opfattelse af helliggørelsen, som vi har fundet i postillerne, ligner Scharlings fremstilling i Christelig Sædelære så meget, at en egentlig afhængighed vanskeligt lader sig bortforklare.

Scharling har udfoldet sin „christelig-romantiske Verdensanskuelse" i den 740 sider store etiske lærebog med titlen *Christelig Sædelære efter evangelisk-luthersk Opfattelse.* Nogle få stikprøver i dette harmoniske værk skulle være tilstrækkeligt til at påvise Dahls overensstemmelse med sin lærer, hvad angår det dennesidige Gudsrige og dets modsætning, definitionen af synden og kærlighedens lov samt Jesu efterfølgelse.

Gudsbilledet og Gudsriget behandles i § 9. Fornuftsideerne, som er i Gud i udelt fylde, det sande, det gode og det skønne, udtrykkes i Guds kærlighed. Det gode er ganske vist også til stede i skabningen som Guds selvåbenbaring, men kun i ren objektivitet. Skal det tillige være sædeligt godt, kræves dertil den subjektive tilegnelse:

52 Ifølge Dahls fldsattest. E 296.20

> Sin sande Natur griber Mennesket, idet det virkeliggør det Gode, hvilket, som vi have seet, har sit evige Udspring i Guds Væsen og Villie. Altsaa først idet Menneskets Villie bøier sig ind under Guds Villie og i Frihedens Valg bliver Eet med denne, bliver den den gode Villie, d. e. den Villie, som vil det Gode og intet Andet end det Gode. Efterdi Guds Væsen er hellig Kjærlighed, bliver den gode Villie tillige den hellige, den kjærlighedsfulde Villie.[53]

På åbenbaringens grund fremstilles det højeste gode af de gammeltestamentlige profeter i malende billeder og digterisk veltalenhed som det i en fjern fremtid tilkommende messianske rige. Det forklares af Jesus Kristus til Gudsriget og indledes med hans liv og død. Herved er dette fuldkomne kærlighedsrige ved et Guds under indtrådt på jorden i livskraftig vorden; men i sin videre fremgang bæres det af den menneskelige frihedsudvikling, der også indbefatter en underlæggelse af den ganske natur som organ og symbol. I Jesu lignelser fremstilles Gudsriget under billedet af gæstebud og glade fester, i hvilke ånden tilegner sig og nyder, hvad naturen byder! Gudsriget bliver da en afspejling af Gudsbilledet, som her finder sin fulde virkeliggørelse, kærlighedens almagt over naturen. For den kristelige sædelære bliver Gudsriget den altomfattende og altbeherskende grundidé, ja endog verdenshistoriens centrum:

> Og det er fremdeles Gudsriget, som bliver det Centrum, hvorom Verdenshistorien dreier sig, det er det fremaddrivende Princip i Mennskeslægtens Udvikling. Alt efter det Forhold, hvori Folkeslagene stille sig til det, bestemmer ogsaa deres timelige Velfærd: jo mere det erkjendes, jo inderligere det gjennemføres, des større Held og Lykke, thi al sand Cultur og Civilisation er betinget ved Gudsriget.[54]

En religionsløs sædelighed, hvorefter mennesket skulle kunne besidde det godes idé uden først at have udledt den af Gudsidéen, som hævdet af Schleiermacher og R. Rothe, modsiges af historie og erfaring:

> Det har ofte nok viist sig, at i samme Grad som Slægten forlader sin religiøse Tro og opgiver den personlige Gudsidee, i samme Grad synker Moraliteten og det med rivende Fart, saa at den huleste Egoisme og den sletteste Nydelsessyge breder sig gjennem hele Samfundet som en dødbringende Pest og tilsidst volder Samfundets Undergang.[55]

53 Scharling 1886, s. 117.
54 Scharling 1886, s. 123.
55 Scharling 1886, s. 131.

Det er ikke tilfældigt, at egoismen, hvor den får frit løb, regnes for den mest destruktive af alle kræfter, for i § 13 *Syndens Væsen* erkendes den som selve syndens inderste princip:

> Mennesket var i Gudsbilledet skabt til Kjærlighed, til at elske Gud og Næsten. Kjærlighed bestaar i, at man lader sig op og meddeler sig, Synden bestaaer i det Modsatte, at man lukker sig i og slutter sig til, vil være i Afsondretheden, være for sig selv og i fuldkommen Hensynsløshed mod Gud og Næsten kun søge, hvad der fremmer ens egne Formaal… Syndens inderste Væsen er derfor Selviskhed eller Egoisme.[56]

Lovens overtrædelse kalder Scharling synd, og lovens genoprettelse, ikke som ydre tvangslov eller bogstavslov, men som åndens og hjertets selv villede lov, kalder han frelse. Frelseshistorien, forsoningen og stiftelsen af Kristi menighed overlades det til dogmatikken at gøre rede for, mens etikken udelukkende må tilsigte at give frelsens sædelige resultat. Den nye pagts lov kan ikke angives i enkelte formularer eller faststående sætninger; men må efter dens ledende princip, dens skabende og livsfornyende magt, bestemmes som kærlighedens lov. Hvis denne ret skal virke styrkende og opmuntrende, er det ikke tilstrækkeligt at fremstille den abstrakt i bud og forbud, den må tillige i et eksempel og forbillede bringes til levende anskuelse for bevidstheden. Historien fremviser adskillige sædelige forbilleder, men da de er underkastet synd og skrøbelighed, er det kun fantasi og digtekunst, der har kunnet gøre dem til idealer. Men i Jesus Kristus gives der en sådan enhed af sædeligt forbillede og ideal, hedder det i § 20 *Jesu Efterfølgelse.* Selv om den sædelige højhed, der stråler ud af Jesu billede i evangeliernes simple og ligefremme beskrivelser, kan fremkalde undren hos ikke-troende, kan Kristus dog først ved troen på ham som Guds Søn og vores Frelser i alle måder blive både sædeligt forbillede og sædeligt ideal. Guds efterfølgere bliver vi ved at betragte Guds nåde og barmhjertighed, hans hellige fuldkommenhed og så efter evne stræbe efter at være på lignende vis. Det er altså ikke i livets ydre enkeltheder, Jesus skal være forbillede for os, men i den kærlighedens ånd, som behersker og gennemtrænger alle livets enkeltheder. Og så udfoldes den idealistiske sindelagsetik med stor entusiasme:

> Naar derfor Talen er om Christi Efterfølgelse, da skal herved ikke tænkes paa visse ydre Handlinger eller en blot udvortes Optræden, men Talen er om Sindelaget, som ligger til Grund for de ydre Handlinger og den ydre Optræden. Det er dette, hvori Christus skal være vort Forbilled, som Paulus skriver: „Det samme Sindelag være i Eder, som var i Christo Jesu" (…Phill. 2, 5). Dette Sted indeholder Hovednøglen til den rette Forstaaelse af Christi Efterfølgelse. Vi skulle betragte det Kjærlighedens og

56 Scharling 1886, s. 167.2

> Sagtmodighedens Sindelag, som var i Jesus Christus og lægger sig for Dagen i hans Ord og Gjerninger, og i det skulle vi efterfølge ham. Thi kun derfor kan Christus være vort Forbilled i Et og Alt, fordi han ligesom Gud er den fuldkomne Kjærlighed (Joh. 14, 9), og det eneste Menneske, som i Alt har udvist en fuldkommen Kjærlighed. Netop derfor skulle vi granske hans Billed i vore Evangelier indtil de mindste Enkeltheder, paa det at det maa staae saa levende og anskueligt for vor Sjæl som muligt. Dette er Formaalet saavel for Bibellæsningen som for den rette christelige Prædiken, at samle alle Enkelheder til et levende Totalbilled, saa at Christus maa staae som malet for vore Øine (Gal. 3, 1). Er først dette skeet, skal der finde en Oversættelse Sted, idet vi nemlig overføre Christi Kjærlighed paa de Omgivelser og Forhold, i hvilke vor Virksomhed falder, og deraf uddrage Loven for vor Handlemaade. De ydre Omstændigheder og Livsvilkaar kunne være yderst forskjellige… dette er ligegyldigt, men hvad det kommer an paa, er, at alle Livets Forhold, store som smaa, gjennemtrænges af det samme Sind, som var i Christus Jesus, nemlig den fuldkomne Kjærlighed. Christus bliver da her ikke staaende udenfor Bevidstheden som den fremmede Lovgiver, men jo mere Christi Kjærlighedslov opfyldes, des mere vinder Christus Skikkelse i den Troendes Indre (Gal. 4, 19…) og bliver det raadende Livsprincip i ham (Gal. 2, 20). Dette bliver da den sande Christi Efterfølgelse.[57]

Man kunne kritisk indvende, at Scharling ganske overser det kors, som enten nævnes udtrykkeligt i de fem anførte skriftsteder eller i det mindste hører til deres umiddelbare kontekst. Måske er det trods alt en for stor disharmoni i dette etiske univers, måske overlades det også til dogmatikken. Hvorom alting er: Vender vi et øjeblik tilbage til Dahls prædiken 10. s. e. trin. 1914 som eksempel på sindelagsetikken, genkender vi ikke så få af Scharlings udtryk og momenter:

- vores vilje, der skal bøjes ind under Guds gode vilje
- det selvisk lukkede eller det kærligt opladte hjerte
- Jesu efterfølgelse i hjerte eller sind som rådende livsprincip
- Gudsriget som en dennesidig, samfundsrelateret størrelse.

Idet livsgoderne åndeligt tilegnes og sædeligt virkes på ny af hvert slægtled, gennemløber de ganske vist en udviklingsproces, en umærkeligt fremskridende selvfordybelse og selvtilegnelse, ikke i form af et kredsløb, men netop som fremgang. I § 37 *Livsgoderne og det høieste Gode eller Guds Rige* må der dog ad rent logisk vej argumenteres for et evighedsmål uden for det nærværende livs vilkår, hvis ikke modsætningen mellem den voksende ydre livslykke og livets endelighed skal resultere i en trøstesløs pessimisme. Fuldendelsen, i hvilken „Livets uendelige Fylde og Salighed kan komme til en i alle Maader uhæmmet

57 Scharling 1886, s. 228-229.

Aabenbarelse",[58] og som kan fylde menneskehjertet med håb og fortrøstning, opnås derfor først i det hinsides.

Men hvad så, når udviklingsprocessen ikke bare går i stå, men ligefrem vendes til tilbagegang? Når Dahl i 1914 rystes så grundigt i det, man i dag fristes til at kalde en naiv idealisme, er det ikke, fordi hedninger slås indbyrdes, men fordi kristne, som vitterlig burde være kommet videre i udvikling end som så, gør det. Men heller ikke denne mulighed har Scharling udelukket i sit sidste kapitel, *Gudsrigets Fuldendelse,* og ligger der ikke ligefrem en ressource, en hjælp for tanken til at komme over den første forfærdelse og genvinde troen på det godes sejr i dette faktum? Gudsrigets udvikling er jo ikke nogen urokkelig naturnødvendighed, hvorved menneskeslægten skulle blive stedse mægtigere, lykkeligere, fornuftigere og bedre, men netop en sædelig frihedsudvikling. Derfor vil det modsatte også kunne tænkes, ja det antydes nærmest i den hellige skrift. På dette punkt føler man, at det er Scharlings ord og begreber – om end i en både aktuel og sentimental udformning – Dahl i sin prædiken lægger Frelseren på tunge:[59]

> ...det vil da ogsaa kunde skee, at Menneskene i Trods og Hovmod og Hjerternes Forhærdelse modsætte sig det, saa at Slægten vil gaae frem i Cultur og stigende Magt over Naturkræfterne, men samtidig forvildes og forblindes ved en tiltagende Egoisme og Selvraadighed, der mere og mere yttrer sig som sædelig Raahed og brutal Fornægtelse af al guddommelig Livsorden og Styrelse.
>
> Tror du ikke, at Jesus har Taarer i Øjnene og at der er Graad i hans Stemme og at han gentager sit Ve over denne Slægt, Ve eder stakkels forvildede og forblindede Brødre, hvem Egenkærligheden har gjort blind, saa I har glemt, at I skulde være eet i mig, eders Herre!

c. Anfægtelsen

Når vi finder, at det er troslivet, Dahl belyser ved sin anvendelse af hjertebegrebet, og vi tillige vælger at inddele denne gennemgang efter salmebøgernes disposition, skylder vi også at se, om de samme emner er behandlet i hans egen salmedigtning. Under *Frelsestilegnelsen* (*Synd og nåde* i SFF) er Dahl repræsenteret med 5 oversættelser af salmer, som alle genfindes i den danske salme-

58 Scharling 1886, s. 366.
59 Scharling 1886, s. 735, Dahls danske manuskriptet svarende til L s. 346.

tradition, han gerne vil videreføre i færøsk skikkelse: „Af dybsens nød," „Aldrig er jeg uden våde," „Ak levende Gud," „Fra verden har jeg vendt min hu" og „Til nådens store åndefest." Under *Helliggørelsen* (*Det kristne liv* i SFF) har han 4 oversættelser efter dansk forlæg, hvoraf dog den sidste kan være fundet i en norsk salmebog: „Synes det i kors og pine," „Når i den største nød vi stå," „Jeg går i fare" og „Din, o Jesus, din at være." Under *Anfægtelsen* (*Fred og glæde* i SFF) er der 3 oversættelser: „I Jesus søger jeg min fred," „Dig vil jeg elske" og „Gud, efter dig jeg længes." At salmerne stort set placeres i andre afsnit i KH, understreger bare, hvor vanskeligt det er at inddele troslivet i klart afgrænsede faser. Det er imidlertid påfaldende, at Dahl kun har leveret to originale salmer om troslivet, og at disse begge – og med rette – findes under *Anfægtelsen.*

„Guð, kærleiks faðir, ver hjá mær" (SFF 250) fra 1912 har 6 vers på samme versemål som „Nu bede vi den Helligånd" og omkvædet „Harri ver vár vernd" (Herre, vær vort værn):

Tryg:

1. Guð, kærleiks faðir, ver hjá mær,
tú slepp mær ei av hond og eygum tær,
hond tín væl meg varði,
eygu tíni vaki,
eg ei villur fari,
einki ilt meg saki.
Harri, ver vár vernd.

2. Leið, sannleiks harri, Jesus, meg
í tínum sporum allan lívsins veg;
signa tú mær verkið,
meðan stundir líða,
undir tínum merki
altíð lat meg stríða.
Harri, ver vár vernd.

3. Guð, ljósins andi, míni sál
tín halgi vilji veri mið og mál;
beina mínar leiðir,
lýs tú mær á gøtu
gjøgnum dimmar heiðar
fram á fríðu fløtu.
Harri, ver vár vernd.

Utryg:

6. Guð, alvalds faðir, veit mær mátt;
tá dagur aftnar móti deyðans nátt;
lat meg ikki ræðast
náttarmyrkrið svarta,
fegin lat meg gleðast
til tín morgun bjarta.
Harri, ver vár vernd.

5. Guð, hirði besti, bjarga mær,
tí sálarbótin einans finst hjá tær;
kom í sálarvanda,
hjartans tunga móði,
kom tá mær til handa,
frelsarmaður góði.
Harri, ver vár vernd.

4. Guð, friðar andi, gev mær frið,
í tyngsta stríði statt tú mær við lið,
tá í sjúkum sinni
daprir tankar berja,
tá mong syndaminni,
syndalystir herja.
Harri, ver vár vernd.

Som det fremgår af ovenstående opsætning, er der i salmen en tydelig V-struktur, idet v. 1 og 6 påkalder Gud Fader, v. 2 og 5 påkalder Jesus, Frelseren, mens

v. 3 og 4 påkalder Ånden. I de tre første vers er skildringen af livet tryg og fuld af fortrøstning. Gud Fader er det kærlige forsyn (hånd og øje); Jesus er det sande forbillede til efterfølgelse (fodspor, velsignelse, kamp under hans mærke); Ånden er sjælens lyse vejleder (hellig vilje, vej, hede, mark). I de tre sidste vers er digteren utryg og ængstelig. Fredens ånd bedes om bistand i anfægtelse (sygt sind, mørke tanker, syndens minde og lyst); den gode hyrde bedes om frelse (sjælens vånde, hjertets tunge mod); almagtens Fader anråbes om kraft i dødsangst (frygt, nattemørke, morgenlys).

„Óttast ei, um mangan stígur" (SFF 256) fra 1921, der ifølge sønnen Regin Dahl er den ene af de kun to salmer, som Dahl selv ville anerkende som egentlige salmer,[60] er en kontrafaktur til Ambrosius Stubs „Uforsagt, hvordan min lykke" (KH 699). Stubs trøsterige salme, der i KH har 6 vers, har en lys og sorgløs klang. Den kristne frimodighed grunder sig ikke som hos andre på den svigefulde lykke, men på den nåde, som omtales i næsten hvert vers, foruden at den er omkvædets vigtigste ord:

> Når jeg kun i nåden står,
> uforsagt, ihvor det går.

Forskellen på de to salmer kommer til syne i Dahls omkvæd, hvor nådesbegrebet udskiftes med Herrens nærvær:

Um bert Harrin við tær er,	Hvis blot Herren er med dig,
óttast ei, ið hvussu fer! (v. 1-7)	frygt så ikke, hvordan det end går!
...alt í besta lagi fer. (v. 8)	... går alt på bedste måde.

Men forskellen afsløres også allerede i salmens to første linjer, hvor situationen præsenteres i sin fulde alvor: Frygt ikke, selv om du ofte i tvivl må træde tunge skridt! På den karakteristiske Dahlske facon ophobes gennem de 8 vers livets vilkår: tvivl, smerte, sorg, rådvildhed, mørke, byrder, tårer, synd og død. Frygt ikke, men vær du glad og tålmodig, Herren vil ikke glemme dig, forkyndes det i sidste vers, og det må siges at være et tiltrængt budskab! Trøsten knyttes parallelt gennem versene til Herrens ord, den åbne himmel, hans nådeslys, milde miskundhed og frelse.

Den anfægtelse, som disse to salmer afslører, ses som en særdeles følelig del af netop den kristnes liv, på ingen måde ophævet af frelsestilegnelse eller helliggørelse. Vi vælger derfor at betragte dette som det tredje og sidste aspekt af

60 Den anden er dødssalmen „Nú aftnar dagur." Regin Dahl tager disse to salmer med i sit udvalg af faderens værker „... fordi han selv har sat dem i *Varðin* og de derfor efter alt at dømme har syntes ham at være noget af ham selv, og fordi jeg mente, at de beskriver noget i hans sind, som absolut burde komme med." Dahl 1948b, s. 7, min oversættelse.

troslivet. Når anfægtelsen nu tilsyneladende er en så personlig sag for Dahl selv – i og med at han må give den poetisk udtryk – må vi naturligvis spørge, hvordan det forholder sig i postillerne. Hjertet nævnes kun én gang i disse to salmer (SFF 250/5), men da unægtelig som sæde for heftige følelser. Er der et endnu ikke undersøgt potentiale i hjertets symbolik, hvorved det også kan anvendes som homiletisk udtryk for den kristnes anfægtelse?

Der, hvor de stærkeste følelser kom til orde under frelsestilegnelsen, i den forløsende gråd, skete det billedlig talt ved en voldsom udløsning af alle de kræfter, der var indespærret i den tilfrosne å. Hjertet flød over.[61] Knyttet direkte til hjertet forekommer lignende naturbilleder ganske vist kun et par gange yderligere, men med en sådan kraft og vælde, at de ikke bør overses.

3. s. e. påske 1914, 1924 og 1928

Den ene af de tekster, vi her har med at gøre, er Jesu ord om de himmelske boliger Joh 14, 1-11, der er prædikentekst efter 2. tekstrække 3. s. e. påske. Når prædikenen begynder med en gentagelse af tekstens første vers: „Eders Hjerte forfærdes ikke! Tror paa Gud og tror paa mig!" kan man næsten forvente, at hjertet vil dukke op i prædikenens korpus i en eller anden forbindelse. Allerede i 1914, første gang Dahl skal prædike over denne tekst, er det imidlertid naturen som symbol på følelseslivet, der først falder i øjnene. Som Jesu disciple har senere hver kristen slægt fundet kraft og frimodighed, livsmod og livshåb i dette Jesu ord: „... de fandt deri ligesom et Sted, hvor de kunde komme i Læ for Livets Storme, en god og tryg Holdebund [– et andet ord for ankergrund?] under Livets høje Bølgegang og skiftende Strømme... det fik Taagerne til at lette og Skyerne til at dele sig paa deres Livs Himmel, saa de igen kunde se Solen."[62] Den unge præst og sjælesørger sætter samtidig meget konkrete ord på de tunge og mørke og bange stunder:

> ... det kan være de trættende og trykkende daglige Bekymringer, Bekymringerne for det daglige Brød, det kan være en nagende Sorg, der tærer paa vor Livskraft, det kan være det, at ens bedste Haab slog Fejl og ens lyseste Forventninger skuffedes, det kan være det, at et af de Mennesker, vi var nær knyttede til, ved Blodets eller ved Kærlighedens Baand, lægges paa ~~Syge~~ Sottesengen og Lægen har sagt, at der er intet Haab, det kan være det, at vi staar ved en Grav, Skilsmissens mørke Sted og det kan være meget, meget andet. Og det kan endelig være den største af alle Bekymringer, den Bekymring, der gaar ind i selve vort Gudsforhold, Bekymringen for det evige Liv, da vi

61 Jvnf. note 11.
62 Manuskriptet til 3. s. e. påske 1914.

forfærdes, fordi vi synes, at alt er saa ringe og fattigt hos os, at vor Synd er saa stor og uren og mørk, at den dækker og skjuler for Guds Kærligheds Sol.[63]

Menneskehjertet kan forfærdes, men også glædes. Trøsten er faderhuset med de mange boliger, hvor dit sted er beredt dig i din dåb. Lige så varmt, som dette hjem skildres, lige så polemisk behandles de trangsynede sekterere og deres gendåb. Prædikenen ender med døden og den evige livets dag og citerer sluttelig de første linjer af salmen „O, Gud ske lov, det hjemad gaar," som blev sunget før prædiken.[64]

Ti år senere prædikes der igen i Thorshavn kirke over samme tekst og med samme indledning. Prædikenen har nu fået overskrift: „Vort Sted er hos Gud," og er udvidet i sjælesørgerisk retning, mens de polemiske bemærkninger er udgået sammen med dåbsforkyndelsen til fordel for en appellerende afslutning. Har Jesus beredt sted for os i faderhuset, må vi også selv – ved tro – beredes for boligerne. Jesu ord, hedder det i indledningen, har stillet stormen, overvundet frygten og forsagtheden og spredt lys i mørket. Det store, nye tema – det problem, der gør Jesu trøst så påkrævet – er som i salmen „Guð, kærleiks faðir" forholdet mellem den kristnes tryghed og utryghed i nævnte rækkefølge. Når livet vokser sin jævne vækst, når alt går sin rolige gang, når ens foretagender lykkes og lykkens sol skinner, kan det minde om tryghed, ro og endog en slags tillid til Gud som den, der styrer og ordner alt på bedste måde. Men tryghedsfølelsen må stilles på den prøve, om vi kan tro på Gud også i den tunge stund. I beskrivelsen af denne stund indføres et nyt naturbillede: „Naar alt lukker sig; ingen Udvej; Taage og Mørke."[65] Da kommer Jesu trøstefulde ord, og heri finder hjertet tryghed og hvile. Alt som skygger for Jesus, må til side, for at hans skikkelse klarere kan træde frem og vokse hos os.

Denne prædiken oversættes til færøsk i 1928 og trykkes endelig i L. Stormen er stadig med; men det er dog først og fremmest tågen, der nu får lov til at illustrere utrygheden. Grundtanken i Jesu afskedstaler til disciplene er denne: „En stor tåge skal komme over dem; men de skal ikke frygte og ikke tabe modet, det skal igen klare op i tågen, der er et stærkt lys, en stor lysning på den anden side tågen."[66] Medgangens tryghed og tillid (1. trosartikel), som Dahl kun til dels vil anerkende, skildres som lykkens sol, der lyser både opad og nedad (det færøske udtryk relaterer til fjeldsiden), mens utryghedens prøvestund er, „når alt her er stængt og spærret i alle retninger, og alt er skjult i tåge."[67] I og med

63 3. s. e. påske 1914. Læg mærke til, hvordan „sygesengen" under den skriftlige udarbejdelse afløses af et mere dramatisk og følelsesladet ord.
64 En indlagt seddel i manuskriptet angiver følgende salmer, som må være efter R med tillæg: 74, 496, 778/ 741, 766.
65 Manuskriptet 3. s. e. påske 1924.
66 „Eitt stórt myrkur skal koma á teir; men teir skulu ikki óttast og ikki missa mótið, tað skal aftur lýsa í myrkrið, eitt bjart ljós, ein stórur klári er hinumegin myrkrið." L s. 222.
67 „Tá ið alt her er stongt og byrgt í allar ættir, og alt er køvt av í myrkri." L s. 222f.

den udvidelse af naturbilledet, som overgangen til det færøske sprog med alle dets termer giver mulighed for, flytter billedet også ind i hjertet. Jesu ord „Jeres hjerte forfærdes ikke" er så mærkeligt fulde af fortrøstning og ro. „De har det med sig, at de kan gøre alt det lettere, der kan tynge hjertet, og få det til at klare op langt ind i hjertet, ja, helt til hjertegrunden."[68]

Tågen er et stærkt symbol for rådvildhed, utryghed, frygt og modløshed. I tåge mister man orienteringssansen i det ikke ufarlige klippelandskab, man ser ingen udvej og føler sig derfor isoleret og indeklemt. Modsvarende bliver det indlysende, hvilken befrielse det er, når tågen letter og spredes ved solens kraft, når modet vender tilbage, og med det trygheden og freden. I prædikenen 3. s. e. påske når tåge og opklaring helt ind i hjertet; i salmen „Óttast ei um mangan stígur" knyttes den genvundne tryghed i 3. vers til nådens ord. Hjertet nævnes ikke, men illustrationen er den samme:

Óttast ei, um myrkrið svarta	Frygt ikke, selv om den mørke tåge
køvir leiðir tungt og hátt;	skjuler vejene tungt og højt;
Harrans náðarljós hitt bjarta	Herrens klare nådeslys
skal tær lýsa dag og nátt.	skal lyse for dig dag og nat.
Um bert Harrin við tær er,	Hvis blot Herren er med dig,
óttast ei, ið hvussu fer.	frygt så ikke, hvordan det end går.

4. s. e. h. 3 k. 1917, 1927, 1931 og 1941

Det andet naturbillede, som kan findes i direkte tilknytning til hjertet, er den allerede nævnte storm. Dette billede optræder, hver gang beretningen *Jesus stiller stormen,* Matt 8, 23-27, prædikentekst 4. s. e. h. 3 k., 1. tekstrække, forekommer i postillerne. Det er en tekst, Dahl må have haft særlig forkærlighed for, eftersom den udlægges en gang i L og hele to gange i H, mens 2. tekstrække, *Jesus går på vandet* slet ikke er repræsenteret i postillerne. Prædikenen i L, „Jesus innanborða hjá okkum" (Jesus indenbords hos os) har vi i anden sammenhæng gjort til genstand for en indgående behandling, hvorfor vi her kan nøjes med at rekapitulere, hvad vi der fandt om stormen i hjertet.

I prædikenens første version fra 1917 er det først hen mod slutningen, der hvor Jesus stiller stormen på livets hav, at hjertebegrebet finder anvendelse, sandsynligvis i forbindelse med et tilsagn om syndernes forladelse:

Og naar det ser mest mørkt og tungt og haabløst ud for os, da vil han staa op og true Livets Storme og Verdens Bølger, han der tilgiver Synd, lægger os ind til Guds Kærlig-

68 „Tey hava tað við sær, at tey lætta um alt, ið tyngja kann um hjartað, og fáa tað at lýsa í langt inn í hjartað, ja, líka at hjartagrundini." L s. 222f.

heds Barm og siger til os: Frygt ikke mit Barn, du er i din Faders Haand. Da bliver det ganske blikstille. Fred og Stilhed i Sjælen, Guds Fred i Hjertet. Det bliver saa stille derinde som en blank Havoverflade, som Straalerne af Guds Naades Sol spiller hen over.[69]

I den kendte 1927-udgave, der også trykkes i L, får metaforikken en helt anden, fremskudt placering og derved vel også en anden funktion. Her er exordiet af den velkendte type, en dramatisk genfortælling med egne ord af den netop læste perikope, der skal tjene til at finde prædikenens allegoriske elementer, tema og forkyndelsesmæssige pointe. Genfortællingen slutter med at konstatere, at Jesus rejste sig og truede ad storm og bølger, hvorefter vejret mildnedes, og det blev blikstille. Derefter følger den psykologiske overgang til prædikenens korpus:

Det var to storme, Jesus den dag fik til at lægge sig, både den storm, der var på søen og så den i hans disciples hjerter. Også der, i deres hjerter var der uvejr, også der buldrede blæsten; der var rædsel over dem, frygt og angst havde grebet dem. Hvorfor? Fordi deres tro havde svigtet… Men Jesus derimod var selv tryg og ved godt mod. Hvorfor? Fordi han havde tro på Gud… Det er troen på Gud, som alle dage kan få livets storme til at tie og livets bølger til at lægge sig.[70]

Den gentagne applicering på de for havets folk så velkendte vilkår, der udmærker denne prædiken, bidrager stærkt til at psykologisere dens budskab. Storm og uvejr kan symbolisere alle de kendte Dahlske plager: sorg og savn, nød og trængsel, ulykke og bristede forventninger, fristelser og begæringer foruden alt det tunge og onde, som vores egen synd medfører, død og undergang.[71] I konklusionen er han ikke særligt specifik: „Det er os et glædesbudskab, at både vind og vejr er i Herrens hånd og adlyder ham, at Herren kan stille livets storme og gøre det stille i hjertet."[72] Skal man dømme efter exordiet, har angsten dog været det værste.

I H offentliggøres prædikenen fra 1939 „Jesus fær tað at maka" (Jesus får vinden til at lægge sig). Den berømte 1927-prædiken kan vanskeligt gentages; men her bliver exordiet faktisk et referat af, hvad der tidligere er sagt! Hvordan

69 Manuskriptet til 4. s. e. h. 3 k. 1917.
70 „Tað var tvinnandi stormur, sum Jesus henda dagin fekk at maka, bæði tann stormurin á vatninum, og so tann í hjørtunum á lærusveinum hansara. Eisini har í hjørtum teirra var harðveður, eisini har leikaði í; ræðsla var komin á teir, ótti og angist høvdu tikið teir. Hví? Trúgv teirra sveik… Men Jesus sjálvur harímót var tryggur og treystagóður. Hví? Hann hevði trúgv á Guð… Tað er trúgvin á Guð, sum allar dagar kann fáa lívsins stormar at stilna og lívsins sjógvar at slætna." L s. 106.
71 L s. 110.
72 L s. 112.

kan eller skal nu denne beretning forstås, spørges der i 1. hovedafsnit. Der præsenteres et par gamle bibelkritiske og liberalteologiske forklaringer på underet: Pludseligt vejrskifte er ikke usædvanligt på de kanter, eller måske vejret ikke var så dårligt. Men den tror Dahl ikke på, for når så erfarne søfolk som Jesu disciple blev bange, så var det slemt! Der skete et under, og således skal beretningen forstås: Jesus stiller stormen dengang som nu. I 2. hovedafsnit gøres der et forsøg på at forklare underet, idet der dog indføres et trosbegreb af tvivlsom lødighed. Jesus fik kraft fra sin Fader, skaberen, gennem bøn, og såfremt vi i Jesu navn er i bønnens forbindelse med Gud, er der i grunden ingen grænser for, hvilke undere, der kan ske også hos os. Hvor rigtige mænd blev bønhørt og frelst på havet, var det ikke ved deres egen, men ved Guds kraft. Når der fortsættes med, at Jesu undere er tegn på noget større, at Jesus stiller livets storme, og disse igen beskrives som kamp og nød, sorg og savn, trængsel og lidelse, skuffelse og forhindring, får man lyst til at spørge, om Dahl ikke selv er påvirket af den liberalteologi, han har søgt at afvise. Nok om det – nu følger en aktuel vejrberetning: den står på truende storm i verdenssamfundet. Mindre åbenlys, men lige reel er den ufred, den stærke storm og den høje søgang, som der også kan være i et menneskehjerte. Kun Jesus kan få vinden til at lægge sig i verden og gøre det blikstille i dit og mit hjerte. I 3. hovedafsnit nævnes den forudsætning, at vi som disciplene må følge Jesus, hvis vi skal kunne forvente hjælp fra ham:

Følger vi ham, giver vi os i hans hånd, lever vi vores liv sammen med ham – om uvejret så bryder løs og stormene buldrer, om vores tro er lille, men dog så, at vi kalder på ham og beder ham om hjælp, da skal han få det til at være havblik og vindstille i vores hjerte.[73]

Som om det ikke var tilstrækkeligt, bringer H endnu en prædiken over samme tekst, „Jesus spyr um trúgv" (Jesus spørger om tro) fra 1941. Den eneste forklaring på, at også denne skal med, må være den, at dette er den sidste offentlige prædiken, Dahl holdt i Havnar kirke. Kræfterne var sluppet op; men man fornemmer, at han ville have lov til at udlægge denne yndlingstekst endnu engang. „Endnu engang har vi for os i dag dette evangelium om, at Jesus mildner vejret, som så mærkeligt griber os om hjertet,"[74] som han begynder sin prædiken. Har den noget nyt at tilføje? Genfortællingen fokuserer på en bebrejdelse. Disciplene manglede hverken erfaring eller duelighed, men tro; og troens betydning udfoldes i en halv sides citater fra evangelierne. Den påkrævede tro,

73 H s. 119, min oversættelse yder næppe Dahls beskrivende ord fuld retfærdighed.
74 „Vit hava aftur í dag fyri okkum hetta evangeliið um, at Jesus bliðkar veðrið, sum so merkiliga tekur okkum um hjartað." H s. 109.

der også synes at være lidt af en kraftanstrengelse, defineres som en forening af alle sjælens kræfter frem mod en fast kurs, at betro sig Gud i vold og lægge sit liv og sin skæbne i Guds hænder. Når vores arbejde og duelighed og fornuft har gjort, hvad de kunne, må troen overtage og fortsætte. Den skuer lys i tågen, den finder spor gennem det ellers ufremkommelige terræn. Den storm, der får den lille livsbåd til at skjules i bølgerne, kan være en svær sygdom eller en tung sorg, en stor smerte eller en skæbnesvanger prøvelse, og stormen kan være streng, og bølgerne tunge, men ved tro på Jesus mildnes vejret på underfuld vis, og der bliver blikstille inde i hjertet.

Stormen i hjertet er altså ikke udtryk for en enkelt sjælstilstand, men kan tværtimod efter gemyt eller egen sindsstemning symbolisere syndenød (1917), angst (1927), sygdom og smerte (1941) foruden alle de andre plager. Med ét ord: alt, hvad der kan anfægte et kristent menneske. Hvad angår den mørke side af følelseslivet, slipper ordene vist aldrig op.

De her præsenterede billeder, hentet i det færøske landsskab: den tilfrosne å (som vi fandt allerede under frelsestilegnelsen), tågen i fjeldene og stormen på søen (som vi i begge tilfælde satte i forbindelse med anfægtelsen), har flere ting til fælles:

– De har en modsætning, fuld af forløsning: det frie væld, det klare lys, det blikstille og solbeskinnede hav.

– Deres sande betydning skal ikke findes i det konkrete landskab, men inde i hjertet, hvor de med et rigt varieret og nuanceret sprog afbildes emblematisk, som naturtro miniaturemalerier.

– Med de stærke følelser, der her lægges for dagen, bliver de alle et udtryk for den kæmpende tros bøn om hjælp, for tilliden til Guds nåde.

d. Sammenfatning

Differentieringen af de forskellige former og sammenhænge, som hjertet indgår i i Dahls postiller, har vist, at han i hjertebegrebet har haft et stærkt udviklet apparat til beskrivelse af troens liv.

Under frelsestilegnelsen fandt vi den opfattelse, at hjertet i mødet med Guds kærlighed i Jesus Kristus på grund af en iboende trang er i stand til at åbne sig og opnå en harmonisk, hvilende tilstand i Gud.

Ved helliggørelsesprocessen får den kristne Jesu sindelag eller hjertelag, og det bliver bestemmende for den etiske handlemåde. Sindelagsetikken, som kan iagttages hos flere af Dahls samtidige – herunder også hos hans forbilleder – kunne skyldes liberalteologien. Det er dog en overvejelse værd, om den ikke lige vel kan skyldes Scharlings etik.

Anfægtelsen så vi skildret ved en emblematisk applicering af naturfænomener på hjertet. De anvendte landskabsbilleder efterlader indtrykket af, at anfægtelsen har været en klart følt realitet i Dahls eget sjæleliv, fra hans første til hans sidste år som prædikant.

Undersøgelsen afslører en signifikant forskel mellem de to postiller. Hjertebegrebet forekommer i 67% af alle prædikener i *Í lýsing*, men kun i 42% af prædikenerne i *Meðan hildið verður heilagt*. Hvad kan det skyldes? En forklaring kunne være, at hovedparten af prædikenerne i 2. bind er blevet til efter 1934, i de år, hvor Dahls kræfter er aftagende, og hvor man kan formode, at han har været nødsaget til at indskrænke omgangen med menigheden og deltagelsen i dens liv, hvis han fortsat skulle kunne magte sine provstelige funktioner. Der er her forholdsvis færre kerygmatiske eller parænetiske prædikener, men desto flere didaktiske, og disse sidste har ikke samme personlige engagement. De er simpelthen ikke så hjertelige.

E. FULDENDELSEN

Eskatologi eller læren om de sidste ting har mange aspekter. Nogle af disse er klart fremtidsorienterede. Generelt er Dahl tilbageholdende, når det gælder om at uddybe trosbekendelsens led om Jesu genkomst og dom, kødets opstandelse og det evige liv; men vi har dog mødt alt dette i hans forkyndelse. 2. s. i adv. kan det f. eks. hedde, at hele denne verden skal gå til grunde; men også vores egen lille verden skal jo forgå engang. Guds børn ser med håb og forventning frem til Herrens dag og frygter hverken tegn eller trængsler.[1] 2. påskedag kan det i tilslutning til Joh 5, 28f forkyndes, at Jesu opstandelse også har den betydning, at vores grave engang skal stå tomme, selv om det overlades til Guds almagt og kærlighed at råde for, hvordan det skal gå for sig.[2] Eller 26. s. e. trin.: Jesus skal komme igen i herlighed, og alle folkeslagene skal samles for hans trone, og han skal afsige den endelige dom over hvert menneske til alle tider, eftersom det har ladet sig fylde af hans kærlighed.[3]

Andre eskatologiske aspekter er lige så klart nutidsorienterede. Vi har således også mødt den dennesidige gudsrigeforståelse, måske især i forbindelse med den enkeltes fremgang under helliggørelsens synsvinkel.[4] Endnu adskilles dette sande og fuldkomne rige fra den ufuldkomne verden, som vi lever i, men det er jo ikke længere borte, end at vi af og til kan fange et glimt af det og skal se det, den dag alting åbenbares.[5]

Kan det, uden at sætte prædikantens integritet over styr, lade sig gøre at se en forbindelseslinje mellem den futuriske og den præsentiske eskatologi? Vi vil hævde, at det sker i prædikener, der synes skrevet under fuldendelsens fortegn. Vi nøjes i dette sidste, analyserende kapitel med to prædikener, som har det til fælles, at de begge baserer deres forkyndelse på et enkelt, hverdagsagtigt og tilforladeligt symbol: den ene handler om dagen, den anden om vejen. Selv om denne afhandling ikke er udformet som en biografi om Jacob Dahl, finder vi det dog passende at afrunde dette sidste emne med den vurdering af hans livsløb, som han ifølge digteren Hans A. Djurhuus selv skal have fremsat i fortrolig samtale mellem venner.

1 L s. 18f.
2 L s. 208.
3 H s. 477ff.
4 H s. 334f.
5 L s. 247.

1. s. i adv. 1914, epistelprædiken

Prædikenen „Í lýsing" (som Dahl selv på dansk kalder: I morgendæmringen) påkalder sig opmærksomhed af tre grunde:

1. Den har som tekst epistlen til 1. s. i adv., Rom 13, 11-14. Epistelprædikener møder vi ellers kun til nytåret.

2. Den er placeret forrest i postillen, før alle evangelieprædikenerne, hvoraf der også findes en til samme søndag. Den fremskudte position gør, at denne prædiken redaktionelt får karakter af prolog til hele bogen.

3. Med sit tema og sin overskrift leverer den titel til Dahls første postil. Er der noget programmatisk heri?

Højskoleforstander Tormod Jørgensen fra Høng, der oprigtigt beundrede Jacob Dahl, fandt ved udgivelsen af postillen *Í lýsing* anledning til at præsentere forfatterens store arbejde i en dobbeltartikel i *Højskolebladet* med titlen „Provst Jacob Dahl og hans arbejde på Færøerne." I første halvdel gives en sympatisk skildring af provstens arbejdsindsats: de besværlige embedsrejser, kontorarbejdet, arbejdet i skoledirektionen, præstegerningen, medlemskabet af lagtinget 1918-23 og dertil et rigt og enestående forfatterskab, der nåede sin foreløbige kulmination i oversættelsen af Det nye Testamente. „Men Dahl har ikke blot lagt grund under fremtidens færøske kirkesprog; han har selv trofast bygget på denne grund, idet han nu i en årrække har prædiket hver anden helligdag på færøsk."[6] I anden halvdel af artiklen beskæftiger Jørgensen sig med den færøsksprogede prædiken fra Juledags aften 1926 og fremefter som litterær forberedelse for det store værk, prædikenbogen. Som en prøve på sproget fremdrages netop den første prædiken, „I dagningen" som Jørgensen oversætter titlen. Romerbrevsteksten gengives på færøsk, hvorefter prædikenen introduceres: „Grundigt gennemgås teksten, punkt for punkt, i jævne, trohjærtige ord."[7] Første halvdel af prædikenens andet afsnit bringes i Jørgensens danske oversættelse og danner grundlag for følgende vurdering: „Dette er from kristelig tale, men det er også menneskelig og varm folkelig tale. Man føler, hvor talerens hjærte brænder for hans lille folk, at det dog menneskeligt, folkeligt, kristeligt må kende sin besøgelsestid, at det i sandhed må gå mod dagningen."[8] Skal man tro Tormod Jørgensen, der slutter med at citere Grundtvig: „Modersmålet dybt sig bøjer," er dagningen i Dahls prædiken – og måske i hele prædikenbogen – symbol for en ægte folkelig vækkelse, der her på fornemste vis finder udtryk i selve det færøske kirkesprog.

6 Jørgensen 1934, s. 613.
7 Jørgensen 1934, s. 631.
8 Jørgensen 1934, s. 631.

Sådan kan man naturligvis vælge at fortolke prædikenen, når man betragter den på dens førende plads i postillen. Men er denne fortolkning også dækkende for prædikenens indhold, og er den forfattet til selve denne lejlighed?

Man kan i hvert fald konstatere, at Dahl bygger på Klaveness' prædiken til 1. juledag fra samlingen *Evangeliet forkyndt for Nutiden.* Selv om Luk 2, 1-14 her trykkes før prædikenen, begynder Klaveness straks med at angive sin alternative tekst, som egentlig er dobbelt. Dels bringer han „den gamle episteltekst paa første adventssøndag"[9] i erindring: Natten er fremgangen, dagen er kommet nær. Og dels citerer han 2. vers af Grundtvigs gendigtning af den gamle dagvise:

> Den signede stund, den midnatstid
> Vor Herre han lod sig føde,
> Da klarned det op i østerlid
> Til deiligste morgenrøde,
> Da lyset oprandt som jordens bold
> Skal lysne udi og gløde.

Første afsnit skildrer emnet nat/dag på jorden ved en sammenligning mellem kristenhed og hedendom. Hedendommen – spændende fra de mest dyriske former til det moderne fritænkeri – får et kulturelt-græsk-, og kristenheden et naturligt-nordisk udtryk. Selv de bedste blandt de dannede grækere sølede sig i væmmelige laster, „Grækernes kultur var fornem og kold som marmoret, hvori deres skulptur er meislet. Hjertet frøs under den." Men Jesu komme følles „som morgengry med gyldenskjær over aaserne og fuglekvidder i luften... en vidunderlig frisk morgenstemning... en uendelig glæde over at have fundet det som hjertet altid ubevidst havde forsmægtet efter."[10]

I andet afsnit behandles natten i menneskehjertet, hvor der for det første er nat, „naar det herjes af onde lidenskaber: had, gjerrighed, forfængelighed, vellyst. For det andet naar det pines af tvivl og uvished, angst og uro, sorg og bekymring."[11] Hvad enten problemet er af moralsk eller psykologisk art – og de to former siges at være gensidigt betingede – skyldes det, at vi er uden Gud, som nattemørket skyldes solens fravær. Ved at gøre den frygtelige disharmoni i menneskelivet til en almen og martrende erfaring når Klaveness frem til prædikenens vendepunkt, forudsætningen for, at evangeliet skal blive hørt, længslen efter Gud: „Giv os Gud! Giv os at finde og føle og favne ham vi har livet fra, vort ophav, vor kilde, vor sol. Giv os at leve i ham. Det skriger vi efter. Midt ud af den mørke nat vi sidder i, stiger vort raab op mod himmelen: Giv os Gud!"

9 Klaveness 1905, s. 28.
10 Klaveness 1905, s. 29.
11 Klaveness 1905, s. 30.

Tredje afsnit kan nu forkynde, at det var, hvad Jesus gjorde: Han bragte os Gud. Den dobbelte prædikentekst, Rom 13, 12a og Grundtvigs salmevers gentages, og deraf kan det udledes, at Gud er solen og Jesus denne sols klare stråleflod; sådan er Gud, sådan som Jesus. Prædikanten er nødsaget til at gå vejen om ad evangelisternes Jesusbillede, som åbenbart var særdeles idealistisk: hans lysende barneøje i krybben, sjælen som åbner sig i ord og gerninger, hjertet som banker dig i møde fra korset, herligheden som lyser fra hans opstandne skikkelse. For skaberværket og verdensstyrelsen viser et falsk Gudsbillede: Gud ser ud til at være hjerteløs, blind og døv, en ubønhørlig og jernhård lov. Men i Jesus ser vi, at han er et varmt følende hjerte, at hans kærlighed er så brændende stærk, at han bliver menneske for at frelse menneskene. For denne stråleflod må den etiske og psykologiske nat vige: „Angsten og fortvilelsen bliver til jublende vished. De onde lidenskaber bliver til hellig kjærlighed. Det bliver dag. Det bliver vaar. Det bliver straalende sommer!"[12]

I fjerde afsnit må prædikanten svare på den tænkte indvending, om natten ikke fremdeles er lige så mørk, som den altid har været. Nej, siger han, der er lysning i mørket, mere fred i hjerterne, mere kærlighed i livet, og det er vel at mærke ikke kulturens kolde lys, men Jesus hjertevarmende lys. Endnu er det dog ikke dag. Den nordiske sene, lange vintermorgen med den møjsommelige kamp mellem solstråler og mørke og tåge anvendes som billede på hele tiden fra Kristi fødsel. Hvor lys og mørke således brydes, er det vigtigt at slå fast, at dæmringen ikke er aftendæmring, men morgendæmring. Lyset sejrer.

I femte og sidste afsnit falder så selve applikationen som svar på spørgsmålet om, hvad vi skal gøre: „Lad lysstraalerne falde paa dig, ven. Op med gardinerne; op med vinduet; lad straalerne falde ind i dit kammer og drive nat og mørke paa dør og bringe solvarm dag; lad dem falde paa dig, ind i din sjæl, ind i dit hjerte!"[13] Den fortsatte række af ultrakorte, imperativiske sætninger viser, at lysmetaforen skal illustrere troens møde med Guds opsøgende og frelsende kærlighed. „Bort derfor med de mørke tanker. Vær trøstig og glad! Bort med de onde lyster. Glæd dig i din Gud! Kom allesammen og samle eder om Jesus... Eder er i dag en frelser født."[14] Således slutter da denne juleprædiken så objektivt og så luthersk, at man knapt tror sine egne øjne.

Dagen tjener for Klaveness til at illustrere evangeliets forkyndelse. De sjælesørgeriske konsekvenser fornægter sig ikke; men i denne prædiken fordres der ikke andet af tilhørerne end troens modtagelse af, om ikke Guds nåde, så dog hans barmhjertighed.

12 Klaveness, 1905, s. 33.
13 Klaveness, 1905, s. 34.
14 Klaveness, 1905, s. 34.

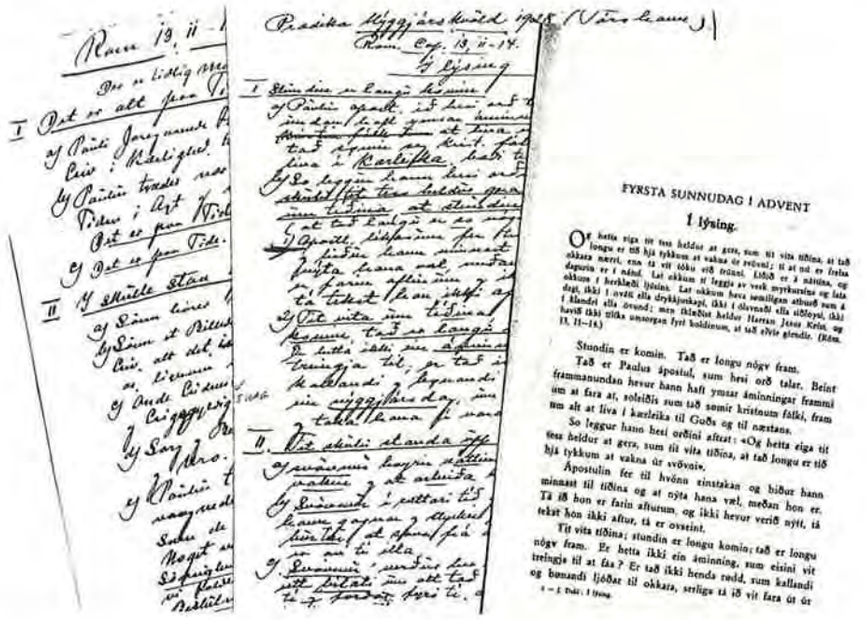

FYRSTA SUNNUDAG Í ADVENT

Í lýsing.

Og hetta eiga tit tess heldur at gera, sum tit vita tíðina, at tað longu er tíð hjá tykkum at vakna úr svøvni; tí at nú er frelsa okkara nærri, enn tá vit tóku við trúnni. Liðið er á náttina, og dagurin er í nánd. Latum okkum tí leggja av verk myrkursins og lata okkum í vápn ljósins. Latum okkum fara at sømiligum atburði sum á degi, ikki í óvátti ella drykkjuskapi, ikki í ólevnaði ella siðloysi, ikki í klandri ella øvund; men íklæðist heldur Harran Jesus Krist, og havið ikki tílíka umsorgan fyri holdinum, at tað elvir girndir. (Róm. 13, 11–14.)

Stundin er komin. Tað er longu nógv fram.

Tað er Paulus apostul, sum hesi orð tala. Beint frammanundan hevur hann havt ymsar áminningar frammi um at fara at, soleiðis sum tað sømir kristnum fólki, fram um alt at liva í kærleika til Guðs og til næstans.

So leggur hann hesi orðini aftrat: «Og hetta eiga tit tess heldur at gera, sum tit vita tíðina, at tað longu er tíð hjá tykkum at vakna úr svøvni».

Apostulin fer til hvønn einstakan og biður hann minnast til tíðina og at nýta hana væl, meðan hon er. Tá ið hon er farin aftanum, og ikki hevur verið nýtt, tá tekst hon ikki aftur, tá er ovsteint.

Tit vita tíðina; stundin er longu komin; tað er longu nógv fram. Er hetta ikki ein áminning, sum eisini vit treingja til at fáa? Er tað ikki hendis redd, sum kallandi og bønandi ljóðar til okkara, serliga tá ið vit fara út úr

Tidlig morgen. Postillerne gengiver faktisk holdte prædikener; men der ligger ofte et stort arbejde bag, før prædikenen kunne tåle de gentagne oplæsninger. Titelprædikenen Í lýsing *går i sin første variation tilbage til en dansk tale advent 1914, findes derefter i manuskript som færøsk prædiken ved aftensang Nytårsdag 1928, og føres så i den endeligt redigerede form i 1934 tilbage til 1. s. i advent. Thormod Jørgensens læsning viser, hvordan den trykte prædiken fortsat kan være åben for nye fortolkninger.*

Selv om Dahls prædiken „Í lýsing" er anbragt som den første prædiken i postillen af samme navn fra 1934, er den af langt ældre dato. Det første manuskript med dette indhold bærer notatet „Advent 1914." Dahl prædikede 1. s. i adv. 1914 ved højmessen i Havnar kirke over evangelieteksten Matt 21, 1-9, og denne prædiken har vi allerede mødt, idet den leverede første halvdel af postillens konstruerede prædiken til Palmesøndag. Ifølge almanakken[15] skulle Dahl også tale ved et møde i menighedshuset samme aften, så mon ikke den udførlige danske disposition på 3½ side over dagens epistel stammer fra den lejlighed? Næste gang, prædikenen holdes, er til aftensang Nytårsdag 1928. Nu består manuskriptet af 6 udskrevne sider på færøsk. Prædikenteksten forefindes på en indlagt, maskinskrevet seddel, men er ikke i et og alt identisk med den i 1937 autoriserede oversættelse, som også bringes som prædikentekst i postillen:

15 E 296,7

1928:
Og hetta skulu tit tess heldur gera sum at tit vita um tíðina, at stundin er longu komin, at tit skulu standa upp úr svøvni; tí at nú er frelsa okkara nærri enn tá ið vit tóku við trúnni.

Liðið er á náttina, og dagurin er í nánd. Latum okkum tí leggja av verk myrkursins og lata okkum í vápn ljósins.

Latum okkum fara at sømiliga sum á degi, ikki í ováti ella drykkjuskapi, ikki í ólevnaði ella siðloysi, ikki í klandri ella øvund; heldur íklæðist Harran Jesus Krist, og havið ikki tílíka umsorgan fyri holdinum, at tað elvir girndir.

1937:
Og hetta eiga tit tess heldur at gera, sum tit vita tíðina, at tað longu er tíð hjá tykkum at vakna úr svøvni; tí at nú er frelsa okkara nærri, enn tá vit tóku við trúnni.

Liðið er á náttina, og dagurin er í nánd. Latum okkum tí leggja av verk myrkursins og lata okkum í herklæði ljósins.

Latum okkum hava sømiligan atburð sum á degi, ikki í ováti ella drykkjuskapi, ikki í ólevnaði ella siðloysi, ikki í klandri ella øvund; men íklæðist heldur Harran Jesus Krist, og havið ikki tílíka umsorgan fyri holdinum, at tað elvir girndir.

Det passer godt med, at Dahl omkring 1928 var i gang med at oversætte netop Romerbrevet og i 1930 kunne udgive Paulus' breve, Hebræerbrevet og Johannes' Åbenbaring. Det forklarer også prædikenens allerførste ord „Stundin er komin," en oversættelse af ὥρα ἤδη Rom 13, 11, en lige så fyndig formulering som den i 1907 autoriserede danske oversættelses „Det er alt på tide." I postillens prædikentekst findes den oversættelse, der senere autoriseres „at tað longu er tíð," men den har slet ikke samme prægnans. Det er mellem disse to udgaver fra 1914 hhv. 1928, de store ændringer foretages. Postillens endelige form viser dog, at der er arbejdet med de enkelte formuleringer mellem 2. og 3. version, således at prædikenen får en klarere og væsentligt anden grundtone i 1934 end i 1914. Det er måske for meget sagt, at Dahls teologi er forandret; men 20 års erfaringer bevirker i hvert fald en accentforskydning. Den prædiken, Thormod Jørgensen med så stor begejstring gengiver i *Højskolebladet,* er en tydeligt bearbejdet udgave. Den oprindeligt klare disposition ændres i takt med, at visse emner indføjes eller udbygges kraftigt, og en række gentagelser gør det svært at følge den engang så tydelige bevægelse gennem prædikenen. Vi skal derfor beskrive de tre udgaver, lægge mærke til de foretagne ændringer, vurdere forskellen mellem Dahl og Klaveness, før vi giver et bud på, hvad *dagen* betyder for Dahl.

1914-prædikenen over Rom 1, 11-14 har som overskrift. „Det er tidlig Morgen – Paulus vækker den kristne Menighed," og er klart disponeret i fem afsnit:

I. Det er alt paa Tide. Her placeres teksten i sin bibelske og liturgiske kontekst: parænese og advent.

II. I skulle staa op af Søvne. Det er usædvanligt at se, hvordan Dahl springer rundt i teksten, og hvordan imperativerne allerede tages i anvendelse på et så

tidligt tidspunkt i prædikenen. Søvn hører natten til, årvågenhed hører dagen til; men søvn anvendes her som billede på syndetilstanden, de onde lidenskaber, sorg og bekymring. Paulus taler til kristne, der nok er vågnete, men endnu så søvnige, at de kan falde tilbage i søvnen. Der må derfor en rask beslutning til for at overvinde denne sidste rest og stå op. Formaningen til at iklæde sig Kristus v. 14a ses som en dåbsparænese i lighed med Gal 3, 27: de er iført Kristus og skal bestandig iføre sig ham på ny. Nu lyder denne kaldende røst, nu har du øjeblikket: Bryd med din synd, slip dine syndige vaner, rejs dig fra dit åndelige mismod. Det ville være sørgeligt at sove fra den klare, lyse dag, det egentlige liv, livet i Gud. Det er på tide, fordi frelsens store dag kommer nærmere, vor egen død kommer nærmere. I marginen tilføjes „Den store Advent", og afsnittet ender med budskabet om, at frelsen kommer nær i den forestående jul. Advent opfattes klart som en beredelsestid til højtiden, og den bodskarakter, som på Færøerne har overlevet i ordet *jólaføsta* (julefaste) kan endnu anes bag dette indholdsrige, men lidt ustrukturerede afsnit.

III. Natten er fremrykket og Dagen er kommen nær. Her overtager inspirationen fra Klaveness for en stund. Dahl taler om „Pauli smukke Billede af Morgendæmringen," natten er ikke forgangen, men det er dog dagen, der kommer, og lyset, der sejrer. Dette „bevises" med Dahls sædvanlige tre stadier: 1. den kristne menigheds tid som en morgendæmring i hedenskabets mørke, 2. hele den kristne menigheds stilling og fremgang i verden underbygget med en forkortet udgave af Klaveness' grundtvigcitat: „Lyset vinder, til al Jordens Bold skal lysne derudi og gløde." 3. vort eget kristenliv, for alt, hvad vi ejer af morgenfriskhed, har vi fra Jesus. Denne lysning skal ikke slukkes igen, men vokse til en evig lys dag.

IV. En Dag ligger for os. Formaningen. Her gentages den trefoldige formaning i tekstens v. 12b, 13 og 14a. At iføre sig Jesus handler, af prædikanten i parentes bemærket, om at have det samme sind. Som det fjerde punkt kun det ene, men understregede ord Augustin.

V. Hvad skal da vi gøre? Også slutningen er tydeligvis lånt fra Klaveness' juleprædiken. Du skal vende dig fra mørket og mod lyset, lade solstrålerne fra den gryende dag falde ind i liv, sjæl og hjerte. Med et citat fra Ingemanns morgensalme „I østen stiger solen op," der passer fint ind i sammenhængen, er vi tilbage i advent, der hele tiden får os til at rette blikket mod „Solenes Sol fra Betlehem." Prædikenen ender med en fælles opfordring til at samles om Jesus, livets lys. De sidste ord står med lysere skrift og synes at være tilføjet: „Nu. Det er alt paa Tide."

I 1914 fastholdes tilhøreren altså konsekvent – i afsnit I, II og V – på, at det er advent. Tidsopfattelsen svarer til grundtekstens καιρός i v. 11, det særligt gunstige tidspunkt for en handling i Guds frelsesplan, en D-dag.[16] I 1928 derimod møder vi ikke bare en fuldt udskrevet færøsk oversættelse, men en prædiken, der skal fungere i en ganske anden sammenhæng, til aftensang Nytårsdag. Det skal vise sig at få ganske vidtrækkende konsekvenser.

Prædikenen, der nu har fået sin endelige overskrift, „Í lýsing," er reduceret til fire afsnit:

I. Stunden er allerede kommet. Indledningen om den parænetiske sammenhæng er den samme, mens den liturgiske er ændret. Der spørges retorisk, om dette ikke er en formaning, vi trænger til en nytårsdag, om at huske på tiden og tage vare på den, mens vi har den. Dertil lægger vi mærke til, at apostelens skikkelse trækkes helt frem i forgrunden, det er ham, der henvender sig til den enkelte med kaldende og bønfaldende røst. Endelig møder vi en parallel til den allerførste sætning, det gode, gamle færøske udtryk „Tað er longu nógv fram" – det er allerede langt op (ad dagen).

II. I skal stå op af søvne. Dette afsnit skrives ganske om. Det bliver ikke kortere, men får en enklere opbygning, hvorfor der ikke længere bliver plads til dåbsforkyndelsen, ligesom enhver hentydning til advent og jul nu af naturlige grunde er borte. Al vægt lægges nu på søvnen, der sammen med verbet at sove forekommer 14 gange i postillens fuldt udskrevne sætninger. De mange ens opbyggede sætninger synes i begyndelsen helt parallelle, men afslører ved nærmere eftersyn en egen, indre logik. Først bestemmes søvnen positivt som det, der hører natten til, mens det hører dagen til at være vågen og at arbejde. Søvn i rette tid og på rette sted er derfor styrkende og gavnlig. Men så vendes begrebet 180 grader og bliver negativt, for det at sove tiden bort, at sove fra arbejdet og livet, er af det onde. Ifølge Dahl gør selveste apostelen sig her til talsmand for gode, liberale karakteregenskaber, så systematisk gennemført, at vi kan opstille dem i følgende skema:

Dyder	*Laster*	*Hindrende følger*	*Formaning*
vågen	ligegyldighed	lammer	slip dine uvaner
glad	bekymringer	tynger	aflæg dit mismod
beredt	lidenskaber	binder	rejs dig fra din synd

5-6 synonymer bruges til at udpensle hver af de tre laster. Apostelens skikkelse træder yderligere i karakter, fordi han skildres som den, der kommer gående tidligt om morgenen fra den ene til anden med denne formaning om at stå op at søvne. Det ville jo være sørgeligt at sove dagen bort.

16 For nu at tale med O. Cullmann 1946, s. 33.

III. Afsnittet indledes med hele v. 11b-12a: „For nu er frelsen os nærmere, end da vi kom til tro. Natten er fremrykket, dagen er nær." Her præsenteres to emner, der dog gennemgås i modsat rækkefølge: dagen er nær, og frelsen er kommet nærmere. Det må skyldes skiftet i prædikenens placering – fra advent til nytår – at der nu opereres med et helt andet tidsbegreb, den fremadskridende, sammenhængende periode, det der på græsk udtrykkes med ordet χρόνος. I Thormod Jørgensens oversættelse: „... og dagen nærmer sig. Meningen af dette er, at intet står stille, alt er i gang og i bevægelse, alt ændres og skifter: Dagen går ikke i stå, natten bier ikke, livet skrider frem på sin hastige færd. Den, som vil få noget ud af tiden og vil vinde nogle af livets dyre gaver, han må i sandhed være vågen og følge med. Den, som lader livet gå forbi sig og ikke kender og ikke bruger sin besøgelsestid, han bliver ladt tilbage, han duer til intet, og af ham bliver der intet."[17] Lyset vinder frem i denne verden, i menneskehjerter og i vores eget, personlige kristenliv. I forhold til 1914 omformes og udbygges hele afsnittet kraftigt; de mørke erfaringer medfører, at Klaveness' motiv med vintermorgenen får en ny dybde. *Myrkur* kan på færøsk betyde både mørke og tåge, og lyset må endnu kæmpe med mange slags *myrkur:* synd, vantro, uretfærdighed og ondskab. Selv føler vi dagens forestående komme deri, at vi er sluppet fri af rædselens og fortvivlelsens magt. Den lysstribe, vi ser i kimingen, skal ikke synke tilbage i havet, men stige og vokse til en evig, klar dag fra Gud. Dahl skifter fokus fra det personlige liv til Guds rige i sin helhed. Hvilken dag er det, vi venter der? De gamle sagde, at det var dommedag, hævnens dag. Men vi har lært så meget om Guds tålmodighed og langmodighed, at vi tværtimod venter på den dag, da Guds herlighed skal komme til syne, Gud være alt i alle, alle mislyde tie, alt forenes i underfuld harmoni og alle viljer falde sammen i én hellig, fuldkommen vilje.

Frelsens nærhed, som i 1914 blev knyttet til den forestående jul, gøres nu under indtryk af årsskiftet og tidens gang betinget af udvikling og fremgang. Frelsen kom nær, da vi blev troende, da blev den vores ejendom. Og desto mere og længere vi lever i troen, desto mere tilegner vi os den fulde frelse, i takt med at en stadig større del af vores liv lægges ind under Guds frelsende kræfter. Som det gamle år forsvinder i tidens strøm, mindes vi med alvor om, at vi er kommet et stort skridt nærmere død og grav; men samtidig fyldes hjertet af glæde og tak, fordi vi også er kommet nærmere til det evige mål, den fulde frelse. I livets kamp står lys og mørke, dag og nat over for hinanden med selvfornægtelse, kors og trængsel. Men netop derved vinder vi kronen, indgangen til Guds rige. Det sidste bliver ikke aften, mørke og tab, men morgen, lys og sejr.

IV. En dag [står] foran os. Nu samles 1914-prædikenens 4. og 5. afsnit til ét. Rom 13, 12b-14a citeres igen, men denne gang som en nytårsformaning. Meget varsomt formuleres en opfordring: Kunne der ikke være nogen, hvem disse ord gik til hjerte, så de blev vakt og fandt over på lysets side i kampen? Endelig opfordres der til at lade lysglansen fra Jesus falde ind over hjerte, liv og gerning og fordrive mørket og dets tomme gerninger. Som lysets og dagens børn skal vi stå i lysets og dagens kamp, samles om Jesus. Det skal gøres nu, tiden er inde.

17 Jørgensen 1934, s. 631, jvnf. L s. 3.

Så store og gennemgribende ændringer sker der ikke, da prædikenen i forbindelse med dens anbringelse i postillen føres tilbage til den oprindelige plads på 1. s. i adv. Dispositionen ændres, så den passer til den vægt, de forskellige emner har fået i teksten i 1928: Første og andet hovedafsnit sammenfattes til ét, der handler om at stå op af søvne. Det store tredje afsnit i 1928-udgaven deles op, så det nye afsnit 2 kommer til at handle om dagen, der er nær, mens det nye afsnit 3 behandler fremgangen på vej mod den frelse, der kommer stadigt nærmere. Fjerde og sidste afsnit er formaningen til lysets børn.

Ændringerne inde i selve teksten er små, men ikke uden betydning. Prædikenen føres tilbage til sin oprindelige plads, men ordet *advent* vender ikke tilbage. Der tales i stedet for om at gå fra et gammelt kirkeår og stige ind i et nyt. Tiden, der er givet her, er en nådetid; men det gælder om at bruge den, for vi ved ikke, hvor længe vi har den.

Apostelens skikkelse antager nu meget fortrolige træk: „Det er tidlig morgen, i morgendæmringen. Apostelen går gennem bygden, fra hus til hus; han går fra den ene til den anden, råber på dem og siger til dem: det er allerede på tide for jer at vågne af søvne."[18] Herved gøres billedet af vintermorgenen særdeles kendt og hjemligt. Apostelen bliver en af de mænd, man genkender fra livet i en færøsk fiskerbygd, særlig de mørke morgener. Det var bådsformandens særlige hverv at vække sit mandskab, når han af vejrforholdene, vinden og strømmen kunne se, at tidspunktet var gunstigt til at fare på havet. Han bankede på husets trævæg eller, hvis huset var lavt, på vinduet. Da gjaldt det om at komme hurtigt op og af sted for ikke at spilde de få lyse timer, da der kunne arbejdes.[19]

Dahls evne til at variere sit sprog presses til det yderste, hvor det hindrende mørke eller tåge benævnes med fire forskellige udtryk: „syndamyrkrið, vantrúardimmið, órættvísistokan, grimdarsortin." Dommedag nævnes ikke, kun hævnens dag, der stadig afvises.

I det sidste afsnit kan formaningen ikke som i 1928 knyttes til årets første dag; men derfor kan det godt understreges, hvilken dag det er, der gryer: „Men hvorfor skal vi vågne af søvne og stå op? Fordi en ny dag er kommet og nu lig-

18 L s. 2, min oversættelse.
19 Johansen 1970, s. 62f.

ger foran os. Nu skal vi gå på arbejde."[20] Og så får prædikenen en særdeles prægnant slutning, idet de sidste sætninger bliver kortere og kortere:[21]

Vit skulu øll vera íklædd Jesus, sum er okkum lívsins ljós.	(11 ord, 17 stavelser)
Og vit eiga at gera tað nú.	(7 ord, 9 stavelser)
Tað er longu langt fram.	(5 ord, 6 stavelser)
Nú er stundin.	(3 ord, 4 stavelser)
Amen.	(1 ord, 2 stavelser)

Stilistisk sker der det samme som i et musikalsk accelerando: Tempoet stiger, det går hurtigere og hurtigere, og man fornemmer en utålmodighed – det kan ikke gå hurtigt nok. Denne utålmodighed bliver den sidste udgaves bidrag til prædikenens endelige budskab: Vi ved ikke, hvor længe vi har denne nådetid; apostelen vækker sit mandskab; dagen ligger for os, og vi skal på arbejde; det haster.

Vi kan altså konstatere en række forskelle mellem Klaveness og Jacob Dahl, ligesom der også kan påvises en indholdsmæssig udvikling gennem de 20 år, der ligger mellem prædikenens første og sidste udformning:

– Dahls prædiken bygger på et grundigt eksegetisk forarbejde. Han placerer allerede i indledningen Rom. 13, 11-14 i brevets paranetiske kontekst og betragter hele prædikenen igennem sin tekst som en del af denne sammenhæng. Antydningen af, at dette kunne forstås som dåbsparænese, svinder beklageligvis til fordel for det flertydige „da vi blev troende". Klaveness nøjes med at finde en enkelt, bekvem sætning og lader den være tilstrækkelig til sit formål. Hvor Klaveness opererer med modsætningerne nat og dag (inde i et menneskehjerte), taler Dahl om søvn og vågen tilstand, der tydeligt involverer menneskets vilje på en helt anden måde.

– Det er ikke ligegyldigt, hvilken liturgisk sammenhæng en prædiken hører hjemme i. Skiftet fra advent til nytår får nærmest katastrofale følger for Dahls prædiken, følger, der ikke kan genoprettes, selv om prædikenen til sidst tilbageføres. Tidsbegrebet skubbes fra καιρός, det gunstige moment i Guds frelsesplan, til χρόνος, den lange, fremadskridende periode. Prædikanten bevæger sig fra „den store advent" – fra dommedag, der ensidigt og apokalyptisk beskrives som hævnens dag – hen imod udviklingens harmoniske slutning.

– Klaveness' kæpheste har ikke Dahls store interesse: kultur versus kristendom, fritænkeri som hedenskab i moderne forklædning, forholdet mellem

20 L s. 6, min oversættelse.
21 L s. 7.

Faderen og Sønnen dristigt skildret i en allegori som forholdet mellem solen og dens stråler.

– De negative livserfaringer, som gør Klaveness' morgendæmring til et så genialt og også sjælesørgerisk fremragende billede, spiller minimal rolle for Dahl i 1914. Hans prædikenstil er på det tidspunkt stadig ungdommelig og frisk, han synes helt at have overvundet det chok, han havde fået ved krigens udbrud nogle få måneder tidligere. Men i 1928 kræver det tydeligvis en kraftanstrengelse at fastholde optimismen – søvnens rest lader sig ikke sådan gnide af øjnene! Verden er kendetegnet ved mørke og tåge, og med til ens egne erfaringer hører såvel frygt som selvfornægtelse, kamp og trængsel. Til gengæld hævdes fremgangslæren med desto større styrke.

– Klaveness beskriver kun modsætningen mellem nat og dag med to ordpar: lidenskaber/hellig kærlighed, bekymringer/jublende vished. Dahl kan som følge af sit arbejde med teksten allerede i 1914 se et tredje modsætningspar: ligegyldighed/årvågenhed. Begær og fortvivlelse sidestilles med – ja underordnes vel – ligegyldighed som det værste af alt. Dagen er arbejdets dag, kampens dag. Og det er ikke den sproglige opvågnen, som Th. Jørgensen mener, men den personlige opvækkelse og etiske fremgang, Dahl har i tankerne. Det er morgendæmring; men man får indtryk af, at det er os selv, der skal få solen til at stige på himmelen.

Alle helgens s. 1915

Til Alle helgens søndag kan man i L læse prædikenen „Vegurin og málið" (Vejen og målet) over 1. tekstrækkes evangelium, Matt 5, 1-12, *Saligprisningerne*. Også denne prædiken kan dateres mellem de helt tidlige fra Dahls hånd, da den oversættes til færøsk og trykkes i *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* allerede i 1915. Dispositionen er klar og så enkel, som man overhovedet kan forestille sig: Indledningen præsenterer emnet, 1. hovedafsnit behandler målet, og 2. hovedafsnit behandler vejen.

Prædikenen er stærkt allegorisk. Vil man finde nogen forbindelse mellem denne gennemførte allegori og teksten, kan det kun være i det allerførste vers: „Da Jesus så skarerne, gik han op på bjerget og satte sig, og hans disciple kom hen til ham." Det kristne liv er at gå op på bjerget! Med et udpræget færøsk billede beskrives fra prædikenens første sætning den fælles erfaring, at en vandring i fjeldet kan være både vanskelig og anstrengende. Det kan gå op ad bakke, langs med dybe slugter, gennem stejle fjeldsider. Stien veksler hele tiden; men målet giver kraft til at holde ud, også selv om man undertiden mister det af syne. Selv om man trættes og må sætte farten ned, oplever man, at kræfterne vokser af at prøves. Alle helgens søndag minder om disse to ting:

– at vi er på vandring, at livet på jorden er en pilgrimsvandring. Vi mindes de første vandringsmænd, disciplene og hele den store skare, der i Jesu ord så en himmelsk lysstråle oplyse stien og begav sig af sted på vejen til Guds rige. Vi mindes Herrens kirke, der har kæmpet sig frem gennem bakker af modgang og forfølgelse og had, gennem slugter af sorg og nød og savn, i fare for at forvildes på fristelsens, syndens og egenviljens afveje, men holdt ud. Vi følger selv i deres fodspor.

– at vandringen fører til et mål. Derfor mindes vi denne søndag ikke kun den stridende kirke, men også den store skare, der har sejret og er kommet hjem. Det, Gud har gjort til vores frelse, spirer og gror i hjerterne. Gud kommer selv til os med sin kærlighed i Jesus, for at vi i ham skal have en vejviser og ledsager og træde i hans fodspor, der fører den lige vej hjem til Gud.

1. hovedafsnit, der er den korteste af prædikenens tre dele, behandler – modsat den rækkefølge, som overskriften lægger op til – det himmelske mål. Dette mål kalder ad alt det i os, der er godt, fordi det er i slægt med lyset og kærligheden, med Gud selv. Det kalder gennem alle livets tildragelser, fra dåbens stund, da vi kom ind i den store rejseskare, der er på vej til Guds rige og derfor forsager det onde og gør det gode. Den letteste måde at beskrive målet på er dog at citere eller parafrasere dagens hellige lektier efter begge tekstrækker: Åb 21, 3-6 i uddrag og Åb 7, 9-12. Man skulle jo ikke tro, at disse tekster sagde noget, der uden videre kunne indpasses i prædikenens allegori; men da denne allegori er vigtig, og Dahl er allegoriens mester, er han i gengivelsen af de husvalende syner om Guds bolig hos menneskene omhyggelig med at få det med, at de skal drikke af kilden med livets vand, Åb 21, 6 (sådan som den færøske fjeldvandrer plejer at læske sig med kildevand, når han bliver tørstig), ligesom det i beskrivelsen af den store hvidklædte skare ikke skader at oplyse, at de at se til er som „tusind bjerge fuld af sne." Genfortællingen er så fri, at det ikke er nødvendigt at erindre om, at netop den sammenligning ikke står i teksten, men skyldes Brorsons allehelgenssalme „Den store hvide flok vi se," som uden tvivl er blevet sunget ved gudstjenesten. Det er kun en hentydning i forbifarten, men derfor netop desto mere virkningsfuldt. Der zoomes nu ind på det mål, der er beskrevet med mange, bibelske vendinger, for enhver af os har nogen i den skare, som vi kender og elsker og har fulgtes med et stykke af vejen. Høresansen tages i brug: i det store, harmonisk klingende lovsangskor genkender vi de kære røster: en far eller mor, en ven eller den klare, rene røst, der tilhører et elsket barn. Også os har Gud tiltænkt en plads i dette kor, der synger sin tak for frelsen, og man må derfor bede Gud bevare os, give os kraft og troskab, så vi ikke går vild på stien.

2. hovedafsnit begynder med at opstille den betingelse, at hvis vi vil nå målet, må vi også gå vejen. Der hentydes igen til en salme, denne gang til yndlingssalmen KH 672, Chr. Richardts „Et kors det var det hårde, trange leje."

Sti over fjeldet, markeret med varder. I Dahls sjælelige landskab repræsenterer disse varder en parafraseret form af saligprisningerne og de psykologiske erfaringer.
Eget foto.

Hvis vi vil løfte palmegrenen i vores hånd i himlen (v. 4), må vi også have kendt noget til at bruge korset som vandringsstav (v. 6), hvis vi om aftenen vil finde hvile hjemme hos Vorherre, må vi have fulgt ham gennem dagen (v. 5).

Derefter føjes endnu et element til allegorien: Det er alment kendt, at man for altid at kunne finde vej over fjeldet fra bygd til bygd, rejser varder, der viser vej. Disse varder tjener et dobbelt formål, idet de både angiver retning og afstand. Efter prædikantens mening er det just, hvad Jesus gør med dagens saligprisninger, han rejser varder langs med den vej, der fører til himlen. De første 8 saligprisninger, Matt. 5, 3-10, gengives i deres fulde længde med prædikantens tilslutning: „Det forekommer mig, at vi kan se, hvordan de rejser sig, varde efter varde, op langs med den vej, der fører til Guds rige."[22] Og da nu Jesus allerede har fået ordet i citatform, er der ikke langt til det velkendte moment i Dahls prædikener, hvor applikationen kan finde sted ved at lade Frelseren henvende sig direkte til menigheden. De følelsesmæssige erfaringer fremhæves som beviser: „Det er ligesom Jesus siger til os: Har I kendt noget til... har I prøvet... har I oplevet... fatter I... kender I noget til alt dette, ja, siger

22 L s. 427, min oversættelse.

Jesus, Herren og Frelseren, da frygt ikke, men vær ved godt mod, thi da er I på rette vej, da skal Himmeriget være jeres, da er I salige! Og hver smule, I vinder frem på vejen, hver varde, I passerer, er jer en budbringer om, at jeres færd skal nå målet, skal ende hos Gud, hjemme hos ham, der sidder på tronen." Hvilke oplevelser er det, Dahl tillægger sådan betydning? Han parafraserer og fortolker de saligprisninger, han umiddelbart forinden har citeret: „Har I kendt noget til at være fattige i ånden, fattige på det, som kan gøre sjælen rig, samfundet med Gud, Guds fred og nåde; har I kendt noget til at sørge, sorgen over jer selv, sorgen over synden, bedrøvelsen efter Gud, den sorg, som hele verden ikke finder trøst for, men som alene stilles, når man finder frem til Guds trøst... Har I oplevet, hvordan Gud kommer nær til et rent hjerte, der er renset og helliggjort af hans hellige Ånd, så jeres øjne åbnes og I ser ind i Guds åsyn...?"[23] Disse få eksempler fra den lange række af tilfredsstillede længsler og behov skulle være tilstrækkeligt til at vise, at det drejer sig om brudstykkeagtige oplevelser af den samme intime salighedstilstand i Guds umiddelbare nærhed, som vi kender fra undersøgelsen af hjertebegrebet. At indrømme mennesket sådanne følelsesmæssige erfaringer kan uden tvivl have en sjælesørgerisk funktion og berettigelse. Lagt i Jesu mund meddeles de da også med stor oratorisk kraft. Erfaringsteologien, som vi møder den her, må følgelig antage, at det menneskelige subjekt i sit følelsesapparat har et pålideligt redskab til retningsbestemmelse såvel som til afstandsbedømmelse i forhold til Guds rige. Emotionelle erfaringer gøres i betænkelig grad til åndelig selvbekræftelse.

Erfaringerne er ganske vist kun brudstykkeagtige. Det kommer klart til syne i prædikenens afsluttende sætninger, hvor prædikanten angiver, at han igen – på menighedens vegne (det inklusive vi) – tager ordet. Det indrømmes, at ingen kan gå lange distancer ad gangen, tværtimod går det langsomt, meget langsomt, fod for fod. Men dog mærker man fremgang og oplever det underfulde på vandringen, i det kristne liv, at kræfterne vokser, glæden tager til, og troen styrkes på engang at nå målet og kunne drikke af kilden med livets vand. I *indledningens* sidste sætninger blev Jesus nævnt som vejviser og ledsager, *første hovedafsnit* sluttede med et ønske om Guds kraft, og nu kan også *andet hovedafsnit* og prædikenen i sin helhed ende i tillid til Gud, der ikke vil tabe os af syne eller af sin kærlighed, men fuldende den gode gerning, han har begyndt i os, til Jesu Kristi dag. Den tydelige fremgangslære med dens vægtlægning på de subjektive oplevelser frem for alt i andet hovedafsnit afstives altså i nogen grad af tilliden til den guddommelige ledelse, hvorved også det overordnede indtryk mildnes. Indrømmelsen af, at det går langsomt, gør det hele lidt mere plausibelt.

23 L s. 427f, min oversættelse.

Prædikenen til Alle helgens s. i L har forbindelseslinjer til alle troens tre artikler, om end i begrænset omfang. Det, Gud Fader har gjort til vores frelse, er ikke forgæves, men vokser i vores hjerter. Han har selv begyndt sin gode gerning i os, bevarer os, giver os kraft, mister os ikke af syne, han vil fuldende sin gerning. Jesus Kristus optræder som forbillede, som den store vejleder, der har bygget varder langs med vejen til himlen, for at vi kan følge dem. Helligånden nævnes kun som den, der renser hjertet; men til gengæld gives der et smukt billede af den universelle kirke omfattende disciplene og de store skarer på bjerget, Herrens store og små stridsmænd gennem tiderne, den store himmelske skare af alle folkeslag og stammer og tungemål. I dåbens stund kom vi med forsagelse og bekendelse selv ind i den store skare, der er på vej til Guds rige. Er det kristne liv forstået som en vandring således ikke noget sololøb, er det dog i høj grad op til den enkelte, om han fuldfører det, jævnfør betingelserne i Chr. Richardts salme. Følelser og erfaringer bekræfter én i at være på rette vej og nærme sig målet.

Prædikenens sidste ord er et citat af Fil 1, 6. Og det er jo lidt mærkeligt, for er der noget, prædikenen ikke har behandlet, er det netop Herrens Jesu Kristi dag. Hvad betyder Jesu død og opstandelse, hans himmelfart og genkomst til dom, kødets opstandelse? Hvad er der ved vejs ende – døden som indgang til det fuldkomne rige?

Vejen eller fjeldvandringen som symbol er ikke noget, der pludselig, og kun denne ene gang, dukker op hos Jacob Dahl. I den tilsvarende prædiken 1919 vælger han f. eks. at betragte vandringen som en pilgrimsgang i stænket rejsedragt eller slidt arbejdstøj, ofte med et lønligt suk i hjertet eller en klage på læben.

Dahl havde i forvejen forkærlighed for symboler, han kunne observere i natur og vejrlig, og fjeldvandringen må have været en oplagt gave, der kunne varieres og finde anvendelse i forskellige sammenhænge. Han kan have fået ideen fra Ingeborg Maria Sicks symbolladede roman *Højfjældspræst* fra 1902. I romanen lader Sick „en ung, københavnsk overklassepige med skuespillerdrømme forelske sig i en fanatisk norsk præst. De bliver forlovede, men hun indser forbindelsens umulighed og afbryder den. Han bliver en nidkær sognehyrde i en fjern egn, som han aldrig forlader. Romanen har en lyrisk-romantisk indledning og afslutning, som beskriver de elskendes forening efter døden."[24] I forbindelse med dette møde højt oppe i fjeldene falder sætningen: „Den er kun én, Vejen i Højden: opover sig selv – mod Gud."[25] Dahl skriver or-

24 Susanne Fabritius i sin artikel om Sick i DBL.
25 Sick 1904, s. 192.

dene som en hilsen i det eksemplar af førsteudgaven, han forærer sin tilkommende: „Til Mariu frá Jákupi."

Da Jacob Dahl og Maria Hansen skulle giftes i Kirkjubø kirke den 16. dec. 1908, vandrede de til fods over fjeldet fra Tórshavn. Synligt inspireret af øjeblikket digtede brudgommen undervejs salmen „Jesus, ver hjá okkum nú," der lader vandringen symbolisere det kristne ægteskab. Da de var kommet ned til bygden, blev salmen skrevet af bag på det i forvejen stencilerede ark med færøske salmer, så den kunne synges i kirken.[26]

Regin Dahls udvalg af poesi og prosa fra faderens hånd er redigeret ud fra en fornemmelse for originalitet og kvalitet. Han har bl. a. valgt at bringe det lille naturlyriske stykke „Vegurin niðan á oyggj"[27] fra 1934. Den sommer indbød ungdomsforeningerne til folkemøde på øen Hestur, der hørte til Sydstrømø præstegæld. Kirken kunne ikke rumme de mange hundrede deltagere, så Jacob Dahl prædikede som pastor loci ved en gudstjeneste, der blev holdt i det rum, som skabes af bygdens tætte bebyggelse. Den kulturelle del af mødet skulle afholdes på plateauet oppe på øen, og den besværede provst kæmpede sig hele vejen op for at deltage.[28] Resultatet af sine tanker under vandringen nedfældede han i den lille artikel om vejen op på øen.

Artiklen begynder med en beskrivelse af øen, der er lille, lang og smal, og på den ene side består af lodret forbjerg og på den anden side af en stejl bjergskråning. Stien snor sig nede fra bygden og op på øen. Beskrivelsen af vandringen har tre pointer:

1. Som bygdens folk har nødig at bruge denne sti så at sige dagligt til røgt af tørv, køer, får og fugle, har vi hver især et liv at leve. Der findes vel andre veje op på øen, men denne, som er den tungeste, er også den korteste.

2. Som andre har trådt stien til og gået den før os med tungere byrder, skal vi ikke klage over dårlige tider, men ufortrødent fortsætte.

3. Som stien ikke går lige, men bugter sig på mærkelig vis, for at man skal kunne klare at bestige bakkerne, skal vi, når livet virker uforståeligt, tro på, at Gud har lagt det sådan til rette, for at vi skal kunne klare det. 1 Kor 10, 13 citeres.

Så opmuntrende, artiklen er, lægger man dog mærke til, hvordan det hele tiden går op ad bakke.

Djurhuus' nekrolog

De to symboler, dagen og vejen, som vi her har set dominere hver sin eskatologiske prædiken, væves på besynderlig vis sammen i den stemningsfyldte

26 Næs 1990, s. 99f. Salmearket findes i E 296.21
27 Dahl 1948b, s. 71-75.
28 Håberg 1981, s. 45.

nekrolog, Dahls gode ven, lærer Hans A. Djurhuus skriver i tidsskriftet *Varðin*. Den er formet som nogle erindringsglimt. Han husker en sommeraften tre år tidligere, hvor han og provst Dahl mødtes *á Vaglinum* midt i byen og spadserede ud på *Tinganes*. Provsten havde med sin familie været nødt til at flytte fra den gamle præstegård, der havde taget skade af tyske bomber. Vejen til Tinganes var ikke lang, men lang nok for den af sygdom svækkede provst. Mens de sad og hvilede sig, spurgte Djurhuus sin ven, om han var træt. „Ja, lidt," sagde han, „men nu har vi også gået så langt. Bakken er svær at klare, men når man er kommet op på toppen, er det værste overstået."[29]

Djurhuus vælger at forstå provstens ord allegorisk, for han gør dem til gennemgående tema i nekrologen. Provsten havde klaret mange svære bakker, og det var ikke altid, han havde fået tid til at hvile sig, før han havde været nødt til at klare en, der var endnu sværere. Men op ville han, hele hans liv havde været en vandring mod lyset.

Djurhuus associerer videre til alle de bibelske tekster, Dahl havde oversat, prædikensamlingen, de opbyggelige bøger, alter- og ritualbog, en stor salmesamling. Der havde været mange svære bakker.

Han afbrydes af provsten, der ikke har tid til at blive siddende – mon han tænker på at klare endnu en bakke: „Tiden går, og før vi aner, er natten over os." Han rejste sig, „derfor må vi arbejde, mens det er dag."[30]

Den sommerdag, der flages på halv stang, kommer Djurhuus igen i tanker om den store manddomsgerning: „Hans liv var at klare den ene bakke efter den anden, til han havde besejret den sidste bakke, dødens bakke, da var han kommet op på toppen – da blev det lettere at trække vejret."[31]

På vejen ud til kirkegården bag Dahls kiste dukker endnu et syn op for Djurhuus' indre øje: Moria bjerg i solnedgang og mennesker på vej op mod templet, over alle ansigter et skær af renhed og af håb. „For mig var graven ikke en grav, døden ikke mørke – men kun en svag, blånende skumring – og bag den skumring lysets lys. Nu forstod jeg det, de gamle plejede at sige, når nogen var død: 'Han er gået ind i et andet lys.' Billedet var så levende. Dette var ikke at følge en mand til graven, dette var at gå mod templet på Moria bjerg – i håb og strålende lykke."[32]

Ved at anvende Dahls egne symboler lykkes det for Djurhuus at demonstrere, hvor tæt der for provsten var mellem jordelivet og evigheden. Dagen kan både være livets dag, arbejdets dag og Guds riges dag. Vejen kan være livets vej, måske sammen med en god ægtefælle, men er også en svær vej, der altid

29 Djurhuus 1944, s. 88, min oversættelse her og i de følgende citater.
30 Djurhuus 1944, s. 90.
31 Djurhuus 1944, s. 92.
32 Djurhuus 1944, s. 93.

går op ad bakke, fordi der bestandig stilles nye krav. Øverst oppe venter døden, men også himlens lyksalighed.

Sammenfatning

Den eskatologi, vi i de to analyserede prædikener har set udfoldet, kan illustreres med nedenstående, stærkt forenklede grafiske model:

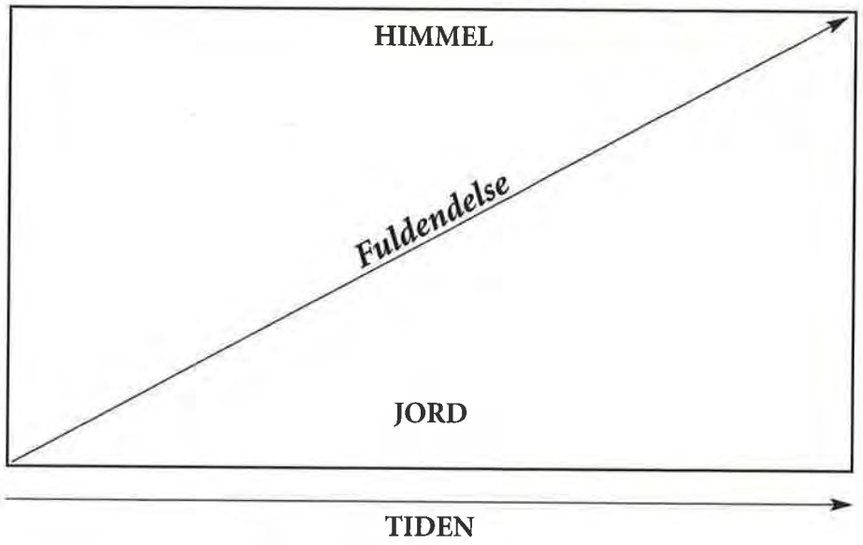

Dahls eskatologi skildret som en fremadskridende, opadgående bevægelse mellem jord og himmel.

Himmel og jord forløber i denne model parallelt, mens tiden betegner en jævnt fremadskridende bane. Eskatologien er her på én gang både præsentisk og futurisk, den er implicit til stede i det kristne menneskes liv fra begyndelse til ende, fordi vi ikke kun bevæger os fremad, men også opad. Man kunne vælge at karakterisere denne bevægelse som vækst, fremgang, udvikling eller forbedring; men her har vi foretrukket ordet fuldendelse. Begge Dahls systematiske professorer anvender det i deres lærebøger. P. Madsens dogmatik taler i sidste kapitel om *frelsens fuldendelse,* og Scharling giver i sin etik det eskatologiske udblik overskriften *Gudsrigets fuldendelse.* Som verbum optræder det i skriftemålets bortsendelsesord, Fil 1, 6, som Dahl så flittig henviser til i sine

postiller. Her er det Gud, der begynder sin gode gerning og fuldender den; men mon det ikke også har haft betydning, at det er i os, denne gode gerning sker, og at fuldendelsen i høj grad involverer vores vilje og medvirken? Når vi lidt koket har sammenfattet fuldendelsen under de to symboler *dagen og vejen,* bør det understreges, at dette ordpar let kan misforstås. I daglig tale bruges de som synonym for lige at klare sig, få det til at løbe rundt, og rummer ingen større ambitioner. Men allerede en sådan stilstand ville for Dahl betyde, at man sakkede bagud. Dagen vokser, vejen går altid op ad bakke. Om man tænker på den enkeltes frelse eller Gudsrigets komme er for så vidt underordnet, modellen kan bruges i begge tilfælde. Det er fristende at give Scharling ordet endnu engang:

> Den christelig-romantiske Verdensanskuelse gjør sig gjældende deels som en fast og urokkelig Tro paa, deels som dyb og inderlig Længsel efter en i alle Maader god og fuldkommen Verdensorden, som kæmper sig frem gjennem det Slette og Tomme og i Virkeligheden er den bærende Livsgrund for Tilværelsen, som giver den Skjønhed og Fylde... Idet Christendommen bygger hele Livsopfattelsen paa Troen paa Gud og hans aabenbarede Ord, formaaer den ogsaa først at give Troen paa det Sande, det Skjønne og det Gode som styrende og seirende Livsmagter en fast Grund, saa at de stille sig for Bevidstheden ikke blot som subjective Længsler og Drømme, men som objective Realiteter. Dette bliver da Troen paa Guds Rige som det, der baade giver det nærværende Liv Velsignelse og Fylde, og tillige i sin Fuldendelse staaer for Slægten som det Evighedsmaal, til hvilket den skal arbeide sig frem gjennem haarde og tunge Kampe.[33]

Det er i sig selv imponerende, at Dahl så konsekvent har kunnet bevare det fortrolige forhold mellem de to verdener og samtidig fastholde spændingen mellem dagen i dag og håbet om Herrens Jesu Kristi dag.

33 Scharling 1886, s. 734f.

F. SAMMENFATNING OG FORELØBIG VURDERING

I modsætning til den sammenhæng, som beretningen om Jesu liv giver 2. trosartikel, kan 3. trosartikel let komme til at fremstå som en række indbyrdes løsere forbundne emner. Vi har endda begrænset os til at undersøge nogle få af disse: Helligånden, kirken, sakramenterne, troslivet og fuldendelse. Skal man søge at opnå et samlet indtryk af denne undersøgelses resultat, gøres det lettest ved at pege på nogle linjer, der løber på langs af de forskellige punkter.

Den første linje er Dahls teologiske opfattelse, som vi for 3. trosartikels vedkommende allerede i overskriften har betegnet med ordene vækst og fremgang. Denne linje kommer f. eks. til syne, når man betragter de adjektiver, der anvendes såvel om Guds rige som om den enkelte kristnes liv. Her er der ikke sparet på komparativerne: stærkere, sandere, gladere, renere, rigere, bedre. Endnu tydeligere er den vækstmetaforik, der dukker op gang på gang. I en pinseprædiken kan Dahl sammenvæve pinse og forår, natur og kristent menneskeliv. I en gudstjenesteprædiken kan han tolke Jesu brødunder på den måde, at alt, selv det tunge og smertelige, kan blive til vækst og velsignelse, blot vi tager det af Jesu hånd. Dåben skildres som en tilførsel af åndelige gaver, en indplantning af en ny spire, der kan vokse og modnes. Nadveren er sammen med det forudgående skriftemål en styrkelse af helliggørelsen, hvor det, Jesus har begyndt i os, kan føres længere frem. Under eskatologien afsløres det, hvordan fremgangen er implicit til stede gennem hele det kristne menneskes livsforløb.

Især i sakramentforkyndelsen bliver det åbenlyst, at Dahl kun til dels bruger sin lærer P. Madsens dogmatik. Madsen søger at afveje objektivt og subjektivt, kalder dåben både retfærdiggørelse (optagelse i nådesforholdet) og genfødelse, lader nadveren betyde både syndsforladelsens „Kristus for os" og det for troen nærende og styrkende „Kristus i os". Dahl finder stort set kun udtryk for den subjektive side.

Spørger man, hvilken funktion den Helligånd, der bor i os, har, er svaret dobbelt. Ånden fremhæves dels som aktør, som den, der lægger Guds riges frø eller frugten af Jesu gerning ind i hjertet, og reduceres dels til at være en katalysator, der højner og fremmer udviklingen af de positive gaver og kræfter, som Gud allerede har givet folkeslagene eller den enkelte. Det evolutionistiske træk er det første særpræg, disse opbyggelige prædikener har.

Den anden linje, som tegner sig ved en samlet betragtning af Dahls forkyndelse under 3. trosartikel, er den tætte relation, som disse tilsyneladende så tidløse prædikener dog har til de vilkår, hvorunder de har skullet lyde. Vi har set prædikener tage afsæt i det dagsaktuelle, hvad enten det gælder 1. verdenskrig eller en drukneulykke, der ryster hele det færøske samfund. Vi har også set en prædiken, der i sig selv blev en begivenhed, fordi kampen om det færøske kirkesprog endelig ved besindig fremfærd kunne finde en for alle parter tilfredsstillende løsning.

I andre tilfælde er det ikke samfundet, men kirken og dens problemer, der leverer stof til prædikenen: den universelle kirkes økumeniske bestræbelser, folkekirkens ændrede situation under vækkelsesbevægelsernes og sekulariseringens fremmarch, ringe nadverdeltagelse.

Frem for alt er det dog den lokale menighed, der i disse prædikener træder i karakter. Som Dahl historisk kan fremhæve kirkens tilstedeværelse under folkets skiftende kår, kan han aktuelt betragte sin menigheds tilstedeværelse under prædikestolen som udtryk for kristen tro, d.v.s. længsel, savn, hunger og tørst. Denne menighed er prædikenens baggrund og berettigelse. Fordi den findes, skal ordet forkyndes. Uden den kunne disse prædikener slet ikke være holdt.

Den tredje, gennemgående linje lægger vi mærke til, når vi erindrer, hvor mange gange vi under 3. trosartikel har hørt tale om følelser og erfaringer. De affektive momenter har vist sig at have stor retorisk betydning, næsten uanset hvilken prædiken og hvilken prædikentype, vi har analyseret. I kerygmatiske prædikener kan Dahl blotlægge menneskets længsel efter kærlighed og accept og præsentere den i eksempler, den enkelte kan identificere sig med. Han kan opbygge en stor spænding i tilhørerskaren ved at ophobe en række følelser som sorg og usikkerhed og frygt for fremtiden og udløse spændingen igen ved et markant imperativ. I didaktiske prædikener kan han behandle sakramenterne ved at henvise til deres følelsesmæssigt bevægende elementer og karakter af velsignelse. Emotionelle erfaringer kan gøres til bekræftelse i at være på rette vej og således bruges til at underbygge undervisningen om Guds rige.

Også skildringen af troslivet er stærkt præget af følelser. Frelsestilegnelsen er en bevægelse fra længsel til hvile, hvor retfærdiggørelsen kun kan forstås på ritschliansk vis: som en indre bevidsthedsændring. Helliggørelsen er som sindelagsetik og Jesu efterfølgelse en bevægelse fra [følelsen af] urenhed til en stadig mere lutret tilstand. Og anfægtelsen, som først og fremmest må henregnes til den parænetiske forkyndelses område, er en bevægelse fra storm til stille.

Denne form for forkyndelse står i fare for at ende i en usund åndelig selvbekræftelse, i det rent subjektive, og vil da næppe kunne undgå at miste sin virkning i samme øjeblik, som erfaringerne fortæller noget helt andet. Positivt

forstået er dette tredje, gennemgående træk et vidnesbyrd om prædikantens store psykologiske sans, hans opmærksomhed og lydhørhed og kærlighed til sin menighed, og sidst, men ikke mindst, må man formode, om hans eget rige erfaringsliv.

3. trosartikel har budt på mange opbyggelige prædikener, evolutionistiske, kontekstuelle og empiriske.

5.

Konklusion

Med det foreliggende arbejde om Jacob Dahls forkyndelse har vi fordristet os til at behandle en figur af meget stor betydning for færøsk kirkeliv. Det er sandsynligvis ikke tilstrækkeligt at karakterisere ham som folkekirkens førende skikkelse i første halvdel af 1900-tallet. Tværtimod bliver det vist yderst vanskeligt at påvise nogen anden lokal personlighed, der gennem århundrederne kan siges at have ydet en arbejdsindsats og haft en indflydelse, der kan sammenlignes med provst Dahls. Hans bidrag til den kirkelige litteratur kredser elliptisk omkring de to brændpunkter filologi og teologi, færøsk sprog og forkyndelse. Med udgivelsen af den færøske grammatik i 1908 bliver det klart, hvor udgangspunktet ligger; med oversættelserne af bibeltekster, alter- og ritualbog og et betragteligt antal salmer står det lige klart, at han stiller sine store sproglige evner i kirkens tjeneste; og med udgivelsen af de opbyggelige bøger, kulminerende i de to postiller, tydeliggøres det, at Ordets forkyndelse har været det mål, han med sit livsværk stræbte frem imod. Til den litterære indsats må man så føje hans ildhu og utrættelige indsats for, at færøsk en dag skulle vinde fuld anerkendelse i folkekirken på Færøerne. Man kan fortsat diskutere, hvad der var hans dybeste bevæggrund for at ofre sig så helhjertet for det færøske kirkesprog. Michelsen mener, at han først og fremmest er grebet af den nationale bevægelse og gør sig til et med den nationalistiske fløj i færøsk åndsliv. Winthereik – og i lighed med ham også Tormod Jørgensen – ser spørgsmålet om færøsk kirkesprog som udtryk for en ægte, folkelig og kristelig vækkelse. Skal man tro Dahls egen store prædiken Pinsedag 1927, har hans sproglige arbejde været idealistisk og begrundet i hans teologiske helhedsopfattelse: modersmålets vej ind i kirken er et udtryk for Gudsrigets fremgang; Helligånden har i den grad højnet kulturen, at den også har taget det færøske sprog i sin tjeneste.

Det materiale, der kunne lægges til grund for en nærmere undersøgelse af Dahls forkyndelse, viste sig at blive meget fyldigt. Vi valgte at koncentrere os om de to prædikensamlinger *Í lýsing* og *Meðan hildið verður heilagt,* men fik i de righoldige håndskriftsamlinger på Færøernes universitet og Landsbiblioteket adgang til Dahls egne manuskripter og kunne derved trænge bag om den

redigerede og trykte form og ned gennem lagene til de originale prædikener og deres oprindelige lokale og temporale omstændigheder. I det omfang, postillerne ikke syntes at give svar på vores systematiske spørgsmål, kunne der altid supplerende inddrages andre opbyggelige taler, artikler eller salmer. Selv om det var postillerne, der var i fokus, fik vi på denne måde et ganske godt indtryk af Dahls samlede, opbyggelige produktion.

De tre indbyrdes forbundne teser, der blev lagt til grund for vores undersøgelser, blev alle udformet under inspiration af de synspunkter, Dahl selv har fremsat de steder, hvor han har givet sine homiletiske positioner til kende. Vi fandt den homiletiske trekant enkelt og genialt illustreret ved den færøske bygdekirke i en prædiken til 1. s. i adv. 1934. *Teksten* og teologien beskrives ved hjælp af kirkens kor, *menighedens* skiftende behov ved hjælp af kirkeskibet og *prædikantens* eget engagement og formidlende rolle ved hjælp af prædikestolens placering mellem kor og skib. I Dahls artikel om den færøske degnetjeneste så vi dog også, hvordan hans egen opfattelse af læseprædikenens egenart let kom til at udviske disse punkter eller i det mindste gøre dem konturløse og svære at få øje på: Postillen skal ikke være retningsbestemt, men give udtryk for det fælleskristelige; dens prædikener kan ikke være aktuelle, og må derfor være tidløse; prædikanten i al sin menneskelighed er ikke til stede, og prædikenen får ved at blive læst op fra kordøren et autoritativt udtryk på linje med det, der i øvrigt læses i koret. Kun ved at se bort fra disse forestillinger om postillens uanfægtelighed, og godt hjulpet på vej af manuskripterne til de faktisk holdte prædikener, har vi kunnet foretage en homiletisk analyse af Dahls forkyndelse.

Koret

Vi mener derfor for det første at have fundet tilstrækkeligt materiale til at indkredse Dahls teologi. Det var et emne, der i forvejen var fremsat forskellige meninger om, spændende fra gammel færøsk folkefromhed af ortodoks-pietistisk observans, over en position ikke så langt fra indremissionsk vækkelse og kirkelig aktivisme – nærmest Kirkeligt Centrum – til en slags færøsk pendant til den grundtvigske syntese af det menneskelige og det kristelige. Det gjorde ikke sagen nemmere, at sådanne forskellige bevægelser på en og samme tid kunne konstateres som tilstedeværende i det miljø, Dahl var rundet af i Vágur, og endnu tydeligere i det færøske samfund, han kom til at fungere i som præst fra 1912 til 1944.

Kunne han da i fælleskristelighedens navn rumme og repræsentere det hele på én gang? Er det tilstrækkeligt at karakterisere ham som en eklektiker, der i sin travle hverdag uden smålige hensyn til, hvilken retning det kommer fra, samler det op, han finder gavnligt til søndagens prædiken? Hvis det er tilfældet, må man dog være opmærksom på, hvor han henter sin fortolkning af en bestemt tekst, sin opfattelse af tekstens dogmatiske trosindhold, sin inspiration til prædikenens tema og titel.

Når vi i den første tese hævder, at Dahl er påvirket af den teologi, han har læst, skylder vi at beskrive dens art og væsen. Hans studium ved Københavns universitet i årene 1899-1905 falder i en overgangstid, hvor to teologiske opfattelser støder op til og overlapper hinanden: eftertiden har beskrevet Det teologiske Fakultet i perioden 1875-1900 som et „menighedsfakultet," og 1900-1925 gennemløber det sin liberalteologiske periode. Det første tidsrum og dets lærere har ganske givet øvet indflydelse på Dahl. Vi fandt i analysen kraftige spor af Scharlings humanistiske og harmoniske, kristeligt-romantiske kristendomssyn og endnu kraftigere af P. Madsens erfaringsteologi, evolutionisme og moderate bibelkritik. Det tidlige 20. århundredes vurderingsteologi kunne påvises ved elementer af Krarups ritschlianisme og i de lån, Dahl foretog fra Klaveness' norske prædikener. Der var også plads til talrige lån fra KFUM-lederen Olfert Ricard og vækkelsesbevægelsens åndelige sange af angelsaksisk herkomst. Sammenligningen med det store norske forbillede viser, at Dahl ikke var sig bevidst, at han skulle foretage et opgør med tidligere tiders teologi. Han mangler ganske Klaveness' skarpe kanter og kan højst udtrykke et forsigtigt: „De gamle havde den opfattelse… men i dag ved vi…" I sine forsøg på at give en liberalteologisk forklaring på Jesu undere – eller når han føler det ligefrem påkrævet at afstå fra at give nogen rationel forklaring – optræder han aldrig i opposition til en tidligere traditionel forkyndelse, og i den anden postils sene prædikener vinder en ortodoks luthersk opfattelse langsomt terræn igen.

Hvad er det da for en teologi, hans tilhørere og læsere møder? Den trinitarisk anlagte analyse har vist sig at kunne afsløre både denne teologis stærke sider og dens mangler. Forsøger man under 1. trosartikel at gå traditionelt til værks for at finde noget om skabelse, opholdelse og forsyn, må man snart erkende, at disse emner ikke fylder voldsomt meget i Dahls prædikener. Han foretrækker langt at prædike om den Gud og Fader, hvis vigtigste egenskaber er kærlighed og omsorg. Det ophøjede og majestætiske, det fjerne og frygtindgydende giver i bedste fald et ufuldkomment gudsbillede, mens det gode og kærlige, nære og fortrolige giver et sandt gudsbillede. Især i prædikener, der er præget af menneskets usikre eksistens, tvivl og frygt for den ukendte fremtid, udfoldes Guds omsorg på smukkeste vis udtrykt ved den faderhånd, der leder os gennem mørket, og her falder det også naturligt at slutte med en højstemt doksologi.

Selv om Guds åbenbaring som regel knyttes eksklusivt til Jesus, lader det sig ikke gøre at presse et traditionelt luthersk skema med lov og evangelium, synd og retfærdiggørelse ned over disse prædikener. Under 2. trosartikel, der må siges at fylde mest i Dahls forkyndelse, har heller ikke to-naturlæren – Gud-

mennesket, som P. Madsen ville sige – den store interesse. Jesus er først og fremmest en menneskesøn, det sande og solidariske menneske, det store og stærke ideal. Syndserkendelsen knyttes til idealet, forsoningen bliver subjektiv, retfærdiggørelsen og frelsen får psykologisk karakter. Som evangeliernes historiske Jesus var dengang, er troens metafysiske Jesus i dag. En vellykket prædiken er derfor epifani; den lader den korsfæstede og opstandne selv komme til syne og til orde i menighedens forsamling og over for den enkelte tilhører. I dette møde erkendes Jesu guddommelighed.

Når der anvendes så fortrolige, så nære og så intime ord om såvel Gud Fader som Gud Søn, fristes man til at spørge, hvor vidt der overhovedet kan blive plads til Gud Helligånd, som dog frem for nogen skulle være Gud hos os. Men det kan fint lade sig gøre, for med 3. trosartikel er vi helt inde i det subjektive. Næsten alt, hvad der siges, kan relateres til den troendes inderste: Ånden bor i os eller lægger frugten af Jesu gerning i vores hjerter; Guds rige er i os (eller vi er i Guds rige); i dåben indplantes det nye livs spire i os, ligesom nadveren er „Kristus i os"; frelsestilegnelse, helliggørelse og anfægtelse finder alle sted i hjertet; fra hjertet udgår livet, og derfor gælder det om, at vi har det samme sindelag som Kristus Jesus; Guds rige vokser i os og med os til Jesu Kristi dag. Som vi har tilladt os at sætte overskriften *Barnlig tillid, faderlig omsorg* over 1. trosartikel og *Menneskeligt ideal, guddommeligt nærvær* over 2. trosartikel, har vi fundet, at vi med *Guds riges fremgang, kristenlivets vækst* har fundet det udtryk, der bedst sammenfatter den omfattende 3. trosartikel hos Jacob Dahl.

Skibet

Denne teologiske opfattelse giver sig til kende i prædikener, der så at sige hver gang står i den tætteste forbindelse til Guds ord. Prædikenteksten er i postillerne altid aftrykt først, og hvis der undtagelsesvis er brug for en anden og supplerende tekst, kan man forvente at finde den refereret eller citeret mere eller mindre åbenlyst undervejs. Dahl er elev af Jacob Paulli, og Paullis metode fornægter sig ikke. Prædikanten skal ikke opfinde stoffet, men finde stoffet i sin tekst. Det blev derfor pålagt Pastoralseminariets elever at arbejde grundigt med tekstlæsning, eksegese og homiletisk analyse, indtil tekstens tanker mødtes med prædikantens tanker, og der fremkom en gnist. Man kunne prædike analytisk, syntetisk eller allerbedst analytisk-syntetisk. Denne proces lader sig uden vanskelighed påvise i den typisk dahlske prædiken, hvor den homiletiske analyse netop udgør exordiet. En genfortælling af teksten, en henvisning til to modsætninger i den, en understregning af forskellen mellem perikopens begyndelse og slutning, og Dahl har udviklet sit tema i en tankegang, som er let for tilhørerne at følge med i, og som ikke kan give andet indtryk, end at prædikenens emne og fremadskridende eller dialektiske disposition var implicit til stede i deres fælles tekst.

Når det gælder prædikenens type og funktion, mener Paulli, at den skal findes i skriftordenes skiftende karakter: skriften er tjenlig til at belære, overbevise, formane, optugte og trøste; vi møder i skriften dels historiske, dels didaktiske og dels paranetiske tekster. Dahl derimod finder de forskellige prædikentyper begrundet i menighedens skiftende behov. Ordet fra oven har i 1000 år givet mennesker nye kræfter og nyt håb til at leve sit liv og kæmpe sin kamp. Hver tid har imidlertid sin måde at forkynde på; hver slægt må få ordet talt i et sprog, som særligt passer for den; denne tale er bundet af tidens forhold og holdt af prædikanter, der selv kommer og går. Det regnes ligefrem for en velsignet gave, at forkyndelsen tilpasses de individuelle behov: vi mennesker, som bliver trætte i livets kamp, har brug for et hvilested (paranetisk prædiken); vi jordbundne arbejdstrælle har brug for en helligdom, hvor sjælen kan løfte sig fra jord til himmel (kerygmatisk prædiken); vi selvoptagne har brug for et fælles møde, hvor vi føler, at vi alle hører sammen (didaktisk prædiken). Det er tilsyneladende kun en ringe forskel; men den viser netop, at Dahl har bevæget sig og fundet en anden homiletisk position end hans lærer.

Første gang vi i forbindelse med en prædikenanalyse bragte Jacob Dahl og hans norske forbillede Thorvald Klaveness sammen, behandlede vi kort *Den moderne prædiken,* som i Norden næppe findes i mere rendyrket form end netop hos Klaveness. Vi nævnte Otto S. Holmdahls undersøgelse, der i *Den nyere forkyndelse* fandt tre væsentlige kendetegn: et empirisk standpunkt, en induktiv opbygning og en aktuel udformning. Dahl var i den pågældende prædiken så bundet til sin tekst og bragte problemerne op på et så relativt sent tidspunkt, at vi var mest tilbøjelige til at afvise prædikenens moderne karakter. Men når vi nu har haft lejlighed til at betragte et større antal prædikener i deres oprindelige sammenhæng, nødsages vi dog til at tage spørgsmålet op til fornyet revision. Ikke nødvendigvis for at kunne forsyne ham med en homiletisk etikette, men for at nå til en så præcis bestemmelse af hans forkyndelse som muligt. Er postillerne end kendetegnet ved deres tilsyneladende tidløshed, har vi dog set dem indeholde træk, som samtiden uden videre kunne aftolke som aktuelle, spændende hele vejen fra person til (lokal)samfund, kirke og storpolitik. Vi så også den psykologiske indsigt styre det tilsyneladende tekstbundne temavalg og påvirke soteriologien i en empirisk, erfaringspræget fremstilling.

Fr. Niebergall, den homiletiker, hvis navn er uløseligt forbundet med den moderne prædiken, analyserer sig i 1929 frem til at kunne specificere og afgrænse denne fra andre typer, der i tid ligger den nær. Efter hans prædikeneksempler ganske summarisk:

– den liberale prædiken, der optimistisk vil forene (natur)videnskab og bibel

– den umoderne prædiken med en fornyet vægtlægning på ortodoks-pietistisk teologi

– den formoderne prædiken, som med sine kontekstuelle eksempler kan tage sig moderne ud, men i virkeligheden er nypietisme, eventuelt opildnet af angelsaksisk metodisme

– den moderne prædiken, der vil møde det moderne menneske i dets længsel og dets religiøse og samfundsmæssige problemer med det moderne evangelium: det ideale, historiske Jesusbillede. Herved vederkvæges mennesket og bliver i stand til at overvinde alt det meningsløse samt leve et ædelt liv i denne verden i troen på det usynlige, men nærværende Gudsriges kraft

– den højmoderne prædiken, der i mangel på teologisk indhold kammer over i panteisme, teo- eller antroposofi

– den eftermoderne prædiken, som indføres med den dialektiske teologi og bl.a. foretrækker „den übergeschichtlichen Christus" frem for den historiske Jesus.

Den moderne prædiken, som er Niebergalls anliggende og derfor belægges med langt flere prædikensamlinger end de øvrige typer som eksempel, „... will die Erziehungsarbeit Gottes fortsetzen, die in ehrfurchtsvollem Vertrauen zu ihm die sicherste Grundlage für ein Leben in jenen drei Zuständen anbahnen möchte: Friede, Freude, Freiheit."[1] Dens fornemste opgave er „kultische Gemeindeseelsorge," og i alt dette ville Dahl uden tvivl erklære sig enig. Hvor stor betydning skal man da tillægge prædikestilen? Udtrykket *Den moderne prædiken* er en samlebetegnelse, og man skal slet ikke forvente, at disse prædikanter alle prædiker på samme måde. Tværtimod viser Niebergall, at der rent stilistisk kan være ganske betydelige forskelle. Blandt sine moderne eksempler anfører han således ritschlianeren Paul Drews, der netop ikke går induktivt til værks, men behandler og disponerer sit stof på samme måde, som vi så hyppigt har bemærket hos Dahl:

> Die Stärke der Predigt ist die Schriftauslegung. Überall ist ein tiefes Eindringen in den Text zu merken, das oft überraschend feine Erziehungen ergibt, mag auch die häufig angewandte Behandlungsweise, zuerst den Text oder eine biblische Gestalt auszulegen, um dann zu fragen, was man daraus lernen kann, den Eindruck des lehrhaft nüchternen Tones verstärken. Aber unsre jungen Leute können hier sehen, wie an einem Textgedanken g e a r b e i t e t werden soll und was dann alles heraus springt; ohne Zweifel mehr, als wenn man nur zwischen seiner Persönlichkeit und seinem Erlebnis abzuwechseln weiss.[2]

1 Niebergall 1921, s. 213.
2 Niebergall 1929, s. 97.

Over for menighedsrådenes repræsentanter kunne Dahl ved sit 25 års jubilæum som provst sammenfatte sin egen virksomhed som prædikant under følgende klare formål:

> ... at han havde søgt at forhindre, at kirken skulle sakke bagud og miste sin betydning i en omvæltningsperiode som den, vi nu lever i, og blandt de bevægelser, som nu er fremme, så at vores folk og især de unge ikke kom til at lægge vejen uden om kirken, men måtte holde sig til den gamle kirkesti. Formålet med hans arbejde havde derfor været, at det gamle evangelium om frelse fra Gud skulle forkyndes på en ny og tidssvarende måde.[3]

Til det moderne drag hører endelig det kontekstuelle særpræg, som Dahl bl.a. havde lært hos Ricard. Kontekstualiteten omfatter hos Dahl langt mere end de allerede nævnte dagsaktuelle problemstillinger. Hans prædikener er holdt på Færøerne og stort set alle i de år, han var præst i Sydstrømø præstegæld fra 1912-1944. Det virker overbevisende, når han henter sine eksempler og illustrationer fra folkets egen historie, dets kulturelle værdier, kirkens betydning i de forgangne tider, naturen og vejrliget og de udsatte forhold, som fiskerne og deres familier lever under. Og så er der endnu en faktor, som vi næppe til fulde kan fatte i dag, men som gav hans prædikener en egen kvalitet, det som købmand Niclasen i 1927 end ikke turde bede om: den færøske sprogdragt. Dahl var i sin tid ikke den første, der prædikede på færøsk, og heller ikke den eneste. Men det er næppe forkert at hævde, at han var den første, der til fulde beherskede færøsk som bibel- og prædikesprog.[4] Når næsten alle andre præster enten var danskere eller dog prædikede på dansk, når degnenes oplæsning langt de fleste af kirkeårets søn- og helligdage havde været på dansk, siger det sig selv, at menigheden må have lyttet med opmærksomhed, når man fik lejlighed til at høre provsten prædike på færøsk eller nu kunne læse hans prædikener på modersmålet. Kampen om færøsprogets ret bølgede længe frem og tilbage i skole og forening, i tale og skrift, og med en mand som Jacob Dahl stod kirken midt i debatten.

Prædikestolen

Denne prædikant, som har gjort den færøske forkyndelse til sit livsværk, i hvilket omfang kommer han selv til syne i sine prædikener? Prædikestolen, der står på grænsen mellem kor og skib, præsten, der ved Helligåndens hjælp skal

3 S. Dahl 1943. Min oversættelse.
4 A. C. Evensens arbejder har et langt mindre omfang, og han når efter min vurdering hverken i sin oversættelse af Joh eller i sine færøske prædikener op på Dahls sproglige niveau. Evensen 1904 og 1908.

forkynde de gamle, hellige ord på en ny og tidssvarende måde, er det tredje punkt i den homiletiske trekant. Men Dahl gør sig tilsyneladende til ét med den menighed, hvis medie han efter Schleiermachers opfattelse skal være; han hører jo selv til blandt menigheden i skibet, som det hedder i hans homiletiske overvejelser 1. s. i adv. 1934. Hvorfor denne beskedenhed, hvorfor dette bestandige, inklusive og selvudslettende „vi?"

Det er i postiller til kirkebrug, vi har fundet de prædikener, vi her har undersøgt, og her må det i hvert fald siges at være en fordel, at prædikanten eller forfatteren ikke med 1. person ental har henvist for ofte til sig selv. Det selvoplevede, hvad enten det drejer sig om begivenheder, sanseindtryk, følelser eller tanker, ville i for høj grad henlede menighedens opmærksomhed på en person, som ikke var til stede, når prædikenen blev læst op. Det må da også have været distraherende for en trofast kirkegænger som H. N. Niclasen at sidde i kirken i Miðvágur og høre degnen i jeg-form læse om tider og steder, hvor en bygdedegn slet ikke kunne tænkes at have været. Vi-formen er mere velegnet til postillen, og dette særpræg bidrager derfor til dens anvendelighed. Man kunne tænke sig, at Dahl specielt har udvalgt vi-prædikener eller skrevet om fra ental til flertal, før en prædiken kom i trykken; men vi har vist kun mødt nogle ganske få eksempler på sådanne ændringer. Snarere må man formode, at han følte det naturligt at prædike sådan.

Omvendt kunne man sige, at der til dette fravær af det prædikende subjekt – jeg – også svarer et fravær af det lyttende og modtagende objekt – du eller I. Prædikenerne får derfor ikke samme karakter af vidnesbyrd, dialog, direkte tale, kerygma og personlig henvendelse til den enkelte. En undtagelse i så henseende udgør den sidste bog, Dahl selv nåede at se færdig inden sin død, *Stavnhaldið,*[5] som er tilegnet Færøernes ungdom. Den består af taler, som dels er holdt til konfirmander på kirkegulvet, og dels ved ungdomsmøder i Tórshavn KFUM. Her forekommer både 1. person ental og i rigt mål også 2. person ental i overskrifterne og flertal „Tit ungu" (I unge) i de formaninger, som talerne gerne munder ud i. Men så var de ganske vist også henvendt til en gruppe, hvortil provsten ikke kunne regne sig selv.

En anden forklaring på Dahls forkærlighed for at sige „vi" kunne være den, at det hørte til hans prædikeideal. På Pastoralseminariet havde Paulli anbefalet altid at sige „vi" hellere end „du" og holdt det for vigtigt, at man altid måtte kunne sige „Amen" til prædikenens slutning. Vennen Gudmund Bruun havde lagt mærke til den personligt grebne, men dog rolige optræden på prædikestolen og fortolket den som udtryk for, at Dahl ikke havde kæmpet med tvivlen, men som et menighedsbarn var rodfæstet i den enfoldige barnetro, som

5 Dahl 1944b.

havde båret hans fædre. Sønnen Regin Dahl så i Bruuns opfattelse en indirekte og uberettiget kritik, for det måtte nu ikke være nogen skavank, om præstens forkyndelse var tryg i en tid, hvor alt andet vaklede. Hans fader havde tilhørt en generation af præster, der anså det for deres pligt at fremlægge det, de muligvis i tvivl og nød havde kæmpet sig frem til, så stærkt og uhindret af egen uro, som samvittigheden tillod. Men bag det rolige ydre gemte der sig både tvivl, sorg og kummer.

Afsløringen af dette bevægelige sind var en af de væsentlige gevinster, vi opnåede ved at analysere Dahls hjertebegreb, til dels under frelsestilegnelsen, men især under anfægtelsens synsvinkel. I det sjælelige landskab fandt vi både den tilfrosne å og det frie væld, tågen i fjeldene og det frie udsyn, stormen på søen og det blikstille vand. Syndenød, sygdom, smerte, dødsangst, i det hele taget alt, hvad der kunne anfægte et kristent menneske, kunne gemme sig bag sådanne billeder, som vi først og fremmest måtte forstå som udtryk for hans egne erfaringer. I postillens prædikener kunne man møde barndommens og ungdommens glade optimisme, arbejdsårenes energiske realisme og de modne års forsoning med den menneskelige livsalders begrænsninger. Sammenlignet med den åbne, sprudlende og udadvendte Olfert Ricard fremstod Dahl som indadvendt og tungt grublende, og i prædikener, hvor han skjulte sig bag et generelt „man", beskrev han nogle af de byrder, som nok først og fremmest har været hans egne: modstand, skuffelse, ensomhed og længsel efter accept og kærlighed. Dette skulle være fuldt tilstrækkeligt til at bekræfte, at der bag disse prædikener står et stærkt følelsespræget, melankolsk gemyt.

I sin tale ved Dahls begravelse så sognepræst Blicher-Winther de personlige erfaringer som den sande forklaring på den sjælesorg, der havde præget provstens forkyndelse:

> Ja, af Guds Naade var han, hvad han var, fordi han hele sit Liv var villig til at gaa i Guds Skole baade gennem lyse og mørke Dage; derfor ejede han Evnen til bestandig at forny sig; derfor kunde han bestandig give os det gamle Evangeliums Sandheder i ny Dragt; derfor forstod han altid Mennesker og havde sin sjældne Evne til at trøste og hjælpe, fordi han af Erfaring vidste, hvor Hjælpen var at finde; og derfor voksede han ogsaa bestandig gennem alle Kaar, saa vi næsten synes, at det sidste, han skænkede os, blev det rigeste og dybeste, fordi det kostede ham selv saa uendelig meget.[6]

Dahl beskriver i sine prædikener et lille ø-samfund; mennesker, der har bosat sig i små bygder med ryggen mod fjeldet og ansigtet vendt mod havet; mennesker, der er indbyrdes forbundet med stærke bånd; trods stærke menings-

6 Blicher-Winther 1944.

forskelle et solidarisk samfund. Der er i en sådan befolkning ikke langt fra de personlige erfaringer til de generelle følelser, fra den enkeltes kvide til den kollektive sorg, hvad enten det gælder den store drukneulykke eller et ungt menneskes ulykkelige skæbne. Derfor er den gudstjenstlige prædiken i menighedens fællesskab et så velegnet sted til at øve sjælesorg. Hos Dahl baner de empiriske skildringer vej for menneskers møde med den Jesus, hvis billede han ser aftegnet i evangelierne, og med den Gud og Fader, han har lært at kende gennem Jesu liv og forkyndelse, kirkens tro og lære og sine egne erfaringer. Den subjektive dominans – i visse tilfælde fristes man til at sige fraværet af det objektive i Dahls teologi – medfører, at der let kommer noget formanende over alt for idealistiske prædikener. Er udgangspunktet derimod den realistiske opfattelse af menneskelivets kår under de givne, ydre eller indre omstændigheder, som Dahl med sit følelsesapparat er så veludrustet til at fornemme, får hans prædikener en kristent medmenneskelig og ægte opbyggelig tone. Her præsterer han det ypperste, han med sin teologi er i stand til at yde. Her gør han selv en Skjeveslands kritik af den moderne prædiken til skamme.[7]

Prædiken og postil

Ved at lægge de to postiller *Í lýsing* og *Meðan hildið verður heilagt* til grund for denne undersøgelse, har vi kunnet se på Dahls forkyndelse, ikke kun som den ifølge manuskripterne oprindeligt lød, men også sådan, som den i hans eget udvalg har været bevaret for eftertiden. Fra den første bog udkom i 1934, og efter at den anden var udkommet i 1948, kom Dahls prædikener efterhånden til at erstatte den dansksprogede postillæsning i kirkerne på Færøerne. Fra 1968 og frem til i dag har degnene igen kunnet variere ved at vælge blandt den håndfuld andre prædikensamlinger, der siden har set dagens lys på færøsk.[8] Vi har ikke statistisk materiale til at belyse, i hvilket omfang disse senere udgivelser har vundet indpas på Dahls bekostning; men vi kan dog konstatere, at næppe nogen præst har „prædiket" så meget i de færøske kirker som Dahl gennem størsteparten af det 20. århundrede. Om ikke andet burde postillernes popularitet – også i hjemmene – fremgå af deres oplagstal: *Í lýsing* udkom i 1934 i 600 eksemplarer og var udsolgt, inden 10 år var gået,[9] *Meðan hildið verður heilagt* blev trykt i 2000 eksemplarer, og *Í lýsing* udkom i 2. udgave i 1978 i

7 „Det intesive homiletiske arbeid til tross, ble resultatet i samtidens vurdering magert. Det har sikkert flere årsaker. Én er opplagt: det var knapt mulig å skape en dybtgripende homiletiske vårløsning med en anemisk liberalteologi som utgangspunkt. Moderniteten, tidsånden, ble det våge orienteringspunkt – mens Skriftens normative rolle sèg inn i tåken." Skjevesland 1981, s. 193.

8 Sidste skud på stammen er den i november 2003 udkomne Høgnesen, R. W., Ed., *Teg umtala og æra. Lestrar til fyrra tekstarað eftir prestar í embæti í Norðuroyggjum 1950-1999.* Klaksvík.

9 Dahl skriver i forordet til *Meðan hildið verður heilagt*, dateret den 14. nov. 1943, at den første postille i nogle år har været helt udsolgt, og at mange har spurgt efter et nyt oplag. Dahl 1948a, upagineret.

hele 3000 eksemplarer. I gennemgangen af de enkelte prædikener har vi da også set flere udtalelser fra folk, der har læst en bestemt prædiken af Dahl eller hørt den læst op, husker den og refererer til tanker i den med tilslutning.

Vi henviste på et tidligt tidspunkt til en diskussion i 1906 mellem Jacob Dahl og den lærde religionshistoriker Edvard Lehmann. Lehmann kunne indrømme, at selvstyrebevægelsens hævdelse af egen identitet på nogle punkter havde en vis berettigelse:

> Det er klart, at et så lille og så isoleret samfund har en viss ret til at være sig selv og nyde sig selv, – større end andre, nærmere liggende landsdele – og at dette må gælde både praktiske bestemmelser, som disse folk bedst kan træffe, og livets mere ideale lokalfarve, som kommer til udtryk i sæder og sprog, i historiske minder, i poetiske og religiøse idealer. En sådan ret må indrømmes dem villigt; – og der er intet menneske som har tænkt på andet.[10]

Hvis sprogkravets gennemførelse tillige kom til at omfatte kirkesproget, forudså Lehmann dog, at resultatet kunne blive en risikofyldt ensidighed og isolation fra omverdenen:

> Når valget her falder ud til fordel for det lokale bygdemål, vil dette da tillige sejre som kirkesprog, og befolkningen er dermed væsentlig udelukket fra den almene kulturs åndelige goder, som følger med det virkelige kultursprog – og værgeløst prisgivne de politiske og kirkelige førere, som nu efter deres godtykke kan fortolke den omliggende verden for de uvidende.[11]

Det er unægteligt at sætte sagen på spidsen. Man kan vanskeligt tænke sig, at Dahl på noget tidspunkt ville ønske sig nogen sådan enerådende stilling. Men når det alligevel i et vist omfang blev resultatet, må man anstændigvis stille det spørgsmål, hvilken forkyndelse det så var, færinger fik med hans postiller, og hvori dens fortrin lå.

Hvilket formål skal postillen tjene? Den skal, ifølge Dahls artikel om degnetjenesten, virke ved sin saglighed, den solide og grundige forklaring, og ved sin autoritet, den almentkirkelige og tidløse normativitet. Hovedvægten ligger altså på det didaktiske og eventuelt også på det kerygmatiske plan, og det er vel muligt, at folk også opfatter hans forkyndelse – qua postil – som sådan i dag. Men det var ikke, hvad Dahl reelt kom til at levere. Da Blicher-Winther ved begravelsen skulle sammenfatte provstens forkyndelse i nogle få sætninger,

10 Lehmann 1923, s. 45f.

11 Lehmann 1923, s. 46.

valgte han ganske overraskende ikke at henvise alene til den røst, der var forstummet, og den betydning, forkyndelsen havde haft, mens Dahl stod på prædikestolen. Tværtimod kan vi sige, at han peger på degnepult og spisebord, når han forudser, at Dahls ord mangen en søndag år efter år vil bringe evangeliet ud til kirkegængere i alle sogne, og man i hvert færøsk hjem vil tage hans bøger ned fra hylden, og hans milde røst vil lyde i stuen. I Blicher-Winthers karakteristik[12] mødes kor, skib og prædikestol – teologien, menigheden og præsten. I postillen og dens brug udtrykkes den for Dahl gældende og af Grady Davis eftertragtede enhed mellem *form* og *indhold* – en enhed, der endda også omfatter den af Ivarsson efterlyste *funktion,* når Dahls ord fortsat vil komme til lidende hjerter

i modersmålets hjemlige dragt
med overbevisningens hjertevarme
med hjælp og trøst fra oven.

12 Blicher-Winther 1944.

APPENDIX: IDENTIFICEREDE ORIGINALPRÆDIKENER

Í lýsing

Dag	Overskrift	Dansk	Arkiv	Færøsk	Arkiv
1. s. i adv. epist. A	Í lýsing	1914	E 296.3	1928	F
1. s. i adv. B	Hini gomlu gleðiboðini			1927	F
2. s. i adv. A	Hin dagur	1918	E 296.4		
3. s. i adv. A	Ert tú tann, sum koma skal – ?			1930	F
4. s. i adv. A	Gerið slættan veg Harrans!			1928	F
1. juledag A	Okkum er ein frelsari føddur			1928[1]	F
1. juledag aft. A	Rúm fyri Jesusi			1929	E 296.4
2. juledag A	Vilja vit?				
S. e. jul A	Í halgidóminum	1924	E 296.3		
Nytårsdag B	Tíð og ævir	1928	F		
Nytårsdag aft. Hebr 13, 8	Jesus Kristus hin sami	1931	E 296.3		
S.e. nytårsdag B	Guð er aftanfyri			uden år	F
Hell. 3. kong.	Frelsa fyri øll fólkasløg	1924	E 296.3	1928	F
1. s. e. h. 3 k. A	Halgidómur og heim	1913	E 296.3	1931	F
2. s. e. h. 3 k. B	Jesus og syndarar	1914	E 296.3	1928	F
3. s. e. h. 3 k. A	Jesus vil. Vilt tú?	1931	F		
4. s. e. h. 3 k. A	Jesus innan borða hjá okkum	1917	E 296.4	1927	E 296.4
5. s. e. h. 3 k. B	Dýrgripurin og perlan	1916 og 1922	E 296.4 og E 296.3[2]		
S. septuagesima B	Fingið og vunnið	1918	E 296.4	1930	F
S. sexagesima A	Sáing og ávøxtur			1931	E 296.3
Fastelavns s. B	Niðan til Jerúsalems	1914 og 1916	E 296.3 og E 296.4		
1. s. i fast. B	Tveir andar	1914	E 296.3		
2. s. i fast. B	Jesus er mentur at bjarga			1928	F
3. s. i fast. A	Hin sterki. – Hin sterkari	1915	E 296.3		
Midfaste s.	Breyð úr Jesu hondum			1927	F
Mariæ bebud. B	Lovsongurin			1932	F
Palmesøndag A	Sí, kongur tín til tín kemur	1914	E 296.3	og 1932	E 296.3[3]
Skærtorsdag A	Hin heilaga kvøldmáltíðin			1929	E 296.23
Langfredag Joh 19,17-30	Tað er fullgjørt				Kr.U. 1915
1. påskedag B	Vónin			1930	F

1 Oprindelig holdt 1. juledags aften.
2 Stykket sammen af to prædikener, begge danske.
3 Er sat sammen af to prædikener, begge til 1. s. i adv., 1. halvdel Tórshavn 1914, 2. halvdel Vágur 1932.

2. påskedag B	Hin tóma grøvin	1927	F[4]		
1. s. e. påske A	Tá vórðu lærusveinarnir glaðir			1929	F
2. s. e. påske B	Hin góði hirðin	1918	E 296.4		
3. s. e. påske B	Heimstaður okkara er hjá Guði	1924	E 296.3	1928	F
Alm. bededag B	Hvat gera vit móti øðrum?			1929	F
4. s. e. påske B	Frælsi	1918	E 296.4		
5. s.e. påske A	Bøn í Jesu navni	1925	E 296.3		
Kristi himmelf. B	Hin mikla gleðin	1920	E 296.4	1932	F
6. s. e. påske A	Vitnisburðurin	1927 og 1931	F F[5]		
1. pinsedag A	Heilagi andin			1927	Udg.1928
2. pinsedag A	Talsmaðurin			1930	F[6]
Trinitatis s. A	Endurføðing	1915	F		
1. s. e. trin. B	Ríkdómur og fátækdómur	1922 og 1930	E 296.3 F		
2. s. e. trin. A	Enn er rúm!	1917	E 296.4		
3. s. e. trin. B	Ein faðir og synir hansara	1924	E 296.3	1928	F
4. s. e. trin. A	Faðir og børn			1933	F
5. s. e. trin. A	Á fund við Jesus	1906	E 296.23	1927	F
6. s. e. trin. B	Á vegamóti	1912	E 296.3		
7. s. e. trin. B	Jesus er meistarin			1933	F
8. s. e. trin. B	Grundin			1928	F
9. s. e. trin. B	Guð gevur – Guð krevur			1932	F
10. s. e. trin. B	Hvat skal eg líkna hesa ætt við?	1914	E 296.3		
11. s. e. trin. B	Eg havi nakað at siga tær	1916	E 296.4		
12. s. e. trin. A	Einsæris úr mannfjøldini	1917	E 296.4		
13. s. e. trin. A	Úr ránsmannahondum í frels-arahendur			1931	F
14. s. e. trin. A	Hvørjum líkjast vit	1915	F	1933	E 296.3
15. s. e. trin. B	Tvær systrar	1928	F		
16. s. e. trin. A	Reis teg upp til lívs			1927	F
17. s. e. trin. B	Innihald og formur	1920	E 296.4	1930	F
18. s. e. trin. A	Hvat halda tit um Krist?			1929	F
19. s. e. trin. B	Vit hava funnið	1930	F		
20. s. e. trin. A	Brúdleypið hjá kongasyninum			1927	F
21. s. e. trin. A	Stórar stundir	1913	E 296.3	1929	F
Alle helgens dag A	Vegurin og málið				Kr.U. 1915
22. s. e. trin. B	Himmiríkið og barnið			1932	F
23. s. e. trin. B	Tempulgáva okkara	1916 og 1928	E 296.4 F		
24. s. e. trin. A	Jesus veitir hjálp og sálarbót	1915	F	Højskolen u.å.	E 296.4[7]
25. s. e. trin. B	Á døgum menniskjusonarins	1926	E 296.3	1928	F
26. s. e. trin. A	Hvíldin hjá Jesusi			1929	F
27. s. e. trin.	Jesus eina			uden år	F

4 Oprindelig holdt som prædiken 1. påskedag over Mark 16, 1-7.
5 Det meste er fra 1931-prædikenen; men i slutningen findes en tilføjelse fra 1927-prædikenen.
6 Prædikenen er oprindelig holdt 1. pinsedag over 2. tekstrækkes evangelium, Joh 14,15-21.
7 Dette er en af de helt tidlige prædikener. Den færøske version er ældre end den danske.

Meðan hildið verður heilagt

Dag	Overskrift	Dansk	Arkiv	Færøsk	Arkiv
1. s. i adv. A	Harrans orð varir um ævir			1934	F
2. s. i adv. B	At bíða	1923	E 296.3	1934	E 296.11
3. s. i adv. B	Frelsunnar horn	1927	E 296.11	1939	E 296.11
4. s. i adv. B	Sannur stórleiki	1935	E 296.11		
Juleaften Luk 2,1-20	Óttist ikki			1932	F[8]
1. juledag B	Í fyrstuni var orðið…			1927	F
Juledag aftens. A	Hin undursami			1927	F
S. e. jul A	Mótmælismerkið			1936	E 296.11
Nytårsaft. epist. B	Guð og tíð okkara			1933	E 296.3[9]
Nytårsdag Kol 3,17	Gerið alt í Harrans Jesu navni			1936	F[10]
Nytårsdag B	Guð er – Guð sær – Guð veit			1940	E 296.11
S. e. nytårsdag B	Jesu fíggindar og Jesu vinir			1936	E 296.11
Hell. 3 kong.	Jólastjørnan			1934	E 296.11
1. s. e. h. 3 k. A	At missa Jesus og finna hann	1917	E 296.4	1935	E 296.11
1. s. e. h. 3 k. B	Jesus og børnini	1936	E 296.11		
2. s. e. h. 3 k. A	Jesus umskapar			1933 og 1941	E 296.11 E 296.11
3. s. e. h. 3 k. B	Trúgv sum sinopskorn			1938	E 296.11
4. s. e. h. 3 k. A	Jesus spyr um trúgv			1941	E 296.11
4. s. e. h. 3 k. A	Jesus fær tað at maka			1939	F
5. s. e. h. 3 k. A	Veltan er heimurin	1919	E 296.4	1927 og 1935	F E 296.11
S. septuagesima A	Víngarðurin	1927	F	1933	E 296.11
S. sexagesima B	Himmiríkið sum vøkstur			1938	E 296.11
Fastelavns s. B	Jesus úr Nasaret kemur framvið			1936	F
1. s. i fast. A	Jesu trý orð uttan úr oyðimørkini	1931	E 296.11		
1. s. i fast. B	Royndin			1934	E 296.11
2. s. i fast. A	Í bønarstríði	1919	E 296.4		
2. s. i fast. B	Trúgv og vantrúgv			1930 og 1940	E 296.11 E 296.11
3. s. i fast. A	Við ella ímót Jesus				
3. s. i fast. B	Manndráparin ella mannbjargarin			1938	F
Midfaste s. A	Breyðið			1937	F
Mariæ bebud. B	Guðs hátign			1934	E 296.11
Palmesøndag B	Betániustundir	1914 og 1936	E 296.3 F		
Skærtorsdag B	Lut saman við Jesusi			1938	E 296.11
Langfredag Es 53	Krossurin	1933	E 296.33[11]		

8 Oprindelig holdt til aftensang juledag.
9 Holdt til aftensang nytårsdag.
10 Holdt til aftensang nytårsdag.
11 Ifølge en note til indholdsfortegnelsen i *Meðan hildið verður heilagt* er denne prædiken fra foråret 1944 det sidste, Dahl selv skrev. Kan det have været en færøsk oversættelse af prædikenen, han syslede med?

1. påskedag B	Páskaboðskapurin				
1. s. e. påske B	At fylgja Jesusi			1938	E 296.11
2. s. e. påske A	Jesus, hin góði hirðin			1937	E 296.11
3. s. e. påske A	Skilnaður og samfundur			1939	E 296.11
Alm. bededag A aftens.	Berið tá ávøkst			1936	E 296.11
Alm. bededag B	Biðið – leitið – bankið uppá			1938	E 296.11
4. s. e. påske B	Av sonnum fríir	1922	E 296.3	1940	E 296.11
5. s. e. påske A	Bøn í Jesu navni			1935	F
Kristi himmelf. A	Við høgru hond Guðs			1939	E 296.11
6. s. e. påske B	Kristin fólk og heimurin			1938	E 296.11
1. pinsedag B	Jesus livir			1940	E 296.11
2. pinsedag B, fragment	At tilbiðja Guð			1936	E 296.11[12]
Trinitatis s. B	Alt			1938	E 296.11
1. s. e. trin. A	Ríkur og fátækur			1935	F
2. s. e. trin. A	Vit eru boðin – taka vit við bjóðingini?			1935	F
3. s. e. trin. B	Umvending			1938	F
4. s. e. trin. B	Sum sólin og regnið			1940	E 296.11
5. s. e. trin. A	Eftir tínum orði			1935	E 296.11
6. s. e. trin. A	Málið er himmiríkið	1919	E 296.4	1939	E 296.11
7. s. e. trin. A	Hjartalag Jesu	1927	E 296.11		
8. s. e. trin. A	Varið tykkum	1919	E 296.4		
9. s. e. trin. A	Ævig heimbýli			1931	E 296.11
Ólavsøka Sl 127,1	Harrin má byggja og varða			1938	F
10. s. e. trin. B	Gudsótti – gudloysi	1922	E 296.11	1924	E 296.3
11. s. e. trin. A	Guðs náði			1939	E 296.11
12. s. e. trin. B	Góðar og illar goymslur			1940	E 296.11
13. s. e. trin. A	Far tú og ger so við			1939	E 296.11
14. s. e. trin. A	At venda aftur og geva Guði heiðurin			1937	F
14. s. e. trin. B	Fríkur kristindómur			1940	E 296.11
15. s. e. trin. A	Stúrið ikki	1925	E 296.3	1935	E 296.11
16. s. e. trin. B	Meistarin er her og kallar á teg			1938	E 296.11
17. s. e. trin. B	Jesu fylgiskapur			1936	E 296.11
18. s. e. trin. B	Víntræ og greinir			1938	E 296.11
19. s. e. trin. A	Frímóð	1921	E 296.4	uden år	E 296.11
20. s. e. trin B	Far og arbeið í víngarðinum!			1940	F[13]
21. s. e. trin. B	At sáa og heysta			1928	E 296.11
Alle helgens dag A	Fátæk í andanum			1939	E 296.11
22. s. e. trin. A	Inni hjá Guði – úti millum manna	1913	E 296.3	1934	E 296.11
23. s. e. trin. A	Guðs og keisarans			1931	E 296.11
24. s. e. trin. A	Til Jesus			1939	E 296.11
25. s. e. trin. B	Guðs ríki er og kemur	1934	E 296.11		
26. s. e. trin. B	Dómurin			1932	E 296.11

12 Prædikenen er holdt på et folkemøde på Tvørfelli. Patursson 1936.
13 Kun 1. halvdel af den originale prædiken er brugt. 2. halvdel af postillens prædiken er ikke identificeret.

ANVENDTE FORKORTELSER

Bibelens bøger

Jvnf. Det danske Bibelselskabs forkortelser i *Bibelen,* København 2000:

Det gamle Testamente (GT)

1 Mos	2 Krøn	Dan
2 Mos	Ezra	Hos
3 Mos	Neh	Joel
4 Mos	Est	Am
5 Mos	Job	Obad
Jos	Sl	Jon
Dom	Ordsp	Mika
Ruth	Præd	Nah
1 Sam	Højs	Hab
2 Sam	Es	Sef
1 Kong	Jer	Hagg
2 Kong	Klages	Zak
1 Krøn	Ez	Mal

Det nye Testamente (NT)

Matt	Ef	Hebr
Mark	Fil	Jak
Luk	Kol	1 Pet
Joh	1 Thess	2 Pet
ApG	2 Thess	1 Joh
Rom	1 Tim	2 Joh
1 Kor	2 Tim	3 Joh
2 Kor	Tit	Jud
Gal	Filem	Åb

Kirkeårets søn- og helligdage

Jvnf. Det danske Bibelselskabs forkortelser i *Bibelen,* København 1965:

1. s. i adv.	2. s. e. h. 3 k. osv	1. s. e. påske
2. s. i adv.	S. septuagesima	2. s. e. påske
3. s. i adv.	S. sexagesima	3. s. e. påske
4. s. i adv.	Fastelavns s.	Alm. bededag
Juleaften	1. s. i. fast.	4. s. e. påske
1. juledag	2. s. i fast.	5. s. e. påske
2. juledag	3. s. i fast.	Kristi himmelf.
(St. Stefans dag)	Midfaste s.	6. s. e. påske
S. e. jul	Mariæ bebud.	Pinsedag
Nytårsaften	Palmesøndag	2. pinsedag
Nytårsdag	Skærtorsdag	Trinitatis s.
S. e. nytårsdag	Langfredag	1. s. e. trin.
Hell. 3. kong.	Påskedag	2. s. e. trin. osv
1. s. e. h. 3 k.	2. påskedag	Alle helgens dag

A: 1. tekstrække
B: 2. tekstrække

Øvrige forkortelser

DBL	Dansk biografisk Leksikon.
F	Fróðskaparsetur Føroya, Savn Jákups Dahl, arkivæske II: Prentaðar prædikur, frumhandrit, dispositiónir.
H	J. Dahl, 1948a, Meðan hildið verður heilagt.
KH	Salmebog for Kirke og Hjem.
Kr. U.	Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne.
L	J. Dahl 1934, Í lýsing.
R	Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt.
SFF	Sálmabók Føroya Fólks.
SFK	Sálmabók Føroya Kirkju.

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

Utrykte kilder

Tórshavn

Fróðskaparsetur Føroya

Hansen, J. R., 1997: *Bókasavnið í Sandagerði.* (Fortegnelse over Dahls bogsamling, manuskript)

Paulli, J. 1905a, *Præstens Embedsgerning i Den danske Folkekirke.* Efteraaret 1905. Dahls håndskrevne notater.

Paulli, J. 1905b, *Homiletik I-II.* Dahls håndskrevne notater.

Savn Jákups Dahl I-XIV

Landsbókasavnið

E 191

E 296.1-32

Brøv frá Jákupi Dahl til Mariu Mikkelsen

Hansen, J. R. og J. Mohr, 2003, *Jákup Dahl við Krosslið, endurminningar og prædikur. Føstusendingar í Útvarpinum 2003.* Manuskript.

Landsskjalasavnið

Færø Provstis Journal 1918-1931

Hos Dagmar Jacobsen

A. C. Evensens brevsamling

Hos Poul Sørensen

Brev fra P. H. Dahl til børn og svigerbørn

Vágur

Hos Ruth og Napoleon Nolsøe

Breve fra Jacob Dahl til forældrene

København

Rigsarkivet

Brev fra J. Dahl til Paul Hansen

Trykte kilder

Alcott, L. M., 1967, *Little Men.* Illustrated with four colour plates, and line drawings in the text by Harry Toothill. London, New York.

Alterbogen, 1978. Kollekter, epistler og evangelier til søn- og helligdagene samt Jesu Kristi lidelses historie. 1. udgave, 3. oplag. København

Ammundsen, V., 1907, *Den unge Luther. Studier over hans Theologi.* København.

Ammundsen, V., 1915, „En dansk tak til Klaveness". *Tidsskrift for kirke og kultur* 22 (1915).

Andreasen, P., 1977, *Úr Vágs søgu.* Egið forlag.

Andreasen, P., 2000, *Vágs kommuna* 1873-1929. Vágur.

Andreasen, P. og Á. Dahl, 1997, *Mállæra.* Tórshavn.

Andreassen, E., 1992, *Folkelig offentlighed. En undersøgelse af kulturelle former på Færøerne i 100 år.* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XVI.) Tórshavn og København.

Andreassen, H., 1994, *J. H. O. Djurhuus. Ein bókmentalig ævisøga I.* Mentunnargrunnur Studentafelagsins.

Anordning nr. 12 af 01.02.1909 angaaende Konfirmation.

Bauer, W., 1971, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur.* 5. oplag. Berlin, New York.

Bekker-Nielsen, H., 1978, „Efterord". *Svend Grundtvig. Dansken paa Færøerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig. 1845. Genudgivet med efterord.* Ed. H. Bekker-Nielsen. (C. C. Rafn-forelæsning Nr. 5.) Odense.

Berggrav, E., 1946, *Norske kirkeprofiler fra siste slektledd. Chr. Bruun – Thv. Klaveness – J. J. Jansen – Gustav Jensen – Johs. Johnson – Erling Grønland.* Oslo.

Bibelen. 1919. Den gamle og den nye Pagts hellige Skrifter samt de apokryfiske Bøger. GT: Den reviderede oversættelse af 1871. NT: Denne reviderede Oversættelse er autoriseret ved kgl. Resolution af 25. Juni 1907.

Bíblia. 1961. Tað er Halgabók, Gamla Testamenti og Nýggja, týdd úr frummálunum. GT: autoriseret 27. febr. 1961. NT: autoriseret 29. dec. 1937. Keypmannahavn.

Bilag til Beretning til Landstinget, 1919. Afgiven af Den af Tinget i Henhold til Grundlovens § 45 nedsatte Kommission til Undersøgelse af forskellige færøske Forhold. Aktstykker. Vidneafhøringer. København.

Björkstrand, G., Ed., 1995, *Homiletisk forskning i Norden.* (Skrifter i praktisk teologi vid Åbo akademi 40.) Åbo.

Bjørnson, B., 1926, *Samlede digte* I-II. Ed. Francis Bull. Oslo.

Blicher-Winther, P. H., 1944, „Tale holdt af Sognepræst P. H. Blicher-Winther i Thorshavns Kirke ved Provst J. Dahls Begravelse den 8. Juni 1944". *Færøsk Kirketidende* 54 (1944).

Bradley, I., 1997, *Abide with Me. The World of Victorian Hymns.* London.

Brú, H., 1940, *Feðgar á ferð.* Tórshavn.

Brun, L., 1902, *Af Guds ord. Syv prækener.* Kristiania.

Bruun, E., 1907, *Søn- og Helligdage. En Aargang Prædikener.* København.

Bruun, G., 1937, „Nýggja Testamenti". *Varðin* 17 (1937).

Bruun, G., 1944, „Jacob Dahl * 5/6 1878, † 5/6 1944." *Dansk Kirkeliv mens Tiderne skifter* 21 (1944).

Busch, M., 1934, „Den gamle Købmand i Vaag. Minder fra mit Barndomshjem." *Hjemliv og Trosliv. Mindeblade fra Indre Missions Vaartid i Danmark. III.* Ed. E. Steenvinkel. København.

Buttrick, D., 1988, *Homiletic: moves and structures.* Paperback edition. Philadelphia.

Christensen, J., 1954, „Provst Jacob Dahl, Thorshavn, Færøerne". *Hjemliv og Trosliv. Mindeblade fra Indre Missions Vaartid i Danmark XIX.* Ed. E. Steenvinkel. København.

Cullmann, O., 1946, *Christus und die Zeit. Die urchristliche Zeit- und Geschichtsauffassung.* Zollikon-Zürich.

Dahl, J., 1915, „Vegurin og málið. Prædika á alla halganna sunnudegi." *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* 8 (1915).

Dahl, J., 1917a, „Innanborða við Jesusi". *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* 9 (1917).

Dahl, J., 1917b, „Trúbótin. Prædika hin 31. oktober 1917". *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* 10 (1917).

Dahl, J., 1928a, *Glottar.* Tórshavn.

Dahl, J., 1928b, *Heilagi Andin. Prædika hvítusunnudag.* Tórshavn.

Dahl, J., 1928c, *Jól og nýggjár. Tvær prædikur.* Tórshavn.

Dahl, J., 1930, „Ólavsøka". *Varðin* 10 (1930).

Dahl, J., 1934, *Í lýsing. Ein lestrabók.* Tórshavn.

Dahl, J., 1935, *Ávegis.* Tórshavn.

Dahl, J., 1937, „Biskupaskifti í Danmørk." *Færøsk Kirketidende* 47 (1937)

Dahl, J., 1940, *Í jólahalguni.* Tórshavn.

Dahl, J., 1941, *Sólarris. Jóla- og nýggjársbók.* Tórshavn.

Dahl, J., 1942a, *Esops dømi.* Tórshavn.

Dahl, J., 1942b, *Krossstíggjur. Føstulestrar.* Tórshavn.

Dahl, J., 1944a, *Deknatænastan í Føroyum. Serprent av Varðanum.* Tórshavn.

Dahl, J., 1944b, *Stavnhaldið.* Tórshavn.

Dahl, J., 1948a, *Meðan hildið verður heilagt. Ein lestrabók.* Tórshavn.

Dahl, J., 1948b, *Sólin og sóljan.* Ed. Regin Dahl.

Dahl, J., 1978, *Í lýsing. Ein lestrabók. 2. útgáva.* Tórshavn.

Dahl, M. D., Ed., 2001, *Meðan løtur líða 1 – brotamyndir úr gerandisdegnum tíðliga í tjúgundu øld.* Forlagið Fannir.

Dahl, P. H., 1943, *Til erindring.* Tórshavn.

Dahl, S., 1943, „Adressan frá meinigheitsráðunum til próstin". *Færøsk Kirketidende* 53 (1943).

Dansk Biografisk Leksikon. 1979-84. 3. udgave, bd. 1-16. Ed. Sv. Cedergreen Bech. København.

Davis, H. G., 1958, *Design for Preaching.* Philadelphia.

De unges Sangbog. 1901. Ny udgave. København.

De unges Sangbog. 1949. Unitas Forlag.

De Vries, D., 1995, „Schleiermacher, Friedrich D. E." *Concise Encyclopedia of Preaching.* Ed. W. H. Willimon, R. Lischer. Louisville, Kentucky.

Debes, H. J., 1982, *Nú er tann stundin... Tjóðskaparrørsla og sjálvstýrispolitikkur til 1906 – við søguligum baksýni.* Tórshavn.

Denman, D., 1995, „The Sparrow and the Skylark". *The Times Book of Best Sermons.* Ed. R. Gledhill. London.

Djurhuus, H. A., 1937, „Kantata. J. Dahls prósts 25-ára prestajubileum 5. juni 1937". *Tingakrossur* 37 (1937)

Djurhuus, H. A., 1944, „Jákup Dahl". *Varðin* 23 (1944).

Djurhuus, J. H. O., 1935, „Studentafelagið Grani". *Hitt føroyska studentafelagið í Keypmannahavn. 25 ára minnisrit 1910 – 20. september – 1935.* København.

Evensen, A. C., 1904, „Prædika hildin fyri meinigheit míni heimi á Sandi fimtanda sunnudag eftir Trinitatis." *Jóla- og nýársbók. Áramótið 1904-1905. Annar árgangur.* Ed. S. Skarð. Føgrulíð.

Evensen, A. C., 1908, *Jóhannesar evangelium. Við málningum úr tí heilaga landinum.* London.

Feveile, J., Ed., 1944, *Forklaringer til Kirkeaarets Evangelietekster.* (Haandbog i Kristendomskundskab Bind VII). København.

FFblaðið. 2002. Blað verka- og veiðimanna. Tórshavn.

Fossing, H., 1975, *Færøernes kirkehistorie fra ca. 1900-1946. Stor emnekreds i teologi i faget kirkehistorie. 3 måneders opgave.* Randers.

Funding, E., 1998, *Føroyskar bíbliutýðingar og týðingarroyndir. Søga og málsligar samanberingar.* Manuskript. Tórshavn.

Føroysk orðabók, 1999. Teldutøk føroysk orðabók. Ed. J. H. W. Poulsen et al. Tórshavn.

Færøsk Kirketidende 1890-1990. Tórshavn.

Godet, F., 1878, *Johannes-Evangeliet fortolket* I-III. Kjøbenhavn.

Grane, L., 1980, „Det teologiske Fakultet 1830-1925." L. Grane, Ed., *Det Teologiske Fakultet* (Københavns Universitet 1479-1979 Bind V). København.

Háberg, P., 1981, *Hugbirtingar.* 2. økt útgáva. Tórshavn.

Hansen, G., 1984, *Vækkelsesbevægelsernes møde med færingernes enhedskultur. En analyse ca 1850-1918.* (Annales Societatis Scientiarium Færoensis. Supplementum X.) Tórshavn.

Hansen, J. R., 2001a, „Færøsk påskeprædiken – en studie i Jacob Dahls forkyndelse". *Luthersk påskpredikan i Norden. II. Traditioner och regioner.* Ed. Sven-Åke Selander och Christer Pahlmblad. (Nord 2001:7). København.

Hansen, J. R., 2001b, „Færøsk salmedigtning". *Hymnologiske Meddelelser* 30 (2001).

Hansen, M., 1989, *Kirkjurnar í Vági.* Vágur.

Harbsmeier, E., 1995, „Kirkens kommunikationsformer". E. Harbsmeier & H. Raun Iversen, *Praktisk teologi.* Frederiksberg.

Hee Andersen, K., 1959, *Olfert Ricard. Ungdomsarbejderen.* København.

Heinesen, W., 1964, „Fra min skoletid". *Fra Færøerne – Úr Føroyum I.* Ed. A. Ludvigsen. København.

Helgason, J., 1915, „Hvad Klaveness har betydet for Island". *Tidsskrift for kirke og kultur* 22 (1915).

Helgason, J., 1932, *Kristur vort líf. Prédikanir.* Reykjavík.

Helgason, J., 1938, „Jakob prófastur Dahl og fyrsta þýðing Nýja Testamentisins á færeysku". *Kirkjuritið* 4 (1938).

Hermansen, C., 1944, „Føroya Prostur". *Menighedsbladet* 26 (1944).

Hermansen, C., 1948, *Fra Thorshavn til Frederiksholms Kanal.* Ejnar Munksgaard.

Hjelt, A., 1915, „Klaveness i Finland". *Tidsskrift for kirke og kultur* 22 (1915).

Hjemlandstoner 1953. Fotografisk optryk af 8. oplag. 1982. Fredericia.

Hognestad, P., 1914, *Gud er attaat. Norsk Preikesamling av norske prestar og theologar. Med bilæte og stutte livssogor og soga um nynorskt kyrkjemaal.* Kristiania.

Holm, D. og B. Mortensen, 2002, „Economic life on the periphery. A comparative study of economic development in two towns on Suðuroy". Apostle, R. et al., *The Restructuration af the Faroese Economy: The significance of the Inner Periphery.* Frederiksberg.

Holmdahl, O. S., 1920, *Gammal och ny förkunnelse. En studie i nutida svensk predikan.* Lund.

Haandbog for Studenter. Udgivet af Studenterhjemmet. 10. Aargang. 1902. København.

Illustreret Religionsleksikon 1949-1950. Bind I-III. Ed. A. Bentzen, S. Holm og N. H. Søe. Skandinavisk Bogforlag.

Ivarsson, H., 1956, *Predikans uppgift. En typologisk undersökning med särskild hänsyn till reformatorisk och pietistisk predikan.* Lund.

Jacobsen, M. A. og C. Matras, 1961, *Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. 2. útgáva, nógv broytt og økt.* Tórshavn.

Jacobsen, O., 1968, „Færøer og Færinger af Edvard Lehmann. Med indledning". *Fra Færøerne – Úr Føroyum IV.* Ed. O. Jacobsen. København.

Jensen, E. K., 1977, „Hjertets gudbilledlighed". *For sammenhængens skyld. Ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener.* Ed. C. Thodberg. Århus.

Joensen, E., 1951, „Færøerne." *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en Dansk Præste og Sognehistorie (Kirkelig Geografi) 1849-1949. I.*

Københavns Stift (Med Færøerne, Grønland og Udlandspræster). Ed. P. Nedergaard. København.

Joensen, E., 2000, „Á jólum eru vit góð". *Sosialurin* 74 (2000).

Joensen, J. P., 1975, *Færøske sluppfiskere. Etnologisk undersøgelse af en erhvervsgruppes liv.* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum VI.) Tórshavn.

Joensen, J. P., 1982, *Fiskafólk. Ein lýsing av føroyska húshaldinum í slupptíðini.* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum VIII.) Tórshavn.

Joensen, J. P., 1987, *Fra bonde til fisker. Studier i overgangen fra bondesamfund til fiskersamfund på Færøerne.* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XII.) Tórshavn.

Joensen, J., 1944, „Tala hildin av J. Joensen, presti, i Havnar kirkju við jarðarferð Jákup Dahls, prást, 8. juni 1944". *Færøsk Kirketidende* 54 (1944).

Joensen, R., 1946, *Útróður 1845-1945. Meginparturin viðvíkjandi útróðrinum frá Klakksvík.* Klakksvík.

Johansen, S., 1970, *Á bygd fyrst í tjúgundu øld.* Vágur.

Jørgensen, T., 1934, „Provst Jacob Dahl og hans arbejde på Færøerne". *Højskolebladet.*

Klaveness, T., 1905, *Evangeliet forkyndt for nutiden. En aargang prækener.* 4. oplag. Kristiania.

Klaveness, T., 1915, *Nye prækener til alle kirkeaarets helligdage.* Kristiania.

Kornerup, B., Ed., 1929-30, *Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie. Et Tilbageblik paa 700 Aars dansk Kirkehistorie.* København.

Krarup, F. C., 1906, *Hvad vi kan lære af Ritschl.* København.

Krarup, F. C., 1908, *Jesus, Guds Søn. Gammel og ny Lære om Kristi Person.* København.

Källander, J., 1915, „En röst från Sverige". *Tidsskrift for kirke og kultur* 22 (1915).

Lehmann, E., 1923, *I danske Farvande.* København.

Licht, C. d. F., 2001, „Luthersk prædikentradition i Danmark". *Luthersk Påskpredikan i Norden. I. Från reformation til nutid.* Ed. Sven-Åke Selander och Christer Pahlmblad. (Nord 2001:6). København.

Lindhardt, P. G., 1955, *Kirken igår og i dag.* København.

Lindhardt, P. G., 1958, „Tiden 1849-1901". *Den danske Kirkes Historie. VII.* Ed. H. Koch og B. Kornerup. København.

Lindhardt, P. G., 1966, „Tiden 1901-1965". *Den danske Kirkes Historie. VIII.* Ed. N. K. Andersen og P. G. Lindhardt. København.

Løgtingstíðindi. Tórshavn.

Madsen, P., 1912-13, *Den kristelige Troslære. Efter Forfatterens Død udgivet af L. Bergmann.* København.

Malling, A., 1962-78, *Dansk salmehistorie. Bind I-VIII.* København.

Matras, C., 1935, *Føroysk bókmentasøga.* Keypmannahavn.

Matras, C., 1948, „J. Dahl: Sólin og sóljan". *Oyggjaskeggi* 1 (1948).

Matras, C., 1973, *Nøkur mentafólk.* Tórshavn.

Michelsen, L. H. S., 1983, „Provst J. Dahl og hans indsats for færøsk bibel- og kirkesprog". *Fra Færøerne – úr Føroyum IX-X.* Ed. O. Jacobsen og J. Brandt-Nielsen. København.

Munck, J., Ed., 1960, *Men Gud greb ind-.* Lohses Forlag.

Munnligt orðaskifti á Føroya Løgtingi 1923 viðvíkjandi spurninginum Føroyar-Noreg við nevndaráliti. 1923. Tórshavn.

Nedergaard, P., 1923, *Kirkelig Haandbog* (udg?). København.

Nedergaard, P., 1939, *Kirkelig Haandbog* (udg?). København.

Neiiendam, M., 1943, „Evangeliets Forkyndelse og Ungdommens Undervisning". *Forkynderens Gerning. Forkyndelse, belæring og sjælesorg.* Ed. A. Hansen. (Haandbog i Kristendomskundskab Bind V). København.

Niebergall, F., 1921, *Wie predigen wir dem modernen Menschen? Dritter Teil. Predigten, Andachten, Reden, Vorträge.* Tübingen.

Niebergall, F., 1929, *Die moderne Predigt. Kulturgeschichtliche und theologische Grundlage. Geschichte und Ertrag.* Tübingen.

Nielsen, S., 1942, „Prædikanten". *Olfert Ricard i 70-Aaret for hans Fødsel. Ved Venner og Medarbejdere.* Ed. S. Rehling. København.

Nolsøe, P. J., 1962, *Føroya Siglingarsøga II. 1856-1940. Bind 1.* Tórshavn.

Nolsøe, P. J., 1965, *Føroya Siglingarsøga II. 1856-1940. Bind III.* Tórshavn.

Ny theologisk Forening 1905-1910. Meddelelser om de forløbne fem Aar. Udgivet af Bestyrelsen. København.

Næs, J. A., 1990, *Ver vælkomið Harrans ár.* Tórshavn.

Næs, J. A., 1992, *Jólaklokkan aftur ringir.* Tórshavn.

Nørager, T., 1996, *Hjerte og Psyke. Studier i den religiøse oplevens metapsykologi og diskurs.* Frederiksberg.

Olesen, E., 1997, *Der stod et vejr fra vest. Olfert Ricard. Dansk KFUM. Den kristelige studenterbevægelse i Danmark.* Frederiksberg.

Ottosen, K., 1945, „Jacob Dahl, Færøernes Provst, Sp. Sydstrømø (død 5.-6. 1944)". *Københavns Stifts Aarbog 1944-1945* 2 (1945).

Patursson, P., 1936, „Fólkafund". *Tingakrossur* 36 (1936).

Paulli, J., 1902, *Skygger og lys.* 2. oplag. Kjøbenhavn.

Pedersen, A. F. N., 1980, *Prædikenens idéhistorie.* København.

Pedersen, S., 1971, „60 ár síðani fyrsti føroyski lestur varð lisin í kirkju í Føroyum". *Kirkjutíðindi* árg? (1971)

Plum, N. M., 1936, „Henrik Scharling, en humanist. I anledning af 100-Aarsdagen 3. maj 1936". *Kirken og Tiden.* Ed. N. Møller, C. I. Scharling, H. Wellejus. København.

Poulsen, J. C., 1947, *Hestsøga.* Tórshavn.

Poulsen, P., 1973, *På opdagelse i salmebogen.* København.

Rasmussen, P. M., 1978, *Tættir úr Føroya kirkjusøgu.* Tórshavn.
Rasmussen, P. M., 1987, *Den færøske sprogrejsning med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning.* Hoydalar.
Rasmussen, P. M., Ed., 1991, *Kirkjutíðindi 100 ár.* Tórshavn.
Rasmussen, R., 1944, „Jákup Dahl, próstur, f. 5. juni 1878 d. 5. juni 1944, við serligum áviki til arbeið hansara fyri føroyskum kirkjumáli". *Tingakrossur* 44 (1944).
Reyni, J. a., 1941, *Herrens Gerning paa Færøerne gennem ¾ Aarhundrede.* Tórshavn.
Ricard, O., 1909, *Kristus og hans Mænd.* 2. oplag. København.
Ricard, O., 1915a, *Vinter og Vaar. Kirkeaarets Prædikener I.* 4. oplag. København.
Ricard, O., 1915b, *Sommer og Høst. Kirkeaarets Prædikener II.* 2. oplag. København.
Ricard, O., 1924, „Den mynsterske Linje i dansk Forkyndelse". *Dansk Kirkeliv mens Tiderne skifter* 1 (1924).
Ricard, O., 1926a, *Han er vor Fred. Ny Prædikensamling. I. Fra Advent til 6. Søndag efter Paaske.* København.
Ricard, O., 1926b, *Vi er hans Værk. Ny Prædikensamling. II. Fra Pinse til Kirkeaarets Slutning.* København.
Ricard, O., 1926c, *Under Jesu Kors.* Aarhus.
Ricard, O., 1930, *Efterklang. Efterladte Prædikener.* København.
Roskilde Konvents Salmebog 1893. Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt. 98. Oplag. Indbundet med: Tillæg til Psalmebog for Kirke- og Hus-Andagt. 1893. 102. Oplag. Og: Nyt Tillæg til Psalmebog for Kirke- og Hus-Andagt. 9. Oplag. Kjøbenhavn.
Ryberg Hansen, P. O., 1904, *Evangelierne som Kilder til Jesu Liv. Hovedtræk af den nyere Forskning.* København – Kristiania.
Rørdam, H. F., Ed., 1889, *Danske Kirkelove fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov, 1536-1683, tredje del.* Kjøbenhavn.
Rößler, M, 1981, *Da Christus geboren war… Texte, Typen und Themen des deutschen Weihnachtsliedes.* (Calwer Theologische Monographien: Reihe C, Prakt. Theologie u. Missionsw.; Bd. 7). Stuttgart.
Rößler, M., 1976, *Die Liedpredigt. Geschichte einer Predigtgattung.* (Veröffentlichungen der Evangelischen Gesellschaft für Liturgieforschung; H. 20). Göttingen.
Sálmabók Føroya Fólks. 1960. Tórshavn.
Sálmabók Føroya Kirkju. 1990. Tórshavn.
Salmebog for Kirke og Hjem. 1898. København.
Sankey, I. D., Ed., 1990, *Sacred Songs and Solos. Twelve Hundred Pieces.* Reprinted. London.
Scharling, C. H., 1886, *Christelig Sædelære efter evangelisk-luthersk Opfattelse.* Kjøbenhavn.

Sick, I. M., 1904, *Højfjelds-Præst.* 9. Oplag. København.
Skarði, S. a., 2000, *Streingir, ið tóna. Ritsavn 3.* Ed. Turið Sigurðardóttir. Tórshavn.
Skjevesland, O., 1981, *Broen over 2000 år. Bidrag til prekenlæren.* Oslo.
Skjevesland, O., 1995a, „Internasjonale trender i homiletisk forskning". *Homiletisk forskning i Norden.* Ed. G. Björkstrand. (Skrifter i praktisk teologi vid Åbo akademi 40.) Åbo.
Skjevesland, O., 1995b, *Det skapende ordet. En prekenlære.* Oslo.
Skollevoll, A., 2001, „Thorvald Klaveness – en homiletisk nybrottsmann i Norden". *Luthersk Påskpredikan i Norden. II. Traditioner och regioner.* Ed. Sven-Åke Selander och Christer Pahlmblad. (Nord 2001:7). København.
Smásangir og sálmar givnir út av Føroyinga-felag í Keypmannahavn. 1899. København.
Songbók Føroya Fólks. 1969, 6. útgáva. Ed. J. Davidsen. Tórshavn.
Stein, H., 1882, *Minder fra St- Matthæuskirken. Fjorten Prædikener.* Kjøbenhavn.
Søe, N. H., 1957, *Kristelig etik.* 4. udgave. København.
Søe, N. H., 1965, *Dansk Teologi siden 1900.* (Kirkehistoriske Studier 11. række nr. 21.) København.
Sørensen, H. J. J., 1969, „Erindringer fra Færøerne". *Fra Færøerne – úr Føroyum V.* Ed. O. Jacobsen. København.
Sørensen, Z., 1933, „25 ár lærari" *Tingakrossur* 33 (1933).
Sørensen, Z., 1934, „J. Dahl: í Lýsing. Ein lestrabók". *Færøsk Kirketidende* 44 (1934).
Sørensen, Z., 1944, „Nøkur minningarorð um Jákup Dahl, prást, søgd á felagsfundi í K.F.U.M. og K. sunnukvøldið 19. november 1944". *Færøsk Kirketidende* 54 (1944)
The Holy Bible. 1970. Containing the Old and New Testaments. Translated out of the Original Tongues and with the former Translations diligently compared and revised. King James (Authorized) Version. 91st Imp. London, Cape Town, Canberra, Toronto, Wellington.
Thestrup Pedersen, E., 1989, *Nattergalen fra Wittenberg. Om Luthers salmedigtning.* Frederiksberg.
Thodberg, C., 1997, „Den dårlige samvittighed eller lovsangens klangbund. Hjertet hos Brorson og hos Grundtvig." *Et kor af stemmer. Tematiske læsninger i salmebogen.* Ed. K. M. Andersen. Frederiksberg.
Thodberg, C., Ed., 1977, *For sammenhængens skyld. Ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener.* Århus.
Tisdale, L. T., 1997, *Preaching as Local Theology and Folk Art.* Minneapolis.
Torm, F., 1926, *Biskop Peder Madsen. En levnedsskildring.* København.
„Vanlukkan" 1927. *Tingakrossur* 27 (1927).
Weihe, J., 1949, „Nýggj lestrabók". *Færøsk Kirketidende* 59 (1949).

West, J. F., 1972, *Faroe. The Emergence of a Nation.* London & New York.
Willimon, W. H. og R. Lischer, Ed., 1995, *Concise Encyclopedia of Preaching.* Louisville, Kentucky.
Winkler, E., 1990, „Aus der Geschichte der Predigt und der Homiletik". *Handbuch der Predigt.* Ed. K-H Bieritz et al. Berlin.
Winthereik, P. H., 1967, „Færøerne, udfra en folkelig betragtning." *Vartovbogen* (1967).
Winthereik, P. H., 1968, „Færøerne fra en kirkelig betragtning." *Vartovbogen* (1968).
Wintzer, F., 1969, *Die Homiletik seit Schleiermacher bis in die Anfänge der 'dialektischen Theologie' in Grundzügen.* (Arbeiten zur Pastoraltheologie 6). Göttingen.
Wisløff, C. F., 1971, *Norsk Kirkehistorie, Bind III.* Oslo.
Wylie, J., 1987, *The Faroe Islands. Interpretations of History.* Kentucky.
Wåhlin, V., 1987, „Kulturhistorie og kirkesprog". *Dimmalætting* 110 (1987).
Zachariassen, Z., 2000, *Bíblian á føroyskum í hálva øld. Søgubrot um bíbliutýðing Victor Danielsens og sálmaskaldskap hansara.* Gøta.
Øssursson, J., 1963, *Føroya biskupa, prósta og prestatal.* Tórshavn.
Aars, H., 1932, „Princippene for den evangelisk-lutherske kirkebygning". *Tidsskrift for Kirke og Kultur* 39 (1932).

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit, deren Titel in Übersetzung *Zwischen Chorraum und Kirchenschiff. Die färöischen Postillen Jacob Dahls* lautet, steht, beeinflusst durch die Beschaffenheit des Materials, in der historischen homiletischen Tradition. Die Abhandlung umfasst fünf Teile. In Teil 1 werden Motivation, Material, Arbeitsmethode und Arbeitshypothesen beschrieben, gefolgt von einem biographischen und forschungsgeschichtlichen Abriss sowie einer Darstellung der homiletischen Position Dahls. Teil 2 ist eine Analyse des ersten Glaubensartikels unter den Hauptgesichtspunkten Schöpfung und Gottesoffenbarung, Liebe und Fürsorge (Gottes Eigenschaften) sowie Theodizeeproblem. Teil 3 ist eine nach dem Kirchenjahr eingeteilte Analyse folgender Themen: Jesu Geburt (Inkarnation), Jesu Berufung (messianisches Bewusstsein), Jesu Kampf (Dämonologie), Jesu Leiden und Tod (Versöhnung), Jesu Auferstehung, der zum Himmel Aufgefahrene (Königsherrschaft und Wiederkunft). Teil 4 beschäftigt sich mit den Themen Heiliger Geist, Kirche (universale, nationale und lokale Kirche), Sakramente (Taufe und Konfirmation, Abendmahl und Beichte), Herzens- und Glaubensbegriff (das SichzuEigen-Machen der Erlösung, Heiligung, Anfechtung), Vollendung (Eschatologie). Teil 5 enthält die Ergebnisse der Abhandlung.

Propst Jacob Dahl (1878-1944) hatte mit seiner sprachlichen und verkündenden Tätigkeit eine große Bedeutung für das kirchliche Leben auf den Färöern. Es ist sicher noch zu wenig, ihn als die hier führende Persönlichkeit der Volkskirche in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts zu bezeichnen. Schwerlich findet sich jahrhundertelang sonst jemand, von dem man behaupten kann, er habe Ähnliches geleistet und einen vergleichbaren Einfluss ausgeübt wie Propst Dahl. Wie in Verbindung mit der Grußadresse der Kirchenvorstände zu seinem 25-jährigen Jubiläum als Propst der Färöer gezeigt wird, kreisen seine Beiträge zur kichlichen Literatur elliptisch um die beiden Brennpunkte Philologie und Theologie, d.h. färöische Sprache und Verkündigung. Mit der Herausgabe seiner färöischen Grammatik 1908 wird der Ausgangspunkt deutlich; seine Übersetzungen von Bibeltexten, Agende, Ritualbuch und einer beträchtlichen Anzahl Kirchenlieder zeigen weiterhin, dass er seine

großen sprachlichen Fähigkeiten in den Dienst der Kirche stellt, und die Herausgabe der Erbauungsbücher, die in den zwei Postillen für Lektorengottesdienste gipfelt, verdeutlicht, dass die Verkündigung des Wortes das Ziel ist, nach dem er mit seinem ganzen Lebenswerk strebte. Neben der literarischen Leistung steht sein Eifer und unermüdlicher Einsatz für die vollständige Anerkennung des Färöischen als Sprache in der heimischen Volkskirche.

Das Material, das bei einer genaueren Untersuchung von Dahls Verkündigung Verwendung finden kann, ist so umfassend, dass ich mich auf die beiden Predigtsammlungen *Í lýsing* von 1934 und *Meðan hildið verður heilagt* von 1948 beschränkt habe. Die Handschriftensammlungen der Färöischen Hochschule und der Landesbibliothek beherbergen den größten Teil der Predigtmanuskripte Dahls und ermöglichen es damit, die der Druckfassung vorausliegenden originalen Predigten und ihren ursprünglichen örtlichen und zeitlichen Kontext aufzuspüren. Wo meines Erachtens in den Postillen keine ausreichende Antwort auf meine systematischen Fragen zu finden ist, werden ergänzungsweise andere seiner erbaulichen Schriften sowie Reden oder Lieder von ihm herangezogen. Diese Materialauswahl vermittelt – mit den Postillen als Zentrum – einen recht guten Eindruck von Dahl gesamter erbaulicher Produktion.

Ich arbeite begriffsanalytisch nach einer von Christian Thodberg entwickelten Methode. Aus Achtung vor Dahls übriger Produktion betrachte ich die Begriffe vom literarischen, hymnologischen und liturgischen Standpunkt aus. In Anschluss an Grady Davis' Auffassung der Predigt als organisches Ganzes von Inhalt und Form wechselt die Analyse immer wieder ab mit einer Darstellung der Begriffe in dem Zusammenhang, wo sie auftreten und heimisch sind. Henrik Ivarsson, der die Funktion der Predigt für den zentralen Punkt der Homiletik hält, meint, dass auch die prinzipiellen Arbeiten des Predigers und seine Äußerungen über die Predigt in eine homiletische Untersuchung einzubeziehen seien. Meine drei, in einem inneren Zusammenhang stehenden Thesen sind deshalb unter Einwirkung der Gesichtspunkte formuliert, die Dahl selbst zum Ausdruck bringt, wo er seine homiletischen Positionen erkennen lässt:

1. Dahl ist in seiner Verkündigung eindeutig, in bisher nicht erkannter Weise von der Theologie beeinflusst, die er studiert hat.

2. Dahls Predigten sind nicht so allgemein und zeitlos, wie man unmittelbar vermuten könnte, wenn sie in den zum Vorlesen gedachten Postillen erscheinen.

3. Dahl engagiert sich sowohl gefühlsmäßig als existenziell in seinen Predigten.

Dahl betont selbst das bereits von Schleiermacher postulierte homiletische Dreieck – in einer Predigt am 1. Advent 1934 einfach und genial durch die typische färöische Dorfkirche illustriert. Den Text und die Theologie beschreibt er mit Hilfe des Chorraums, die unterschiedlichen Bedürfnisse der *Gemeinde* mit Hilfe des Kirchenschiffs und Einsatz und Mittlerrolle des *Predigers* mit Hilfe der zwischen Chor und Schiff platzierten Kanzel. In einem Artikel über den färöischen Lektorengottesdienst sieht man jedoch, wie in seiner eigenen Auffassung von der Eigenart der Lesepredigt diese Punkte leicht verschwinden oder zumindest in den Hintergrund treten und schwer zu entdecken sind: Die Postille solle nicht von einer Richtung bestimmt sein, sondern christliche Gemeinsamkeiten zum Ausdruck bringen; ihre Predigten müssten – weil sie nicht aktuell sein können – zeitlos sein; der Prediger mit all seinen menschlichen Zügen sei nicht anwesend, und die Predigt erhalte dadurch, dass sie vom Eingang zum Chorraum verlesen wird, einen autoritativen Zug wie anderes, was im Chor gesagt wird. Nur wenn man von diesen Vorstellungen über die Unanfechtbarkeit der Postille absieht, kann die homiletische Analyse von Dahls Verkündigung stattfinden, wobei die Manuskripte der tatsächlich gehaltenen Predigten eine gute Hilfe sind.

Der Chorraum

Ich meine deshalb als Erstes, auf analytischem Wege genug Material gefunden zu haben, um Dahls Theologie einkreisen zu können. Über diese bestehen bereits verschiedene Ansichten, die sich von altfäröischer Volksfrömmigkeit orthodoxpietistischer Prägung über eine Stellung in der Nähe der Inneren Mission (am ehesten „Kirkeligt Centrum") mit Erweckung und kirchlichem Aktivismus bis zu einer Art färöischer Entsprechung der grundtvigschen Synthese des Menschlichen und Christlichen erstrecken. Es lässt sich belegen, dass diese so verschiedenartigen Bewegungen gleichzeitig wenigstens ansatzweise schon in dem liberalen Milieu in Vágur auftraten, dem der Kaufmannssohn Dahl entstammte, und stärker dann in der von Fischern geprägten färöischen Gesellschaft, in der er 1912-1944 als Pfarrer wirkte.

Kann er also im Namen des gemeinsam Christlichen alles auf einmal beinhalten und repräsentieren? Ist es ausreichend, ihn als Eklektiker zu charakterisieren, der in seinem arbeitsreichen Alltag ohne Unterschied, aus welcher Ecke es auch kommt, das sammelt, was er für die Sonntagspredigt nützlich findet? Sollte dies der Fall sein, muss man wenigstens beachten, woher er seine Auslegung eines bestimmten Textes nimmt, woher seine Auffassung vom dogmatischen Glaubensgehalt dieses Textes, woher seine Inspiration zu Thema und Titel der Predigt.

Wenn ich in der ersten These behaupte, Dahl sei von der Theologie beeinflusst, die er studiert hat, ist es notwendig, deren Art und Wesen zu beschreiben. Sein Studium an der Universität Kopenhagen in den Jahren 1899-1905 fällt in eine Übergangszeit, wo zwei theologische Auffassungen aufeinander treffen und sich überschneiden: Spätere haben die theologische Fakultät im Zeitraum 1875-1900 als eine „Gemeindefakultät" beschrieben. 1900-1925 macht sie ihre liberaltheologische Periode durch. Die erste Periode mit ihren Lehrern hat natürlicherweise ihren Einfluss auf Dahl ausgeübt. Die Analyse zeigt deutliche Spuren von Scharlings humanistischer und harmonischer, christlichromantischer Gesinnungsethik und Auffassung des Christentums auf und noch deutlichere von P. Madsens Erfahrungstheologie, Evolutionismus und moderater Bibelkritik. Die „Wertetheologie" im frühen 20. Jahrhundert lässt sich durch Elemente von Krarups Ritschlianismus nachweisen und durch Dahls Anleihen bei den norwegischen Predigten von Klaveness. In Dahls Predigten finden sich weiterhin zahlreiche Anleihen bei dem KFUM [CVJM]-Führer Olfert Ricard und den geistlichen Liedern angelsächsischer Herkunft in der Erweckungsbewegung. Der Vergleich mit dem großen norwegischen Vorbild zeigt, daß sich Dahl dessen nicht bewusst ist, dass er eine Auseinandersetzung mit der Theologie früherer Zeiten führen muss. Ihm fehlen weitgehend Klaveness' scharfe Kanten, und er kann höchstens ein vorsichtiges „die Alten hatten die Auffassung... aber heute wissen wir..." ausdrücken. Bei seinen Versuchen, Jesu Wunder liberaltheologisch zu erklären – oder wenn er sich einfach genötigt fühlt, von einer rationalen Erklärung abzusehen – tritt er niemals in Gegensatz zu der früheren traditionellen Verkündigung, und in den späten Predigten der zweiten Postille gewinnt die orthodoxe lutherische Auffassung wieder an Boden.

Welcher Theologie begegnen seine Leser und Hörer nun eigentlich? Die trinitarisch angelegte Analyse deckt sowohl Vor- als Nachteile auf. Wenn man beim 1. Glaubensartikel in herkömmlicher Weise vorgeht und damit beginnt, sich für Schöpfung, Erhaltung und Vorsehung zu interessieren, erkennt man bald, dass diese Themen in Dahls Predigten nicht gerade überwältigend viel Platz einnehmen. Er zieht es bei weitem vor, über den Gott und Vater zu predigen, dessen wichtigste Eigenschaften Liebe und Fürsorge seien. Das Erhabene und Majestätische, das Ferne und Furchterregende ergebe bestenfalls ein unvollkommenes Gottesbild; das Gute und Liebende, Nahe und Vertraute hingegen stellt seiner Meinung nach das wahre Gottesbild dar. Besonders in Predigten, die von der Unsicherheit der menschlichen Existenz, von Zweifel und Furcht vor der unbekannten Zukunft geprägt sind, wird Gottes Fürsorge aufs Schönste entwickelt durch das Bild der Vaterhand, die uns durch das Dunkel leitet, und hier ist es für den Prediger auch ganz natürlich, mit einer hochgestimmten Doxologie zu schließen.

Auch wenn Gottes Offenbarung in der Regel exklusiv mit Jesus verbunden wird, kann man dennoch diese Predigten nicht in ein traditionelles lutherisches Schema mit Gesetz und Evangelium, Sünde und Rechtfertigung pressen. Im Rahmen des 2. Glaubensartikels, der in Dahls Verkündigung zugegebenermaßen den breitesten Raum einnimmt, ist auch die Lehre von der Doppelnatur für ihn nur von untergeordnetem Interesse. Jesus ist vor allem ein Menschensohn, der wirkliche und solidarische Mensch, das große, starke Ideal. Die Erkenntnis der Sünde wird mit dem Ideal verbunden, die Versöhnung wird subjektiv, Rechtfertigung und Erlösung bekommen psychologischen Charakter. Wie der historische Jesus der Evangelien damals war, so sei der metaphysische Jesus des Glaubens heute. Eine gute Predigt ist ihm deshalb Epiphanie: Sie lässt den Gekreuzigten und Auferstandenen selbst in der versammelten Gemeinde und beim einzelnen Hörer erscheinen und zu Wort kommen. In dieser Begegnung werde Jesu Göttlichkeit erkannt.

Wenn so vertrauliche, so nahe und so intime Worte über Gott den Vater und Gott den Sohn verwendet werden, ist man versucht zu fragen, wie weit dann überhaupt Platz für Gott als Heiligen Geist übrig bleiben kann, der ja in erster Linie Gott *bei uns* sein sollte. Dies ist für Dahl jedoch überhaupt kein Problem, denn mit dem 3. Glaubensartikel befinden wir uns ganz im Subjektiven. Fast alle seine hierher gehörigen Aussagen können auf das Innerste des Gläubigen bezogen werden: Der Geist wohnt also in uns oder legt die Frucht von Jesu Werk in unsere Herzen; Gottes Reich ist in uns (oder wir in Gottes Reich); in der Taufe wird der Keim des neuen Lebens in uns gelegt, wie auch das Abendmahl „Christus in uns" ist; das Leben geht vom Herzen aus, und deshalb gilt es, die gleiche Sinnesart wie Christus Jesus zu haben; das Reich Gottes wächst in uns und mit uns bis zum Tage Jesu Christi. Wie ich über den 1. Glaubensartikel die Überschrift *Kindliches Vertrauen, väterliche Fürsorge* setzen möchte und über den 2. *Menschliches Ideal, Nähe Gottes,* so meine ich, mit *Fortschritt für das Reich Gottes, Wachsen im christlichen Lebe*n den Ausdruck gefunden zu haben, der den 3. Glaubensartikel bei Jacob Dahl am besten zusammenfasst.

Das Kirchenschiff

Die hier skizzierte theologische Auffassung zeigt sich in Predigten, die sozusagen jedes Mal in engster Verbindung mit Gottes Wort stehen. In den Postillen ist der Predigttext stets zuerst abgedruckt, und falls ausnahmsweise ein anderer, ergänzender Text benötigt wird, ist zu erwarten, dass er unterwegs mehr oder weniger offen referiert oder zitiert wird. Als Prediger ist Dahl ein Schüler Jacob Paullis, und dessen Methode verleugnet sich nicht. Nach ihr soll der Prediger seinen Stoff nicht erfinden, sondern ihn in seinem Text finden, weshalb die Studenten des Predigerseminars gehalten werden, gründlich mit Textver-

ständnis, Exegese und homiletischer Analyse zu arbeiten, bis die Gedanken des Textes sich mit denen des Predigers treffen und der Funke zündet. Man könne analytisch, synthetisch oder – am besten – analytischsynthetisch predigen. Dieser Prozess lässt sich unschwer in der typisch dahlschen Predigt nachweisen, wo gerade die homiletische Analyse das Exordium bildet. Eine Nacherzählung des Textes, ein Hinweis auf zwei Gegensätze darin, eine Hervorhebung des Unterschieds zwischen Anfang und Ende der Perikope – und Dahl hat sein Thema pädagogisch in einem Gedankengang entwickelt, dem die Zuhörer leicht folgen können und der keinen anderen Eindruck hinterlassen kann, als dass Thema und Disposition der Predigt – sei sie fortschreitend oder dialektisch angelegt – in dem Text, um den man sich sammelt, implizit vorhanden seien.

Was Typus und Funktion der Predigt betrifft, ist Paulli der Meinung, dass diese sich im jeweiligen Charakter der *Schriftworte* finden sollten: Die Schrift könne dazu dienen zu belehren, zu ermahnen, zu erziehen und zu trösten. In der Schrift begegnen uns sowohl historische als auch didaktische und paränetische Texte. Dahl sieht dagegen die Begründung für verschiedene Predigttypen in den wechselnden Bedürfnissen der *Gemeinde.* Das Wort aus der Höhe habe den Kirchgängern auf den Färöern ein Jahrtausend lang neue Kraft und neue Hoffnung gegeben, ihr Leben zu meistern und ihren Kampf auszukämpfen. Jede Zeit habe jedoch ihre Weise der Verkündigung; jede Generation müsse das Wort in einer gerade für sie passenden Sprache gesagt bekommen; diese Rede sei an die Zeitverhältnisse gebunden und komme von Predigern, die selbst nur eine gewisse Zeit wirken. Die Verkündigung den individuellen Bedürfnissen anzupassen, wird geradezu als eine Segensgabe betrachtet: Wir durch den Lebenskampf ermatteten Menschen bedürfen einer Stätte der Ruhe (paränetische Predigt); wir erdgebundenen Knechte der Arbeit bedürfen eines Heiligtums, wo die Seele sich von der Erde zum Himmel aufschwingen kann (kerygmatische Predigt); wir Selbstbezogenen bedürfen eines Zusammenseins, wo wir Zusammengehörigkeit fühlen (didaktische Predigt). Dies ist scheinbar nur ein kleiner Unterschied, aber gerade er zeigt, dass Dahl einen eigenen Weg beschritten und eine andere homiletische Position als sein Lehrer gefunden hat.

Stellt man Jacob Dahl neben sein norwegisches Vorbild Thorvald Klaveness, kommt man nicht umhin, *die moderne Predigt* zu betrachten, die sich in Skandinavien kaum in reinerer Form findet als just bei Klaveness. Otto S. Holmdahl findet in einer schwedischen Untersuchung der *neueren Verkündigung* drei wesentliche Kennzeichen: einen empirischen Standpunkt, einen induktiven Aufbau und eine aktuelle Ausformung. Dahl ist in seinen Predigten stark an seinen Text gebunden und kommt in den meisten Fällen vergleichsweise so spät zu den Problemen, dass man leicht geneigt ist, den Predigten

einen modernen Charakter abzusprechen. Sind die Postillen auch durch ihre scheinbare Zeitlosigkeit gekennzeichnet, wird doch anhand der Manuskripte deutlich, dass diese Predigten Züge enthalten, die die Zeitgenossen ohne weiteres als aktuell entschlüsseln konnten und die alles, von einzelnen Personen bis zum Gemeinwesen, zur Gesellschaft, Kirche und großen Politik berührten. Vielfach wird die scheinbar textgebundene Themenwahl von Dahls psychologischer Einsicht bestimmt, die die Soteriologie in einer empirischen, von der Erfahrung geprägten Darstellung beeinflusst.

Fr. Niebergall, der Homiletiker, dessen Name unlösbar mit der modernen Predigt verbunden ist, gelangt auf analytischem Wege 1929 zu einer Kennzeichnung dieses Typus' und seiner Abgrenzung von anderen zeitlich naheliegenden Typen. Die moderne Predigt wolle dem modernen Menschen mit seiner Sehnsucht und seinen religiösen und gesellschaftlichen Problemen mit dem modernen Evangelium begegnen: dem idealen, historischen Jesusbild. Hierdurch werde der Mensch erquickt und in den Stand versetzt, all das Sinnlose zu überwinden und in dieser Welt im Glauben an die Kraft des unsichtbaren, jedoch gegenwärtigen Reichs Gottes mit Friede, Freude und Freiheit ein edles Leben zu leben. Die wichtigste Aufgabe der Predigt sei „kultische Gemeindeseelsorge." All dem würde Dahl zweifellos zustimmen. Wieviel Bedeutung soll man nun dem deduktiven Predigtstil beimessen? Der Ausdruck *die moderne Predigt* ist eine zusammenfassende Bezeichnung, die recht große Stilunterschiede zulässt. Unter seine modernen Beispiele ordnet Niebergall auch solche ein, die gerade nicht induktiv vorgehen, sondern ihren Stoff auf die gleiche Weise disponieren und behandeln, wie man es oft bei Dahl bemerkt: *wie an einem Textgedanken gearbeitet wird und was dann alles herausspringt.*

Bei seinem 25-jährigen Propstjubiläum fasst Dahl gerade seine eigene Tätigkeit als Prediger unter der klaren Zielsetzung zusammen, dass das alte Evangelium der von Gott kommenden Erlösung in einer Zeit der Umwälzung auf eine neue und zeitgerechte Weise verkündet werden müsse.

Zu dem modernistischen Zug gehört schließlich auch das eigenartige Verständnis von Kontext, das Dahl u.a. bei Ricard gelernt hat. Kontextualität umfasst bei Dahl weit mehr als die bereits erwähnten Tagesprobleme. Alle seine Predigten wurden auf den Färöern im Großen und Ganzen in den Jahren 1912-1944 gehalten, als er Pfarrer im Pfarrbezirk Südstreymoy war. Er überzeugt, wenn er seine Beispiele und Illustrationen an die eigene Geschichte des Volkes knüpft, an dessen Kulturgüter, an die Bedeutung der Kirche in früheren Zeiten, an die Natur, das Wetter und die beschwerlichen Verhältnisse, unter denen die Fischer und ihre Familien leben. Und dann gibt es noch einen Faktor, dessen Bedeutung wir zwar heute kaum mehr vollauf begreifen können, der aber damals seinen Predigten eine besondere Qualität verlieh: das färöi-

sche Sprachgewand. Dahl ist nicht der Erste, der auf Färöisch predigte, und auch nicht der Einzige. Es darf jedoch mit Fug behauptet werden, er sei der Erste, der Färöisch als Bibel- und Predigtsprache vollkommen beherrscht. Wenn fast alle anderen Pfarrer entweder Dänen sind oder doch auf Dänisch predigen, wenn in den Lektorengottesdiensten an den allermeisten Sonn- und Festtagen des Kirchenjahres die Lesungen auf Dänisch gehalten werden, dann lauscht die Gemeinde selbstverständlich mit erhöhter Aufmerksamkeit, wenn man den Propst auf Färöisch predigen hört oder seine Predigten in der Muttersprache lesen kann. Der Kampf um das Recht der färöischen Sprache wogt lange in Schule und Vereinen, in Rede und Schrift hin und her, und Jacob Dahl stellt die Kirche mitten hinein in diese Debatte.

Die Kanzel

Wie weit tritt nun dieser Prediger, der die Verkündigung auf Färöisch zu seiner Lebensaufgabe gemacht hat, in seinen Predigten selbst in Erscheinung? Die Kanzel an der Grenze zwischen Chorraum und Kirchenschiff und der Pfarrer, der mit Hilfe des Heiligen Geistes die alten, heiligen Worte in neuer, zeitgerechter Weise verkünden soll, bilden den dritten Punkt im homiletischen Dreieck. Dahl macht sich anscheinend jedoch zu einem Teil der Gemeinde, deren Medium er nach Schleiermacher sein sollte. Er gehöre ja selbst zu der Gemeinde im Schiff, wie es in seinen homiletischen Überlegungen heißt. Warum diese Bescheidenheit, warum dieses ständige inklusive und übermäßig bescheidene „wir?"

Die von mir untersuchten Predigten finden sich in Postillen für den kirchlichen Gebrauch, und hier ist es zeifellos ein Vorteil, dass der Prediger bzw. Verfasser nicht zu oft mit der 1. Person Singularis auf sich selbst verweist. Selbst erlebte Begebenheiten, eigene Eindrücke, Gefühle oder Gedanken würden die Aufmerksamkeit der Gemeinde allzu sehr auf eine Person lenken, die bei Verlesung der Predigt gar nicht zugegen ist. Die WirForm eignet sich also besser für die Postille, und dieser besondere Zug vergrößert ihre Anwendbarkeit. Man könnte denken, Dahl habe besonders Wir-Predigten ausgewählt oder „ich" in „wir" umgeschrieben, ehe eine Predigt in den Druck ging, doch stoße ich nur auf wenige derartige Änderungen. Eher ist zu vermuten, dass ihm diese Art zu predigen lag. Gegen sie kann man allerdings anführen, dass dem fehlenden predigenden Subjekt – „ich" – ein fehlendes zuhörendes und empfangendes Objekt – „du" oder „ihr" – entspricht. Die Predigten haben deshalb im Hinblick auf Zeugnis, Dialog, direkte Rede, Kerygma und persönliche Ansprache des Einzelnen nicht den üblichen Charakter.

Eine andere Erklärung von Dahls Vorliebe für das „wir" wäre vielleicht, dass dies zu seinem Predigtideal gehört. Im Predigerseminar hatte Paulli empfohlen, lieber immer „wir" und nicht „du" zu sagen. Er hielt es für wichtig, am Schluss jeder Predigt „amen" sagen zu können. Dahls Freund Gudmund Bruun deutet das persönliche Ergriffenheit erkennen lassende, jedoch ruhige Auftreten auf der Kanzel als Ausdruck davon, dass Dahl nicht mit Zweifeln zu kämpfen hatte, sondern wie ein Gemeideglied in jenem einfachen Kinderglauben verwurzelt war, der seine Väter getragen hatte. Der Sohn Regin Dahl sieht hierin eine indirekte und unberechtigte Kritik. Sein Vater gehöre zu einer Pfarrergeneration, die es als ihre Pflicht ansah, das, was sie sich eventuell in Zweifel und Seelennot erkämpft hatte, so kräftig und frei von eigener Unruhe vorzutragen, wie es das Gewissen erlaubte. Hinter Dahls ruhigem Äußeren verberge sich Zweifel, Sorge und Kummer.

Die Aufdeckung dieses bewegten Gemüts ist eines der wesentlichsten Ergebnisse der Analyse von Dahls Herzensbegriff, teils unter dem Gesichtspunkt, wie er sich die Erlösung zu eigen macht, besonders aber unter dem Gesichtspunkt der Anfechtung. In seiner Seelenlandschaft gibt es sowohl den gefrorenen Bach als die sprudelnde Quelle, nebelverhangene Berge und weite Aussicht, sturmgepeitschte See und Meeresstille. Sündenqual, Krankheit, Schmerz, Todesangst, kurz alles, was einen Christenmenschen anfechten kann, kann sich hinter den negativen Bildern verbergen, die jedoch vor allem als Ausdruck seiner eigenen Erfahrungen zu verstehen sind. In den Postillenpredigten begegnet einem der frohe Optimismus der Kinder- und Jugendzeit, der energische Realismus der Mannesjahre und in den reifen Jahren die Versöhnung mit den Begrenzungen der menschlichen Lebenszeit. Im Vergleich mit dem offenen, sprudelnden und extrovertierten Olfert Ricard erscheint Dahl als introvertiert, grüblerisch und verschlossen, und in Predigten, wo er sich hinter einem unbestimmten „man" versteckt, beschreibt er einige der Bürden, die vermutlich seine eigenen sind: Widerstand, Enttäuschung, Einsamkeit und ein Verlangen, angenommen und geliebt zu werden. Hinter diesen Predigten steht ein außerordentlich gefühlvolles, melancholisches Gemüt.

Die Predigten zeichnen das Bild einer kleinen insularen Gesellschaft: Menschen, die sich in bescheidenen Dörfern niedergelassen haben, den Rücken gegen die Berge gewandt und den Blick aufs Meer; Menschen, die untereinander durch starke Bande verbunden sind; eine trotz großer Meinungsverschiedenheiten solidarische Gesellschaft. In einer solchen Bevölkerung ist der Weg kurz zwischen persönlichen Erfahrungen und dem, was alle fühlen, es ist kurz vom Schmerz eines Einzelnen zur kollektiven Trauer, sei es aus Anlass eines großen Unglücks auf See oder wegen des düsteren Schicksals eines jungen Menschen. Deshalb eignet sich die Predigt im Gottesdienst inmitten der Gemeinde so gut zur Seelsorge. Bei Dahl bahnen die empirischen Schilderungen den Weg für die Begegnung des Menschen mit Jesus, dessen Bild sich für ihn in den Evangelien abzeichnet, und mit Gott dem Vater, den er durch

Jesu Leben und Verkündigung, Glauben und Lehre der Kirche und seine eigenen Erfahrungen kennen gelernt hat. Die Dominanz des Subjektiven – in gewissen Fällen möchte man sagen: das Fehlen des Objektiven – in Dahls Theologie bringt es mit sich, dass sich bei ihm in allzu idealistische Predigten leicht etwas Ermahnendes mischt. Ist der Ausgangspunkt dagegen die realistische Auffassung von den Bedingungen des menschlichen Lebens unter gegebenen äußeren und inneren Umständen, die zu empfinden Dahl mit seiner Sensibilität so gut ausgerüstet ist, bekommen seine Predigten einen christlich mitmenschlichen und echt erbaulichen Ton. Hier leistet er das Beste, was er mit seiner Theologie zu leisten im Stande ist. Hier demonstriert er die Stärke der modernen Predigt.

Predigt und Postille

Indem die beiden Postillen *Í lýsing* und *Meðan hildið verður heilagt* dieser Untersuchung zugrunde gelegt wurden, konnten wir Dahls Verkündigung einmal in der Form betrachten, wie sie nach den Manuskripten ursprünglich lautete, zum anderen, wie sie in seiner eigenen Auswahl der Nachwelt erhalten ist. Predigten aus diesen Bücher ersetzten nach und nach in den Kirchen auf den Färöern solche aus dänischsprachigen Postillen. Allein die Auflagenhöhen von Dahls Postillen sagen etwas über deren Beliebtheit im kirchlichen und privaten Bereich. *Í lýsing* erschien 1934 mit 600 Exemplaren und war schon lange vergriffen, als *Meðan hildið verður heilagt* 1948 in einer Stärke von 2000 Exemplaren aufgelegt wurde. 1978 kam eine zweite Auflage von *Í lýsing* mit 3000 Exemplaren. Erst 1968 wurde auch von einem anderen Verfasser als Dahl eine Postille auf Färöisch herausgegeben, und bis heute existieren (außer Dahls) Postillen nur für fünf Jahrgänge, wovon vier bloße Anthologien ohne einheitliches Gepräge mit Predigten von vielen verschiedenen und verschiedenartigen Verfassern sind.

In einer Diskussion mit Jacob Dahl sah der gelehrte Religionshistoriker Edvard Lehmann schon 1906 voraus, dass die Erfüllung der Forderung nach Färöisch als anerkannter Nationalsprache der kleinen Bevölkerung auf den Inseln im Hinblick auf die Kirchensprache eine risikoreiche Einseitigkeit und Isolierung von der Umwelt mit sich führen könnte. Man kann sich schwerlich vorstellen, dass Dahl sich für seine färöischen Predigten jemals eine beherrschende Stellung gewünscht hat. Wenn sich diese dennoch in gewissem Umfang eingestellt hat, muss man ehrlicherweise fragen, welche Verkündigung die Färinger mit seinen Postillen eigentlich bekommen haben und worin deren Vorzüge liegen.

Welchem Zweck dient die Postille? Nach Dahls Artikel über den Lektorengottesdienst soll sie durch ihre Sachlichkeit, die solide und gründliche Erklärung, ihre Autorität sowie die allgemeinkirchliche und zeitlose Norm wirken. Als Ideal liegt für ihn das Hauptgewicht auf der didaktischen und eventuell auch auf der kerygmatischen Ebene, und es ist gut möglich, dass die Leute seine Verkündigung – wegen der Autorität der Postille – heute so auffassen. In Wirklichkeit entspricht Dahl seinem Ideal jedoch nicht. Der Inhalt der Postillen spiegelt vielmehr den paränetischen Charakter seiner Verkündigung. Beim Begräbnis des Propstes fasst Pfarrer Blicher-Winther dessen Verkündigung nicht nur in einem Hinweis auf die jetzt verstummte Stimme zusammen, sondern sieht auch voraus, dass Dahls Wort Jahr für Jahr an vielen Sonntagen den Kirchenbesuchern in allen Gemeinden das Evangelium bringt und dass man in jedem färöischen Haus seine Bücher aus dem Regal nimmt, um seiner milden Stimme in der Stube zu lauschen. In Blicher-Winthers Charakterisierung der Postille und deren weiterer Bedeutung treffen Chorraum, Kirchenschiff und Kanzel zusammen – Theologie, Gemeinde und Pfarrer. Hier wird die Einheit zusammengefasst und ausgedrückt, die in Dahls Verkündigung aufzudecken diese Arbeit anstrebt, die Einheit von Form, Inhalt und sogar Funktion, wenn es heißt, dass Dahls Wort auch in Zukunft zu leidenden Herzen kommen wird

in der Muttersprache gewohnter Tracht,
mit herzenswarmer Überzeugung,
mit Hilfe und Trost von oben.

Übersetzung aus dem Dänischen:
Ulf Timmermann, Lektor, dr. phil.